



Stav. f.t. e numm. incis.

completo

C.L. 87



DIARIUM ITALICUM.

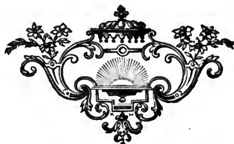
SIVE

MONUMENTORUM VETERUM, BIBLIOTHECARUM, MUSÆORUM, &c.

Notitiæ singulares in Itinerario Italico collectæ.

Additis schematibus ac figuris.

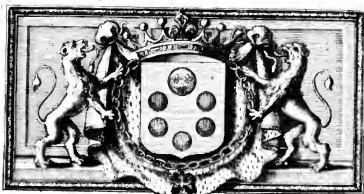
A R.P. D. BERNARDO DE MONTFAUCON, Monacho Benedictino, Congregationis Sancti Mauri.



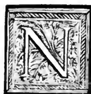
PARISIIS,
Apud JOANNEM ANISSON Typographiæ Regiæ Præfectum.

M. DCCII.

CUM PRIVILEGIO REGIS.



REGIÆ CELSITUDINI COSMI III. MAGNI HETRURIÆ DUCIS.



ON diu multumque mecum animo reputavi, cui maximè hæ Italicæ lucubrationes nuncupandæ veniant; e re nata enim, quandocumque talia mente

versarem , in te unum , REGIA CELSITUDO, *omnes quadrare rationes , te singulis primum objici deprehendebam ; id gratitudo , id innatum tibi litteratorum quos impensè foves patrocinium, id alia omnia jura & officia exposcere videbantur. Cui enim hasce peregrinationis Italicæ meæ observationes offeram, quam tibi ,* PRINCIPUM DECUS, *quo favente si quid tantilli pretii , si quid eruditis opportunum hoc in Diario compareat , id tuo beneficio atque humanitate exque bibliothecis ac musæis tuis magna ex parte emanat in lucem ? Pro insita enim Mediceis Principibus in litterariæ rei studiosos beneficentia, thesauros hujusmodi patere mihi jussisti, nihil reliquisti inaccessum. Plerique sane fortunas gratulati sunt meas,*

cum, non data modo Laurentianæ illius adeundæ Bibliothecæ libera facultate; sed consignatis clavibus, in gaza illa litteraria versari me, ac pro lubito in penitiora ejusdem secreta penetrare conspicerent. Quid quod catalogum illum manuscriptorum a viris adprimè eruditis magno otio & sudore confectum, cujus unicum exemplar aderat, in manus deportari meas, & in Gallias usque; singularis sane adfectus & generosi illius quo polles animi specimen, in usum meum transmitti curasti? Quæ sane beneficia immortales gratias expetere, perennique memoriæ mandata oportere intelligo.

Nec mihi solummodo hæc sollicitudo incumbit, REGIA CELSITUDO, *neque unum me debitorem obnoxiumque*

referendo muneri censeo; in partem sane officii veniant oportet omnes per orbem eruditi, quorum commodis Laurentianas illas divitias profundere nihil hæsitas: quotquot enim eruditionis laude florent exteri, indigenæ; quique vigilias, otium, operamque litterarum cultui, litteratorum usui consecrarunt; iis faciles paras ad illam tantam supellectilem aditus; ratus indignum esse, tot tantosque tua majorumque cura ingenti peculio advectos codices, in pulvere ac tenebris latere, ab usuque publico removeri. Ea sane mente vellem esse quotquot bibliothecis manuscriptorum gaudent; quorum nonnulli augeri codicum pretium si lateant, minui si publico usui destinentur, incredibili mentis errore ducti, autumant: nam secus quam illi ar-

bitrantur, si reconditi quiescant, sibi, patronis, orbi litterario inutiles sunt; si publici juris fiant, domino sibique nomen, litterariæ rei lucem opemque ferunt.

Hæc egregiæ indolis animique vere regii specimina sunt. At quod mihi maximè stupori fuit, te PRINCIPUM DECUS, *late patentis florentissimique statûs regimine, ac sexcentis, quæ tot subditorum moderatorem necessario consequuntur, negotiis sollicitudinibusque obstrictum, litterarum in ditionis tuæ terris cultui, profectui tam sedulo prospicere, ut vel ex remotioribus terræ partibus viros omnis generis doctrina præditos, constitutis præmiis, Florentiam, Pisas evoces; quo subditorum ingenia, quod est Principum officium meo judicio vel ma-*

ximum, variis disciplinis institutisque probis, pro cujusque modo atque indole excolas. Nam uti sæpe amicis de conditione Italicarum rerum sciscitantibus significavi, in nulla Italiæ parte tot variis instructos disciplinis viros, tot linguarum Græcæ Hebraïcæque peritos offendi, quot in felicissimi tui statûs terris urbibusque: quod tibi uni, REGIA CELSITUDO, *referendum mecum putant sagaces quilibet rerum æstimatores. Non enim præmiis muneribusque solùm, vel accersitu virorum doctrinâ præstantium, ad studiorum aditum subditos allicis; sed exemplo ipse tuo, quod maximum ad virtutem incitamentum: omnia enim quæ Principem decent, adprimè calles: nihil te fugit eorum quæ latè regnantem tenere,*

eloqui, exequi conſentaneum eſt. Hinc dicta illa ſapientiæ plena; ex ore tuo veluti ſponte manantia; nimirum ut ait Regum Sapientiſſimus: In manu artificum opera laudabuntur, & Princeps populi in ſapientia ſermonis ſui. *Hinc ille cæleſtium rerum amor, quo fervere te, totumque teneri arguunt geſta, operaque ipſa teſtificantur, ut ſubditi in te uno, Dominum, patrem, Chriſtianæ vitæ exemplum ſuſpiciant. Hinc ille ædium tuarum ordo, diſciplinaque vivendi, quæ cæteris Principum curiis exemplum, perfectique inſtituti norma, eſſe valeat; putas ſcilicet nihili eſſe has fluxas caducaſque opes, fortunas, ditiones, niſi ad perennem illam felicitatem dirigantur. Sic curas cogitationeſque omnes huc contuliſti, ut pietas*

cultusque Dei, purus inviolatusque domi, atque in subjectis tibi ipsius nutu ac consilio populis habeatur.

Tanto Principi, ut hasce quantulascumque schedas meas sisterem, non officium modo tot tantisque mihi collatis benevolentiæ signis susceptum; sed ipse, si fari liceat, adfectus urgebat, pari reverentia conjunctus; quo te vel a primo congressu tot virtutibus ornatum prosequutus sum: id unum exoptans ut eodem dignationis intuitu opusculum istud excipias, quo quamvis immerentem auctorem in conspectum admisisti.

Offerebat,

REGIÆ TUÆ CELSITUDINI,

Obsequentissimus addictissimusque
Frater BERNARDUS DE MONTFAUCON,
Monachus Benedictinus Congr. S. Mauri.



PRÆFATIO.



ON parva mihi in his concinnandis lucubrationibus ſollicitudo; nec unus amicorum animus, quorum conſiliis obtemperare, dictis obſequi antiquum mihi ſemper fuit: Multi namque omnia confertim, quæ quidem ad res Italicas pertinerent, litteris conſignare ſuadebant, ut ne a tritis quidem, ac recenſitu frequenti pervulgatis abſtinerem; rati opportunum lectori fore, ſparſa hinc & inde ſingula, ſive intacta hactenus, ſive obſervata plerumque, uno complexu tradita conſpicere: meque fateor totum ac pedibus, ut aiunt, in hanc ſententiam primitus veniſſe. At, ut vere δεύτεραι φροντίδες σοφώτεραι, ab hoc conſilio tum aliorum ſuaſu, tum mea ipſe opinione ac ponderatione rerum deſcivi. Nam quantæ, quæſo, operæ fuiſſet, tot tantaſque res uno tomo complecti, etiam ſi quis notatu ſolùm digniores aggrederetur? Ad hæc nihil hodie vulgatius, quodque eruditorum ſtudiis ac vigiliis magis frequentetur, quàm Italica monumenta, ut non ſine

nauſea atque faſtidio toties decantata, de integro recenſita quis videat. Hæc mihi ut gradum revocarem, ac novam inirem narrandi viam in cauſa fuere; ac dimiſſis iis quæ vulgi ore feruntur, & in diariis paſſim occurrunt, ignota ſolum aut minus nota proferre viſum, ut ab ipſo Diarii exordio profeſſus ſum.

Neque tamen mihi dicam impingi velim ſicubi ab hoc inſtituto paulum receſſi: quando enim ipſa narrationis ſeries ad nota efferenda vocavit, ſine ſcrupulo a priſtino conſilio deflexi: quod tamen perrarò evenit, atque ſic adtemperatè proviſum eſt, ut ſine lectoris tædio tum ex brevitate, tum quia tacta licet alicubi, quid novi ſemper ac inobſervati præferunt, percurri poſſe ſperarim.

In his autem obſervationibus primas tenent quæ Bibliothecas manuſcriptorum ſpectant, de quibus multa prænotanda veniunt. Primo enim monere juvat, me non omnium quotquot videre & evolvere licitum fuit bibliothecarum catalogos hoc in Diario conſignaſſe; ſed iis ſolum allatis quæ vel manuſcriptorum paucitate properantem non diu multumque detinerent, vel quæ a me carptim nec pro voto obſervatæ ſpatii modicum occuparent, prolixiores ad inſequentes tomos remiſi, Florentinas ſcilicet inſigniores, Romanas, Venetianas. In conficiendis autem catalogis non pari diligentia ſemper uti facultas fuit: nam vel urgente profectu, maturato opus cum eſſet, raptim ſolum codices luſtravi; vel etiam alicubi, quia non ita lubenter huic me labori vacare cernerent ii quorum in ditione bibliothecæ erant, ne diuturniores moræ a cœpto interpellari me ſuaderent, feſtinavi brevioremque iis operam dedi.

Codicum ætatem ex tractatione assidua, eorum maximè qui anni notam circumferunt, quales bene multi in Græcis præsertim offenduntur, pro modulo assignavi; iis usus signis ac κριτηρίοις, quæ fusius tomo sequenti, prolatis singularum ætatum Græcis characteribus, aliisque ad manuscriptorum usum opportunis, expendere animus est. Neque parem, uti jam dixi, iis operam ponere fas fuit, sed pro tempore ac opportunitate. Sic subtilius adornatam vides Bibliothecarum Basilianæ ac S. Mariæ Florentinæ, quam Chiggiæ ac Justinianeæ notitiam, quia scilicet non ad arbitrium semper, sed pro temporis ratione aditûsque facultate rem gessimus. Quod opus, quæve utilitas catalagorum hujusmodi, non nesciunt quilibet litterarum cultores, ac cum primis qui veterum scriptorum operibus edendis vacant.

Auctorum nomina plerumque in codicibus variant: sic p. 14. Cornutus de diis agens memoratur, qui in aliis codicibus Phornutus dicitur: In catalogo Bibliothecæ Laurentianæ qui penes me est ad Pluteum LX. legitur. *Cornuti qui alibi Phornutus, sed hic ubique scribitur Cornutus ad Georgium de diis. Initium* ὦ παιδίον Γεώργιε. Finis συμμετρίαν διδασκομένων. In codicibus vero Colbertinis modo Cornutus modo Phornutus legitur; alibi vero Phrunutus vocatur. Ibidem legis, Eunapius de vita Philosophorum. In codice quodam Laurentiano inscribitur de vita Philosophorum & Sophistarum. Unum de Sophistis Eunapii opusculum novimus; sed quia inter Sophistas multi Philosophorum juxta atque Sophistarum nomine signantur, hinc factum ut de vitis modo Philosophorum, modo Sophistarum, modo utrorum-

é iij

que inscribatur opus. P. 39. Theodori Antiocheni in prophetas opus enuntiamus, at ut paulo post monui, incertus hæreo utrum vox Ἀντιοχέος ex opinione a me adjecta fuerit, an in codice vere legatur; id solummodo adfirmare licet, in altero saltem codice, nam duo Venetiis hoc opus circumferunt, taceri nomen Antiocheni. Lambecius libro IV. p. 253. hoc opus memorat his verbis. *Theodori Antiocheni, Mopsuestiæ in Cilicia episcopi, qui circa annum Christi* 430. *aut paulo ante obiit, Expositio in duodecim Prophetas minores exstat in codice* CLXIII. P. 14. Proculus in Parmenidem in serie habetur, & paulopost idem Proculus in Euclidem. Hunc esse Proclum Platonis & Euclidis interpretem ne minimum dubii relinquitur, qui imperite ab amanuensi quodam *Proculus* enuntiatur: nam hosce codices Proculi in catalogo solùm vidi.

In variis Diarii locis alia quædam exstant, quæ rebus diligentiùs ponderatis hic explicanda. P. 11. codicem Arabici Lexici, *Camus* dicti, ut perrarum notavimus. Et est quidem in Italia rarus. Sed aliquot similes in Bibliothecis nostris circumferuntur.

P. 15. *Apomasaris Apotelesmatica*, Apomassares ille scriptor Arabs, Abumassar, sive Albumassar Arabicè nuncupatur, cujus versio ex Arabico duobus circiter hinc sæculis cusa Venetiis fuit.

P. 18. Codex Prudentii in Bibliotheca Regia exstat antiquior Ambrosiano, quem D. Johannes Mabillonius noster, peritus characterum veterum arbiter, ad V. circiter sæculum revocat.

Non Romanas modo, Mediolanenses, Venetianas & Florentinas bibliothecas adire primitus destinave-

ram, sed etiam Calabrenses & Sicilianas: nam iis in partibus festivam codicum Græcorum superesse copiam, non rumore nuntio, sed narratu complurium fide dignorum accepi. Iis enim in locis cum non ita pridem Græcæ linguæ usus obtinuerit; obsoletâ tandem ipsâ, libri multi Græci manuscripti in Cœnobiorum Ecclesiarumque bibliothecis supersunt inobservati, intacti: Sed insperatis necessitudinibus negotiisque interpellatus, consilium misi. Et tamen operæ pretium esset istas in partes explorandi causa concedere: nam in remotis Calabriæ & a via publica dissitis locis multi codices, ut compertum habui, cum blattis & tineis concertant, in diesque pereunt, atque prophanis usibus indignè absumuntur. Per Venetianas item moras stimulante cohortanteque Eminent. Cardinali d'Etrées, litterarum bonarumque artium patrono, ad oras Dalmatiæ & Peloponnesi trajicere parabam. Non procul enim Epidauro Monasterium Græcorum adest Græcis codicibus refertum: in variis item Peloponnesi locis codices etiamnum habentur, quos vili emere a Græcis in sordiditate ac penuria degentibus in promtu sit. At rerum Italicarum tumore, tumultuariaque temporum conditione interceptus avocatusque a proposito fui.

Inscriptiones bene multas Græcas, Latinas hic item comperies, quæ pars magna ineditæ sunt, aliæ quidem editæ, sed vitiis resperſæ; ut e re fuerit ipsas castigatas emaculatasque proferre. Multo plures in schedis meis supersunt, a me variis in locis urbibusque erutæ, quæ vel anecdotæ, vel si publici juris sint, plurimis in locis fœdatæ deformatæque: cujusmodi non pau-

cæ apud Gruterum, Reinesium, Sponium cæterosque inscriptionum collectores deprehenduntur. In delectu porro earum quæ in Diario locum habent illas edendas duxi, quæ vel occasione quadam ad seriem narrationis accedunt, vel conspicuis in locis positæ peregrinantibus ad manum veniunt. Reliquas inscriptiones in sequentibus tomis edere animus: quamquam non desunt qui peroptent collectionem inscriptionum Græcarum Latinarumque integram parari; ubi cùm novæ quæque locum obtineant, tum jam pridem cusæ ad fidem marmorum resarciantur. Qua de re consulendi tempus aderit.

In Musæis itidem pleraque observavimus: At uti fere fit non optatam iis operam peregrinanti profiteri fas est; neque vacat expendere singula. Custodes siquidem qui unam exhibendi curam habent, repetitum frequenter officium non sine nausea & tædio exequentes, properantiùs quam e re foret lustranti munus obeunt.

Monumenta vetera & antiqua urbium ædificia diligentius exploravimus. In Romanis vero quæ longe cæteris præeunt numero, amplitudine & elegantia, magno nobis usui fuere schedæ Flaminii Vaccæ hactenus ineditæ, quæ ab annis plus centum in tenebris latuere. Et mirari sanè subit, hasce veterum monumentorum recensiones, queis Romana bene multa, intacta hactenus rudera, templa similiaque describuntur, neglectas fuisse; quando maximè à Floravante Martinello, non instrenuo antiquitatis indagatore laudatæ fuere, qui Martinellus earumdem schedarum compos, duas inde notulas eruit, nobisque omnia publicandi provinciam reliquit.

reliquit. Earum autem Flaminii ſchedarum nobis copiam fecit vir antiquitatis ſtudioſus de la Thuilliere noſtras, qui jamdiu Romæ ſedes habet. Præclara porro, & hucuſque inobſervata aperit nobis Flaminius, de oſtio majoris Palatii, de Templis Mithræ & Veneris Salluſtianæ, de via ſubterranea in Capitolino monte, de frontiſpicio Pantheonis, de Foro Trajani, deque aliis pene innumeris, templis, ſepulcris, veterum Romanorum monumentis, quæ quivis prudens lector, nec ſine voluptate ſpero animadverſurus eſt. Ex aliis quoque ſchedis anecdotis non pauca mutuati, occulta hactenus obſervatuque digna emiſimus in lucem: cujuſmodi illud eſt, de captivo qui manibus a tergo ligatis, ſubſtratus, calce equi M. Aurelii, qui nunc in Capitolio, terebatur, & alia bene multa.

Hæc item pauca in Diarii decurſu ampliori luce donanda ſunt.

P. 39. l. 24. *Sthrynes Philonis penuarius.* Intellige, Philonis filius: qui penuarius erat, non Philonis, ſed urbis, Cyzici videlicet.

P. 106. Ex quorumdam opinione diximus Bonifacium VIII. triplicem coronam ſeu tiaram invexiſſe. At recentiorem ejuſdem uſum eſſe probant peritiores, atque ex pictura Jotti Florentini, Bonifacii ævo confecta, exque figura ejuſdem in tumulo expreſſa, eadem qua Nicolaus quartus ejus deceſſor coronæ & mithræ formâ uſum commonſtrant. Sunt qui Urbanum V. triplicis coronæ auctorem efferant: quam item opinionem alii repudiant.

Diximus p. 143. ex Martialis hiſce verſibus,

Hic ubi sidereus propius videt astra colossus
Et crescunt media pegmata celsa via
Invidiosa feri radiabant atria Regis,

erui, atrium Domus aureæ Neronis adversum fuisse stagno ejusdem, quod hodiernum Colisei locum occupabat. Quia scilicet Colossus unde Colosseo sive Coliseo nomen, prope Coliseum stetisse oportuit: pegmata item quæ theatrales sive Colisei spectaculis deputatæ machinæ, ex vulgari opinione, erant, proximè Coliseum constitisse consentaneum est: unde conficitur quo loco tum Colossus, tum pegmata collocata sunt, fuisse antea; ex adverso situm Coliseum. Secus tamen arbitratur vir quidam antiquariæ rei peritus; qui ex Spartiani loco adversam huic sententiam educi æstimat. *Fecit & sui nominis pontem*, sic Spartianus in Hadriano, *& sepulcrum juxta Tiberim: & ædem Bonæ Deæ transtulit, & Colossum stantem atque suspensum per Detrianum architectum de eo loco in quo nunc templum Urbis est, ingenti molimine, ita ut operi etiam elephantes* XXIIII. *exhiberet. Et quum hoc simulacrum post Neronis vultum, cui antea dicatum fuerat, Soli consecraßet, aliud tale, Apollodoro architecto auctore, facere Lunæ molitus est.* Hinc arguit ille, Colossum ante Hadriani ævum, atque Martialis tempore non ante Coliseum stetisse; Sed, ut habet Spartianus, quo loco postea templum Urbis constructum est; unde atria domûs aureæ quæ eodem, quo antea Colossus loco stabant; alibi quærenda. Ad hæc vero in nummis Titi in quorum postica Coliseum exprimitur, nusquam Colossus exhibetur; qui si adeo vicinus Coliseo fuisset

nequaquam omittendus erat in nummo. Quare existimat ille Colossum qui ante Hadriani ævum a Coliseo dissitum erat, ab eodem Hadriano deductum proxime Amphitheatrum Flavii. quod postea a Colosso Colosséi, indeque Colisei nomen mutuatum fuerit: Pegmata porro a Martiali memorata, non fuisse Amphitheatri usibus destinata arbitratur. Hæc scitè observata: verum non talia sunt quæ nos a pristina sententia prorsus dimoveant; nam quod habet Spartianus Colossum ante Hadriani tempus eo in loco fuisse quo deinde Templum Urbis excitatum est; opinioni sanè nostræ faveat, si quidem templum Urbis Romæ & Veneris, ab Hadriano structum, in hortis S. Mariæ novæ fuerit; quod ita certum esse pugnat Nardinus, ut se vel juramento adfirmare paratum dicat, templum Urbis Romæ & Veneris esse duos illos fornices qui in hortis S. Mariæ Novæ consistunt. Licet porro tantam Nardini confidentiam non omnino probemus, neque velimus fornices illos pro Veneris & Romæ templo indubitanter assignare; attamen vel in ipsis hortis vel e vicino positum fuisse arbitramur: nam templa olim Romæ, exigui quidem, ut plurimùm, ambitûs erant, sed supra fidem frequentia. Cum igitur Aurea domus quæ a Palatio Augustorum ad S. Petrum in vinculis tendebat, & arcum Titi, & S. Mariam novam ut ex situ liquet, & partem etiam hortorum occuparit, vero simile est atrium ejusdem domus in ipsis hortis fuisse, quo loco scilicet Colossus, ut habet Martialis, a Tito collocatus est, ac deinde excitatum ab Hadriano Urbis Romæ ac Veneris templum. Et advertas velim Hadrianum haud procul a pristino situ Colossum extu-

tulisse; sed ut construendo hujusmodi templo perquam minimi ambitûs, spatium & locum pararet, ab hujusmodi situ Colossum amovisse & proxime constituisse. Quod si pegmata ut vulgatior fert opinio machinæ fuerint pro spectaculis Amphitheatri; jam inde sententia nostra stabit. Siquidem Martialis ait, quo loco pegmata suo tempore erigebantur fuisse atria domûs aureæ, quæ scilicet pegmata proximè Amphitheatrum, ut promtior esset usus, erigi debuerant. Jam quod de nummo Titi dicitur parum vel nihil adminiculi sententiæ adversæ præbeat. Quid causæ namque fuerit quod vicina illa Amphitheatro monumenta quæ nihil ad Amphitheatrum pertinebant, cum ipsa Amphitheatri figura exprimerent? nihil sane inde inferatur. Horum tamen arbitrium prudenti lectori mittimus.

P. 162. Inscriptionem Consulatu Rustici & Olibri notatam diximus pertinere ad annum Christi 520. quo Rusticus Consul occurrit: at re diligentiùs explorata puto exprimi consulatum Rusticii & Olibrii qui in annum cadit 464. quod itidem asseritur voce subsequenti, *&) Hermineric.* nam anno subsequenti Consules erant Basiliscus & Herminericus, quorum hic Consulatus haud dubie enuntiari videtur.

P. 233. Potest fortasse *Sallustia* nomen mulieris esse quæ una cum Helpido statuam Veneri dedicarit: si hoc pacto intelligatur, nihil suppetit argumenti quo statuam illam Veneris, in templo ejusdem Sallustiano fuisse dicatur.

Biblia non pauca Ebraïca notavimus, quæ annum ad calcem præferunt: in iis Ambrosiana Hispali, ut fert inscriptio, exarata, quorum nota non parum ne-

gotii facessit : annus enim ibidem assignatur a creatione mundi 350. intellige לפרט קטן, id est, *secundum supputationem parvam*. Cui additi de more anni 1240. annum Christi exprimunt 1590. At vix putem tam recentem codicem. Sed ut planior difficultatis nodus evadat, non abs re erit commemorare Ebræos nonnumquam annos a creatione mundi juxta suam passim in Synagogis receptam supputationem annotare, adpositis millenariis; sic Biblia Vaticana anno mundi 5055. descripta feruntur p. 277. Codex Avicennæ Bononiæ, anno mundi 4946. conscriptus dicitur. Interdum vero tacitis millenariis, centenos solùm & subsequentes minores annorum numeros exprimunt, ut in Ambrosiano codice quo de nunc agitur, atque in bibliis Bononiensibus, quæ annum exhibent 953. subaudi quater millesimum nongentesimum quinquagesimum tertium. In Ambrosiano autem codice, qui annum mundi 350. præfert, adde millenarium & lege quinquies millesimum trecentesimum quinquagesimum. In hujusmodi igitur calculis secundum supputationem parvam, modo quatuor millenaria, modo quinque tacentur. In Ambrosiano autem codice non possunt quatuor millia annorum suppleri; sic enim anno Christi 590. conscripta fuissent hujusmodi biblia. Quæ sane ætas non potest Mediolanensi manuscripto competere, nullumque adeo vetustum in orbe comparet. Si vero suppleantur quinque millenaria, annus Christi 1590. uti diximus, exprimitur. Sed tam recentem codicem esse nullatenus æstimandum : alioquin me in numero errasse vix credam, nota enim perspicuis litteris descripta est; quare suspicor mendum amanuensis vitio

irrepsisse. In Vaticano codice de quo p. 277. annus enuntiatur secundùm Ebræos 5055. id est Christi 1295. Et p. 402. Codex Avicennæ annum mundi præfert 4946. id est Christi 1186. non vero 1194. ut ibidem diximus. Et p. 406. pro anno mundi 953. juxta Ebraïcam supputationem scribe Christi 1193.

Emendationes Prologorum Trogi Pompeii ab eruditissimo & amicissimo viro Abbate de Longuerue, ex variis lectionibus codicum trium Romanorum quas ipsi ex Italia transmisimus, necnon duorum Colbertinorum concinnatas, ad calcem Diarii reposuimus. Usus ipse est editione Tanaquilli Fabri mirè fœdata & conspurcata, ut vix uspiam quid sanum occurrat; & castigatis erroribus propemodum infinitis, ad sanam emaculatamque prologorum editionem adornandam viam paravit. Jam diu Prologis Trogi castigandis incubuerat Bongarsius, qui primus eosdem in lucem protulit anno 1581. ut habet ipse in epistola ad Franciscum Rosæum ibidem cusa. *Reliqui erant*, ait, *in Pompeii historias Prologi, Latinè, arbitror numquam editi : e quibus stercoris plus exhausi, quam olim ex Augiæ cloacis Hercules ipse : Sed ita contaminata erant omnia, & fœdè conspurcata, ut cæteris historicis, tamquam auxiliaribus copiis inter medios hostes destitutus, coactus tandem sim, victus, manum dare.* Ad calcem tamen editi, ejusdem Bongarsii atque Francisci Modii notæ quædam exstant, queis prologorum pauca loca conjecturis resarciuntur, & sane quædam sat feliciter; alia inauspicatò, ita tamen ut multo plura quasi deplorata, intacta prætermittantur; sicque erudito viro totum restaurandi provincia devoluta : quod is na-

viter exſequutus eſt. Obſervatum porro velim nos in Bongarſianis notis ad Prologum libri 7. conjecturæ ejuſdem ſuffragari, qua *Illyriorum & Pæonum*, vult legi, ubi mſſ. quidam Pœnum, alii Pœnorum habebant, & ad Prologum libri 8. e re pro *electo Aryba*, conjectatur legendum *ejecto*.

Unum ſupereſt, ut videlicet, in grati animi obſequium, viros commemoremus, quorum gratia, patrocinio, opera uſi, negotium hoc litterarium in Italia geſſimus. Iis cum dignitate tum beneficiis præit, ſummus Pontifex CLEMENS XI. qui antequam ad ſupremum rerum apicem, omnium votis ac calculis, deveniret; ſtudiis ſemper noſtris favit; noſque gratia ſua, xeniis, aditu etiam, quod grave dictu eſt, exornavit. Demumque ſupremus Eccleſiæ Antiſtes creatus, pari nos ſemper dignatione ac benevolentia proſequutus eſt. Secundùm illum ſummas habemus gratias Eminent. Cardinalibus NORISIO & FERRARIO litterariæ rei cultoribus. Nec tacendus MAGLIABECCHIUS vir toto orbe clariſſimus, cujus officiorum haud infrequens in Diario mentio. Pariterque SALVINIUS litterarum maxime Græcarum peritia celebris, qui nobis ad nutum operam dedit. DUCCIUS itidem cui jam Laurentianæ Bibliothecæ cura demandata, is nobis ſemper adfuit, & ad votum in Gazam illam aditum munivit. Neque prætermittendus D. GUILLELMUS LA PARRE, jam Congregationis noſtræ Procurator Generalis, qui ad nutum ſemper Monumentorum ſchemata, ac notitias quæ uſu venerunt ſuppeditavit; pergitque in dies ſtudiis obſequi noſtris. His porro, Erudite lector, fruere, & lucubrationibus noſtris fave.

p. 450. Dum hanc Præfationem clauderem, accessit sæpius laudati in Diarii decursu Justi Julii Fontanini notitia quædam de sepulcro, quod nuper primo a porta Majori lapide deprehensum est; eam hic addere visum. Quo loco detecta urna fuit, eruta sunt numismata non pauca, Valeriani, Maxentii & Constantini; unde firmatur opinio aliis fulta signis & conjecturis, videlicet aut Constantini ævo, aut post Constantinum confectam urnam fuisse: in qua scilicet labentis sculptoriæ artis notam fabrile opus præfert. Proxime urnam jacebat sequens inscriptio:

IN HOC SEPVLCRO CONDITA
MAXIMILLA JACET CVJVS
MEMORIA DULCIS VT MANEAT
DIV FELIX KARAE COIVGI (sic)
FECIT SVAE.



INDEX



INDEX CAPITUM DIARII ITALICI.

ō

Explicit Index Capitum.

APPROBATIO

APPROBATION.

J'Ay lû pour Monſeigneur le Chancelier un Manuſcrit, ſous le titre de *Diarium Italicum, ſive Notitiæ ſingulares veterum Monumentorum, Bibliothecarum, Muſæorum, &c. in Itinerario Italico collectæ.* Ce jourd'huy, treiziéme jour de Septembre mil ſept cens deux. Signé,

COUSIN.

PRIVILEGE DU ROY.

LOUIS PAR LA GRACE DE DIEU, ROY DE FRANCE ET DE NAVARRE; à nos amez & feaux Conſeillers, les Gens tenans nos Cours de Parlement, Maîtres des Requeſtes ordinaires de noſtre Hoſtel, Grand Conſeil, Prevoſt de Paris, Baillifs, Senéchaux, leurs Lieutenans Civils, & autres nos Juſticiers qu'il appartiendra, SALUT. Le Sieur JEAN ANISSON, l'un de nos Imprimeurs ordinaires, & Directeur de noſtre Imprimerie Royale; Nous ayant fait ſupplier de luy accorder nos Lettres de Privilege pour un Ouvrage du Pere D. Bernard de Montfaucon, Religieux Benedictin, de la Congregation de ſaint Maur, qu'il veut donner au Public, ſous le titre de *Diarium Italicum, ſive Notitiæ ſingulares veterum Monumentorum, Bibliothecarum, Muſæorum, &c. in Itinerario Italico collectæ,* Nous luy avons permis & accordé, permettons & accordons par ces Preſentes,

ũ

d'imprimer ou faire imprimer ledit Livre par tel Imprimeur ou Libraire qu'il voudra choisir, en telle forme, marge, caractere, & autant de fois que bon luy semblera, pendant le temps de dix années consecutives, à compter du jour de la date des Presentes, & de le vendre, ou faire vendre & distribuer par tout le Royaume; faisant deffenses à tous Libraires, Imprimeurs & autres, d'imprimer, faire imprimer, vendre & distribuer ledit Livre, sous quelque pretexte que ce soit, mesme d'impression étrangere & autrement, sans le consentement de l'Exposant ou de ses Ayans-cause, sur peine de confiscation des Exemplaires contrefaits, de quinze cens livres d'amende contre chacun des contrevenans, applicable un tiers à Nous, un tiers à l'Hostel-Dieu de Paris, l'autre tiers audit Exposant, & de tous dépens, dommages & interests: à la charge d'en mettre, avant de l'exposer en vente, deux Exemplaires en nostre Bibliotheque publique, un autre dans le cabinet des Livres de nostre Chasteau du Louvre, & un en celle de nostre tres cher & feal Chevalier Chancelier de France le Sieur Phelyppeaux, Comte de Pontchartrain, Commandeur de nos Ordres; de faire imprimer ledit Livre dans nostre Royaume, & non ailleurs en beau caractere & papier, suivant ce qui est porté par les Reglemens des années 1618. & 1686. & de faire enregistrer les Presentes és Registres de la Communauté des Libraires de nostre bonne Ville de Paris, le tout à peine de nullité d'icelles: Du contenu desquelles Nous vous mandons & enjoignons de faire jouïr l'Exposant, ou ses Ayans-cause, pleinement & paisiblement, cessant & faisant cesser tous troubles & empeschemens contraires. Voulons que la copie desdites Presentes qui sera imprimée au commencement ou à la fin dudit Livre, soit tenuë pour deuëment signifiée, & qu'aux copies collationnées par l'un de nos amez & feaux Conseillers & Secretaires foy soit ajoustée comme à l'Original: Commandons au premier nostre Huissier ou Sergent, de faire pour l'execution des Presentes toutes Significations, Deffenses, Saisies, & autres Actes requis & necessaires, sans autre demander permission, & nonobstant Clameur de Haro, Chartre Normande, & Lettres à ce contraires: Car tel est nostre plaisir.

DONNE' à Fontainebleau, le premier jour d'Octobre, l'an de grace mil sept cens deux, & de nostre Regne le soixantiéme. *Par le Roy en son Conseil,* LECOMTE.

Registré sur le Livre de la Communauté des Libraires & Imprimeurs, conformément aux Reglemens. A Paris, le sixiéme jour d'Octobre mil sept cens deux.

P. TRABOUILLET, *Syndic.*



Errata & observationes quædam.

IN Præfat. *p.* 1. *l.* 14. *lege.* Ponderatis rebus. *Ibid. p.* 5. *l.* 21. in sordibus, *l.* 24. a proposito.

In Diario. P. 2. *l.* 27. vigesima septima. *P.* 28. *l.* 21. Theodoricum. *P.* 56. *l.* 10. nos demerendi. *P.* 109. *in inscriptione, lege* LICTORI. *P.* 131. *l.* 17. Jesu. *P.* 146. *l. penult.* conjectabam. *P.* 148. *l. ult.* anno Christi 10. *P.* 149. *l.* 27. videtur. *P.* 158. *l.* 22. is ipse esse. *P.* 266. *lin. penult.* ABASCANTO. *P.* 268. *l.* 20. *lege* SEMONI. *P.* 277. *l.* 4. Alexandri VIII. *Ibid. l.* 27. *lege* 1295. *P.* 279. *l.* 1. quæ. *P.* 302. *l.* 3. pessum abeat. *P.* 323. *l.* 20. Diaconus, *lege* Presbyter. *P.* 348. *l.* 30. publicorum. *P.* 362. *l.* 22. Christi 1332. *P.* 463. *l.* 17. mancus, *P.* 465. *l.* 30. & Asiani Bactros.

Diximus codices mss. Demonstrationis Evangelicæ Eusebii perraros esse: quod sane verum. Sed observandum est ex iis qui pauci numero supersunt, unum esse Regium membranaceum antiquum, ex quo alii omnes exscripti, ut inde liquidum est; quod cum Regius sit initio mutilus, alii omnes perinde mutili ab eadem voce incipiunt.

P. 310. Πινδάρῳ μὲν τῷ σοφῷ πρὸς λύραν. Hæc sunt Commentaria Eustathii in Dionysium Periegetem, quibus præmittebantur nonnulla quæ avulsa sunt.

DIARIUM



DIARIUM ITALICUM.

CAPUT PRIMUM.

Causa profectûs in Italiam. Templum Viennæ tegulis auratis. Pyramidale sepulcrum ibidem. Crypta S. Trophimi proxime Arelatem. Campi Elysii Arelatenses. Antiquitates Nemausenses, Dodecatheum, Domus quadra, Arenæ, &c. Pons Vardi. Cœnobium S. Victoris Massiliensis. Insula Lerinensis.



POST peractam S. Athanasii editionem, quia ex usu frequenti animadverteram nonnisi lustratis Italiæ Bibliothecis postremam posse Græcis Patribus manum admoveri, accedente Præfectorum Congregationis nostræ concessu, cum D. Paulo Brioys studiorum socio eò destinamus cursum. Accisis quippe Græcorum rebus, in primisque post excidium Constantinopolitanum, plerique omnes litterarum cultores Græci cum ampla codicum supellectile in Italiam se proripuerunt. Etsi porro nobis princeps isthæc fuerit migrationis causa, ut ope manuscriptorum, SS. Patrum anecdota eruere possemus, & sarcire si quid peccatum in

A

priſcis editis eſt; religio tamen fuiſſet ab aliis abſtinere. Enimverò ut cordi erat pro viribus litteratorum inſervire commodis; ita quidquid ad litteras promovendas occurrit Græcè, Latinè, ſicubi licitum fuit, exſcripſimus.

Neque vero me fefellit ſpes bene gerendæ rei; imo exitu meliore quam ſperabam, præterque opinionem multorum, in ſatis amplam meſſem injecimus falcem; nam & Græcorum Patrum bene multa anecdota e ſitu atque tenebris vindicavimus, quorum magna pars pretioſa, nec parvi ad rem litterariam Eccleſiaſticam uſûs. Ad hæc autem, alia antiquitatis monumenta magno numero cùm ex Bibliothecis atque Muſæis, tum ex marmoribus eruimus, chronica, hiſtorias, diplomata utrâque linguâ, Bibliothecarum notas, mſſ. ſcilicet, inſcriptiones, Abraxeas figuras, & alia id genus quæ pariter publico deſtinantur uſui.

In hoc autem primo Monumentorum Tomo hoc ritu procedimus. A tritis & vulgatis, quæ paſſim in Itinerariis feruntur, prorſus abſtinemus: nec niſi ignota, aut ſecus quam exſtant obſervata, aut quæ carptim recenſita ſunt commemoramus. Ex Muſæis atque Bibliothecis ea ſolùm adferimus, quæ Diarii hujuſce ratio capere valeat; alia mittimus in ſequentes Tomos. Inſcriptiones ſi quæ obviæ & conſpicuæ peregrinantibus occurrunt, aut ad ſeriem narrationis ſpectant, illas dumtaxat in Diario exaramus, quando ſcilicet aut anecdotæ, aut cum mendis inſignibus cuſæ ſunt: reliquas ſuo loco. Hæc monitum Lectorem volui.

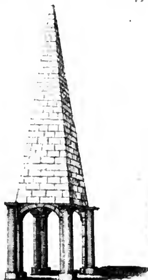
ANno igitur 1698. 18. Maii cum D. Paulo Brioys, Congregationis noſtræ Monacho, itineris ac ſtudiorum ſocio, Lugdunum proficiſcimur; hinc vigeſima ejuſdem menſis Viennam petimus, ſiſtimuſque nonnihil ſpectandis Urbis monumentis; in queis duo libet commemorare, quia eximiæ ſingularitatis ſunt. Viſitur lapis inſculptus hiſce.

DD. FLAMINICA VIENNAE
TEGULAS AENEAS AURATAS
CUM CARPUSCULIS ET
VESTITURIS BASIUM ET SIGNA
CASTORIS ET POLLUCIS CUM EQUIS
ET SIGNA HERCULIS ET MERCURI.
D. S. D. *de ſuo dedit.*

Primæ litteræ DD. vel nomen matronæ tantum munus offerentis indicant, vel, *Domui divinæ. Flaminica*, id est, Flaminis uxor, cui non licebat facere divortium: de qua Pompeius Festus: *Flameo vestimento Flaminica utebatur, id est, dialis uxor, cui telum fulminis eodem erat colore.* Notatu dignæ illæ tegulæ æneæ auratæ, quæ Flaminicæ munificentiam commendant. *Carpusculis*, forte significantur capitellorum ornamenta, insculpta nonnumquam fructibus, Græcè, καρπὸς, *fructus*, unde fortasse *Carpusculum*. Indicatur ergo tam capitella, quam bases laminis æneis auratis fuisse vestitas. *Vide Reines. num. 81. & 160.*

Haud procul fluminis ora, mausoleum est qua forma nusquam aliàs vidi. Quatuor pilis quibus hærent columnæ Hetrusco ordine, media solum parte prominentes, decussatus fornix sustentatur, altitudine pedum plus minus octodecim, fastigiatus pyramide pedum plus triginta. In fornicis medio exstat lapis oblongus ad humani corporis staturam, cui fortasse impositi cineres sunt.

Ab ima parte latera singula duodecim circiter pedes obtinent. Mausoleum totum quinquaginta plus minus pedibus altum lectori exhibemus.



Vigesima-tertiâ ejusdem mensis Avenionem devenimus. Hinc ad Monasterium S. Andreæ, ubi à D. Jacobo la Gorree Priore excipimur urbane. Est ibidem ad alteram scilicet fluminis oram Cartusianorum Cœnobium excitatum & pinguissimis fundis ditatum ab Innocentio VI. summo Pont. Hujus *casula* visitur in thesauro, formâ ad circinum rotunda, in cujus centro foramen est inserendo capiti, in anteriore parte crux acu depicta. Ibidem in sacello quodam ejusdem Pontificis ossa quiescunt, Sepulcrum conspicitur opere rudi.

Primâ Junii Arelatem venitur, atque à D. Ludovico Ferrerio qui cœnobio præerat, veteris amicitiæ nomine, nullis non beneficiis ornamur. Illo comite ad insigne Monasterium Montis Majoris pergimus secunda Junii. In declivi montis visuntur cryptæ subterraneæ, estque opinio istic latuisse S. Trophimum Apostolorum discipulum: monstrantur latebræ & altare, in quo sacrum fecisse, itemque locus ubi accedenti populo quasi e suggestu verbum Dei prædicasse fertur. Proximè Monasterium est antiquissima Capella S. Crucis in qua isthæc inscriptio legitur.

Noverint universi quod cùm Serenissimus Princeps Carolus Magnus Francorum Rex civitatem Arelatem, quæ ab infidelibus detinebatur, obsedisset; & ipsam vi armorum cepisset, & Saraceni in eadem existentes pro majori parte aufugissent in montana Montis-majoris, & ibidem se retraxissent, & in eadem se munissent, & idem Rex cum exercitu suo venisset pro ipsis debellandis, triumphum de ipsis obtinuisset, & de ipso gratias Deo agendo, in signum hujusmodi victoriæ præsentem ecclesiam in honorem Sanctæ Crucis dedicari fecit: & præsens Monasterium in honorem Sancti Petri Apostolorum principis dedicatum, quod ab ipsis infidelibus penitus destructum fuerat, & inhabitabile redactum, idem Rex ipsum reparavit & reædificavit, & Monachos ibidem pro serviendo Deo venire fecit, & ipsum dotavit, & plura dona eidem contulit: in quo quidem Monasterio plures de Francia ibidem debellantes sepulti sunt. Ideo fratres orate pro eis.

Quæ quidem inscriptio si cujuspiam auctoritatis esset, insignem nobis Caroli magni victoriam aperiret; at si quid hac in re usûs inest nobis, decimo tertio tantum sæculo descripta, ut ex characteris genere liquet, nullius pretii est, cum maximè veræ gestarum rerum historiæ repugnet.

Campos ut vocant Elysios ad conventum Minimorum adiimus, ibi sepulcra antiqua bene multa, & in Conventu inscriptiones spar-

ſim poſitæ, hanc ego ad malluvium deſcripſi, quæ apud Gruterum vitiata legitur.

D. M.

M. POMPEI.

PARATI.

Θ ANN. V.

M. VIIII. DXIIX.

POMP. * MΥPISMUS. * *ſic.*

FIL. DULCISSIMO.

ERGA SE PIENTISS.

Littera autem Θ ſignum mortis erat ex Perſio & Martiali, quia in nomine Θάνατος prima eſt.

Noſti mortiferum quæſtoris Caſtrice ſignum,
Eſt operæ pretium diſcere Theta novum.

Hinc ad cryptam ducimur, ubi ferunt miraculum eſſe perpetuum. Tria ſepulcra alterum alteri impoſita ſunt: quod medium occupat, vacuis aliis, aquam perennem habet modo plus modo minus pro incremento & decremento lunæ. Id prodigii in honorem S. Concordii fieri narrant: fides eſto penes auctores. Ipſa die viſimus D. Marcellum Toloſatem, editis jam opuſculis notum, qui hiſtoriam parat Arelatenſem, ubi omnia antiquitatis monumenta, inſcriptiones, anaglypha, recenſebuntur accurate.

Nemauſum quarta Junii profecti, antiquitatum veſtigia luſtramus. Et primò Templum, ut putant, Dianæ ad extremum Urbis, ſemirutum, quod ab altero ſolùm latere erectum ſupereſt. Pantheonem eſſe lubens credam, quia in delubro duodecim apſidulæ erant, totidem ſimulacris numinum. Fuerit igitur δωδεκάθεον, ſive *Templum duodecim deorum*, ut habet Pſeudathanaſius in hiſtoria Melchiſedechi. Ignorat nemo ab antiquis duodecim Deos, quaſi primarios præcipuoſque cultos, ut habet Herodotus in Euterpe; hinc Chryſoſtomus ait, Alexandrum Macedonem victoriis inflatum in animo habuiſſe, ſe τρισκαιδέκατον θεὸν *tertium decimum Deum* proclamare: & quidam alius, *Cælus hic in quo duodecim dii habitant.* Suetonius demum in Auguſto: *Cœna quoque ejus ſecretior in fabulis fuit, quæ vulgo* δωδεκάθεος

vocabatur; in qua deorum dearumque habitu discubuisse convivas, & ipsum pro Apolline ornatum. Erantque duodecim deorum nomina ex Ennio.

Juno, Vesta, Minerva, Ceres, Diana, Venus, Mars,
Mercurius, Jovis, Neptunus, Vulcanus, Apollo.

Quadratam quoque domum, ut vocant, vidimus, ab Imperatore Hadriano, ut aiunt, in honorem Plotinæ Augustæ Trajani uxoris constructam. Templum opere eleganti, columnis scitè & affabrè elaboratis ornatum undique: nihil concinnius capitellis. Acceditque ædificium ad genus illud quod Pseudodipteron vocabant, olim Romæ frequentissimum, sed paucissima hujusmodi supersunt hodie. Dipteron vocabant Templum duobus columnarum ordinibus in exteriore ambitu instructum, ut alæ binæ sive porticus circumquaque essent. Pseudodipteron autem inventum Hermogenis, sublato interiore columnarum ordine, unâ porticu circum, sed ampliore, gaudebat. In hoc sane Templo columnæ in frontispicio porticûs more concinnatæ sunt; at in lateribus, perinde atque in Ecclesia S. Mariæ Ægyptiacæ Romæ, media solùm parte è muro prominent, quo fit ut Pseudodipteron vocari non queat. Ædificium paucis hinc annis concessum Augustinianis fuit.

De Arenis sive Amphitheatro multa dicta sunt. Nullum vidimus tam integrum; estque columnis & anaglyphis ornatum. Impetratum autem à consuetudine fuit ut à parte, scilicet à campo interiore, qui *arena* vocabatur, totum Amphitheatrum arenæ audiret. Arenæ porro nomen campo inditum, quia arenâ ante ludos & pugnas conspergebatur. Sic quidam: *Subinde intraverunt duo Æthiopes capillati cum pusillis utribus, quales solent esse qui arenam in Amphitheatro spargunt.*

In supercilio montis Urbi imminentis est turris perantiqua, *Turrim magnam* vocant incolæ; quam alii pharum fuisse, quia inde facilis prospectus maris; alii ærarium dicunt: at sepulcrum æstimarim, qualia proximè urbes olim excitabantur. Sparsim per urbem aquilæ præciso capite visuntur; traduntque Gotthos cum in Occitaniam irruptionem fecissent & Nemausum cepissent, aliud nihil cladis intulisse urbi, quam quòd in signum devicti populi Romani, aquilas capite minuerent, quia insigne erat Romanorum olim domitorum orbis. Antiquissimæ urbis historiam parat. V. Cl.

Paulianus Nemausensis, vir doctus, qui omnia antiquitatum vestigia adferet & explicabit.

Eadem Die Regius Urbis Advocatus magnæ molis codicem XIII. sæculo scriptum obtulit nobis evolvendum. Estque collectio locorum S. Augustini ex variis ejus operibus, pro expositione Epistolarum D. Pauli: opus Bedæ primò adscriptum, exindeque Flori cujusdam esse compertum fuit, ut memorant nostri in editione operum S. Augustini. Librum tegit antiquius diploma Bernardi Comitis Ceritaniensis, quod quia nondum editum fuit, & singulare quidpiam præfert, hîc locum habeat.

*In nomine Domini. Notum sit omnibus hominibus tam præsentibus quam futuris, quod ego Bernardus * Wilelmi, Dei gratia Comes Ceritaniensis, considerans peccatorum meorum cumulum, & pro animabus Patris & Matris meæ & omnium parentum meorum, dono Domino Deo, & Sanctæ Mariæ Monasterii Crassæ illud Monasterium Sancti Martini de * Canegu cum omnibus pertinentiis suis, quod Guifredus atavus meus fecit in remissionem peccatorum suorum; tali videlicet tenore ut Abbas Sanctæ Mariæ Crassæ vel successores ejus semper ibi Abbatem mittat de Congregatione Sanctæ Mariæ Crassæ, qui ordinem ibi tenere faciat secundum regulam Sancti Benedicti. Ideo autem hoc facio, quia suprascriptus locus Sancti Martini hactenus à sæcularibus Monachis valde dissipatus est, qui etiam omnia bona ipsius domûs interiora & exteriora tanquam negligentes & nullam religionis regulam observantes male tractaverunt: & ut fideliter emendetur & regulariter instituatur, sicut supra dictum est, dono & laudo supradictum Monasterium Domino Deo & sanctæ Mariæ Crassæ & Abbati & Monachis & successoribus ejus in perpetuum. Et hoc facio cum consilio bonorum nostrorum hominum, & cum consilio Petri Episcopi Elnensis & Clericorum ejus. Facta scriptura concessionis est & donationis nec non & confirmationis* II^a *Mensis Februarii anno ab Incarnatione Domini millesimo centesimo decimo quarto, regnante Ludovico Rege. Sig+um Bernardi Dei gratia Ceritaniensis comitis. Sig+um Petri Episcopi Elnensis. Sig+um Berengarii Arnaldi de Sono. Sig+um Raymondi Guillhelmi de Eveg. Sig+um Poncii Prioris Sanctæ Mariæ Corneliani, Sig+um Petri Arnaldi stabularii, Sig+um Ermengaudi Arnaldi, Sig+um Raymondi Petri, Sig+um Raymondi Sidonis, Sig+um* RAYMONDI * COMES BARCHINONENSIS. *Sig+um Dulciæ Comitissæ uxoris ejus. Sig+a Raymondi & Berengarii filiorum suorum.*

* sic.

* Canigo.

Ad 4. Crucis angulos totidem puncta sunt. Lege signum.

* sic.

Sig ✠ um Geraldi Poncii Vice-Comitis Gerundensis , Sig ✠ um Bernardi Berengarii de Petra Pertusa , Sig ✠ um Dalmatii Vice-Comitis de Bergueda. Sig ✠ um Gaufferandi de Salas. Sig ✠ um Raiambaldi de Bessola, Poncius Monachus scripsit die & anno quo supr.

In Appendice ad Marcam Hispanicam p. 1331. adfertur Bulla Alexandri III. adversus Abbatem Canigonensem , debitam Abbati Crassensi obsequentiam denegantem, quæ hoc diplomate illustratur.

Hinc ad Vardi pontem famosissimum iter habemus : in cujus vicinia ad limen pandochei sequentem inscriptionem maxima sui parte mutilam eruimus.

..... LIGGOR.
..... AMMONIS.
.. APOLLI. V. S. L. M. i. *Votum solvit lubens merito.*

De Vardi ponte à multis jam neque segniter actum est; ignoratque nemo Vardi amnis ripas in præcipiti positas ponte sex arcubus constructo jungi , erigique exinde undecim arcus majore sublimitate qui partim in ipsis arcuum inferiorum pilis , partim in acclivi riparum fundantur; atque huic secundo ordini imponi tertium arcuum minorum numero triginta quinque qui verticem utriusque montis æquat & aquæductum habet impositum. Inter arcus secundi ordinis in sublimi animadvertimus animalculi figuram sculptam formâ ceu leporis. Alicubi insculptæ visuntur tres litteræ, A. E. A. quas alii *Augustus & Agrippa* explicatas volunt , & pugnant fuisse pontis auctores ; alii *Aqua emissa Amphitheatro* , alii nomen artificis designare augurantur. Sed hæ conjecturæ sunt , quarum nullam coarguas , nulli adstipulere.

Aquas-sextias exinde petimus, & V. Cl. Pagio τῷ μακαρίτῃ dudum nobis familiari supremum vale dicimus. Is historiæ Baronii criticæ haud ita pridem extremam manum posuerat, constatque totum opus quatuor tomis in folio, quorum unus dumtaxat publici juris est. Idem non diu post diem obiit.

Massiliæ aliquot diebus exspectamus opportunitatem solvendi, visimusque cœnobium S. Victoris , cujus Ecclesia remotissimæ antiquitatis speciem præfert, spississimis columnis fulta. In altari quodam monstrant caput Cassiani , quem in album Sanctorum referunt Massilienses. Is est celeberrimus Institutionum & Collationum auctor qui fertur Abbas S. Victoris fuisse. In alio sacello

caput

caput S. Victoris titularis. In subterranea Ecclesia exstant sepulcra Cassiani, S. Mauritii Thebéæ legionis præfecti, S. Eusebii & sociorum, S. Isarni. Monstratur crux S. Andreæ, ut putant, laminis argenteis obducta, angulis rectis, æqualibus brachiis. Crypta ibidem visitur, in quam ferunt Mariam Magdalenam post suum Massiliam appulsum se recepisse.

Vigesima Junii solvimus comite Philippo Bulifonio Neapolitano, bene morato juvene, & plus quam ætas ferret erudito, qui comes itineris Italici deinceps fuit. Die vero S. Joannis Baptistæ cymbâ Lerinensem insulam petimus, appellimusque inter saxa & anfractus. *Planasia* vocatur à Strabone, estque figurâ pene ovali oblongâ, ambitûs duorum milliarium, amœno conspectu, angulos habens acutos ad Orientem & Occidentem, pinetis vestitos. Interfluit seu Euripus quidam 600. passuum, qui Leronem à Lerina dirimit: est autem Lerina à meridie Leronis. Hic animalia venenata nulla, quod S. Honorati precibus concessum tradunt. Insulam enim priùs horridam & incultam, prior frequentavit S. Honoratus anno Christi circiter 370. Exinde semper à Monachis culta, demum Ordini S. Benedicti cessit. Ad Monasterium exinde pergimus in meridionali ora situm, quod jam Congregationi Cassinensi junctum est. Est turris præalta, satis ampla, fortissimo muro structa, ut una Monasterii & arcis loco esse possit. Adventat quotidie ex præsidio S. Margaritæ militum manus ad loci custodiam: in turri exstant omnia loca, ut vocant, *regularia*, Peristylium inferius & superius, Triclinium ad mensam, Ecclesia, Capitulum, Cellæ Monachorum, Bibliotheca. In aditu ad sacellum Sanctæ Crucis in Claustro legitur sequens inscriptio 300. circiter annorum.

HÆC EST CAPELLA SCE. ✠ i. *Sanctæ Crucis.*
QUÆ APPELLATUR SANCTA SANCTORUM,
PROPTER RECONDITAS INIBI RELIQUIAS
SANCTORUM *UZ HONORATI, AYGULPHI
MARTYRIS, ANTONII, ET PLURIMORUM
ALIORUM SANCTORUM.

*i. *Videlicet;*

S. Honorati reliquiæ Arelate, cujus Episcopus erat, Lerinam translatæ sunt anno 1391. Hujus S. Honorati nomen sortita insula est. Visitur isthic in Sacristia caput ejusdem S. Honorati, reliquiæ SS. supra memoratorum, necnon Monachorum qui cum

Porcario Abbate jugulati à Saracenis sunt. Sigillum vidimus ferreum duorum & dimidii pollicum longitudine, latitudine pollicis & dimidii, in quo Honorati nomen sculptum. Aiebant ipsi fuisse in usu, verum ex litterarum formâ, liquet non excedere annos quadringentos. In Bibliothecam conscendimus olim numerosissimam. Supersunt hodieque manuscripti quidam, non ita magni pretii, quos evolvere per tempus non licuit: magna pars, aiunt, exportati sunt, & hinc inde dispersi. Fuit olim hæc insula seminarium non modo Sanctorum & Martyrum, verum etiam litteratorum. Hîc Hilarius & Cæsarius Arelatensis, Eucherius Lugdunensis, Lupus Tricassinus, Vincentius Lirinensis, & alii bene multi vitæ Christianæ Asceticæque & litterarum pariter tyrocinia posuere. Excedentes ex Monasterio, educunt Prior & aliqui Monachi: in transitu obiter Ecclesiam Sancti Honorati veterem inspectamus, antiquitate solum commendabilem: aliam item B. Mariæ nomine insignitam. Ad puteum inde ducunt, cujus aquam curandis infirmitatibus mirabilem prædicant. Vigesima octava Genuam advenimus, quam urbem non ita studiis nostris opportunam maturè linquimus, atque tertia Julii venimus Mediolanum.

CAPUT II.

Bibliotheca Ambrosiana Mediolanensis, ejusque codices varii. Musæum comitis Mediobarbi & Septalæ. Ecclesia S. Ambrosii. Sepulcrum Pagani de Petra Santa. Columnæ inversæ in Ecclesia S. Laurentii, porticus antiqua. Ecclesia Servitarum. Crucis à S. Barnaba defixæ locus. Inscriptio Ludovici XII. alia Gastonis Foxii. S. Apolloniæ caput. Lusiniana Virgo erudita. Bibliotheca D. Belcreddii Ticinensis. De reliquiis S. Augustini, Ticini ut quidam æstimant repertis.

INSEQUENTE die Ambrosianam Bibliothecam adimus & Cl. V. Antonium Muratorium, ex præcipuis custodibus alterum, quîcum mihi epistolaris familiaritas & necessitudo intercedebat, amplexamur. Is omnes semper posthabuit res ut inserviret nostris studiis: & quod maximè cordi erat, liberam visendorum codicum copiam fecit. Est Bibliotheca Ambrosiana ædificium grande: ab-

ngreſſu conclave amplum ac præaltum cuſos libros complectitur, ntermixtis pauciſſimis manuſcriptis. Et ſi autem ad quadraginta ferme millia librorum complectatur, deſtituta tamen libris multis perneceſſariis eſt, & editionibus Patrum accuratioribus. Ab extremo Bibliothecæ intratur in periſtylium ubi icones depictæ illuſtrium virorum, quot vix uſquam ſimul occurrant. In conclavi ſequenti ſupellex ſimilis viſitur, indeque intratur in aliud plenum codicibus Arabicis, Copticis, Syriacis &c. ac maxime omnium Græcis, & Latinis. Comportati autem iſtuc fuere ex Theſſalia, Chio, ex Corcyra, Japygia, & magna Græcia, curantibus maxime Olgiato, Pinello & aliis. Quantum per temporis brevitatem licuit non ſpernendam operam iis indagandis navamus.

Comparent Biblia Hebraïca cum nota ſequenti in fine, תשלמו במדינת אשבילייה שנת שן לפרט היצירה: Id eſt, *Abſoluta ſunt Biblia Hiſpali anno 350. à creatione mundi*. Quæ ſupputatio ſi accurata ſit, admodum recentem codicem denotat, quem magni faciunt: nam eſt annus Chriſti 1590. *Vide in Præfatione.*

Biblia Samaritana antiquiſſima, quam minimæ formæ in 12°. Hæc ſanè, ſi cui vacaret, vellem collara cum editis.

Biblia Syriacè charactere qui dicitur *Eſtranghelos* perantiqua.

Polyglotton Actuum Apoſtolorum & Epiſtolarum *Pauli* lingua Armena, Arabica, Coptica, Æthiopica, per columnas digeſtum; contextus Armenus non pertingit ad finem.

Codex Arabicus dictus *Camus*, perrarus.

Quatuor Evangelia Græcè, codex membranaceus x. ſæculo conſcriptus.

Codex alius Græcus partem Bibliorum complectitur annorum circiter mille, rotundo caractere unciali; quod dicimus ut diſtinguatur à charactere oblongo ac deflexo, qua de re ſuo loco. Hujus accentus prima manu conſcripti ſunt. Codex in magno fol. columnâ triplici.

Codex quatuor Evangeliorum ſæculo x. In alio Epiſtolæ S. *Pauli* ſæc. x I. Hujuſmodi codices membranacei paris ætatis paſſim occurrunt in iſthac Bibliotheca.

Codex plus mille annorum habens partem Veteris Teſtamenti charactere unciali.

Codex alius membranaceus x. ſæc. Proverbia Salomonis & Eccleſiaſticus.

Joſephi operum Tom. 2. incipiens à libro x I. membranaceus.

Putatur esse pars secunda codicis Regiæ Bibliothecæ, qui priores x. libros complectitur. Habet historiam Christi perinde atque editi.

Codex alius *Josephi* de captivitate Judaïca Libri septem & pars secundi libri antiquitatum. x. sæculi membranaceus, num. 52.

Catena antiqua in *Hesaïam* bis, terve. Item catenæ in *Jobum* plurimæ.

Origenis Philocalia, codex recens xv. sæc.

Liturgia *Chrysostomi* antiquissima in codice membranaceo. Item in alio codice Liturgia *Basilii*. Hæ liturgiæ si non germanæ, remotioris saltem antiquitatis sunt. Quæ in Bibliotheca Barberina S. Basilii Liturgia asservatur, octavo sæculo exarata est, ut infra dicimus.

Constitutionum Apostolicarum codex recens.

Eusebius de Evangelica Demonstratione, imperfectus codex xv. sæculo. Hujus operis codices perquam rari sunt.

Athanasii commentaria vera in Psalmos ex Bibliotheca Scorialensi exscripta; unde quæ desiderabantur in commentario nuper à nobis edito exscripsimus. Animadvertendum est alium commentarium in ista Bibliotheca, nec non in Musæo Justinianæo Venetiis occurrere, qui Athanasii item nomen præfert: at Athanasii Magni esse nequit, germanum enim singulis ferme post Athanasium sæculis memoratum novimus. Istius initium est. Μακάριος ἀνὴρ, &c. Αὕτη ἡ προφητεία πληροῦται εἰς τὸν Ἰωσὴφ τὸν ἀπὸ Ἀριμαθαίας.

In codice num. 243. habetur Athanasii in secundum Domini adventum Sermo. Cujus initium. Φοβοῦμαι τὸν θάνατον, ὅτι πικρός μοί ἐστιν· φοβοῦμαι τὴν γέενναν ὅτι ἀτελεύτητος. Subsequentia multa eadem sunt, quæ in sermone ad Antiochum de pœnis inferni.

Dum evolverem codices Athanasii, nec opinanti singularis mihi lætitia objicitur: incidi enim in Eugenii Diaconi legationem ad *Athanasium* & synodum Alexandrinam pro causa Marcelli, quæ propediem cum aliis bene multis S. Doctoris ἀνεκδότοις lucem visura est.

Basilii magni Ascetica ad Monachos, codex membranaceus antiquus, aliique nonnulli ejusdem. Pars Epistolarum ejusdem in codice recenti.

Codex *Gregorii Nazianzeni* orationes complectens, noni sæculi. Duæ priores paginæ indicem & encomium Gregorii conti-

nent in charta purpurea aureo charactere. Scribitur codex charactere unciali oblongo ac deflexo cum accentibus primâ manu. Habet puncta ad imum litterarum pro majore, ad summum pro media, ad medium pro minima interpunctione. Attamen isthæc persæpe non pari ritu procedunt, ut vix certum maneat κριτήριον. Codices orationum S. Gregorii Nazianzeni istic ut alias frequentes sunt; Carminum non item, unum tantùm in Ambrosiana observavi.

Nicetæ in Gregorium Nazianzenum scholia, codex antiquus.

Chrysostomi homiliarum in Matthæum & Joannem, in ἀνδριάντας, in Pauli epistolas, codices istic ut alias frequentissimi. Epitome item commentarii *Jo. Chrys.* in Paulum.

Theodoretus in Ezechielem, codex membr. x. sæculi. Ejusdem in XII. Prophetas, codex recens.

Synesii Epistolæ & *Herodiani* quædam, cod. bombycinus recens.

Joannis Climaci scala, codex membranaceus x. sæc. Alius ejusdem, paris antiquitatis.

Codex operum S. *Joannis Damasceni* XIII. sæculi, bombycinu emtus in Corcyra. Ejusdem Octoëchos in codice membranaceo XI. sæculi, quod item opus in alio codice habetur. Ejusdem opera Logica, Philosophica, Theologica, in codice bombycino XIII. sæculi. Ejusdem opera musica cum Musicis notis.

Euthymii Panoplia.

Annales *Zonaræ*.

Codex XII. sæculi in charta bombycina, Anonymi in S. Dominicam, item vita S. Demetrii.

Codex num. 396. vetus typicum Græcorum.

Annales *Zonaræ* iterum.

Cod. num. 239. De Legationibus gentium ad Romanos.

Procopii Hist. Gotthica & Imp. Justiniani XIII. sæc. Ejusdem de eadem quatuor volumina, codices recentes sunt.

Sermones *Naucratii* discipuli Theodori Studitæ.

Philippi Philosophi Cerameutæ homiliæ in Evangelia.

Macarii Chrysocephali Metropolitæ Philadelphiæ Homiliæ.

Herodoti operum codices bini bombycini XIII. sæculi.

Thucydides bis in codicibus XIII. circiter sæculi.

Xenophontis historiæ, cod. bombycinus XIII. sæc. alius item bombycinus sæculi XV.

Dionysius Halycarnasseus recens.

Diodori Siculi codex XIV. sæculo conscriptus.

Plutarchi codices multi tam membranacei quam bombycini.

Æliani variæ historiæ in membrana sæculo XIII.

Alexandri Magni vita ab Anonymo, forte eadem quæ *Callisthenis* inscribitur in Bibliotheca Regia.

Eunapii vita Philosophorum recens.

Strabonis Geographiæ codices duo recentes.

Stephani Byzantini, de Urbibus, cod. recens bombycinus.

Nicephori Blemmydæ synopsis geographiæ.

Platonis non ita antiquus codex.

Aristotelis operum codices multi.

Simplicius in Libros Aristotelis, cod. recens num. 208.

Syrianus Philosophus in Aristotelem, codex bombycinus recens.

Porphyrius in Aristotelem, cod. bombycinus recens.

Herennii Philosophi in Aristotelem, cod. recens.

Joannes Grammaticus in Aristotelem, cod. recens.

Psellus in Physica Aristotelis, cod. membran. XII. sæculo.

Hammonis Commentarii in libr. Aristotelis *περὶ ἑρμηνείας*

Cornutus de diis, bombycinus Græcè recens. Idem de cælo, recens.

Damascii Philosophi de primis principiis.

Stobæi collectanea, codex bombycinus recens.

Pythagoræ vita per *Malchum*, codex recens bombycinus.

Nicolai Episcopi *Methonensis* in Procli theologiam quam coarguit.

Olympiodori in Platonis Phædonem.

Proculi comment. in Parmenidem.

Alexander Aphrodiseus, codex XIV. sæc. item alius recens.

Nathanaëlis opuscula Philosophica & Theologica, cod. XIV. sæculi.

Emanuelis Palæologi Imperatoris disputationes de fide cum Persa.

Περὶ τῆς τοῦ Γρηγορᾶ ψευδογραφίας ὁμοῦ καὶ δυσσεβείας, id est, *De mendacibus Gregoræ scriptis, & de ejusdem impietate.*

Λέοντος τοῦ σοφοῦ κατὰ Ἰταλῶν. Id est, *Leonis Sapientis contra Italos.*

Boetii Græcè versi codices non pauci.

Codex recens in quo *Gemini φαινόμενα. Autolyci* de ortu & oc-

casu & de sphæra. *Theodosii* de diebus & noctibus.

Euclidis codex recens bombycinus.

Codex multa complectens: *Hypsiclis* in Euclidem: *Marini* protheoriam in Euclidem: *Apollonii Pergæi* conicôn: *Sereni* de sectione coni: de sectione cylindri: *Theodosii* σφαιρικόν: *Autolyci* de Sphæra bis occurrit in Ambrosiana: *Euclydis* φαινόμενα: *Theodosii* de habitationibus, bis in Ambrosiana: item de diebus & noctibus: *Aristarchi* de magnitudinibus: *Autolyci* de ortu & occasu: bis exstat in hac bibliotheca.

Hypsiclis ἀναφορικός. *Theonis* λογικὴ ἔφοδος εἰς τοὺς προχείρους κανόνας τῆς ἀστρονομίας: idest, *Introductio logica in faciliores Astronomiæ regulas*; codex sæculi XIV.

Proculus in Euclidem, codex bombycinus.

Codex XIII. sæculi ex insula Chio allatus. Expositio in duos libros *Nicomachi* de Arithmetica.

Cleomedis Κυκλικῆς θεωρίας μετεώρων. Item *Nicomachi* Arithmetica, codex bombycinus XIV. sæculi.

Diophantis Arithmetica, codex recens bis.

Persæ Philosophi, non ita vulgo noti, Astronomia.

Ptolemæi & *Theonis* Canones, codex pulcherrimus XIV. sæculi.

Heronis πνευματικά.

Poliæni Strategemata.

Onosandri Strategica, codex bombycinus.

Claudii Ptolemæi, *Manuelis Bryenii* Harmonica.

Non deerant apud Græcos qui periculosæ & vanæ ἀποτελεσματικῆς sive astrologiæ judiciariæ arti vacarent. Tres ejus argumenti scriptores uno in codice continentur, cum commentitiis ut videtur nominibus, quia fortasse non liceret talem artem profiteri palam. *Apomasaris* apotelesmatica, * *Mpalis* apotelesmatica. * L. *Valens.* Methodus *Rhamulii*, codex numero 354.

Multo major scriptorum caterva reperitur in libro quodam de arte conficiendi auri, num. 193. bombycino recenti. *Stephani* Oecumenici de Physica consideratione: Epistola ad *Theodorum*: Compendium sacræ artis: Doctrina ad *Heraclium* Imperatorem: *Heliodori* ad Theodosium de arte Mystica: *Theophrasti* Philosophi de arte divina: *Hierothei* Philosophi de arte divina: *Archelai* Philosophi de eadem arte: *Pelagii* Philosophi de divina & sacra arte. *Ostanis* Philosophi de eadem arte: *Democriti* Physica Mystica de confectione Azymi: *Synesii* Philosophi ad Dioscorum in librum.

L ·

Democriti: Anepigraphi Philosophi de albefactione λευκώσεως, & de auro conficiendo: *Zosimi* divini de virtute, de divina aqua: *Christiani* Labyrinthus Salomonis: De temperando ferro, conficienda *Crystallo* & aliis naturæ arcanis: *Hierotheus* de sacra arte. Item *Pappi* Philosophi.

Aristides Quintilianus de Musica Græcè.

Hippocrates, codex bombycinus XIII. sæculi.

Theophilus in Hippocratem.

Pauli Æginetæ de re Medica codex.

Theophrasti, codex membranaceus XIV. sæc.

Galeni opera quædam, codex bombycinus recens.

Dioscoridis item.

Nicandri Theriaca, codex recens.

Aretæus Cappadox de morbis.

In uno codice Orationes *Lysiæ*, *Gorgiæ*, *Aristidis*, *Polemonis*, *Andocidis*, *Isæi*, codex recens bombycinus.

Isocratis pauca in codice bombycino recenti.

Demosthenes in codice bombycino recenti. Item in alio XVI. sæc.

Aristidis orationes in codice bombycino XIV. sæculi. Item in alio recentiore.

Luciani Dialogi.

Æsopi vita & fabulæ per *Maximum Planudem*: Initium vitæ πραγμάτων φύσιν τῶν ἐν ἀνθρώποις ἠκρίβωσαν. Codex XIV. sæculi.

Phalaridis Epistolæ, itemque *Bruti* & *Philostrati*: Enchiridion *Epicteti*: *Æsopi* fabulæ: *Gabriæ* fabulæ, in codice recenti XV. sæculi.

Philostrati & *Libanii* Epistolæ in codice recenti.

Dionysii Longini περὶ ὕψους.

Aphthonii progymnasmata in codice 194. multique alii ejusdem codices exstant in Ambrosiana. In codice quodam cum Aphthonio *Hermogenes* comparet.

Hermogenis Rhetorica multis in codicibus.

Syriani, *Marcellini* & *Sopatris* scholia in Hermogenem.

Michaelis Presbyteri de constructione partium orationis, opus editum Edessæ in Mesopotamia, petente Lazaro Diacono Philosopho & Logotheta, & in eodem codice *Joannes Grammaticus*. Item *Tryphon* de Passionibus dictionum.

Theoduli Magistri nominum Atticorum ἐκλογή. Codex bombycinus XIV sæc. Hic Theodulus in alio codice *Thomas* Magister nuncupatur.

In

In uno codice *Hephæstion* de Metris, *Michaelis Apostolii* proverbia, nec non *Georgii Alexandrini*.

Georgii Scholarii Grammatica in codice bombycino XIV. sæculi.

Theodosius de Accentibus.

Moschopulus de Metris. Ejusdem Grammatica sæpe.

Historia Iliados *Homeri* in codice membranaceo XI. sæculi, soluta oratione Græcè conscripta cum tabellis miniatis gesta repræsentantibus.

Lexicon *Cyrilli* in codice XIV. sæculi.

Manuelis Moschopulii Lexicon amplum in codice bombycino XV. sæc.

Lexicon Græcum parvum in membrana.

Lexicon aliud Græcum in 4º in codice membranaceo XI. sæculi.

Harpocrationis Lexicon, atque in eodem codice qui recens est, Orationes X. oratorum.

Lexicon membranaceum parvum in codice XIV. sæculi.

Lexicon poëticum in alio codice.

Homeri Ilias in codice membranaceo XII. sæculi, item in bombycino XIV. atque in multis aliis. Ejusdem βατραχομυομαχία, codex bomb. XIV. sæc. Homeri item Odyssea cusa Florentiæ anno 1488.

Joannis Grammatici parva Ilias.

Hesiodi Opera & dies in codice membranaceo XIII. sæc. Item scutum Herculis & Theogonia in codice bom. XIV. sæc.

Æschyli quædam.

Pindari codex bomb. recens.

Sophoclis codices duo bombycini XIV. sæculi, & alii non pauci.

Euripidis cod. XIV. sæculi. Ejusdem codices alii bene multi.

Lycophronis codex cum scholiis bombycinus XIV. sæc. item alii ejusdem. *Tzetzæ* in Lycophronem.

Theocriti codex bomb. XIV. sæc. Alius ejusdem ætatis.

Ephesi Carmen in codice numero 430.

Codex XIII. sæculi in quo *Sallustius* Platonicus de Diis.

Moschi Idyllium: *Simmiæ* securis & Ara: *Theocriti* σύριγξ: Odyssea *Homeri*, in uno codice.

Aristophanes in codice bombycino XIV. sæculi. Item in alio ejusdem ætatis. Alii ejusdem non pauci.

In codice bombycino XIII. sæculi *Euripidis* Tragœdiæ quædam, *Aristophanis* Comœdiæ nonnullæ, *Sophoclis* quædam circumferuntur.

Empedoclis Carmina, Sphæra & alia, cod. bombycinus recens. In codice membranaceo recenti *Apollonii* Argonautica, *Homeri* Batrachomyomachia, *Herodoti* de vita Homeri, *Orphei* Argonautica, *Callimachi* Cyrenæi Hymni, *Homeri* Hymni. Anthologia, codex membranaceus XI. sæculi.

In codice bombycino XIV. sæculi, *Oppiani* Halieutica, *Euripidis* tres priores Tragœdiæ. *Æschyli* item tres priores.

Oppiani codex membranaceus. Item alter bombycinus. Item alius.

Orpheus, itemque *Callimachus* in codice recenti bombycino.

Pythagoræ poëma in codice XIV. sæculi.

Apollonius Rhodius in codicibus duobus.

Arati Carmen in codice membranaceo.

Phili Carmina, codex recens.

In codice quodam Ambrosiano habetur Lexicon vocum Saracenicarum hoc titulo. λέξεις Σαρακηνικαὶ κατὰ α' β'. *Voces Saracenicæ Alphabetico ordine.*

Ἀάδου δ' ἴλπις, ὀστοῦ ἐλέφαντος, *Aadud'ilpis os Elephantis.*

Ἀγκούρβι, σταφιλῖνος ὀρεινὸς, ἢ σταφὶς ἀγρία. *Ancurbi, Staphilinus montanus, aut Staphis agrestis, herba pedicularis.*

Ἀγκαρχίντην, τὸ πουγιδίν, *Ancarchinten pugiden.*

Ἀγκουζὰν, ὀπὸς σιλφίου, *Ancuzan, succus laserpitii.*

Ἄγνος, ἢ πεντάφυλλος, *Agnus aut pentaphyllus, herba quinque foliis*, &c.

Hi codices Græci. In Latinis istæc ex multis pauca observavi.

In codice XI. sæculi, Sententiæ diversorum Patrum de prima u Romanæ Ecclesiæ.

In codice IX. sæculi, contra Claudium Taurinensem de Imagi ibus.

Dictionarium Latinum ingentis molis IX. vel X. sæculi.

Prudentii codex VII. vel VIII. sæc. tam remotæ antiquitatis nullum alium hujus scriptoris vidi.

Codex VIII. sæculi charactere Longobardico, in quo *Gennadii* de Ecclesiasticis dogmatibus, *Bachiarii* fides, Symbolum *Athanasii*, omnia eadem manu.

Codex septimi circiter sæculi ubi multæ sententiæ & dicta

Patrum hinc & inde excerpta, & inter alia *Philippi* discipuli S. Hieronymi. Amanuensis Gensericum Vandalorum Regem, lusu quodam litterarum & numerorum, Antichristum esse probat.

Codex VIII. sæculi Langobardicis litteris, in quo *Ambrosii* commentaria in Evangelium.

Codex illo antiquior partem Bibliorum complectitur.

Codex VIII. sæculi Langobardicis litteris habet quasdam *Chrysostomi* Homilias: *Eucherii* Lugdunensis quædam: Confessionem fidei Luciferi, item confessionem *Athanasii* quæ habetur inter spuria Vigilio attributa: item fidem *Ambrosii*.

Codex XIV. sæc. Descriptio Archipelagi Latinè, bombycinus, cum figuris locorum, minio depictis.

In codice XII. sæculi membranaceo, versio Daretis Phrygii Gallico metro.

Salemons: nos: enseigne: & : dit:
E sil: lit: bon: en : son: ecrit:
Que nus ne deit son sens celer
Ainz se deit bon si demonstrer
que lon i ait preu e henor
quensi firent li anceisor.
se cil qui trouverent les partz
e les granz livres des set artz
les Philosophes les traitiez
dont toz li monz est enseignez
se fussent teu veirement
li siecles vesquist folement
come bestes eussons vie
que fust saveirs ne que folie
ne seust bon fors esgarder
ne lun del autre aesseurer

Alios item codices ex multis Latinis paucissimos evolvi v. g. *Origenis* in Epistolas Pauli, *Lactantii Firmiani* Institutionum, *Cassiodori*, *Gregorii* Moralium in Job, antiquum B. *Remigii* commentarium in Apocalypsin. Itemque *Julii Cæsaris*, *Plauti & Ciceronis* codices.

In alio Bibliothecæ Ambrosianæ conclavi sunt quidam codices qui elegantiæ caussa in armario quodam asservantur. De *Josepho* Latinè scripto multi: unum jam pridem observatis addere

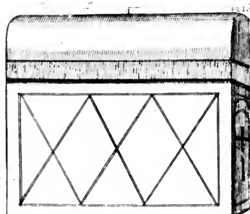
libet, charta quam Phillyram seu Papyrum Ægyptiacam esse putant, multo densior est chartâ item papyrea qua confectus est codex S. Marci Venetiis, longe antiquior codice Josephi Ambrosiano. Est ibidem *Virgilii* codex, olim Petrarchæ, respersus notis observationibusque ipsius Petrarchæ manu nitido charactere. Codex item Epistolarum S. *Caroli Borromei*, quarum pleræque manu ipsius S. Viri conscriptæ sunt. In eodem armatio visitur codex Rutheno charactere quem vocant S. Cyrilli, argenteis tabulis compactus, in queis anaglypha sunt: monstrantur item quædam ipsa manu S. *Thomæ Aquin.* conscripta. Picturis egregiè exornatur locus, & inter has tabella depicta a Virgine cui nomen *Fides Gallicia.*

Hæc omnia pro voto lustrare & evolvere licuit, beneficio humanissimi viri Lud. Antonii Muratorii, ad commodum litteratorum nati. Aderat quoque officiis suis alter custos Cl. Albuccius vir doctus & urbanus,

Sexta Julii adiimus Musæum Clariss. V. Bidellii, cimeliis, antiquis signis atque numismatibus instructum probè. In serie numismatum ænea primi & medii moduli rara quædam exstant.

Illustrissimi item Comitis Mezabarbæ Musæum ter quaterve invisi & numismatum notam erui. Singulare est numisma æneum habens in antica Augusti vultum cum inscriptione AUGUSTUS DIVI F. in postica coronam lauream in cujus medio scribitur REX PTOL. In circuitu autem diadematis, C. LÆTILIUS APALUS IIIVIR. Begerus in Thesauro Brandeburgico sic ..... TILIUS APALUS IIIVIR Patinus vero mutilam & mendosam lectionem adfert sic ..... SAPILUS IIIV. Q.

I. In eodem musæo exstat lapidea arcula, in quodam sepulcro veteri reperta, longitudine semipedalis, latitudine trium pollicum & dimidii. In ejus facie minori visitur Crux exsculpta modo inferius notato. II. In arcula est imago Sancti Philippi, quâ formâ inferius, in tabula gypsæa impressa: sed imperitiâ artificis factum ut sancti Philippi nomen inversum sit & idem sanctus Crucem manu sinistra teneat, quia in typo recte & nativo ordine legebatur. III. In eadem arcula exstat Crux aurea tenuissima, sed lata, variis lineolis intortis figurata, qualem exhibemus infra. In chartula hæc posita sunt. *Questa croce d'oro fù trovata in un sepolcro di san Pietro di V. ed e 1186. che è fatta è d'oro finissimo.* Id est, *Crux isthæc aurea reperta fuit in quodam sepulcro S. Petri V. & ab annis 1186. facta est ex auro purissimo.*




II


III

Nescio unde annum ita accurate expiscatus est qui istæc scripsit; nam initio sexti sæculi, quo facta Crux fuit si recte computatum fuerit, non solebant annos Christi, sive Incarnationis annotare.

In eadem ipsa arcula inventum est ceu malum, aut pyrum aut cucumis, nam cujus generis fructus sit internosci nequit, ita exsiccatum & aridum est; magnitudine & forma ovi gallinacei, quod quo usu & qua religione istic positum fuerit non facile est divinare.

Quadam die pomeridianum otium spectando Septalarum musæo consumsimus, ubi id singulare animadvertimus, quod in lapide azulitano Rex quidam Galliæ (Carolum magnum dicunt) insculptus sit tenens alterâ sceptrum, alterâ ensem, liliis circumpositis. In gemma item Alexander cum cornibus Jovis Hammonis: se quippe, ut ait Curtius, Jove Hammone progenitum gloriabatur. Charta illa papyrea quæ ibidem visitur, catalogum reliquiarum quæ tempore S. Gregorii Papæ Romæ erant complectens, nuper à doctiss. viro Muratorio publici juris facta est.

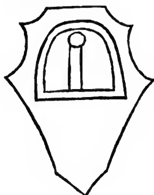
In Ecclesia S. Ambrosii ad gradus Sacelli subterranei, in quo requiescit corpus Bernardi Italiæ Regis, legitur sculptum: *Hic Bertæ reginæ ossa.* Ibidem duodecim doliola figlina antiqua sunt, qualia Romæ passim, ut narrabitur.

Ecclesia isthæc vicino solo multùm demissior est, quia scilicet ut aiunt, quando Mediolanum cum suburbiis solo æquavit Fredericus I. Imperator, altius ex ruinis solum emersit, & cum Ecclesia istæc intacta remanserit, demissior exinde facta est. Cimeliarchium videre cordi erat: at cum nonnisi annuentibus Canonicis aperiatur, votum consequi non licuit. Aiebantque Monachi unum dumtaxat ibi inspectu dignum, videlicet pallium aureum figuris exornatum, ab Archiepiscopo Anselmo Pusterla dono oblatum.

Extra portam Monasterii peristylium est, quod multis aliis in Templis antiquis observatur, visiturque ibidem sepulcrum primo conspectu vetustissimum cum hac inscriptione.

Jacet D. Paganus Petra Santa
miles & Capitaneus Florentinorum
qui obiit anno Domini 800. ad cujus
funus interfuerunt quatuor
Cardinales.

Insignia ibidem hujusmodi exhibentur.



At multis argumentis nobile commentum detegitur. Nam tempore Caroli Magni, quo obiisse dicitur Paganus Petra Santa, Florentia à Totilæ temporibus eversa soloque æquata jacebat; donec ipse Imperator anno 802. instaurandam curavit, quare non potuit ille capitaneus fuisse Florentinorum. Illo item ævo nondum insignia, non nomina gentilitia cœperant, sed haud dubie post hoc sæculum advecta sunt. Supersunt hodieque ex ista familia, quæ paucis Italiæ antiquitate concedit. At plerumque evenit ut qui nobilitate vera commendabiles sunt, genealogiam suam in mythologiam vertant, & dum commentitiam sibi generis antiquitatem asserere curant, germanam & veram suspectam faciant. Narrabant autem ipsos jam à tempore S. Ambrosii floruisse, & suppetias tulisse Sancto viro adversus Arrianos. Circulum qui in insignibus adest aiunt significare species panis Eucharistici. Portas Ecclesiæ S. Ambrosii anaglyphis opertas, putant easdem esse quas S. Ambrosius Theodosio Imperatori accedenti occlusit. Qua parte Canonici degunt porticus ampla visitur columnis fulta, quarum pars cæsorum ramorum quasi truncos emittunt, ad modum arborum quarum rami recèns succisi sunt.

In Ecclesia S. Laurentii quæ artifice Peregrino structa fuit ritu singulari, columnæ pilis hærentes inversæ sunt, ita ut capitella basium, bases capitellorum officio fungantur, quo consilio id factum à viro architectonices scientissimo, haud facile est divini-

re. In capella S. Aquilini vetus ſepulcrum eſt magnæ molis, quod à forma æſtimo poſſe ad priora Eccleſiæ ſæcula revocari.

Columnatio antiqua quæ è regione Eccleſiæ in vico publico erigitur, ſexdecim columnarum ſtriatarum, ordine Corinthio, diaſtylos eſt, cujus ſcilicet intercolumnia diametra columnæ tria obtinent. quod genus Romæ admodum inſequens eſt in antiquis ruderibus. Ad extremum columnationis in lapide ſequens inſcriptio nobiliſſima legitur, quam in editis multis legi; ſed quia varie ſcribitur, viſum eſt veram hic lectionem aſſerere.

IMPERATORI CAESARI
L. AURELIO VERO
AUG ARMENIACO
MEDICO PARTHICO
MAX. TRIB. POT VII
IMP. IIII COS. III PP.
DIVI ANTONINI PII F
DIVI HADRIANI
NEPOTI DIVI
TRAIANI PAR
THICI PRONE
POTI DIVI NERVAE
ABNEPOTI
DEC DEC

In Eccleſia Servitarum in pomœrio ſita monſtrant foramen in lapide, in quo Crucem defixam aiunt à S. Barnaba: hæc narrat inſcriptio ibidem ſculpta, ſed recens.

In hoc rotundo lapide erectum fuit vexillum
Salvatoris à S. Barnaba Apoſtolo Mediolanenſis
Eccleſiæ fundatore, ut ſcriptorum autoritate & vetuſta
populi huc confluentis XIII. Martii traditione comprobatur.
quem devotionis augendæ gratia
juſſum eſt exornari
M. DCXII.

Foramen crate ferrea munitur. Egredientibus offertur oculis in ſiniſtro latere tumulus Heriberti Archiepiſcopi Mediolanenſis, qui obiit anno Dominicæ Incarnationis Mil. XLV. XVI. die

mensis Januarii indict. XIII. ut fert Epitaphium.

Ad latus ostii Ecclesiæ in exteriori facie legitur sequens inscriptio.

MDIX. 1a Julii Ludovicus Galliæ Rex
& Mli Dux parta de Venetis victoria
hic equum ascendit ut in urbe triumpharet.
Jussu Jamfredi Caroli præsidis lapis iste
erigitur 29. Junii 1510.

In Ecclesia S. Gregorii ad ostium visitur inscriptio lingua Slavica. Aiunt vulgo ignotos characteres esse. Ibidem servantur corpora Sanctorum Natalis & Sabinæ.

In Monasterio S. Celsi Canonicorum Regularium residet R: P. Cerrius Abbas, Vir probus atque eruditus, ad limen Ecclesiæ istius legitur sequens inscriptio vetus.

ARCAM COMPARAVI ET AUR
* sic. VALERIA VIRGINIA MEA*QUI
VIXITAN. . . . .

In Parthenone S. Marthæ est sepulcrum Gastonis Foxii. cujus ibi statua visitur, venustâ facie cum inscriptione sequenti.

Simulacrum
Gastonis Foxii
Gallicarum copiarum ductoris
qui in Ravennate prælio cecidit
Anno MDXII.
cum in æde Marthæ restituenda
ejusdem tumulus dirutus sit,
hujusce Cœnobii virgines
ad tanti Ducis immortalitatem
hoc in loco collocandum
curavere
Anno MDCXXIV.

Ad villam exinde Illmi Comitis Simonetæ ducimur tum structura spectabilem, tum Echo mirabili datas voces plus sexagesies distinctè reddente: quod si quis sclopum emiserit perinde repetitur ac si turma militum sclopos longa serie exoneraret. Ad novum post ædificium contendimus extra urbem structum, & quidem

quidem magnificè. Eſt ibi ſepulcrum noſocomii paucis hinc annis cœptum, vixque completum. Eccleſia Crucis Græcæ more ſtru-cta eſt.

In laudem Mediolanenſium dicere juvat, nullam in Italia Urbem eſſe, in qua publicis ædificiis conſtruendis, augendis, ornandis plus operæ, laboris ac peculii inſumatur.

In Eccleſia S. Nazarii in cujus veſtibulo ſunt ſepulcra Trivultiorum, ad pilam legitur ſequens inſcriptio.

Divæ Apolloniæ caput
huc è Tranſilvania divini
numinis benignitate
deportatum & huic
religioſo Templo à
Fran. Caldarino ſumma
cum pietate oblatum
in hoc loco opera Fran-
ciſci Cuſani hujus templi
Canon. integerrimi
aſſervatur.
III. Cal. Aug. M. D L I I.

Dum paramus profectum, moniti à clariſſ. viro Magio Græcæ linguæ Magiſtro eſſe in urbe doctiſſimam Luſiniaham Genuenſem, quæ valetudinis cauſa Mediolanum venerat, & provocare nos ad colloquium, cum laudato viro iſthuc pergimus. Eſt nobilis virgo 24. annorum, complurium linguarum perita. Græcè jam callebat probe, ut ſpes eſſet brevi fore peritiſſimam. Aiebat ſe alternatim artem & facultatem ediſcere, hinc linguam aliquam. Vacabat tum Græcis, mox Juriſprudentiam Eccleſiaſticam aggreſſura. Gallicè loquebatur elegantiùs quam ſolent exteri, Hiſpanicè pariter, Latinéque perinde fabulabatur.

Poſtremis Mediolanenſis otii diebus Mediolanum acceſſit vir clariſſ. Federicus Roſtgaard nobilis Danus qui Libanii epiſtolis colligendis dabat operam. Is ea de cauſa omnes Italiæ Bibliothecas luſtravit accuratiùs.

R. P. Semenſii Sommaſci clariſſ. Ordinis ſui ſcriptoris litteris inſtructi ad Equitem Belcreddium Ticinenſem 22. Julii, æſtuoſa & pulverulenta via, inter arborum ordines & proſpectum ſimul & flatum præcludentes Ticinum venimus, & memoratum virum

pietate insignem adimus, qui nobis perhumaniter thecæ copiam fecit. Habet ipse Bibliothecam singularem, qualem numquam vidimus, & quidem numerosam, plenam libris pro immaculata Conceptione B. Mariæ propugnanda adornatis: ne unus quidem alîus argumenti istic admittitur, maxima pars autem à Franciscanis conscripti sunt. In unum incidi à Patre Alva exaratum, in cujus frontispicio B. Virgo sublimis depingitur; inferius septem murorum exhibetur turribus munitum. In singulis vero turribus singuli Franciscani prominent, adversus Draconem πολυκέφαλον, Conceptionis immaculatæ adversarium, strenue dimicantes. Mox Ecclesiam Canonicorum Regularium adimus, muniti commendatitiis litteris, percontatum de Reliquiis S. Augustini, quas fama erat ibidem non diu repertas fuisse. Qua de re opuscula edita multa & huc illuc in Italia sparsa sunt. Certe magno hodieque res in motu est: dum penes nos altum de re tanta silentium. Totum compendio narrare visum.

Sancti Augustini corpus sæviente in Catholicos Thrasamundo Vandalorum Rege, ab Hipponensi Episcopo, aliisque Numidiæ Sacerdotibus in Sardiniam insulam deportatis, eodem delatum est anno Christi 504. Hinc vero insulam istam vastantibus Saracenis, Luitprandus Rex Langobardorum, missis legatis prolatoque magno peculio, Sancti reliquias coemit, & primo Genuam, mox Ticinum transmitti curavit; ubi in Basilica S. Petri in cælo aureo, ab se structa, deponi jussit in crypta quadam proximè puteum. Hæc tum alii multi, tum pluribus Chronicon Strozzianum inter Monumenta Italica à nobis edendum, quod rem gestam consignat in annum Christi DCCXXI. anno scilicet, ut ibidem computatur, ab obitu S. Doctoris CCLXXXXI. quæ supputatio apprime quadrat. Nam ab anno 430. quo vita functus est Augustinus, ad annum 721. intercurrunt anni 291. alii anno 725. dicunt. Quæ Ecclesia S. Petri in cælo aureo cum primitùs Benedictinorum fuisset demum Augustinianis cessit, atque ab iisdem occupatur; ita ut Canonici Regulares Lateranenses, & Eremitæ S. Augustini, alternis mensibus Ecclesiam teneant. Aiunt autem ex Chronico quodam Brixiensi, & ex inscriptione quæ visitur à sinistris sacelli S. Apiani constare, anno 1223. metu Gallorum incursantium, queis animus illas reliquias subripere & in Gallias asportare, sacrum corpus translatum fuisse, & defossum sub altari S. Apiani. Exinde vero postquam Ticinenses respirassent à Gallico

metu, 40. post annis reductum in pristinas sedes; esseque opinionem ferme omnium ibidem latuisse semper ossa sancti Doctoris.

Demum anno 1695. die prima Octobris, cùm Ecclesiam Sancti Petri in cælo aureo instaurarent, & crypram, in qua jacere Sancti reliquias opinio erat, in elegantiorem formam exornare cuperent, casu repertæ sunt reliquiæ quæ jam in dubium vocantur. Est autem crypta illa, quam item *Scurolum* & *Confessionem* nuncupant, subterraneum capellæ majoris, adestque altare inferius. A superiori capella autem ad inferiorem per viginti circiter gradus fit descensus. Cùm igitur huic vacarent operi, casu evenit ut artifices lateritium quoddam ædificium pone altare, erectum quasi ad fornicem, ferro contingerent, & lateritia quædam fragmenta excuterent, tum rimis apertis exploratur esse interius occlusum vas marmoreum: hinc excitantur ad curiosius pervestigandum; excutitur hinc inde lateritia moles, & detegitur arca marmorea, longitudine ulnarum trium & totidem unciarum, latitudine unius ulnæ & duarum unciarum, altitudine ulnæ unius & unciarum quatuor, cujus quatuor anguli validissimo quique sigillo ferreo muniebantur. *In actu autem excrustationis,* aiunt in libello quodam ea de causa edito, *dictæ marmoreæ arcæ à cæmento, quo undique tegebatur, legendum apparuit, primò literis Gotthicis in cæmenti parte non adhuc remota à marmore, hoc nomen*, AGOSTINO, *& subinde in crassitudine operculi marmorei dictæ arcæ, hoc idem verbum*, AGOSTINO, *ex quadam materia facilis deletionis, formatum quasi ex carbone. Ex quo nomine, quamvis ex artificis inadvertentia deleto, nasci cæpit spes inveniendi tandem hac occasione, sed divino forte consilio, corpus & reliquias S. Augustini Episcopi & Ecclesiæ Doctoris:* Hæc ad verbum exscribere visum, quia magni in utramvis partem momenti sunt.

Absente tum Episcopo, evocatur inspectum Vicarius ejus cum Notario & aliis, qui cum non subesset alia arcæ aperiundæ ratio, jubent frangi sigilla plumbea & ferrea ligamina: neque tamen ita potuit operculum arcæ moveri loco, donec fractis angulis, inferius massam quatere facultas fuerit. Intra marmoream arcam exstabat argentea capsula longitudine ulnæ & unciarum quinque, cum operculo item argenteo. Orbicularis sera non clausa clavi extrinsecus posita erat supra crucem ex lamulis compactam, cui cruci similes & prorsus æquales tres aliæ visæ, & præferebant vultum D. Jesu cum litteris JC. necnon parvam

rosam in extremis. In argentea capsula hæc deprehensa sunt; velum sericum, quod ad primum tactum in minutas partes solutum est, quædam præterea partes alicujus, ut videbatur, capsæ plumbeæ, frustulum cujusdam assis, ac præter hæc vascula duo vitrea, ceu sanguine tincta. Ad ossa lustranda accersitur Anatomistes, qui singulis ossibus diligenter inspectis, pronunciavit omnes humani corporis solidiores partes adesse, etsi multæ comminutæ essent; nam cranii decem particulæ majores aderant aliæque minores, & similiter aliæ particulæ in pulverem pene actæ. Aitque Anatomistes abesse tantùm os brachii ab humero ad cubitum, nihilque præterea desiderari.

Contendunt autem Augustiniani Monachi & multis argumentis pugnant ipsissimas esse S. Doctoris reliquias. Nam aiunt, cultus ille & supellex quæ in capsula reperta fuit, scilicet partes arcæ plumbeæ quæ antiquitus hæc ossa, ut conjectare licet, occluserat, argumento sunt esse reliquias Sancti cujusdam: esse autem Augustini palam est, quia aliorum Sanctorum qui in eadem Ecclesia tumulantur, scitur proprius cujusque locus; unde superest hunc esse locum S. Augustini reliquiis destinatum. Alicujus autem Regis Gothorum aut Langobardorum non esse propalam est, quia Gothorum Regum nullus præter Theodosium, Ticini tumulatus est, qui in Ecclesia S. Michaelis jacet, Langobardorum autem Reges omnes qui Ticini sepulti sunt in notis quiescunt Ecclesiis atque locis.

Non parum momenti adferre putant ad partes tutandas, quod os brachii ab humero ad cubitum desideretur: nam anno Domini 1027. brachium S. Augustini traditum fuit Cnuto seu Canuto Magno Daniæ & Angliæ Regi, & delatum per Elgenoldum Archiepiscopum: qui in reditu Româ in Angliam Ticino transivit, hocque munus secum deportavit, ut narrat Guillelmus Malmesburiensis.

Ad hæc plurimæ accedunt conjecturæ quæ id probè muniant; fama scilicet ubique pervulgata, quod corpus S. Augustini hoc in *scurolo* seu *confessione* lateat; fons etiam sive puteus adest de quo mentio est apud auctores, atque diserte in Chronico Strozziano, conscripto anno Christi 1200. consuetudo canendi statis horis in eodem *scurolo*, quasi ad corpus S. Augustini, concursus item advenarum; lampades eodem in loco ardentes jugiter in honorem sacri corporis; vascula vitrea sanguine tincta. Nam

Benedictus VIII. Monachus Ordinis Sancti Benedicti multas ad Montem Cassinum reliquias Sanctorum misit, inter quas aiunt, *de sanguine D. Augustini, exceptum scilicet ex iisdem vasculis.* Sanguis autem iste, uti narrant, tum vasculis vitreis infusus, cum discipuli ejus cadaver aromatibus condirent, & apertis carnibus immittendo balsamo, cruorem effusum vasis exciperent.

Aliud argumentum validissimum erui pugnant ex voce, AGOSTINO, litteris Gotthicis conscripta; si quidem in demolitione lateritiæ molis duobus in locis verè lecta fuerit. Præter hæc argumenta, quæ magni esse momenti arbitrantur ipsi, alia minoris pretii adferuntur in rescriptis Augustinianorum, quæ sane scripta intricata sunt, & respersa testimoniis Canonistarum, Lezzanæ, Tiraquelli, Bartoli, qui nihil possunt hac in parte adminiculi adferre.

Non desunt tamen qui de veritate harumce reliquiarum cum verbo tum scriptis controversias moveant, & dicunt historias quibus utuntur Augustiniani non usque adeo certas esse, ut possint ex earum testimonio certa erui argumenta, quæ satis sint ut hujusmodi reliquiæ populorum cultui pateant. Tum ex iisdem historiis haberi corpus S. Augustini reconditum fuisse in profundo ac secretissimo loco, atque traditum perpetuæ sepulturæ, ut non possent abripi & exportari; quibus permotus Gregorius XIV. constitutionem edidit sub excommunicationis pœna de non perquirendis sancti Doctoris reliquiis. Hæc autem lateritia moles, & arca intus inclusa, erigebantur è terra, uti superius narravimus: & ita prominebant, ut absurdum esset latebrarum nomen ac speciem iis adscribere. Addunt Chronica Brixiæ, & inscriptionem quæ legitur à sinistris sacelli S. Apiani, quibus utuntur in scriptis suis PP. Augustiniani non tantæ esse auctoritatis, ut pote à privatis facta, & inferioris ævi. Puteum vero quem mirabilem prædicant, videri manu factum pro irrigando viridario. Ad hæc nihil in memorata arca deprehensum quo indicetur reliquias esse S. Augustini. Nam quod de brachio dicitur non tanti ponderis est, tum quia ex ossibus multa in pulverem redacta sunt, & vero simile est partem brachii quæ desideratur in partes minutissimas pariter abiisse; tum quia S. Augustini brachium totum in Angliam deportatum fuisse putatur, atqui maxima ejus pars istic adest. Demum de inscriptione illa, AGOSTINO, non constare, quando nemo evocatus fuit qui

legeret, & fabulam ſapere videtur quod aiunt, hoc nomen, repertum duobus in locis, ſtatim evanuiſſe. Diſputanr pariter de ſanguine S. Auguſtini,aiunrque ex prave intellecto Leonis Oſtienſis loco eam opinionem emanaſſe, quæ ne veri quidem ſimilis eſt. Non deſunt autem qui dicant corpus S. Auguſtini non jam Ticini, ſed Mortariæ eſſe, quo fuir olim exportatum : alii autem farentur quidem eſſe Ticini, ſed in Eccleſia S. Moſtiolæ, quo loco reconditum fuit cum imminerer Gallicus merus: verum hæc neganr Patres Auguſtiniani. Audio Benedictinum quemdam Caſſinenſem opus edidiſſe probandæ veritati reliquiarum ; eſſeque contra ex Auguſtinianis quemdam, qui neget germanas eſſe.

Hæc ediſcere licuit tum ex reſcriptis in utramque partem editis, tum ex variorum narraru, lis adhuc pendet ſub judice. Roganribus ut liceret ea quæ reperta fuerant videre, negatum id : verum Monaſterii Prior nobis dono obtulit reſcripta pro veritate Reliquiarum nuper cuſa, locum tantummodo ſubterraneum inſpicere conceſſum eſt.

Hinc ad Eccleſiam Barnabitarum pergimus, quæ archirecto celeberrimo Bramante Lazaro, ut ibidem ſcriptum legitur, exædificata fuit ſingulari forma, nam in ima parte quadra eſt, à medio octangula. Quam proximè ſira eſt platea quam parvam nuncupant, ubi ſtatua equeſtris ænea anriqua viſirur. Vulgo dicunt eſſe Antonini pii, at eſt ſine dubio M. Aurelii : qua de re ne minimus quidem ſcrupulus hærebit iis, qui vel mediocrem numiſmatum veterumque ſtatuarum notitiam nacti fuerint.

C A P U T I I I.

Profectio Mutinam. Bibliotheca Ducis Mutinenſis; fontes Mutinenſes. Monaſterium Padolironenſe, & ejus Bibliotheca. Iter Venetias. Muſæum Grimanum. Inſcriptio elegans reſtituta. Bibliotheca S. Marci. Inſcriptio altera reſtituta. Bibliotheca Archiepiſcopi Græcorum. Item SS. Joannis & Pauli.

VIGESIMA-TERTIA Julii Placentiam, & inſequente Parmam, ubi in Monaſterio S. Joannis Evangeliſtæ cum nulla non obſervantiæ & benevolentiæ ſignificatione ad hoſpitium ad-

missi fuimus à R. P. Abbate, & à doctis viris Epiphanio & Joanne Maria de Balistreriis sacrarum literarum Doctoribus.

Inde Rhegio Mutinam venimus, & à D. Benedicto Ricinio Abbate in Monasterio excipimur urbane. Aderat D. Benedictus Bacchinius vir eruditus, multis jam editis operibus clarus, qui editionem parat Agnelli Ravennatis auctoris inediti noni sæculi, de Vita præsulum Ravennatensium ad suam usque ætatem. Curabat ille tum Bibliothecam Serenissimi Ducis, quam ea ipsa die petimus. Nec opinantibus accidit, ut multi istic codices manuscripti occurrerent, qui cum ante una cum editis permixti essent à Cl. V. Bacchinio sepositi sunt. Præcipuorum notam hîc adferam.

Biblia Hebraica antiqua elegantissima, tribus columnis, membranacea.

Codex recens liturgiarum Græcè, Syriacè, Æthiopicè, Armeniacè.

Epistolæ *Pauli* Arabicè.

Liber *Cabbalæ* Hebraïcus antiquus.

Codex Ruthenicus, de Officio divino.

Codex Græcus Evangeliorum, membranaceus, xi. sæculi.

Codex Græcus Evangeliorum, ut per annum dicuntur, charactere unciali antiquissimo VIII. sæculi, membran.

Acta Apostolorum Græcè in codice IX. sæculi, membran. charactere unciali oblongo ac deflexo, cum accentibus prima manu positis.

Psalterium elegantissimum XI. sæculi membranaceum, cum hac inscriptione à fronte: Ἐτέθη ἡ βίβλος αὕτη ἐν τῇ ἁγίᾳ μονῇ ὑπὲρ ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν μοναχοῦ Θεοδοσίου τοῦ Ξυλαλᾶ, καὶ ὁ ἀναγινώσκων ταύτην διὰ τὸν κύριον ἂς μακαρίζῃ αὐτὸν, καὶ ἂς δέεται ὑπὲρ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ. quæ haud ita peritè notata ita vertimus. *Repositus est liber iste in sacro Monasterio pro remissione peccatorum Theodosii Xylala Monachi, qui legerit per Dominum, laudet ipsum, preceturque pro anima illius.*

Codex membranaceus XI. sæculi. Anonymi expositio in Matthæum Græcè. *Apollinarii* versus in Psalterium.

Codex elegantissimus x. sæculi membranaceus. *Clementis* Alexandrini προτρεπτικὸ, παιδαγωγικὸν, & Hymnus, ut in editis. *Justini* ad Zenam. Ejusdem contra Græcos. *Athenagoræ* legatio. *Tatianus*. Et in fine de *Sibyllis*. Codex huic consimillimus est in Bibliotheca Regia.

Magnus codex in folio bombycinus, xiv. sæculi, totus *Athanasio* adscriptus, cujus titulus. Ἀθανασίου Ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας, περὶ τῆς ἁγίας ἐνυποστάτου καὶ ὁμοουσίου τριάδος. cujus initium est: οὐκ ἐπὶ μικροὺς ἡμᾶς ἀγῶνας ἐπ. .... δεῖν ὁ σὸς ἀναπείθει λόγος ὦ φιλοπονώτατε ἀδελφὲ Νεμέσιε. Procedit hic Pseudathanasius syllogistico more, ac plerumque veri Athanasii argumenta mutuatur, nonnumquam suo marte ratiocinatur. Quod autem Nemesino opus suum nuncupat, fortassis hinc arripuit ansam quod in ἐντυχίᾳ tertia ad Jovianum Nemesinus quidam memoretur ut veræ fidei vindex & Athanasii amicus. Sic qui opuscula ad Antiochum Athanasii nomine dederunt, inde fortasse occasionem nacti sunt, quod ejusdem Athanasii ad Antiochum epistola exstaret. Opus autem non exscripsimus, quia id præstari nonnisi magno labore & nullo fructu potuit.

Chrysippi discipuli Euthymii in Joannem Encomium. Exstat in duobus foliis, ad compacturam recentioris manuscripti usurpatis, charactere unciali ix. sæculi. Patet hunc Chrysippum discipulum esse magni illius cœnobiarchæ Euthymii, qui sæculo v. floruit, cujusque vitam à Cyrillo discipulo scriptam edidit D. Jacobus Loppin in Analectis nostris. Ibi vide p. 67.

In codice quodam *Synesii* epistolæ ad 157^m. At desunt 30. priores. *Eunapii* quædam de vita Sophistarum. *Libanii* epistolæ 264. *Æsopi* fabulæ & vita per *Planudem*. Codex est xiv. sæculi.

Codex bombycinus xiv. sæculi *Euthymii Zygabeni* Panoplia, cujus Latina tantum versio cusa est.

Codex anno 1559. descriptus Venetiis, *Photii* Bibliotheca.

Theodori Prodromi Expositiones Canonum sacrorum.

Codex xiv. sæculi, *Zonaræ* historia. Ejusdem alter codex recentior.

Codex recens, *Cantacuzeni* historia.

Anonymi de genere Saracenorum. Initium, Ἰστέον ὅτι ἡ Φατὲμ θυγατὴρ ἦν τοῦ Μουχούμετ. *Sciendum Phatemam filiam fuisse Muchumeti.*

Lexicon à peritissimo ex antiquis scriptoribus consarcinatum in codice xiv. sæculi.

Lexicon aliud recentius.

Codex xv. sæculi, *Herodotus.*

Codex xv. sæculi, *Diodori Siculi* libri quidam, ad calcem hæc amanuensis verba leguntur: Μιχαῆλος Ἀποστόλης Βυζάντιος μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς αὐτοῦ πατρίδος πενίᾳ συζῶν, καὶ τήνδε βίβλον μισθῷ ἐν Κρήτῃ

Κρήτῃ ἐξέγραψεν, id eſt, *Michael Apoſtoles Byzantinus poſt excidium patriæ in penuria degens, hunc librum mercedis cauſa in Creta deſcripſit.*

In codice x. ſæculi membran. *Luciani* quædam.

In codice xiv. ſæculi, *Libanii* Orationes.

In alio *Heronis* Mathematica.

Aſpaſii in Ethica Ariſtotelis.

Alexandri Aphrodiséi, Simplicii, Blemmydæ, Joannis Philoponi, & aliorum pene innumerorum codices in Ariſtotelem.

Hippocratis & *Galeni* codices bene multi iſtic ut & in aliis Bibliothecis Italicis : nam medica res proximis ſæculis multum frequentabatur.

Ευτοκίου Ασκαλωνίτου in primum librum Apollonii Conicorum.

Heſiodi Opera & dies, codex recens.

Ariſtophanis codices bene multi.

Euripidis non pauciores.

Theognidis γνῶμαι.

Hi codices Græci à me obſervati : in Latinis pauca notavi.

Lactantii Firmiani inſtitutiones.

Priſciani librorum codex xiv. ſæculi.

Nonii Marcelli codex.

Ciceronis operum codices bene multi.

Salluſtii codex xiv. ſæculi.

Cæſaris item, *Plauti, Terentii, Ovidii, Lucani, Auli Gellii,* ſive *Agellii*, codices non pauci.

Perſii codex xiv. ſæculi.

Tibullus xv. ſæculi.

Livre de Tournois envoyé par un Duc de Brunſwic, xv. ſæculo.

Dantis d'Aligeri, codex auctori pene æqualis, egregie deſcriptus.

Evocante nos ad confabulationem Sereniſſimo Duce Mutinenſi, 29. Julii ipſum adimus. In Benedictini Ordinis laudem ipſe multa profudit, quem à ſe eadem, aiebat, qua S. Benedictus ſtirpe nato, in pretio haberi : Regulam ejus tantâ ſapientiâ concinnatam, ut eſſet etiam moderandæ Reipublicæ opportuna : quamobrem patrem ſuum ea uſum eſſe frequentiſſime. Commemorabat deinde Ludovici Magni virtutem, invictum animum, victorias fere perpetuas, diſciplinæ militaris civiliſque curam : poſt de artibus mechanicis liberalibuſque, ab eo in Gallia reſtitutis, auctis & in florentiſſimam conditionem deductis.

Sub hæc de Bibliotheca ejus agitur, & me fassus sum non parum stupuisse, deprehensa tam multa codicum mss. copia, quod insperato occurrisset: nam de Mutinensis Bibliothecæ codicibus mss. ne verbum quidem audivisse me umquam, quæ tamen aliis non paucis quæ apud eruditos celebrantur anteponenda esset. Tum Serenissimus; Majores suos istam codicum manum coemisse, sibique in animo esse novos in dies comparare, sicubi sese daret occasio.

Ipsa die Doctorem Ramazzinium comite Bacchinio adivimus, qui dono obtulit nobis librum suum de Fontium Mutinensium » admiranda scaturigine eleganter scriptum. *Est quippe singulare* » *Urbis istius commodum, quod*, dato quocumque situ intra hanc » urbem, ac etiam extra eamdem circumquaque, ad aliquot pas» suum millia, fontem vivum aperire licet, qui perenniter purissi» mam aquam profundat. *Nam in quovis situ puteum effodiant*, » ubi ad profunditatem pedum 63. circiter devenerint, fundum » in medio ingenti terebra perforant, quæ ubi ad quinque fere » pedes acta fuerit illico tanto impetu aqua erumpit, saxa & are» nam eructans, ut temporis ferè momento totus puteus replea» tur ad summitatem usque, & aqua exinde perpetuo defluat. » *Talesque sunt scaturigines quæ nec crescant pluvia, nec siccitate mi*» *nuantur. Observatu quoque dignissima sunt quæ p. 19. ejusdem opus*» *culi leguntur*: A soli superficie usque ad pedes 14. circiter, non» nisi cæmenta, & antiquæ urbis vestigia apparent; in tali enim » profunditate, viarum strata ex siliceo lapide, artificum tabernæ, » pavimenta ædium, & opera tessellata passim observantur. In » quo certe admirari subit, quomodo ad tantam altitudinem so» lum excreverit, quod profecto in id referri nequit, quod urbs » ista pluries funditus eversa fuerit, ac postea supra proprias ruinas » restaurata editiorem situm acquisiverit; eandem enim planitiem, » & æqualitatem præferunt circumstantes agri, immò Urbs ipsa » iisdem aliquanto depressior apparet. Post cæmenta & rudera » terra se prodit, satis solida & compacta, ut terram virginem » quis crederet; at non multo post nigra, & paludosa visitur pa» lustri arundine referta. Memini me in uno ex his puteis ad pe» dum 24. profunditatem culmum frumentaceum adhuc integrum » observasse, ac in altero in profunditate pedum 26. inventum » coryletum cum suis nucibus adhuc incorruptis; sic alternatim » ad 6. fere pedes varia observatur soli mutatio, modo albi, modo

nigri, cum variarum arborum ramis ac foliis, quasi lamellis ac corticibus superinductis, donec ad planum cretaceum deveniatur, quod in profunditate pedum 28. primo conspicitur. Hoc ubi operarii attigerint, jam securi, ut dixi, ne amplius ab ullo aquæ affluxu perturbentur, fossionem summa facilitate ad imum usque prosequuntur. Hujus strati cretacei moles 11. fere est pedum, acidentidem multis cochlearum testis est refertum: illius ergo finis est in profunditate pedum 39. postmodum stratum aliud palustre duorum pedum circiter apparet, ex juncis, plantarum foliis, ac ramis congestum. Ablato à fossoribus hoc palustri straro, stratum aliud cretaceum ejusdem ferè molis ac superius sese offert, cujus terminus est in profunditate pedum 52. quo strato effosso, rursus stratum aliud paludosum priori haud dissimile visitur, quo semoto, denuo aliud stratum cretaceum ejusdem naturæ ac superiora, sed minoris molis ac crassitiei quam reliqua duo, & superincumbit alteri strato palustri, quod tandem desinit in ultimum illud planum in quo terebra defigitur; quod planum molle est, atque arenosum, multaque glarea minuta permixtum, ac marinis quisquiliis aliquando refertum. Hujusmodi autem *stratificatio* hisce intervallis tam bene distincta in omnibus puteis, tam intra Urbis pomœria, quàm in suburbanis locis, constanti ordine ac lege observatur.

Cum sæpissimè in magnos plantarum truncos fodiendo incidant, ut non raro mihi videre contigit; hinc est quod interdum non exigui laboris puteariis sit ipsa terebratio, quotiescumque in hujusmodi truncos terebra impingat; argumentum evidens, solum illud aliquando aëri fuisse expositum. Nunquam tamen arborum truncos in stratis cretaceis observare contigit, sed in palustribus tantùm, vel in eo spatio quod Urbis fundamenta & stratum cretaceum interjacet. Inventa quoque sunt in summa horum puteorum profunditate ossa magna, carbones, silices ac ferri frustula. Multa hic lubens omitto, quæ vulgus dictitat de variis rebus extraneis ab aquæ impetu regestis eo ipso tempore quo primum aqua erumpit, ut foliis quercûs, castaneatum, milio, thecis fabarum, multisque aliis; ea solum referre contentus, quorum autoptis esse possim, aut à viris fide dignis acceperim. Hæc sunt quæ ad fontium Mutinensium historiam spectant, & quæ, prout data est occasio, observare licuit.

Æstimat porro vir doctus hæc varia strata alia aliis altiora,

indicare, primo ante diluvium istuc & ulterius versus Mediolanum pertigisse sinum Hadriaticum, ac decrescentibus diluvii aquis relictaque limi & arenæ mole prominuisse solum, deincepsque variis temporibus ex illuvie fluminum & torrentium varia hujusmodi strata confecta ad hodiernam sublimitatem devenisse, quæ ille pluribus & docte edisserit. Nobis isthæc adferre visum, quia libellus iste in paucorum nostratium manus devenit.

Mutinâ in Monasterium S. Benedicti Padolironensis venimus, totius Italiæ amplissimum, quod latifundia possidet quanta vix aliud. Padolironense autem dicitur, quia inter Padum & Lironem situm est. Hujus Abbas erat ex Belisanorum familia in Gallia nota, vir perhumanus officioque plenus. Bibliotheca codicibus Latinis tantùm manuscriptis bene multis exornatur. Hæc pauca observavimus.

Codex Bibliorum membran. x. sæculo.

Origenis operum codex membran. ejusdem ætatis.

Codex x. sæculi membran. *Hieronymi* epistolæ.

Codex x. sæculi membran. Ejusdem Commentaria.

Codex ejusdem ætatis. *Hieronymi* de Scriptoribus Ecclesiasticis, in quo item quædam *Cassiodori*, & in fine *Probæ Falconiæ* carmina. Ad calcem autem legitur: *Proba uxor Adelphi, mater Olibrii, & Aliepii* (sic pro *Alypii*,) *Cum Constantini* (sic pro *Constantii*) *Imperatoris bellum adversus Magnentium conscripsisset, conscripsit & hunc librum.*

Codex XI. sæculi membran. sic inchoatur. *Incipit Tractatus primus S. Ambrosii Episcopi de Epist. Pauli ad Romanos. Deinde sequitur tractatus Domini Remigii vener:bilis Monachi, & eruditissimi Commentatoris. In omnibus autem nomen suum tacuit, ut cum sapientia culmen quoque humilitatis attingeret.*

Codex XI. sæculi, *Gregorii Magni* in Ezechielem, & *Remigii* in Marcum.

Codex x. sæculi, *Gregorii Magni* in Job.

Codex XIV. sæculi, Epistolæ ejusdem.

Codex alter XII. sæculi, *Gregorii* Morales in Job.

Codex noni sæculi, *Isidori* Hispalensis, & *Juliani* Toletani opera.

Codex magnæ molis undecimi sæculi, *Burchardus* de potestate & primatu Apostolicæ sedis.

Claudii Taurinensis Commentum in Ruth, & Libros Regum.

Codex XII. sæculi, *Hugonis* de claustro corporis & animæ.

Alii item multi codices istic habentur operum *Augustini, Hieronymi, Origenis*, & antiquarum *Joannis Chrysostomi* versionum Latinarum.

Editiones veteres tot nusquam simul vidi. Adest Bibliorum Moguntiæ cusorum anno 1462. liber. Homerus prima vice cusus, &c.

Primâ Augusti, onerariâ in Mincium, inde Mantuam deportamur. Mantua Ferrariam indeque ad Clodiam fossam, mox Venetias quartâ Augusti mensis. Ipsâ die cymba *littus petimus, ubi Monasterium nostrorum Cassinensium S. Nicolai nomine. Inde properamus ad cœmeterium Hebræorum proximè situm. Ab ingressu in marmorea tabula muro adplicita legitur sequens inscriptio, * *Lido.*

בלע המות לנצח ומחה יהוה
אלהים דמע מעל כל פנים
וחרפת עמו יסיר מעל כל
הארץ כי יהוה דבר:

Id est:

Deglutit mors usque in æternum, & absterget Dominus
Deus lacrymas ab omni vultu,
& opprobrium populi sui removebit ab universa
terra, quia Dominus loquutus est.

Circumquaque visuntur sepulturæ Hebræorum cum inscriptionibus suis, quas hic adferre nullius operæ pretii esset.

Sextâ Augusti comitibus D. Apostolo Zeno viro erudito, & hujusce Urbis ornamento, cujus beneficiis non semel ornati sumus, itemque D. Birone presbytero Græcè docto, ædes Joannis Caroli Grimani Patritii Veneti adimus, ubi bene multa observavimus, quæ nos etsi frequentes eò venerimus in hanc unam diem conferemus. Ab ingressu occurrit peristylium quadrum, in quo visitur statua marmorea Julii Cæsaris paludati, non ita perito fabro elaborata. E regione illius erigitur Agrippa nudus marmoreus humana proceritate duplo major, doctissimo artifice, qui Delphinum caudâ tenet, capite in solum nixo. In numismatibus ejus Neptunus depingitur, Delphinum supinâ dexterâ ge-

ftans, tridentem finiftrâ tenens, in nautici imperii fignum. Agrippæ ftatuæ & icones mediæ raræ fünt, quare hæc magni pretii.

Ibidem anaglypha multa funt, & infcriptiones frequentes, ex quibus Græcam elegantiffimam quæ puteo imminet hic adferam: quia apud Sponium in Mifcellaneis eruditæ antiquitatis p. 336. fcatet mendis.

ΕΔΟΞΕΝ ΤΗΙ ΒΟΥΛΗΙ ΚΑΙ ΤΩΙ ΔΗΜΩΙ [1]ΓΟΡΓΟΝΙΚΟΣ
ΔΙΟΚΛΕΟΥΣ ΕΙΠΕΝ ΕΠΕΙ Η ΠΟΛΙΣ Η ΠΑΡΙΩΝ ΕΝ
ΤΕ ΤΟΙΣ ΕΝΠΡΟΣΤΕ ΧΡΟΝΟΙΣ ΕΥΝΟΥΣ ΚΑΙ [2]ΦΙΛΗ
ΟΥΣΑ ΔΙΑΤΕΛΕΙ ΤΩΙ ΔΗΜΩΙ ΤΩΙ ΚΥΖΙΚΗΝΩΝ ΚΑΙ [3]ΝΥΝ
ΑΠΟΣΤΕΙΛΑΣΑ ΠΡΕΣΒΕΙΣ ΚΥΔΙΑΝ [4]ΑΜΙΑΝΤΟΝ
ΚΑΙ ΑΡΧΕΦΥΛΟΝ ΛΕΟΝΤΙΟΣ [5]ΑΞΙΟΙ ΤΟΝ ΔΗΜΟΝ
ΑΠΟΛΛΟΔΩΡΟΥ ΤΟΥ ΑΠΟΛΛΩΝΙΟΥ ΝΗΣΙΑΡΧΟΥΝ
ΤΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΛΑ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΑ ΧΡΗΣΙΜΟΥ ΓΕΓΕΝΗ
ΜΕΝΟΥ ΤΩΙ ΔΗΜΩΙ [6]ΤΩΙ ΠΑΡΙΩΝ ΤΑΣ ΤΙΜΑΣ ΤΑΣ [7]ΔΕ
ΔΟΜΕΝΑΣ ΑΥΤΩΙ ΥΠΟ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΤΟΥ ΠΑΡΙΩΝ [8]ΕΝ
ΤΕ ΤΗΙ ΒΟΥΛΗΙ ΚΑΙ ΤΩΙ ΔΗΜΩΙ [9]ΑΝΑΓΝΩΝΑΙ ΚΑΙ ΤΟΙΣ
ΔΙΟΝΥΣΙΟΙΣ ΕΝ ΤΩΙ ΘΕΑΤΡΩΙ ΣΤΕΦΑΝΩΝΑΙ ΚΑΙ ΤΑΣ
ΤΙΜΑΣ ΑΝΑΓΓΕΙΛΑΙ ΚΑΙ ΤΟΠΟΝ ΑΙΤΟΥΝΤΑΙ ΕΝ ΤΗΙ ΑΓΟ
ΡΑ ΕΝΩΙ ΣΤΗΣΟΥΣΙ ΤΗΝ ΕΙΚΟΝΑ ΔΕΔΟΧΘΑΙ ΤΗΙ ΒΟΥ
ΛΗΙ ΚΑΙ ΤΩΙ ΔΗΜΩΙ ΕΠΑΙΝΕΣΑΙ ΜΕΝ ΤΟΝ ΔΗΜΟΝ ΤΟΝ ΠΑ
ΡΙΩΝ ΟΤΙ ΕΥΝΟΥΣΩΝ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣ ΔΙΑΤΕΛΕΙ ΤΩΙ ΔΗΜΩΙ ΤΩΙ ΚΥ
ΖΙΚΗΝΩΝ ΕΠΑΙΝΕΣΑΙ ΔΕ ΚΑΙ ΑΠΟΛΛΟΔΩΡΟΝ ΑΠΟΛΛΩ
ΝΙΟΥ ΦΙΛΟΤΙΜΙΑΣ ΕΝΕΚΕ ΚΑΙ ΕΥΝΟΙΑΣ ΤΗΣ ΕΙΣ ΤΟΝ
ΔΗΜΟΝ ΤΟΝ ΠΑΡΙΩΝ ΤΟΤΣ ΔΕ ΠΡΥΤΑΝΕΙΣ ΣΤΕΦΑ
ΝΩΣΑΙ ΑΠΟΛΛΟΔΩΡΟΝ ΤΟΙΣ ΑΝΘΕΣΤΗΡΙΟΙΣ ΕΝ ΤΩΙ
ΘΕΑΤΡΩΙ ΚΑΙ ΑΝΑΓΓΕΙΛΑΙ ΤΑΣ ΤΙΜΑΣ ΤΑΣ [10]ΔΕΔΟΜΕ
ΝΑΣ ΑΥΤΩΙ ΥΠΟ ΠΑΡΙΩΝ ΔΕΔΟΣΘΑΙ [11]ΔΕ ΑΥΤΩΙ ΚΑΙ ΤΟ
ΠΟΝ ΕΝΩΙ ΣΤΗΣΟΥΣΙ ΤΗΝ ΕΙΚΟΝΑ ΠΑΡΑ ΤΑΣ ΤΡΑΠΕ
ΖΑΣ [12]ΠΡΟ ΤΗΣ ΣΤΟΑΣ ΤΗΣ [13]ΔΩΡΙΚΗΣ ΑΝΑΓΡΑΨΑΙ ΔΕ
ΚΑΙ ΤΑ ΨΗΦΙΣΜΑΤΑ ΚΑΘΑ ΤΕΤΙΜΗΤΑΙ ΑΠΟΛΛΟΔΩΡΟΣ
ΥΠΟ ΠΑΡΙΩΝ ΕΙΣ ΤΑ [14]ΔΗΜΟΣΙΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ, ΠΕΜΨΑΙ ΔΕ
ΚΑΙ ΞΕΝΙΑ ΤΟΙΣ ΠΡΕΣΒΕΥΤΑΙΣ ΤΟΥΣ ΠΡΥΤΑΝΕΙΣ ΚΑΙ
ΤΟΝ ΤΑΜΙΑΝ ΚΑΘΟΤΙ ΑΝ ΔΟΚΕΙ ΑΥΤΟΙΣ.

Sic lineis intermiffis.

ΤΗΣ ΑΝΑΓΡΑΦΗΣ [15]ΕΠΕΜΕΛΗΘΗ ΣΘΡΥΝΗΣ
ΦΙΛΩΝΟΣ ΤΑΜΙΑΣ

[1] Spon. Πορσονικος
[2] Spon. φιλος
[3] νυν deeft in Spon.
[4] Spon. Απιαντον
[5] Spon. Αιξιοι
[6] Spon. ΤΩΝ male.
[7] Spon. διδομενας
[8] Spon. οι
[9] Spon. Αναγνωνη
[10] Sp. διδομενας
[11] δε, deeft in Sp.
[12] Spon. πρωτης
[13] Spon. Δορικης
[14] Spon. δημσυ τα
[15] Spon. επιμεληθεις ΑΙΣΧΙΝΗΣ

' In his duabus postremis lineis paulum erasæ litteræ sunt. Sponius male haud dubie legit, sic putavi legendum Σθϱυώνης.

Id est:

Placuit Senatui & populo. Gorgonicus filius Dioclis dixit: Quandoquidem urbs Pariorum, quæ & anteactis temporibus benevola fuit, & in amicitia etiamnum populi Cyzicenorum perseverat, misit nunc Legatos Cydiam, Amiantum & Archephylum; Leontius rogat populum, Apollodoro Apollonii filio insulam gubernante, qui in multis præclarisque gestis utilis factus est populo Pariorum; ut honores qui ipsi à populo Pariorum collati sunt, in Senatu & populo (S. Cyzicenorum) *legantur, & ut in festis Dionysii seu Bacchi, in theatro coronetur, honoresque ejus promulgentur: locumque petunt* (legati) *in foro ubi statuam ejus collocent. Decretum est à Senatu & populo ut laudetur quidem populus Pariorum quia benevolus & amicus perseverat populo Cyzicenorum: laudetur item Apollodorus Apollonii filius ob munificentiam & benevolentiam suam erga populum Pariorum, utque Prytanes* (sive Administratores) *in Anthesteriis,* (scilicet in Bacchi celebritatibus in queis serta adhibebantur,) *in theatro Apollodorum coronent, & promulgent honores à Pariis ipsi collatos: assigneturque ipsi locus in quo erigent statuam juxta tabulas ante porticum Doricam; utque decreta à Pariis in honorem Apollodori lata, describantur in publicis commentariis, atque Prytanes & penuarius dona mittant ad Legatos prout ipsis visum fuerit.*

Inscriptionem curavit Sthrynes Philonis penuarius.

Sponius qui haud feliciter in multis legerat, non accuratam satis versionem adornavit.

Bibliotheca codicibus manuscriptis instructa est, maximè Græcis, quantum per tempus licuit hæc à me notata sunt.

Codex membranaceus XI. sæculi, Novum Testamentum Græcè.

Theodori Antiocheni in XII. Prophetas, cujus operis initium, Εἰς ἔλεγχον τῆς ἀσεβείας: hic liber nondum editus est, exstat quoque in Bibliotheca Cæsarea Viennensi, & in Vaticana Biblio-

theca. Nescitur cujus Theodori sit, an Antiocheni, an Heracleotæ, an alterius ejusdem nominis, qui bene multi fuerunt. Hæc commentaria bonæ notæ sunt: codex recens.

Catena in Job sine auctoris nomine, codex recens. Hujus initium: *ὑπόθεσις μὲν ἡμῖν καὶ σκοπὸς τοῦ λόγου.* Eadem est quæ in editis *Nicetæ* nomine circumfertur.

Catena in Matthæum in codice membranaceo undecimi sæculi.

Codex membranaceus decimi sæculi, *Theodoretus* in Psalmos.

Theodoreti item *θεραπευτικὴ ἑλληνικῶν παθῶν προθεωρία.* Id est, *præludium sive prospectus de curatione morborum Græcorum, sive Gentilium:* cujus initium, Πολλάκις μοι τῶν τῆς ἑλλ. codex recens.

Codex *Joannis Chrysostomi* in Joannem.

Codex recens, *Cyrilli* Catecheses. Item *Simeonis* Thessalonicensis de Ecclesiasticis mysteriis.

Codex recens *Maximi*, in quo multa non edita.

Tituli legales Imperatorum Constantinopolitanorum, initium, *οἱ μαθηματικοί.*

Historia Barlaam & Josaphat in fine mutila, initium, *Ὅσοι πνεύματι θεοῦ ἄγονται οὗτοί εἰσιν υἱοί.*

Codex recens, *Joannes Cantacuzenus* contra Muhammedem.

Heronis πνευματικὰ, sive de Machinis pneumaticis.

Pappi Alexandrini, συναγωγῶν τρίτον de Geometricis.

Nonni Dionysiaca, codex recens elegans.

Manuelis erotemata in codice XIV. sæculi; sed hæc scripta sunt erasis & deletis pene aliis quæ nono sæculo exarata fuerant, ut ex charactere, qui certis in locis adhuc legi potest, liquidum. Simile occurrit non infrequenter. Videntur autem quæ erasa fuere esse homiliæ cujusdam Patris.

In codice recenti, *Ptolemæi* Cosmographia mutila.

Codex recens, *Philostrati* Heroïca.

Πρόλογος τοῦ λεγομένου Συντιπᾶ τοῦ φιλοσόφου, μεταβληθεὶς ἐκ τῆς Συριακῆς βίβλου, ὡς εἶχεν αὐτῆς λέξεσιν, εἰς τὴν ἑλλάδα γλῶτταν. Id est, *Prologus cujusdam Philosophi nomine Syntipa, versus ex Syriaca in Græcam linguam, ad litteram, ac verbum pro verbo.* Initium Prologi. Διήγησις φιλοσόφου συγγραφεῖσα παρ' ἡμῶν. Initium operis. Βασιλεύς τις ἦν Κῦρος ὀνόματι, ᾧ καὶ ἦσαν γυναῖκες ἑπτά. *Rex quidam erat nomine Cyrus cui erant septem uxores.* Videtur esse nugacissimi Græculi commentum.

Homeri,

Homeri, *Euripidis*, *Sophoclis*, & *Æschyli* codices.

Alcoranus elegantiſſime deſcriptus, primis paginis auro illitis.

Alia multa ſpectabilia iſtic ſunt, tabellæ depictæ peritiſſimis pictoribus. Monſtratur item ampla ſupellex figlina, diſci videlicet in concavo à Raphaele delineati; at multi Raphaelem auctorem negant, fere nuſquam exſtant tot hujuſcemodi. Eſt ibidem conclave plenum anaglyphis, ſignis, inſcriptionibus, aliiſque antiquitatum monumentis, quæ per cancellos à limine ſolum ſalutare licuit, nam ſemper oppeſſulatas invenimus fores, neque clavis aderat, conſilio an caſu ignoratur.

In quadam cella viſitur caput Jovis marmoreum, cum inſcriptione BONO DEO BROTONTI, ſphalmate fabrili pro, *brontonti*, βροντῶντι, id eſt tonanti: ſimiles occurrunt apud Gruterum. Hac de re Diſſertationes ediderunt primo vir cl. Joannes Antonius Aſtorius, ac deinde vir doctus nobiſque amiciſſimus Philippus à Turre, in eleganti opere de Diis Aquileienſibus.

Septima Auguſti à D. Abbate Leith ſive Gualterio in Bibliothecam S. Marci intromittimur. Viſitur ab ingreſſu veſtibulum plenum anaglyphis, iconibus marmoreis, ſtatuiſque, & inſcriptionibus; Ganymedis raptus ibidem exſtat ſcitè elaboratus: opinio eſt eſſe Phidiæ opus. Ledæ ſtatua, Paris cum bireto Phrygio, Trajani caput, icones Veſpaſiani, Marci Aurelii, Septimii Severi, &c. Horum magna pars à Grimanis dono oblata Bibliothecæ fuere, inter quæ notavi inſcriptionem, A. ORCIVI. A. F. PAL. &c. quæ apud Gruterum p. DCCCCXLIX. ut Grimanorum adfertur. In iſtac Bibliotheca nonniſi manuſcripti codices habentur maxima pars Græci, & à Cardinali Beſſatione dono oblati. Spes erat ampliſſimæ meſſis: at octava Auguſti cum ad conditum tertiò accederemus, renunciavit Abbas Procuratorem Cornarum, cui maximè incumbit Bibliothecæ cura, monitum ab neſcio quo qui pridie in Bibliothecam ſe intromiſerat, vetuiſſe ne nobis luſtrandi, multoque minus exſcribendi facultas daretur, ratum è Reipublicæ & Bibliothecæ dignitate fore, ſi codices tanto numero occulti in pluries quieſcant in pace & nullo uſui ſint: quaſi vero Cardinalis Beſſarion, qui codices iſtos tantâ curâ conquiſivit & ex variis orbis partibus advexit, eo conſilio id egerit ut in belliſſimo conclavi tumularentur & quietè agerent, donec aut ſitu, aut blattis, aut incen-

dio, quod non raro evenit, interirent. Aiebant porro non ſine ſuſpicione litteratos admitti ad evolvendos codices, ex quo Græcus quidam Bibliothecæ cuſtos, accuſatus quod manuſcriptis codicibus ad quæſtum uteretur, multoſque venumdaret, de capite timens, veneno mortem ſibi conſcivit.

Ex tanta ſupellectile hanc ſolum breviſſimam codicum notam accepi.

Codex XIV. ſæculi. Ἐπιστολαὶ τοῦ ἁγίου Ἰσιδώρου τοῦ Πηλουσιώτου εἰς τὴν ἑρμηνείαν τῆς θείας γραφῆς. Περὶ τῆς τοῦ παντὸς δημιουργίας, hoc eſt: *S. Iſidori Peluſiota Epiſtola, ad interpretationem divina Scriptura. De univerſi creatione, &c.* Initium Epiſtolæ primæ. Ἐπειδὴ κυκλικὸν ἐστι τοῦ χρόνου τὸ σχῆμα, &c. Epiſtolæ igitur ad diverſos miſſæ numero 1200. quæ ad interpretationem Scripturæ ſacræ conferunt, juxta ordinem librorum & verſuum Veteris & Novi Teſtamenti digeſtæ ſunt. Cum autem inter Iſidori epiſtolas, quæ ad ter mille cuſæ ſunt, multæ in explanandis Scripturæ ſacræ locis verſentur, non auſim dicere eaſdem aut diverſas eſſe ab iis quæ in codice comparent. Ipſas Cardinalis Barbadicus ὁ μακαρίτης publici juris facere deſtinaverat, ſed fato præoccupatus, alteri provinciam reliquit.

In Pluteo 31. codex membranaceus; *Epiphanii* πανάρια, codices Panariorum admodum infrequentes ſunt in Italia.

In Pluteo 32. *Baſilii* epiſtolæ.

In eodem Pluteo, codex membranaceus non ſpernendæ antiquitatis, *Gregorii Nazianzeni* carmina vitæ.

In Pluteo 34. *Euſebii* de Præparatione Evangelica, codices tres. Codices de Præparatione Evangelica non infrequentes ſunt, de Demonſtratione vero rariſſimi.

In Pluteo 37. codex membranaceus Evangelium S. *Matthæi* Græcum & Hebræum è regione. Videndum an ſit verſio Hebraïca à Munſtero publicata.

In eodem Pluteo, *Origenes* in Matthæum & Joannem.

Codex Græcus, *Joſephi* opera Græcè, deſcriptus eſt juſſu Cardinalis Beſſarionis Romæ anno 1469.

Alexandri Magni Hiſtoria fabuloſa, eadem puta quam laudavimus ſuperiùs, quæque Calliſtheni cuidam tribuitur.

Themiſtii de Amicitia.

Alcinoi de Dogmatibus Platonis.

Lampi Buragi στρατηγικὸν contra Turcas.

In vestibulo inscriptionem Græcam eximiam erui. Est decretum Atheniensium, qui in insula Delo habitabant, allatum à Grutero in Thesauro p. 405. Sed hiulcum, lacerum & in multis vitiatum, etsi integerrimum legatur in marmore: hîc sanum damus.

In marmore quatuor ferme pedum longitudine, latitudine unius.

ΕΠΙ ΑΡΙΣΤΑΙΧΜΟΥ [1] ΑΡΧΟΝΤΟΣ
ΓΑΜΗΛΙΩΝΟΣ ΔΕΚΑΤΕΙ ΙΣΤΑΜΕΝΟΥ
ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΥΡΙΑ ΕΝ ΤΩΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΗΡΙΩΙ
ΜΕΝΑΝΔΡΟΣ ΜΕΝΑΝΔΡΟΥ ΜΕΛΙΤΕΥΣ ΕΙΠΕΝ
ΕΠΕΙΔΗ ΕΥΒΟΥΛΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΜΑΡΑΘΩΝΙΟΣ
ΕΝ ΤΕ ΤΑΙΣ ΑΡΧΑΙΣ [2] ΕΦΑΣ ΕΧΕΙΡΟΤΟΝΗΘΗ ΚΑΛΩΣ
ΚΑΙ ΕΝΔΟΞΩΣ ΑΝΑΣΡΑΦΕΙΣ ΑΝΕΚΚΛΗΤΟΝ ΕΑΥ
ΤΟΝ ΠΑΡΕΣΧΕΤΟ ΑΡΧΕΘΕΩΡΟΣ ΤΕ ΑΙΡΕΘΕΙΣ ΚΑΙ
ΜΕΤΑ [3] ΤΟΥ ΥΙΟΥ ΤΕ ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΛΛΩΝ ΣΥΝΘΕΩΡΩΝ
ΠΑΝΤΑ ΚΑΛΩΣ ΚΑΙ ΠΡΕΠΟΝΤΩΣ ΒΡΑΒΕΥΣΑΣ
ΤΟ ΤΕ ΠΡΩΤΟΝ ΠΑΝΑΘΗΝΑΙΟΙΣ ΕΠΟΙΗΣΕΝ ΤΟΝ
ΔΗΜΟΝ ΤΟΝ ΑΘΗΝΑΙΩΝ ΤΩΝ ΕΝ ΔΗΛΩ ΤΙΜΗΘΗ
ΝΑΙ ΧΡΥΣΩΙ ΣΤΕΦΑΝΩΙ ΑΝΑΓΟΡΕΥΜΕΝΩΙ ΕΝ
ΤΩΙ ΕΝ ΑΣΤΕΙ ΘΕΑΤΡΩΙ ΠΡΕΣΒΕΥΣΑΣ ΤΕ ΠΛΕΟΝΑΚΙΣ
ΚΑΙ ΑΓΩΝΙΣΑΜΕΝΟΣ ΕΚΤΕΝΩΣ ΠΟΛΛΑ ΤΩΝ ΧΡΗ
ΣΙΜΩΝ ΑΘΗΝΑΙΟΙΣ ΤΟΙΣ ΕΝ ΔΗΛΩΙ ΠΕΡΙΕΠΟΙΗΣΕΝ
ΙΕΡΕΥΣ ΤΕ ΓΕΝΟΜΕΝΟΣ ΤΩΝ ΜΕΓΑΛΩΝ ΘΕΩΝ ΚΑΙ
ΠΑΛΙΝ ΤΟΥ ΑΣΚΛΗΠΙΟΥ ΚΑΙ ΠΑΛΙΝ ΑΙΡΕΘΕΙΣ ΥΠΟ ΤΟΥ
ΔΗΜΟΥ ΚΑΙ ΛΑΧΩΝ ΤΟΥ ΔΙΟΝΥΣΟΥ ΚΑΙ ΕΚ ΤΩΝ ΙΔΙΩΝ [4] ΠΑΣ
[5] ΔΑΠΑΝΗΣΑΣ ΤΑΣ ΠΟΜΠΑΣ ΚΑΙ ΤΑΣ ΘΥΣΙΑΣ ΥΠΕΡ ΑΘΗΝΑΙ
ΩΝ ΚΑΙ ΡΩΜΑΙΩΝ ΚΑΛΩΣ ΚΑΙ ΙΕΡΟΠΡΕΠΩΝ ΣΥΝΕΤΕΛΕ
ΣΕΝ ΟΠΩΣ ΟΥΝ Ο ΔΗΜΟΣ ΦΑΙΝΗΤΑΙ ΤΟΙΣ [6] ΕΥΧΡΗΣΤΟΥ
ΣΙΝ [7] ΑΞΙΑΣ ΑΠΟΔΙΔΟΥΣ ΧΑΡΙΤΑΣ. ΑΓΑΘΕΙ ΤΥΧΕΙ ΔΕ
ΔΟΧΘΑΙ [8] ΤΕΙ ΒΟΥΛΕΙ ΤΟΥΣ ΛΑΧΟΝΤΑΣ ΠΡΟΕΔΡΟΥΣ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΠΙΟΥΣΑΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΝ ΧΡΗΜΑΤΙΣΑΙ
[9] ΠΕΡΙ ΤΟΥΤΩΝ ΓΝΩΜΗΝ ΔΕ ΣΥΜΒΑΛΛΕΣΘΑΙ ΤΗΣ
ΒΟΥΛΗΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΔΗΜΟΝ ΟΤΙ ΔΟΚΕΙ [10] ΤΕΙ ΒΟΥΛΕΙ ΣΤΕ
ΦΑΝΩΣΑΙ ΕΥΒΟΥΛΟΝ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΜΑΡΑΘΩΝΙΟΝ
ΤΩΙ ΙΕΡΩΙ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΣΤΕΦΑΝΩΙ ΑΡΕΤΗΣ ΕΝΕΚΕΝ
ΚΑΙ ΕΥΝΟΙΑΣ ΤΗΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΔΗΜΟΝ ΧΕΙΡΟΤΟΝΗΣΑΙ
ΔΕ ΚΑΙ ΠΡΕΣΒΕΙΣ ΗΔΗ [11] ΤΡΕΙΣ ΟΙ ΤΙΝΕΣ ΕΠΕΛΘΟΝ
ΤΕΣ ΕΠΙ ΤΗΝ ΑΘΗΝΗΣΙΝ ΒΟΥΛΗΝ ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΝ

[1] *Gruter.* Ἀρχοντος
[2] ιφ ας, *deest in Gr*
[3] *Grut.* ζω υιου και
[4] *Grut. non legit, sic habetur, sed* πομπας *legendum.*
[5] *Hæc tota linea lacera est apud Grut.*
[6] *Hæc vox manca est apud Grut.*
[7] *Hæc item.*
[8] *Grut.* τῃ βουλῃ
[9] *Grut.* περι ζυ των
[10] *Grut.* της βουλης
[11] *Vox manca apud Gruterum.*

ΠΑΡΑΚΑΛΕΣΟΥΣΙ ΤΟΝ ΔΗΜΟΝ ΣΥΝΕΠΙΚΩΡΗΣΑΙ
ΤΟΙΣ ΕΨΗΦΙΣΜΕΝΟΙΣ ΕΥΒΟΥΛΩΙ [12] ΦΙΛΑΝΘΡΩΠΟΙΣ
ΑΝΑΓΡΑΨΑΙ ΔΕ ΤΟΔΕ ΤΟ ΨΗΦΙΣΜΑ ΚΑΙ ΕΙΣ ΣΤΗΛΗΝ
ΛΙΘΙΝΗΝ ΚΑΙ ΣΤΗΣΑΙ ΕΝ ΤΩΙ ΗΡΑΚΛΕΙΩΙ ΠΡΕΣΒΕΙΣ
ΕΙΣ ΑΘΗΝΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟ ΨΗΦΙΣΜΑ ΟΙ ΔΕ ΚΕΧΕΙΡΟ
ΤΟΝΗΝΤΑΙ ΑΝΘΕΣΤΗΡΙΟΣ ΕΚ ΜΥΡΙΝΟΥΤΤΗΣ
ΞΕΝΟΦΙΛΟΣ [13] ΟΙΝΑΙΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΜΑΡΑΘΩΝΙΟΣ
ΕΠΕΨΗΦΙΣΘΗ ΚΑΙ [14] ΑΘΗΝΗΣΙΝ

[12] Grut. φιλαν-θρώποις

[13] Grut. ΘΙΝΑΙΟΣ

[14] Grut. ἐν Ἀθη-ναίοις

P 44.



















Id eſt:

Sub Ariſtachmo Archonte Gamelionis x. conventus legitimæ auctoritatis in loco comitiorum. Menander Menandri filius Melitenſis dixit: Quandoquidem Eubulus Demetrii filius Marathonius, & in Magiſtratibus ad quos electus eſt probè atque honorificè ſe gerens inculpatum ſe præſtitit, & poſtquam ſpectaculorum quoque præfectus electus eſt, cum filio cæteriſque collegis probè & pro merito præmia diſtribuit. Ac primum in[a] *Panathenæis id effecit, ut populus Athenienſium qui in Delo ſunt honoraretur aureâ coronâ, proclamata in Theatro quod in Urbe ſitum eſt: Legationibus item ſæpe functus, ſtrenuéque rem agens, multa utilia Athenienſibus qui in Delo ſunt procuravit. Sacerdos inſuper magnorum deorum factus, ac deinde Æſculapii: Ruſuſque cooptatus à populo, & nactus Bacchi Sacerdotium, proprio ſumptu pompas & ſacrificia pro Athenienſibus & Romanis pulcre atque ut Sacerdotem decebat peregit. Ut igitur populus videatur iis qui ſibi bona & utilia conferunt dignas rependiſſe gratias; quod bene vertat, decretum eſt in Senatu, ut qui jam præſides ſunt in proximo concilio his de rebus loquantur, utque ſententia ſenatûs ad plebem referatur, quod ſcilicet placeat Senatui, ut coronetur Eubulus Demetrii filius Marathonius ſacra Dei corona, virtutis cauſa, necnon benevolentiæ erga populum; utque jam tres legati eligantur, qui adeuntes Athenarum Senatum & concilium, rogent ut annuant decretis in gratiam Eubuli latis; Utque hoc decretum ſcribatur in cippo lapideo, & erigatur in Heracleo. Legati Athenas juxta præſens decretum electi ſunt iſti, Antheſterius ex*[b] *Myrrhinuſa, Xenophilus*[c] *Oenæus, Demetrius Marathonius.*

Decretum Athenis quoque confirmatum eſt.

Senatus populuſque,	*Senatus populuſque,*	*Senatus populuſque,*
Sacerdos Magnorum deorum,	*Sacerdos Bacchi,*	*Sacerdos Magnorum deorum.*
Senatus populuſque,	*Sacerdos Æſculapii,*	*Senatus populuſque.*

[a] Panathenæa, ut vulgo notum eſt, ſunt Quinquatria, Minervæ feſtum in quo peplum ejus deferri ſolebat. [b] Myrrhinuſa, Græcè, Μυῤῥινοῦς, aut Μυῤῥινοῦσσα, ſive Μυῤῥινοῦττα, in tribu Pandionide vicus. Ibid. [c] Oenæus, ab Oenoe, Οἰνόη. Duo vici in Attica hujus nominis memorantur; alius in tribu Aiantide, alius in Hippothoontide.

Pomeridianam operam visendis codicibus Archiepiscopi Philadelphiæ Græcorum antistitis navamus. Est ille nomine Meletius Typaldus Græcè & Latinè doctus, disciplinæ Ecclesiasticæ scientissimus. Is nobis comiter & urbanè exceptis copiam fecit exscribendi si qua luberet : hæc in codicibus notavi.

Codex membranaceus XI. sæculi, *Theodoreti* προθεωρία εἰς τοὺς ψαλμούς. Initium, Ἐμοὶ μὲν περὶ τῶν ἄλλων θείων λογίων κατεθύμιον ἦν.

In alio codice : Ejusdem, εἰς τὰ ἄπορα τῆς ἁγίας γραφῆς. *Quæstiones sive dubia in Scripturam sacram.*

In alio codice, *Theodori Antiocheni* in XII. Prophetas idem opus de quo supra in ædibus Grimanis agitur. In Monito ad commentarium Oseæ, hic Theodorus citat suum in Psalmos librum, litteram vulgo interpretatur. Commentarium bonæ notæ; non memini an vox Antiocheni Ἀντιοχέος in codice legatur, an à me ex opinione adjecta sit.

Codex XI. sæculi, membranaceus. *Hesychii* Hierosolymitani interpretatio in Psalterium, initio mutila ..... θεῖν μὲν οὖν ὁ μακαρισμός. Hujus laciniæ bene multæ in catenis sunt; opus integrum cusum non est.

Catena in Psalmos Græca brevis, XI. sæculi membran.

Codex XIII. sæculi bombycinus, catena in Psalmos.

Codex XII. sæculi, *Euthymii* Panoplia non cusa Græcè, sed Latinè tantùm.

Codex membranaceus optimæ notæ, XI. sæculi, *Joannis Damasceni* Parallela & alia ejusdem.

In codice recenti *Gelasii* historia.

In alio codice recenti, Epist. *Joannis* Papæ ad Photium Patriarcham, cujus initium, Οὐκ ἀγνοεῖν συμβαίνει ὑμᾶς ὡς τινες τῶν αὐτόθι.

Archiepiscopus veste talari atra indutus erat, assumento serico purpureo munita. Supellex moderata, huic adsunt semper diaconi tres ad episcopalem & domesticum usum.

Insequenti, nona Augusti, in Ecclesiam Græcorum secundò pergimus adfuturi vespertino cantui, quo nos provocaverat D. Archiepiscopus. Ecclesia parva est, nitida, Græco more structa. In assignato nobis jussu Præsulis loco sedemus. Primum à dextris locum occupabat Archiepiscopus, cui ad cultum vulgarem adjectum fuerat pallium violaceum. Baculum manu gestabat transverso ligno supernè munitum ad figuram T. Ipsa die ce-

lebrabatur festum S. Eudocimi. Ad utramque chori partem positi erant qui officium persolverent, pone Præsulem vero aderant quinque sexve clerici juvenes non diu detonsi. Rebus hoc ordine sitis, Presbyter stolatus aperit valvas sanctuarii, quod τὰ ἅγια τῶν ἁγίων, *Sancta Sanctorum* Græci vocant: exinde ex clericis unus ad medium chori se stitit, atque septem Psalmos Græcè recitavit: deinde reliqui alternatim ex utraque parte canebant, ita ut nonnisi unus, reliquis tacentibus, caneret hymnos sive Resurrectionis Jesu Christi, sive in honorem sancti Eudocimi, &c. In fine Vesperarum Presbyter qui Sancta Sanctorum aperuerat, populum dimisit, postquam pro fidelibus omnis generis preces fusæ sunt, & plerumque dictum Episcopo, Εἰς πολλὰ ἔτη, *Ad multos annos*. Absoluto officio, nos dignissimus Præsul evocat in Sancta Sanctorum: hæc in extremo Chori adornata sunt in loco quem mitulum vocant, subsequentes alios sæculares viros ingressu prohibuit Archiepiscopus dicens, nonnisi presbyteris & clericis patere locum, quod ad antiquam Ecclesiæ disciplinam spectat: similiter veterem morem Ecclesiæ olet, quod una solum liturgia quotidie in Ecclesia illa celebretur.

Undecima Augusti, comite D. Apostolo Zeno, ad Bibliothecam SS. Joannis & Pauli Dominicanorum contendimus; ubi codices Græci non pauci, quorum notam sequentem excepi.

Codex XII. sæculi, Epistolæ *Gregorii Nazianzeni*, & quædam *Basilii*.

Codex XIV. sæculi, S. *Thomæ Aquinatis* opera Græcé.

Codex XI. sæculi membranaceus, *Thucydidis* historiæ.

Codex bombycinus XIV. sæculi duobus tomis, *Suidæ* lexicon. Initium τοῦ A. Α΄ ἄ παρὰ Ἀριστοφάνους ἐπίῤῥημα. Initium τοῦ E. Εα συγχωρεῖ. ἐάγη ἐθραύσθη.

Thomæ cujusdam ad Psaltem Antiochenum de Filio Dei, præit σκοπὸς τοῦ λόγου.

Codex XII. sæculi, *Plutarchi* vitæ, incipientes à Demetrio.

Codex XIV. sæculi, *Libanii* orationes.

Codex scriptus anno mundi 6792. id est Christi 1284. in charta bombycina, *Georgii Cedreni* historiæ. Initium, Πολλῶν τῶν πρὸ ἡμῶν φιλοθέων ἀνδρῶν φιλιστόρων.

Codex membranaceus XI. sæculi, *Aristidis* orationes.

Codex XV. sæculi, Anonymus de causis & de rebus philosophicis. Liber nuncupatus Joanni Cornelio Georgii Epiphanis

filio, Reginæ Cypri Catharinæ ἀδελφιδῷ. id est, patrueli.

Codex xiv. fæculi, Apophthegmata *Æsopi.*

Codex xiv. fæculi, Lexicon peramplum, cujus initium; Α'άπλος ὁ ἀπεραντολόγος παρὰ τὸ τοῦ ἄπλω ἄπλος ἄπλος. Initio libri hæc fcribuntur, Ιωάννου τοῦ Μοναχοῦ ὡς ἐγὼ νομίζω, id eft, *Joannis Monachi, ut arbitror.*

Codex xv. fæculi, *Stephanus* de Urbibus.

Codex xv. fæculi, *Dionyfius Halycarnaffeus:* in fine hujus & aliorum multorum iftius Bibliothecæ codicum legitur hoc carmen, aut quid fimile:

> Θεοῦ τὸ δῶρον ἠδὲ Καίσαρος πόνος
> τοῦ Στρατηγοῦ.

Id eft: *Dei donum, Cæfarifque Strategi opus.*

Codex *Appiani* eodem Cæfare Stratego amanuenfe.

Polybius in cujus fine dicitur eumdem Strategum codicem fcripfiffe Florentiæ. Unde putarim Cæfarem Strategum ex numero Græcorum fuiffe, qui à Laurentio Mediceo Florentiam evocati funt, ut codices confcriberent.

Diodorus Siculus ejufdem Strategi manu.

Pindarus eodem fcriba.

Dionyfius Perihegetes eodem fcriba, qui in codice quodam *Lacedæmonius* dicitur.

Latini pariter codices iftic bene multi funt, fed magna pars Scholafticorum fequioris ævi: aliquot tamen bonæ notæ comparent, videlicet.

Guillelmus Paftrengicus, de Viris illuftribus, erat is Petrarchæ Magifter, cujus ille frequenter non fine laude meminit. Eftque opufculum ut illo ævo perutile, multi Scriptores, multique libri non noti ibidem memorantur. Poftea vero in quodam Bibliopolio incidi in eumdem Paftrengicum Venetiis cufum anno 1547. At perinde ignotus eft etiam Venetiis, ac fi numquam vidiffet lucem: ad hæc mendis infinitis fœdatus, ut vix apta fententia eruatur, hiulcus & lacerus in multis, ita ut operæ pretium duxerim, illum ad duos Romanos codices caftigatum & auctum typis iterum dare inter Anecdota.

Codex xiii. fæculi, Anonymi opus cui titulus: *Cronica ifta compilata eft ex Cronica * Damafcii Papæ & Jeronymi, & Eufebii, & beati Yfidori, & ex Cronica Honorii inclufi, & ex Hiftoriis Ecclefiafticis & Scholafticis, & ex diverfis decretis civitatum antiquarum.*

* Damafi.

rum. Et hoc usque ad Fredericum Romanorum Imperatorem. Et dicitur Cronica à Cronos Gracè. Unde Cronica est liber continens temporum descriptiones. Initium: *Præsens sæculum distinguitur in duos status. Primus status &c.* Desinit historia ad annum Christi 1250. Quod sane Chronicon alicujus pretii videtur. Verum ejus potiundi causa interventu usus R. P. Antonii Cloche Præfecti Generalis Ordinis Dominicanorum, viri multis mihi nominibus observandi, optatum assequi non potui: neque explorare cusumne an ineditum sit.

Ambrosii Camaldulensis, versio libri Athanasii contra Gentes & de Incarnatione.

Chronicon *Martini* * *Poloni*, cujus initium adferimus. *Incipit Chronica fratris Martini Domini Papæ Capellani & Pœnitentiarii, de conditione & regimine Romanæ urbis, & gestis summorum Pontificum & Imperatorum.*

* *Poloni*, non legitur in codice; nec desunt qui putent hunc Martinum, alium à Polono.

Quoniam scire tempora summorum Pontificum Romanorum ac Imperatorum, necnon & aliorum Patrum suorum contemporaneorum, quamplurimum inter alios Theologis ac Jurisperitis expedit. Ego frater Martinus, Domini Papæ Capellanus & Pœnitentiarius, ex diversis Chronicis ac gestis Summorum Pontificum & Imperatorum, præsens opusculum per annos Incarnationis Domini ab ipso primo Pontifice Jesu Christo & ab Octaviano primo Augusto, sive Imperatore; per Pontifices & Imperatores descendendo usque ad Honorium Papam quartum, deduxi inclusivè in una pagina eo anno Domini quo creati fuerunt ponendo Pontifices. In alia pagina econtra sub eisdem annis, eo anno Domini quo creatus quisque fuit ponendo Imperatores. Et quia tam Pontifices quam Imperatores Romanæ urbis esse dicuntur; idcirco conveniens arbitratus sum, de conditione & statu Urbis aliqua præmittere, ut sic de ipsius Pontificibus & Imperatoribus ordinatiùs possim procedere.

Compilavi autem præsens opusculum ex scriptis Titi-Livii, item ex Chronicis Orosii.

Item ex Chronicis Damasci (sic) *Papæ de gestis Pontificum & Imperatorum.*

Item ex Chronicis Pauli Romani Diaconi Cardinalis, de gestis utrorumque.

Item ex Chronicis Gilberti, de gestis utrorumque.

Item ex Chronicis Richardi Monachi Cluniacensis.

Item ex Chronicis Gervasii.

Alii legunt, *Methoda.*

*Item ex Chronicis * Estodii.*

Item ex Chronicis Godefredi Viterbiensis.

Item ex Chronicis fratris Vincentii Bellivacensis. (sic) *Et aliqua accepi ex decreto, & quædam ex passionibus Sanctorum.*

Codex sic definit.

Bonifacius VIII. Natione Campaniæ de civitate Ananiæ sedit ann. deficit hîc codex. Deinde sequitur Catalogus Regum Francorum desinens ad Philippum Pulcrum.

Hæc describere visum, quia mirè variant codices Chronici Martini Poloni, maximeque initio; nam quod superius legitur, *usque ad Honorium Papam quartum*, alii codices ad Clementem IV. alii ad Gregorium IX. alii ad Joannem XXI. præferunt. Vix itaque potest Martini Chronicon in codicibus quale à primo auctore exaratum fuit deprehendi; nam quivis amanuensis, ut liquet, ad suam usque ætatem deduxit historiam, atque in prologo nomen Pontificis sui ævi amoto priore posuit: in serieque non semel dissentiunt codices.

Codex xv. sæculi, *Joannis Columnæ* Ordinis Prædicatorum, de viris illustribus usque ad ævum suum, ordine alphabetico: opus non spernendum & luce dignum.

Bibliotheca isthæc ornata fabrilibus ligneis statuis est, Catholicorum insignium virorum hinc, hæreticorum inde. Inter hæreticos visuntur Erasmus catenis onustus, & Guillelmus à S. Amore pariter alligatus, appositis dicteriis, hosce viros quasi Lutherum & Calvinum infamantibus.

CAPUT IV.

De S. Marci platea & Ecclesia. Columnæ. Aquæductus Michaelis Imperatoris. Cimeliarchium Sancti Marci. Gemmæ. Inscriptiones binæ. De Evangelio S. Marci, quo pacto delatum Venetias, Epistolæ variæ ea de causa. Musæum Contarinum & Ruzzinianum. Descriptio amplissimi Musæi Dom. Antonii Capelli Patritii. Gemmæ, Abraxeæ figuræ, numismata, monumentum Reatinum in cortice.

PLERUMQUE S. Marcum adiimus, bisque thesaurum & cimelia omnia lustravimus accurate, hic tamen omnia simul consignanda. In platea S. Marci, qua mari terminatur, eriguntur duæ columnæ immanes; quarum altera ex marmore granito Ægyptio est, altera ex marmore granito Europæo Æthaliæ, ut vocat inferius Flaminius Vacca, *granito dell' Elba*. In frontispicio S. Marci sunt quatuor equi ænei eleganti formâ, qui olim, ut fertur, ab aliquo Parthorum Rege Neroni Augusto Romam missi fuere; hinc opinio est à Constantino Byzantium deportatos fuisse, ac demum captâ per Francos & Venetos Constantinopoli, curante Henrico Dandulo Venetias allatos. Verum Anonymus, *de mirabilibus Romæ*, qui XIII. circiter sæculo scripsit, & infra edetur; in circo Neronis quatuor equos memorat his consimiles: unde suspicio est hos ipsos esse qui Roma, non Constantinopoli, Venetias translati sunt. Sane antequam in hunc scriptorem inciderem, vidi qui dubitarent de advectis Constantinopoli equis.

In Capella Cardinalis Zeni hanc inscriptionem legi ad sculptam imaginem B. V. Mariæ, Μήτηρ Θεοῦ ἡ ἀήττητος, id est, *Mater Dei invicta*. Ad latus sinistrum Imaginis est marmorea tabula muro adfixa, in qua tria foramina triangulari more sita, minora auriculari inferendo digito. Erantque tres exigui canales fontis à Michaele Imperatore Constantinopolim deducti, quod testificantur quatuor carmina iambica ibidem sculpta.

Ὕδωρ τὸ πρὶν μὲν ἐκ πέτρας ῥυὲν ξένας
Εὐχῇ προσήχθη τοῦ προφήτου Μωσέως.
Τὸ νῦν δὲ τοῦτο Μιχαὴλ σπουδῇ ῥέει,
Ὃν σῶζε Χριστὲ καὶ σύνευνον Εἰρήνην.

Quorum interpretatio hæc, inferiùs fculpta legitur.

Aqua quæ prius ex petra mirabiliter fluxit,
Oratione Prophetæ Mofis producta eft.
Nunc autem hæc Michaelis ftudio labitur,
Quem ferva, Chrifte, & conjugem Irenem.

Ex his autem verfibus male intellectis emanavit opinio Venetiis, ipfam effe petram ex qua Mofes aquam divinitus eduxit populo Ifraelitico fiti confecto : at fecus præfert infcriptio, videlicet, ut illam Mofes εὐχῇ, id eft, precibus eduxit ex petra, fic hanc Michael cura & ftudio fuo σπουδῇ manare fecit Conftantinopoli fcilicet. Nec quidquam adtinet ad Mofis petram.

In famofum deinde S. Marci thefaurum & cimeliarchium intromittimur, ac præfente Procuratore exhibentur primò nobis lapilli pretiofi & opima fupellex. Duodecim thoraces aurei pretiofis lapillis diftincti, à multis memorati, qui olim, aiunt, ufui fuere duodecim honorariis puellis Helenæ Auguftæ, duodecim coronulæ eodem cultu & ufu. Vas fmaragdinum, vafa item alia ex uno lapide pretiofo confecta, chalcedonicum nempe, achatinum, fardonychum, aliud ingens ex Turcica gemma, habetque crateris formam, cui infculptæ funt fequentes litteræ,

باري الله

quæ non Ægyptiæ, ut opinantur ipfi, fed Arabicæ funt. Legique debent, ut opinor, *Bar' allao. Opifex Deus.* Conjecturam meam probarunt Orientales quidam : putantque mecum his fignificari, tanti cimelii unum Deum opificem effe poffe. Monftrant item lilium ab Henrico III. Galliæ Rege Sereniffimæ Reipublicæ oblatum, unionem item mirabilem, quem vocant unionem matrem, & alia id genus bene multa.

Hinc ad Lipfanothecam convertimur, & primò profertur

nobis Crux ex vera Christi Cruce, ut fert inscriptio, confecta. Inscriptionem vero dicebant hactenus legisse neminem: eam tamen nec sine labore erui, & digna sane est quæ hîc adferatur: constat carmine Iambico.

1. Καὶ τοῦτο γουῦ σοι προσφέρω πανυστάτως
Ἤδη προσεγγίσασ᾽ αὐτῆς ᾅδου πύλαις
Τὸ θεῖον ἀνάθημα τὸ ζωῆς ξύλον
Ἐν ᾧ τὸ πνεῦμα τοῦτ᾽ ἔχοντι παρέθου
Καὶ τῶν πόνων ἔληξας οὓς ἐκαρτέρεις. 1. In suprema Crucis parte.

2. Οἷς τοὺς πόνους ἔλυσας οὓς κατεκρίθην
Καὶ καρτερεῖν ἔπεισας ἡμᾶς ἐν πόνοις·
Ταύτην δίδωμί σοι τελευταίαν δόσιν
Θνήσκουσα καὶ λήγουσα κἀγὼ τῶν πόνων. 2. In brachio dextro.

3. Ἡ βασιλὶς Δούχαινα λάτρις Εἰρήνη
Χρυσένδυτος πρὶν, ἀλλὰ νῦν ῥακένδυτος.
Ἐν τρυχένοις νῦν, ἡ τὸ πρὶν ἐν βυσσίνοις
Τὰ ῥάκκια στέργουσα πορφύρας πλέον. 3. In brachio sinistro.

4. Πορφυρίδος κρίνουσα τὴν ἐπωμίδα
* Μελεμβοάφη ἔχουσα, ὡς δέδοκτό σοι
Σὺ δ᾽ ἀντιδοίης λῆξιν ἐν μακαρίοις
Καὶ χαρμονὴν ἄληκτον ἐν σεσωσμένοις. 4. In infima parte.

Cujus hæc interpretatio est:

1. *Hoc etiam tibi postremum donum offero*
Quæ jam ad portas inferi quam proximè accessi;
Hoc, inquam, tibi divinum donum, lignum scilicet vitæ.
In quo spiritum tuum habenti ipsum commendasti
Et laborum quos constanter tuleras finem fecisti.

2. *Quia labores abstulisti quibus damnata fueram*
Ac nobis perseverantiam in pœnis suasisti,
Hoc tibi ultimum donum tribuo
Mox moritura & laborum nactura finem.

3. *Imperatrix Irene Ducæna Dei famula*
Quæ olim aureis ornabar, jam vero laceris vestimentis induor
Olim bysso jam operta cilicio
Et tamen hosce pannos pluris quam purpuram facio.

4. *Postquam purpureum amictum proscripsi ac deposui*
Unam sepulturæ gerens curam, ut tibi complacuit,
Tu mihi sortem cum beatis retribuas
Et gaudium cum Sanctis æternum.

Imperatrix Irene Ducæna, scilicet ex Augusta familia Ducarum, Alexii Comneni Imperatoris uxor erat, quæ defuncto conjuge, asperiùs acta à filio Joanne Comneno Imperatore, in Monasterium ingressa, Santimonalium vestem induit, & cum proximè, inquit, ad vitæ exitum accessisset, quæ jam antea Ecclesias donis suis cumulaverat, hoc, ut ait, postremo munere Ecclesiam Constantinopolitanam exornavit. Hæc ipsa Augusta duo Monasteria Constantinopoli excitarat, virorum aliud, τοῦ φιλανθρώπου, sive Salvatoris nomine, aliud Virginum Κεχαριτωμένης, sive B. M. Gratiâ-Plenæ nuncupatum, ut videre est in Analectis Græcis nostris ad Typicum Irenes Augustæ, & fortassis in hoc Monasterio Monialium vestem induit, pietatis officiis ita præclara, ut à Græcis pro sancta & cælitibus adscripta habeatur, & certa die celebretur.

Est item istic alia Crux, ex vero quoque, uti dicunt, Crucis Christi ligno confecta, in qua inscriptio alia, nondum ut aiebant lecta: eam hîc exarare visum.

Ον οἱ σταλαγμοὶ τοῦ θεοῦ τῶν αἱμάτων
Σὸς κόσμος ἐστὶ σταυρὲ πίστις καὶ πόθος
Οὕτως σε κοσμεῖ καὶ βασιλὶς Μαρία,
Δόξαν θεϊκὴν * ἐστόλισαν καὶ κράτος
Πῶς δοξάζουσι μαργαρῖται καὶ λίθοι;

Hoc est:

O Crux quam exornant stillæ divini sanguinis
Te fide solùm & amore à nobis exornari decet;
Hoc tibi genus honoris Imperatrix Maria tribuit;
Te quippe Dei gloria atque potestate instructam
Quo decore adficiant gemmæ & margaritæ?

Hæc autem Maria Augusta, si conjectare liceat, uxor fuerit Nicephori Botoniatæ, qui imperabat anno Christi 1078.

Ad pixidem in qua servantur, aiunt, aliquot stillæ Sanguinis Christi, hoc carmen habetur,

Ἔχεις με Χριστὸν, αἷμα σαρκός μου φέρων.

Id eſt: *Habes me Chriſtum, ſanguinem carnis meæ ferens.*

Alia item pixis adeſt in qua de Chriſti ſanguine, ut quidem putant, & hanc habet inſcriptionem,

Αἵματος ζωηφόρου τερπνὸν δοχεῖον
Ἐξ ἀκηράτου λόγου πλευρᾶς ῥυέντος.

Id eſt: *Vivifici ſanguinis vas jucundum*
Qui ex incorrupti Verbi latere fluxit.

Hæc porro vaſa, quemadmodum & cruces ſupra memoratæ, Conſtantinopoli Venetias allata ſunt.

Monſtrant item cultrum quo uſus Chriſtus fuit in poſtrema cœna, in cujus manubrio characteres quidam Ebraïci ſic obeſi, ut nihil expiſcari potuerim. Adeſt quoque Crux Patriarchalis, aiunt S. Athanaſii, & vera effigies ejuſdem S. Doctoris, aliaque multa.

Hinc proceditur ad codicem Evangelii S. Marci inſpiciendum qui ſervatur in armario vicino, & ut in voto erat diligenter conſideramus cum D. Leith ſeu Galterio bibliothecario; eſt codex ille quadrus, operculo argenteo deaurato, confectus ex philyra ſeu papyro Ægyptiaca, multo tenuiore quam codex Joſephi Mediolanenſis, & ſane, ut inſpicienti ſedulo viſum fuit, hallucinantur, ni fallor, qui membranaceum dictitant. At quia omnium una vox eſt, eſſe membranaceum, vellem ab aliis rem accuratiùs explorari. Folia agglutinata ſimul ſunt & putrida, ut non facile poſſint diduci ſine fractione: nam locus perquàm humidus, & brevi periturus funditus eſt codex ſi iſtic maneat. Characteres autem etſi vix legi poſſint, evidenter Latini ſunt, nam multoties occurrunt litteræ D & R. quæ non habent eamdem in Græcis atque in Latinis formam. Quod ait autem nuperus quidam, ſe legiſſe vocem KATA, is in prima littera hallucinatur; eſt quippe B, ſic ſcriptum ꞵ, uti ſolet in antiquis codicibus bene multis. Eſt igitur BATA, ex vocibus quæ frequenter occurrunt in Evangelio, ut IBATAutem, nulla enim dictinctio vocum eſt in hoc codice. Quod autem ſe vidiſſe putat litteram Δ Græcam: errat ſimiliter, eſt enim A cujus tranſverſa linea non comparet, & clauſum videtur inferius, quia duabus lineolis characteres inferne

& ſuperne clauduntur ut in ſcribendo rectius procederetur. Cum autem ait ſe in litteram Σ incidiſſe, haud feliciùs; nam ſimilem numquam vidi, accuratius licet inſpexerim. Hæc de manuſcripto cujus cauſa eruditorum turba diducitur in partes. Aiuntque vulgo autographum eſſe S. Marci. Nullum ſane codicem me vidiſſe memini, qui majorem iſto antiquitatis ſpeciem præferat. Quod autem Latinè ſcriptus ſit codex, in controverſiam vocari nequit ex hiſtoria mox adferenda, cujus exemplum accepi ab eruditiſſimo Viro Juſto Julio Fontanino neceſſario meo, cujus prolixam erga nos voluntatem & noſtri demerendi ſtudium haud ſemel experti ſumus.

De tranſlatione Codicis Evangelii Sancti Marci ex Forojulio Venetias.

„ Evangelium divi Marci, quod modo extat Venetiis, anti„ quitus ſervatum fuit in Metropolitana Eccleſia Aquileienſi, in „ qua urbe prædicatum & ſcriptum illud fuiſſe ab eodem Sancto „ ejus acta teſtantur apud Bollandiſtas tomo 3. Aprilis pag. 347. „ & chronica valdè antiqua, quibus additur diſciplina Caroli „ Magni ad ſanctum Paulinum Aquileienſem Patriarcham, in quo „ memoratur Eccleſia Aquileienſis in honorem ſancti Marci con„ ſtructa. Anno 1355. Carolus IV. Imperator cum Aquileiæ fra„ trem ſuum Nicolaum Patriarcham inviſeret, ab eo impetravit „ aliquot folia ejuſdem Evangelii, quæ in Bohemiam detulit, „ ubi adhuc ſervantur in Cathedrali Eccleſia Pragenſi. Id ape„ riunt epiſtolæ quædam Ferdinandi Archiducis Auſtriæ, & Baro„ nis Franciſci à Turre ex Comitibus Vallis Saxiæ, Forojulienſis „ Dynaſtæ, qui anno 1564. fungebatur officio Oratoris Cæſarei, „ & Archiducalis apud Rempublicam Venetam. Quippe in vo„ lumine 3. mſ. rerum ejus legationis, quod cum cæteris ego „ pervolvi apud excellentiſſimum Comitem Philippum à Turre in „ Forojulio, ſermone Teutonico leguntur epiſtolæ, quas hîc La„ tinè ſubjicio.

„

„ *Ferdinandus Archidux.*

„ Nobilis, Dilecte Fidelis, ex apographo his litteris annexo, quod „ eſt juxta originale latinum Caroli IV. Imperatoris felicis recor„ dationis, ſervatum in Eccleſia Cathedrali Caſtri Pragenſis, intel-

liges

liges ipſum accepiſſe ab Eccleſia Patriarchali Aquileienſi duos quaterniones Sacroſancti Evangelii ſancti Marci, ejus propria manu exaratos, qui ſunt in hac Cathedrali, & cæteri quinque quaterniones itidem ſcripti propria manu ſancti Marci remanſerunt in Eccleſia Aquileienſi; ſed poſtea, ut accepimus, inde ablati & Venetias ducti, in theſauro Dominii aſſervantur. Quapropter noſtra voluntas eſt, ut Dominium, & Patriarcham Venetiarum percunteris, num prædicti quinque quaterniones ibi reperiantur, an ſcripti ſint in pergameno, vel in alia materia, nobiſque obtentum exemplum, & delineatum ad formam ejus characteris, tranſmittas. Optamus præterea ut inquiras, quod egregiè præſtabis, an nos obtinere poſſemus à Dominio exemplar omnino ſimile characteri divi Marci. Noſque de omnibus his edoceas, quod gratum tibi referemus. Pragæ ultima Maii 1564.

FERDINANDUS. Jo. HABERSTACH.

Apographum Caroli IV.

Ego Carolus quartus, Dei gratia Romanorum Rex, ſemper Auguſtus, & Bohemiæ Rex, vidi librum Evangeliorum S. Marci de ſua propria manu ſcriptum, integrum ab initio uſque ad finem, in ſeptem quaternos, in poteſtate Patriarchæ Eccleſiæ Aquilegienſis: qui liber in dicta Eccleſia fuit ſervatus à beato Hermagora, & ab Eccleſia Aquilegienſi prædicta uſque in hodiernum diem, qui videlicet beatus Hermagoras de manu beati Petri eumdem librum accepit, & à beato Petro per reſignationem, & interceſſionem ſancti Marci recepit præſulatum prædictæ Aquilegienſis Eccleſiæ. De quo libro, petitione mea apud Patriarcham & capitulum dictæ Aquilegienſis Eccleſiæ, obtinui iſtos duos quaternos ultimos libri prædicti; & alii quinque præcedentes manſerunt in Eccleſia ſupradicta: & hæc ſcripſi manu mea propria anno ab incarnato Verbo M. CCCLV. in vigilia omnium Sanctorum, regnorum meorum nono.

Reſponſum Baronis Franciſci à Turre ad Archiducem.

Omni quo decet obſequio, accepi juſſum Celſitudinis veſtræ & deſiderium, nempe intelligendi an hæc Venetiis reperiantur,

» quinque quaterniones Evangelii ſancti Marci ab ipſomet ſcripti,
» an ſint in Pergameno, vel in alia charta. Vidi autem hac die
» cum quodam Procuratore divi Marci, codicem, qui membra-
» neus eſt; ſed adeò à vetuſtate detritus, ut parum vel nihil in
» eo legi queat: atque ita deſtructus, ut diſcerni non poſſit, utrum
» ſint quatuor, vel quinque quaterniones. Exſcribendas & deli-
» neandas curavi paucas lineas, quas hic appono, cum rariſſimæ
» ſint nec-non difficillimæ lectu. Mitto ad Celſitudinem veſtram par-
» ticulam membranæ ejuſdem codicis ſancti Marci, ut ex hac &
» ex charactere percipiat, an duo quaterni quos poſſidet Celſitudo
» veſtra cum hiſce conveniant. Hic codex traditus fuit Sereniſ-
» ſimo Dominio per quemdam Patriarcham à Turre, ut dicitur, &
» ſuper ejus operculis argenteis adhuc viſitur turris cum liliis, &
» inſigne civitatis Aquileienſis. Aliud non ſuppetit ſignificandum
» Celſitudini veſtræ, cui me commendo. Venetiis 18. Junii 1564.

Ferdinandus Archidux.

» Nobilis, dilecte fidelis, litteras tuas die 18. Junii exaratas
» accepimus una cum nonnullis ſyllabis delineatis ex Evangelio
» Autographo divi Marci, & particula membranæ ejuſdem Auto-
» graphi. Vellemus autem ut integrum folium tranſcribi curares,
» ſervata eadem magnitudine, latitudine, & longitudine; & quan-
» quam nobis perſuadeamus Dominium Venetorum difficulter ſe
» privaturum quinque quaternionibus manuſcriptis ſancti Marci,
» nihilominus quum peculiares ob cauſas eoſdem optemus, nul-
» lam operam perdas in expiſcando à quibus tu opportunum ju-
» dicaveris, an nos eoſdem à Dominio efflagitantes, ſimus ob-
» tenturi honoris & amicitiæ ergo. De his omnibus tuo conſilio
» & monitis certiores nos facias, quod nobis gratiſſimum fore con-
» fidas, omnibuſque beneficiis tibi rependendum. Datum in Pur-
» glos 4. Julii 1564.

FERDINANDUS. J. HABERSTACH.

Reſponſum.

» Nutibus Celſitudinis veſtræ obtemperaturus reſpondeo, ma-
» gnitudinem quaternionum Evangelii ſancti Marci eſſe quartæ
» partis unius folii, character prorſus inlegibilis eſt, uti antea ſcri-

psi, ita ut in omnibus quinque quaternionibus nec unicum verbum legere potuerim, præter illas paucas syllabas quas delineatas ad Celsitudinem vestram misi. Quod Dominium hos quaterniones largiturum sit, arduum puto & impossibile, etenim sanctum Marcum ut protectorem veneratur. Nihilominus sciscitabor ab aliquibus Procuratoribus divi Marci quid sit sperandum, & eorum consilio me dirigam, quæ omnia Celsitudini vestræ significabo. Venetiis 29. Julii 1564.

Aliud.

Quum rursus videam perseverare Celsitudinem vestram in voto potiendi quinque quaternionibus, utar omnibus mediis ad eos consequendos; nimirum data occasione, quoniam etsi omnes Procuratores divi Marci convenirem, nemo ex iis mihi aures præberet, nisi fortuito in via & brevi sermone eos obvios haberem. Quippe lege prohibentur Patricii Veneti cum Oratoribus Principum versari, ideoque nostram societatem effugiunt. Sed qui custos est quaternionum mihi spopondit se curaturum ut exscribantur juxta Autographum colore herbæ pallidæ: hoc exemplar brevi obtinebo, & mox transmittam ad Celsitudinem vestram, notum faciens quidquid cum Procuratoribus egero. Venetiis 26. Aug. 1564.

Aliud.

Per Tabellarium mitto ad Celsitudinem vestram exemplar unius folii Evangelii divi Marci, juxta magnitudinem codicis & colorem Scripturæ. Venetiis 28. Octobris 1564.

Huc-usque Epistolæ, ex quibus multa eruuntur. Primò Carolum IV. obtinuisse duos ultimos quaterniones codicis S. Marci, atque hos duos extremos deesse codici Veneto. Idipsum Carolus significavit ultima Octobris ejusdem anni 1355. Ernesto Episcopo & capitulo Pragensi, litteris datis Feltriæ in Forojulio, quæ sunt apud Bollandistas tom. 3. Aprilis pag. 345. atque in illis jubet solemnia quæque parari pro adventu quaternionum divi Marci, quos subdit una cum integro codice Latinis litteris scriptos. Quapropter hallucinati sunt quicunque eumdem codicem Græcum esse pronuntiarunt, inter quos fuit Cornelius à Lapide

» argumento in Marcum, Henricus Palladius lib. 5. pag. 81. & 82. » Rer. Forojulien. & ejus Nepos Joannes Franciscus Palladius par» te 2. histor. Forojulien. pag. 9. qui una cum Joanne Candido » qui ei anteivit in comment. Aquileiensibus lib. 2. pag. 6. pari» ter deceptus est asserendo posteriora folia codicis Marciani ab» lara fuisse à Rege Hungariæ Sigismundo, cum certissimum sit » actum id fuisse à Carolo IV. ut vidimus. Prætereo Dardanum » diaconum cui manus aruit, & seipsum discerpsit, eo quod ausus » fuisset tollere Evangelium de altari, quam narrationem habet » Palladius uterque & Candidus, sed sine antiquiori sponsore. » Quod Orator Cæsareus ait de insignibus super operimento co» dicis, non est accipiendum ac si Patriarcha Gentis Turrianæ » Veneris eumdem codicem tradidisset, cum quatuor ex eadem » stirpe fuerint ab anno 1272. ad 1358. ut habet Ughellus tom. 5. » Italiæ sacræ; sed tantummodo dicendum est, aliquem ex his » Patriarchis curasse, ut idem codex operiretur tabulis argenteis, » quæ ideo ejus insignia præ se ferant, & urbis Aquileiensis, in » qua dominabantur Patriarchæ. Siquidem ante annum 1420. quo » Respublica Venetorum potita est universa Forojuliensi provincia, » & ipsa urbe Aquileia, ad eorum manus non devenit codex san» cti Marci. Hoc nempe anno Duce Thoma Mocenico Veneti » omnem lapidem moverunt, ut idem Evangelium acquirerent: » quumque intellexissent translatum tanquam in tutiorem locum » Aquileia in civitatem Forijulii, quæ inde est ad 20. lapidem, » (civitas Austria tunc vocabatur) litteras exararunt eadem super » re ad hanc urbem, quarum Autographum vidi in ejus archivo, » sic autem sonant.

» *Thomas Mocenico Dux Venetiarum, &c. Spectabilibus & egregiis* » *viris Provisoribus, Consilio & Communitati civitatis Austriæ, ami-* » *cis dilectis, salutem & dilectionis affectum.*

» Fidem gerimus inconcussam quod in omnibus quæ cognosce» retis esse in summo desiderio nostro, velletis omnibus viribus » & ingenio hujusmodi nostris desideriis condescendere, atque » largissime complere. Proinde cum certam, ac firmam notitiam » habeamus, quod liber Evangeliorum scriptus propria manu glo» riosi Evangelistæ beati Marci, est & reperitur ad præsens in ma» nibus venerabilis viri V. Decani vestræ majoris Ecclesiæ, vel » alterius personæ quæcunque sit, est justum & pium atque reli» giosum, ut idem liber apud editorem ac scriptorem ipsius re-

ducatur: nam ut vestris amicitiis est notorium, sacrum Corpus & Reliquiæ venerandæ ipsius beati Marci Patroni, & Protectoris nostri sunt in civitate nostra Venetiarum, in cultu & reverentia vobis notis. Vestras nobis gratissimas amicitias rogitamus affectuosè, quatenus cum non posset esse in mundo res quam nobis facere possetis adeo gratam & acceptabilem, quam complacere nobis in dicto libro; placeat, sicut de benevolentia vestrā fidem tenemus indubiam, quod idem liber nobis sub diligenti cura & custodia transmittatur: quem non dubitamus ex dispositione divina pervenisse ad manus vestras, ut vobis mediantibus ad venerandas Compositoris sui Reliquias referatur; quoniam intelleximus & certo cognovimus, quod idem liber apud Aquilegiam diu negligenter habitus, & malè conservatus, pervenit ad terminos ad quos indignum, & contra religionem est permittere devenire res tales, & tantæ devotionis. Cujus nostræ affectionis voluntatem atque favorem cognoscens egregius Orator vester lator præsentium, subito cum his nostris litteris se ad iter disponit, ad vestram præsentiam accessurus, & hanc intentionem vestram procuraturus, quam non ambigimus eandem esse cum affectu reportaturum. Nam sancta & honesta requirimus, ut videlicet margaritæ de luto Aquilegiæ in templum Domini referantur, & membra corpori reducantur. Quam justam & religiosam depositionem nostram si admiseritis, nobis supra id quod possemus dicere complacebitis, & amorem nostrum erga vos, & vestram Rempublicam de bono in melius accendetis. Si vero preces nostræ tam acceptabiles, apud vos vanæ fuerint, (quod non credimus) cordialem & intrinsecam animæ nostræ displicentiam sentiremus, sicut pro vobis & Republica vestra bonam intentionem, & mentem nostram. *(sic)*

Datum Venetiis in nostro Ducali Palatio, die penultimo mensis Maii, indictione XIII. anno M.CCCCXX.

Jacobus Valvasonus in mſ. opere de rebus Forojuliensibus quod penes me est, (vixit is medio sæculo elapso) ait Venetos obtinuisse sæpius dictum Evangelium favore Benedicti *Capo-di-ferro* origine Romani, Patricii & Conservatoris civitatis Forijulii & laudat litteras ducales, ut vocant, in archivo ejusdem urbis. Falsus est ergo Joannes Candidus, qui lib. 2. pag. 6. commentariorum Aquileiensium scripsit, Oratores Venetos accepisse illud Aquileiæ à Virginibus divi Benedicti; qui error etiam in

„ alios irrepsit, quos repellere non est operæ pretium. Verum tamen est, quod ait Candidus, missum in Forumjulium pro accipiendo sacro pignore, Plebanum (antistitem vocat ille) sancti Barnabæ Venetiarum: id enim asserit Anonymus quoque auctor chronici Veneti ms. vernaculo idiomate quod apud me est, & addit, Episcopum urbis cum clero & optimatibus obviam ivisse Muranum usque, & codicem sacrum latum in Basilicam divi Marci maxima lætitia ad sonum universi æris campani: quod etiam Pragæ faciendum jusserat Carolus IV. in adventu quaternionum, ut patet ex ejus memorata epistola apud Bollandistas.

Quod porro dicitur superius, codicem esse membranaceum, nequaquam potest negotium facere. Is nempe qui membranaceum dicit, rem non accurate satis perpendisse videtur, nec sat perfecta instructus chartarum notitia; ex phyllira ni fallor est, & folia tantæ tenuitatis, ut vel solo contactu scindantur & in minutas partes abeant. Nec sine causa in dubium vocare videtur supra Ferdinandus Archidux an membranaceus sit codex.

Sunt in Thesauro sancti Marci Reliquiæ bene multæ: habere se putant columnam cui alligatus Christus virgis vapulavit, at veram germanamque se monstrare dicunt in Ecclesia S. Praxedis Romæ Vallumbrosani nostri.

Duodecima Augusti, duce Viro doctissimo Angelo Fardeila Patavii Professore, qui omnia semper post putavit, ut commoda præverteret nostra, ædes Contarinas petimus, ubi sub tutela matris erat clariss. ephebus Contarinus, ex præclara & nemini non nota familia Contarinorum, formâ & indole spectabilis. Est in ejus musæo codex XII. sæculi membranaceus in quo.

Joannis Damasceni Philosophica & Rhetorica, in fine legitur, τέλος τῶν ὑπομνημάτων Ἰωάννου τοῦ Μανσοὺρ, τῆς πανδέκτης λεγομένης βίβλου. Id est: *Finis lucubrationum Joannis Mansur, libri scilicet qui Pandectes vocatur.* Adsunt item in alio codice inscriptiones variæ antiquæ, earum aliquot excerpsimus. Insequente die, eodem comite, ad ædes cl. Viri Ruzzini Patritii Veneti accedimus. Musæum ibi pretiosum erat: inter numismata aurea quæ bene multa istic habentur, est Trajani quoddam in cujus postica Nerva & Plotina adversa facie visuntur. Aiebat Patritius numerosiorem olim seriem, dissipatis distractisque multis numismatibus, imminutam admodum fuisse. Inter lapillos qui bene multi istic erant, spectandus carbunculus in cujus medi-

tulio jaſpis efformatus viſitur: alius item lapillus pellucidus, ſtillam aquæ habens intus poſitam, quæ ad motum lapidis ſitum mutat. Haud diu poſt diem obiit Patritius.

Decimâ ſextâ ad ædes clar. Antonii Capelli Patritii Veneti, ex celeberrima Capellorum familia, nos conferimus. Eſt ipſe vir præclaris dotibus inſtructus, ingenio, comitate, eruditione, qui amicè ſemper optata prævertit noſtra, cymbæque ſuæ copiam fecit ſicubi putavit uſui fore. Habet ille muſæum quale vix ſimile in Italia reperiatur. Icones marmoreas medias non paucas. Statuam Ægyptiacæ mulieris ſedentis vulgari proceritate quæ in utraque manu vas quoddam tenet phialæ ſimile. Hic illa tabula ænea antiqua tripedalis quaquaverſum, inſculpta nominibus multis Romanorum, quæ paucis hinc annis Canuſii effoſſa eſt. Eam typis dedit vir ampliſſimus, & exemplum ejus nobis obtulit cum germana characterum formâ: eamdem publicavit Sponius in Miſcellaneis eruditæ antiquitatis. Exſtant etiam in Capelliano muſæo urnæ lacrymatoriæ, ſepulcrales lucernæ, magna pars figlinæ, diverſæ formæ: inſtrumenta antiqua ſacrificiorum gentilium, binæ ſtatuæ ex lapillis compactæ barbarico more, à noſtris expugnata Carthagena ex America comportatæ: mitto conchilia diverſi generis, coloris, magnitudinis. Adeſt quoque alia nobilis ſupellex, lapilli pretioſi antiqui ad multa milliaria, ſculpti capitibus Imperatorum: ſeriem integram habere ſe hujuſmodi narrabat mihi vir amiciſſimus, quod ſane fortaſſe nuſquam deprehendatur; ſunt item inter lapillos capita numinum, aliaque omnis generis antiquitatis monumenta. Inter tales gemmas permultæ Baſilidianorum & Gnoſticorum figuris ac vocibus inſculptæ ſunt: iſtas æri incidi curavit Patricius. Præter hæc habet vir antiquitatum ſtudioſiſſimus ſeriem æneam & argenteam numiſmatum Imperatorum, quorum omnium capita iſtic comparent; atque Urbium Græcarum bene multa. Ibidem videre eſt tabellas peritiſſimorum pictorum; itemque codicum manum non modicam cujus notam adfero.

Codex antiquus, Biblia Hebraïca, queîs elegantiora numquam vidi, complectiturque omnes Biblicos libros.

Pars altera Bibliorum Hebraïcè, antiqua.

Rabbi Abraham interpretationes in Scripturam Hebraïcè.

Rabbi Abraham alius codex in Geneſim Hebraïcè.

Aliqui codices Arabici, Hebraïci, &c.

Codex Bombycinus ſæculi XIV. Excerpta longiſſima & pretioſiſſima Stromatum *S. Clementis*, itemque ex Protreptico & Pædagogico quædam. Stromatum codices rariſſimi omnium ſunt, non diu eſt quod æſtimabant ex litteratis bene multi vel ipſum ad cujus fidem edita primum Stromata fuere amiſſum periiſſe. At Florentiæ reperi, Venetiiſque excerpta iſtæc, quorum exempla item duo Romæ eſſe recèns accepi.

Codex membranaceus XI. ſæculi, *Baſilii* Orationes quædam.

Codex membranaceus XI. ſæculi, *Chryſoſtomi* homiliæ. Alter ejuſdem ætatis.

Vita S. Mariæ Ægyptiacæ, & ſcala *Joannis Climaci* ſcripta anno mundi ſecundum Græcorum æram 6821. Chriſti 1313.

Hiſtoria *Conſtantini Manaſſis*, ſæculo XIV.

Ariſtotelis codices bene multi, de Animalibus, Ethicorum ad Nicomachum, Politicorum, Oeconomicorum, Magnorum moralium, Moralium ad Eudemum, Mechanicorum, Problematum, Metaphyſicorum. *Alexandri Aphrodiſei* problematum.

Theophraſti de Hiſtoria plantarum. Ejuſdem de cauſis plantarum. Ejuſdem Metaphyſicorum.

Etymologicon Græcum, XIV. ſæculi.

Hi codices Græci, Latini vero.

Hieronymi in ſacram Scripturam. Item liber Epiſtolarum ejuſdem.

Diploma in cortice ſcriptum octavi ineuntis, ut puto, ſæculi, charactere Langobardico, ſupra fidem lectu difficili, corroſum ab extremitatibus & in medio à mure qui obvolutum Diploma deformavit pene totum. Eſt judicium Reate latum, ubi de tutela agitur. Partes quæ litigant, aut Gotthi, aut, quod veri ſimilius eſt, Langobardi ſunt; judices vero Romani. Monumentum hoc ſingulare hic locum habeat.

» . . . .
» . . . .
» quibus adfectionem . . . . patrona nos . . . . . .
» qui pridem memoratum ſuperius Guduhul . . . .
» . . . . . erunt in minore nos cunctos . . . .
» . . . . non potuit reperiri ne qualicumque . . . .
» . . . . eunt vel ſpecialem tutorem in negotiis . . . .
» . . . . . ratus fuerat à veſtra fieri deſiderat gravitate . . . . .
» petitionem factam ſolenniter ad veſtra laudabiliter ordin*anda* deſtinavit.

destinavit. Idcirco poscimus ut eandem petitionem jubeatis *fieri* « *&* quæ sunt postulata legaliter ordin*ari*. *Horanius*, *Antonius &* « Volusianus, sed & cunctus ordo * dd. Ex concurialibus Volu- « *; d xerunt.* sianus & Luminosus ad Gundihildiinsuis cujus offen*sio agitur &* « *ad eos* excurranr per quos Gundihildiinsuis ad nos faciendi « tutorem *causa* direxit, & misso propriæ voluntatis responso, signi- « ficet. Cum *Volu*sianus * adque Luminosus ad Gundihilinsuis « * *sic* perrexissent, pau*lopost* reversi dd. Pergentes ad Gundihilinsuis. « . . . vestræ de . . . . vestræ gravitarisque petirionem « faciendi tutoris specialis; ad vos rem per suos direxisse pro- « pria voce signavit, & postulavit ur in ejus *petitione* feria contine- « rur, Flavianum in designatis negotiis tutorem specialem filiis « ipsius ordineris. Horanius, Antonius, Volusianus & cunctus or- « do dd. Quoniam voluntarem Gundihilinsuis faciendo . . . . . . « speciali tutorem liberis ejus nun . . . . *per* Volusianum adque « Luminosum nostros concuriales agnovimus ab actoribus me . . « . . . . Gundihilinsuis oblata petitio suscipiatur & congrua le- « ctione *donetur,* Niriblius legit. Legali semper est remedio mino- « ribus succurrendum, quibus paterna solatia fata subducunt; ne « ptoprio genitore privari, cum viduatæ matris non p*ossit vis* in- « tercedere, *propter* ætaris * invicillitarem *illorum substantia* vel eo- « * *sic* rum *facultas* occumbar.. Ante dies istos non plurimos Gudubul- « suis *meus* * jugales fatorum sorte consumptus, duos mihi parvu- « * *sic* los de communi matrimonio liberos dereliquit, de quibus do- « loris stupore depressam tutelam minis . . . . . nec utilem . . « turores . . . . ad su*am* reperire personam; & quia memoratus « Guduhulsuis in L . . . jugalis meus, in quibusdam negotiis ante « non mulrum remporis quam decederet noscitur fuisse repulsa- « tus; & eo defuncto calumniatores in orfanorum rebus vehe- « menter insistunt; ne qualicumque desidia facultatibus orbato- « rum dispendium generetur, *ut iis non* * indifensis adversus insidias « * *sic* convalescant, elegi vel specialem rurorem, donec gene*ralem* « matura deliberatione perquiram à vestræ gravitatis ordine po- « stulare. Quapropter * hujus feriæ petitionis, imploro vestram, « * *sic* * Reatehis civitatis municipes, gravitatem, ut in causa . . . . « * *vel* Rea- qui mihi . . . . dulci . . . . oriundus Guduhulis *qui* « tenis *ante obitum suum à Badiud*, sed & à Sosemud qui Fasso connomi- « natur *atque à Gunderit repulsatus fuisse* * conoscitur in diversis ju- « * *sic* diciis per auditionem narrationum si . . . . . legirur esse con- «

» ventus ; Flavianum, quem fide comprobatum plurimis ad præ-
» ſens potui reperire, ſub legitima cautela ſpecialem tutorem
» Leudaſit atque Lundeſit meis liberis adhuc *minoribus* utilius or-
» dinetis, quatenus ejus pe*culiari cura*, *actores eorum bona* non
» fraudibus, ut adſolet, aut quibuſlibet ſubreptionibus re*tinere* va-
* ſic » leant & æquitatis ordinem * terminari. Horanius, Antonius ad-
» que Voluſianus, ſed & cunctus ordo dd. Lectæ petitionis feriæ
» geſta . . . . pient nunc poſtulatis. Flavianus ad medium
» deducatur, & utrum libenter in deſignatis negotiis officium ſuſ-
» cipiat voce propria fateatur. Cumque Flavianus fuiſſet ingreſſus,
» Horanius, Antonius adque Voluſianus, ſed & cunctus ordo dd.
» Gundihildi*inſuis* filiis ſuis ſpecialem tutorem te in cauſis in qui-
» bus Gunduhulſuis in . . . . etus à Badiud in . . . .
* ſic » vel à Soſemud connominato Faſſone, necnon à Gunderit * pul-
» ſatos fuerat petit ordinari. Si *ſpeci*alem tutelam libenter adſu-
» mis, moderanter vel legaliter adminiſtrare oportet, & præſenti-
» bus confiteris. Flavianus ab . . . libenter in memoratis cauſis
» officium tutelæ ſuſcipio, & utiliter me ſicut oportet admini-
» ſtrare promitto. Horanius, Antonius, adque Voluſianus, ſed
» & cunctus ordo *dd*. Quoniam minorum nihil eſt utilitatibus de-
» negandum, & in eorum deſignatis negotiis tum . . . . . num
» deſiderio profeſſio vel ſponſio . . . . . . ſpecialem . . . .
» Adque . . . . . *ccpp* in cauſis in quibus *Guduhulſuis* à Badiud
» & à Soſemud connominato Faſſone vel à Gunderit *fuerat* re-
» pulſatus . . . . . . ſpecialem te tutelam decernimus miniſtrare,
* legitime firmetur » cui ut * legitima firmiter injungo fidejuſſorem de tuæ adminiſtra-
» tionis *inte*gritate, ſicut legalia conſtituta ſunt, præbere idoneum
» non deſiſtas, cujus *ope* minorum poſſit utilius *ſubſtan*tia mini-
» ſtrari. Flavianus . . . . azel . . . nullus poterit præbere . . .
» ideo quia ſpecialem tutelam libenter adſumo, Libera*tum* de ad-
» miniſtra*tione* mea fidejuſſorem veſtræ præbeo, gravitati. Hora-
» nius, Antonius adque Voluſianus, ſed & cunctus ordo dd. Nun-
* ſic » cupatus à Flaviano fidejuſſor noſtris * optutibus præſentetur, Li-
» beratus . . . ſolutus. Horanius, Antonius adque Voluſianus,
» ſed cunctus ordo dd. . . . . Flavianus in concilio nos de-
» duxit. Liberatus. Ut*pote qui* ſpecialis tutor à Gundihilin*ſuis* fi-
» liis ejus poſtulatus eſt in cauſis in quibus pater eorum à Badiud
» vel à Soſemud qui Faſſo connominatur, ſed & à Gunderit pul-
» ſatus fuerat, ego fidejuſſor accedam. Horanius, Antonius ad-

que Volusianus, sed & cunctus ordo dd. Libenter hujus tutelam « *sic; sed legendum
*fide*jussor accedis. Liberatus. Adque libenter & prona voluntate. « *Flavianu*
* Flavianus memoratus speciali tutela fidejussor accedo. Hora- « *memorati*
nius adque Antonius & Volusianus dd. Et *oblegatis rebus tuis « * *sic*
omnibus quas * habis & habere potueris, cum tuo actu & ad- « * *sic*
nisu integre sine fraude, vel dolo minorum negotia * spondis « * *sic*
administrare. Liberatus. Et oblegatis rebus meis omnibus quas «
habeo habiturusve sum, Flavianum nuncupatum specialem *tu-* «
*torem minor*um utiliter & integre sine qualicumque dolo vel «
fraude mo*deranter & fideliter* spondeo ministrare. Horanius, «
Antonius & Volusianus, vel cunctus ordo dd. Quoniam in de- «
signatis negotiis Flavianus à Gundihildiinsuis fidelis ejus spe- «
cialis tutor petitus, per interventum fidejussoris est ex optima «
ratione firmatus; quid amplius adstantes fieri desi*deratis nisi* so- «
lum . . . . fidejussor ejus . . . . «
. . . . gravitate vestra ut susceptæ tutelæ fidem facere «
valeamus, gestorum nobis editionem jubeat solenniter celebra- «
ri. Horanius, Antonius & Volusianus, vel cunctus ordo dd. «
Gesta vobis ut mos est competenter edantur. «

Ego Horanius unus Curialis civitatis Reatehis, gestis apud «
nos habitis, edidi. «

Ego Antonius alius Curialis civitatis Reatehis, gestis apud «
nos habitis, edidi. «

Ego Volusianus alius Curialis civitatis Reatehis, gestis apud «
nos habitis, edidi. «

Ego Decoratus alius Curialis civitatis Reatehis, gestis apud «
nos habitis, edidi. «

Ego Maximus alius Curialis civitatis Reatehis, gestis apud «
nos habitis, edidi. «

Ego Vigilius alius Curialis civitatis Reatehis, gestis apud «
nos habitis, edidi. «

Ego Flavianus his exemplaribus gestorum à me datis subscri- «
psi, quæ per Constantinum Comitiacum reddidi. «

Ego Constantinus Comitiacus. «

Decembris anno XPI. . . . . «

Hæc in multis ut videre est labefactata sunt: sed ita tamen ut qua de re agatur expiscari in promtu sit, sarcitâ plerumque conjectando narratione, verum aliâ characteris formâ, ne con-

jecturas meas affertæ lectionis loco habeant, qui in hæc incident. En totius negotii compendium.

Qui litigant Gotthi aut Langobardi sunt, ut ex nominibus liquet: judices autem Romani. Guduhul quidam Reate degens, ab actoribus, & calumniatoribus nomine Badiud, Sosemud cui cognomen Faffo, & Gunderit actus, & ut in decreto legitur, *repulsatus* fuerat. Inter hæc diem obiit Guduhul, & reliquit Gundihil uxorem viduam, cum duobus liberis Leudasit & Lundesit. Eo defuncto memorati sycophantæ, in orphanorum bona vehementer insistebant, ut *indefensis* eriperent. Tum Gundihil misit ad municipes Curiales Horanium, Antonium & Volusianum, & totum Curialium ordinem, viros qui de injuria illata quererentur, & tutorem postularent. Municipes & Curiales supradicti ex concurialibus duos Volusianum & Luminosum ad Gundihil mittunt, qui rescriptum petitionis ejus postulent. Mittit illa per concuriales *petitionem seriam*, ubi, exposita rerum conditione, postulat filiis suis dari in specialem tutorem Flavianum quemdam, donec tutorem generalem curia decernat; dummodo Flavianus legitimam cautionem offerret de proba futura administratione. Rogatur à Curialium ordine Flavianus num tutelam admittat. Annuit Flavianus & sponsorem offert Liberatum, qui de futura administratione cautionem præbet. Tum jussu Curialium Reatinorum diploma editur, quod cum ob alia multa, tum ob formam veterem juridicam singulare videtur. Hærere me fateor in vocibus *Guduhulsuis*, & *Gundihilinsuis*: nam ultimæ syllabæ *suis*, & *in-suis*, quæ in diplomate semper post Guduhul & Gundihil subsequuntur, transversa superne linea notantur. Juvat credere nomina Guduhul & Gundihil esse conjugum propria; illud autem additamentum, *suis*, & *in-suis*, quorsum spectet expiscari non potui, neque per tempus licuit rem accuratiùs explorare.

Singulare est annum Christi in charta primitus notatum fuisse; infrequens enim est isto ævo annum Christi consignari in diplomatibus. Attamen hoc monumentum sæculi octavi est, uti diximus, aut ut minùs, quod ægrè tamen crediderim, noni. An visa usquam tam remotæ vetustatis diplomata anno Christi insignita? Unum novimus, duobus ante sæculis ab Dionysio exiguo concinnatam methodum Christianæ epochæ, à Beda sæculo octavo usurpatam fuisse. Quando autem inde ceperit ad-

ſcribi diplomatibus hactenus incertum fuit : liquet porro iſtud de quo agimus inter prima iſtiuſmodi accenſendum eſſe.

CAPUT V.

Bibliotheca Juſtinianæa. Biblia Coptica. Muſæum Tarviſianum, ubi icones marmoreæ, Anaglypha, gladius antiquus æneâ laminâ, ſigillum M. Aurelii & L. Veri, &c. inſcriptiones, codices manuſcripti.

DECIMA-NONA Auguſti Procuratorem Julium Juſtinianum, τὸν μακαρίτην adimus, pium & doctum ſenem, multis reipublicæ muneribus perfunctum, quem penes codices manuſcripti Græci, quot nuſquam in Urbe exceptâ unâ S. Marci Bibliothecâ. Ibi in codicem Græcum incidi, in quo, epochæ more, anni notantur à fundatione Templi S. Sophiæ; novum calculi genus. In alio exſtat Timothei cujuſdam de hæreſibus opus. Adeſt quoque commentarius Athanaſii in Pſalmos: cujus ſcriptor vel Athanaſium ementitur, vel alius ὁμώνυμος eſt. Titulus. Βίβλος τοῦ προφητάνακτος Δαβὶδ, καὶ θείου ὑμνογράφου. *Liber Prophetæ Regis, ac divini Hymnorum ſcriptoris Davidis.* Poſt hæc, ἐξήγησις τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου. *Expoſitio ſancti patris noſtri Athanaſii.* Idem Commentarius eſt atque ille de quo in Ambroſiana ſupra. Aderat in muſæo clariſſ. Patritii numiſmatum antiquorum feſtiva copia, quæ ſingulatim inſpicere non vacavit per otium.

Narratu quorumdam acceperam adeſſe codices manuſcriptos in Monaſterio S. Georgii noſtrorum Caſſinenſium, quos ut conveni, vix à limine Bibliothecam ſalutare conceſſum. Poſtremis iſtis otii Venetiani diebus, cum in bibliopolio quodam Biblia Coptica manuſcripta quinque tomis offendiſſem, parvo ipſa ære coëmi. In iis Pentateuchus, Daniel qui rarus occurrit hac lingua, novum Teſtamentum totum cum Apocalypſi, quæ haud frequens eſt : reliqua deſunt.

Quando ſemel muſæa recenſere aggreſſi ſumus, Tarviſianum quod paucis Venetianis concedit, etſi frequentari à nobis anno ſolùm 1701. ceperit, huc reponere viſum. Hujus nobis pro voto viſendi copiam fecit vir nobilis & doctus Bernardus Tarviſia-

nus ex præclata & nemini non nota Tarvisianorum familia. Comparent icones marmoreæ, cum integræ tum mediæ, quarum quædam perraræ, v. g. Marciana soror Trajani, Salonini caput cum humeris, aliæque non paucæ. In anaglypho quodam Epicurus ante larvam sedens conspicitur contemplantis more. In alio mulier, quæ globum sinistra tenens, dexteram aræ ardenti imponit, ibi inscriptio sequens legitur:

ΘΑΛΛΟΥΣΑ ΚΑΛΛΙΒΙΟΥ.

Id est: *Thallusa Callibii*, quo symbolo quid notetur haud facile auguramur.

In alio anaglypho mulier pomum aut quid simile puero tradit, inscribiturque.

ΖΩΣΙΜΟΣ

ΖΩΙΛΟΥ

ΜΙΛΗΣΙΟΣ.

Id est: *Zosimus Zoili filius Milesius.* Videturque pueri nomen esse.

Singularius est aliud in quo vir nudus athleta equum manu tenet, pedibusque stat, cum hac inscriptione,

ΩΣ ΕΠΙΤΥΓΧΑΝΟΝΤΟΣ.

Id est: *Utpote qui victoriam retulerit.* Factum scilicet in honorem hujusce athletæ, qui in ludo equestri vicerat.

Inter cætera gladius exhibetur ænea lamina atque acie, quæ ferri aciem ac duritiem æmulatur. Ære ut ferro usos antiquos non uno comprobatur exemplo: nam haud diu in portu Tiberino, dum maceries quasdam diruerent, inciderunt in clavos æneos durissima temperatura: quorum unus penes me est. Nihil apud Homerum frequentius quam arma & cuspides æneæ. Sic Odyss. α.

Εἵλετο δ' ἄλκιμον ἔγχος ἀκαχμένον ὀξέϊ χαλκῷ
βριθὺ, μέγα, στιβαρὸν, τῷ δάμνησι στίχας ἀνδρῶν.

Id est: *Accepit autem validam hastam munitam acuto ære*
gravem, ingentem, fortem, quâ domat ordines virorum.

Non ignoro multos esse qui æs hîc pro ferro usurpatum autument, nec ipsis repugnare animus est; at tamen si fides Hesiodo, fuit cùm ex ære arma cuderentur.

Τοῖς δ' ἦν χάλκεα μὲν τεύχεα, χάλκεοι δέ τε οἶκοι·
Χαλκῷ δ' ἐργάζοντο· μέλας δ' οὐκ ἔσκε σίδηρος

Id est : *Iis erant ænea arma, æneæ domus*
Ære operabantur, cum nondum esset nigrum ferrum.

Ferrum namque, ut in marmore quodam Oxonienſi computatur, inventum fuit 186. ante Trojanum bellum annis, priſciſque ideo temporibus æs pro ferro uſu veniſſe oportet.

Aliud ibidem inſpexi obſervatu digniſſimum, quale nuſquam alias fortaſſe viſum; plumbo ſcilicet impreſſum ſigillum M. Aurelii ex una, L. Veri ex altera parte vultum exhibens, cujuſmodi appenduntur diplomatibus; *Bullas* vocant. Uultus apprime conſimiles ſunt iis quos numiſmata præferunt, & licet non auſim περὶ γνησιότητος ferre teſtimonium, fateor tamen me nihil deprehendiſſe quod ſuſpicionem ingereret fraudis. De bullarum origine nihil certum occurrit: ſunt qui Sylveſtri Papæ tempore uſurpatas primùm narrent; alii aliud arbitrantur, uti vulgo fit in rebus quarum origo ignota. Exſtat ibidem pes humanus ſuccineus Veneris laudibus inſculptus, quod opus florentiſſimam artis olet ætatem. Ad hæc aſſerem monſtrant, in lapidem cum nodis ſuis verſum; ita ut ligni ſpecies aſpectum fallat, nec niſi tactu lapidem experiri liceat.

In eodem muſæo exſtat inſcriptio Græca in marmore pulcherrima, Dorica dialecto. Eſt decretum urbis Allariæ jam à Grutero publicatum, ſed magna ſui parte mutilum, & in aliquibus mendoſum; ut in lapide legitur hic exſcribere viſum eſt.

a *Hæ septem lineæ desunt in Gruteri Thesauro.*

. . . . ΑΧΑΙΤΑΓ . . . .
. . . . ΕΙ ΕΣ ΑΛΛΑΡΙΑΣ . . . .
. . . . ΜΟΣΙΩΙ ΜΕΤΑ ΤΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΟΣ . . . . .
. . . . . ΑΠΟΣΤΕΙΛΑΙ ΔΕ ΤΟΥΣ ΑΡΧΟΝΤΑΣ ΤΟΥΣ ΠΕΡΙ . . . .
. . . . . ΙΝ ΤΟΥΔΕ ΤΟΥ ΨΗΦΙΣΜΑΤΟΣ ΤΟ ΑΝΤΙΓΡΑΦΟΝ ΣΦΡΑΓΙ
ΣΑΜΕΝΟΥΣ ΤΕΙ ΔΑΜΟΣΙΑΙ ΣΦΡΑΓΙΔΙ ΟΠΩΣ ΠΑΡΑΚΟ
ΛΟΥΘΩΣΙΝ ΑΛΛΑΡΙΩΤΑΙ ΤΑ ΕΨΗΦΙΣΜΕΝΑ ΠΕΡΙ ΤΟΥΤΩΝ

ΑΛΛΑΡΙΩΤΑΝ ΟΙ ΚΟΣΜΟΙ ΚΑΙ ΑΠΟΛΙΣ, ΠΑΡΙΩΝ ΤΑΙ ΒΟΥΛΑΙ
ΚΑΙ ΤΩΙ ΔΑΜΩΙ ΧΑΙΡΕΝ. ΠΑΡΑΓΕΝΟΜΕΝΩΝ ΤΩΝ ΠΡΕΣΒΕΥ
ΤΑΝ ΠΟΤΑΜΕ ΦΑΝΙΟΣ ΤΕ ΚΑΙ ΔΟΡΚΩ ΟΥΣ ΑΠΕΣΤΕΙΛΑΤΕ
ΠΡΕΣΒΕΥΣΟΝΤΑΣ ΠΕΡΙ ΤΩ [2] ΣΥΜΩ ΠΟΘΑΜΕ ΚΑΙ ΑΝΑΝΕ
ΩΣΑΜΕΝΩΝ ΑΥΤΩΝ ΕΝ ΤΑΙ ΠΡΕΣΒΕΙΑΙ ΚΑΤΑ ΤΟ ΨΗΦΙΣΜΑ
ΤΟ ΠΑΡ ΥΜΩΝ ΤΑΝ ΤΕ ΦΙΛΙΑΝ ΚΑΙ ΤΑΝ ΕΥΝΟΙΑΝ ΤΑΝ Υ
ΠΑΡΧΟΥΣΑΝ ΤΑΙΣ ΠΟΛΕΣΙ ΠΟΤΑΛΛΑΛΑΣ ΔΙΑΦΥΛΑΤ
ΤΕΝ ΕΠΙ ΚΟΣΜΩΝ ΤΩΝ ΠΕΡΙ [3] ΦΙΛΟΝΒΓΟΤΟΝ ΤΟΝ [4] ΕΥΘΥ
ΜΑΧΟΥ. ΑΓΑΘΑΙ ΤΥΧΑΙ ΔΕΔΟΧΘΑΙ ΑΛΛΑΡΙΩΤΑΝ
ΤΟΙΣ ΚΟΣΜΟΙΣ ΚΑΙ ΤΑΙ ΠΟΛΕΙ ΕΠΑΙΝΕΣΑΙ ΜΕΝ ΤΟΝ
ΔΑΜΟΝ ΤΩΝ ΠΑΡΙΩΝ ΟΤΙ ΔΙΑΦΥΛΑΤΤΕΙ ΤΑΝ ΦΙΛΙΑΝ
ΚΑΙ ΤΑΝ ΕΥΝΟΙΑΝ ΠΡΟΣ ΤΑΝ ΠΟΛΙΝ ΤΑΝ ΑΜΑΝ ΚΑΤΑ
ΤΑΥΤΑ ΔΕ ΥΠΑΡΧΕΙΝ ΤΟΙΣ ΠΑΡΙΟΙΣ ΤΑΝ ΦΙΛΙΑΝ ΚΑΙ ΤΑΝ ΕΥ
ΝΟΙΑΝ ΠΑΡΑ ΑΛΛΑΡΙΩΤΑΝ ΟΠΩΣ ΦΑΙΝΩΜΕΘΑ ΤΑ ΟΜΟΙ
Α ΤΟΙΣ ΠΡΟΑΙΡΟΥΜΕΝΟΙΣ ΑΜΕΣ ΣΥΝΤΕΛΟΝΤΕΣ ΕΙ ΜΕΝ ΔΕ
ΑΛΛΑΡΙΩΤΑΙΣ ΚΑΙ ΠΑΡΙΟΙΣ ΙΣΟΠΟΛΙΤΕΙΑΝ [5] ΜΕΤΕΧΟΥ
ΣΙΝ ΤΩΙ ΤΕ ΑΛΛΑΡΙΩΤΑΙ [6] ΕΜ ΠΑΡΩΙ ΚΑΙ ΘΕΙΝΩΝ ΚΑΙ ΑΝ
ΘΡΩΠΙΝΩΝ ΩΣΑΥΤΩΣ ΔΕ ΚΑΙ ΤΩΙ ΠΑΡΙΩΙ ΕΝ ΑΛΛΑ
ΡΙΑΙ ΜΕΤΕΧΩΣΙ ΚΑΙ ΘΕΙΝΩΝ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΕΑΝ
ΣΥΝΔΟΚΕΙ ΤΑΥΤΑ ΤΩΙ ΔΑΜΩΙ ΤΩΙ ΠΑΡΙΩΝ ΑΝΑΓΡΑ
ΨΑΝΤΩΝ ΑΙ ΠΟΛΕΙΣ ΑΜΦΟΤΕΡΑΙ ΕΙΣ ΣΤΑΛΑΝ ΛΙΘΙΝΑΝ
ΚΑΙ ΑΝΘΕΝΤΩΝ ΠΑΡΙΟΙ ΜΕΝ ΕΣ ΤΟ ΙΕΡΟΝ ΤΑΣ ΔΑΜΑΤΡΟΣ
ΑΛΛΑΡΙΩΤΑΙ ΔΕ ΕΣ ΤΟ ΙΕΡΟΝ ΑΠΟΛΛΩΝΟΣ. ΤΑΥΤΟ
ΤΑ ΔΕ ΕΙΝΑΙ ΕΦ [7] ΥΓΙΕΙΑΙ ΚΑΙ ΣΩΤΗΡΙΑΙ ΤΩΝ ΠΟΛΕΩΝ
ΑΜΦΟΤΕΡΑΝ. ΕΑΝ ΔΕ ΤΙ ΦΑΙΝΗΤΑΙ ΥΜΕΝ ΠΡΟΣΘΕΙΝΑΙ
Η [8] ΔΙΕΛΑΙ ΕΥΧΑΡΙΣΤΩΜΕΣ. ΕΡΡΩΣΤΕ.

[2] *Grut.* Συλω, *lectio dubia.*
[3] *Grut.* φιλομβροτου του
[4] *Grut.* Ευθυμαχω
[5] *Grut.* Μετεχωσι
[6] *Grut.* εν
[7] *Grut.* υγια
[8] *Grut.* αφιλη

Hujusce

Hujusce inscriptionis interpretationem nullam adtulit Gruterus. Nos sic vertimus. In primis illis lineis utrinque laceris agitur de publicando, publica auctoritate firmando, sigillo Urbis muniendo sequenti decreto.

. . . .
. , ... *ex Allaria* . . . .
. . . . *publico, cum rescripto* . . . .
. . . . *mittant autem Archontes* . . . . , ...
. . . . *hujusce decreti exemplar, postquam illud sigillo publico munierint, ut Allariotæ inhæreant & obsequantur iis quæ ea de causa decreta sunt*

Allariotarum Magistratus atque Civitas, Pariorum Senatui atque populo salutem. Quandoquidem accesserunt ad nos Legati Phantus & Dorco, quos misistis ut de vestris rebus nobiscum agerent, & juxta vestrum sibi traditum placitum atque decretum renovarunt amicitiam atque benevolentiam, quæ inter utramque urbem mutuo intercedebat, ut eadem conservaretur; Philombroto Euthymachi filio magistratum gerente. Quod bene vertat, decretum est ab Allariotarum magistratu & civitate, ut laudetur quidem populus Pariorum, quia in amicitia & benevolentia perseverat erga civitatem nostram: utque eamdem Parii Allariotarum amicitiam & benevolentiam experiantur, quò videamur iis qui nos officiis prævenerunt par pari referre. Quod si quidem inter Allariotas & Parios mutuum jus civitatis reperiatur: & Allariotæ in Paro sit communicatio divinorum & humanorum; pari quoque modo Pario cuique Allariæ sit participatio divinorum & humanorum. Si id populo Pariorum placuerit, describat utraque civitas decretum suum in cippo lapideo, & reponant Parii quidem in Templo Cereris; Allariotæ vero in Templo Apollinis. Quæ bene vertant ad salutem & incolumitatem utriusque civitatis. Quod si quid vobis addere vel demere visum fuerit, per nos licet cum gratiarum actione. Valete.

Erat Allaria Cretæ urbs, cujus verùm nomen hoc decreto probe asseritur: nam a Stephano Alloria, à quibusdam Alaria, ab aliis demum Aulatia dicitur. Dorica gens erat ut ex dialecti genere liquet. Κόσμος hic pro *Prytane*, sive magistratum annuum

K

gerente accipitur, quod in aliis item Cretæ urbibus usu frequentatum occurrit. Observatu dignus ille ritus decreta urbium deponendi in Templis, ut iste cippus in Templo Apollinis ex ipsius decreti verbis constitutus fuerat.

Aliam item inscriptionem ex eodem musæo Græcam erui, quâ præstantior altera vix uspiam haberetur, si quidem integra ad nostram usque ætatem pervenisset, sed manca undique: quam tamen hic item dare operæ pretium ducimus.

.... ΤΟΥΤΟ ΚΟΝ ....
.... ΚΑΤΑ ΜΗΝ ....
.... ΟΥΤΟ ΔΗΛΩΘΗ ΠΡΟΗ ....
.... ΤΩ ΕΣΩΘΕΝ ΤΟΥ ΔΕΙΠΝΟΥ ....
.... ΝΩΝ ΕΓΓΙΣΤΑ ΤΡΙΩΝ ΑΔΕ ....
.... ΝΕ ΤΩ ΜΕΧΡΙ ΟΥ ΕΑΝ ΑΠΟΔΩ ΕΑΝ ΔΕ Μ ....
...... Μ.. ΜΗ ΕΣΤΩ ΤΗΣ ΓΕΡΟΥΣΙΑΣ ΑΛΛΑ ΕΤΕΡΟΣ ....
.... ΝΤΟΣ ΕΑΝ ΕΑΥΤΗΣ ΕΙΚΟΝΑΣ ΑΡΓΥΡΑΣ ΚΑΤΑΣΚΕΥΑ ......
.... Ν ΕΣΤΩΣΑΝ ΤΩ ΛΩΙΠΩ ΧΡΟΝΩ ΠΑΓΑ ΤΩ ΓΡΑΜΜΑ ......
...... ΕΡΩΝ ΕΝ ΕΚΑΣΤΩ ΣΥΝΕΤΗΜΑΤΙ ΜΕΓΙΔΑ ΟΙ ΑΝΑΝΚΑΙΟΙ Δ
* l. ἄγωσι .... ΥΠΟ ΤΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΕΠΙ ΤΩ ΑΝΔΡΙΑΝΤΙ * ΑΓΟΥΣΟΙ ΣΥΝΕΛΗ .....
.. Ν.. Ω ΔΩΣΕΙ ΤΩ ΚΟΙΝΩ ΟΙΝΟΥ ΤΡΙΕΤΟΥΣ ΚΕΡΑΜΙΟΝ ΕΑΝ ΤΙΣ ΠΑΡ ...
* sic .... ΔΗΝ ΑΜΑ ΠΕΝΤΕ ΤΟ ΕΠΙ * ΤΗΜ ΠΟΜΠΗΝ ΑΝΓΛΑΡΙΟΝ ΕΞΑΡΤΙΖΟ ...
... ΙΝ ΠΟΙΕΙ ΤΩ ΕΝ ΜΕΡΕΙ ΤΑ ΔΥΟ ΤΑΓΜΑΤΑ ΠΡΩΤΟΝ ΤΟ ΜΕΤΑ ΑΓΟΥ.. Ε...
.... ΤΟ ΕΤΕΡΟΝ ΩΣ ΑΥΤΩΣ ΟΥΚ ΕΞΕΣΤΑΙ ΤΩ ΥΠΟΔΕΧΟΜΕΝΩ ΟΥΔΕΝΙ ....
...... ΑΝΑ ΠΕΝΤΕ ΜΗΔΕΝ ΕΞΕΣΤΩ ΤΩ ΝΟΜΩ ΤΟΥΤΩ ΥΠΕΝΑΝΤΙ ......
. ΝΤΝ ΜΗΔΕΝΟΣ ΜΗΔΕ ΚΑΘΟΛΟΥ ΓΕΙΝΕΣΘΑΙ ΤΙ ΕΝ ΤΗ ΓΕΡΟΥΣΙΑ ΧΩΡΙ ...
... Ν ΤΟΥ ΧΡΕΟΝΤΟΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΟΣ. ΕΠΡΑΧΘΗ ΕΝ ΙΕΡΑ ΠΥΓΝΗ ΠΡΟΤ ....
* sic .... ΑΕ ... ΠΑΤΙΚΩ ΤΟ * ━ ΛΟΥΚΙΩ ΕΠΙΔΙΩ ΤΙΤΙΩ ΑΚΥΛΕΙΝΩ ΥΠΑΤΟΙΣ ....
..... ΟΥ ΤΙΤΙΑΝΟΥ ΥΠΕΡΑΝΘΟΥΣ ΚΙΘΝΟΥ ΥΙΟΥ ΜΗΝΟΣ .... ΔΑΚΙΟΥ .....
.... ΤΗ ΓΕΡΟΥΣΙΑ ΜΟΥ ΤΟΝ ΠΡΟΓΕΓΡΑΜΜΕΝΟΝ ΝΟΜΟΝ .... ΩΣ ΠΡΟ ...
.... ΓΕΓΡΑΜΜΕΝΟΙΣ ΠΑΡΗΣΑΝ ΣΑΜΑΓΟΡΑ ... Ω ..... ΑΝΕΥ .....
* l. Κλαύδιος .... ΚΛΑΥΔΙΟΣ Υ ..... ΘΗΣ ΒΟΥΛΗΣ ΠΡΗΓΙΣΤΟΣ ΤΙ * ΚΛ ....
.... Σ ΑΚΕΣΤΙΜΟΣ ΣΩΤΑΔΟΥ. ΡΟΔΩΝ ΕΠΑΦΡΟΔΕΙΤΟΥ ....
.... ΟΣ ΑΝΤΙΠΑΤΡΟΣ ΔΑΜΑ ΑΣΤΥΝΟΜΟΣ ΛΟΥΚΙΟΥ ....
.... ΟΝΑΣΙΩΝ ΟΝΑΣΙΩΝΟΣ. ΠΟΥΠΛΙΟΣ ΚΟΡΝΗΛΙΟΣ ....
* Κυΐντος .... ΡΟΥ * ΝΤΟΣ ΑΙΛΙΟΣ ΑΝΤΙΟΧΕΥΣ ΦΙΛΗΤΩΡ ΑΝΤ ....
.... ΑΓΙΘΕΜΙΣ. ΤΙΤΟΣ ΙΟΥΝΙΟΣ ΑΡΤΕΜΑΣ. ΓΑΙΟΣ ....
* Εὐφράνωρ .... * ΑΝΩΡ ΕΥΦΡΑΝΟΡΟΣ. ΓΑΙΟΣ ΑΙΜΙΛΙΟΣ ΗΛΒ ....
.... ΤΟΣ. ΕΠΑΦΡΟΔΕΙΤΟΣ ΕΠΑΦΡΟΔΕΙΤΟΥ ....

. . . . ΕΠΑΦΡΙΩΝΟΣ, ΣΩΤΗΡΙΟΣ ΣΩΤΗΡΙΟΥ . . . .
. . . . ΑΙΟΣ ΙΟΥΛΙΟΣ ΑΝΤΙΟΧΟΣ ΝΟΥΜΕΡΙΟΣ . . . .
. . . . ΟΣ ΑΠΕΛΛΙΩΝΟΣ. ΜΑΡΚΟΣ ΑΝ . . . .
. . . . ΟΣ ΕΠΑΦΡΟΔΕΙΤΟΣ. ΚΡΙΣΠΙ . . . .

Quæ ſuperſunt, ut docti æſtimabunt, ſunt ad tam nobilis monumenti deplorandam fortunam ſatis. Eſt ſcilicet decretum ad communem Græcorum ludum, ſive pugnam, ejuſque ritum ordinandum: ibidem quæ in prandio celebrari hoc tempore ſolito agenda, indictis in tranſgreſſores pœnis, ſanciuntur. Pro quodam delicto, cujus excidit narratio in lapide, ejicitur quis è Senatu, aliuſque in ejus ſubſtituitur locum. Hinc de quibuſdam iconibus argenteis conficiendis agitur, quæ quorſum ſpectent expiſcari non poſſum, eas penes Scribam aſſervandas eſſe præcipitur. Deinde jubetur neſcio quis, ut conventui vini triennalis amphoram penſitet. Poſt memoratur τὸ αἰχλάδειον, quod in pompa hujuſmodi parabatur: eam vocem non memini occurriſſe mihi uſquam. In ordines duos dividendam eſſe turmam conſtituitur, interdiciturque vel etiam Senatui quidpiam in lege mutare abſque Scribæ placito. Datum fuit decretum in ſacra pugna LUCIO EPIDIO ET TITIO AQUILINO CONSULIBUS. Demum ſubſcriptiones adſunt Senatus, ut videtur, qui pugnæ præerat.

Comparent item in Bibliotheca Tarviſiana codices manuſcripti bene multi, quorum partem ſolummodo videre licuit, quia ex inſula quadam haud ita vicina in Urbem exportari tum curabat D. Tarviſianus. Hanc notam erui.

Biblia Hebraïca antiqua, initio mutila, cum notis Maſſoreticis.

Liber benedictionum & precum Hebraïcé.

Cæcilii Cypriani opera in codice recenti, in quo, ut aiebat quidem ipſe D. Tarviſianus, quædam epiſtolæ non editæ.

Ambroſii de Sacramentis, codex ſcriptus anno 1436.

Hieronymus in Matthæum xv. ſæculi.

In codice xv. ſæculi, inter homilias *S. Auguſtini* & aliorum, liber ejuſdem Auguſtini *de beato Latrone qui pependit in Cruce, cujus initium, Deus erat in Chriſto mundum reconcilians.*

Epiſtola B. *Euſebii* ad Damaſum Portuenſem de tranſitu B. Hieronymi, codex non antiquus.

Rubrica libri Joannis Damaſceni presbyteri, in qua eſt traditio

certa orthodoxa fidei, traducta de Græco in Latinum à Burgundo Judice cive Pisano sub Eugenio III. Pont. Max.

In codice XIV. sæculi, Passio Domini nostri Jesu Christi secundum *Nicodemum*. Item quædam ex Evangelio secundum *Thomam*.

S. Antonini summula de Confessione, quam non cusam dicunt.

Raymundus Lullus.

Ludovici Patriarchæ Aquilegiensis epistolæ quædam scriptæ anno 1428.

Joachimi Epistolæ, codex vetus.

Dialogi *Luciani* Græcè in codice XIV. sæculi.

M. T. Ciceronis ad Quinctum fratrem, ad Familiares, Tusculanæ, Academicæ quæstiones, de fato, Orationes, in variis cocibus.

Festus Pompeius, codex recens bis.

Crispus Sallustius. *Nonius Marcellus*.

Seneca, de libero arbitrio.

Justinus cum prologis ad libros *Trogi Pompeii* ab initio, qui prologi rariùs occurrunt in codicibus Justini.

Lactantii Commentarius in Statii Thebaïda.

Juvenalis satyræ. In alio codice *Persius* cum *Juvenale*.

Annii Senecæ Tragœdiæ.

Martianus Capella.

Q. Asconius Pedianus.

Epistolæ *Phalaridis* & *Bruti* Latinè.

Valerius Maximus, scriptus anno 1389.

Diarium scriptum fratris *Pauli (frà Paolo)* manu. Ejusdem opus in Concilia.

Aspasii Orthographia.

Leonardus Justinianus, Francisco Philelpho liber philologicus.

Leonardi Aretini, de primo Punico bello.

Chronicon ab initio mundi ad annum 1428. De rebus maximè Longobardicis & Venetianis.

Chronicon ad annum 1454. vulgari Italico idiomate. Alia item Chronica.

Uti superius dixi partem solum codicum Tarvisianorum vidi, nondum advectis reliquis: alii enim majore numero & pretio sunt. Unum libet commemorare, qualem accepi à clariss. viro Apo-

ſtolo Zeno Venetiarum ornamento. Eſt codex membranaceus ſcriptus anno circiter 1210. Anonymi ſcriptoris rerum Venetianarum; antiquiorem neminem geſtorum ſuorum hiſtoricum norunt Venetiani. Agit is de Inſulis in queîs ſitæ Venetiæ, quarum tam infrequentes & tam jejunæ exſtant notitiæ. Habet is hiſtoriam Patriarcharum Aquileienſium, Gradenſium, Epiſcoporum Torcellenſium & Venetianorum, necnon ſumm. Pontificum, Imperatorum & Ducum, additâ brevi narratione familiarum aliquot veterum patritiarum, multùm diversâ ab iis quæ vulgo de iiſdem familiis feruntur in chronicis recentioribus. Animadvertit ipſe D. Apoſtolus Zenus, Dandulum in hiſtoria, quam circiter annum 1350. ſcripſit, frequentiſſimè iſtius ſcriptoris libro & monumentis uſum. Cujus anonymi ſtylus ſubbarbarus & incomptus eſt, ac ſæculi iſtius inelegantiam olet.

In eodem muſæo Tarviſiano exſtat hiſtoria Venetiana manuſcripta Latinè eleganterque exarata anno 1424. à *Laurentio de Monaco* Cancellario magno regni Cretenſis, cujus pars ſolummodo cuſa fuit. Iſthæc omnia cum aliis bene multis haud dubie complectetur collectio quam parat idem vir doctus Apoſtolus Zenus, nobis amiciſſimus, hoc titulo: *Rerum Italicarum Scriptores.*

Sed nuſquam puto exſtare tot codices ad hiſtoriam Venetianam ſpectantes, quot in ædibus clariſſ. viri Cornari Biſcopia ad magnum canalem. Sed quorum pauci ſuperant trecentos annos. Iſtic Oratorum Reipublicæ diaria bene multa, hiſtoriæ bellorum, & alia hujuſmodi pene innumera.

Cætera omnia Venetiis vidimus quæ peregrinos omnes evocant ad ſui ſpectaculum, quæque vel uſu plebeio trita feruntur: ea nos pro inſtituto noſtro mittimus.



CAPUT VI.

Codices quidam Monasterii S. Justinæ Patavii. Typographium Cardin. Barbadici. De ſepulcro Antenoris & L. Lovati. De Monasterio Pomposiano propè litus Maris Adriatici. Epistola ſæculo undecimo ſcripta Henrici clerici ad Stephanum de Bibliotheca Pomposiana. Ejuſdem Bibliothecæ catalogus item ſæculo undecimo confectus.

VIGESIMA-TERTIA Auguſti Patavium venimus, & inſequenti rogantibus imò amicè urgentibus Monaſterii S. Juſtinæ Monachis, in Monaſterio diverſamur. In Bibliotheca pauciſſimi manuſcripti ſunt, hoſce duos elegantiæ causâ notavi.

Codex membranaceus x. ſæculi pulcrè exaratus, Homiliæ S. *Baſilii* in Pſalmos, in cujus primis foliis hæc leguntur primâ manu. Θωδάτυ τȣ̃ ἐνδοξοτάτου Πατρικίου καὶ στρατηγοῦ τȣ̃ ὀψικίου, Id eſt: *Theudati præclariſſimi Patricii Ducis Obſequii.* De Obſequii dignitatibus Cangius in Gloſſario mediæ & infimæ Græcitatis ad vocem ὀψίκιον. In ſequenti pagina legitur, Πακουριανοῦ τȣ̃ ἐνδοξοτάτου Πατρικίου καὶ στρατηγοῦ τῆς Σάμου. *Pacuriani clariſſimi Patricii & Ducis inſulæ Samo.* In tertia pagina, ἐγράφη ἐπὶ βασιλέων Βασιλείου καὶ Κωνσταντίνου. *Scriptus eſt codex Baſilio & Conſtantino Imperatoribus.* His autem imperantibus magna vis codicum exſcripta fuit; in fine ſcilicet decimi, & initio undecimi ſæculi.

In alio codice membranaceo XII. ſæculi, codex Theophylacti in Evangelia: in ejus fronte hæc quatuor carmina exſtant,

Τῆς βασιλίσσης ἐντόλημα Μαρίας.
Ο' δὲ τρυγήσας τοὺς μελλιῤῥύτους λόγους,
Ψυχῆς ἀληθῶς ἔργον εὐγενεστάτης,
Θεοφύλακτος ποιμενάρχος Βουλγάρων.

Hoc eſt:

Imperatrix Maria hæc fieri curavit.
Qui autem hos mellifluos commentarios edidit,
Opus revera nobiliſſimi ingenii,
Theophylactus eſt epiſcopus Bulgarorum.

Hæc Maria Augusta eadem videtur fuisse quæ supra p. 54. uxor scilicet Nicephori Botoniatæ Imperatoris. Ubi notandum, hæc carmina in alio codice bibliothecæ Cæsareæ memorari à Petro Lambecio lib. 5. p. 47. Quare hæc ætatis nota, cum ab aliis in alios codices transmeatit, non valet ad asserendum tempus ac sæculum, quo liber exaratus est. Secus de alio jamjam memorato codice, ubi ætas manuscripti, ex charactere conspicua, apprime consonat cum nota Basilii & Constantini Imperatorum, qui x. ex xi. sæculo diu regnavere.

Typographium deinde Card. Barbadici τοῦ μακαρίτου adiimus, ubi characteres omnis generis, Græci, Latini, Hebraïci, Arabici, Armeniaci, &c. peculio ejusdem felicis memoriæ viri confecti. Is quo flagrabat rei litterariæ præsertim Ecclesiasticæ amore, ad eam promovendam nihil umquam intermisit. Sub prœlo tunc sudabat Alcoranus Maraccii, qui jam prostat.

Sepulcrum Antenotis in vico S. Laurentii ad ostium PP. Servorum sublime visimus. De epitaphii lectione nihil dubii residuum, nam sic legitur:

C. Inclitus Antenor patriam vox nisa quietem
Transtulit huc Enetum Dardanidumque fugas
Expulit Euganeos, Patavinam condidit urbem,
Quem tenet hic humili marmore cæsa domus.

Primi versûs sententia frustra quæratur. In codice 300. circiter annorum D. Cornari Biscopia legi, jussum fuisse inscriptionem sequentibus verbis apponi,

Inclytus Antenor patriam vix visa quietam
Transtulit huc Ænetum (sic) *Dardanidumque fugas*
Expulit Euganeos, &c.

Si, *vix visa*, pro *vix visam*, accipiatur, sententia quadrat, etsi minime congrua sit. Aliud epitaphium quod quidam eodem in tumulo scalptum narrant, scilicet,

Hic jacet Antenor Paduanæ conditor urbis,
Proditor ipse fuit, hique sequuntur eum;

non animadverti, sive erasum fuerit à Patavinis, quod jure ac merito factum esset; sive alicubi lateat in sepulcro; sive nusquam extiterit, commentumque fuerit invidi ac maledici hominis.

E regione istius ad aliud ostii latus erigitur, eâdem pene formâ, alius sublimis tumulus, quasi paris prospectûs causa positus. Estque T. Lovati, qui, ut narrabant mihi, erutos illo ævo Ante-

noris cineres, memoratum in sepulcrum advexerat. Inscriptusque est tumulus non a fronte modo, sed à duobus item lateribus, nec sine labore legitur. Ab alio latere hæc sculpta sunt,

T. Lovati Paduani militis, judicis & poetæ.

In fronte quâ vicum tumulus respicit hæc carmina sunt:

Mors mortis morti mortem si morte dedisset
Hic foret in terris, aut integer astra petisset,
Sed quia dissolvi fuerat sic cuncta necesse
Ossa tenet saxum proprio mens gaudet in esse V. A. (sic)

Ab alio latere legitur:

Obiit anno nat. Xρι. M. CCC. *nono, septimo*
die intrante Martio.

Litteræ *V. A.* quæ in fine secundæ inscriptionis exstant, significant, *vixit annis:* & quia in extremo sitæ sunt, defuit spatium scribendi annos vitæ.

Regressi Venetias, trigesimâ Augusti solvimus Ravennam: postridieque sævo & adverso reflante vento, in canalem quemdam derivamus, exscensuque facto Pomposam Monasterium olim peramplum sanctitatisque fama insignitum vidimus, jam desertum. Id undecimo sæculo, Guidonis Abbatis opera, cum primis frequentatum, pòst accessu principum & magnatum, qui istic asceticæ vitæ tyrocinia Guidone magistro posuere, egregiè nobilitatum est. Hujus Guidonis mentio habetur in Præfatione v. cl. Mabillonii ad sæculi sexti Benedictini partem priorem. Ejus obitus in annum cadit 1046. Fertur autem in primis qui spontaneam flagellationem invexerunt, ejusque vita legitur ibid. p. 509.

Sub hæc, eodem item sæculo, curante Hieronymo Abbate, codicibus bene multis instructum fuit; adeo ut aliis per Italiam Bibliothecis, ne Romanâ quidem exceptâ, Pomposianam præcellere testificetur Henricus clericus in epistola ad Stephanum quemdam, subnexo bibliothecæ ejusdem catalogo: quæ jubet animus hic adtexere, ut compertum lectori sit quantæ molis tunc fuerit numerosas parare Bibliothecas; quando ista quæ aliis præibat, ne mediocribus quidem nostri ævi conferri valet. Epistolam autem & catalogum ex Mutinensi Serenissimi Ducis bibliotheca prodeunt, mihique ab amicissimo viro Julio Fontanino Card. Imperiali Bibliothecario, ut nondum publici juris facta, oblata istæc Romæ sunt.

Epistola

Epistola Henrici Clerici ad Stephanum.

STEPHANO philosophiæ fonte decenter imbuto, Henricus clericus cælestis sapientiæ illustrationem. Audita fama venerabilis Hieronymi Pomposiani Abbatis, se jugiter exercitantis, quidquid commodè orbe illustrato in divina pagina usquam reperiri potest tuo indesinenter subscribi libello, & numerum nosse eorum quos Deo inspirante ex suo tempore *gessit librorum, quidve in his adeo studuit, ut cætera penè *neglegeret, te vehementer cupere fateris. Quod prout potero, rerum dulcissime, in harum cujuscumquemodi serie litterarum, quantum ex ipsius ore cognovi meave experientiâ, tuæ intimabo fideliter dilectioni. Sed ut ad hoc planiùs descendam, perspicuisque pateat rationibus, paulo altiùs inchoandum est.

* congessit
* sic.

Pomposiana ergo basilica, sicuti ego accepi, ex tempore Guidonis miræ sanctitatis, primi ejusdem colendi loci patris, mirificè honestari ac augeri cepit. Cujus sanctitate viri gens afflata, atque exhilarata, quamplures undique ad hoc venerabile tutumque properabant certatim effugium; cupientes tam sancti magistri instrui disciplinis, vitamque sub monachica castigare trutina. Inter quos etiam quidam Marchionum, Comitum procerumque filii, delitiis omissis pompaque sæculari posthabita, convenerunt, Deoque operante usque hodie non desistunt. Quo in tempore iste Dominus meus, de quo nobis sermo, Hieronymus Abbas, à puero advectus, sufficienter didicit monachicam normam: deinde in grammaticæ studuit fundamento; sed & dialectica aliquando libavit acumina, in brevique, Deo magistrante, multùm profecit tempore.

Tunc ex Priore Abbas à fratribus gratanter ordinatus est. Qui quoniam erat ingenio promtus, animo placidus, fratrum amator, morum longè politus honestate, mente providus; cernens tantam se gentem sine vomere, ac marra divini cultus minime fructificare posse, illico data opera curiosè ubique quærere cepit diversorum volumina doctorum, quæ præsentibus posterisque documenta relinqueret; ut sicut genere studioque diversi erant, sic in his unusquisque specularetur quid imitandum, quidve aspernandum sibi foret. Difficile mihi videtur, quempiam virtutes ac vitia discernere liberè posse, ignorantem ænigmata & sententias Scripturarum. Quis enim ægroto antido-

„ tum dare novit, nisi qui didicit? quisve remigii ignarus ratem committere fragilem sævo audeat ponto?

„ Sed quoniam bonos lividorum aculei stimulare acriter solent, nonnulli quibus mens insana fuerat, diffidere, dissentire, ac objurgare ex hoc præclarum ceperunt Abbatem; alii eum frustra in nugis bona Monasterii dissipare; alii autem illum hoc ob id agere, ut aliquando cum totis libris fugiens aliquem acquireret Episcopatum sibi, instanter asserebant; à quibus mens mea longè aliena fuit, semperque quod bonum & æquum sub hoc credidit negotio. Cui operi ex Abbatis jussu Bonus nomine & exemplo Monachus ex Eremita præerat, omnium dogmate artium peritus, qui etiam æstuans ut tantùm librorum exempla colligeret, non curabat distinctas & decoras litteras: sed quoquomodo formatas. Decreverat enim prædictus Abbas eosdem rescribere, & in unum bibliothecæ corpus colligere. Unde quosdam ex fratribus adversos habeo ob nimiam titulationem non valentes legere libros à me scriptos.

„ Nulla autem ecclesia, nec urbs, neque provincia, tandem nec ipsa Roma orbis caput, certet laudibus Pomposiæ copia sanctorum fortunatæ librorum. Quis igitur tam ferreus, quis tam immitis, tamve bestius, & excors qui non optet quiescere in Pomposiano claustro à strepitu mundanæ pestis, ubi jugiter ædificationis, & salvationis meretur intelligere verba? Sicut enim probos mores colloquia corrumpunt prava: sic è converso bona colloquia malos destruunt mores, immittuntque bonos.

„ Sed ne tibi parum sufficere videatur quod de libris memoravi, libet etiam titulum uniuscujusque libri scribere; ut quod puris non credis verbis, saltem fidelibus subjectum credas oculis. Nec enim hoc in vanum conati sumus; quoniam accidere potest ut errore aliquis ex his subtractus latenter liber oblivioni tradatur; sed perlecta hac pagina fidelis librorum custos cum diligenter inquirat, si fortè vel ex fratribus, vel advena sustulit, armario restituatur continuo. Nota autem prudens lector; quia citius ut dignoscere valeas unumquemque librum, quoniam plures in uno volumine sunt; ubicumque figura in modum litteræ Γ & quotquot tituli intra T & Γ continentur in uno tantum adsunt connexi volumine. Hoc autem quod de vita sancti viri Hieronymi Abbatis deque fratrum numero & de Eremi amœnitate, & totius loci ædificiis; quævis in libello quem pro-

priè de ea re scripsi invenias : actum vero hoc in libro Pontificum anno ab incarnatione MXCIII. « «

XII. Libri Augustini super Genesim ad litteram. « Γ

XII. Libri de civitate Dei, ejusdem Augustini. « Γ

III. Libri de verbis Domini super Matthæum, super Lucam, & super Joannem. « Γ «

Ejusdem de catechizandis rudibus. I. de Magistro liber I. Lib. Quæstionum I. de agone christiano lib. I. de fide Catholica lib. I. contra V. hereses, id est contra Paganos, Judæos, Manichæos, Sabellianos, & Artianos lib. I. de altercatione Ecclesiæ & Synagogæ lib. I. Sermo de decem chordis. De vita Christiana lib. I. « Γ « « « « «

Ad Bonifacium contra Donatistas hæreticos lib. I. Sermo de Emerito episcopo. Ejusdem Augustini epistola Honorio, & Theodosio consulibus, contra eumdem Emeritum Donatistarum episcopum. Responsio contra duas epistolas Gaudentii Donatistarum episcopi ad Dulcitium. Alia responsio contra secundam epistolam ejusdem Gaudentii ad eumdem Dulcitium. Ejusdem epistola ad Maximianum de non rebaptizando. Sermo gratiarum Maximiani episcopi, quod reversus sit ad Catholicam ex Donatistis. Epistola Silvani, & Valentini, Aurelii Augustini, & cæterorum episcopotum concilii Zertensis ad Donatistas. Ejusdem ad Macrobium ut non rebaptizet. Ejusdem Augustini de continentia liber unus. Alius de patientia. Tractatus ejusdem de muliere forti in Salomone. Epistola ejusdem ad Marcellinum quomodo invenerint Magi Pharaonis, conversa in sanguinem tota aqua Ægypti, unde simile aliquando facerent. Epistola Marcellini ad sanctum Augustinum, de aliquibus quæstionibus exsolvendis. Cur hic Deus, qui & veteris Testamenti Deus esse affirmatur, spretis veteribus sacrificiis, delectatus sit. Epistola sancti Augustini ad Evodium, de sententia in epistola sancti Petri ; Spiritibus qui in carcere erant conclusi advenientem Christum prædicasse, qui Christo aliquando increduli fuerunt. Ejusdem de divinatione dæmonum sermo. Ejusdem Augustini de versu Apostoli ubi dicit : *Debitores sumus non carni.* Sermo ejusdem de psalmo Alleluiatico (*sic.*) Ejusdem August. Sermo de alleluia. Sermo de nocte, & die resurrectionis Domini contra Judæos & Hæreticos. Ejusdem post, de concupiscentias suas non eundo liber. Ejusdem exhor- « Γ «

» tationum beati Augustini ad Valerium Comitem charissimum
» sibi. Gregorii Papæ ad * Recaredum Regem. Ejusdem Augusti-
» ni liber I. de mendacio. Alius ejusdem contra mendacium. De
» vita & moribus Catholicis contra Manichæos lib. I. Ejusdem ad
» Aurelium Abbatem, de opere Monachorum lib. I. De predesti-
» natione lib. I. Sermo ejusdem de tempore barbarico. Sermones
Γ » de Adam II. Epistolæ August. De omnibus hæresibus liber I.
T » De perfectione justitiæ ad Paulum & Eutropium lib. I. De
» natura & gratia ad Timasium & Jacobum lib. I. Epistola Pro-
» speri & Hilarii ad sanctum Augustinum de querela Gallorum.
» Ad eosdem sancti Augustini de prædestinatione lib. I. Epistola
» Hilari *(sic)* ad Augustinum Episcopum. Augustini ad Hilarum.
» Ejusdem Augustini ad Hieronymum de epistola Pauli ad Gala-
Γ » tas. Sancti Ambrosii de consolatione Valentiniani *(sic)* lib. con-
» fessionum XIII. In salutationem epistolæ Pauli ad Romanos
» lib. I. Ejusdem Augustini super Joannem.
T » Itidem Cypriani sermones, & epistolæ LXXXI. de Judaïca
» incredulitate ad Vigilium episcopum. Versus Domni Joannis
» de cœna Maî *(sic)* Cypriani.
Γ » XVIII. Lib. Hieronymi in expositione Isaiæ Prophetæ.
Γ » XIV. Ejusdem sup. Ezechielem.
T » Sup. Hieremiam ejusdem lib. 6.
T » Ejusdem expositio ad Galatas lib. Ad Ephesios III. ad
» Titum I. ad Philemonem I.
Γ » Ejusdem super Matthæum I. super Marcum.
Γ » Libri & diversæ epistolæ ejusdem LXXX.
T » XII. Lib. Ambrosii de Trinitate. Fulgentii de Trinitate
» liber I. Ejusdem de creaturis à Deo de nihilo creatis liber I.
» Nicetæ episcopi de ratione fidei I. Ejusdem de Spiritûs sancti
» potentia lib. I. Ejusdem de diversis appellationibus Domino
» nostro Jesu Christo convenientibus.
Γ » Ambrosii de officiis lib. 3. Epistola ejus ad ecclesiam Ver-
» cellensem I. Ejusdem de pœnitentia II. libri. Ejusdem de fra-
» tris excessu lib. I. De rebus gestis in ecclesia Mediolanensi lib. I.
Γ » Ejusdem de Paradiso.
T » Catalogum *(sic)* Sanctorum I. Historia illustrium virorum I.
T » Super Matthæum Joannis Chrysostomi.
T » LXX. Homeliæ ejusdem de diversis causis veteris, & novi
» Testamenti. De reparatione lapsi I. De compunctione I.

* *Codex* Regaredum

Expositio Ambrosii super epistolas Pauli ad Galatas, ad Ephe- Γ
sios, ad Philippenses, ad Thessalonicenses II. ad Colossenses I.
ad Titum I. ad Timotheum I. Item ad Timotheum, ad Phile-
monem I. Joannis Chrysostomi in epistolam ad Hebræos sermo-
nes XXXIIII. Super Job Origenis lib. III. Ejusdem super Can- T
tica canticorum lib III.

De Trinitate Hilarii lib. XII. Γ

Ejusdem expositio fidei ad Synodum. Lib. de Trinitate Gre- T
gorii Hispaniensis Eliberitanæ sedis episcopi ad Gallam Placi-
diam. * *Est Faustini epistola ad Flaccillam.* Apologeticum Gregorii
Nazianzeni episcopi. Ejusdem lib. de Nativitate Domini I. de
Epiphania I. Cum de agro reverteretur ad Imperatorem. De
dictis Hieremiæ I. De Pentecoste, & Spiritu sancto I. De Con-
tinentia & unitate Monachorum I. De grandinis vastatione
cum Pater Episcopus re....

Expositio Hilarii super psalterium. Γ

Psalterium Hieronymi secundum Hebraïcam veritatem. Γ

Libri Collationum Patrum Cassiani. De Corpore & Sangui- Γ
ne Domini. Lanfranci contra Berengarium. Itidem de Corpore
& Sanguine Domini cujusdam sapientis.

Liber sancti Ambrosii de Virginitate. Hexameron ejusdem. Γ
De Paschali hebdomada. Epistolæ Hieronymi quamplurimæ.

Cassiodori lib. I. Lupi Servati lib. Historia Africana. Ex- Γ
positio super Cantica Canticorum secundum modernos.

Historiæ libri XII. Historiæ Africanæ lib. III. Γ

Lib. Officiorum Amalarii episcopi. Γ

Orosii diversarum historiarum lib. 7. Eutropii & Pauli de hi- T
storia Romana lib. XV. Historia magni Alexandri lib. XV. Liber
Plinii & Solini.

Expositio ut defloratio Hrabani super V. lib. Γ

Item lib. Plinii & Solini, & historia Alexandri. Γ

Liber gratissimus Petri Damiani. Γ

Expositio super psalterium. Γ

Expositio Origenis super Lucam. Γ

Regula Basilii, & Regula Columbani Abbatis. Monita Por- Γ
carii Abbatis. Regula Augustini, Regula Pauli & Stephani.
Augustini de opere Monachorum. Sermo Augustini ad Mona-
chos. Pinufius de institutione Monachi decem homeliæ. Ho-
melia Augustini de persecutione Christianorum. Hildelphonsus

„ de Trinitate, de hæresibus, & quidam alii libri in hoc volumine.
Γ „ Augustini super Epistolas Pauli.
Γ „ Epistolæ Senecæ ad Lucilium.
Γ „ Ejusdem de dandis & accipiendis beneficiis VII. Liber ejusdem ad Neronem de clementia lib. II. & III. Alii utiles libri in eodem volumine.
T „ Ejusdem tragœdiarum.
Γ „ Cronica quam Regino Prumiensis Abbas composuit. Liber Pontificum Romanorum.
Γ „ Paschasii de Corpore & Sanguine Domini. Umberti Episcopi de Corpore & Sanguine Domini.
Γ „ Duæ Epistolæ Augustini ad Abbatem Valentinum, cum duobus sequentibus libris de Gratia, & libero arbitrio. Hoc opus sic incipit: *Propter eos qui hominis liberum arbitrium.* Altercatio Augustini & Feliciani Ar . . . . Liber de prædestinatione & gratia . . . . . . Liber beati Augustini de utilitate credendi ad Honoratum, hic liber sic incipit: *Si mihi honorabil.* . . . . Liber beati Augustini de gratia novi Testamenti ad Honoratum. Hic liber sic incipit: *Mihi proposuisti pertractandas quæstiones.* Alius lib. ejusdem de natura boni. Hic liber sic incipit: *Summum bonum quo superius* . . . . . . Item ejusdem de octo quæstionibus ex veteri Testamento. Hic liber sic incipit: *Generalem justitiam non violat* . . . . Ejusdem duo libri de Consolatione mortuorum: hoc opus sic incipit: In primo libro, *Præbete silentium fratres.* Alter vero liber sic incipit: *Superiori quidem libello perstrinximus.*
Γ „ Sermo August. de corpore & anima, & misera vita: & sic incipit: *O vita, quæ tantos desp.* . . . . . . Sermo sancti Joannis Constantinopolitani, de compunctione cordis; & sic incipit . . . . Liber sancti Augustini ad Paulinum episcopum, de consolatione mortuorum. Hic liber sic incipit: *Diu sanctitati tuæ, venerande Pauline.* Sermo sancti Augustini ad Martinum, de muliere forte (*sic*) quis inveniet; & sic incipit: *Præstabit nobis quod diem istum it.* . . . . . . Item sermo sancti Augustini in dedicatione Ecclesiæ; & sic incipit: *Celebritas hujus congregationis.* Item alius de eadem re; & sic incipit: *Admoneo vos, fratres dilectissimi.* Libellus de quatuor virtutibus, prudentia, fortitudine, temperantia, & justitia, & particularis formula honestæ vitæ edita (*sic*) à quodam Martyrio episcopo ad * Mi-

tonem *(sic)* Regem. Hic liber sic incipit : *Gloriosissimo ac tranquillissimo.* Epistola Paulini & Therasiæ ad Augustinum, quæ sic incipit: *Domino fratri unanimo & venerabili Aug.* Item Epist. S. Augustini ad Paulinum, quæ sic incipit : *Domino verè sancto & venerabili.* Epistola August. ad Maximinum, quæ sic incipit : *Domino dilectissimo & honorabili fratri Maximino Augustinus.* Gregorii Papæ epistola Secundino servo Dei incluso, quæ sic incipit : *Dilectionis tuæ litteras.* Epistola sancti Isidori episcopi ad * Mastonem episcopum, de sacerdote lapso per pœnitentiam posse resurgere in gratiarum statum pristinum : hæc ita incipit : *Veniente ad nos famulo vestro.* Liber retractionis librorum Aug. in quibus qui libri & epistolæ contineantur infra scribemus. Contra Academicos & de Academicis primum scripsi libros ** Hoc autem opus sic incipit : *O utinam, Romane, hominem sibi aptum.* De beata vita liber unus : Hic liber sic incipit : *Si ad philosophiæ portum.* De Ordine lib. II. Hoc opus sic incipit : *De ordine rerum Zenobi.* De Soliloquiis lib. II. Hoc opus sic incipit. Vol. . . . . . De Immortalitate liber I. Hic liber sic incipit. *Si alicubi est disciplina.* De moribus ecclesiæ catholicæ, & de moribus Manichæorum libri II. Hoc opus sic incipit : *In aliis libris satis opinor egisse nos.* De quantitate animæ lib. I. Hic liber sic incipit : *Quoniam video te abundare otio.* De Libero Arbitrio libri III. Hoc opus sic incipit : *Dic mihi, quæso te, utrum Deus non sit author mali.* De Genesi adversus Manichæos lib. II. Hoc opus sic incipit : *Si eligerent Manichæi quos decepissent.* De Magistro lib. I. Hic liber sic incipit : *Quid tibi videmur efficere cum loquimur.*

* al. Massonem, Massanum, Massenum

De vera Religione lib. I. Hic liber sic incipit : *Cum omnis vitæ bonæ ac beatæ viam.* De utilitate credendi liber I. Hic liber sic incipit : *Si mihi Honorate, unum atque idem videtur esse.* De duabus animabus liber I. Hic liber sic incipit : *Opitulante Dei misericordia.* Acta contra Fortunatum Manichæum liber I. Hic liber sic incipit : *Quoniam scriptum est.* De Genesi ad litteram liber I. imperfectus. Hic igitur sic incipit : *De obscuris naturalium rerum quæ omnipotenti Deo artifice facta sentimus, non affirmando, sed quærendo tractandum est.* De sermone Domini in monte libri II. Hoc opus sic incipit : *Sermonem quem locutus est Dominus.*

Psalmus . . . . partem Donati lib. I. Iste psalmus sic incipit : *Omnes qui gaudetis de pace, modum veri judicate, quod*

„ *ei*hypopsalma est.* Contra epistolam Donati hæretici lib. II. Hic
„ liber sic incipit: *Abs te ipso præsente audieram.* Contra Adiman-
„ tum Manichæi discipulum lib. I. Hic liber sic incipit: *De eo*
„ *quod scriptum est. In principio Deus fecit cælum & terram.* Ex Epi-
„ stola quarumdam propositionum * * * Ex Epistola Pauli ad Ro-
„ manos lib. I. Hic liber sic incipit: *Sensus hi sunt in epistola ad*
„ *Romanos Pauli Apostoli.* Expositio Epistolæ ad Galatas lib. I. Hic
„ liber sic incipit: *Causa propter quam scribit Apostolus ad Galatas:*
„ *hæc est.* Epistolæ ad Romanos inchoata expositio liber I. Hic
„ liber sic incipit: *In Epistola quam Paulus Apostolus scripsit ad Ro-*
„ *manos.* De diversis quæstionibus octoginta-tribus lib. I. Hic liber
„ sic incipit: *Utrum anima à se ipsa sit.* Item, de Mendacio scri-
„ psit librum unum. Hic liber sic incipit: *Magna quæstio est de*
„ *mendacio.* Contra epistolam Manichæi, quam vocant fundamen-
„ tum liber I. Hic liber sic incipit: *Unum Verbum Deum.* De ago-
„ ne Christiano liber I. Hic liber sic incipit: *Corona Victoriæ.* De
„ doctrina Christiana libri IIII. Hoc opus sic incipit: *Sunt præ-*
„ *cepta quædam.* Contra partem Donati libri II. Hoc opus sic in-
„ cipit: *Quoniam Donatistæ nobis.* Confessionum lib. XIII. Hoc
„ opus sic incipit: *Magnus es Domine.* Contra Faustum Manichæum
„ libri XXXIII. Hoc opus sic incipit: *Faustus quidam fuit.* Contra
„ Felicem Manichæum libri II. Hoc opus sic incipit: *Opus nostrum*
„ *ita scriptum est.* Annotationes in Job lib. I. Hic liber sic incipit:
„ *Opera magna erant.* De Cathechizandis rudibus lib. I. Hic lib.
„ sic incipit . . . . De Trinitate lib. XV. Hoc opus excepta
„ epistola, quæ postmodum ad ejus caput adjuncta est, sic incipit:
„ *Lecturis hæc quæ de Trinitate.* De consensu Evangelistarum li-
„ bri IIII. Hoc opus sic incipit: *Multa quidem aliàs adversus Do-*
„ *natistas.* De Baptismo libri VII. Hoc opus sic incipit: *In eis lib.*
„ *quos adversus epistolam Parmeniani.* Contra quod attulit Centu-
„ rius à Donatistis libri III. Hoc opus sic incipit: *Dicis eo quod*
„ *scriptum est in Salomone: Ab aqua aliena abstine te.* Ad inquisi-
„ tiones Januarii libri II. Hoc opus sic incipit: *Ad ea quæ me in-*
„ *terrogasti.* De opere Monachorum lib. I. Hic liber sic incipit:
„ *Jussioni tuæ sanctæ, frater Aureli.* De bono Conjugali liber I.
„ Hoc opus sic incipit: *Quoniam unusquisque homo humano generi*
„ *par est.* De sancta Virginitate, lib. I. Hoc opus sic incipit: *De bono*
„ *conjugali nuper edidimus librum.* De Genesi ad litteram libri XII.
„ Hoc opus sic incipit: *Omnis divina Scriptura.* Contra litteras

Petiliani

Petiliani libri III. Hoc opus in libro I. ſic incipit : *Noſtis nos prævaluiſſe.* In ſecundo autem ſic incipit : *Primis partibus epiſtolæ Petiliani.* In tertio autem ſic : *Lege Petiliane litteras tuas.* Ad Creſconium grammaticum partis Donati libri IIII. Hoc opus ſic incipit : *Quoniam ad te Creſconi mea ſcripta pervenire poſſent.* Probationum & teſtimoniorum contra Donatiſtas liber I. Hic liber ſic incipit : *Quoniam timetis conſentire Eccleſiæ Catholicæ.* Contra neſcio quem Donatiſtarum liber I. Hic liber ſic incipit : *Probationes rerum neceſſariarum quodam breviario collectas permiſimus.*

Admonitio Donatiſtarum de Maximianiſtis lib. I. Hic liber ſic incipit : *Quicumque calumniis hominum & criminationibus movemini.* De divinatione dæmonum lib. I. Hic liber ſic incipit: *Quodam die in diebus ſanctis octavarum.* Quæſtiones expoſitæ contra Paganos , numero ſex. Hic liber poſt epiſtolam, quæ poſtmodum à capite addita eſt, ſic incipit : *Movit quoſdam & requiritur.* Expoſitio epiſtolæ Jacobi ad XII. tribus. Hic liber ſic incipit: *Quæ ſunt in diſperſione ſalutem.* De peccatorum meritis, & remiſſione, & de baptiſmo parvulorum ad Marcellinum. libri II. Hoc opus ſic incipit : *Quamvis in mediis & magnis curarum æſtibus.* De unico baptiſmo contra Petilianum ad Conſtantinum, liber unus. Hic liber ſic incipit : *Reſpondere adverſa ſentientibus.* De Maximianiſtis, & Donatiſtis, liber unus. Hic liber ſic incipit : *Multa jam diximus, multa jam ſcripſimus.* De gratia novi Teſtamenti ad Honoratum, liber unus. Hic liber ſic incipit : *Quinque mihi propoſuiſti tractandas quæſtiones.* De ſpiritu & littera ad Marcellinum, liber unus. Hic liber ſic incipit : *Lectis opuſculis quæ ad te nuper elaboravi , fili.* De fide & operibus, liber unus. Hic liber ſic incipit. *Quibuſdam videtur.* Breviculus collationis cum Donatiſtis, libri III. Hoc opus ſic incipit : *Cum Catholici epiſcopi & partis Donati.* Poſt collationes contra Donatiſtas, liber unus. Hic liber ſic incipit : *Quid adhuc Donatiſtæ ſeducimini.* De videndo Deum liber unus. Hic liber ſic incipit : *Memor debiti, illud autem ſic rogavi, & nunc commoneo.* De natura & gratia, liber unus. Hic liber ſic incipit : *Librum quem miſiſtis.* De civitate Dei, libri XXII. Hoc opus ſic incipit : *Glorioſiſsimam civitatem Dei.* Ad Oroſium preſbyterum contra Priſcillianiſtas & Origeniſtas liber I. Hic liber ſic incipit : *Reſpondit quærenti dilectiſſime fili,* Oroſii ad Hieronymum

„ presbyterum, libri II. unus de origine animæ; & alius de sen-
„ tentia Jacobi. Hoc opus sic incipit: *Deum nostrum qui nos voca-*
„ *vit.* Ad Emeritum episcopum Donatistarum post collationem,
„ liber I. Hic liber sic incipit: *Si nunc fili Emerite.* De gestis Pe-
„ lagia liber. Hic liber sic incipit: *Postea quam in manus nostras.*
„ De correctione Donatistarum, liber I. Hic liber sic incipit: *Lau-*
„ *do & gratulor, & admiror.* De præsentia Dei ad Dardanum, li-
„ ber I. Hic liber sic incipit: *Frater, frater dilectissime Dardane.*
„ Contra Pelagium & Cælestium, de gratia Christi, & de pec-
„ cato originali ad Albinum, Pinianum & Melaniam, lib. II. Hoc
„ opus sic incipit: *Quantum de vestra & corporali, & maxime spi-*
„ *rituali salute gaudeamus.* Gesta cum Emerito Donatista, liber I.
„ Hic liber sic incipit: *Gloriosissimo Honorio Augusto XII. & Con-*
„ *stantio.* Contra sermonem Arrianorum. Hic liber sic incipit: *Eo-*
„ *rum præcedenti disputationi hâc disputatione respondeo.* De nuptiis
„ & concupiscentia ad Valerium, libri 2. Primus sic incipit: *Hæ-*
„ *retici novi, dilectissime fili Valeri.* Secundus vero sic incipit: *Sunt*
„ *militiæ tuæ cura.* Locutionum libri VII. Hoc opus sic incipit:
„ *Cum Scripturas sanctas quas appellant canonicas.* De anima & ejus
„ origine libri II. Hoc opus sic incipit, id est, liber ad Renatum:
„ *Sinceritatem tuam erga nos.* Secundus vero ad Petrum sic inci-
„ pit: *Domino dilectissimo fratri & compresbytero Petro.* Duorum
„ vero novissimorum, ad Vincentium, Victorem. Primus sic inci-
„ pit: *Quod mihi ad te scribendum putavi.*

„ Ad Pullentium (*sic*) de adulterinis conjugiis, libri II. Pri-
„ mus horum sic incipit: *Prima quæstio est, frater dilectissime Pul-*
„ *lenti.* Secundus autem sic incipit: *Ad ea quæ mihi scripseras.* Con-
„ tra adversarium Legis & Prophetarum, libri duo. Hoc opus sic
„ incipit: *Libro quem misistis, fratres dilectissimi.* Contra gauden-
„ tium Donatistarum episcopum, libri II. Hoc opus sic incipit:
„ *Gaudentius Donatistarum* * *Tamugaudensis episcopus.* Contra men-
„ dacium liber I. Hic liber sic incipit: *Multa mihi legenda misisti.*
„ Contra duas epistolas Pelagianorum, libri IIII. Hoc opus sic
„ incipit: *Noveram te quidem famâ celeberrima prædicante.* Contra
„ Julianum, libri VI. Hoc opus sic incipit: *Contumelias tuas &*
„ *verba maledicta Juliane.* Ad Laurentium, de fide, spe, & cha-
„ ritate, liber I. Hic liber sic incipit: *Dici non potest, dilectissime*
„ *fili Laurenti, quantum tua eruditione delecter.* De cura pro mor-
„ tuis gerenda ad Paulinum Episcopum, liber I. Hic liber sic in-

* Sic, in editis, *Thamugadensis.*

cipit : *Diu sanctitati tuæ coepiscope venerande Pauline.*

De octo Dulcitii quæstionibus, liber 1. Hic liber sic incipit; *Quantum mihi videtur dilectissime fili Dulciti.* Ad Valentinum & ad eos qui cum illo sunt Monachos, de gratia & libero arbitrio, lib. 1. Hic liber sic incipit : *Propter eos qui hominis liberum arbitrium.* Ad quos super de correctione & gratia, lib. 1. Hic liber sic incipit : *Lectis litteris vestris, Valentine frater dilectissime.*

Clementis urbis Romæ episcopi recognitionum libri x. excepta epistola & prologo ad caput junctis : quorum primus sic incipit : *Ego Clemens in urbe Roma natus ex prima ætate pudicitiæ studium gessi.* Secundus autem sic incipit : *Cum autem dies quæ ad disputandum sermone statuta fuerat.* Tertius vero sic incipit : *Interea Petrus gallorum cantibus surgens.* Quartus sic incipit : *Profecti Cæsarea ut Tripolim pergeremus.* Quintus sic incipit : *Sequenti autem die paulo citius quam solebat.* Sextus sic incipit : *Ubi vero rarescentibus tenebris.* Septimus sic incipit : *Egressi tandem etiam Tripoli Phœnices urbem primam.* Octavus sic incipit : *Postera autem die Petrus.* Nonus autem sic incipit : *Sequenti die Petrus una nobiscum.* Decimus autem sic incipit : *Mane autem exorto, Clemens.*

Expositio in Apocalypsin Joannis Apostoli sancti Ambrosii episcopi, quæ decem & octo libris continetur. Quorum primus sic incipit : *In lectione revelationis Joannis Apostoli, fratres charissimi.* Secundus sic incipit. *Fratres charissimi in candelabro, de quo, cum Apocalypsis legeretur, audistis.* Tertius sic incipit : *Modo, fratres charissimi, audimus beatum Joannem.* Quartus sic incipit : *Et vidi supra dexteram sedentis in throno librum.* Quintus sic incipit : *Sicut modo cum lectio divina legeretur audistis.* Sextus sic incipit : *Et vidi alium Angelum ascendentem ab ortu Solis.* Septimus sic incipit : *Modo, fratres charissimi, cum Apocalypsis legeretur audivimus.* Octavus sic incipit : *Vox de cælo imperium est Dei qui cor tangit.* Nonus sic incipit : *Quod audivimus, fratres charissimi, in lectione quæ recitata est.* Decimus sic incipit : *Modo autem audivimus, fratres charissimi.* Undecimus sic incipit : *In lectione quæ modo recitata est, fratres charissimi.* Duodecimus sic incipit : *In lectione Domini quæ recitata est, fratres charissimi, dixit S. Joannes.* Tertiusdecimus sic incipit : *Sanctus Joannes, fratres charissimi, dum de VII. Angelorum phialis & plagis.* Decimus quartus sic incipit : *Modo cum divina lectio legeretur, fratres charissimi, audivimus beatum Joannem.* Decimus quintus sic incipit : *In lectione quæ reci-*

„ *tata est, fratres charissimi, reges illos.* Decimus sextus sic incipit:
„ *Quotiens Babyloniam nominavi, audistis fratres charissimi, nolite*
„ *civitatem de lapidibus factam intelligere.* Decimus septimus sic in-
„ cipit: *In lectione quæ recitata est, fratres charissimi, beatus Joannes*
„ *Evangelista sic ait.* Octodecimus sic incipit: *Sicut modo audivi-*
„ *mus, fratres charissimi, Angelus Domini locutus est ad beatum Joan-*
„ *nem dicens.*

Γ „ Incipit commentarium sancti Hieronymi de Apocalypsi Joan-
„ nis Apostoli: hic liber sic incipit: *Joannes, qui gratia Dei inter-*
„ *pretatur, figuram Christi tenuit.*

Γ „ Incipit expositio Bedæ Christi famuli super Apocalypsi Joan-
„ nis Apostoli, libri 3. excepto prologo ad caput juncto; quorum
„ primus sic incipit: *Apocalypsis Joannis Christi discipuli quam dedit*
„ *illi Deus palam facere servis suis, fundata per Apostolos Ecclesia.*
„ Secundus sic incipit: *Et vidi septem Angelos stantes in conspectu*
„ *Dei.* Tertius sic incipit: *Et vidi aliud signum in cælo magnum &*
„ *mirabile.*

„ Incipit tractatus de psalmo centesimo octavo decimo Am-
„ brosii Mediolanensis episcopi, cujus prologus sic incipit: *Licet*
„ *mystica quoque velut tuba increpuerit sono.* Liber vero sic incipit:
„ *Beati, inquit, immaculati, &c. Beati qui scrutantur, &c. quam*
„ *pulcher ordo, quam plenus doctrinæ.* Incipit tractatus sancti Am-
„ brosii Mediolanensis episcopi in Cantica canticorum, libri 5.
„ excepto prologo ad caput juncto, quorum primus sic incipit:
„ *Osculetur me osculo oris sui, quoniam optima ubera.* Secundus autem
„ sic incipit: *Vox consobrini mei, ecce hîc advenit.* Tertius sic inci-
„ pit: *En lectulum Salomonis luxuria fortes ambiunt.* Quartus sic
„ incipit: *Exurge aquilo, & veni auster.* Quintus sic incipit: *Pul-*
„ *chra es amica mea, suavis & decora.* Incipit tractatus sancti Am-
„ brosii de psalmo LXI. in quo infidelitatem & impietatem Ma-
„ ximi tyranni graviter redarguit, qui ausus est dominum suum
„ Gratianum Imperatorem fraude & dolo perimere, quem Impe-
„ ratorem in Domini tabernaculo habitare, & in monte ejus re-
„ quiescere dicit: hic liber sic incipit: *Omnium nostrum indubia*
„ *consuetudo est.* Episcopus Ambrosius Mediolanensis sorori suæ
„ Marcellinæ de baculo, liber 1. hic liber sic incipit: *Sollicitam*
„ *sanctitatem tuam.* Legatio Aquileiensis concilii ad Imperatores,
„ Gratianum, Valentinianum, & Theodosium: hic liber sic inci-
„ pit: *Imperatoribus clementissimis & christianissimis.* Item Am-

broſii ad eoſdem : *Imperatoribus clementiſsimis & principibus chriſtianis.* Item alia ejuſdem concilii : *Imperatoribus clementiſsimis.* Item alia ad eoſdem : *Et hoc gloriæ veſtræ clementiſsimus princeps.*

Legatio Ambroſii epiſcopi ad Valentinianum Imperatorem. *Ambroſius Valentiniano Imperatori.* Item alia ad eumdem, de contemnendo ſimulacrorum culturam : *Cum omnes homines qui ſub ditione Romana reguntur.* Item ad eumdem Imperatorem, relatio Symmachi præfecti Urbis, ut aram ſimulacris permittat reſtitui. *Ubi primus Senatus ampliſsimus.* Item Ambroſii ad Valentinianum Imperatorem, & Symmachum præfectum Urbis. *Beatiſsimo principi & chriſtianiſsimo Imperatori Valentiniano Auguſto, Ambroſius epiſcopus.* Epiſtola Ambroſii & aliorum epiſcoporum Italiæ ad Theodoſium Imperatorem. *Beatiſsimo Impetatori & clementiſsimo principi Ambroſius, &c.* Item alia ab eiſdem epiſcopis ad eumdem Imperatorem. *Beatiſsimo Imperatori & clementiſsimo principi Theodoſio Ambroſius, & cæteri epiſcopi Italiæ.* De humanitate & religione Valentiniani Junioris. Ambroſius Theodoſio Imperatori. *Silentium meum rupit.* Ubi ſe excuſat jure Maximi tyranni declinaſſe præſentiam. *Ambroſius Theodoſio Imperatori.* Item Ambroſii epiſcopi ad Theodoſium. *Ambroſius Theodoſio Imperatori.* Epiſtola Ambroſii ad Eugenium Imperatorem. *Clementiſsimo Imperatori Eugenio, Ambroſius epiſcopus.* Incipit liber ſancti Ambroſii, de obitu Theodoſii Imperatoris : *Hoc nobis motus gravis.* Incipit ſancti Ambroſii Epiſcopi, de exceſſu fratris, libri 2. quorum primus ſic incipit : *Deduximus fratres dilectiſsimi hoſtiam meam.* Incipit ſecundus de eadem re : *In die octavo ſuperiore libello aliquid indulſimus deſiderio.* Ambroſius epiſcopus clericis. *Plerumque humanis obrepſit mentibus.* Ambroſius epiſcopus Irenæo. *Quæris à me, cur Dominus Deus manna pluerit.*

Sex libri Auguſtini epiſcopi catholici in libros Juliani hæretici Pelagianæ hæreſis, excepta epiſtola ad caput adjuncta. Hoc opus ſic incipit : *Contumelias tuas & verba maledica Juliane.*

Auguſtini adverſus libros Parmeniani Donatiſtæ, libri 3. Hoc opus ſic incipit : *Multa quidem & aliàs adverſus Donatiſtas.* Item Auguſtinus, de bono conjugali. Hic liber ſic incipit : *In conjugali quippe vinculo, hoc de libro retractationum.* De ſpiritu & littera ad Marcellinum ſancti Auguſtini prologus, ad quem ſcri-

„ pserat tres libros. Liber sancti Augustini ad Marcellinum, de
„ spiritu & littera : hic liber sic incipit : *Lectis opusculis quæ nu-*
„ *per elaboravi*. Sermo sancti Augustini, de præsentia Dei ad Dar-
„ danum : hic liber sic incipit : *Fateor me fili Dardane*. Item sermo
„ sancti Augustini, de virginitate : hic liber sic incipit : *Quantam*
„ *in cælestibus beatitudinem virginitas sancta possideat*. Incipit liber
„ Augustini, de vera religione : hic liber sic incipit : *Cum omnis*
„ *vitæ bonæ ac beatæ*.

Γ „ Libri 3. sancti Augustini, de verbo Domini in Evangelistas,
„ tres, id est, Matthæus, Lucas, & Joannes : quod opus in duobus
„ voluminibus scriptum habemus. Non dico, quod de uno libro
„ divisio facta fuit in duo volumina; sed quia eumdem bis scriptum
„ habemus. Scripseramus quidem eum pridem, sed non tam lu-
„ culenter ut postea : quorum primus sic incipit : *Evangelistam au-*
„ *divimus, & in eo Dominum eos arguentem*.

Γ „ De Consensu Evangelistarum, libri IIII. hoc opus sic incipit :
„ *Inter omnes divinas authoritates quæ sacris litteris continentur*.

T „ Liber etymologiarum Isidori Spalensis (*sic*) episcopi.

Γ „ Libri 10. Livii (*sic*) ab Urbe condita ; sed capita XL. adhuc
„ desunt Pomposiano Abbati, quæ reperire avide anhelat.

Γ „ Liber proëmiorum de libris novi & veteris Testamenti. Item
„ liber sancti Isidori, de vita, ortu & obitu sanctorum Patrum,
„ qui in scripturarum laudibus referuntur : hic liber sic incipit :
„ *Incipiunt nomina* . . . . Sanctorum Patrum veteris
„ Testamenti mysticè exposita à sancto Isidoro Spalensi episcopo.
„ Hic liber sic incipit : *Adam figuram Christi gestavit*. Item nomina
„ sanctorum de novo Testamento : hoc opus sic incipit : *Quatuor*.
„ Chronica sancti Isidori Spalensis episcopi, describens historiarum
„ breviarium ab exordio mundi, usque ad Heraclii tempus, liber.
„ Liber differentiarum Isidori Spalensis episcopi : hic liber sic in-
„ cipit . . . . Item de distinctionibus quatuor vitiorum : hic
„ liber sic incipit : *Contra hæc tam 4. virtutum genera*. Item se-
„ cundus, de differentiis verborum : hic liber sic incipit : *Isidorus*
„ *lectori salutem. Plerique veterum sermonum differentias distinguere*
„ *studuerunt*. Sermo Isidori contra Arrianos : qui sic incipit : *Veni*
„ *Domine Jesu Christe redemptor noster*.

„ Sermo sancti Joannis Os aurei, de psalmo L. & pœnitentia
„ David, qui sic incipit : *Ad cœnæ vos reliquias vocamus*. Epistola
„ ejusdem ad eos qui dicunt, quare non de medio sublatus est

diabolus: hic liber sic incipit: *Rursum vobis mensam quam pridem promisi.* In nomine sanctæ & individuæ Trinitatis, incipiunt acta sancti Methodii episcopi Paterensis, de regnis regum gentium, & de novissimis temporibus certa demonstratio christiana.

Duo libri Aug. de Genesi contra Manichæos: hoc opus sic incipit: *Si eligerent Manichæi quos deciperent.* Item duo libri sancti Augustini ad Simplicianum: hoc opus sic incipit: *Gratiosissimam plane atque suavissimam interrogationum tuarum dignationem.* Item Augustinus ad Dulcitium, de octo quæstionibus: hoc opus sic incipit: *Quantum mihi videtur, fili dilectissime Dulciti.* T

Incipit expositio super Cantica canticorum Apponii: hic liber sic incipit: *Admirantibus vocem Spiritus sancti.*

Decreta Pontificum . . . . primi Clementis Papæ ad Damasum. T

Item Augustini libri 15. de Civitate Dei, x. in volumine uno, & v. in alio. Γ

Historiarum antiquarum XLIV. lib. Trogi Pompeii. T

Expositio in Evangelium Matthæi edita nescio à quo authore, cum prologo ad caput juncto: hic liber sic incipit: *Cum diligenti studio, ac cum sollicita diversis testimoniis Prophetarum, Evangelistarum numerum volumus approbare.* Hoc autem opus tendit usque ad Evangelium, quo ait: *Tunc oblati sunt ei parvuli ut manus eis imponeret & oraret:* & dividitur expositio libri in LXXVI. capitula. Γ

Memento, prudens Lector, quia solerti cura (*sic*) strenuissimi Abbatis Hieronymi superius dicti, omnes pene supra commemoratos libros diligenti sibi exercitio jam scribere fecit. Ideo enim dixi, pene, quia quosdam quos sanctus Augustinus in libro Retractationum commemorat, ejus avidæ manus nundum (*sic*) attingere valuerunt. Unde sagax ingenium illius numquam quiescit sedulo rogitando & percunctanuo ubi habiles sanctorum libri latitent, quatenus ad eorum indaginem pervenire, & suo armario addere valeat; ut inter Italicas Pomposiana mire fulgeat ecclesia. Omnia Dei clementia circa suos, quæ sic fidem flagrare facit, ut quasi esuriens comedat nec satietur, sitiens ebibat ampliusque sitiat. Quippe desiderium illius, modum in requirendo non reperit ullum, sed anhelanter, operoseque annititur, quo, se vivo, eximia librorum copia propriam ditet Ecclesiam. Sed quia

* *sic legendum puto, nonnisi vox una deest.*

„ livor & iniquæ * *(lingua)* contagium ſæpe inter felicia ſecure
„ ac bene geſta rodere ſolent; non ignoramus futurum fore quoſ-
„ dam ſuperſtitioſos & malivolos, qui ut ſancto loco detrahant,
„ ut optimo Abbati calumniæ . . . . ingerant proeaci
„ cura indagare; cur idem venerabilis Abbas Hieronymus vo-
„ luit gentilium codices, fabulaſque erroris, exactoſque tyran-
„ nos divinæ inſerere veritati, paginæque librorum ſanctorum.
„ Quibus reſpondendum apoſtolicis verbis, quia in domo poten-
„ tis non ſolum vaſa aurea & argentea, ſed & fictilia ſunt . . .
„ . . . . Hoc egit ut pro ſtudio & merito ſuo habeat unuſ-
„ quiſque in quibus oblectetur & proprie exerceat ingenium. Hinc
„ & ipſa veritas ait: *In domo Patris mei manſiones multæ ſunt.* Credo
„ ut quantò quis hic erit ſanctior, tantò illic beatior. Idem quo-
„ que gentilium commentum librorum, ſi ad puram intentionem,
„ intelligantur *(* utile eſt.)* Quid enim aliud ſonant quam ſæcula-
„ rem pompam nihil eſſe? unde Apoſtolus: *Scimus quoniam dili-*
„ *gentibus Deum omnia cooperantur in bonum.* Quieſcant itaque; ar-
„ gumentoſus vero Abbas in ſancto opere, ut qui bene cœperit,
„ uſque in finem perſeveret: ut libri poſteris profuturi ſcribantur,
„ & pro futuris temporibus ad memoriam retinendum itidem
„ ſubnotentur.

* *sic suppleo*

Ex iis quæ de Tito-Livio notat Henricus pag. 94. jam ævo ſuo amiſſas & deploratas tanti ſcriptoris decades bene multas indicat, tametſi non ſic accurate rem teneat. Ignorat quippe nemo ex decadibus 14. ſive ex libris, 140. aut, ut alii, 142. ſolos ſupereſſe 35. ac proinde amiſſos totos 107.

De Trogo Pompeio cùm agit, cave ſis putes ipſum Trogum integrum hac in Bibliotheca extitiſſe, qui jam à multis retro ſæculis extinctus erat. Verum de Juſtino intelligas epitomes auctore: qua epitome Juſtinus Trogum nobiliſſimum ſcriptorem confodit ac de medio ſuſtulit; perinde atque Livius magna ſui parte periit Floro & Argumentorum auctore perniciem inferentibus. Editis quippe compendiis auctores primi, valere juſſi, paulatim incuriâ vel funditus interierunt, vel mutilati magna ſui parte ſunt.



CAPUT

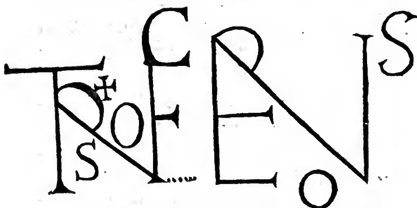
CAPUT VII.

Ecclesia S. Vitalis Ravennensis. Monogrammata Titi Cornelii Nepotis. Epitaphium Isaaci Exarchi. Aliud epitaphium. Inscriptiones quædam. Pyrgus Agnelli in ecclesia Cathedrali. Ecclesia canonicorum Regularium. De Monasteriis Classensi & beatæ Mariæ Portuensis. Recessus maris Hadriatici. De cataracte Velini. Adventus Romam.

SEPTEMBRIS die secunda Ravennam venimus, & in Monasterium S. Vitalis postridie quam obierat Abbas divertimus. Ecclesia in antiquissimis Europæ fertur, spectabilis formâ, ornata marmore vario opereque musivo. Ibi videre est Justiniani effigiem imperatorio cultu, cum Episcopo, Diaconis & administris, vestitu, ut tulit ætas, sacro & solemni. Ab altera chori parte Theodora conjux cum famulatu, quorum omnium hîc typum atque formam exprimere juberet animus, nisi nos in libro de operibus musivis prævertisset ὁ μακαρίτης Ciampinius.

Ecclesia columnis fulta est, labentis artis notam præferentibus. In capitellis monogramma visitur, quo perperam lecto, non pauci Narsetem inde fundatorem Ecclesiæ pronuntiarunt, nec dubia, ut putabant, conjectura. At *Nepos*, non vero *Narses* legitur, ut vel primo conspectu quivis ex oblata modo figura intelligat. Huic adjicimus aliud monogramma, quod pariter in capitello sanctæ Agathæ majoris Ravennensis scalptum visitur, mihique transmissum Romam fuit à viro docto & amico Columbano Bosio Mantuano Cœnobii doctore: conspiciturque in secundo capitello ad lævam, è regione ostii. Monogramma alterum alteri facem præfert, eumdemque, ni fallor, notat artificem. In eo quod S. Vitalis est, ut nemo non videt, *Nepos* legatur necesse est: in alio sanctæ Agathæ littera E, detritâ lineâ inferiore in F conversa quid negotii facessere potuit. Verùm rogante laudato viro Columbano Bosio, ut quid ferret expromerem, nihil morante littera F, legi subito *T. C. NEPOS, Titus Cornelius Nepos*, detritam infernè lineam suspicatus: & rogavi ut rem explorarent diligentius: renuntiarunt autem ad eum locum la-

pidis frustum excidisse cum linea. Aderit fortasse nonnullis scrupulus, architectusne fuerit memoratus ille Nepos, an is qui



proprio peculio Ecclesiam excitaverit; architectis namque olim vetitum fuit ædificiis nomen adscribere. Sed non est quod hæreamus: remotiorem antiquitatem spectat negata illa artificibus nomen sculpendi facultas; neque nomen hic consequenter, sed in monogrammate legitur: ad hæc, ut ex inscriptione antiqua Rubeus comprobat, Julianus quidam argentarius jussu Ecclesii episcopi ecclesiam S. Vitalis excitavit. Quid si dicamus columnarum dumtaxat, non ecclesiæ artificem fuisse Nepotem: in columnis enim tantùm, neque usquam alias compatet ejus monogramma.

Proximè ostium Monasterii in urna marmorea exstat bellissima inscriptio Græca quæ apud Rubeum legitur, sed erroribus conspersa. Hic sanam proferimus Græcé.

Ενταῦθα κεῖται ὁ στρατηγήσας καλῶς,
Ρώμην τε φυλάξας ἀβλαβῆ καὶ τὴν δύσιν
Τρεις ἐξ ἐνιαυτοῖς τοῖς γαληνοῖς δεσπόταις
Ισαάκιος τῶν βασιλέων ὁ σύμμαχος,
Ο᾽ τῆς ἁπάσης Αρμενίας κόσμος μέγας
Αρμένιος ἦν γὰρ οὗτος ἐκ λαμπροῦ γένους.
Τουτου θανόντος εὐκλεῶς ἡ σύμβιος
Σωσαννα σώφρων τρυγόνος σεμνῆς τρόπῳ
Πικρῶς στενάζει ἀνδρὸς ἐστερημένη,

Ανδρὸς λαχόντος ἐκ καμάτων διδοξίαν
Εν ταῖς ἀνατολαῖς ἡλίου καὶ τῇ δύσει,
Στρατοῦ γὰρ ἦρξε τῆς δύσεως καὶ τῆς ἕω.

Quæ sic verto:

Hic jacet qui Ducis munere strenuè perfunctus est,
Romamque servavit illæsam & Occidentem,
Ter senis annis, serenissimis Principibus,
Isaacius Imperatorum belli socius,
Totius Armeniæ ornamentum magnum,
Armenus erat enim ex præclara stirpe.
Illo gloriose defuncto ejus conjux
Susanna pudica, instar castæ turturis
Assidue gemit viro privata,
Viro scilicet tot laboribus gloriam nacto
In Oriente atque in Occidente,
Exercitum enim duxit Orientis & Occidentis.

Obiit autem anno Christi 641. Heraclio Imperatore. Is ipse Isaacius, cum confirmandi Severini Papæ causâ Romam petiisset, ecclesiam S. Joannis Lateranensis expilavit.

Ejusdem Isaacii cum Ravennæ degeret, obiit fratris filius undecim annorum, cujus epitaphium hinc & inde mancum exscripsi in domo viri clar. Danesii.

. . . .
. . . . ἐν σώματι κρύπτεται κατ . . . . .
. . . . . ος τὸ θεῖον ἡ ψυχὴ μι . . . .
. . . . ας ἄφθαρτον ὁ τραυὰς β . . . .
. . . πς φυγοῦσα τῆς ἀμαρτίας . . . .
. . . ουτος ἦν ἐτῶν ὡς ἕνδεκα . . . .
. . ος ἁπλοῦς διηγηθεὶς γλυκὺς . . . .
Ον Ισαάκιος ὅστις ἔξαρχος μέγας
Εργοις ἐδείχθη τῶν Ιτάλων στρατευμάτων
Εκλαυσε πικρῶς ἐκ βάθους τῆς καρδίας
Ως πρὸς πατρὸς μὲν θεῖος αὐτοῦ τυγχάνων
Εχων δὲ πρὸς αὐτὸν σπλάγχνα πατρικοῦ πόθου.

Id est, expuncto adolescentis nomine.

. . . .
in corpore tumulatur seorsum

cujus anima quæ Dei sunt meditabatur
quæ incorruptionem consequuta est
quia fugit imperium peccati.
Hic erat annorum circiter undecim,
simplex, liberalis, mansuetus.
Quem Isaacius ille qui magnus Exarchus
Rebus gestis comprobatus est Italicorum exercituum
Flevit amare ex intimo cordis,
Qui patruus quidem ejus erat,
Sed viscera paterni affectûs erga ipsum gerebat.

Primus autem versus epitaphii excidit, in quo videtur fuisse pueri nomen. In eadem D. Danesii domo visuntur inscriptiones aliæ elegantes, quarum nonnullas exscripsi. Singularis est Marci Aurelii Theodori infantis, in qua descriptis de more litteris D. M. subtus ponitur pueri caput & hic & inde manus, post sequitur inscriptio, quam hîc exhibemus, typo addito rotundæ ejusdem cl. Danesii urnæ ex marmore Græco, altitudine pedali cum operculo ejusdem materiæ, ubi luctus singularis exprimitur, cujus mihi rogatu viri clar. Danesii, copiam fecit laudatus vir amicissimus mihi Columbanus.

Die Septembris tertia D. Franciscum Negrium Ravennensis cujusdam ecclesiæ *curatum*, ut vocant, invisimus: erat ille senex vir bonus & candidus, sine fuco & fallaciis more majorum: qui diu peregrinatus maximeque in Septentrionalibus plagis, itinerarium ac descriptionem paraverat illarum regionum, quam cum typis dare cœpisset exstinctus morbo est. Is in horto suo rosam arborem ostendebat in cujus ramorum umbra homines plus quadraginta consistere possunt: strobilos item servabat seu pinea poma, ex quorum meditullio emergebat surculus cui alii strobili adnati.

Hinc ad Domum seu cathedralem pergimus, ubi quædam observatu digna. Apsis musivo opere, quod ornamenti genus à Græcis ad Latinos emanavit. Pavimentum ex marmore varii generis & coloris, atque ex porphyretico. Nihil istic singularius ambone, qui turris instar concinnatus est, ex albo marmore totus, hinc & inde scalæ, quarum alia versus altare, altera è regione ostii sita est. E suprema ambonis parte legitur sculptum, *Servus tuus Agnellus episcopus hunc pyrgum fecit.* Sex ordinibus

P.100.



D M

M·AVR·THEO·
DOT·FIL·Q·V·AN·
IIII·M·AVR·THEO·
DOT·N·ATTIAN·
COP·ET POPPEI
SECVNDIN·MAT
PARENT·FILPOS

anaglyphorum ab imo ad ſummum ornatur * pyrgus, in primo ordine ſex oves ſculptæ ſunt, in ſecundo ſex pavones, in tertio cervi totidem, in quarto columbæ eodem numero, in quinto ſex anates, in ſexto rantumdem piſcium. Hæc arcana quadam ratione ſic compoſita ſunt, quam nec libet nec vacat exquirere. * πύργος

Ipſa die baptiſterium Catholicorum adiimus, ſic dictum, πρὸς ἀντιδιαστολὴν baptiſterii Arrianorum. Eſt autem figurâ octangulum, intus ornatum marmore vario. In medio exſtat piſcina item octangula, ubi opinio eſt baptiſmum olim per immerſionem collatum fuiſſe.

Quarta Septembris in archivum eccleſiæ Cathedralis deducimur, ubi quædam excerpſimus ſuo loco publicanda. Pauciſſima ſunt archiva tot diplomatibus varii generis ætatiſque inſtructa: quorum catalogum peramplum, addito cujuſque chartæ compendio, nactus ſum. Iſthinc deſcendimus in capellam à S. P. Chryſologo exædificatam, ut fidem facit monogramma in fornice poſitum, muſivo & teſſellato opere. Viſitur ibidem eburnea cathedra antiqua anaglyphis ornata, quam ferunt uſui olim fuiſſe Archiepiſcopis Ravennenſibus.

Adiimus item eccleſiam Canonicorum Regularium, omnium per Urbem elegantiſſimam, monſtrant iſtic tabernaculum lapidibus pretioſis in tabellas ſectis veſtitum. In Cimeliarchio exhibent vas ingens porphyreticum, in quo aiunt nuptiis in Cana Galilææ celebratis, aquam in vinum mutatam fuiſſe. Verum admodum robuſti pocillatores fuere qui vaſa hujuſmodi vertere poſſent: nam etſi vacuum nonniſi magno conatu moveri loco poteſt vel à nervoſis, ſublimem autem hydriam hujuſmodi vel vacuam ducere gigantis eſt. Porro ab ima parte perforatum vas fuit; metu, aiebat Cimeliarchus, Gallorum incurſantium, ne violarent tam pretioſum pignus; in illoſque fracti cimelii invidiam derivabat.

Septimâ ejuſdem menſis rhedâ vehimur ad Monaſterium Claſſenſe, cujus videndi appetentior eram, olim celeberrimum jam vero deſertum quia inſalubre admodum. Eccleſia viginti quatuor columnis ex marmore Græco fulta. Apſis opere muſivo, ita eleganti colorum nativa pulchritudine ut nihil ſupra. Inde pergimus ad eccleſiam S. Mariæ Portuenſis Canonicorum Regularium, ſecundo item ab urbe milliario, quæ deſerta eſt ob intemperiem cæli. Eccleſia nullo alio ſpectabilis quam quod à

Jotto Florentino, pictoriæ artis in Italia restauratore, depicta sit. Erat autem Jottus Dantis Aligherii poëtæ familiaris. In sepulcro quodam legitur annus fundationis cum epitaphio hujusmodi,

Hic situs est Petrus peccans cognomine dictus
Cui dedit hanc aulam meritorum condere Christus.
Anno milleno centeno debita solvit,
In decimoque nono defunctus corpore dormit.
Quarto Kalendas Aprilis.

Jotto Florentinus restituit pictoriam artem
Depinxit hanc Ecclesiam.

Postrema quæ Jottum spectant recentiora sunt. Hæc olim loca mari contermina, & Ravennæ portus celebris fuit, ubi statio perpetua navium in præsidium maris superi sive Hadriatici; dum alia item classis in Misenæo portu proxime Neapolim staret ad tutelam maris inferi sive Tyrrheni. Claudiano teste, Honorii Augusti ævo portus Ravennæ adhuc, tumente maris æstu, frequentabatur, & ad urbem appelli poterat, ut eleganter ille:

Jamque ora Padi portusque relinquit
Flumineos, certis ubi legibus advena Nereus
Æstuat, & pronas puppes nunc amne secundo,
Nunc redeunte vehit, nudataque littora fluctu
Deserit, Oceani lunaribus æmula damnis.

Elapso dehinc sæculo, Padi illuvie portum in amœnissimos hortos commutatum testificatur Jornandes. Et Procopius ejus suppar ait, ævo suo mare duobus jam stadiis Ravenna recessisse, & à triginta stadiis brevium frequentiâ arceri naves appulsu. Sub hæc paulatim prominente solo, tota illa triginta stadia in campos, vineas, pinetaque versa sunt. Recedentibus aquis recessit antiquus Urbis splendor: quamquam non una isthæc jacturæ causa; rerum enim Italicarum tumor, ferventesque proximis sæculis in Italia factiones, plerisque urbibus perniciem intulere.

Septimâ Septembris Ravenna deceditur, & postridie Anconam divertimus, ubi musæum viri clar. Camilli Pighii visimus numismatibus antiquis, aliisque id genus cimeliis instructum probé. Insequenti Lauretam venitur: ibi fusis ad B. Virginem precibus, conspectaque nec sine stupore Ecclesiæ supellectile atque thesauro, pergimus Romam. In transcursu, Velini cataracten pro-

xime Interamnam viſimus de quo Tullius ad Atticum lib. 4. Epiſt. 14. *Reatini me ad ſua τέμπη duxerunt, ut agerem cauſam contra Interamnates apud Conſulem & decem legatos, quod lacus Velinus à M. Curio emiſſus, interciſo monte in Nar defluit.* In monte itaque rapidiſſimo alveo Velinus labitur, donec in abruptum deveniat in quo lapſus ingens: iſtic præceps fluvius deſilit in rupes deorſum, ac in ſpumam & nimbum pene totus abit, hinc perpetua nubes atque in nube irides circumquaque. Cataracten pedum plus minus centum eſſe arbitrantur mecum bene multi; neque enim audiendi qui trecentos adſcribunt. Delapſus in profundum fluvius per anfractus & ſaxa in Nar influit atque nomen amittit, etſi Nare multo major, puta quia cum non nativo ſed manu facto alveo in hunc ſeſe fluvium immittat, ceu hoſpes & advena priſcum ejus nomen non mutavit. Narrabant autem nobis, canalem quo Velinus in abruptum fertur, cujuſque ima pars rupes eſt, lapideſcente in fundo aqua, ſenſim augeri & altiorem evadere; quam rem, aiebant, repetitis experimentis exploraram nihilque ambiguam eſſe.

Decimâ-ſextâ Septembris anno 1698. Romam adventamus, ubi à viro clar. Claudio Stephanotio Congregationis noſtræ Procuratore Generali veteris amicitiæ nomine fraternè excipimur, necnon à D. Guillelmo Laparre ejus tunc ſocio. Inſperatis negotiis interceptus duobus cum dimidio annis Romæ verſatus ſum: otiumque tantum evolvendis maximè Bibliothecarum codicibus, luſtrandis etiam Urbis monumentis, contrivi.

Πολλὰ μὲν ἐσθλὰ παθὼν φρεσὶ, πολλὰ δὲ λυγρά.

Inter adverſa quæ acciderunt, domeſtica præſertim funera nec opinantem, uti ſolet intercepere. Etenim D. Claudius Stephanotius anno 1699. 20. Junii è vita migravit. Vir præclarus, cujus à pietate, prudentia, ſtudio litterarum aliquod erat Romæ & in Galliis nomen. Paucis item poſt deceſſum ejus menſibus in ætatis flore ſublatus eſt itineris ſocius D. Paulus Brioys, acri juvenis ingenio, Græcè doctus. Obiit is anno 1700. 10. Februarii.



CAPUT VIII.

Nova Diarii ratio. De schedis Flaminii Vaccæ. Epistola ejusdem. DIES PRIMA *lustrandæ Urbi deputata. Basilica S. Mariæ Majoris, de arcu Sixti III. ibidem. De templo Dianæ. Ædificium nobile in hortis Mecœnatianis. Arcus Gallieni. Tropæa Cimbrica. Tabernæ in villa Alteriana. Thermæ Helenæ in villa Ursinia: Anaglyphum Neptuni ibidem. Ecclesia S. Crucis. Vetus alia Ecclesia Christianorum. Porta Esquilina. Mausoleum Helenæ. Cancellari campi Boarii epitaphium, itemque equitis Norici. Equitum singularium sepulcrum. Ecclesia S. Laurentii & Cœmeterium. Capita Cæsarum effossa aliaque monumenta. Urnæ Gotthorum. Pantheum Minervæ Medicæ. Nymphæum. Ecclesia sancti Eusebii, columna Maxentii.*

HIc diarii novam inimus viam: quia enim tantum temporis Romæ versati sumus, singula quo ordine visa sunt diebus adscribere suis neque liber, neque alicujus operæ pretii esset. Toto illo duorum & dimidii annorum spatio, si quid vacabat à Bibliothecarum & codicum curis, explorandis Urbis monumentis dabam operam. Et cum aliquandiu nullo ordine, utque fors ferebat, modo id modo aliud visissem; quamdam denique mihi præscripsi lustrandi normam, ut viginti dierum intervallo Urbem totam percurrerem, accurate singula circumspiciendo. Morem autem repetii quoties vel amicorum rogatu, vel meopte nutu ac voluntate Urbem revisi, ut vicenorum semper dierum curriculo totum complecterer. Eodem itaque ritu diarium Romanum nostrum parabimus. Nec fortasse deerunt queis plures vestigandæ Romæ dies insumere & singula curiosiùs indagare cordi erit; at iis integrum pedetentim ac morosius omnia lustrare, & binis ternisve diebus ea dispicere quæ uno complexus sum.

Præter ea quæ meis ipse oculis observavi, quæ scilicet ut plurimum vel intacta, vel secus aut non pro merito rei nec examussim descripta

deſcripta ſunt, priſtinum quippe inſtitutum perſequor; non pauca neque ſpernenda ex ſcriptoribus anecdotis, in quos incidi, mutuatus ſum: quibus longè præſtat Flaminius Vacca ſculptor Romanus. Is de monumentis Romanis ſuo & majorum ævo deprehenſis, obſervationes bene multas cùm ſuo tùm notorum experimento collegit: atque Anaſtaſio Simonettæ Peruſino, qui Romanarum antiquitatum librum accuratione multa parabat, dono obtulit. Obſervationes Flaminii, ut nullo ordine inter ſe cohærebant, ſed intermixtæ erant, ut quæque forte fortunâ ſeſe obtulit, nulla habita argumenti ceu rei deſcriptæ ratione; ita liberum fuit eas ad inſtitutum aptare meum, cum maximè hoc pacto ad germanam ſeriem propriamque ſedem reponantur. Schedas autem ejus Italico vulgari idiomate conſcriptas, Latinè reddere viſum, quò eruditis forent opportuniores. Eas ſane, ut nova & intacta multa complectuntur, antiquitatis ſtudioſis non diſplicituras confido. Erat Flaminius nobilis ſculptor Romanus, cujus peritiam prod説 opera fabrilia non pauca variis in templis ædibuſque Romanis. Is decimo-ſexto ſæculo floruit, videtur ad decimum-ſeptimum produxiſſe vitam. Viſitur ejus ſepulcrum, ſed ſine anni ſignificatione, in eccleſia S. Mariæ Rotundæ, ubi iconi ejuſdem marmoreæ ſubjicitur epitaphium ſequens:

D. O. M.

Flaminio Vaccæ ſculptori Romano, qui in operibus quæ fecit, nunquam ſibi ſatisfecit.

Epiſtolam ejuſdem ad Anaſtaſium Simonettam hic præmittimus.

Clariſſimo Viro Simonettæ Anaſtaſio, Flaminius Vacca
S. P. D.

Cum rumore nuntio acceperim te, Vir Clariſſime, Romanarum antiquitatum librum accuratione multa & labore adornare; « in grati animi ſignum pro innumeris abs te mihi collatis beneficiis, haſce quantulaſcumque ſchedulas meas tibi tranſmitto, « ratus cordi tibi fore obſervationes haſce meas penes te habere, « quas à pueritia ad annum uſque vitæ 56. tum meis ipſe oculis, « tum narratu multorum accepi, de iis quæ Romæ noſtra ætate « variis in locis effoſſa ac deprehenſa ſunt. Accipe quæſo, Vir «

.O

„ Clarissime, saltem animi adfectum : nec indigne habeas, si li-
„ gnum, ut aiunt, in sylvam congeram. Vale, Vir Clarissime,
„ Romæ primâ Novembris 1594.

A Basilica S. Mariæ Majoris Urbem lustrare semper orsi sumus, in Esquilino monte sita : quo loco, ut vulgo creditur, consedit olim Junonis Lucinæ templum; ac, quod nihil controversiæ admittit, proximè macellum Livianum. Secundas ipsa tenet inter basilicas Romanas, sunt nempe Romæ basilicæ quinque, S. Joannis Lateranensis, S. Mariæ Majoris, S. Petri Vaticani, S. Laurentii extra muros, S. Pauli via Ostiensi. Spectabilis in ea arcus est, opere musivo exornatus, auctore Sixto Tertio Pontifice, quâ formâ primùm eodem curante excitatus est. Id asseritur inscriptione eodem in musivo concinnata, XYSTUS EPISCOPUS PLEBI DEI. Paucissima Romæ supersunt ædificia tantæ vetustatis à Christianis excitata. Figuræ porro musivo opere expressæ non imperitam manum olent.

In apside chori musiva item pictura exstat Nicolai IV. tempore concinnata, ubi depingitur Pontificia veste Nicolaus ipse IV. cum Tiara oblonga conica non triplici, quod postremum genus invexit Bonifacius VIII. ejus successor. Sanctus item Franciscus ibidem delineatur, eadem qua Capucini veste, sed sine barba, sine pallio, togatus.

De cæteris hujusce basilicæ, capellis scilicet reliquiis, &c. infinitæ penè descriptiones prodiere prodeuntque in dies. Ibi visitur famosa illa B. Virginis cum puero Jesu imago, pictore, aiunt, S. Luca. Septem, ni fallor, hujusmodi tabellæ, in variis Urbis ecclesiis, eodem artifice comparent, omnes ex Græcia comportatæ. In Calendariis & Menæis Græcorum haud infrequens imaginum B. Virginis S. Luca pictore mentio. In Bibliotheca verò RR. PP. S. Basilii, martyrologium exstat decimo circiter sæculo exaratum, ubi celebrantur imagines hujuscemodi.

A sinistris ostii majoris habetur sepulcrum Philippi de Levis Cardinalis titulo SS. Petri & Marcellini, & Eustachii fratris ejus, qui sæculo XV. floruere, ambo Galli & Archiepiscopi Arelatenses.

„ FLAMINIUS VACCA. Proximè ecclesiam S. Ma-
„ riæ Majoris, quâ Urbem respicit, deprehensa fuit statua vulgari
„ proceritate, sedens; vestitu tali ut fasciis circumvoluta videre-

tur, cubito in genu posito nixa: qua conspecta Petrus Leo Castellus, iis in rebus peritissimus, ait esse Victorinam matrem Castrorum.

At res dubio non vacat: Victorina quippe virilis audaciæ femina, penes quam in Galliis aliquantum temporis summa rerum fuit, adeo ut Mater castrorum à militibus renuntiaretur; multos quidem Gallieni tempore ad imperium suscipiendum induxit atque fovit; verum Romæ ut hostis habita est, ejusque nummi qui hactenus exstant, Treviris cusi sunt: neque simile veri est statuas ipsi Romæ erectas fuisse. Ad hæc, summa fuit isto ævo Romæ statuariæ artis imperitia, ut mirum si quis nativam mulieris effigiem, tam accurate expresserit, quando maximè ex nummis ejus qui rarissimi sunt & sæculi inelegantiam olent vix potest vera illius forma deprehendi. Denique numismata Victorinam galeato capite exprimunt, longe diverso scilicet à memorata statua cultu.

In Monasterio S. Antonii Gallorum huic basilicæ vicino, rudera visuntur antiqui Dianæ Templi, quæ in horreum versa sunt. In horrei muro musivi operis sparsa hinc & inde vestigia observantur, quæ venatus ferasque sylvaticas referebant, germana Dianæ symbola. Ex hisce ruderibus eruta gemina musivi operis frusta in capellam sancti Antonii translata sunt, &, vario marmore, in utroque latere capellæ leonem qui vaccam suffocat exprimunt. Nec moveat quempiam quod nulla templi hujusce in Rufo, Victore aliisque scriptoribus exstet memoria. Nam infinita pene hujusmodi eruuntur in dies hactenus inobservata, intacta: quale est templum Mithræ in valle Viminalis, de quo ne γρῦ quidem apud scriptores: cujusque situm & formam suo loco reperies.

Hortos Mæcenatianos, hac in parte fuisse regionis Esquilinæ sitos, omnium pene calculis eruditorum asseritur, ita scilicet ut à templo circiter S. Martini in montibus ad aggeres Tarquinii, qui pone S. Antonium hactenus videntur, pertigerint, complexi hodiernas SS. Viti & Modesti atque S. Antonii sedes, quod ex Tacito maximè & ex Martiali eruimus. Prior enim ait lib. 15. *Nero Antii agens non ante in Urbem regressus est, quam domui ejus, qua Palatium & Mæcenatis hortos continuaverat, ignis propinquaret.* Quo pacto autem continuaverit aperit Martialis.

Hic ubi miramur velocia munera Thermas
Abstulerat miseris tecta superbus ager.

A Palatio nempe Augusti ad Thermas usque Titi domus illa Neronis protendebatur: inde vero per acclive montis Esquilini, sublatis domibus atque tectis, superbum agrum sive hortos paravit, qui Mæcenatianis hortis contermini erant, ibidemque turris Mæcenatis in Esquiliarum vertice, unde ludibundus Nero late grassans incendium spectabat. Quibus Mæcenatianis hortis finitima Virgilii Poëtæ domus. Esquiliarum porro verticis pars illa quæ Thermis Titi & campo intermedio opposita est, in sanctum Vitum & adjacentia loca cadat oportet. Hoc situ, teste oculato Flaminio Vacca, ædificium nobile repertum, quod si conjectare liceat, hortorum Mæcenatianorum ornamentum fuerit: eam suspicionem forte augeant icones philosophorum mox memorandæ.

„ FLAMINIUS VACCA. E regione sancti Antonii versus hospitium sancti Viti, memoria mea erutæ fuerunt columnæ multæ partim ex marmore fusco, partim ex marmore statuali, subjacebatque elegans pavimentum ex marmoribus. Ibidem deprehenderunt vas grande septem palmorum longitudine, totidemque latitudine, cum ansis singulari more confectis. Insculptæ istic erant aliquot larvæ, probè delineatæ, necnon philosophorum icones, in queis effigiem Socratis agnovi. Puto jam esse penes Cardinalem Farnesium.

Ecclesiæ sancti Viti accumbit ad lævam arcus Gallieni ex Tiburtino lapide, cujus inscriptio plerumque tradita fuit. Eodem loco, videlicet in summo Esquiliarum, statuam erigi sibi jusserat Gallienus colosso duplo majorem, ut narrat Trebellius Pollio, ita ut hastam teneret per cujus scapum infans ad verticem conscenderet. At nece præoccupatus, informem colossum reliquit. Atque ut probabile est per arcum sive portam hujusmodi ad colossum aditus futurus erat.

Eodem itinere visitur castellum aquæ Martiæ semirutum; à cujus fronte tropæa Marii olim sita, ut ex ipsis tropæis, quæ ibidem erecta proximis sæculis erant, atque ex remotissima traditione discimus. Qua de re tamen haud leves exortæ controversiæ & ad hos pene dies productæ. At rem probe tenentibus nihil loci controversiis ac quæstionibus. Tropæa istic fuisse nemo inficias eat. Ea autem ipsa fuisse quæ Caio Mario de

Cimbris & Teutonibus erecta sunt, haud minus certum; nam à multis jam sæculis locus *Cimbrum* vocatur. Rem aperte testificatur Anonymus XIII. sæculi, quem ad calcem Romani hujusce Diarii edituri sumus, sic habet: *In Esquilino monte fuit templum Marii, quod nunc vocatur Cimbrum, eo quod vicit Cimbros.* Licet enim imperitè templum Marii istic constituat; quia fortasse, ut nugax erat, Castrum aquæ Martiæ pro templo habuit, nihilo minoris est momenti ad tropæa Cimbrica ibidem reponenda: quod item Petrarcha confirmat, longe melioris notæ scriptor. Hinc est quod à multis retro sæculis ecclesia sancti Eusebii proxime sita, *ad Cimbrum* vocetur, à tropæis nempe Cimbricis.

E regione Castri aquæ Martiæ est villa Palumbara, quo spatiatum frequenter per Romanum otium concessimus. Est ibidem lapis sepulcralis ubi Lictoris forma cum fascibus, & epitaphium ejusdem, quod editum quidem fuit, at prætermissâ figurâ, quam ego vel præcipuam æstimo, estque hujusmodi.



Hinc itur ad Alterianam villam, ubi statuæ frequentes, labyrinthus, inscriptiones bene multæ, &, quod singularius, novem fornices una serie, ita ut qui medius est editior cæteris, alii ultro citroque sensim minuantur, postremi omnium minimi sint. Cui usui fuerit ædificium hujusmodi haud facile est augurari: sunt qui putent fuisse receptacula animalium & ferarum varii generis ad ludos spectaculave; alii aliud æstimant. Cum diu mecum & formam eorum & frequentiam reputassem; in hac demum conjectura substiti, quam lubens eruditorum judicio permitto. Ejusdem formæ occurrunt per Urbem identidem inter antiqua ejus rudera, videlicet proximè S. Joannem Lateranensem bene multa hujusmodi vestigia comparent; ad sanctum Joannem & Paulum magno numero; ad Thermas Antoninianas longa serie, nam plus viginti fornices consequenter positi supersunt; è regione viculi S. Vitalis non pauca, inter villam Chiggiam & Thermas Diocletianæas non minore numero: proximè Circum Maximum ad radices

Palatini totum intermedii vici latus alterum occupabant. Ne multa, nihil in Urbe vulgarius fuit hoc ædificii genere: quia vero in frequentioribus Urbis partibus magno numero sunt, non video quid aliud quam apothecæ sive tabernæ fuerint: quæ opinio sicubi tradita scripto fuerit, non occurrit uspiam mihi, (sed quis possit præsertim his in rebus legisse omnia) ideoque majori perquisitione opus.

Eadem via ad lævam occurrit villa Ursinia in qua spectabilia quædam, & primo Thermæ Helenæ, integræ pene: ad ostium sequens inscriptio legitur:

D. N. HELENA VEN. AUG. MAT. . . .
AVIA BEATISS. . . . .
THERMA . . . . . ISTR. . . . .

quam ideo exaravimus quia à quibusdam secus edita fuit. Eadem pene forma sunt Thermæ qua Piscina Mirabilis proximè Baias, at multo angustiores. Duodecim *camerellis* constant: ex singulis ad vicinas aditus est, olimque munitæ fornicibus erant, qui temporum injuria lapsi sunt, duobus exceptis: ii vero tam firmo cæmenti genere structi sunt, ut ferro vix particulæ excutiantur. Ex aquæ Claudiæ ductu, cujus arcus aliquot istic visuntur, Thermis aqua subministrabatur. Exstant ibidem inscriptiones bene multæ, urnæque sepulcrales anaglyphis ornatæ. Quod monumentorum genus ita frequens Romæ est, ut vix ullo possint in loco terram effodere, quin simile quidpiam vel imprudentes eruant. Dum his cudendis vacarem, inscriptionem sequentem Romæ nuper erutam accepi, à D. Guillelmo Laparre mihi transmissam.

D. M.
ARRECINAE
GNOMES
ARRECINA
TERTULIA
DELICIO SUO
FECIT.

Urnam observavi, ubi Nympha rhedâ ducitur à duobus centauris, quorum alius Cupidinem dorso gestat; alius leonem ducit

laqueo ligatum. Singulare item eſt anaglyphum Neptuni qui undis inſidet capillatus ornatuſque diademate, barbâ promiſcuâ, à dextris erigitur tridens haſtæ oblongæ impoſitus, ad imum haſtæ draco alatus conuerſo ad ſimulacrum capite. Figuram totam ſubjicimus.



Ex villa Urſinia egreſſis mox occurrit eccleſia ſanctæ Crucis in Jeruſalem, ad Palatium Seſſorianum ſita, teſte Beda in Martyrologio. Aiunt vulgo ſtructam quo loco Iſidis templum, at non alia quam famæ traditione: reliqua omnia ad illam ſpectantia vel uſu plebeio trita. In Monaſterio ſequentem inſcriptionem erui non inelegantem.

ANIA L. INGRATIUS HOMINE
NULLUM EST. Lege, *Annia liberta.*

Contiguum Monaſterio eſt amphitheatrum Caſtrenſe, quod magna ſui parte conſiſtit; lateritio opere, triplici paraſtatarum or-

dine; qua respicit agrum, Urbis mœniis utrinque jungitur, atque muri loco est. E regione Hippodromus erat, cujus vix vestigium, Aureliano, ut quidam, Helagabalo, ut alii, fundatore. Ex hujus ruderibus ad plateam ædium Barberinarum advectus est obeliscus ex marmore granito Ægyptio, hieroglyphis plenus, qui ibidem jacet extensus atque fractus.

» FLAMINIUS VACCA. Propter sanctam Crucem » in Jerusalem perantiquum exstat ædificium subterraneum, ubi » multi Sancti depicti, quo ecclesiæ vice Christiani quondam usi » sunt, sed jam dirutum est atque in vineam commutatum. E » vicino detecta fuit antiqua via lapidibus strata, latissimaque, » quam animadverti à porta Majore ad sanctum Joannem Late- » ranensem tendere. Ibi jacebat grandis columna ex granito fusco, » socia earum quæ in ecclesiâ S. Joannis Lateranensis in navi Apo- » stolorum erectæ sunt. Arbitror autem Constantinum Magnum, » cum Lateranense fabricaretur, aliquod ædificium extra portam » Majorem ornamentis suis spoliasse, & memoratam columnam » casu ibidem remansisse, ubi etiamnum videtur.

Jamdiu nihil eorum comparet, sublata enim columna fuit: ædificii vero à Flaminio memorati vestigia, aut congesta humo obruta, aut prorsus diruta fuerunt.

Istis in locis, teste Procopio, Vivarium erat, sive receptaculum animalium, ad Urbis mœnia, proxime portam Esquilinam, non autem propter castra Prætoriana, ut Ligorio visum, refragante apertissime Procopio. Ligorium sequuti sunt plerique omnes qui Romæ ichnographiam ediderunt; & quod mirum, nullo alio quam Procopii testimonio, qui tamen diserte ad portam Esquilinam Vivarium locat.

Ex ecclesia sanctæ Crucis rectâ petimus portam Majorem. Sunt qui eamdem putent esse quæ Nævia olim dicebatur. Verùm res non vacat difficultate. Æstimat Nardinus Gabiusam esse. Sed cum, Victore teste, Gabiusa eadem fuerit quæ Tiburtina, nec ulla ratione possit Tiburtina eadem quæ porta Major esse, cadit Nardini sententia. Si stemus Frontini verbis, Esquilinam eamdem quam portam Majorem esse deprehendemus. *Partem sui*, sic ille lib. 1. *aqua Claudia priùs in arcus qui Neroniani vocantur, ad Spem Veterem transfert.* Et alio loco de Aniene novo: *Rectus verò dictus secundùm Spem Veterem veniens, intra portam Esquilinam, in alios rivos per urbem ducitur.* Quo sane liquidius nihil,

nihil: nam hodieque arcus veteres aquæductûs Anienis ad portam Majorem visuntur, quæ proinde Esquilina fuerit, cum maxime illa in Esquilina regione sita feratur. Ex iis item constat Spem veterem prope portam quæ hodie Major vocatur fuisse; proindeque eodem circiter loco siti erant horti Heliogabali, iidem enim horti Spei veteris nuncupabantur, quod proxime templum Spei veteris essent. Constat Esquilina porta duobus ostiis, quorum hodie alterum occlusum, præfertque inscriptionem pulcherrimam, qua narratur Imp. Claudium aquam Claudiam deduxisse, Vespasianum & Titum restaurasse.

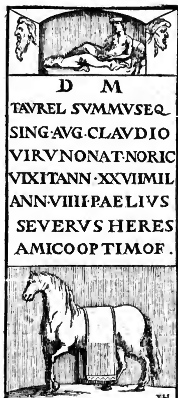
Ad lævam exeuntibus offertur via quæ dicitur Prænestina; ad dexteram vero Labicana, quâ itur ad sepulcrum Helenæ Augustæ. Locus jam *turris Pignatara* vocatur, estque altero à porta Majore milliari. Istic erectæ hactenus videntur reliquiæ magni ædificii rotundâ formâ, quod Helenæ Augustæ mausoleum dicitur, non hodierna voce & fama; sed à mille annis sic dictum occurrit, cui hæret sacellum recens structum. Cœmeterium SS. Petri & Marcellini istic visitur, quod peramplum est; olim *inter duas Lauros* dictum. Eò non semel commigravi, sed accuratius id lustravimus 13. Januarii anni 1701. cum D D. Abbaribus de Louvois, Renaudorio neque parvo comitatu: qua die imperito usi duce in exitu reperiundo non parum operæ fuit.

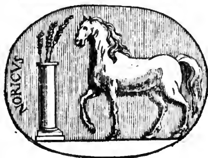
Ejus aditus atque meatus sublimiores sunt quam in reliquis cœmeteriis. Longiùs progressi incidimus in ædificia quadra, quæ Christianos sacrorum usui olim deputasse fertur. In quibusdam picturarum reliquiæ supersunt olim à Christianis concinnatæ, quales depinguntur in Româ subterranea, earum nonnullæ ætate humiditateque loci labefactatæ: aliæ ab nescio quo erasæ de industria expunctæque fuere. Eodem loco, egesta effossaque humo inscriptiones identidem eruuntur: singularitatis ergo quasdam hic proferimus, prior nonnihil barbara est, & sic habet:

P

PISS. BNIA
TERENTIA FECIT
MARITO SUO N
ONIO MANRY
LIO QUI VIX A
NN. LXXIII. FECIT
CUM CONJUGEM
SUAM ANN. XL
III. QUI FUIT
.. ANCELLA
RUS PRIMI IOCI C
AMPI BOARI A
NN. XXVI. IN P

De prima linea nihil ſuccurrit, cætera ſic lego, *Terentia fecit marito ſuo Nonio Manrylio qui vixit annis LXXIII. fecit cum conjugem ſuam* (ſic) *annos XLIII. qui fuit Cancellarus primi joci campi Boari annis XXVI. in pace.* Cancellarus hîc intelligitur, ut credere eſt, is qui locum joco deſtinatum cancellis muniebat, quam vocem illa ſententia non memini me legiſſe uſpiam. Aliud epitaphium elegantioris ævi, eſt equitis cujuſdam Norici, cum anaglypho ſingulari: inſcriptio ſola prodiit in lucem, anaglypho nuſquam expreſſo. Vir decumbens videtur inferiis libans, atque in imo lapidis qui quatuor pedum longitudine, unius cum dimidio latitudine eſt, equus repræſentatur ephippio, ut illa ætate, ornatus. Non infrequentes ſunt equitum Noricorum inſcriptiones, qui in pretio erant, perinde atque illius regionis equi: In lapillo D. Antonii Capelli Patritii Veneti equus ſculptus habetur ad palmam currens, cum inſcriptione *Noricus*, quia ſcilicet dominus atque ſeſſor, illo vectus, palmam retuliſſet; cujus ectypum pariter damus.


D M
TAVREL SVMMVSEQ
SING·AVG·CLAVDIO
VIRVNONAT·NORIC
VIXITANN·XXVIIMIL
ANN·VIIII·P·AELIVS
SEVERVS HERES
AMICO OPTIMO F.


NORICVS

Erant equites Singulares qui à finiſtris Imperatoris in acie ſtabant, Prætoriani autem à dextris; atque adeo ordine ac dignitate proximi Prætorianis erant. Eorum ſepulcrum iſtic ſitum fuiſſe, ex inſcriptionibus non paucis ſepulcralibus ad Equites ſingulares ſpectantibus ibidemque erutis, non infeliciter auguratur Raphaël Fabretus de Inſcript. pag. 360. cujus ſententia probè aſſeritur ex duabus aliis, quæ in Mauſoleo Helenæ erutæ, exportatæ ſunt in officinam *marmorarii* ad curiam Innocentianam, mihique ab amiciſſ. viro Philippo à Turre tranſmiſſæ ſunt, hic collocandæ:

D. M
T. AURELIO. TITI. FILIO
AELIO. MURSA. MAXIMO
SIGNIFERO. EQ. SING
IMP. N. TUR. AUREL. BITFI
NATIONE PANNONIO
MIL. ANN. XXII. VIX. AN. XL
T. FIRMUS. EVOCATUS AUG
HERES. AMICO. OPTIMO
F. C

Alia.

D. M
AURELIO. PROBO. EQ. SING
EX. TUR. MARINI. NAT
..A...V. A. XXXIIX. MIL. A. XIIX
AUR. VERAX. ET. T. AUR. TACI
H. A. O. F. C

Prima inſcriptio, ſic legitur: *Dis Manibus. Tito Aurelio Titi filio. Ælio Murſa maximo ſignifero equiti ſingulari Imperatoris noſtri, Turmæ Aurelii Bitſi* (ſic) *natione Pannonio, militavit annis*

XXII. vixit annis XL. Titus Firmus Evocatus Augusti hæres amico optimo fieri curavit. Evocatus Augusti quid fuerit apetit Suetonius in Galba. *Delegit*, inquit, *& equestris ordinis juvenes, qui manente annulorum aureorum usu, Evocati appellarentur, excubiasque circa cubiculum suum vice militum agerent.* Evocatorum alias mentio infrequens.

Alteram inscriptionem, ita lego: *Dis manibus. Aurelio Probo equiti singulari ex turma Marini natione* (forte) *Pannonio, vixit annis XXXIIX. Militavit annis XIIX. Aurelius Verax, & Titus Aurelius Tacitus hæredes, amico optimo fieri curarunt. Pannonio* subodoratur legendum laudatus Philippus à Turre. Sculptus visitur in parte inferiori equus stratus cum puero, in superiori vir jacens in lecto, anaglyphum scilicet superiori simile. Erat quippe, ut locus sepulturæ ita anaglyphi ratio equitibus singularibus una. Eadem via Labicana, memorantur cœmeteria S. Castuli & SS. quatuor coronatorum, quæ vel cum jamjam descripto cœmeterio, continuatâ ab alio in aliud cœmeterium subterraneorum meatuum serie, juncta & confusa sunt; vel penitus obruta, nullo superstite vestigio.

Hinc S. Laurentium extra muros adimus, via Tiburtina in agro Verano situm. Ab ingressu porticus depicta agone ac miraculis sancti Laurentii exornatur, baptismus ibi sancti Romani exprimitur, qui nudus stat, nec immersus in aqua ut narrant quidam. In Ecclesia quoque à parte ostii paris ætatis picturæ videntur cum hac inscriptione: *Hoc opus fecit fieri Dominus Matthæus S. Alberti pro anima sua*, charactere ut æstimatur XIV. circiter sæculi. Eriguntur in Ecclesia ambones duo; qui à dextris conspicitur ad imum ornatur instrumentis veterum sacrificiorum, videlicet albogalero, secespita, acerra, vase aspersionis, aspergillo, doctè sculptis, ex Zophoro, ut videtur, cujusdam templi erutis; solebant enim epistylia templorum hujusmodi supellectile sacra nonnumquam exornare, ut quisque videt in templi, ad acclive Capitolinum versus Severianum arcum siti, ruderibus. A sinistris angusto aditu descenditur in cœmeterium olim S. Cyriacæ dictum. Etsi porro trita res est & vulgaris amplissimisque descripta voluminibus, de cœmeteriorum forma, quædam observata nobis sine nausea lectoris huc adferri posse speramus. Sunt igitur illa labyrinthi subterranei, productis, reductis, diductis, decussatis meatibus, è quibus sine perito duce expedire sese difficile. A lateri-

bus ab imo ad ſummum perpetuæ cadaverum ſedes, foramina ſcilicet ad veſtigium humani corporis, quorum pleraque vacua jam ſunt, maxime propter oſtium; nam progreſſis ulterius integra intactaque occurrunt ſepulcra. Hoc ſitu autem poſita corpora ſunt: in foraminibus ad menſuram inferendi cadaveris excavatis, oſſa jacent: à latere, quà ſubterraneam ſemitam reſpiciunt, urnula quædam habetur vitrea plerumque, nonnumquam figlina, cæmento aſſerta, urnam lacrymatoriam vulgo dicunt: ſi forte rubore quodam in imo tincta vitrea ampulla fuerit, pro argumento martyrii habetur: lucernæ item ſepulcrales diverſo ſitu ibidem occurrunt. Interdum inciditur in cameras quadras amplitudine inter ſe diſpares, ſimili cadaverum ordine inſtructas; quæ forſitan inſigniorum oſſa complectantur, dimiſſis ad plebeia corpora ſemitis. Foraminibus porro poſt recondita cadavera, ſeriem lateritiarum tabularum obducebant, cæmento firmatam. In hiſce tabulis nonnumquam legitur defunctorum nomen, frequentius ſculpta quædam ſymbola ſunt, ut flos, ramus, aut quid ſimile. Eſt cum marmorea tabula obtenditur, in qua nomen, & interdum ætas, dies obitûs annotantur, at illud infrequentius. Duas hujuſmodi inſcriptiones erui quas hic reponam.

ΕΠΑΥϹΑΤΟ ΖΩΣΙΜΟϹ ΧΡΥ̅

.....ΩΝ ΙΘ. ΤΗ ΠΡΟ Δ ΚΑΛ.

.....ΤΕΝΒΡΙΩΝ ΗΜΕΡΑ ΔΙΟϹ.

quam ſic facile reſtituo: ἐπαύσατο Ζώσιμος Χριστοῦ δοῦλος ἐτῶν ιθ. τῇ πρὸ Δ̄ Καλ. Σεπτενβρίων ἡμέρα Διός. Hoc eſt, *Requievit Zoſimus Chriſti famulus annorum novemdecim, quarto Kal. Septembris, die Jovis.*

Latina vero altera quam penes nos habuimus Romæ in hoſpitio noſtro, ſic habet,



Certis in locis urnas vidi marmoreas, queis de more D. M. præfigitur epitaphio, id eſt ut quidam putant, *Dis Manibus*; nec

desunt qui *Deo Maximo*, legant, rati nefas prophanam inscriptionem sacris in locis deprehendi. At renuntiatum mihi fuit dum Romæ versarer, recèns erutam in cœmeteriis inscriptionem, *Dis manibus* diserte præferre.

Circumpositis extra Ecclesiam S. Laurentii locis bene multa educta effossaque memorat Flaminius Vacca : cujus hæc verba sunt :

« FLAMINIUS VACCA. Ante S. Laurentium extra muros via Prænestina, (*sic*) erat * fabrica sequioris ævi, quæ ad plateam ante porticum Ecclesiæ conficiendam diruta est. In muro autem & in fundamentis reperta sunt octodecim aut viginti capita, quæ omnia Imperatorum erant. Horum partem tute, vir clar. vidisti in Xysto Farnesiano & multis aliis in locis : memini vidisse me istas antiquitatum strages. »

* legitur, *antica moderna fabrica*

Istæc capita casu non consilio in opus admota fuerant, quando sparsa in muro & in fundamentis erant : & eadem ut videtur sunt quæ hodieque in Xysto Farnesiano visuntur. Et cum olim, ut conjectare est, decorandæ versus agrum Veranum cuidam villæ usu venissent, diruta demum villa, in istam fabricam admota sunt.

« Memini audivisse me, repertum fuisse, via Prænestina extra portam sancti Laurentii, marmoreum tumulum, cum pulcherrima inscriptione in laudem mulæ cujusdam, eodem in tumulo olim sepultæ : & inter alia ejus encomia narrabatur, ipsam, ubi dominum senem & gravem ætate vidit, genua flexisse, ut faciliùs se conscenderet. Cujus rei mentionem æstimo facturum V. clar. Petrum Leonem de Castello in opere suo de Epitaphiis antiquis, quod brevi lucem visurum puto.

« Haud procul isto loco est vinea & casa nomine *Marmorata*, ubi bene multa antiquitatis signa : & haud dubie ortum nomen est à multitudine marmorum, quæ istic olim erant. Locum obtinet capitulum S. Joannis Lateranensis. Cum vellent porro Canonici clathra casæ parare, lithurgos evocarunt, qui Tiburtinos lapides duos ingentes, adhuc terræ prominentes, alterum alteri impositos perrumperent. Cum porro lithurgi supernum lapidem confregissent, & fragmenta excuterent, viderunt intus vas ex alabastrite flavo, cum operculo. Qui in casa degebant auxiliatum venerant : ii lithurgis edixerunt ne vas contingerent ; unusque rem subitò capitulo renuntiavit. Verùm lithurgi

„ temperare non potuerunt à cupidine explorandæ rei: ſed amoto „ operculo cineres invenerunt, atque viginti circiter globulos ex „ cryſtallo nativa, annulum aureum cum gemma, diſcriminale „ eburneum aureis acuminibus, pectinem eburneum,& cineribus ad- „ mixta quædam ramenta aurea. Cum acceſſiſſet capitulum, omnia „ abſtulit, nihil lithurgis ceſſit. Res mira quo pacto antiqui in Ti- „ burtino lapide vas tale incluſerint, aperto foramine ad vas inſe- „ rendum, & exinde Tiburtino lapide in opus deducto, in quo vas „ latebat. Quis tale inventum divinaſſet? niſi ſeſe obtuliſſet oc- „ caſio ſimilis, æternùm res latuiſſet, cum nihil ſigni foris depre- hendéretur.

Exquiſita ſunt quæ nos docet hic Flàminius Vacca, qui à porta ſancti Laurentii viam ſemper Prænestinam ducit. Et ſane iſthac Præneſte olim itum fuiſſe non abſimile vero, quando Publius Victor portam Tiburtinam, Gabinam item nuncupat, à Gabiis, qui via Prænestina erant. Hæc conjectando dicimus, quæ cum à vulgari opinione recedant, ulteriori ſunt examini permittenda. Prænestinam item in ſequentibus eam ipſam viam vocat idem.

„ FLAMINIUS VACCA. In agro proximè portam ſancti „ Laurentii extra muros, cum excavarent, erutas vidi bene mul- „ tas urnas ſepulcrales ex marmore & ex granito, nec multa in- „ tercapedine alia ab alia diſtabat quo loco primùm collocatæ „ fuerant, neque vera ſepulcra erant: paucæ inſcriptæ, à latere „ apertæ, aut ruptis operculis; theſauri ſcilicet perquirendi cauſa „ excuſſæ fuerant; quare nihil reliquiarum intus ſupererat: & quia „ imperitè elaboratæ, Gothicoque more, in mentem venit tum „ factas quum miſera Italia ſub ditione Gothorum eſſet: & me „ legiſſe memini ipſos magnam ſtragem in ipſa porta edidiſſe. For- „ taſſe pertinebant ad Duces qui in memorata oppugnatione ce- „ ciderant, quos eodem ſepelire loco viſum fuit quo peremti „ ſunt: unoque fuiſſe tempore confectas vero ſimile eſt. Ex „ memoratis autem urnis duæ in Quirinali monte ſunt proximè „ Capucinos, marmoreæ & prægrandes, alia ex granito ad fontem „ plateæ ſancti Marci, alia in impluvio Cardinalis Farneſii, reſi- „ duæ circumquaque per Urbem diſperſæ ſunt.

R R. P P. Capucini jamdiu ex Quirinali tranſlati ſunt, ubi tempore Flaminii Vaccæ degebant. In platea ſancti Marci comparet hodieque ad fontem urna à Flaminio memorata, cujus item ſunt quæ ſequuntur.

75. Memini

Memini audivisse me, Magnificum D. Metellum Vari cùm esset "
viarum curator, advexisse leonem illum antiquum, qui jam "
in horto alias memorato Magni Ducis est in monte Pincio, & in "
porticu considet. Stabatque olim in via Prænestina extra portam "
S. Laurentii, qui leo primùm in opere media solùm parte promi- "
nebat: sed Joannes sceranus Sculptor Fesulanus, aliam marmo- "
ris partem insculpens, solidum & integrum leonem effecit. Exin- "
deque jubente Magno Duce similem ego integrumque sculpsi, "
stantque ambo in ejus horto S. Trinitatis in monte Pincio. "

In reditu per Tiburtinam sive sancti Laurentii portam, itur in villam Coltellam. Ibi superest hodieque ædificium decagonum. Ab alio in alium internum ædificii angulum rectâ lineâ viginti duo pedes regii cum dimidio numerantur; ut totus gyrus interior, missis apsidulis, sit 225. pedum. Decem itaque lateribus constabat totum, in quorum uno ostium; in novem aliis totidem apsidulæ erant, quarum pars maxima superest; recipiendis, æstimo, totidem numinum simulacris. Sunt qui basilicam Caii & Lucii Cæsarum fuisse existiment, ducti nomine *Galluzzo*, istis locis indito & ad nostram usque ætatem perseverante, quasi diceres, *Caio & Lucio*: qui pariter in eadem vicinia thermas, nemus, & naumachiam eorumdem fuisse ferunt. Me quoque movet vel ipsum nomen ut existimem quædam opera publica, jam penitus diruta, nomine Caii & Lucii hoc in tractu insignita, cum præsertim Anonymus de Mirabilibus Romæ, quingentis hinc circiter annis scripserit, palatium Sessorianum prope *Ceme de Caluce* situm fuisse, quo, vitiatis nominibus indicari videntur thermæ Caii & Lucii. Ædes quippe Sessorianæ proximè villam Coltellam fuerint necesse est. Nam ut in eodem scriptore videre est, proclivis est τῦ Θ in C latinum commutatio: At vero peritum neminem arbitror, pro Basilica, aut thermis delubrum hujusmodi habiturum, multoque minus adstipuler Famiano Nardino qui æstimat esse partem palatii Liciniani. Nam quid cum palatio talis structuræ forma? Totus ergo ac pedibus, ut aiunt, in antiquiorem feror opinionem, esse videlicet Pantheum Minervæ Medicæ à Rufo & Victore in Esquilina regione memoratum; nam regio ea ipsa est, Pantheonis formam haud obscure produnt apsides statuis numinum excitatæ: ad hæc, post vicum Ursi pileati in Esquilina regione, consequen-

ter vicum Minervæ Rufus enumerat; vicus autem Ursi pileati, ab Urso pileato qui hodieque è vicino visitur nomen mutuatus est, ut vicus Minervæ à templo ejusdem nominis. Unum autem Minervæ Templum in Esquilina regione memoratur, videlicet Minervæ Medicæ, quod Pantheum à Ruso vocatur, & proximum est Urso pileato. Fornix adhuc superest, sed in ruinam vergens, & nisi instauretur, brevi sine adversario periturus est. Opus est latericium, sed olim marmoribus vestitum ornatumque columnis. In codice Anonymi cujusdam architecti qui penes me est, dicitur in Ecclesia olim Vaticana S. Petri, capellam Imperatoris, quæ cum veteri toto templi Vaticani ædificio ad hodiernam excitandam Basilicam excisa fuit, ad hujusce templi similitudinem fuisse constructam, quod itidem alii tradidere. Minervæ porro Medicæ figuram habemus in opere viri Cl. de la Chaussè, de gemmis antiquis, etsi non Minervam Medicam ille, sed Hygiam sive salutarem appellet. Hîc vestigium templi Minervæ Medicæ ejusque simulacrum delineata conspicis.



Proximè templum istuc eadem in vinea, visuntur cameræ oblongæ veteres, una serie compositæ, quæ congesta humo pene oppletæ sunt. Accedunt autem ad formam ædificii, quod vulgo vocant *le Sette Sale*, & nymphæum esse creditur. Quare ædificium item quo de agimus non abs re forte existimetur esse nymphæum. Certe in collectione antiqua V. Cl. Joannis Mabillon IV. Analectorum tomo, non semel Nymphæum proximè S. Bibianam locatur. Vinea autem Coltella in qua maceries visitur, S. Bibianæ contermina est. E vicino XVI. sæculo eruta bene multa fuere quæ ita recenset.

FLAMINIUS VACCA: In vico à Trophæis Marii ad portam Majorem ad lævam, in vinea familiæ Aspræ; reperta via fuit silice strata & proxime istam multæ statuæ marmoreæ, & icones æneæ Imperatorum; copia grandis vasorum æneorum, cum numismatibus combustis, & incrustationibus ex vario marmore. Eruta hæc omnia quo tempore vineam tenebat Franciscus de Aspra, qui cum Julii Papæ III. Thesaurarius esset, isthæc in manus ejus detulit. Ac summus deinde Potifex hæc variis Principibus dono misit. Recordor ego facti & effossionis.

Propter vineam istam est templum antiquissimum Caii & Lucii, corrupto vocabulo jam *Galluzzi* dictum: è vicino igitur multis post annis repertæ novæ statuæ sunt, vulgari proceritate majores; in iis Pomona ex nigro marmore: quibus statuis manus & capita, utpote ænea, ademta fuerant. Aderant Æsculapius, Adonis, duæ lupæ more Bacchanalium, Venus, & bellissimus ille Faunus jam in Xysto Farnesiano, qui meus fuit antehac, Hercules item atque Antinous; quodque mihi plus voluptati fuit, duæ secures istic erant, quæ ex alia parte ictu caput exprimebant, ex alia vero aciem & cuspidem habebant instar hodiernæ hastæ. Caput autem istud expressum videbatur vestigio ictûs in iisdem figuris. Utraque in mea potestate fuit, verum aliam V. Cl. Garimberto dono dedi, altera mihi domo sublata furto. Æstimo fuisse Gothorum arma, & ipsâ cuspide in aggressu usos, diffindendis clypeis; capite autem, destruendis antiquis monumentis. Hujusmodi imagines sed duplo majore impressione, vidi in ruderibus arcûs Claudii, cum supradictis figuris.

S. Bibianæ Ecclesia à Simplicio Papa ad Palatium Licinianum fundata, haud levibus splendet ornamentis, sed quæ ore vulgi feruntur; & passim in chorographiis Romanis inque

diariis occurrunt. Ibidem ad casæ cujusdam latus, Ursus ille pileatus sublimis visitur, statura corporeque, naturali multo minore; plus lupi quam Ursi formam referens, qui tamen quantus quantus est vico & tractui Urbis nomen indiderat: nam ut hodierno more, peræquè olim modico signo nobiles Urbis partes vocitabantur, ut ex capite Africæ sive mulieris quæ ornatûs loco proboscidem gestabat, totus ad S. Clementem tractus caput Africæ dictus est.

Haud procul est Cœlestinorum Cœnobium S. Eusebii dictum, cujus ecclesia antiquissima & titulus Cardinalitius est. Qui primi à restitutis artibus Urbis ichnographiam edidere, Gordianorum villam & palatium, nescio quo ducti indicio, istic locarunt, cujus villæ ac palatii, magnificam habet descriptionem Julius Capitolinus. *Domus Gordianorum*, ait ille, *etiam nunc exstat, quam iste Gordianus pulcherrimè exornavit: & villa eorum via Prænestina ducentas columnas in tetrastylo habens, quarum quinquaginta Carysteæ, quinquaginta Claudianæ, quinquaginta Synnades, quinquaginta Numidicæ pari mensura sunt. In qua basilicæ centenariæ tres, cætera huic operi convenientia, & thermæ quales præter Urbem ut tunc, nusquam in orbe terrarum.* Ecclesia item & Monasterium S. Eusebii viâ Prænestinâ sunt. At importunè villæ nomen occurrit, quod ædibus intra Urbem sitis aptari nequit. Cum R. P. Abbate hujus Cœnobii Cœlestino Guicciardinio, viro antiquitatum maximè Romanarum peritissimo, ingestum ea de re dubium non semel communicavi. Aiebat ille non alia quam famæ traditione, villam Gordiani memoratam istis circumscribi locis. Putare se tamen locum ubi jam S. Eusebii ecclesia sita est, extra muros ante Aurelianum Imperatorem fuisse, nam ibidem sepulchra erant, quæ non liceret intra Urbis mœnia parare. Ad hæc videtur non temere ac sine cujuspiam monumenti auctoritate, hîc ædes Gordiani locasse Pyrrhum Ligorium cæterosque Urbis ichnographos. Qua de re nihil immature decernendum: nec nisi accedant signa vestigiaque nova, aliquid in utramvis partem pronuntiandum est.

Ad porticum Ecclesiæ legitur sequens inscriptio. *Anno Domini M. CCXXXVIII. indictione XI. mense Martio, quarta feria majoris edomadæ* (sic) *quadragesimæ, Dominus Gregorius Papa nonus consecravit hanc Ecclesiam in honore beatorum Eu-*

sebii & Vincentii cum tribus altaribus, quorum majus altare Confessoris ipsius, manibus propriis consecravit, statuens ut in omni anno à quartâ feriâ majoris edomadæ Quadragesimæ usque ad octavam Dominicæ resurrectionis, hanc Ecclesiam visitantes, mille annis (sic) *& centum viginti dierum de injuncta sibi pœnitentia indulgentiam consequantur.* In Ecclesia duo marmorea sepulchra Gallorum sunt, qui Romam ad Jubilæi annum tempore Bonifacii VIII. profecti, ibidem mortem obiere; alterum *Johannis de Abbatis-villa Canonici Monasterii* (sic) *sancti Victoris Parisiensis anno* 1301. Alterum vero, *Simonis Boëti Curati sancti Martini de sancto Valarico* 1300. Nos in subterraneos meatus duxit insignis ille vir Guicciardinius, & cœmeteria olim fuisse significabat; interclusos muris aditus complures indicavit; quæ adiri possunt in cellam vinariam versa sunt. Duobus tribusve hinc annis in Monasterii septis deprehensa fuit columna milliaria septimum milliare notans. Quæ olim Anniæ Regillæ, Herodis Attici conjugis, prædiis metæ aut signi loco fuerat, ut inscriptione sequente, quæ in ipsa columna Græcè Latinéque sculpta est, significatur.

ANNIA ΡΗΓΙΛΛΑ
ΗΡΩΔΟΥ ΓΥΝΗ ΤΟΦΩC
ΤΗC ΟΙΚΙΑC ΤΙΝΟC ΤΑΥ
ΤΑ ΧΩΡΙΑ ΓΕΓΟΝΑΝ

ANNIA REGILLA
HERODIS UXOR
LUMEN DOMUS
CUJUS HAEC
PRAEDIA
FUERUNT.

Fuit Herodes Atticus, genere, facultatibus & arte Sophistica nobilissimus: subque Trajano & subsequentibus Augustis diu floruit. Is ut habet inscriptio, apud Sponium in Miscell. sect. x. num. XII. in villa sua Triopæa conjugi Regillæ ædem exstruxit; & ut veri quidem simile est, eadem in villa via Appia erecta fuit columna istæc ad prædia ipsi attributa. Pòstea vero Maxentii tempore, inversâ columnâ ac quâ parte erat inscriptio Anniæ Regillæ defixâ in terram, ad VII. milliarium

significandum deputata fuit, cum inscriptione sequenti.

DONINO (*sic*)
NOSTRO
MAXENTIO
PIO. FELICI
INVICTO
AUGUSTO.
VII.

Columna autem longa est sex plus minus pedibus.

CAPUT IX.

DIES SECUNDA. Ecclesia S. Martini in montibus. Thermæ Trajani. Nymphæum Claudii. De Ecclesia S. Luciæ in Silice. Thermæ Titi cum picturis earumdem. Ecclesia S. Petri ad vincula. Extremum Domus aureæ. Porticus Claudia. De Subura. Ecclesia S. Clementis. Caput Africæ. Ecclesia 4. Coronatorum. Nosocomium Lateranense. Ecclesia Lateranensis. De quibusdam in illa effossis. M. Aurelius eques. Castrum aquarum pro Colisæo. Officina figlina cum sigillis. Thermæ Philippi.

SECUNDA die ab Ecclesia S. Praxedis cursus incatur, quæ titulus est Cardinalitius & fertur in antiquissimis, commendaturque à reliquiis Martyrum, & aliis omnium sermone vulgatis Eam obtinent Vallumbrosani nostri. Huic vicina Ecclesia S. Martini in montibus, ad Thermas Trajanas sita est, quam occupant Carmelitæ. Non desunt qui æstiment, Thermas Titi & Thermas Trajani idipsum fuisse, & à S. Petro in vinculis ad S. Martinum in montibus productas; at vix cum talibus calculum feramus, nec solum arcemur ab hujusmodi opinione Rufi atque Victoris testimoniis, qui Thermas Titi & Thermas Tra-

jani ſejunctas efferunt: verùm etiam mirari ſubit, quî tam immane ſpatium uno Thermarum ambitu complecti vel cogitarint. Eccleſiam porro S. Martini ad Thermas Trajanas ſtructam à Symmacho Papa fuiſſe narrant acta & hiſtoriæ ejuſdem: quod ipſum aſſeritur inſcriptione ibibem eruta.

IVLIVS FELIX CAMPANIANVS
V. C. PRAEFECTVS. VRB. AD AV
GENDAM THERMARUM TRAIANA
RVM GRATIAM CONLOCAVIT.

Nec eſt quod moveamur inſcriptione illa, quæ in Eccleſiæ muro intus legitur, Domitianum ſive Trajanum (ſic diſjunctivè) Thermarum auctorem ferente. Nam ea rem profert quaſi dubiam, & alioquin utpote ſequioris ævi, non tanti momenti eſt. Hìc præter Eccleſiam novam quæ mire fulget marmoribus, vetus alia ſubterranea inſpectanda, lateritiis pilis fulta, quæ etſi inculta quid horridum præferat, eſt tamen ſitu & antiquitate venerabilis: muſivi operis antiquiſſimi reliquiæ hinc inde ſparſæ vetuſtate labuntur in dies: Imago B. Virginis pene eraſa effluit tam humidi loci intemperie quam ætate victa. Narrant hìc S. Sylveſtrum ſacrum celebraſſe; viſitur ejuſdem lapidea Cathedra, ac cæmento obſtructum in ea ſedile, ne quis imprudens caſu eadem quâ ſanctus ille pontifex utatur ſede. In Sacriſtia monſtrant S. Sylveſtri ſtolam atque mithram.

Ex S. Martini Eccleſia, ſpectaculi cauſa, in conterminam itur vineam: ubi ſolo vicino demiſſiores exſtant novem cameræ ingentes, longitudine non prorſus æquali, quæ longior 137. pedum eſt; latæ vero ſingulæ ſeptemdecim cum dimidio. Italicos pedes intelligo noſtris breviores. Hæ vulgo vocantur, *le ſette ſale di Veſpaſiano*, ſeptem aulæ ſive atria Veſpaſiani. Vel ex aquæ veſtigiis in muro undequaque conſpicuis, propalam eſt fuiſſe receptaculum aquarum; lubenſque crediderim eſſe Lymphæum, ſive Nymphæum Claudii, à Rufo poſt Thermas Titi & Trajani conſequenter recenſitum; nam & locus quadrat, ac vix putarit quiſpiam tam nobile ædificium in enumeratione prætermiſſum, neque poteſt ſuſpicio cadere in quidpiam aliorum quæ memorantur à Rufo. In ſingulis porro aulis ſeptem portæ ſunt, à quibus ad vicinas fit tranſitus; ita concinnè poſitæ, ut àb ultima aula, qui in porta conſiſtit ſeptem una ſerie

portas à prima ad postremam aulam linea transversa videat. A constanti septem portarum numero impetratum est à consuetudine, ut aulæ quæ novem sunt, *septem aulæ* sive *le Sette sale* plebeio usu vocitentur.

In declivi Esquilini ad dexteram visitur Ecclesia S. Luciæ in Silice jam, olim in Ortheo aut in Orthea dicta. Quam plerique Urbis Ichnographi recentiores, uno lapsu, eamdem esse pronuntiant, quæ S. Lucia in Septizonio aut in Septem viis vocatur. quod sane omnium testimonio veterum repudiatur. Nam S. Lucia in Septizonio & in Septem viis prope Septizonium Severi sub clivo Scauri sita fuit ad Septem vias. Quod suo loco luce clarius evasurum spero. Jam quæ causa lapsûs tot emunctæ naris hominibus fuerit paucis aperiendum. Leonis X. tempore, inter Ecclesiam S. Luciæ in Silice & Septem aulas jamjam memoratas, eruta est nobilis illa Laocoontis statua cum filiis & circumvolutis serpentibus, quæ jam visitur in quodam impluvio Palatii Vaticani *Belvedere* dicti. Eam ipsam esse quæ à Plinio l. XXVI. cap. V. memoratur, statim pronuntiarunt fere omnes. Hæc vero Plinii verba sunt: *Sicut in Laocoonte, qui est in Titi domo, opus omnibus & picturæ & statuariæ artis anteferendum, ex uno lapide eum & liberos, draconum mirabiles nexus, de consilii sententia fecere summi artifices Agesander, & Polydorus & Athenodorus Rhodii.* Hinc vero Titi domum eodem quo deprehensus Laocoon est situ fuisse decernunt. Pòst, ex Suetonii verbis in Tito c. 2. *Natus est Kal. januariis insigni anno Caiana nece prope Septizonium, sordidis ædibus, cubiculo verò perparvo & obscuro: nam manet adhuc & ostenditur*, memoratas hîc ædes sordidas, esse domum illam Titi, quam Laocoontea statua exornatam narrat Plinius, incunctanter asseverant. Quæ cum prope Septizonium sita, eodem auctore Suetonio, dicatur, statim nec minimo hærente scrupulo, Septizonium illud antiquius Severiano prope S. Luciam fuisse rati, felici, ut æstimabant, indiciorum serie eo devenerunt, ut S. Luciam in Septizonio plerumque memoratam in Ecclesiasticis sequioris ævi scriptoribus, eamdem esse adfirmarent quæ *in Silice* & *in Orthea* vocitatur. Verùm ut totam argumenti seriem à principio repetamus; Laocoontis statua quæ hodieque superest, an eadem fuerit quam Plinius memorat non vacat dubio. Qua de re audiendus Fulvius Ursinus in notis ad Bartholomæum Marlianum recèns

editis.

editis. *Hæc simulacra*, sic ille, *si vera Plinius narrat de domo Titi ex uno lapide facta, non sunt ea quæ erant in Titi domo. Hæc enim sunt è duobus lapidibus, ut à perito artifice, quin & ab aliis, facile dignosci possit. Ad hæc Antoniolus antiquarius fragmenta quædam domi habet draconum Laocoontiorum reperta alibi in eo monte, ubi verior est Thermarum Titi locus: inde conjiciendum, Laocoontem, qui nunc est in Vaticani hortis, alium esse ab eo quem in Titi ædificiis fuisse Plinius meminit.* En summi Viri Fulvii opinio ac testimonium, quo certe si non penitus labitur adversa sententia, nutat sane; & jam internoscere est periculum, ne luxetur omnino tam firma ut putabant fabricæ moles: nam si Laocoon effossus propter S. Luciam, non is ipse fuerit quem meminit Plinius extitisse in domo Titi prope Septizonium sita; nihil indicii habent quo istic Septizonium reponant. Ad hæc, cum domus illa Titi penitus diruta sit, omniaque illius ornamenta huc illuc exportata, etiamsi Laocoon ille ad Titi domum pertinuisset, quis adfirmare audeat non loco motum fuisse, atque diruta domo excussisque aliis omnibus, pristinis illum semper in sedibus constitisse?

Neque tamen hic gradum sistimus, nam etiamsi exploratum fateremur domum Titi Imperatoris eodem fuisse loco sitam quo effossa statua fuit, nihilo plus consisteret adversa sententia. De situ namque domùs illius Titi, statuis ornatæ & Imperatoriæ, nihil occurrit: sed de illa solum in qua privati hominis sorte natus est, obscura & sordida. *Natus est*, inquit Suetonius, *prope Septizonium sordidis ædibus, cubiculo verò perparvo & obscuro: nam manet adhuc & ostenditur.* Quis non videat ædes istas prope Septizonium, sordidas & obscuras, ubi natus est Titus, longè diversas à domo illa Titi ornata, ut videtur, statuis, & ut Plinius diserte ait, Laocontéa marmorea historia. Ne quidem pater ejus Vespasianus in qua domo natus est Titus fixas semper sedes habuit, quando filius ejus minor *Domitianus*, ait Suetonius, *natus est* IX. *Kal. Novembris patre Coss. designato, ituroque mense insequenti honorem, regione Urbis sexta ad Malum Punicum, domo, quam postea in templum gentis Flaviæ convertit.* Ædes itaque in queis Titus natus est, ac proinde Septizonium illud antiquius, alio loco quærendæ sunt, ac temere istic constitutæ ne minimum quidem momenti adferunt, ut S. Lucia in Silice, eadem dicatur esse quæ *in Septizonio* vocata olim

R

fuit, jamdiu enim diruta eſt. Verum S. Luciæ in Septizonio ſitum, capite ſequenti, non conjecturis, ſed nitidis apertiſque teſtimoniis aſſignabimus.

Proximè Eccleſiam S. Petri ad vincula viſuntur rudera thermarum Titi conſpicuis veſtigiis, ex quibus tamen veram formam & ichnographiam expiſcari non licet: aſſertus Thermarum proprius ſitus fuit ex inſcriptionibus ibidem erutis. Qua parte vallem Cœlium inter & Eſquilinum ſpectant, ſubterranea ædificia late regnant, atriaque magna & conclavia quæ permeare certis in locis arduum. In iis bene multæ viſuntur veterum picturarum reliquiæ, quæ ſæculi elegantiam olent. Earum exemplum ſubjicimus, quale à Petro ſancto Bartolo delineatum atque inciſum in ære, mihique tranſmiſſum à ſæpius laudato Julio Fontanino meo. Nec in promtu eſt explicare quid exhibeatur. Rem mittimus erudito lectori, cui non ingratum ſchema fore arbitramur.



Ibidem templum visitur S. Petri ad vincula; catenis maximè S. Petri, sepulchro Julii II. aliisque bene multis, sed usu vulgari tritis, famosum. Pavimentum frustis inscriptionum hinc & inde conspersum; unam quæ mutila est erui. Estque Cardinalis cujusdam Galli, titulo S. Petri in vincula, ab sæculis aliquot defuncti.

Francia me docuit, tellus Aquitana creavit,
Roma Catenarum præposuit titulo.
Relligione fui tenuis terrena sequendo.

FLAMINIUS VACCA. Frequenter vidi cum excavarent in thermis Titi, ubi jam situm est Monasterium S. Petri in vinculis, effossas figuras complures marmoreas, & infinita ornamenta ex quadro marmore, quæ si quis vellet enumerare in pelagus demergeretur. Sed facta nunc est profundissima fovea, ex qua commonstratur, ante exstructas Titi thermas majus istic ædificium fuisse: & hoc tempore pulcherrima epistylia erecta sunt, ad Ecclesiam Jesûs, ornandæ capellæ deducta. Æstimo tale ædificium pertinuisse ad domum auream Neronis. « « « « « « « « « «

Haud infeliciter auguratur Flaminius: hæc enim ad Auream domum pertinuisse vix est quod dubitemus. Qua de re pluribus in sequentibus.

Anonymus noster *Palatium Claudii* memorat *inter Colisæum & sanctum Petrum in vincula.* Porticum Claudiam eodem circiter loco sitam indicat Martialis his versibus.

Claudia diffusas ubi porticus explicat umbras,
Ultima pars aulæ deficientis erat.

Et verò proximè S. Petri ecclesiam qua itur ad Colisæum reliquiæ murorum non spernendæ sunt, quæ fortassis ad porticum Claudiam pertinuerint, sive ad Palatium Claudii, ut vocat Anonymus, solitus palatii nomen ædificiis quibuslibet indere; & in spatio Colisæum inter & Thermas sitæ sunt: omnia enim quadrant. Nomen igitur Claudii ad tertium usque decimum sæculum, quo circiter scripsit Anonymus, hæc rudera insignivit.

Hinc itur in vallem quæ Subura olim dicebatur, sitam in-

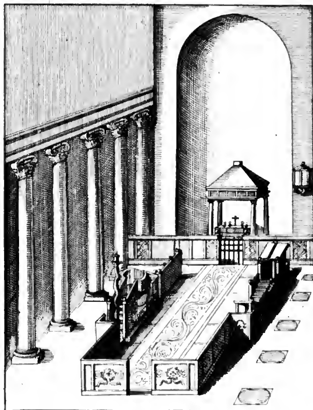
ter Esquilinum & Cœlium montes, ita ut etiam clivos complecteretur. De Suburæ situ latitudineque controversiam moverunt Donatus & Nardinus. Donatus quidem ait Suburam, quæ à Rufo, Victore aliisque auctoribus in regione secunda sive Cœlimontana constituitur, complexam fuisse Colisæum, partem clivi Esquilini versùs S. Luciam in Silice, forum Cæsaris foro Nervæ vicinum, & partem clivi Viminalis, necnon Quirinalis usque ad S. Agatham in Subura. Atque ita Suburam longè ultra limites ab antiquis haud obscurè assignatos extendit; hoc maximè fultus indicio, quòd scilicet S. Agatha in Subura memoretur à D. Gregorio Lib. 3. Ep. 10. Quo planè confici videtur Suburam illam quæ in Cœlimontana regione memoratur pertigisse usque ad S. Agatham in Subura quæ in clivo Quirinalis sita est. Omissis aliis quæ ad tutandas partes profert ille, utpote perplexis & quæ in utramvis partem quadrare possunt; aliud ex Notitia Imperii mutuatur Donatus, ubi post forum Transitorium Subura consequenter inter quartæ regionis partes enumeratur. Indicatur autem Subura quæ ad clivum Quirinalis pertingit, in quo clivo S. Agatha in Subura & forum Transitorium proximè sita sunt.

Nardinus contra pugnat inter clivum Esquiliarum & Cœlii montis circumscriptam Suburam, totamque vallem ab ecclesia S. Petri & Marcellini occupasse, atque repugnare omnino Suburam, quæ ante divisam ab Augusto Urbem in quatuordecim regiones, ex quatuor Romanis antiquis regionibus Suburana, Esquilina, Collina, Palatina, una erat; ad cæteras regiones Esquilinam & Collinam item pertinuisse. Hæc enim non divisio fuisset, sed confusio. Ad hæc constanter Victor & Rufus Suburam in secundâ regione Cœlimontanâ enumerant, & nusquam alias. Quod dicitur autem S. Gregorium memorare S. Agatham in Subura, quæ Subura proinde ad clivum Quirinalis pertigerit, & Suburam in Notitia Imperii reponi inter quartæ regionis partes; confutat Nardinus, quod Notitia Imperii non multum auctoritate valeat utpote à Constantinopolitano facta. S. porro Agatham à D. Gregorio memoratam non eam esse quæ hodie in clivo Quirinalis habetur, sed aliam quæ in antiqua Subura erat, quæque populatâ per Barbaros regione Cœlimontana & dirutâ Ecclesia, ad Quirinalem deinde translata, nomen pristinum retinuerit. Et populi si-

militer mutatis sedibus à Subura illa antiqua in eam Urbis partem quæ hodie Subura dicitur, nomen Suburæ isti item indiderint.. Illa Donatus, hæc Nardinus; sed uterque partim bene, partim male edisserunt. Nam quod ait Nardinus, antiquam Suburam in secunda solùm Urbis regione fuisse, nec pertigisse ad alias, Victoris atque Rufi testimoniis firmatur, qui in Cœlimontana solùm sive secunda regione Suburam locant, nec memorant in aliis. Quod autem pugnat S. Agatham in Subura hodiernam, non eamdem esse quæ à D. Gregorio memoratur, gratis omnino dicitur, cùm maximè isthæc Ecclesia antiquissima sit, & Notitia Imperii, quæ quinto circiter sæculo conscripta fuit, Suburam proximè forum Transitorium, cui vicinissima est isthæc Ecclesia, sitam ferat: nullo quippe fundamento istius Notitiæ testimonium respuit. Cujus auctor V. sæculi tametsi Constantinopolitanus, cùm Suburam versùs clivum Quirinalis locat, ubi hodieque Subura visitur, non id temere suoque marte in medium adduxit. Donatus ergo optimè infert S. Agatham in Subura eamdem esse quam ipsissimo nomine memorat S. Gregorius, istamque Urbis partem proximam Ecclesiæ S. Agathæ, Suburæ nomen D. Gregorii tempore obtinuisse. Verum in eo errare videtur, quod antiquam Suburam, quam ille ex parte Cœlii montis angustioribus limitibus circumscribit, usque ad Quirinalem per Esquilinum & Viminalem montes distendat: contra fidem auctorum. Putarim ego istam Urbis partem quæ Subura hodieque vocatur, hoc nomen sortitam, sive quia aliqua antiquæ Suburæ via in hodiernam deducta nomen hujusmodi augmento attribuerit, sive alia ignota de causa.

Post itur in Ecclesiam S. Clementis quæ titulus Cardinalitius est: hanc ferunt fuisse ipsas S. Clementis Papæ ædes. Sane antiquitus à priscis Christianæ fidei sæculis in ecclesiæ formam acta est. Nam initio V. sæculi, se Concilium in ea celebrasse testatur in epistola sua Zosimus Papa. Ibi Cœlestius Pelagianus palinodiam cecinit; sub hæc autem pristina repetens, relapsusque in errorem, damnatus est. Ecclesia & presbyterium forma spectabili, veterem Christianorum in struendis templis morem præfert. Nam chorus, quod Græci περίβολον vocant, marmoreo septo, ad humanam ferme staturam sublimi, clauditur & circumquaque obiri potest, quale describit Alexan-

drinum ut ævo ſuo Athanaſius in Apologia de fuga. Ex utraque chori parte ambo marmoreus erigitur, ut pari facilitate circumfuſus choro populus & clerici intus audirent legentem. Qui ex parte Evangelii ſublimis ambo viſitur, duplici ſcala aditur, ut ſupra narravimus de Ravennenſi. Ex parte Epiſtolæ unus eſt ad ambonem aditus, eodemque latere pulpitum Lectori deſtinatum viſitur; ſi quis ambonem dicere malit per me licebit, dum liceat item mihi quæ tam diſparatâ formâ ſunt non eodem appellare vocabulo. Simili item formâ ambones ſunt in eccleſia S. Mariæ in Coſmedin. Intra ſeptum ſedilia clericis marmorea, ſtratum muſivo opere. Altare eſt item formæ ſingularis, inſulæ more, ut à presbyteris circumſiſti poſſit. Sub quo quieſcunt corpora Ss. Clementis & Ignatii martyrum & S. Servuli, de quo Gregorius M. in Dialogis. Hujus typum accuratè delineatum Lectori offerimus.



Neque æstimatur tamen sic à tempore usque fundationis permansisse : nam plerumque Ecclesia isthæc instaurata fuit; sed qui restaurarunt primam semper formam sequuti sunt. Apsis autem chori musivo opere exornata annorum circiter 400. nec vestutior esse queat, in ea namque Dominicani, qui Ecclesiam tenent, depicti visuntur.

Propter ecclesiam S. Clementis erat Caput Africæ, tractus secundæ Regionis sic vocatus. Æstimo nomen inditum à capite Africæ, icone scilicet capitis à cujus fronte erigebatur elephanti proboscis. Norunt quippe qui rem nummariam vel primoribus labris attigerunt, nihil frequentius in numismatibus atque in lapillis hujusmodi symbolo esse. Errorem hîc suspicatur Nardinus & *caput Africi*, id est *caput vici Africi* legendum putat. Eratque vicus Africi in Esquiliis ex Varrone. At nihil suspicioni loci, quando Caput Africæ disertè à Rufo & Victore memoratur in secunda regione, ac præterea Anonymus à D. Joan. Mabillon in IV. Analect. tomo editus, Caput Africæ memorat ista serie. *Arcus Constantini. Meta Sudante. Caput Affricæ. Quatuor Coronati. S. Johannis Lateranensis.* Quibus ordine positis indicat, Caput Africæ inter quatuor Coronatos & Metam sudantem haberi, ac proinde aliud esse à vico Africi in Esquiliis. De Quatuor Coronatorum templo nihil succurrit præter trita & vulgata dicendum, sed scitu digna sunt quæ Flaminius memorat è vicino eruta.

FLAMINIUS VACCA. Cum proximè ecclesiam « SS. Quatuor Coronatorum solum excavarent, eruta sunt epi- « taphia multa; renuntiatumque mihi est, unum ex iis Pontii « Pilati fuisse; atque è vicino vinea est plena fragmentis figu- « rarum, & lapidibus quadris pro catastatis, (id est ad pilas ex- « struendas.) Is verò cujus erat locus, dum effoderet, invenit « multos calcarios furnos, sequiore ævo confectos. Puto autem « fragmenta hujusmodi conficiendæ calci parata fuisse. Adorna- « ta forsan istæc sunt tempore summorum Pontificum, qui ex- « stinguendæ idololatriæ advigilabant. «

Non procul hinc est Lateranensis platea, à cujus ingressu visitur Nosocomium peramplum, quod olim è viginti quatuor Urbis Abbatiarum numero fuit, nomine S. Andreæ. Parem ibi veterum monumentorum stragem Flaminius recenset.

FLAMINIUS VACCA. Sub nosocomio S. Johan- «

» nis Lateranensis transversum exstat fundamentum spississimum » ex fragmentis optimarum iconum marmorearum. Vidi ego » istic genua cubitosque Græco more sculptos, referebantque om- » nino, quoad statuariæ modum, Laocoontem illum, qui jam in » *Belvedere* (*sive in palatio belli prospectûs*) visitur. Istæc fra- » gmenta hodieque lustrari possent. Quorsum abeunt sculptorum » sudores? quàm misere pereunt?

Baptisterium Constantini octangulum, in quo putant baptizatum fuisse Constantinum magnum, refragantibus licet Eusebio, Athanasio &c. ex spoliis veterum ædificiorum confectum narrant achitectonices periti, cujus ornamenta scitè & variè cælata sunt. Columnæ porphyreticæ, ordine composito; basis ex Attica & Ionica conficitur, basibus folia insident quibus columna fulcitur, fuitque singulare Architecti artificium, quia columnæ altitudine non congruenti fuissent, ac eo pacto nihil gratiæ & elegantiæ ædificio hinc demitur.

Basilica Lateranensis, quæ item Basilica Constantini & Basilica Aurea dicta fuit; infinita pene scitu digna complectitur, multis consignata libris. Nos in transcursu quædam observamus de more. Apsis Nicolai IV. tempore adornata prorsus similis ei quam in Basilica Liberiana descripsimus. Pars transversa quæ Crucis formam constituit ornatissima est. In altari S. Sacramenti statuæ elegantes visuntur, ac quæ Moysen refert, Flaminii Vaccæ est, cujus observationes sparsim in hoc opere. Nobilitatur Ecclesia Reliquiarum bene multarum præstantia, tumulisque summorum Pontificum & Cardinalium. Ibi nuperrimè conditus est Eminentissimus Cardinalis Casanata, sacri Collegii decus, doctrina vir ac pietate præclarus, quo patrono dum viveret usi sumus. Ecclesia plerumque renovata & instaurata fuit.

» FLAMINIUS VACCA. Cum vellet summus Pontifex S. Joannem Lateranensem meliorem in formam aptare & » structuram aggeratam ante chorum & altare Apostolorum de- » primere, detectæ fuerunt tres thecæ grandiores sive apsidulæ » ordine positæ cum quibusdam muris gnomonicè cum Ecclesia » procedentibus. Ideóque dici posset Constantinum cum S. Joan- » nem fabricaretur usum fuisse fundamentis istius ædificii antiqui. » Ante memoratas apsides stratum erat totum ex serpentino & » porphyretico, cum aliis variis marmoribus, & sub isto pavi-

mento

mento aliud ſex palmis demiſſius deprehenderunt. Fuit ſanè « ædificium antiquiſſimum nobiliſſimumque. «

Cum ait Flaminius conjectare ſe Conſtantinum iſtius ædificii fundamentis uſum, quia qui ſupereſt murus gnomonice cum muro Eccleſiæ procedit; id eſt, angulum cum eo rectum conficit; intelligit ædificium illud antiquius parem angulum effeciſſe, unumque latus anguli cum muro Eccleſiæ continuatum eſſe, ac conſequenter aliud latus intra Eccleſiam tranſverſum agi.

Baſilicam eamdem anno 1361. pene totam incendio periiſſe narrat ſcriptor quidam qui penes me eſt, anecdotus, ut quidem æſtimo, æqualis Sixto IV. ſummo Pontifici. Sic ille.

Anno 1361 · *menſe Auguſto* 21. *die Jovis horâ nonâ Præfecti conſcenderunt in tectum S. Joan. Lateran. ut quaſdam plumbeas tabulas adaptarent, & veſpertinis horis, quando Canonici cantabant Magnificat, quidam Canonicus ardentem tabulam vidit, ſubitoque exclamavit. Præfecti autem nihil adverterant, & quum res in notitiam Canonicorum venit, violentiam ignis ſuperare non potuerunt, ſed aufugerunt. Tunc trabes omnes abſumtæ, tres columnæ lapſæ ſunt, cæteræ omnes igne confectæ, altare & quatuor columnæ ex jaſpide labefactatæ ſunt.*

In clauſtro viſuntur famoſæ illæ duæ ſedes, ſtercorariæ dictæ, perforatæ, quæ non porphyreticæ ſunt, ut vulgo fertur; ſed ex rubro lapide vividiore quam porphyrites colore, nullis diſtincto maculis, ad hæc longe mollioris materiæ. Has Pontificibus recens promotis narrant ritu ſingulari uſurpatas: non explorando ſexui, ut ridiculè dicitur, vix enim poſſet in ſedilibus hujuſmodi tam turpis functio peragi: ſed in Thermis olim uſui fuiſſe peritorum opinio eſt. Narrat certè Olympiodorus in thermis Antoninianis mille ſexcentas hujuſmodi marmoreas cathedras ad balneorum uſum fuiſſe. Alia ibidem ex marmore albo cathedra non perforata conſpicitur. In eadem Lateranenſi tetraſtylo, viſuntur plurimæ Ebræorum ſepulchrales inſcriptiones, quæ columnarum capitellis inciſæ ſunt.

De Scala ſancta & imagine illa quæ cum ab Angelis confecta fuerit ἀχειρότυπος, id eſt, non manufacta vocatur, nil niſi tritum ſuccurrit. E vicino eruta fuit equeſtris M. Aurelii ſtatua.

F L A M I N I U S V A C C A. Equus Capitolii æneus in « vinea quadam prope Scalam ſanctam & S. Joannem Lateranen- «

» sem repertus est : multisque annis humi neglectus jacuit ; do-
» nec Sixtus IV. creatus Papa fuit, qui illum in platea Latera-
» nensi cum elegante marmorea basi erexit, insignibus propriis
» & epitaphio, (*sic*) nomineque suo insculpta. Ibique ad Pau-
» lum usque III. stetit. Is enim equum in Capitolium advehi
» jussit, & basin ipsi Michaëlis Angeli manu adornari curavit.
» qua de causa non occurrente uspiam tam grandi marmore, ex
» Trajani foro epistylium & zophorus huic rei advecta sunt. Sed
» quia in fundo Collegii Lateranensis effossus fuerat, ad se pertinere
» Lateranenses contendebant, & hactenus cum populo Romano
» litigant, singulisque annis rescripto publico jus suum renovant.
» hæc aliis narrantibus accepi.

In opusculo de mirabilibus Romæ inferius edendo, quod ab annis ferme quingentis exaratum fuit, de equestri statua prope S. Joannem Lateranensem sita mentio est ; sed admixtis fabellis, ibi vide.

Haud procul est porta Urbis, S. Joannis hodie, Cœlimontana olim à monte Cœlio in quo sita erat, nuncupata. Inter Cœlimontanam & Latinam, porta Asinaria erat, ad viam cui pariter Asinaria nomen. Obstructa deinde porta Asinaria, id nomen portæ S. Joannis inditum fuit. Sicque vocatur apud Anonymos supra memoratos, quorum prior octo hinc sæculis, alter quatuor aut quinque, scripsit.

» Flaminius Vacca. Memini uno milliari à porta S. Joannis,
» ultra aquæductus, in loco *Monte del Grano* vocato, fuisse ingentem
» maceriem solidam antiquam ex impolitis petris atque silicibus,
» quam viriliter aggressus quidam operarius dirupit, seque intro-
» mittens interiora pervasit, usque dum urnam grandem reperit
» marmoream, quæ in anaglypho exhibet historiam raptûs Sabi-
» narum; & operculo impositæ erant humanæ duæ figuræ jacentes,
» quarum altera Alexandrum Severum, altera Juliam Mammæam
» ejus matrem refert. Cineres reconditi erant in urna quæ jam
» in Palatio Capitolii est, ubi consident conservatores.

Isthæc urna quæ in impluvio quodam hodierni Capitolii visitur, anaglyphis suis plus ludos funereos quàm raptum Sabinarum præfert ; quod est etiam sepulchro magis consonum.

» Flaminius Vacca. Memini extra portam S.
» Joannis in vinea Domini Annibalis Cari, cùm ingens moles ab
» antiquis structa istic esset & vineæ noxam adferret, Anniba-

lem ipſum maſſam complanare adgreſſum, reperiſſe in muro «
compactas multas Imperatorum icones, ubi non duodecim ſo- «
lum illi, ſed alii quoque Imperatores erant. Ad hæc marmo- «
ream urnam, in qua ſculpti erant omnes Herculis labores, «
multaque alia fragmenta ſtatuarum more Græco, à do- «
ctiſſimis artificibus elaborata. Quorſum abierint icones ignoro. «
Urnæ vero facies antica ſecta, & Murolarum ad Dominum «
Viſconti tranſmiſſa fuit. «

Non longè à porta S. Joannis, extra Urbem, memoria mea «
repertæ ſunt multæ marmoreæ ſtatuæ, quæ nihil aliud erant «
quam Niobes fabula; ipſas emit Ferdinandus magnus Hetru- «
riæ Dux, & jam exſtant in ejus horto ad Trinitatem. Erant «
item iſtic luctatores duo affabrè cælati & periti artificis. «

In via ad S. Mariam Majorem à ſiniſtris ſita eſt Eccleſia SS. Petri & Marcellini, antiquitate ſolum commendabilis. Ibidem ſingularia eruta Flaminius recenſet.

F L A M I N I U S V A C C A. Sub eccleſia SS. Petri & «
Marcellini compertæ ſunt pilæ multæ cum fornicibus ſubterra- «
neis, nullâ feneſtrâ nulloque lucis meatu, quæ ab antiquis ita «
ſtructæ fuerant. Æſtimo fuiſſe caſtrũ aquæ, quia eodem loco Six- «
tus V. ſpiſſũ murum deprehendit, in quadris Tiburtinis lapidi- «
bus fundatum, qui exinde in uſum ædificiorum ſuorum expor- «
tati ſunt. Haud dubie ductus erat aquæ ex caſtro verſus Coli- «
ſæum. Ibidem inventum eſt idolum marmoreum, ſtatura vulga- «
ri paulo minus, erectum, pedibus manibuſque junctis, à pe- «
dibus ad buccam ſerpente circumvolutum, velo ſubtiliſſimo «
indutum, ſertum in collo geſtans ex floribus malogranati: & «
non procul illo Venus naturali proceritate, quaſi è balneo ſur- «
gens, cum Cupidine vicino. Ipſam coëmit Cardinalis Mon- «
taltius. «

Non longè hinc in vinea Franciſci Fabriani, inventæ ſunt ſe- «
ptem ſtatuæ nudæ periti artificis. Sed ſequiori ævo, variis in lo- «
cis ſcalpro fœdatæ fuerant; ſic antiquas icones labefactarunt «
homines imperiti. Itaque ſcitam jucundamque veterum ſcul- «
pendi rationem ſuſtulerant. Deprehenſi quoque ſunt iſtic mul- «
ti canales antiqui plumbei atque lateritii, qui à ſupra memo- «
rato Caſtro aquam accipiebant. Caſtrum aquæ ad Coliſeum «
deductæ neſcio an uſpiam memoratum occurrat: ſic bene multa ignota intactaque, antiquitatum Romanarum ſtudioſis aperit Flaminius.

Eodem itinere versus S. Mariam Majorem occurrit ad lævam villa D. Voiret Consulis Gallicæ gentis; in qua non diu eruta sunt testacea dolia ingenti numero: plus centum hujusmodi se eduxisse narrabat ille, cujus supellectilis partem dono obtulit, partem longâ serie in villa concinnatam inspeximus frequenter. Erantque vasa testacea servandis liquoribus atque vino etiam, unde Martialis.

Et multa fragrat testa senibus autumnis.

Pleraque hujusmodi dolia sextariorum plus triginta capacia: in Alteriana villa etiam grandiora projecta neglectaque, ad ædium angulum visuntur. Immania ejusdem materiæ exstant dolia in villa Ludovisiana, quæ sextarios plus quam trecentos capiant. Ut ad propositum redeamus, in mentem subit locum hunc tanta vasorum figlinorum congerie instructum, Officinam fuisse figlinam, quam in monte Esquilino meminit Varro de Esquiliis agens. *Oppius mons*, inquit, *quarticepsos lucum Esquilinum via dexterior in figlineis est.* quod alii item testificantur. Lucus autem Esquilinus, quem figlineis sive officinæ figulorum vicinum indicat Varro, versus S. Matthæum in Merulana à peritioribus locatur, quæ Ecclesia vico solum intermedio à Voëretiana vinea disterminatur. Et vero suspicionem auget, quod in doliis quibusdam diversorum nomina sigillis impressa compareant, neque ex iis quæ domini sui nomen præferunt (non enim signata omnia) vel duo reperiuntur eodem nomine insignita. Quod sane indicium, non unius atque ejusdem domini vasa isthæc esse, sed multorum, qui in officina hujusmodi, mollibus adhuc necdum coctis doliis, sigilla imprimerent. Duorum nomina impressa erui, alia labefactata sunt. Alterum sigillum sic exprimebat.

C. CALER alterum vero sic L. SAL. . . . .

Ruptoque postremi vasis frustulo litteræ sequentes exciderant. Duo sigilla signandis item figlinis vasibus mecum Româ detuli, quæ annulum à tergo habent inserendo digito, aliud Græcum, Latinum aliud, & sic habent.

T. ΙΟΥΛΙΟΥ ΦΟΙΒΙωΝΟϹ	Q. SABINI SECUNDINI

Scilicet *Titi Julii Phœbionis*, & *Quincti Sabini Secundini*. Alia bene multa similia in Musæis vidi frequenter.

Thermas Philippi istis in partibus fuisse putant, propterque Ecclesiam S. Matthæi in Merulana; quod cùm testimonio Rufi atque Victoris, tùm inscriptione ibidem eruta confirmant: qua de re nihil novi narrandum succurrit. Prius vero quam diem istam secundam claudamus, audiendus Flaminius Vacca de quibusdam prope S. Matthæum in Merulana erutis.

FLAMINIUS VACCA. Recordor audivisse me, Adonem illum Episcopi olim Nursiæ, jam vero Picchinorum, repertum fuisse in eorum villa, sita inter S. Matthæum & S. Julianum, proximè tropæa Marii, ubi anno proximo detectæ sunt aliç statuæ. Quænam porro illæ sint, quia non inspexi, dicere non valeo, sed palam est fuisse olim locum elegantem. « « « « « «

Haud ita peritus internoscendarum statuarum est Flaminius. Quare æstimo, quem vocat ille Adonem, esse Meleagrum, qui hodieque in Picchinis ædibus peregrinorum aditu frequentatur. Meleager hìc pro Adone habetur à Flaminio, quia venatoris uterque cultu occurrit.

In vinea isti vicina è regione effossus fuit Seneca ex nigro marmore, cum aliis statuarum fragmentis, atque etiam Terminorum frustis mihi haud ita cognitis. « « «

Iste Seneca jam in villa Burghesiana suspicitur.



CAPUT X.

DIES TERTIA. Coliſeum, & Meta Sudans. Caput Coloſſi erutum. De Domo Aurea Neronis. Templum pellucidum. Arcus Conſtantini ex ſpoliis fori Trajani. De Septizonio. S. Lucia in Septizonio ubi. Septem viæ. Anaglyphum Sileni. Eccleſia SS. Joannis & Pauli. De curia Hoſtilia & Caſtris peregrinis. Forma Antoniana. Villa Mattheia. De Coloſſorum per Urbem reliquiis. S. Stephanus Rotundus. Thermæ publicæ antiquæ.

TERTIAM à Coliſeo inimus diem, quo ædificio ſive artificis doctam manum, ſive ſublimitatem, porticuum elegantiam, columnarum ac paraſtatarum concinnitatem ſpectaveris, nihil in orbe magnificentius: at ne multis in notiſſima reteramus otium; priſcus amphitheatri gyrus cum Pauli III. tempore totus conſiſteret, erat pedum Regiorum mille ſexcentorum duodecim, cujus menſuræ ratio ex arcuum ac pilarum latitudine hodieque aſſeritur. Arcus porro octoginta erant, ex iis quatuor queis in arenas aditus paulo aliis latiores, pedum videlicet 14. & octo pollicum. Dirutum magna parte opus tam ſingulare deplorant hodieque periti, & ruinam lugent florentiſſimo architectonices ævo importatam. Quod etiam ſi non ſuopte merito atque pulchritudine dignum fuiſſet quod improbas arceret manus; indigna res utique, in locum tot Martyrum cruore ſacrum tantopere ſęvitum eſſe. Ad hæc Coliſeum ſplendebat olim ornamentis variis, ſtatuis æneis marmoribuſque, quæ partim ab Imperatoribus Conſtantinopolin advecta, partim à Barbaris qui ter quaterve Romam vaſtarunt abſtracta & diſſipata ſunt, qui etiam ænea ligamina è commiſſuris lapidum, ut foramina ubique impreſſa teſtificantur, evulſere.

In platea quà frequentior aditus, exſtant Metę ſudantis reliquiæ, quæ largas olim ſuperne evomebat aquas.

» FLAMINIUS VACCA. Memini audiviſſe me, caput illud
» æneum Auguſti & manum globum tenentem, quæ jam in Ca-

pitolio consistunt, eruta fuisse ante Coliseum prope Metam sudantem, & ab isto Colosso Amphitheatrum Colisei nomen mutuatum. « « «

Hodieque visitur in Capitolio caput illud æneum Colossale quod alii pro Commodi capite habent: mihi qui vultum plerumque diligentius exploravi, nondum planè perspectum cujus sit. Nequaquam hujus Colossi causa, ut habet Flaminius, Amphitheatrum Vespasiani Coliseum vocatur, verum alterius longe immaniore statura, centum scilicet ac viginti circiter pedum, alii 110. alii minus adscribunt. Æneus autem iste si totus pedibus consisteret ne triginta quidem pedum esset. Ex Martiali Colossus ille major versus sacram viam erectus erat, sic ille,

Hic ubi sidereus propius videt astra colossus
Et crescunt media pegmata celsa via
Invidiosa feri radiabant atria Regis.

Queis Martialis verbis prorsus levatur, ut mea quidem fert opinio, injecta de situ atriorum aureæ domus Neronis, (nam de illa Martialis agit,) difficultas. Colossus nimirum, ille inquam immanis pedum plus centenorum, ante Coliseum stabat, cui & nomen indidit; pegmata quoque sive theatrales machinæ eadem item parte erigebantur. Domus autem Neronis aurea uti diximus à Palatio Augustorum rectà ad S. Petrum in Vinculis protendebatur: atria igitur ex Martiali, adversa stagno erant; in cujus loco deinde Coliseum excitatum, ex hisce item Martialis verbis:

Hic ubi conspicui venerabilis Amphitheatri
Erigitur moles, stagna Neronis erant.

Domus aureæ Neronis ornamenta miramque supellectilem fuse narrat Suetonius; in ea, teste Plinio, templum Fortunæ Seiæ, quo loco primum à Servio Tullio sacratum fuerat, construxit Nero ex lapide pellucido in Cappadocia reperto, cujus tanta perspicuitas, ut interdiu clausis foribus qui intus essent clara luce fruerentur, etsi nullus luci meatus relictus esset: quare phengites à splendore lapis dicebatur. Vidi qui fidem Plinio negarent, & commentitium esse templum hujusmodi dicerent, nec sine fastidio narrantis. At nihil ea in re fidem superat; imo vero quotidianis experimentis paria comprobantur. Florentiæ

namque in Eccleſia S. Miniatis feneſtræ ſunt, in quibus vitri loco tabulæ ex alabaſtrite, quarum ſingulæ ſingulas feneſtras occupant, etſi ad quindecim circiter pedes altæ feneſtræ ſint: et Eccleſia tamen luce perfunditur. Sane ſi in tabulas ſecta eſſet Columna ex alabaſtrite quæ in Vaticana Bibliotheca erigitur, ea vitri pene inſtar pellucida eſſet.

Ad alteram Coliſei partem, qua SS. Joannem & Paulum ſpectat, eruta quædam memorat Flaminius his verbis.

„ FLAMINIUS VACCA. E latere Coliſei verſus SS Joan-
„ nem & Paulum, vinea eſt in qua memini repertam grandem
„ plateam ſtratam ſpiſſiſſimis Tiburtinis lapidibus, necnon capitel-
„ la duo Corinthia. Cum Pius IV. Thermas Diocletianæas re-
„ ſtauraret, dedicaretque B. Mariæ de Angelis, atque in principe
„ navi Eccleſiæ capitellum aliquod vetuſtate collapſum eſſet, ex
„ iſtis unum ejus loco repoſuit. Ibidem reperta fuit marmorea
„ cymba 40. palmorum longitudine, fonſque marmoribus orna-
„ tiſſimus; & credas velim plus igne quam aqua detritum fuiſſe.
„ Inventi item fuere canales plumbei bene multi. Aiebant eſſe
„ illud extremum domus aureæ Neronis, cujus in loco deinde
„ Coliſeum Veſpaſianus extruxit.

Ex dictis ſuperius propalam eſt Domum auream Neronis brevioribus fuiſſe limitibus circumſcriptam, neque ultra Coliſeum verſus Cœlium pertigiſſe.

Ex Coliſeo in Eccleſiam S. Gregorii itur per arcum Conſtantini magni marmoreum, devicto Maxentio excitatum, in quo & lapſæ ſculptoriæ artis & florentiſſimæ diſparata ſigna viſuntur. Anaglypha ſublimiora, mira arte cælata, doctam manum produnt: opinioque vulgaris eſt ex arcu Trajani huc comportata, indeque ortam nuncupationem, *arco di Traſi*, qua inſignitur arcus hodieque. Quæ Conſtantini ævo ſculpta ſunt ſęculi ferrei ἀτεχνίαν olent. Hac de re multa nova pręclaraque tradit Flaminius Vacca, ubi de foro Trajani, cujus latus unum huic conficiendo operi inſumtum probat inferius ſuo loco.

Hinc rectà itur ad S. Gregorium, in cujus aditu platea eſt olim Septizonii Septimi Severi ſedes. Ædificii tanti ne lapis quidem ſupereſt. Cum enim ſub finem ſæculi XVI. angulus ejuſdem qui ſupererat ruinę proximus eſſet, juſſu Sixti V. ſolo æquatus eſt. Ut autem narratu eorum qui operis partem & angulum viderant, atque architecti anonymi cujus ſchedæ penes me ſunt, comperimus;

comperimus; à Septimio Severo eductis hinc & inde columnis, ex diversorum ædificiorum spoliis excitatum fuerat: nam columnæ striatę alię erant, aliæ non striatæ, capitella diversæ manus atque formę. Hic proprius Septizonii Septimii Severi locus, nec quęrendus prope sepulchrum Helenę vel Formas illius tractûs, ut tentavere quidam. Proximè Septizonium sita erat ecclesia & Diaconia S. Lucię, quę idcirco S. Lucia in Septizonio, & vitiato nomine in *septisolio*, & in *septemsolia* dicta fuit. Palam illud est ex Anonymo noni sęculi à V. Cl. Mabillonio edito in IV. Analectorum tomo p. 502. cujus locum integrum hic adferimus, quia in subsequentibus non infrequens nobis illius usus erit. Describit ille iter à S. Petro ad S. Paulum; post à S. Paulo ad S. Sebastianum; deindeque à S. Sebastiano ad S. Anastasiam, his verbis.

In porta S. Petri usque ad S. Paulum.

« In sinistra S. Laurentii & Theatrum Pompeii, & per porticum usque ad S. Angelum & templum Jovis. In dextera Theatrum: iterum per porticum usque ad Elephantum. Inde per Scholam Gręcorum: ibi in sinistra ecclesia Gręcorum. Ibi est aqua subtus montem Aventinum currens, scala usque in montem Aventinum, & balneum Mercurii. Inde ad portam Ostensis. (*sic*) Inde per posticum usque ad ecclesiam Mennę: & de Mennę usque ad sanctum Paulum Apostolum: inde ad sanctum Felicem & Adauctum & Emeritam. Deinde ad sanctam Petronellam & Nereum & Achilleum. Inde ad sanctum Marcum & Marcellianum. Inde ad sanctum Soterum: inde ad S. Sixtum: ibi & S. Favianus (*sic*) & Antheros & Militiades. Inde ad S. Cornelium. Inde ad S. Sebastianum. Inde revertentes per viam Appiam ad ecclesiam, ubi S. Sixtus cum suis diaconibus decollatus est. Inde ad portam Appiam. Ibi forma Jopia quę venit de Marsia, & currit usque ad ripam. Inde ad Cochleam fractam. Inde ad arcum Recordationis. In sinistra Thermę Antonianę; in dextera Xystus. In sinistra, Nereus & Achilleus. Inde per porticum usque ad Formam. Inde ad VII. vias. Ibi sancta Lucia & Septizonium. In sinistra Circus Maximus. In dextera Palatinus. Et sic per porticum maximum (*sic*) usque ad Anastasiam, & inde semper. «

Postremę lineę. *Inde ad septem vias, &c.* Verum S. Lucię in Septizonio, quę item in septem viis vocatur, situm produnt. Ibidem enim hodieque viarum divortia fiunt, & in parvo tractu septem diductę vię numerantur; scilicet ad arcum Constantini, ad SS. Joannem & Paulum, ad portam Capenam, ad S. Balbinam, ad portam Ostiensem, binę ad Circum maximum, ad S. Bonaventuram. Non quo velim, easdem omnes numero vias eodem loco & situ perseverasse; nam quis scit an tot inductę hac Urbis parte mutationes, incendiis populationibusque frequentibus mutata facie soli, non obstructę quędam, alięque novę apertę vię fuerint. Sed tamen de situ septem viarum nihil dubii suboriri potest, quando eæ propter Septizonium sitę erant: & par numerus hodiernarum viarum eodem pene loco diductarum, cum eæ ad conspicua & olim frequentata loca tendant, argumento sane sunt, aut easdem illas VII. memoratas prorsus esse, aut si quid versum & immutatum hac in re fuerit, eumdem tamen viarum numerum tum temporis extitisse. Anonymus ibidem S. Luciam & Septizonium unà memorat, quia eodem situ fuerunt, atque ex serie ipsa narrandi ut eodem circiter quo Septizonium loco ponamus, evidenter inducimur: omnia quippe loca quę à porta Capena ad Septizonium occurrunt, ibidem uno cursu memorantur, uti sunt hodie, paucis additis quæ diruta ac deleta sunt; ubi vero ad Septizonium & S. Luciam devenit, ait in sinistra Circum maximum, in dextera Palatinum exstare, quo quid apertius? Martinellus in Roma sacra S. Luciam in Septizonio diversam quidem dicit à S. Lucia in Orthea; sed verum illius situm non asserit.

De ecclesia ac Monasterio S. Gregorii nihil nisi tritum & vulgare succurrit. In Monasterio antiqua olim diplomata erant bene multa, manuscripti codices & archivum nobile. Sed aliò istęc exportata fuere à Commendatariis.

» FLAMINIUS VACCA. Memini Curtium Saccocciam
» notarium Capitolii in villa sua prope S. Gregorium excavando
» reperisse multas Urnas marmoreas, historiis insculptas, cum pu-
» gnis & certaminibus: & quod mihi voluptati fuit, in anagly-
» pho decrepitum senem vidi, in cunabulis positum cum mani-
» cis, quem pueri quidam gestabant agitando cunabula; videba-
» turque senex pueris arridere, subtus insculptum erat: IN SE-
» NECTVTE ME BAIVLANT, conjectabar esse Diogenem
» Cynicum.

At verosimilius est fuisse Silenum in quem isthæc plus quadrant quam in Diogenem Cynicum. Et verò Sileni cum pueris ludos graphicè describit Virgilius Ecloga 6. et si non prorsus eamdem, simillimam certè isti fabulam exprimit hisce:

Silenum pueri somno videre jacentem,
Inflatum hesterno venas, ut semper, Iaccho.
Serta procul tantum capiti delapsa jacebant,
Et gravis attrita pendebat cantharus ansa.
Aggressi (nam sæpe senex spe carminis ambo
Luserat) injiciunt ipsis ex vincula sertis.
Addit se sociam timidisque supervenit Ægle:
Ægle Naïadum pulcherrima, jamque videnti
Sanguineis frontem moris & tempora pingit.
Ille dolum ridens, quo vincula nectitis? inquit.
Solvite me, pueri, satis est potuisse videri.

Hoc anaglyphum ad templum Bacchi in hac Cœlimontana regione positum pertinuisse potuit.

Prope S. Gregorium in acclivi Cœlii est Ecclesia SS. Joannis & Pauli à Pammachio Monacho, ut vulgata fert opinio, sæculo IV. in ipsa SS. Fratrum domo excitata. Estque titulus Cardinalitius, olim Collegialis Ecclesia. Verum deinde Jesuatis, post Dominicanis Anglis, demum Patribus Missionis neque ita pridem cessit. Porticus antiqua & elegans. Ecclesia satis ampla, columnis marmoreis atque porphyreticis hinc & inde fulta. Miræ stratum elegantiæ, nusquam tantùm porphyritæ variique marmoris: eam pulchritudinem pari soliditate conjunctam non attingunt hodierna pavimenta quælibet. Monstratur hîc lapis crate ferrea munitus, ad quem capite truncati duo isti fratres Martyres fuere. In sacello proximè ostium requiescit corpus S. Saturnini martyris in urna porphyretica. Ibidem sequentem inscriptionem erui, quæ nonum circiter sæculum præfert, & ævi barbariem olet.

Hocce puellæ jacet tumulo corpus Elisabet,
Quod manet in sancta aula nunc Battistæ Johannis:
Ildibrandus ejus genitor Theodoraque mamma.
Orta puella ideo fuit ardua stemmate Romæ.
Bis annos habuit senis & mensibus decem,

Dufta Johannes vestra Pauleque jure sub alma :
Pro qua vos Dominam deposcite Martyres almi,
Et sibi det requiem sanctam post funere semper.
Hoc si quis tumulum violaverit at reque parvum,
Subjaceat nexum dum vivit in orbem anathema.
Dep. v. Kal. sep. ind. v.

Quod hic dicitur jacere corpus Elizabetæ in aula Baptistæ Joannis, nescio an usquam traditum. Percontatus an aliquando isthæc ecclesia S. Joannis Baptistæ insignita nomine fuisset, nihilque expiscatus; tantumdem notitiæ ex variis Urbis descriptionibus mutuatus sum; nihil enim simile occurrit mihi uspiam.

Hortus Cœnobii S. Joannis & Pauli aggerata terra est, ingenti lateritio muro antiquissimo fulta. Qui murus qua Coliseum respicit, forma est ita singulari, ut cui usui fuerit vix quispiam augurari valeat. Totus à fronte distinctus est apsidibus quæ obiri circumquaque possunt. Iis proximæ lateritiæ pilæ rotundæ, quas item circumire quisque possit. Nonnisi præsentem licet rem ita singularem explorare capereque. Murus autem quà vergit ad SS. Joannem & Paulum desinit in arcus prægrandes. Aiunt vulgò totam hanc molem esse reliquias curiæ Hostiliæ quæ in Cœlio monte memoratur; nam alia quoque curia Hostilia erat in foro sita. Curias Romæ triginta-quinque ætate sua extitisse testificatur Augustinus T. I v. col. 1389. de quarum forma haud satis convenit inter Scriptores. Vix putarim immanem illam ædificii molem, castrorum more munitam, unicam fuisse curiam. Vidi qui castra Peregrina esse conjectarent, quia non longe hinc versus S. Mariam in Navicula duæ inscriptiones erutæ castrorum Peregrinorum mentionem haberent. Qua de re temere nihil statuendum.

Non procul hinc, proximè Ecclesiam S. Thomæ in navicula, occurrit arcus exiguus lapideusque, cui incisa sequens inscriptio.

Q. CORNELIVS. P. F. DOLABELLA
C. IVNIVS C. F. SILANVS COS. FLA
MEN MARTIALIS
EX. SC
FACIVNDVM CVRAVERVNT
ITIDEMQVE PROBAVERVNT

Actum id anno Christi 12. Olympiadis 197. secundo. Istic

aquæ Claudiæ divortia erant. Qua de re audiendus Flaminius.

FLAMINIUS VACCA. Propter ecclesiam S. Mariæ in " Navicula, reperti sunt Tiburtini multi, qui non in opere sunt, " sed incompositi. Et quia aquæ ductus, qui ante S. Joannem La- " teranensem videtur, istum in locum pergit; putarem istic fuisse " angulum, ubi in ductus duos aquarum divortia fierent, quorum " unus in Antonianam procederet, ut testificantur litteræ quædam " magnis laterum tabulis è muro Aquæductus paulum eminentibus " confectæ, quæ tales sunt, NIANA, nam litteræ T & O labefacta- " tæ sunt; alius in palatium tendebat, ut palam est ex vestigiis aquæ " ductûs interdum occurrentibus. At redeamus ad locum in quo " Tiburtini reperiuntur; necessum erat istic Aquæductum trans- " versum in via fuisse, & arcum amplum ædificatum esse: ut ta- " men ex vacuo tanto aquæductus fissuræ nihil peteretur, ex " Tiburtinis istic ædificium construxere cum solidis erismatibus, " qualia jam videmus ante nosocomium S. Joan. Lateranensis in " eodem aquæ ductu. Idipsum observavi in ductibus qui tot si- " nuosis flexibus procedunt. An dicatur flexus hujusmodi proce- " dere ex impedimento ædificiorum? Hæc sane ratio valere ne- " quit, dum in agro parem sinuositatem videmus, ubi ædificia " non erant: æstimarem id propterea factum antiquitus, ne im- " petus aquæ ductum læderet & parietes labefactaret: ad hæc, " aquæ flexibus hujusmodi purgabantur. "

Hæc optime observantur à Flaminio, hodieque visitur du- ctum aquarum in duos diverti canales, quorum alius in Pala- tium, alius in Antoninianas thermas aquam derivabat, inscri- ptio ANTONIANA adhuc exstat, & quidem integrior quam fert Nardinus; nam solum A primum desideratur; superestque pars arcuum ductûs aquæ Antonianæ, quæ ramus Claudiæ erat. Nono sæculo adhuc exstabant arcus formarum Antoniniana- rum, ut videre est in Anonymo supra, qui formas in via Ap- pia prope Antoninianas thermas memorat.

Ecclesia S. Mariæ in Dominica nihil nisi vulgatum præfert. Huic hæret villa Matthæorum, in Cœlii vertice sita; ædesque habet amœnas prospectu suavi. Multæ istic statuæ iconesque mediæ marmoreæ sunt. Suspicitur Hadrianus eques, eo specta- bilior quo rariores per Urbem equestres statuæ antiquæ; item Antonini Pii paludati & M. Aurelii statuæ, caput Ciceronis ele- ganter & affabrè sculptum, Crispinæ etiam uxoris Commo-

di, Lucii Veri, &c. Caput item Jovis Serapidis, non vero, ut æstimatur vulgo, Jovis Hammonis, ex Ægyptio nigro lapide qui basaltes dicitur, vulgo vocant, *pietra di paragone*. In areola erigitur obeliscus ex marmore granito Ægyptiaco. Quod autem singularius est, caput Colossale ibidem visitur, quo nullum in Urbe majus; aiunt vulgo esse Alexandri Magni, sed ad quem revera pertineat incertum. A mento ad radicem capillorum mensura est sex pedum regiorum: totum ergo caput octo regiorum pedum fuerit, statua vero ipsa cum integra staret, totis 64. regiis pedibus sublimis erat. Caput marmoreum Domitiani in impluvio ædium Capitolinarum quinque pedum, ac proinde statua integra quadraginta dumtaxat pedum erat: hujus item pes & alia membrorum frusta ibidem exstant. Æneum caput de quo supra ad Metam sudantem multo minus est. In villa Ludovisia ad Urbis mœnia, quæ villam ea parte terminant, est caput Colossale quatuor circiter pedum. In Justinianæa vero extra portam Flaminiam Colossus item est Justinianum Imperatorem, qua se stirpe progenitos gloriantur Justiniani hodierni, referens. Is vero non talis est qui possit cum jam memoratis Colossis concertare, sed in eo præstat omnibus, quod totus consistat, fractis tamen & utcumque restitutis corporis partibus. Mitto statuas, proceritate vulgari duplo aut triplo majores, quæ bene multæ per Urbem comparent in villis, ædibus &c. Nusquam tot urnæ sepulcrales cineribus recipiendis occurrunt quot in villa Matthæia.

Propter naviculam est templum S. Stephani Rotundi, forma singulari, nam duplici columnarum ordine in circulum fulcitur: eratque olim ampliore gyro; verum à Nicolao V. in hodiernam formam actum est. Sunt qui Bacchi templum esse putent, memoratum à Rufo & Victore; alii templum Claudii; major pars templum Fauni. Cui sententiæ libentiùs calculum addam, quia ex veterum usu ac consuetudine vocandi ad nos devenit. Certè Anonymus infra edendus qui sæculo XIII. scripsit, templum Fauni idem dicit esse quod templum S. Stephani Rotundi. Istic olim erat Abbatia & Monasterium S. Erasmi, jam locus cuidam RR. PP. Jesuitarum collegio attributus est.

» Flaminius Vacca. Dum excavarent ad S. Stepha-
» num Rotundum versus nosocomium S. Joannis Lateranensis,

memini reperta fuisse vaporaria & thermas plebeias, murosque « multos cancellatos, necnon canales plumbeos. Nihil magno « labore structum. Inventæ sunt item urnæ bene multæ cinere « plenæ: nam postquam his thermis usi sunt, eas in sepulchra ver- « terunt, quo tempore comburi cadavera mos erat. «

Nihil dubium videtur thermas istas esse thermas publicas à Rufo & Victore in Cœlio monte memoratas, quando omnia quæ hîc à Flaminio narrantur ad plebeias thermas pertinent.

Flaminius Vacca. Prope S. Stephanum Rotundum in villa Adriani Martyrei, proximè aquæductum, memoria mea deprehensa est statua cum capite Hadriani veste consulari, peritæ manûs; aliæ item istic statuæ inventæ, quarum nomen oblitus sum, & tripus æneus pro Sacrificiis. Hadrianum emit populus Romanus: & jam consīdet in ædificio Scalarum; quibus ascenditur ad aulam consilii publici, *scilicet in Capitolio.* « « « « « « «

Caput XI.

Dies Quarta. Cœliculus mons. Templum Dianæ. Sepulchra atque urnæ erutæ. Aqua sancta. Fons Egeriæ Nymphæ. Ædificium singulare. De Catacumbis S. Sebastiani. De thesauro in Circo Caracallæ eruto. Historia detecti Innocentii VIII. tempore tumuli, integro cadavere. De arcu Recordationis. Thermæ Antoninianæ & vicus ipsis hærens. Templum Minervæ. Mutatorium Cæsaris &c.

Decurso Cœlio monte, quartà die Cœliculum petimus ad Urbis mœnia qua itur ad portam Latinam. Quamquam non una omnium opinio; ita non de templorum modo, ædium atque thermarum; verum etiam de montium situ ambigitur. Ad portam Latinam est Sacellum rotundum in memoriam immissi in ferventis olei dolium S. Joannis Evang. excitatum, atque è proximo Ecclesia eodem nomine pene deserta, jamque Patriarchio Lateranensi attributa. Haud procul Ecclesià, ad-

huc ſublimia viſuntur cujuſdam delubri rudera, quæ, quia Cicerone teſte Sacellum maximum L. Piſo Dianæ in Cœliculo excitavit, templi Dianæ reliquias vulgo æſtimant: an ſat firmis indiciis, peritorum judicium exquiritur. De aliis ibidem erutis audiendus

» FLAMINIUS VACCA. Proximè portam Latinam intra
» muros memini Cardinalem ſanctæ Crucis excavando eruiſſe ma-
» gnificam ſepulturam ex marmore Campano magnis molibus:
» is ſingula eduxit. Structura non peritæ quidem manûs erat, ſed
» magni peculii.

» In villa proximè eamdem portam, repertæ ſunt urnæ duæ
» grandes quæ penes me habentur, cum multis zophororum at-
» que epiſtyliorum fragmentis, necnon columnarum, quæ ex
» marmore omnia *gentili* erant. Videntur iſta ſequiori ævo in ſe-
» pulturam uſui fuiſſe. Iſtic erat copia grandis urnarum cum in-
» ſcriptione DIIS MANIBVS, & fragmenta grandiorum ur-
» narum multa comparebant.

Monitum lectorem velim, quoties in hiſce Flaminii ſchedis Urnæ grandes vel grandiores memorantur, intelligi urnas oblongas inſerendis corporibus, quæ vernacula lingua *pili* dicuntur, cum Urnæ vox ſine addito profertur, cinerariæ urnæ indicantur, quæ plerumque non plus uno pede latæ, profundæque ſunt. Marmor *gentile*, id eſt marmor album elegans & pretioſius, quo ſolent ſtatuæ & anaglypha confici: marmor aliud album *ſalinum* vocant, quia ex rudiore materia compoſitum, ubi confringitur in fractura ceu grana ſalis comparent, eſtque ut plurimum friabile minoriſque firmitatis.

A porta Latina, cui olim Ferentina nomen, itur ad Aquam ſanctam quæ & potu & balneo medicinalis eſt. Aquam vero ipſam jam olim ſtagnantem, putant eam eſſe quam Rufus Lacum ſanctum vocat; alii eam æſtimant eſſe quam Rufus atque Victor lacum Salutarem dicunt. Nam Lacus ſanctus & Lacus ſalutaris vicini erant. Hæc ſcaturiginem proximè habet, rivuſque inde manans Almon olim dictus eſt, in quo Berecynthia Deûm mater, quotannis abluebatur, ut ait Auguſtinus T. VII. Col. 34.

» FLAMINIUS VACCA. Haud procul iſto loco adſcen-
» ditur in caſam quæ cùm ad Caſarellos pertineat, *la Caſarella*
» dicitur. Ibi ſub grandi fornice veteri fons viſitur, qui etiam
» hodie uſui eſt. Iſtuc multi Romanorum æſtivis menſibus con-
veniunt

veniunt animi causâ, ibique diem agunt. Frequentius ego adi- «
vi locum, vidique epitaphium antiquum, quod sequiore sæcu- «
lo pavimenti loco ad memoratum fontem immissum fuerat: «
inscriptio autem ferebat fontem Egeriæ esse, nymphisque dedi- «
catum. Ut poëtæ fabulantur, Egeria fuit Dianæ nympha, quæ «
cùm fratrem proprium deperiret, qui tum procul versabatur, «
ac stylum, ut fratri rescriberet, accepisset, in tantam lacry- «
marum vim erupit, ut miserata Diana dolentem verterit in «
fontem. Epitaphium autem memoratum indicat, ipsum esse «
fontem in quem Egeria commutata est. «

In villa Justiniana exstat ingens lapis quadrus solidus, in quo sculpta hæc duo Ovidii carmina sunt.

AEGERIA (sic) EST QVAE PRAEBET AQVAS DEA GRATA CAMOENIS. ILLA NVMAE CONIVNX CONSILIVMQVE FVIT.

Qui lapis videtur ex eodem Egeriæ fonte, aut ejus vicinia, istuc comportatus. Hic itaque fons Egeriæ nymphæ, quæ famosa olim fuit vulgatâ illâ atque commentitiâ cum Numa Pompilio consuetudine. Istic item erat lucus Egeriæ & Camœnarum, itemque Camœnarum pagus; quo loco, ut æstimatur, sita jam est S. Urbani ecclesia, spoliis templi Martis ornata.

Flaminius Vacca. In vinea è regione S. Sebastia- «
ni sita, memini repertas fuisse statuas multas quodam in loco, «
cujus pavimentum ornatissimum erat marmoribus variis, tes- «
sellato atque eleganti opere. Ad hæc, numismata bene multa «
igne labefactata: musiva item opera, sed ex muro collapsa. «
Non puto magnum fuisse ædificium, sed pulchrum, atque or- «
namentis variis decoratum. «

Haud procul, secundo ab Urbe milliari, viâ Appiâ, est ecclesia S. Sebastiani, omnium sermone celebrata. Ibi cœmeterium Callixti celeberrimum & catacumbæ. Ibidem, ut ignorat nemo, multa SS. Martyrum millia sepulta, multi summi Pontifices. Cathedram istic lapideam S. Stephani Papæ & Martyris vidimus, quam haud ita pridem Innocentius XII. dono dedit Serenissimo Magno Hetruriæ Duci, qui pretiosissimi cimelii loco, tale munus habuit, Florentiamque vehi curavit. Quod cadaverum meatuumque ritum seriemque spectat, vi-

denda quæ diximus superius de cœmeterio S. Laurentii. In semitis subterraneis haud procul aditus jam est, etsi cum apertæ erant latè permeari possent; nam circumquaque variis transversis, adversis, aversis meatibus protenduntur. Verum quia locorum imperitis haud sine periculo in profundiora curricula penetrare licet, hæc causa fuit ut obstructæ consilio semitæ non procul pateant. Narrant enim quempiam nobilem, qui cum familia incautè in hæc sese loca conjecerat, numquam postea comparuisse. Incidi haud ita pridem in schedas cujusdam peregrini Galli, qui emunctæ naris homo videbatur: narrabatque se sociosque paucos cum in hos sese obscuros tramites immisissent, horis plus quinque ultro citroque oberrasse, nec sine discrimine numquam evadendi, nisi in operas incidissent quæ corpora eruebant.

E vicino conspicitur circus Caracallæ lateritius, cujus ex altera parte muri consistunt integri. Ab ima Circi parte sunt turres lateritiæ; cujusmodi in aliis quoque Circis exstabant. Eas olim viri primarii & optimates hæreditario jure obtinebant, & pariter transmittebant in filios atque nepotes. Eratque illud eximiæ dignitatis argumentum; si quis turrem Circi spectandis equestribus ludis, obtineret. Hinc est quod Theodoricus Rex apud Cassiodorum epist. 42. libri 4. de Marciani & Maximi adolescentum patritii generis jactura gravissime conqueratur, & calamitatis non modicæ loco habeat, quod ii cum ob paterni funeris luctum ac pueritiam, à turre Circi, quæ sibi hæreditario jure obvenerat, & à loco Amphitheatri aliquandiù abfuissent; *hac crudeli*, ait Theodoricus, *surreptione captata, turrem Circi atque locum Amphitheatri illustris recordationis patris eorum, detestabili ambitu à vestris suggerunt fascibus expetitum.* Exindeque jubet orphanis & adultis patritii generis restitui turrem & Amphitheatri locum. Ex quibus palam est viros Senatorios assignata sibi in Amphitheatro loca, & aliquando turres in Circis proprias habuisse. Erat in Circi metis, quarum vestigia adhuc conspicua, obeliscus ex marmore granito Ægyptio, qui tempore Innocentii X. in Agonalem plateam advectus & fonti impositus est. Hæret pene Circo magnum ædificium quadrum, quod paris antiquitatis fuisse videtur, porticibus intus circumquaque exornatum: aiunt quidam fuisse forum venalium; alii carceres Circi; alii aliud arbitrantur. Circum au-

tem iſtum Caracallæ eſſe, cùm vulgaris nec recens opinio, tùm numiſmata ejuſdem in queis circus exprimitur teſtificantur.

Flaminius Vacca. Jam anni multi ſunt, cùm an- «
tiquitatum obſervandarum cauſâ, huc illuc diſcurrerem, acci- «
dit, dum verſus S. Sebaſtianum ad capita bubula agebam, ut «
ingruente pluvia, in diverſorium vicinum me proriperem, & «
donec ſudum cœlum eſſet, fabulari cum caupone cœpi. Is nar- «
rabat mihi, paucos ante menſes iſtuc veniſſe hominem qui poſ- «
cebat ignem: & inſequenti nocte eumdem in diverſorium ſe «
recepiſſe cum tribus ſociis & diverſoribus, & cœnaſſe unà qua- «
tuor. At tres adventitios ne quidem verbum feciſſe: cœnatos «
diſceſſiſſe, ſex inde diebus continuis repetiiſſe morem, & noctu «
cœnatum veniſſe. Caupo qui non naris obeſæ homo erat, ſuſ- «
picatur errones iſtos interdiu in latebris & ruderibus degere, «
captando maleficii aut homicidii occaſionem. Ne vero ut conſ- «
cius in crimen vocaretur, explorare cœpit quo pertinerent itiones «
iſtæ: quare cum cœnati de more diſcederent, ſenſim caupo «
favente luna obſervat homines, ac deprehendit ipſos in ſub- «
terranea quædam ad circum Caracallæ ſe intromittere. Inſe- «
quenti bene mane rem ille defert ad judices, qui eò ſe unà «
conferunt. In crypta nemo unus reperitur; ſed multam terram «
emotam conſpexerunt, & foveam tantam ſex illis diebus con- «
fectam obſtupuere omnes. In imo foveæ teſtas complures figli- «
norum vaſorum recens fractorum deprehenderunt, & riman- «
do in terra ferramenta effoſſionis tantæ repererunt. Hæc cau- «
po: cum autem vicinus eſſet locus, libuit explorare rei verita- «
tem, & eò me contuli, vidique foveam cum teſtis figlinis gran- «
dibus quaſi ſeriarum. Putatur autem ipſos theſaurum repériſſe: «
atque tres illi homines qui ſilebant, Gothi erant haud dubie, «
& fortaſſe fratres. Hi alium ſocietati ſuæ adſciverunt qui calle- «
bat linguam, nihilque ultra hac de re compertum fuit. «

Gothos vulgari ac plebeio ſui temporis uſu, vocat Flaminius quotquot è Septentrionalibus plagis Romam adventabant. Inſidet autem hodieque Romanæ plebis animis opinio, theſauros in Urbe, in agro, reconditos ſuffoſſoſque latere, quibus eruendis perneceſſaria ſit Tranſalpinorum opera: ineſſe ſcilicet gentibus hiſce remotiſſimis peritiam eorum & artem exquirendi; ſive quod ii, ut quidam æſtimant, dæmones plus quam indigenæ dicto audientes habeant, ita ſcilicet delirant; ſive,

ut aliqui somniant, quod Gothi illi qui Italiam ipsamque Urbem multis hinc sæculis expilarunt; cum denique re improspere gestâ Italia excedere compulsi sunt, thesauros ex spoliis urbium templorum, ac cum primis ipsius Romæ, corrasasque hinc & inde pecunias, quia secum asportare, repentinis oppressi cladibus, non valerent, adpositis signis recondiderint, variisque in locis suffoderint. Hujusmodique signa aiunt tradidisse filiis & nepotibus, quorum ope jam ii reperiendis thesauris maximè valeant. Hinc narrant historias eorum qui hujusmodi ducibus auri argentique vim maximam eruerunt. Vidi sane viros doctrinâ graves qui hac opinione essent, & exempla varia proferrent. Ego vero, etsi æstimo thesauros multis in locis latere, educique in dies, sicubi forte fortuna in deposita hujusmodi excavando fossores incidant; ita quamlibet ejusmodi artem perquirendi, aut vanam, aut superstitiosam & damnandam arbitror, nec illicitam modo, sed infructuosam; neminem quippe vidimus hactenus hoc pacto fortunis reque familiari auctum: nam quæ narrant fabulæ sunt. Gothi superius memorati à Flaminio, an thesauri aliquid eruerint incertum; nullo dato facti testimonio. Si quid vero repertum ab iis ablatumque fuit; id casu, ut aliis bene multis accidit.

Haud procul hinc in edito loco est turris ingens, rotunda, quæ, ut fert inscriptio, Cæciliæ Metellæ Quinti Cretici filiæ, Crassi uxoris, sepulchrum erat, cujus muri tam solidi, ut spatium perquam minimum intus vacuum supersit: & *torre di bove* dicitur à boum capitibus muro insculptis. Huic sequiori ævo, tempore intestinorum bellorum, ceu urbecula adjuncta fuit, cujus mœnia & turres etiamnum visuntur; ita ut sepulchrum Metellæ quasi arx oppiduli fuerit. Ferventibus in Urbe factionum partibus, cum Ursini atque Columnæ mutuis cladibus perniciem inferrent civitati; in utriusvis partis ditionem caderet, magni momenti erat.

Cum pergitur eadem via Appia infinita pene hinc & inde sepulchrorum rudera occurrunt, quorum non pauca memorat Cicero in Tusculanis, nempe Calatinorum, Serviliorum, Metellorum. Hujus rei occasione factum quoddam adferre juvat, quod sedente Innocentio VIII. contigit. Alii male in Alexandri sexti tempus consignant. Quidam in alium Pontificatum, vitiatâ in multis narratione. Is cujus schedæ penes me sunt tempore Sixti IV. Innocentii VIII. & Alexandri VI. floruit, ocu-

latuſque teſtis fuit, ideo cæteris anteponendus. Deſcripta porro Innocentii VIII. ægritudine, quæ accidit anno 1485. menſe Martio, non aſſignatâ die, ita ſubſequitur.

Eodem die fratres & Conventus ſanctæ Mariæ novæ fodere faciebant in quodam eorum caſali, poſito extra portam Appiam, in viâ Appiâ, diſtans ab Urbe per 5. aut circa milliaria; & cum prope viam, vel in viâ ipſâ à fundamentis quoddam ſepulchrum deſtruxiſſent, in ultimo loco fundamenti, capſam quamdam marmoream marmoreo lapide coopertam, & implumbatam invenerunt: quod cum aperuiſſent, unum corpus cujuſdam mulieris integrum invenerunt, (*ſic*) quam cum aperuiſſent, invenerunt dictum corpus involutum cum quadam odorifera mixtura, ſeu infulâ aureâ in capite & cum capillis aureis circum circa frontem, & cum rubore, & carne in maxillis, ac ſi etiam viveret. Habebat oculos parum apertos, & os ſimiliter; & lingua capiebatur & extrahebatur ex ore, & redibat in continenti ad locum ſuum. Deinde albi & firmi unguli manuum & pedum: & brachia levabantur, & redibant ad locum ſuum, ac ſi nunc mortua fuiſſet. Stetitque per multos dies in palatio Conſervatoris, ubi propter aërem, colorem tamen faciei mutavit; factaque fuit nigra; non propterea pinguedo, vel caro deſtructa erat. Cumque Conſervatores in eodem pilo in locum juxta ciſternam in reclauſtro ejuſdem palatii poſuiſſent, à dicto Innocentio juſſi, in locum incognitum de nocte ex porta Pincianâ in quodam vico vicino ejus, in qua fovea projecta fuit, reportaverunt, ibique illam ſepeliverunt. Et illis primis diebus quibus inventa eſt, & ad dictum palatium delata fuit, tantus erat concurſus hominum eam videre cupientium, ut paſſim in plateâ Capitolii vendentes olera & alia, ad inſtar fori, reperirentur, & mixturam odoriferam, cum qua involuta erat, ferebatur confectam eſſe ex myrrha olibano; alii ferunt aloë terebentina, quæ acutiſſimum, & quodam modo ſtupefactivum, odorem habebat. Et multi æſtimaverunt cum ea repertam fuiſſe quantitatem maximam auri & argenti, & lapidum pretioſorum: quod æſtimatum fuit ex eo quod fodientes, & qui ſuper eos erant, numquam reperti fuerunt ulterius. Et ætas ſua erat ut videri poteſt 12. vel 13. annorum: & erat adeo pulchra vel formoſa, quod vix ſcribi ſeu dici poſſit; etſi diceretur vel ſcriberetur, à legentibus, qui non eam viderunt, minimè crede-

» retur. Et multi de longinquis partibus venerunt causâ videndi
» eam, & depingendi ejus pulchritudinem, & non potuerunt
» eam videre, quia fuerat, ut supra dictum est, secretum in lo-
» cum projecta: & ita malè contenti recesserunt, & pileus *(sic)*
» marmoreus ubi fuerat reperta, dimissus est in reclaustro dicto-
» rum Conservatorum.

Alia bene multa extra portam Capenam in antiquis Urbis descriptionibus feruntur, nam istæc loca frequentissima erant, spectabantque ad primam Urbis regionem, templis numinum multis ornata, quorum aliquot ad usque sæculum XVI. constiterunt: nam à Palladio & Sebastiano Serlio describuntur.

Per S. Sebastiani portam, olim Capenam, ingredientibus, usque ad nonum sæculum, ut supra observatur in allato loco anonymi ejusdem ævi, occurrebat forma Jopia, scilicet arcus aquæ Appiæ quæ vitiato nomine Jopia dicebatur, ex Marsorum regione Romam deducta. Post intra Urbem eadem via erat Cochlea fracta, eodem anonymo testificante, quod quidnam fuerit ignoratur. Primus ibidem post Cochleam fractam memoratur arcus Recordationis, qui unus ex memoratis via Appia arcubus fuerit necesse est; nimirum istic erant arcus Drusi, Trajani, Luciique Veri. Neque potuit arcus Recordationis idipsum esse, ut quidam rebatur, qui arcus Titi sive Septem lucernarum: nam ut fert anonymus, arcus Recordationis ad dexteram, S. Sixti ecclesiam habuit; ad sinistram vero S. Nereum & Achilleum atque thermas Antoninianas. Occurritque euntibus à porta Appia ad Septizonium & Septem vias, quod qua ratione de arcu Titi dici possit? Fortasse is ipse fuerit qui arcus Syllæ dicitur ab Anonymo nostro infra, quem intra portam Capenam versus S. Nereum memorat ille, quasi tum, id est sæculo XIII. adhuc consisteret.

Istic sunt thermæ Antoninianæ ab Antonino scilicet Caracalla fundatore mutuato nomine, quarum hodie magna pars consistit. De iis Spartianus ait: *Opera Romæ reliquit Thermas nominis sui eximias, quarũ cellam solearem Architecti negant posse ulla imitatione qua facta est fieri. Nam ex ære vel cupro cancelli superpositi esse dicuntur, quibus cameratio tota concredita est: & tantum est spatium, ut id ipsum fieri negent potuisse docti Mechanici.* Olympiodorus autem ait: *Habebant in usum lavantium sellas mille sexcentas è polito marmore factas*: optimeque conjectat post Mar-

tinellum Nardinus, ſellas Lateranenſes perforatas, necnon aliam ſimilem in Monte Caſſino, & ſi quæ id genus ſunt, fuiſſe thermis & balneis deputatas. Vel in ipſis harumce thermarum ruinis ſpecimen præteritæ magnificentiæ compareat; ſunt enim peramplæ: ferunt ſpatium thermarum interius ſeptingentorum cubitorum longitudine fuiſſe. Sub thermis in declivi verſus viam Appiam, longa ſeries camerarum ſeu tabernarum viſitur, quas æſtimo eſſe latus viæ novæ à Caracalla munitæ: nam ſitus apprimè conſentit cum iſtis Spartiani verbis: *Idem viam novam munivit, quæ eſt ſub ejus Thermis,* (Antoninianis ſcilicet) *qua pulchrius inter Romanas plateas haud facile quidquam reperias.* Thermæ Seminario R R. P P. Jeſuitarum attributæ ſunt.

E vicino erat domus Cornificii, cujus veſtigium exſtat imperfectum in tabulis Farneſianis apud Bellorium in *fragmentis veſtigii veteris Romæ*. Eratque illa porticibus inſtructa, & gradibus forinſecus. Huic proximum eadem in tabula exſtat veſtigium ſive ichnographia integra templi Minervæ, *Minerbæ* legitur ibidem, eratque quadrangulum oblongum. Iſtæ Minervæ ædes illius generis ſunt quod peripteron vocant, quaſi dicas, *circum-alatum*: alæ autem vocabantur columnationes ædem ambientes. Eſtque item pſeudodipteron, id eſt, dipteron mentiens; nam primùm dipteron conſtruebant, id eſt, duplicem alam & columnationem in circuitu. Verum Hermogene auctore demum uſu venit, ut columnatio interior auferretur, & ſic laxaretur ambulatio, quod genus alarum pſeudodipteron vocatum eſt, quia dipteri formam ementiebatur. Iſtic item proximè erant horrea & fons Lolliani. Horreorum ichnographia in memoratis tabulis exſtat, præbetque ſpeciem ædificii magnifici interiore porticu ornati. Iiſdem in partibus exhibent memoratæ tabulæ *Mutatorium Cæſaris*, quod imperitè *Imitarium* Cæſaris vocat Anonymus noſter infra. Enumerantur præterea, horti Aſiniani, ſive Aſinii Pollionis, Area radicaria, ſic dicta ut arbitrantur, quod ad radices Aventini eſſet, campus Lanatarius, templum Iſidis Athenodoriæ à Caracalla conſtructum, ædes Bonæ deæ ſubſaxanæ, Fortuna mammoſa, ſic dicta fortaſſis quia inſtar Dianæ Epheſinæ frequentes mammas habuit; domus ſeptem Parthorum, Ara Lavernæ, &c.

CAPUT XII.

DIES QUINTA. Aventinus mons. Templum & balneum Mercurii. Ecclesia S. Sabinæ. Inscriptiones ibidem. Epitaphium Hugonis Cardinalis restitutum. Epitaphium Eutonii. Alia quædam in eodem monte. Urna grandis Vespasiani & Titi in ecclesia S. Sabæ. De templo Silvani in Aventino. Numismata Helenæ Augustæ. Sacellum elegans ubi unus per fornicem aditus. De quibusdam prope Doliolum erutis. Ecclesia S. Pauli.

HAc die cursum inimus ab Aventino monte. In primo clivi aditu erat templum Mercurii de quo Anonymus noster infra. *In Aventino fuit templum Mercurii aspiciens in circo, & templum Palladis & fons Mercurii, ubi mercatores accipiebant responsa.* Hæc ille vitiatâ, uti solet, sententiâ ex Fastis Ovidii lib. v. mutuatus est, ubi ita legimus,

Templa tibi posuere patres spectantia Circum,
Idibus, ex illo est hæc tibi festa dies.
Te, quicumque suas profitentur vendere merces,
Thure dato, tribuas ut sibi lucra rogant.
Est aqua Mercurii portæ vicina Capenæ,
Si juvat expertis credere, numen habet.

De templo itaque Mercurii hæc habemus: eodemque situ proximo sæculo deprehensum templum Mercurii narrat Angelonus in M. Aurelio, cum ara ejusdem templi & porticu, qualis depingitur in nummis M. Aurelii cum inscriptione RELIG. AVG. De fonte autem Mercurii, quem ibidem memorat Anonymus, nonnisi in Anonymo alio noni sæculi, cujus locum superius adtulimus, mentionem reperi. Sic ille. *Inde per Scholam Græcorum: ibi in sinistra Ecclesia Græcorum. Ibi est aqua subtus montem Aventinum currens, Scala usque in montem Aventinum & balneum Mercurii.* Æstimarim autem balneum Mercurii & fontem ab altero Anonymo memoratum, idipsum esse. Nam aqua Mercurii de qua Ovidius, cum portæ vicina Capenæ fuerit, non potest esse fons ille Anonymi, Mercurii nomine insignitus.

Aventinus

Aventinus mons, ſic denominatus ab Aventino Herculis filio, per clivum S. Anaſtaſiæ vicinum conſcenditur, qui clivus olim ſublicius vocabatur: ibi quondam templum Floræ. Eccleſia S. Sabinæ quæ prima occurrit eodem, ut vulgatior fert opinio, ſitu eſt quo olim templum Dianæ. Iſtic erat domus S. Sabinæ Martyris, non quæ totum locum, ubi & eccleſia & Cœnobium ſitum eſt occuparet, ſed partem ſolummodo. Eccleſia ſatis ampla titulus Cardinalitius eſt, in qua requieſcit ſanctæ Sabinæ corpus cum aliis Sanctorum reliquiis. Inſtaurata porro fuit variis temporibus, à Conſtantino, ut putant, primùm ædificata. At vetus inſcriptio in muſivo ad imum Eccleſiæ, fundatam narrat à Petro quodam Illyrico, tempore Cœleſtini primi Papæ; niſi fortaſſe metrico ſtylo *fundavit*, pro *adauxit*, vel *reſtauravit* intelligatur. Hæc carmina ſunt.

Culmen Apoſtolicum cum Cœleſtinus haberet
Primus & in toto fulgeret epiſcopus orbe,
Hæc quæ miraris fundavit preſbiter Urbis
Illirica de gente Petrus, vir nomine tanto
Dignus, ab exortu Chriſti nutritus in aula,
Pauperibus locuples, ſibi pauper, qui bona vitæ
Præſentis fugiens meruit ſperare futuram.

Ex alia muſivi operis parte ad pedes muliebris figuræ legitur, *Eccleſia S.* ☧ *Circumciſionis*; ex altera vero parte ad pedes ſimilis figuræ, *Eccleſia ex gentibus*. Columnis marmoreis ſtriatis hinc & inde fulcitur eccleſia. Pavimentum fragmentis marmorearum tabularum, & ſepulcrorum confectum eſt. Inſcriptiones quaſdam inde erutas hic adferimus.

. . . . . . NTIANI ET EPINICENIS
. . . . . III ET FL. EVTICIANO VV. CC. COS
XVI KAL. OCTOBR. DEPOSITVS EST
IACIS QVI VIXIT ANN. P. M. LXV.

Alia mutila & eraſa 2.

PACE PRAETESTAT MIP. CO
. . . . AVG. CONSS RVSTICI ET OLIBRI
. . PACE DEP V. ID MART
. . . . . . ETHERMINERIC . . . . . .
.X

Alia 3.

DEP. ACINDYNES
PR. KAL. OCT.

Alia 4.

LLAEBENE MEZENTI FILIAE
DVLCISSIM. QVAE
VIX. ANN. XXII. MENSIS XI. DIES XVIIII
DEPOSITA DIE IIII KALENDAS MAIAS
IN PACE
PARENTIS FECERUNT.

Alia 5.

OC. TAVIAE MA. TRONAE *sic puncta*
VIDVAE DEI.

In prima inſcriptione ſic ſupple : *Eutropio tertium, & Eutiʼciano viris clariſſimis Conſulibus*; in quarta linea æſtimo legendum, *in pace qui vixit annos plus minus LXV.* ſolaque ſculptoris imperitiâ incuriâve IACIS ſcribitur. Ex conſulatûs nota, anno Chriſti 399. ſculptum epitaphium deprehendimus.

Secunda inſcriptio ex conſulatu annum Chriſti præfert 520. longe imperitiore manu ſcalpta. Quinta ſingularis eſt, eo loquendi modo *viduæ Dei*: queîs fortaſſe indicetur fuiſſe viduam Deo piiſque operibus conſecratam, quales deſcribit S. Paulus. Mirum quam ſpiſſis erroribus conſperſa ſint hujuſmodi Chriſtianorum epitaphia. Lubet adjicere, in rei fidem, quædam alia mihi iſtæc typis danti tranſmiſſa à viro clariſſ. & amiciſſimo Philippo à Turre, quem pietatis eruditioniſque gratia in epiſcopum Hadrienſem nuper adlegit ſummus Pontifex Clemens XI. quæ monumenta penes Marchionem de Angelis viſuntur, eruta ex cœmeteriis & mirè barbara ſunt.

I

DOMITIANVS CEQVENTI
RISI AN. XXII. MESES X.

Ubi *Cequenti* pro *Quieſcenti* vides, quod imperitè etiam pro, *quieſcens*, ſtaret. *Riſi*, legitur pro, *Vixit*,

2

BASSILIANVS AESSORCISTA *Exorcista*
COIVGI BENEMERENTI IN PACE.

Est cum fabri imperitiâ, talia edantur epitaphia, ut ne verbum quidem sanum occurrat; sic illud

A ☧ ω
S. M. E. I
M A. T R
N O S. T R
T. I. G. R
CESQVENTI
IN PACE. VI
K. MAI

Ubi item *Cesquenti* pro *Quiescenti* vides.

Insignem item sepulcralem tabulam æneam vidi quæ inscriptionem habet sex versuum Leoninorum, ab Ughello quidem allatam, sed multis in locis vitiatam & uno versu mutilam. Estque Hugonis Cardinalis sepulcrum. Sic legitur in tabula.

Vgo vocatus homo fuit hic, & de Biliomo
Per Montem clarum dedit hunc Alvernia carum,
Ordinis hic frater qui prædicat. Hunc bona mater
Edidit ad studia doctorum Teologia.
Hostia & Velletrum titulum dant ordinis isti,
Cui socios Petrum Paulum det gratia Christi.

Sepulcralis hæc tabula pro insignibus præfert, tria leonum capita. Sic eam Ughellus adfert. Tom. 1. p. 86.

Hugo vocatus homo fuit, hic de Bibliomo
Per mortem clarum, dedit hunc Arvernia carum
Ordinis hic frater quippe dicat, hunc bona mater
Edidit ad studia doctorem Theologia
Cui socios Petrum & Paulum det gratia Christi

Cœnobium & ecclesiam obtinent Dominicani, qui strictioris disciplinæ normam præferunt, ut aliis Urbis Monachis exemplo esse possint. In iis R. P. Augustinus pietate vir & doctrina clarus. Monstrant in ecclesia marmoreum stratum in quo de-

cumbens S. Dominicus noctes agebat, grandemque marmoreum globum, quem aiunt diabolum olim immisisse in caput S. Dominici, sed imperitè jaculatum à scopo aberrasse.

Sanctæ Sabinæ vicina est quædam R R. P P. Jesuitarum villa, in qua sequens epitaphium Græcè metrico stylo scriptum exaravi, & sculptore & auctore non ita elegantibus.

ΤΟΝ ϹΟΦΙΗϹ ΠΡΟΥΧΟΝΤΑ ΚΑΙ ΕΥΤΕΚΝΙΗϹ ΑΡΟΤΗΡΑ
ΤΟΝ ΠΑΤΕΡ' ΗΜΕΤΕΡΟΝ * ΠΟΜΟΙϹΙ ΧΡΟΝΟΙϹ ΓΕΓΑωΤΑ
ΤΟΝ ΤΡΙϹ ΑΡΙϹΤΕΥϹΑΝΤΑ ϹΥΝ ΕΝΤΕΙΜΟΙϹΙ ΦΙΛΟΙϹΙ
ΕΥΤΟΝΙΟΙ ΠΑΙΔΕϹ ΠΑΤΕΡ' ΕΥΤΟΝΙΟΝ ΤΕΘΝΕωΤΑ
ΠΟΛΛΑΚΙϹ ΥΜΝΗϹωΜΕΝ ΕΝ ΑΙϹΤΗΛΑΙϹΙ ΓΡΑΦΕΝΤΑ. (sic)

* Πρώτοισι

Hoc est. *Sapientia præstantem virum, bonæque prolis satorem*
Patrem nostrum priscis ortum temporibus,
Qui ter victoriam & præmium retulit cum honorabilibus amicis,
Eutonii filii patrem Eutonium mortuum
Sæpe celebrabimus, hoc in cippo inscriptum

Proxima est ecclesia S. Alexii Hieronymianorum, de qua nihil succurrit novi, etsi ea multis nominibus celebris sit. Hæret huic prioratus S. Mariæ, in cujus Ecclesia sepulcrum singulare elegantisque formæ, nulla inscriptione. In medio vir volumen tenet. Ad cujus sinistram Minerva erectam hastam manu tractat; consequenter mulieres videntur lyram pulsantes, quarum duæ caprino pede vice plectri utuntur. Aliæ mulieres alia instrumenta pulsant. Ex sinistroque latere figura libans inferiis. Hæc profana funera præferunt: attamen arbitror, non antiquum esse tumulum, sed commentum cujusdam docti artificis, qui fucum multis facere tentaverit.

In alio montis latere visitur ecclesia S. Priscæ in ruderibus thermarum Decii, aut, ut alii æstimant, Helagabali excitata: quæ Helagabali thermæ, Varianæ vocabantur, à Vario Helagabalo. Est autem titulus Cardinalitius, olim è numero XXIV. Abbatiarum. Istic aiunt sæculo Christi fuisse domum Priscillæ & Aquilæ, de quibus in Actibus Apostolorum. Adest corpus S. Priscæ in sacello subterraneo; monstrantque vas in quo S. Petrus Priscam baptizavit.

In eodem Aventino est ecclesia S. Sabæ, quæ item in numero XXIV. Abbatiarum censebatur, non inelegans, & jam Col-

legio cuidam R. R. P P. Jesuitarum attributa. In porticu visitur ingens urna marmorea, anaglyphis ornata, quæ ab aliquot jam sæculis sepulcrum Vespasiani & Titi putatur esse, sed nullâ notâ, sine aliqua inscriptione. In hortis Aventinis putat Donatus fuisse templum Silvani, quod ex inscriptione proximè thermas Antoninianas effossa, sed ab se multis in locis augurando restituta, confirmat ille. Erant porro Aventini horti versus S. Balbinam & S. Sabam; in hujusce postremæ ecclesiæ hortis, inscriptionem sequentem erui, quæ Donati opinionem asserere videtur.

SANC . . . . *sancto*
SILVANO
EX VOTO
T. FLAVIVS
NICHEFOR . . . *sic*
D D.

Multa in monte Aventino eruta recenset Flaminius, quæ nos hic confertim proferimus.

FLAMINIUS VACCA. Recordor tempore Pii IV. « Matthæum de Castello, dum in Aventino monte vineam com- « planaret, fodiendo reperisse vasa plumbea, quibus inerat vis « magna numismatum aureorum cum effigie sanctæ Helenæ, in « eorum postica crux impressa. Hæc ille subito summo Pontifici « sistit. Is conspectâ Matthæi ingenuitate, totum ipsi dono dedit. « Verùm tanta fuit Cubiculariorum aviditas, ut ad ducenta Mat- « thæus exoneraret; ita mihi ille narrabat. Singula porro numis- « mata, quorum numerus erat millium circiter & octingentorum, « à duodecim ad viginti argenteos Julios pendebant. «

Tempore Gregorii XIII. recordor in eodem Aventino mon- « te, in hortis sanctæ Sabinæ, reperta fuisse molendina, sive ma- « nuaria pistrina bene multa ex rubro lapide, qualis invenitur « Barcenni. Æstimatur hoc loco arcem fuisse, ad quam confuge- « rant quidam sequiore ævo dum ferverent studia partium, ipsos- « que pistrinis hujusmodi frumenta & legumina moluisse ad usum « quotidianum. Erant item maceries multæ plebeiarum casarum. « Et quia Aventinus versus Tiberim præruptus arduusque est us- « que in Testaceum montem, idcirco in mentem venit illo præ- « sidio usos. «

» In eodem Aventino monte vir cl. de Maximis versus mon-
» tem Testaceum in vinea sua invenit statuam ex basalte viridi.
» Aiebant esse Herculis filium, ætate puerili, capite pellibus leo-
» nis operto & clavâ in manu. Fabulantur poëtæ memoratum
» montem fuisse Herculis filio dicatum, qui Aventinus vocaba-
» tur. Hæc statua in Capitolio nunc habetur. Ipsam enim Roma-
» ni mille nummis à Domino de Maximis coëmerunt.

» Audivi à Flaminio Galgano, cui villa erat è regione S. Sabæ,
» ad radices Aventini, quo loco ex lapicidinis, pro fabrica mu-
» rorum Urbis, tophus eruitur; se, cum in topho excavaret, in-
» venisse cellulam ornatissimam, cujus stratum aiebat, ex acha-
» te & corneolis confectum. Ostenditque mihi aliqua tophi frusta
» ex muro sacelli educta. Erat porro murus vestitus ære inaurato,
» cum numismatibus in opus adductis, discis item & vasibus æneis;
» sacrificiorum scilicet instrumentis. Sed hæc omnia igne labe-
» factata fuerant. Cellula isthæc portis ac fenestris carebat, ne-
» cesseque erat ut à fastigio descenderent. Hæc narrabat mihi
» Flaminius.

Nihil dubium est, hanc ædiculam numini cuidam sacram, aliquam earum esse quæ à Rufo in regione Aventini montis enumerantur. Nusquam porro memoratam vidi ædem hujusmodi, ad quam unus à fornicis medio aditus. Fenestris vulgo carebant antiqua paganorum templa, ab unoque ostio & luci & plebi accessus.

» Memini Fabium Galganum ejus fratrem in eadem villa re-
» perisse vas ex alabastrite flavo, latum quà major latitudo qua-
» tuor palmis ac dimidio, altum sex palmis, cum operculo: erat-
» quo adeo tenue, ut fabri manu ad majorem quam vasa figlina
» subtilitatem deductum esset. In quod si lumen intromitteretur,
» ad stuporem usque pellucidum erat, vasque cineribus oppletum
» deprehensum est. Puto post mortem memorati Fabii, Cosmum
» magnum ducem vas illud obtinuisse cum aliis bene multis an-
» tiquitatum monumentis, quæ longo tempore collecta sunt.

» In radicibus Aventini montis è regione S. Sabæ, in vinea quæ
» hodie est D. Josephi Grilli, detectus fuit Faunus marmoreus se-
» dens, staturâ vulgari, doctissimo artifice, cum aliis statuarum
» fragmentis. Invenit quoque ipse lebetem æneum plenum nu-
» mismatibus æneis magnitudine unius quadrantis, terra obrutis
» & deformatis, ut numquam potuerim ad quem Imperatorem

pertineant explorare, & quasdam ansas, situlas quoque æneas, « par forficum ænearum longitudine duorum palmorum & dimidii; quæ ea ratione confectæ erant, ut pars altera firma consisteret, altera ad secandum moveretur, queîs uti solent stannei « artifices, & qui tabellas æneas secant. Quæ forfices indicio mihi sunt, isto in loco fuisse fusorias officinas, nam sunt revera instrumenta fusorum. Hæc anno proximo (*scilicet 1593.*) reperta « sunt, dum terram excavarent: neque dubium est alia repertum « iri quibus rei veritas indicetur. «

Doliolum sive mons Testaceus à testis doliorum aliorumque vasorum frequentiâ utrumque nomen mutuatur; ibidem quædam effossa memorat idem Sculptor.

FLAMINIUS VACCA. Recordor proximè Tiberim « versus Testaceum montem, in villa equitis Surrentini, magnam « copiam erutam fuisse marmorum Africanorum & Portæ sanctæ, quæ ad usum fornicis cellæ vinariæ rudi opere scalpta erant. « Reperit idem eques columnas ex marmore Sabino & Sipollino « similiter rudi opere. Itemque duos Lupercales bellissimos qui « uvas manu tenebant, trunco nixos, cui hærebat caprina pellis, « intra pellem vero obvoluti erant aliquot cuniculi. Repertum « item fuit caput marmoreum Colossi; cujus longitudo à mento « ad capillorum radices, septem palmorum erat. Id coëmit sculptor, cujus domus prope arcum Portugalliæ. Caput autem à « latere arcûs nunc considet. «

Porta sancta genus lapidis est, in ædificiis Romanis non infrequens, quibusdam lineamentis maculisque rubeis distinctum. Ita dictum quia, ut videtur, porta quædam sancta eo lapide structa ornataque fuit. Marmor Sabinum sic vocatum æstimo, quia è Sabina eductum. Sipollinum genus marmoris albi est maculosum, quod quasi cepe, vernaculo idiomate *Sipolla*, detritum ceu in squamas & folia resolvitur. Cuniculos ad Lupercalium cultum adhibitos nusquam comperi. Colossale demum caput, aliquod eorum fuerit quæ supra recensuimus.

FLAMINIUS VACCA. Anno proximo (*scilicet 1593.*) « prope Testaceum montem in loco qui dicitur *La Cæsarina*, detectæ sunt columnæ quædam flavæ, quæ per Tiberim fluvium « advectæ ad ripam exoneratæ fuerant. Sunt etiam ibidem marmora varii coloris, primis scalpri ictibus elaborata: quæ jamdiu « istic eruta, sed operta maculis superficiem deformantibus, & «

„ circumdata durissimis Chalcedoniis; quæ causa fuit ut istic re-
„ manerent. Ad ripam Tiberis, muri apothecarum & receptaculi
„ more structi *(à modo di Magazini)* eminebant, & visitur ibidem
„ quasi sinus, Tiberis portum constituens. Columnas memoratas
„ à magno Hetruriæ Duce emtas arbitror: nam curabat ille ut
„ earum potiretur.

E vicino est nobile mausoleum C. Cestii epulonis, pyramidis formâ, marmore vestitum, nam ædificii moles lateritia est. De forma & picturis ejusdem docte disseruit Octavius Falconerius. Extra portam Ostiensem quæ huic pene monumento hæret, detectus fuit leo marmoreus qui equum discerpit.

„ FLAMINIUS VACCA. Audivi à D. Vincentio de Ru-
„ beis *(Rossi)* magistro meo, equum atque leonem qui in Capi-
„ tolio sunt, &, ut aiunt, ad Tiburtinorum historiam pertinent,
„ Paulo III. pontifice, viarumque tunc curatore Latino Juve-
„ nale, antiquitatum studiosissimo, inventos fuisse in aqua ad
„ pistrinum extra portam S. Pauli, & advectos in Capitolium. Ne-
„ que proinde mirum si marmoris superficies aquâ detrita sit.
„ Est autem peritissimæ manus opificium.

Quem vertimus locum. *Et, at aiunt, ad Tiburtinorum historiam pertinent*, in schedis Flaminii ita legitur, *Dicono historia de Tivolesi*, nec satis perspectum mihi quid iis significetur.

Via Ostiensi, uno atque dimidio à pyramide milliari, est ecclesia S. Pauli immanis vastitatis, cujus valvæ ære obductæ. Navis ut vocant ecclesiæ 80. columnis striatis fulcitur. In presbyterio duæ columnæ sunt ex marmore granito Ægyptio, quæ spissitudine & sublimitate cum columnis Pantheonis & B. Mariæ de Angelis concertant. Altare majus eleganti structura columnis porphyreticis. Pavimentum magna parte inscriptionum fragmentis constat; quæ non modico volumine cusæ Romæ sunt. Infinita pene alia in descriptionibus Romanis hac in ecclesia, quæ Cassinensium nostrorum est, enumerantur. Pone ecclesiam ad viam Ostiensem visitur marmorea columna anaglyphis insculpta haud peritæ manus, quæ sacros ne an prophanos ritus præferat incertum. Eadem via Ostiensi sunt ecclesiæ tres ad aquas Salvias, unoque ulterius milliari ecclesia B. Mariæ Annuntiatæ, quæ sexcenties descriptæ sunt.

CAPUT

CAPUT XIII.

De Capitolio. Columna Milliaria ubi deprehensa. Via subterranea olim pervia in Capitolino monte. Anaglyphum Mithræ ibidem. Singularia in ædibus Capitolinis. Putei ad sedandos terræ motus. Templi ignoti rudera. Templum Concordiæ. De multis ad arcum Severi effossis erutisque. De templis S. Martinæ, & S. Hadriani. Templum Antonini & Faustinæ, & arcus Fabiani. Templum Remi & Romuli. Ichnographia Urbis ibidem eruta. Templum Pacis. Ecclesia S. Mariæ novæ. De quibusdam proximè erutis. Turris Chartularia in arcu Titi. Horti Farnesiani. De majori Palatii Augustorum ostio. Caput Jovis Capitolini. Anaglypha Amazonum. Hercules Lysippi. De circo Maximo. Statua colossalis Apollinis ænea in Palatino. Lacus & anaglyphum Curtii. Templum Julii Cæsaris ubi situm. De Faustulo pastore & de Lupercali. De Janis. De Cloacis. Templum Vestæ. Ecclesia Armenorum. Statua Julii Cæsaris detecta.

A CAPITOLIO sexta die ordimur, cujus adspectus ex parte hodiernæ Urbis accedentibus magnificus. In area Capitolina spectabilia bene multa comparent, M. Aurelii equestris statua, de qua supra ad Scalam sanctam actum est: Opus egregium, quod malleo ductum, non fusum esse, periti arbitrantur. Columna milliaria ad radices Capitolii, quà theatrum Marcelli spectat, Flaminii tempore eruta, ut habet ipse.

FLAMINIUS VACCA. Recordor ad radices Tarpeii versus theatrum Marcelli, detectam fuisse columnam Milliariam, quæ jam in Capitolii platea considet: & quo loco reperta fuit, in ædificium quoddam adhibita fuerat. «

In bene multis Urbis partibus, postquam ea frequentibus barbarorum populationibus vastata, ruinis ædificiorum opple-

ta manserat; ex columnis passim jacentibus porticus confectæ sunt, queisimpositæ domus, instar hodiernarum Bononiensium, tutas à pluvia ab injuriisque temporum vias parabant. Exinde vero sequiori ævo porticus atque columnæ obstructæ muris fuere. Eodem porro situ atque usu columna istæc Milliaria deprehensa est.

Ibidem videre est tropæa Marii, ex castro aquæ Martiæ istuc comportata; statuas Castoris & Pollucis, quæ quo loco erutæ fuerint narrat infra Flaminius. Rem singularem nobilis idem sculptor aperit; fuisse videlicet olim sub Capitolio viam subterraneam, qua à Septimiano arcu ad adversas montis radices, quo loco sita hodierna Aræceli scala, planâ viâ tendebatur, quæ ruderibus immensis obruta obstructaque fuit.

» Flaminius Vacca. Memini vidisse me à puero ri-
» mam instar voraginis in platea Capitolii. Et quidam eo ingressi
» dicebant exstare ibidem mulierem tauro vectam. Confabulatus
» aliquando cum præceptore meo Vincentio de Rubeis (*Rossi*,)
» eo narrante didici, ipsum, cum sese in voraginem intromisis-
» set, vidisse in marmoreo anaglypho historiam Jovis & Europæ,
» ad alterum vici latus muro adfixam, qui vicus à Septimiano
» arcu ad imum scalæ ecclesiæ Aræcæli, perfosso monte, planâ
» viâ tendebat. Quod si hodie obrutus vicus & monti æquatus est,
» nihil mirum, animadversâ ingenti ruinarum copiâ, ex Capito-
» linis ædificiis delapsâ.

Anaglyphum à Flaminio memoratum, ut quidem auguror, non Europam & Jovem exprimebat, sed Mithram tauro insidentem, cujus item indicium est, quod in obscuro meatu repositum esset; solebant enim in antris abditisque locis Mithram locare. Atque ut in eleganti opere de Mithra narrat vir doctus & amicus Philippus à Turre, jam episcopus Hadriensis, juvenili facie tauro insistens variis in marmoribus sculptus visitur, quo factum ut proclivi lapsu Flaminius, haud ita peritus typorum arbiter, Europam esse tauro insistentem æstimarit. Cui conjecturæ nostræ calculum additurum esse memoratum virum nihil ambigimus.

In ædium vicinarum impluvio, exstant colossales reliquiæ superius à nobis recensitæ, Alexandri Severi & Mamnææ matris tumulus, cujus anaglyphum, non raptum Sabinarum, ut vulgaris fert opinio, sed funereos ludos pedestres, equestres præ-

fert, quales in multis solent veterum mausoleis. Multa alia ibidem spectaculo digna suspiciuntur: columna rostrata Duilliana, statuæ Julii Cæsaris, Augusti & Constantini magni, Ægyptiacum numen in muro sublime, Canopum æstimo; aliaque antiquitatis monumenta, in scalis, in conclavibus: queis de more, utpote notissimis, recensendis supersedemus. In ædibus publici, è regione positis, offertur oculis Marforius decumbens, humana longe major proceritate, quem pro Rheno fluvio habent, is quo loco erutus sit mox recensebit Flaminius, Titi Antonini statua sacrificantis ritu, Faustinæ apotheosis. In conclavibus capita marmorea Socratis, Platonis, Alcibiadis, Hieronis, Sapphûs, Ariadnæ, singula nominibus inscripta suis, Neronis pueri, Trajani, Antonini pii, statua Mammææ, &c.

F L A M I N I U S V A C C A. In monte Tarpeio pone ædes « Conservatorum versus carceres Tullianos, memini effossas fuisse « pilas multas marmoris statualis, cum capitellis tantæ molis, ut « ex eorum aliquo, jussu magni Ferdinandi Hetruriæ ducis, leo- « nem illum, qui in hortis Mediceis S. Trinitatis ad montem Pin- « cium, elaborarim. Ex memoratis autem pilis, Cardinalis Fede- « ricus Cesius per Vincentium Rubeum statuas omnes atque pro- « phetas, quæ jam in ejus sacello ad S. Mariam de Pace visun- « tur, confici curavit. Aiebant esse templum Jovis Statoris, sed « neque zophori, neque alia istius templi signa & rudera re- « perta sunt. Æstimo templum istuc, cum in ejusdem montis cli- « vo situm esset, his sponte lapsis & amotis spoliatum esse; aut « Gothorum furore præcipitata istæc rudera; aut demum igno- « tâ de causa absolutum templum non fuisse. «

Hæc minimè possunt ad Jovis Statoris templum pertinere. Id enim, ut nemo nescit, non in Tarpeii, sed in Palatini montis acclivi structum fuit.

F L A M I N I U S V A C C A. In memorato Tarpeio monte « versus ecclesiam Consolationis, recordor Mutium de Leis & « Agrippam Maceum, cum ædificarent è latere montis, incidisse « in fragmenta multa, quæ omnia opere quadro erant, ex ver- « tice montis collapsa, qui locus bene multis puteis, jam olim ve- « terum ævo in topho excavatis, instructus est: ii usque adeo pro- « fundi sunt, ut ad planum Urbis solum deveniant. Mutius por- « ro de Leis cæmentarium in imum descendere jussit, quem per- « contatus ego edidici, in imo putei repertum fornicem satis am- «

„ plum, rotundum, in cujus medio grandis canalis erat. Istis pu-
„ teis videntur usi Romani tempore obsidionis. Ut multorum fe-
„ rebat opinio, ideo effossi putei, ut terræ motus hujusmodi mea-
„ tibus sedarentur. Sed quia sub hæc rem diligentiùs exploravi,
„ dico non tantum ob aquæ commodum, verum etiam ad vitan-
„ dos terræ motus hæc consideratissimè facta.

Ecclesiam B. M. *de Ara celi* in ipso putant esse situ quo olim templum Jovis Capitolini, ut ex veteri traditione firmatur. Non desunt tamen qui ex alia montis parte versus Tiberim tam arcem quam Jovis Capitolini templum statuere conentur. Cum autem succurrat nihil quod in utramvis partem calculum ferre suadeat, peritioribus rem mittimus. Templum istuc ducentorum pedum longitudine, & quindecim demtis, tantumdem latitudine fuit. Erat porrò intus oppletum sacellis aliorum numinum; ac in illius fastigio visebatur statua dei Summani. In Ecclesiam hodiernam de Araceli, grandi scala marmorea 122. graduum ascenditur: qui olim, ut quibusdam placet, à templo Quirini in Quirinali sito, istuc advecti sunt. Templum hodiernum Franciscanorum est, fultum duplici columnarum serie, quas putant Templi Jovis Capitolini fuisse. Monstrant istic aram ab Augusto, ut aiunt, tempore nativitatis Domini constructam, cum hoc titulo, *Ara primogeniti Dei*. Pone altare majus in Choro visitur tabella sacræ familiæ elegantissima, auctore Raphaële Urbinate.

Mons Capitolinus bivertex erat, ac demisso medio, duo utrinque ceu cornua prominebant. Versus Tiberim rupes Tarpeia sita est, quæ decidente in dies terra, ac fortasse ruinis domorum & templorum jam olim dilapsis, eo redacta est ut jam modicum prærupti atque saxi promineat.

Descendentibus ex parte fori Romani, sive ut hodie, Campi Vaccini, primo ad dexteram occurrunt tres columnæ Corinthio ordine cum capitellis, epistylio & coronide: singulare est, zophorum insculptum esse sacrificiorum vasis: alii templum Jovis Tonantis, alii Jovis Feretrii fuisse dicunt. Qui sæculo decimo sexto scripserunt, dicunt Templum fuisse dipteron, id est, duplici ala atque columnatione forinsecus, quod ex vestigiis illo ævo remanentibus potuit explorari. Intercolumnia, illius generis sunt quod pycnostylon vocatur, intercapedine scilicet unius ac dimidiæ columnæ.

Paulo inferius versus forum, exstant reliquiæ templi, quod Concordiæ fuisse æstimant periti, & sane templum Concordiæ ad radices Capitolii, à latere fori fuisse constat. Superest autem frontispicium sex columnarum, quo indicatur ostium, non versus forum, sed versus carceres Tullianos fuisse situm. Inde Nardinus arguit non esse templum Concordiæ: nam, inquit, Cicero Philippica X. hæc habet: *Equites Romani qui frequentissimi in gradibus Concordiæ steterant.* Stabant autem equites spectando versus forum, unde consequitur, inquit Nardinus, gradus ostii templi Concordiæ, atque ideo ipsum ostium & frontispicium, spectasse ad forum non ad carceres Tullianos. Verum non tanti est hæc Nardini ratio, ut à vulgari & trita sententia nos diducat. Nam etsi gradus ostii hujusce templi à fronte carceres Tullianos respiciant, extrema sane graduum versus forum erant, & quidem longa serie; cum enim in clivo sit templum, ut ex plano ascenderetur, graduum complurium usus fuit. Ad hæc in fragmento veteris vestigii Romæ, in loco ubi dirupta prima nominis parte O R D I A legitur, id est, Concordia, vel templum Concordiæ; hujusce templi ichnographia depingitur, cum sex in anteriori facie columnis, quot hodieque erectæ consistunt, cum binis etiam à lateribus, quæ porticum & prostylon more veterum templorum conficiebant. Me planè fugit quare tam levi ductus indicio Nardinus, vulgarem & fundatam scriptorum turba opinionem aggressus sit; quasi vero non possint spectatores, in scalis, cujusmodi erant illæ veterum templorum, plerumque etiam hodiernorum, à lateribus consistere.

Ante Capitolinum clivum est arcus Severi marmoreus, ubi sculptæ ejusdem Severi victoriæ, quæ ætate ac temporum injuria erasæ passim ac labefactatæ sunt. Æstimant peritiores architecti ex aliorum ædificiorum spoliis arcum erectum magna parte fuisse. A Caracalla excitatus fuit arcus, cujus tamen nulla mentio apud Spartianum, licet opera illo auctore confecta enumeret accurate: nam de porticu bis agit iisdem prorsus historiis & ornamentis, quæ in arcu videmus, decorata. *Reliquit*, ait, *porticum patris nomine, quæ & gesta illius contineret & triumphos & bella.* Reliqua arcum spectantia passim evulgata occurrunt.

F L A M I N I U S V A C C A. Renuntiatum mihi fuit Herculem « æneum, qui in aula Capitolii jam exstat, fuisse in foro Romano « proximè arcum Septimii: similiterque lupam æneam quæ Romu- «

„ lum & Remum uberibus admotos habet, & jam in conclavi
„ Conſervatorum eſt.

Lupa hodieque in Capitolinis proſtat ædibus, cum veſtigio fulminis quo ictam narrat Cicero.

„ Memini vidiſſe me, cum effoderent in Foro Romano pro-
„ ximè arcum Septimii, erutas grandes illas baſes, quæ nunc vi-
„ dentur in impluvio Cardinalis Farneſii, plenæ litteris & inſcri-
„ ptionibus.

„ FLAMINIUS VACCA. Memini penes S. Martinam,
„ proximè arcum Septimii Severi, in ipſa eccleſia fuiſſe duo gran-
„ dia anaglypha marmorea ſat detrita, quæ tamen doctam fabri
„ manum olebant. Iſtic hiſtoriæ armatorum, tropæa manibus ge-
„ ſtantium, virorumque togatorum, ſculptæ expreſſæque inerant.
„ Cum autem Eccleſia memorata, pictoribus à Sixto V. contributa
„ fuiſſet, in vicem & mercedem dirutæ Eccleſiæ S. Lucæ, & con-
„ fectæ plateæ ante Sanctam Mariam Majorem, ubi prior illa S.
„ Lucæ eccleſia conſederat; viſum eſt pictoribus iſtæc anaglypha
„ exportare vendereque, & pecuniam hinc corraſam decoran-
„ dæ Eccleſiæ S. Martinæ inſumere. Hæc jam videri poſſunt pe-
„ nes equitem de Porta ſculptorem.

„ Statuam Marforii memini fuiſſe propter arcum Septimii,
„ humi jacentem: cum autem vellent Romani in platea Agonali
„ exornare fontem, ipſam ſtatuam tranſvehere cœperunt: ſed
„ cum perveniſſent ad S. Marcum, mutatâ ſententiâ, in Capi-
„ tolium aſportarunt, ubi hodie in fonte ad plateam manante
„ fluminis vicem agit. Ante Marforium autem, cum ipſum amo-
„ lirentur, invenerunt craterem illum grandem ex marmore gra-
„ nito, qui hodie ad fontem in medio fori Romani ſitum jumen-
„ tis aquandis uſui eſt. Iſtic venumdantur pecudes & armenta.

Statuæ porro Marforii à Martis foro ſic vocata fuiſſe non improbabiliter exiſtimatur.

Haud procul, itinere quo aſcenditur in Capitolium, erat olim ſcala Gemonia, ſic dicta à gemendo, quia per eam rei ac damnati in carcerem ducebantur. Sunt iſtic carceres Tulliani ſive Cuſtodia Mamertina, celebris quia ibidem SS. Apoſtoli Petrus & Paulus, antequam plecterentur, mancipati & catenis vincti fuerunt. Eſt capella ſubterranea ad quam per anguſtam & lapideam ſcalam fit deſcenſus. Ex capella vero in profundum ergaſtulum penetratur, ibi fons eſt à B. Petro baptizan-

dis Processo & Martiniano impetratus, cujus aquam morbis curandis aptam prędicant.

Custodiæ Mamertinæ imminet ecclesia sancti Josephi fabris lignariis deputata. Sunt qui dicant, carceres Tullianos fuisse ad S. Nicolaum in carcere; sed vel hoc solo argumento confutantur, quod, ex omnium veterum testimonio, carcer Tullianus in foro magno fuerit, à quo longe distat ecclesia sancti Nicolai.

Quàm proximè, ad alterum vici latus, exstat ecclesia S. Martinæ, aut S. Lucæ: nam utroque nomine gaudet; quo loco situm olim erat Secretarium Senatûs, ut ex inscriptione istic eruta exploratum. Ibidem est ecclesia S. Hadriani quam conspicuum est fuisse templum antiquum. Sunt qui Saturni dicant, & videtur traditione acceptum; alii levissima conjecturâ putant fuisse templum Hadriani Imperatoris à Julio Capitolino memoratum, ita ut ob nominum consortia templum Hadriani S. Hadriano sit adscriptum: hæc quanti quanti sunt adferimus. Columnam Milliariam auream omnes ante Nardinum concordi sententia Saturni templo proximam dicebant, à qua sumebant initium Romanæ viæ omnes. At ille ad aliam fori partem, Occidentalem scilicet, constituit; sed argumenta quæ adfert præjudicata opinione non vacant.

Eodem itinere, ex parte Fori, proceditur ad templum Antonini & Faustinæ olim in via sacra, ad quam è foro ingressus erat per arcum Fabium, à Fabio censore devictis Allobrogibus structum. Templum istuc à M. Aurelio Imperatore in honorem parentum uxoris suæ excitatum, jam ecclesia est S. Laurentii *in Miranda*, ut vocant. Ab ingressu, veterum more, magnifica porticus est columnis marmoreis ingentis molis, ordine Corinthio, intercolumnii genere quod pycnostylon vocant, quia frequentes columnæ sunt, ac diametro sui uno dimidioque distant mutuo. Epistylia hippogryphis & frondibus ornantur. Hoc loco erat Salonini statua, ut ait Trebellius Pollio. *Fuit denique hactenus statua in pede montis Romulei, hoc est ante sacram viam, intra templum Faustinæ advecta, ad arcum Fabianum, quæ haberet inscriptum.* GALLIENO MINORI SALONINO, *ex quo ejus nomen intelligi poterit.*

Templo Faustinæ pene contermina est ecclesia SS. Cosmæ & Damiani, olim templum Remi & Romuli, quidam anti-

qui, Remi folummodo dicunt, non addito Romulo, quo factum ut nonnulli putent foli Remo confecratum fuiffe. Verum fortaffe evenit quod de templo Caftoris & Pollucis habet Suetonius, *ut geminis fratribus ædes in foro conftituta tantum Caftoris vocaretur*; fic geminorum fratrum, Remi fcilicet & Romuli templum, Remi folùm, tacito Romulo, brevitatis causâ, nuncupatum fuerit. Templum iftud jamdiu in Ecclefiam verfum eft & Francifcanis ceffit, tituloque Cardinalitio, à tempore Hadriani primi, gaudet, qui portas æneas, etiamnum fuperftites, confici curavit. Ibi tempore Gregorii XIII. reperta funt corpora SS. Marci & Marcelliani, aliorumque, necnon Felicis II. qui æmulus Liberii Papæ fuit, cum infcriptione Martyris titulum ferente; qua de re grandis quæftio inter doctos. In ingreffu veftibulum eft rotundum cum fornice. Cujus veftibuli ambitu totum olim templum circumfcriptum fuit; nam ecclefia hodierna huic acceffit. Apfis ornatur opere mufivo antiquo.

» FLAMINIUS VACCA. Memini me pone ecclefiam
» SS. Cofmæ & Damiani vidiffe operas terram effodientes, &
» erutam inde fuiffe marmoream tabulam, quæ incruftationis
» more parieti hærebat: in ea fculpta erat urbis Romæ ichno-
» graphia fimul & fcenographia. Nihil dubii eft templum iftud
» in honorem Romuli & Remi, Urbis fundatorum, excitatum
» fuiffe. In præfenti autem extat in mufæo Cardinalis Farnefii.

Hæc Flaminii obfervatio vulgarem & tritam fententiam confirmat, effe fcilicet iftuc templum Remi & Romuli. Nam fundatorum haud dubiè templo fundatæ Urbis fchema adplicitum erat, curante fcilicet Septimio Severo hujufce templi inftauratore. Hæ funt tabulæ Farnefianæ, quarum frequens in Diario mentio.

Ibidem templi Pacis rudera extant, quod à Vefpafiano Augufto ftructum eft, hac pofita infcriptione, quæ in ædibus Farnefianis legitur:

PACI ÆTERNAE
DOMVS
IMP. VESPASIANI
CÆSARIS AVG.
LIBERORVMQE EJVS
SACRVM.

Id quidem magnificentiffimum & ampliffimum omnium veteris

teris Romæ templorum erat; octo pilis fultum: ad pilas singulas singulæ columnæ immanes, striatæ, ex marmore albo erigebantur, quarum eam, quæ sola supererat, Paulus V. Papa extulit, ipsique in platea S. Mariæ Majoris erectæ, imposuit æneam B. M. Virginis statuam. Ducentis ferme pedibus latum, trecentis longum erat templum. Istuc delata sunt omnia cimelia & vasa pretiosa templi Hierosolymitani: totumque intus æneis tabulis auratis obductum erat. Eódem olim omnes divitias suas comportabant, ingruente bello, Romani; quare tempore Commodi Augusti multorum damno conflagravit. Hujus templi porticus sex columnarum, Ionico ordine, in nummis Vespasiani comparet. Eas omnes columnas augurantur ex Neronis aurea domo hoc in templum comportatas: domum enim auream Vespasianus solo æquavit. Erat ibidem in ipso templo bibliotheca de qua Aulus Gellius: nec prætereunda silentio Nili statua à Plinio memorata l. 36. c. 8. *Invenit eadem Ægyptus in Æthiopia quem vocant Basaltem, ferrei coloris atque duritiæ. Nunquam hic major repertus est quàm in templo Pacis, ab Imperatore Vespasiano Augusto dicatus augmento Nili, sexdecim liberis circa ludentibus, per quos totidem cubiti, summi incrementi augentis se amnis ejus, intelliguntur.*

Templum Veneris & Romæ hac item via situm fuit: asseveratque Nardinus fuisse maceriem illam quæ in hortis S. Mariæ novæ videtur. Sed qui in omni pene monumento hæret, hic videtur nullo sane argumento firmus consistere. Ibidem templum Romæ & Augusti: quamquam Nardinus hoc postremum putat mendose à Rufo memorari, nullumque in Urbe templum fuisse Romæ & Augusto sacratum. At licet bene multa numismata in quorum postica frontispicium templi exhibetur, cum inscriptione, *Romæ & Augusto*, ad alias urbes pertineant, nec ad urbem Romam, ut ex Suetonii verbis in Augusto cap. 52. arguitur. Potuit tamen post Augusti obitum templum hujusmodi construi. Nec refragandum Rufi testimonio, qui quæ tempore suo supererant monumenta descripsit.

Inter Pacis templum & arcum Titi exstat ecclesia S. Mariæ Novæ, sive S. Franciscæ, olim SS. Apostolorum Petri & Pauli dicta, quam tenent Olivetani ordinis S. Benedicti. Porticus magnifica est. Muro adfixus lapis ostenditur, in quo, ut aiunt, cum Simone mago dimicantes Petrus atque Paulus genua fle-

xerunt, genuumque vestigia hactenus impressa conspiciuntur. Istic sepulchrum est Gregorii Papæ XI. in quo sculpta historia reditûs ejusdem Pontificis Romam. Imago B. Virginis item exhibetur, S. Luca, ut quidem narrant, pictore, Romam ex Græcia comportata.

„ FLAMINIUS VACCA. Recordor audivisse me à Fra-
„ tribus S. Mariæ Novæ, Eugenium Papam IV. duos constru-
„ xisse muros qui Coliseum intra Monasterii sui septa conclude-
„ rent, idque animo auferendi occasionem maleficiorum quæ in
„ tam vasto loco admittebantur. Deinde verò defuncto Eugenio,
„ cum Conventus iste multis annis loco potitus fuisset, conquesti
„ Romani tam nobile monumentum occlusum esse, invitis Mo-
„ nachis, ingenti tumultu muros agressi, solo æquarunt, & clau-
„ sum Coliseum omnibus patefecere, uti jam videtur. Verum Mo-
„ nachi hactenus aiunt se instrumentum donationis membrana-
„ ceum habere; &, si quis Pontifex sibi patrocinaretur, curatu-
„ ros ut donum sibi confirmaret. Hac in spe versantur.

„ In eodem Monasterio, quà Coliseum spectat, erigitur grandis
„ apsis, sub qua cum effoderent, in magnam plateam inciderunt,
„ marmoribus salignis stratam. Et res stupenda! Saxa istæc tre-
„ decim palmorum longitudine, novem latitudine, trium altitu-
„ dine erant. Ex iis quædam coëmi & exsecui conficiendis tabu-
„ lis; multæ istic crustationes ex alabastrite flavo sunt. At licèt
„ thecæ statuariæ ibidem essent, ne vestigium quidem statuæ su-
„ pererat, puta quia furto sublatæ fuerant.

Quid si ad domum auream Neronis, hujusmodi pavimentum pertinuisse dicamus. Certè cùm hoc loco fuisse domum auream conspicuum sit, quam stupendæ molis ac magnificentiæ fuisse narrant antiqui, opportunè dicatur ad eam ipsam pertinuisse stratum tam nobile. Apsides autem quæ etiamnum supersunt in horto S. Mariæ Novæ quid fuerint incertum: sunt qui dicant, ædes Pietatis & Concordiæ, alii Isidis & Serapidis, sed indiciis levibus. Templum Monetæ, quod regioni nomen dabat, nullum item reliquit sui vestigium.

Arcus Titi, antiquissimus omnium qui jam supersunt, anàglyphis eximia arte confectis exornatur. In quadriga triumphali Titus ingreditur, stipatus militibus, fascibusque præeuntibus, equorum fibræ, nervi, musculi affabrè sculpta. Ex alia arcûs parte videntur spolia Hierosolymitana in triumpho gestata,

formâ, naturali multò minore : nam candelabrum illud aureum vix tripedale eſt, in cujus pede ſerpentes & animalcula ſculpta videntur. Tubæ quoque templi aureæ, aliaque cimelia. Quam putant nonnulli Arcam eſſe fœderis, non arca revera eſt, quæ diu ante excidium Hieroſolymitanum amiſſa fuit; ſed ara, ut credere eſt. Arcui innituntur reliquiæ turris cujuſdam lateritiæ, quam *turrem Chartulariam* vocat Anonymus de Mirabilibus Romæ infra edendus, qui ſic habet. *Arcus ſeptem lucernarum Titi & Veſpaſiani, ubi eſt candelabrum Moyſi cum arca, habens vii. brachia, in pede turris Chartulariæ.* Sic haud dubiè vocata turris fuerat, quòd chartularia & inſtrumenta publica ibidem aſſervarentur; quod ipſum inferius repetit idem Anonymus, atque iſtum Urbis tractum ideo Chartularium vocitari. Eumdem, ut puto, locum *Teſtamentum* vocat Anonymus alter IX. ſæculi p. 512. ubi ait, *Inde per porticum uſque ad S. Theodorum, Palatinus, Teſtamentum, arcus Conſtantini.* A ſancto nempe Theodoro euntibus ad arcum Conſtantini occurrit primò Palatinus, deinde Chartularium, quod ipſe Teſtamentum vocat, fortaſſe quia Chartulariorum nobilior pars teſtamenta ſunt.

E vicino proximis ſæculis repertus eſt Janus quadrifrons & quadrivius, qua ſtructura Janus in foro Boario, non templi videlicet, ſed quadrivii formâ, qua de re inferius, ubi de Jano fori Boarii, agimus.

Horti Farneſiani, qui verticem totum Palatini montis occupant, magna pars olim pertinebant ad Palatium Auguſtorum. Palatii autem nomen à Palatino monte manavit. Ab ingreſſu obſervatur ſtatuarum manus, in queis notavi ſtatuas binas Mercurii palliati. In acclivi ſub ſcala majori offenditur ſubterranea cella, in cujus porticûs extremis duæ ſtatuæ elegantiſſimæ viſuntur, Poppeæ ſcilicet & Agrippinæ Neronis matris, ut quidam vulgo aiunt; non conſtat enim. Ab hortulano ſciſcitamur, ubinam tabula illa marmorea, ichonographiam Romæ præferens, de qua ſupra Flaminius; nam iſtic repoſitam acceperamus. Reſpondit ille omnia exſportata, nihilque ſupereſſe. Totus mons ſubterraneis meatibus excavatus eſt, quorum aditus præcluſi conſilio fuerunt. Ad alteram montis partem, quâ vergit ad S. Gregorium, ſunt reliquiæ ingentes ædium Imperatoriarum, quarum magnam partem RR. PP. Jeſuitæ occupant, qui conclave oblongum in palleariam caſam verterunt.

" Flaminius Vacca. In palatio majore proximè hor-
" tos Farnesianos, memoria mea reperta est porta diruta grandis-
" sima, cujus parastatæ ex marmore saligno, erant quadraginta
" circiter palmorum, pedum videlicet regiorum 27. Ibidem de-
" tecta fuit dimidia theca ex marmore vario Africano, ac deinde ca-
" put Jovis Capitolini ex basalte, vulgari staturâ duplo majus, quod
" jam meum est. Æstimo antiquitùs ibidem supra memoratam
" portam fuisse, ita ut media in theca caput Jovis Capitolini con-
" sisteret.

" Memini haud procul isto loco in villa Ronconii, quæ in pa-
" latii majoris ruderibus comprehenditur, reperisse ipsum Ron-
" conium octodecim aut viginti massas marmoreas, quibus om-
" nibus Amazones exprimebantur, naturali statura paulo majores.
" Cum esset autem in eadem villa *calcatorium* vino conficiendo,
" in cujus fundo stratum vehementer diffissum fuerat, ne per rimam
" vinum difflueret, stratum Ronconius amovendum curavit, at-
" que Herculem detexit similem iis qui in impluvio Cardinalis
" Farnesii, qui reperti sunt in Antoniana. Huic nihil aliud quàm
" manus deerat, in basi inscriptum legebatur, Opus Lysippi.
" Ipsum coëmit Magnus Dux Hetruriæ Cosmas, & Florentiam
" advexit, solutis Ronconio octingentis argenteis nummis, pollici-
" tus gratiam & munera, si contingeret occasio.

Ex Palatini extremo vertice versus Aventinum, prospectus est in vallem, inter duos hosce montes positam, quæ olim Martia sive Murtia vocabatur. Eam totam occupabat circus Maximus, inter præcipua Romana ædificia connumeratus, cujus hodieque forma & quædam rudera visuntur. Eratque longitudine 2187. pedum, latitudine verò 960. in circuitu porticibus, apothecis & sedilibus instructus. Versus piscinam publicam, circularem in formam desinebat: versus autem Tiberim ædificio recto claudebatur. Istic carceres erant recipiendis equis. In eo canalis aquæ Euripi nomine insignis, in quo Naumachiæ. Eratque circus capax 300000. spectatorum. In medio circo splendebat ædicula solis cum ejus statua, multæque aliæ deorum statuæ; ara Consi subterranea, ova Castoris & Pollucis, Delphis Neptuni: fuitque stratus minio & chrysocolla. In eo Secretarium erat, quod cuinam usui ignoratur. Præclarè Theodoricus Rex apud Cassiod. epist. 51. de Circo maximo p. 56. *Sed mundi Dominus ad potentiam suam opus extollens, mirandam etiam Romanis fabricam*

in vallem Murciam tetendit Augustus, ut immensa moles firmiter præcincta montibus contineret, ubi magnarum rerum indicia clauderentur. Bissena quippe ostia ad duodecim signa posuerunt. Hæc ab hermulis funibus demissis subita æqualitate panduntur: docentes totum illic ut putabatur, consilio geri, ubi imago capitis cognoscitur operari. Colores autem in vicem temporum quadrifaria divisione funduntur: prasinus virenti verno, venetus nubilæ hyemi, roseus æstati flammeæ, albus pruinoso autumno dicatus est; ut quasi per duodecim signa digrediens annus integer signaretur. Sic factum, ut naturæ ministeria spectaculorum composita imaginatione luderentur. Biga quasi lunæ, quadriga solis imitatione reperta est. Equi desultorii, per quos Circensium ministri missos denuntiant exituros, luciferi præcursorias velocitates imitantur. Sic accidit, ut dum se colere astra putarent, religionem suam ludicrà similitudine profanarent. Alba linea non longè ab ostiis in utrumque podium, quasi regula directa, producitur; ut quadrigis progredientibus, inde certamen oriretur: ne dum semper propere conantur elidere, spectandi voluptatem viderentur populis abrogare. Septem metis certamen omne peragitur, in similitudinem hebdomadis reciprocæ. Ipsæ verò metæ secundùm zodiacos decanos ternas obtinent summitates, quas ad instar solis quadrigæ celeres pervagantur. Rotæ Orientis & Occidentis terminos designant. Euripus maris vitrei reddit imaginem, unde illuc delphini æquorei aquas interfluunt. Obeliscorum quoque prolixitates ad cæli altitudinem sublevantur: sed potior soli, inferior lunæ dicatus est: ubi sacra priscorum Chaldaïcis signis, quasi litteris, indicantur. Spina infelicium captivorum sortem designat: ubi duces Romanorum supra dorsa hostium ambulantes, laborum suorum gaudia perceperunt. Mappa verò, quæ signum dare videtur Circensibus, tali casu fluxit in morem; cum Nero prandium protenderet, & celeritatem, ut assolet, avidus spectandi populus flagitaret, ille mappam, qua tergendis manibus utebatur, jussit abjici per fenestram, ut libertatem daret certaminis postulati. Hinc tractum est, ut ostensa mappà certa videatur esse promissio Circensium futurorum. Circus à circuitu dicitur; Circenses quasi circuenses: propterea quod apud antiquitatem rudem, quæ necdum spectacula in ornatum deduxerat fabricarum, inter enses & flumina locis virentibus agerentur. Nec vacat quod viginti quatuor missibus conditio hujus certaminis expeditur, ut diei noctisque horæ tali numero clauderentur. Nec illud putetur irritum, quod metarum circuitus ovorum erectionibus exprimatur: quando actus

ipse, multis superstitionibus gravidus, ovi exemplo, geniturum se aliqua profitetur, &c.

Hæc longiuscula licet visum est adscribere, quia de Circo multa aperiunt, & neglecta hactenus fuerunt.

» Flaminius Vacca. (*Anastasium Simonctam alloquens.*)
» Etiamsi probè memineris, Vir Clarissime, duos in Circo maximo obeliscos inventos fuisse, scilicet eum qui à Sixto V. in platea Lateranensi erectus fuit, & eum qui in platea S. Mariæ de Populo; non abs re tamen erit tam insignem rem commemorare, necnon canales illos plumbeos, & fornices qui extra Circi ambitum erant, receptacula cymbarum. Istic vidi in parietibus fissiones & scissuras, quo loco olim annuli ænei, queis antiqui cymbis religandis utebantur. Isti annuli furto sublati sunt, paucis remanentibus quos inspicere licuit. Ingens item cloaca reperta est, quâ diffluebant aquæ versus Tiberim. Spesque non dubia erat alia multa istic reperiendi; sed inundantes aquæ Matthæum de Castello, qui terræ cavandæ vacabat, à proposito deterruere; neque aliquid ulterius visum est.

» Nostrates sequioris ævi, Circo jam memorato nomen hujusmodi indiderunt, *Alli scivolenti*; quia istic gradus erant spectantibus, sedilium loco. *Scivolente* porro, Romano vulgari usu, gradum significat.

In tam angusto montis Palatini spatio, ut eodem redeamus, multa erant deorum templa & ædes: inter ea primas tenebat templum Apollinis ab Augusto excitatum, cui addita fuit porticus atque bibliotheca. Sub basi Apollinis in templo servabantur libri Sibyllini. Istic erat colossus Apollinis Tuscanici æneus, quinquaginta pedum staturâ. Conjectando putabat Nardinus, caput illud æneum colossale, jam in Capitolii quodam impluvio erectum, hujus colossi fuisse. Sed caput illud hodiernum capitolinum, cùm quatuor pedes altitudine non adtingat, ad colossum triginta circiter pedum adtinuerit, non ad eum qui totis quinquaginta pedibus altus erat. Nam in statuis colosseis, &, ut vocant, heroïcis, octies altitudo capitis observatur. Ad hæc verò, à Nardini sententia amplectenda arcemur testimonio Flaminii, qui caput illud æneum ante Metam sudantem, erutum memorat. Erat itidem in Palatino templum Helagabali, de quo Lampridius. *Ubi primum ingressus est Urbem, omissis iis quæ in provincia gerebantur, **Heliogabalum in Palatino***

monte juxta ædes Imperatoris consecravit, eique templum fecit, studens & matris typum & Vestæ ignem, & Palladium & Ancilia, & omnia Romanis veneranda, in illud transferre templum; & id agens, ne quis deus Romæ nisi Heliogabalus coleretur. Memorantur item in Palatino domus clarorum virorum complurium, in queis Ciceronis domus in clivo proximè templum Jovis Statoris.

Egressis à majori ostio ex hortis Farnesianis, occurrit ecclesia S. Mariæ Liberatricis, ubi repertum fuit anaglyphum mirabile M. Curtii, quod ex Capitolio in villam Burghesiam translatum est.

FLAMINIUS VACCA. Quo loco jam est ecclesia *B. Mariæ libera nos à pœnis inferni*, mea ætate repertum fuit anaglyphum Curtii equitis, in voraginem sese præcipitantis, jam muro Capitolii affixum in ingressu palatii Conservatorum.

Lacus Curtii, à Curtio denominatus, proximè ecclesiam *B. Mariæ libera nos à pœnis inferni*, in foro Romano erat.

E vicino tres columnæ supersunt erectæ, ordine Corinthio, cum capitellis, epistylio, coronide, ejus generis quod pycnostylon vocant, quas aiunt quidam pertinuisse ad templum Jovis Statoris. Verùm testimonio Plutarchi certum est, Jovis Statoris templum fuisse in clivo Palatini montis, hoc autem in planitie situm est; alii, & est vulgi opinio, aiunt esse reliquias pontis à Caligula confecti, ut à palatio ad Capitolium plana via pergeretur: at hoc vanum commentum est. Tres columnas illas vir. cl. & in Romanis antiquitatibus peritissimus *de la Thuilliere*, æstimat pertinuisse ad templum Julii Cæsaris hoc loco situm, his de causis: quia Vitruvius ait, duo solùm intercolumnii illius, quod pycnostylon vocant, genera Romæ esse, in templis videlicet Veneris genitricis & Julii Cæsaris: in ista porro columnatione id genus intercolumnii deprehenditur. Post Vitruvium tamen multa eodem genere structa sunt: at cùm istis circiter in partibus fuerit templum Julii, & intercolumnium quadret, hinc non levis conjectura eruitur. Ad hæc, effossum hoc loco Curtii anaglyphum, lacum Curtii ibidem situm procul dubio indicat, cùm sit alias exploratum in isto fori angulo extitisse lacum, cui conterminum erat Julii Cæsaris templum; siquidem cum Tacitus necem Galbæ narrat, ait ipsum juxta lacum Curtii enectum, & Titum Vinium, tum lateri ejus hærentem, ad proximum templum divi Julii aufugisse, Pisonem in templum Ve-

ſtæ, quod ex altera fori parte qua itur ad forum boarium, item prope lacum Curtii, videbatur. Hæc porro templa, utpote vicina lacui, erant fugientibus opportuniora. Et quod gravius eſt, Statius ſylvarum lib. 1. de equo maximo Domitiani ait, caput ejus obverſum fuiſſe templo Julii Cæſaris.

Hinc obvia limina pandit
Qui feſſus bellis, aſſertæ munere prolis
Primus iter noſtris oſtendit in æthera divis.

Terga verò verſus templum Concordiæ.

Terga pater, blandoque videt Concordia vultu.

Hæc apprimè conveniunt templo cujus adhuc tres columnæ ſuperſunt; nam ex altera fori parte prorſus è regione templum Concordiæ hodieque ſupereſt; ita ut neceſſum prorſus fuerit, equum cujus terga templo Concordiæ obverſa erant, adverſo ad tres columnas capite fuiſſe, quæ proinde ad templum Julii Cæſaris pertinuerint. Hoc in tribus iſtis columnis ſingulare obſervatur, quod coronis ſola epiſtylii & zophori altitudinem pene exæquet. Animadverti quoque in quadam ex iis columnis è ſaxis marmoreis multis confecta, partem ſuperiorem loco motam fuiſſe, quando, foramine ad commiſſuras effecto, Barbari ligamina ænea, intus pro firmitate operis inducta, eruebant; de qua re infra Flaminius: quæ porro ſuperius adtulimus, non levis momenti ſunt ad verum templi Concordiæ adſerendum ſitum.

Lacus verò Curtii, etiam arefacto ſolo, lacûs nomen retinuit. In eoque ſtabant aræ quædam, & ſtatua equeſtris memorata Domitiani. Ad hæc olea, vitis & ficus iſtic fuiſſe dicuntur.

Erant item in foro columnæ ſingulares: columna roſtrata Duillii, columna C. Menii qui devicerat priſcos Latinos, columnæ Julii Cæſaris, & Claudii, atque etiam columna cum ſolari horologio, ei conſimilis quæ in campo Martio propter S. Laurentium in Lucina eruta fuit. In foro item erat templum Jani, quod tempore pacis occludi ſolitum erat, ut in numiſmatibus Neronis frequentibus ſpectatur. Eratque Janus bifrons diverſus ab aliis Janis quadriviis de quibus infra.

In medio areæ Campi, ut vocant, *Vaccini*, exſtat ingens labrum ex marmore granito rotundum uno ſaxo, quo majus in Urbe,

Urbe nullum, viginti enim Romanos pedes à diametro habet; quod cui olim usui fuerit ignoratur. Thermis fortè deputatum non ineptè quis dixerit; hodie aquandis pecudibus & jumentis est usui. De illo supra Flaminius, qui ad arcum Septimii effossum narrat.

Non longe hinc erat Lupercal, spelæum scilicet ad radices Palatini, ita dictum à lupa Remi & Romuli nutrice, ab Evandro consecratum Pani Lycæo, quasi dicas *Lupali.* Non procul item ficus Ruminalis, ad quam ejecti sunt Remus & Romulus infantes. Hæc quidem prope forum ex latere Palatini erant. In libro de origine gentis Romanæ, de Remi & Romuli, jussu Amulii Regis, exposítu, & de Faustulo pastore hæc traduntur. *Addunt quidam, Faustulo inspectante, picum quoque advolasse, & & ore pleno cibum pueris ingessisse: inde scilicet lupum picumque Martiæ tutelæ esse: arborem quoque illam, Ruminalem dictam, &c.* Hæc historia in annulari nobilis matronæ nostratis de S. Martha, lapide antiquo bellè exprimitur, ubi in specu Lupercalis, lupa Romulum & Remum pueros lactans incisa; dum Faustulus Palatino monti insidens, ritu captantis auguria, lituum sive baculum recurvum manu tenet, habetque canem à tergo sursum inspectantem. Hic schema subjicimus.

p 185



Proximè S. Anastasiam sita olim erat Ara Maxima Herculis, cujus statua ex spelæo quodam eruta fuit, æneaque & inaurata erat, quæ ad Capitolii Palatium Conservatorum allata est. Id vulgo dicitur; verum Flaminius, quem fide dignum fuisse nemo negaverit, se refert accepisse, statuam illam in foro Romano proximè arcum Severi repertam: & Martinellus in Roma sacra, ait istic fuisse aram Consi, & templum Neptuni equestris.

Ecclesiæ S. Georgii accumbit ad lævam arcus Severi minor, cujus inscriptio in foro Boario situm arcum dicit. Ibi sculpta sunt eleganter vasa sacrificiorum, & ritus eorumdem. Inter figuras sacrificantes visitur Getæ locus; cujus icon post necem ejus, jussu Caracallæ scalpro erasa fuit. A fronte arcûs sculpta sunt signa militaria, non trophæa, ut quidam nostras dixit & expressit in ære.

Ibidem Janus antiquus est, non quidem templum, sed quadrivium, quales Jani bene multi per Urbem erant, alii quadrifrontes, seu quadrivii, ut iste, alii bifrontes, qui ad negotiatorum commodum structi erant; unde Cicero Officiorum secundo: *Sed toto hoc de genere, de quærenda, de collocanda pecunia, etiam de utenda, commodius à quibusdam viris ad medium Janum sedentibus, quàm ab ullis philosophis, ulla in schola disputatur.* Præter hosce Janos, templa Jani per Urbem erant. Janus porro iste quadrus, in singulis lateribus arcus singulos habens prægrandes, ita ut undique pervius & pedibus & oculis sit, magnis marmoreis molibus structus est. Ait Anonymus noster infra, Janum istum suo ævo vocatum fuisse *turrem Centii de Frangapanis.* Et sane Jano impositæ turris lateritiæ conspicua hodieque vestigia supersunt. E vicino exstat rivulus aquæ qui à paucis annis detectus erupit, & influit in cloacæ maximæ antiquæ canalem. Cloacæ inter mirabilia Urbis computabantur; istic residuum cloacæ antiquæ superest, quod pro specimine rei videri potest: hujus fornix grandibus lapidibus constat. Ea verò altitudine cloacæ erant, ut naviculis possent permeari.

Proximè sita est ecclesia S. Mariæ in Cosmedin, quæ titulus Cardinalitius est: olim schola Græca vocitabatur, in qua S. Augustinum tradunt Rhetoricam docuisse. Duobus autem columnarum ordinibus fulta, duos ambones marmoreos habet, quâ formâ in ecclesia S. Clementis. In porticu ejusdem est magna

rota lapidea ad molæ formam, cui foramina quinque adſunt, quaſi oris, narium & oculorum, & vocant *la bocca della verità*, indeque totam eccleſiam eo nomine vulgus compellat, rati eſſe os fundens oracula. Diſputatur autem cui fuerit uſui: ſunt qui dicant fuiſſe prope aram Herculis maximam; alii pro lubito fabulantur: mihi hunc nodum ſolvit vir cl. & amiciſſimus Federicus Roſtgaard nobilis Danus, cum in Cancellariæ palatio petram prorſus ſimilem, iiſdemque foraminibus inſtructam, in medio impluvio poſitam, oſtendit, ut pluviales aquæ per iſtæc foramina diffluerent in cloacam. Vulgaris de templo & lapide opinio duabus hiſce inſcriptionibus enuntiatur.

Templum hoc pervetuſtum
Pudicitiæ Patritiæ
A Gentilitate dicatum
Anno Domini CCLXI.
S. Dionyſio Summo Pontifice
Sanctæ Mariæ in Coſmedin
Chriſtiana pietas
in templum commutavit
in ejus aula
Hadriano Imperatore
ſub nomine Athenæi,
Schola Græca
antea nuncupata
ſanctum Auguſtinum
Rhetoricam poſtmodum docuiſſe
ex veterum traditione
habetur.
Cujus rei memoria
ne oblivione tepeſcat
Archipresbyter & Canonici
hoc in marmore apponi
curarunt anno Jubilæi
M DC. LXXV.

Alia.

Simulacrum hoc, Bucca veritatis nuncupatum, in templo Jovi Ammonio ab Hercule dicato, prope Aram maximam, in qua ritu Græco

vana gentilitas sacrificium peragebat, fuisse dicitur, ac tractu temporis in tali habitum veneratione, ut si quis maximum requireret juramentum, manu intra os ejus imposita solemniter jurare cogeret. Impiis superstitionibus deorum gentium sublatis, hic jacet dejectum, ut ejus falsa religio prostrata, in templo jam Pudicitiæ Patritiæ, priscis temporibus constructo aspiciatur, in quo post generis humani reparationem sub titulo Sanctæ Mariæ in Cosmedin, quod sacerdotum ornamentum sonat, Deiparæ semper Virginis memoria colitur atque veneratur.

Ibidem ad oram Tiberis, templum rotundum visitur exiguum, columnis striatis exornatum, ordine Corinthio; estque pseudodipteron; quod alii Herculis, alii Vestæ, alii deæ Volupiæ esse dicunt. In nummis antiquis habetur templum Vestæ rotundum, eadem pene forma, quod fortasse pro Vesta calculum ferat. Jam verò S. Stephani nuncupatur, estque aurigarum ecclesia.

E regione sacellum est, nomine S. Maria Ægyptiaca, olim templum, cujus antiquitatem testificantur ea quæ supersunt. Sunt qui dicant esse templum Fortunæ virilis; alii aliud augurantur, sed infirmis prorsus indiciis. Accedit autem ad genus illud quod pseudodipteron vocatur, de quo alias. Sed columnæ media solùm parte prominent è muro. Jam locum & ecclesiam tenent Armeni, quorum ego Officio semel interfui. Initium ductum fuit à Processione, quam à vestibulo cœptam proxime altare ad cancellos absolverunt: instructi autem erant vasis æneis argenteisque, quorum quædam cymbalorum veterum formam haud male referebant. Et plerumque inter cantandum tam vehementi sonitu concrepabant æra, ut obtunderent aures, æra Dodonea dixisses: dum verò ad certas voces venerant, geminabant strepitum. Deinde cùm Lithurgia celebraretur, duo ministri cum instrumentis quibusdam ultro citroque aderant; instrumentorum forma istæc. Oblongo baculo adaptata est tabella ænea rotunda, cujus circulus tintinnabulis æneis permultis instructus est. Cum hisce porro instrumentis ad aures episcopi strepitum edebant: erat cum validius insonarent, ad certas videlicet Lithurgiæ partes; instrumenta autem hujusmodi ἀναῤῥιπίδια Græci nuncupant.

Haud procul exstat ecclesia B. Mariæ de Consolatione & Nosocomium famosum ipsi adjunctum, in cujus cœmeterio, Cæ-

ſaris ſtatuam inventam narrat ſculptor inſignis.

FLAMINIUS VACCA. Memini in cœmeterio Conſolationis repertam fuiſſe ſtatuam jacentem, marmoream, vulgaris ſtaturæ, conſulari veſtimento, brachio ſublimi, ac ſi caput tueretur. Æſtimatum autem vulgo fuit, eſſe Cæſarem. D. Ferrandus de Torres Procurator Proregis Neapolitani D. Peraſani de Riviera illam coëmit : juſſitque me caput ipſi Cæſaris adornare, quo geſtu erat cùm occideretur à Bruto. Quæ ſtatua in Siciliam exportata fuit. « « « « « « « «

CAPUT XIV.

DIES SEPTIMA. Mons Magnanopoli dictus. Sirenum ſchema in villa Aldobrandina. De equis in Montecaballo. Romæ ſtatua ſedens ibi detecta. Apollo alatus. Bacchica ſimulacra. Ingens vis oſſium in ſubterraneo fornice. Vetus Capitolium. Templum Quirini. Schemata Bacchica alia. Solum Urbis colluvie & ruinis mutatum. Templum dei Silvani. Theſauri educti hiſtoria. Mithræ templum, ſive adytum in valle Viminalis. Ejuſdem ſimulacra & ſchemata leonino capite. Symbola Mithræ. De initiationibus ejuſdem. Sepulcrum & epitaphium Lucii, qui Aſidis Mithræ ſacerdotis filius erat. Aræ ſepulcrales. Epitaphium Myrtalæ. Mulctæ violantibus ſepulcra irrogatæ. Thermæ Novatianæ. S. Laurentius in Paniſperna quare in Formonſo *dictus. Thermæ Olympiadis. Simulacrum Martis. Statuæ erutæ. Eccleſia S. Salvatoris in Tellure. Palladium forum. Forum Nervæ.*

VISIS Capitolino & Palatino montibus cum vallibus propinquis, jam eſt ad Quirinalem & Viminalem properandum ; & primùm à monte Magnanopoli ineundus curſus eſt : à balneis Pauli æſtimant ortum nomen, Bagnanopoli, poſtque

Magnanopoli. Istic conventus est S. Catharinæ Senensis recens. Exterior ecclesiæ superficies porticu eleganti instructa. Intra Monasterii septum est turris ingens, quam *del Grillo* vocant, etiamque turris Militiarum dicitur, de qua variæ opiniones. Excitatam arbitror uti & alias per Urbem, tumentibus Romanis rebus, & grassante Romæ intestino bello.

Proximè situm est Monasterium item S. Dominici, Virginibus structum magnificè. Moniales ex primariis Urbis familiis sunt. In thesauro ingens supellex argenteorum vasorum, aliorumque id genus. E vicino consistit ecclesia S. Agathæ in Subura, quæ antiquissima est & titulus Cardinalitius, jam à Benedictinis Montis Oliveti occupatur, & in Subura dicitur, licet procul Suburâ, qua de re superius. Montem Magnanopoli putant olim dictum collem Latiarem, in quo erat vicus Mustellarius & templum seu ædes Jovis Latiaris.

Ibidem occurrit villa Aldobrandina, cujus ædes statuis anaglyphisque exornantur, picturis item egregiis: istic Bartolus Jurisconsultus à Raphaele depictus. Eminet tamen inter alias antiqua illa pictura in udo cæmento, nuptias Aldobrandinas vocant: ubi præcipuæ antiquorum nuptiales cœremoniæ observantur, pictore erudito. Istic putat Nardinus fuisse collem Mutialem, in quo erat templum dei Fidii, qui alio nomine Sangus; sunt qui Sancum, alii Sanctum, alii Sabum vocent, eratque deus Sabinorum. Sancus aras alias templaque habuit in Urbe. Istud dii Fidii templum foramen in fornice habuit, instar Pantheonis hodierni: hinc *sub dio* dictum volunt. Antequam de villa Aldobrandina excedamus, non prætermittendum istic Sirenes haberi, ex marmore subrubro, corpore volucris, vultu femineo: nam Sirenes etiam corpore volucris haud raro repræsentantur. Et sic in codice Colbertino 2434. qui catena est Græca SS. Patrum X. sæculi in Job, ubi ad singula rerum nomina res ipsæ delineantur, ad hunc locum c. 30. v. 29. ἀδελφὸς δὲ γέγονα σειρήνων, idest: *Frater autem Sirenum factus sum.* Sirenes hac forma pinguntur ibidem.



Non procul hinc exſtat cœnobium S. Sylveſtri, a Theatinis occupatum. Eccleſia egregiè exornatur. Picturæ in udo cœmento ad capellam Aſſumptionis, pictore celeberrimo Dominiquino ſunt, & hiſtoriam Eſtheris exhibent. In conventu degit vir genere, pietate atque eruditione præſertim eccleſiaſtica clarus, JOSEPHUS MARIA THOMASIUS, qui multis editis operibus rem litterariam exornavit.

Ædes quæ jam à Roſpiglioſis incoluntur, e regione ſunt, a Cardinali Mazarino ſtructæ, elegantes, amplæ & amœniſſimæ proſpectu. Eodem loco erant thermæ Conſtantini, quarum rudera præterito ſæculo decimo ſexto ſupererant. Iſtinc exportati ſunt equi, jam in platea Pontificii Palatii Quirinalis ſiti, qui, perinde atque heroes ipſos equos manu ducentes, Græco more ſculpti ſunt. A Conſtantino autem magno Romam tranſlati, in ejuſdem thermis conſtituti fuerant. Ad eorum baſin ſculptum legitur: OPUS PHIDIAE, OPVS PRAXITELIS: atque jamdiu opinio manavit, eſſe ſtatuas Alexandri Magni. Verum cum Phidias & Praxiteles diu Alexandrum Magnum ætate præverterint, ſtatuæ hujuſmodi aut aliis ſunt auctoribus adornatæ, aut Alexandrum Magnum minimè referunt. Liquidum autem eſt inſcriptiones jamjam memoratas, utpote latinas, nec Phidiæ Praxiteliſve, nec Alexandri temporibus confectas; ſed poſt comportatas Romam ſtatuas, ex quadam opinione, inſcriptum ita fuiſſe. De tempore quo inciſæ ſunt, ſuccurrit nihil: ante obortam typographiæ artem, unum novi ſcriptorem, qui ſtatuarum atque unà inſcriptionum iſtarum meminerit; Anonymum nempe XIII. ſæculi, qui, pro more ſolito, ineptiſſima commenta ea de re venditat. Ex iſtis porro

equis, ea pars Quirinalis nomen sortita est *Monte cavallo.* Longe diversa narrat Flaminius, dum ait hasce gigantæas statuas olim ante domum auream Neronis constitisse: sic ille.

» Opinio multorum est, gigantes qui nunc in Monte caballo » sunt, antiquitus stetisse ante portam domus Aureæ Neronis, » atque inde exportatos a Constantino, basibus illis prægrandi- » bus impositos fuisse, a quibus Sixto V. jubente remoti sunt. Iis- » dem in basibus consistebant duo Castores marmorei, a Paulo » III. in Capitolium transvecti; qui jam in ornamentum scalæ » Aræ celi, versus ædes Senatorias in scala cochleæ more facta, » positi sunt. Cum autem Sixtus V. memoratas bases diruit, ob- » servavi lapides versus murum positos, sculptos fuisse & vesti- » gia Neroniana præferre, quia, ex ipso operis modo, animad- » verti eosdem esse qui hodie in frontispicio visuntur, idipsum- » que in aliquot lapidibus, memoriâ mea istic excavatis, ob- » servatur.

» Quo loco positi sunt equi in Monte caballo, sive Quirinali, » recordor vidisse me molem quamdam ex silicibus & Tiburtinis » impolitis structam, quæ solo complanata fuit, ut jam videre est. » Puto istic fuisse mausoleum; nec aliud conjectare possum, » quando ornamentis omnibus spoliatus erat locus.

Mausoleum certe fuisse non potuit, quando hic locus a tempore usque Servii Tullii intra Urbis mœnia erat, ubi non licebat mausolea & sepulcra excitare. Etsi porro lex hujusmodi violata fuerit. Nam, ut habet Capitolinus, Antoninus Pius intra urbes mortuos sepeliri vetuit, quia scilicet à prisco ritu multi recesserant; nullum tamen vidimus mausoleum, sive insignioris notæ sepulcrum, intra Urbis mœnia exædificatum. Etsi porro mœnia illo ævo in clivo Quirinalis erecta essent, ad cacumen usque montis non pertingebant.

» E vicino recordor erutam fuisse Romam sedentem, ex mar- » more Saligno, quater staturâ vulgari majorem, a perito artifi- » ce elaboratam. Eratque haud dubiè confecta, ut procul pate- » ret oculis; quod ex quibusdam statuariæ artis depressionibus ar- » guebatur. Ipsam coemit Cardinalis Ferrariensis, & in hortum » suum proxime Montem caballum deportavit.

Puto eam statuam esse, quæ in hortis Perretinis, in vertice aggeris Tarquinii suspicitur.

» FLAMINIUS VACCA. In vinea D. Dominici Blondi, quæ

quæ in thermis Constantini in rupe Quirinalis est, reperit Blon- «
dus hoc anno (1594.) Apollinem marmoreum naturali proce- « Apollo alatus.
ritate, cujus humeris hærebant alæ, quod nunquam ante vi- «
deram; necnon aliquot capita Terminorum, in quibus Pan cor- «
nutus caprinis pilis; item Cibeles turrita, duobus leonibus insi- «
dens, perito artifice. «

Recordor *Capitaneum* Marium Spiritum proxime hortum «
suum reperisse septem Sabinarum capita bellissima, compositis «
singulari modo capillis. Ad hæc, urnam ovalem marmoris Parii, «
ubi Bacchanalia sculpta, quo pacto scilicet Bacchæ ipsum Bac- «
chum in curru trahunt: quarum aliæ tripudiabant; aliæ con- «
crepabant cymbala, & unà Satyri cum tibiis. Hæc omnia emit «
Cardinalis de Montepolitiano, & dono misit ad Lusitaniæ Re- «
gem. At invidum mare nondum allatum munus absorpsit. «

Marii istius hortus ubi positus fuerit ignoramus. «

In thermis Constantini, quæ in Monte Caballo sunt, e regio- «
ne S. Sylvestri, Bernardus Acciaiolus, dum in fundo suo ex- «
cavaret, incidit in fornices quosdam diruptos, plenos congestâ «
terrâ, & evacuare cavas cepit: reperitque fragmenta bene mul- «
ta columnarum ex marmore statuali, triginta palmorum lon- «
gitudine, cum capitellis quibusdam & basibus. In extremo for- «
nicum, locum occlusum deprehendit, rudi pariete, non ad per- «
pendiculum facto: ipsum item confregit, penetravitque in duos «
fornices plenos ossibus hominum. Cum autem amicus mihi es- «
set, acciri me jussit. Istuc nec sine labore me intromisi; quia «
a foramine fornicis ad ossa, quinque circiter palmorum inter- «
capedo erat: & cum in ossium molem caderemus, firmum po- «
nere vestigium non licebat, ita ut usque ad genua imprimere- «
mus plantas: ossaque illa ad primum tactum in cineres ibant. «
Tantum denique progressi sumus, ut ad fornicum terminum de- «
veniremus. Erant autem longitudine palmorum circiter cen- «
tum (id est, pedum 67.) alti plus minus triginta. Attoniti «
mortuorum numero, alii aliud conjectando dicimus; vel Ne- «
ronis carnificinam quamdam esse, nam istic proximè sita fue- «
rant Neronis ædificia, esseque proinde Martyrum corpora; «
vel magni contagii reliquias. Conjectabam ego, cum memorati «
fornices perforati supernè non essent, isthæc corpora ab ante- «
riore ostio posita fuisse: & sane puto unà omnes eodemque die «
fato functos, positosque singulos ordine, eodem tempore, ante- «

» quam fœterent. Certè vacuum illud quinque palmorum a for-
» nice ad ossa, ex eo proveniebat, quod consumtis carnibus os-
» sa deprimerentur. Nam si ossa carnibus destituta & arida con-
» jecta istuc fuissent, usque ad summum tota concameratio ple-
» na remansisset; ad hæc, ossa permixtim posita viderentur, at-
» qui corpora integra, quoad ossium situm, visa sunt. Quod indi-
» cium sane est fuisse illa unà cum carnibus conjecta. Murus au-
» tem qui fornices obturabat, aperte significabat cæmentarios fœ-
» toris tot scilicet tantorumque cadaverum, impatientiâ, præci-
» piti opere parietem confecisse. Tuum erit, Vir clarissime, qui hi-
» storiam probe calles, memorandi hujusce casus causam aperire.

Ibidem, in Quirinali scilicet, ædes Pontificiæ sunt, à Gregorio XIII. Sixto V. Clemente VIII. & Paulo V. excitatæ. Atrium peramplum & elegans, sublimibus hinc inde porticibus, conclavia lata a famosis architectis structa, picturis decorata. Sacellum Pontificium sculptis & depictis historiis ornatum. Hortus amplus ad clivum vergens, amœno prospectu. In hortis Pontificiis, ut æstimat Nardinus, fuit olim vetus Capitolium, sive antiquum templum, in quo tria sacella erant; Jovis scilicet, Junonis & Minervæ. Sed alii æstimant in Barberinis hortis fuisse.

Ad clivum versus hortos Columnenses, fuisse putant templum Solis, ab Aureliano structum, atque vicum eodem nomine: sunt qui vestigium illud, hodieque consistens, ad templum hujusmodi pertinuisse putent.

Proximè ecclesiam S. Andreæ RR. PP. Jesuitarum, in vertice Quirinalis, erat templum Quirini famosum, cujus rudera exstabant ducentis hinc annis, fundatum in honorem Quirini sive Romuli, post ejus obitum, inque præstantiorem formam deductum à Lucio Papirio Consule, qui primum ibi horologium solare, quod Romæ fuerit, instituit.

In quadrivio proximo prospectus est omnium qui in Urbe sunt amœnissimus; nam ab Oriente ad ecclesiam usque S. Mariæ Majoris, a Septentrione ad portam Piam, ab Occidente ad montem usque Marium, ut vocant, a meridie ad equos superius memoratos, nullo obice patent omnia.

» FLAMINIUS VACCA. Recordor contigisse in via quæ
» tendit a Monte Caballo ad portam Piam, quo loco Sixtus V.
» quatuor fontes manare fecit, ut Mutius Matthæi, qui ex fon-

tibus unum obtinet, cum eo in loco ædificaret, reperiret sacrificium antiquum cum vitulo & aliquot ministris, Bacchum statura vulgari duplo majorem, Faunum qui Bacchum sustentabat, tigrem uvas comedentem, Venerem aliasque statuas peritorum artificum: & quia iste locus quadrivium est, quo itur ad S. Mariam Majorem; ibidem complures exstruxere domos, & inter fodiendum in humilia ædificia, quæ speciem ferebant balneorum privatorum plebeiæ gentis, inciderunt. «

Quæ narrat hîc Flaminius videntur pertinere ad ædiculam Liberi Patris quæ in Quirinali erat, & memoratur a Rufo. Hæc enim omnia ad sacrificia Bacchica spectant.

Istinc procedendo ad S. Mariam Majorem, est viculus S. Vitalis. In ædibus è regione positis, quas ab aliquot annis conduxit D. CLAUDIUS STEPHANOTIUS, Congregationis nostræ Procurator Generalis, decessor meus, cum ejus jussu puteo fodiendo vacarent; postquam pedibus quadraginta in profundum devenerunt, inciderunt in vicum magnis lapidibus more viarum stratum. Hinc cernere est quanta vis terræ, ex vicinis collibus Quirinali & Viminali, decidentibus imbribus, & ruinis domorum, quæ ibidem repertæ sunt, congesta fuerit, & quam mutatum fuerit antiquæ Urbis solum. Invenerunt ibidem caput Herculis perito fabro, sed exesum.

Vicus S. Vitalis inter Quirinalem & Viminalem collem situs est. Istic sita est ecclesia S. Vitalis, olim Collegialis, sed jam RR. PP. Jesuitis cessit.

FLAMINIUS VACCA. Proximè vicum Felicem versus S. Vitalem, repertum fuit memoriâ mea templum parvum, cum columnis ex marmore fusco Africano, viginti palmorum: nec memini rotundumne, an ovali forma esset. «

Fortè fuerit templum dei Silvani, quod in valle Viminalis exstabat, ut ex inscriptionibus ibidem repertis constat, & erat porticu ornatum.

FLAMINIUS VACCA. Pauli IV. tempore, proximè S. Vitalem in villa Horatii Muti, effossus est thesaurus à vinitore, vis scilicet aureorum numismatum & gemmarum magni pretii. Qui vinitor cum præda sese fugâ proripuit. Horatius in vineam se confert, & vinitorem quærit, donec ad locum in quo effossus thesaurus fuerat accessit. Ibi vasa ænea quædam & caldaria rupta, ulteriusque rimans, numismata aurea reperit, statim-

» que in furti notitiam venit. Mox nummularios aurificesque mo-
» net, ut si quis numismata sibi aurea & gemmas deferret, ipsum
» in Curiæ potestatem mitterent. Sub hæc Michael Angelus Bo-
» narota, domesticum quemdam, Urbinum nomine, misit, qui
» veteres nec triti usûs monetas commutaret. Obstupuit nummu-
» larius, utque monitus fuerat, hominem in carcerem trudi cu-
» ravit. Quæstione cum domestico habitâ, fassus est ipse se a Mi-
» chaele Angelo totum accepisse. Præcipit Judex in carcerem
» mitti Michaelem Angelum. Quo facto, quæritur primùm no-
» men ejus. Respondet ille: Dictum mihi fuit vocari me Michae-
» lem Angelum *delli buoni arotti*, id est, de bonis incrementis.
» Cujas es tu? Aiunt me Florentinum. Nostin' Mutos? Quibus
» ille: Quî mutos noverim, qui ne quidem fabulatores noscam?
» Inter hæc Cardinales quidam, re compertâ, nobiles & pri-
» marios viros mittunt, qui apud judices id agant ut dimittatur
» liber, & reducatur domum, Urbino aliquandiu post in carcere
» remanente. Tum renuntiatur Horatio Muto, vinitorem Ve-
» netiis agere, & illic visum fuisse. Vir ille nobilis sese Venetias
» confert; ibique infelix comperit, vinitorem & gemmas & nu-
» mismata Reipublicæ tradidisse, quæ in muneris gratiam ipsum
» civitate & amplo reditu annuo donaverat. Conquestus ille apud
» Senatum, tantum retulit, quantum ad iter Româ Venetias,
» Venetiis Romam satis esset, & nihil præterea. Hæc etsi parum
» ad Romanas antiquitates conferant, animi gratiâ dicta sint.
» Vide quam facetè cum fortunato Michaele Angelo in extremo
» vitæ fortuna luserit.

Eodem circiter loco Christina Regina Seciæ, diu multumque excavari fecit, nullo fructu, saltem suo: nam operæ, nisi summâ curâ observentur, omnia subducunt.

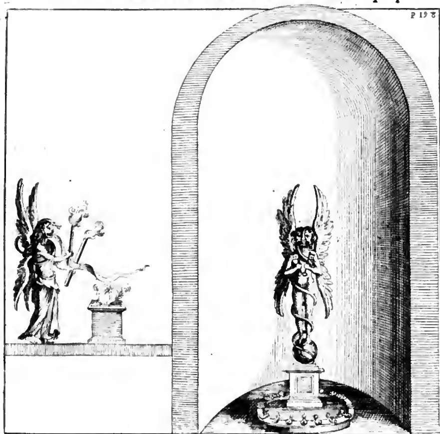
» Flaminius Vacca. In vinea D. Horatii Muti, quo
» loco repertus est thesaurus, è regione S. Vitalis, deprehensum
» fuit idolum ex albo marmore, staturâ palmorum quinque,
» basi insistens, in camera quadam sive conclavi fornice instru-
» cto positum. Aderant circum multæ lucernulæ figlinæ, quarum
» pars tenuior, ubi ellychnium inseritur, versus idolum specta-
» bat. Eratque simulacrum leonino capite, humano corpore. Pe-
» dibus insistebat globo, ex quo serpens oriebatur, qui totum
» corpus circumvolvens, caput in os ejus immittebat. Idolum
» porro manus pectori admotas, & utraque clavem tenebat.

Alæ quatuor inerant, humeris hærentes, quarum binæ versus “
cœlum, binæ versus terram spectabant. Non æstimo remotis- “
simæ antiquitatis esse, quia imperiti artificis; aut fortassis ita “
vetus erat, ut ante instauratas priscis illis temporibus Romæ “
artes, confectum fuerit. Aiebat mihi Horatius, Theologum “
Jesuitam dixisse sibi, iis significari dæmonem, qui tempore *gen-* “
tilitatis in mundo dominabatur: quamobrem pedibus globum “
terebat. Serpentem verò, qui circumvolutis spiris simulacrum “
complectebatur, & in os caput immittebat, indicare futurorum “
prænuntiationem, ambiguis oraculis. Claves in manibus, an- “
notare dominium in universam terram. Caput leonis, princi- “
pem & moderatorem omnium animalium. Alas significare ip- “
sum ubique esse. Hæc interpretatio Jesuitæ. Nihil non egi ut “
idolum cernerem: at mortuo Horatio, ejus hæredes ignorant “
quorsum abierit. Neque abs re æstimatur, hortatu Theologi “
Horatium idolum hujusmodi amandasse in calcarium furnum, “
ut humiditas tot annis in subterranea casa contracta exsicca- “
retur; aut forsan in infernum, mandante Jesuita, remigra- “
verit. “

Sic ludit Flaminius. Casa porro istæc subterranea, nihil aliud quam idoli templum erat, ut ex lucernarum apparatu conspicuum. Hujusce formam, primis penicilli lineamentis figuratam, vidi Romæ inter schedas Petri santi Bartoli, famosi chalcographi: addita ab nescio quo interpretatione, quâ deum esse quemdam Sabinorum ferebatur. Antequam meam hac de re opinionem expromam, audiendus de simulacro alio perquam simili nobilis sculptor.

F l a m i n i u s V a c c a. Memoriâ meâ, post effos- “
sum idolum hujusmodi, eodem loco aliud deprehensum est; “
sed in anaglypho sculptum, leonino capite, corpore humano, “
a zona ad pedes indutum subtilissimo velo, expansisque brachiis “
utraque manu faculam gestabat. Alæ item duæ versus cœlum, “
duæ versus terram protendebantur, inter quas serpens orie- “
batur. A latere dextro ara, succenso igne: ex ore idoli fascia “
emissa, supra ignem aræ volitabat. Hujus significationem non no- “
vimus, quia Theologus non explicavit: sed cuivis id inspicere “
licet in ædibus hæredum Horatii Muti. *Eorum schemata profe-* “
rimus. “

Hæc antiquitatis monumenta quo loco jam ſedeant ignotum. Statua certe prior, quam, quorſum abierit, ignorare ſe ait Flaminius, a Bartolo ſupra memorato qui delineavit, aut ſaltem ipſi ſimilis, viſa fuit. Hæc ſimulacra eſſe Mithræ ne minima, ut quidem autumo, ambigendi cauſa, omnia quippe ſymbola in hoc quadrant. Capite leonino Mithram antiquitus expreſſum accipimus a Lutatio Statii interprete ad Thebaidos librum primum. Idipſum non obſcure tradunt Tertullianus in Apologetico, & Hieronymus epiſtola ad Lætam de inſtitutione filiæ, quorum teſtimoniis adferendis ſuperſedemus, quia in re nota tritaque inſiſtere non vacat. Hinc Minutius Felix in Octavio: LEONUM *& canum vultu deos dicatis.* In Abraxeis quoque



gemmis Mithras ſive Sol, interdum leone toto, interdum leonino capite, ſerpentino corpore exprimitur: cujus ſymboli iſthæc effertur ratio: quod ſicut inter feras leo, ſic inter ſydera ſol, cæteris præcellat formâ atque fortitudine.

Mithræ ſchema non unum, imo nec paſſim inter anaglypha, ſtatuaſque veteres leoninâ facie occurrit. Vulgatiore enim typo, Mithras in antro, humana juvenili facie, tauro quem cultro pungit inſiſtens, exhibetur; additis ſymbolis variis, quorum non una in hujuſmodi ſchematibus ratio. Hæc pluribus & doctè V. cl. Philippus a Turre, in opere de Mithra, haud ita pridem edito; ubi ſingula quæ Mithram ſpectant ſumma accuratione percenſet. Huic lubens iſtæc omnia ſimul publicanda tradidiſſem, ſi quidem ad Mithram ſpectare in mentem veniſſet: at etiamſi nactus Flaminii ſchedas eram; quia tum colligendis monumentis deditus, ſingula luce & explicatione donanda aliud in tempus & otium miſeram, nihil de Mithra tum ſuccurrebat. Hæc ſane commodùm erudito viro accidiſſent, qui de ſimili Mithræ ſchemate nihildum audierat.

Ut cætera hîc exhibita Mithræ ſymbola perſequamur. SERPENS in ſchematibus variis ipſi ſemper adpingitur; nullumque hactenus mihi videre licuit hoc ſymbolo carentem. Tantaque religione curabant ut ſine ſerpente Mithras nuſquam prodiret, ut nonnumquam etiam vel ipſi Mithræ nomini, icone ejuſdem minime comparente, ſerpentis figuram adpingerent. Id videtur Divione in ſepulcro Terentii cujuſdam, Imperatoris Aureliani famuli. Is in anaglypho arcum dexterâ tenet, ſiniſtrâque capiti admotâ, pharetram a dorſo geſtat, decuſſatis tibiis: a latere dextro his ΤΩ ΜΙΤΡΑ ΓΕΝΕΤΗ *Mithræ genitori*, ſerpens ſinuoſis flexibus præmittitur. In imo lapidis legitur ΤΩ ΤΕΡΕΝΤΙΩ ΥΠΗΡΕΤΗΕ. *i.* ἐποίησεν; a latere ſiniſtro Ο ΑΥΡΕΛΙΑΝΟϹ ϹΕΒΑϹΤΟϹ. Hoc eſt, *Terentio miniſtro fecit Aurelianus Auguſtus.* Ævo maximè Aureliani, Mithras a Romanis cultus eſt, monſtroſumque hujuſmodi cultum is adauxit atque fovit. Cumque ſæculo eodem ars ſculptoria mirum in modum declinaſſet, ut arguunt ſingula quæ ſuperſunt iſtius temporis veſtigia & monumenta, haud malè forſan auguratur Flaminius, cum Mithræ ſtatuam, ſeneſcente jam artium liberalium ſplendore, confectam æſtimat.

Circumvolutus ſerpente Mithras an alias viſus ſit ignoro: neque

ſuccurrit qua demum religione monſtroſum hujuſmodi cultum numinibus ſuis veteres adtribuerint. Circumligatam item ſerpente ſtatuam memorat ſupra Flaminius, ubi de ecclesia SS. Petri & Marcellini.

Alas quatuor ſimulacrum habet: binas tantum conſpicimus in ſchemate quodam Burgheſiano, ubi juvenili humana facie alatus Mithras tauro inſiſtit. Solis certe ſimulacra pinnata a veteribus conficta fuiſſe narrat Macrobius lib. 1. Saturnalium c. 19. *quæ res*, inquit, *monſtrat ejus velocitatem.* Qua ratione vero diſpar alarum numerus præferatur, ut modo binæ, modo quaternæ addantur, quis aperuerit? Eſt penes me Baſilidianorum gemma, qui deliramenta plerumque ſua profanis gentilium ritibus admiſcebant, ubi humana figura inſculpta habetur, utraque manu faculam geſtans, cui ſex adduntur alæ: eam, etiamſi Mithriacum quid oleat, non auſim tamen Mithram appellare.

Claves manibus tenet Mithras, puta quia portentoſa gentium ſuperſtitione, ut fur habebatur, & *boum abactor*, ut habet Commodianus.

Inſuper & furem adhuc depingitis eſſe.

In altero typo lucernas, converſo ad ſimulacrum ellychnio, vides; in altero faculas geſtantem Mithram. Quorum una nec ambigua ſignificatio. Nimirum Perſæ, a quibus ad Romanos Mithriaca ſacra manarunt, non ſolem modo; ſed ignem etiam Mithræ nomine inſigniebant. Ignem, Perſicum eſſe numen ignorat nemo. Hinc lucernæ illæ atque faces: vix enim inter Mithriaca illa ſchemata & anaglypha, quæ frequenter Romæ occurrunt, diverſo tamen typo, uſquam videtur ſine face Mithras.

Globum denique pedibus terit Mithras, ſive quia, Porphyrio teſte, Mithras mundi Pater & conditor habebatur; ſive etiam quia orbi terrarum impoſitus ſol, Mithræ nomine cultus, totum illuſtrat, ſervat, calore fovet, & fructibus ornat.

In antris demum ac ſpelæis cultum Mithram, atque in locis ſubterraneis ſacra Mithriaca peracta, frequenti veterum teſtimonio accipimus. Inde eſt quod tabulam illam & anaglyphum in ſubterranea Capitolii via repertum, pro Mithriaco ſymbolo habeamus. Mithras itaque, diverſo typorum genere celebratus Romæ fuit. De hujus ſacris, typis, initiationibus adeundus laudatus

datus vir Philippus a Turre. Adjicere liceat, quæ de Mithriacis initiationibus ex Nonno adfert Barthius, nonnihil corrupta esse, & sarciri posse ex commentario qui in codice quodam Græco Gregorii Nazianzeni comparet. Is x. sæculo exaratus, anno proximo 1701. ab quodam Græco præsule, Ludovico Magno cum duobus aliis oblatus est. De Mithra igitur hæc ibidem leguntur. Τεσσαρακοστὴ ζ´ ἐστὶν ἱστορία ἡ Μίθρου κόλασις. ἔστι δὲ ἥδε· τὸν Μίθραν νομίζουσι Πέρσαι τὸν ἥλιον εἶναι· καὶ τούτῳ θύουσι πολλὰς θυσίας, καὶ τελοῦνταί τινας ἐξ αὐτῶν τελετάς. οὐδεὶς δὲ δύναται τελειωθῆναι τὰς τοῦ Μίθρου τελετὰς, εἰ μὴ διὰ πασῶν τῶν κολάσεων παρέλθοι, καὶ δείξοι ἑαυτὸν τινα ἀπαθῆ καὶ ὅσιον. λέγεται γὰρ ὀγδοήκοντα εἶναι κολάσεις, ἃς κατὰ βαθμὸν δεῖ τὸν τελεσθησόμενον παρελθεῖν. οἷον πρῶτον διανήξασθαι ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ὕδωρ πολύ. εἶτα εἰς πῦρ ἐμβάλαι (sic) ἑαυτόν. εἶτα ἐν ἐρήμῳ διαιτηθῆναι καὶ ἀσιτῆσαι, καὶ ἄλλα τινὰ, ἄχρις οὗ, ὡς εἴπομεν, τὰς ὀγδοήκοντα κολάσεις παρέλθοι. i. *Quadragesima septima historia, Mithræ cruciatus exprimit. Sic autem se habet: Mithram solem esse Persæ autumant, cui multa offerunt sacrificia, & ex suis aliquos mysteriis ejus initiant. Nemo potest autem Mithræ mysteriis initiari, quin per omnia supplicia pervaserit, seseque veluti intactum doloribus & sanctum commonstraverit. Aiunt octoginta cruciatuum esse genera, quæ gradatim initiandum experiri opus est. Primùm scilicet, nando trajiciat oportet diebus multis aquæ vim immodicam: deinde in ignem sese conjiciat: post necesse est ut in deserto agat & cibo abstineat, & alia nonnulla perferat, donec, uti diximus, per octoginta cruciatus permearit.* Hæc Barthii allatæ historiæ dissimilia sunt, quæ in his conspicuo vitio laborat, *Primùm ei diebus multis aperienda est aqua.* Quæ vel vitiatis ex Græcis expressa, vel perperam explicata sunt.

Postquam diverso typorum genere cultum Mithram enarravimus, epitaphium adferimus, in quo de Aside, inclyti Mithræ, ut fert inscriptio, sacerdote mentio. Quamquam non Asidi βωμὸς sive ara, nam ita vocatur, sed filio ejus Lucio defuncto erecta est. Effossa illa fuit, dum Romæ versarer, in villa Corsinia anno 1699. Estque lapis quadrus solidus, uno atque dimidio pede sublimis, latus uno circiter. Eodem anno, 17. Martii, descripsi.

ΑϹΙΔΟϹ ΑΡΧΙЄΡΗΟϹΑΙ
ΑΝΚΑΤΤΟΤ ΤΙЄΑ ΜΙΘΡΟΤ
ΛΟΤΚΙΟΝ ΑΘΛΟΘЄ ΤΗΡΑΠΑ

ΤΡΗϹ ϹΜΥΡΝΗϹ ΕΡΑΤΙΝΗϹ (*sic*)
ΕΥΓΕΝΙΑΝ ϹΟΦΙΑΙϹΙ ΚΕΚΑϹ
ΜΕΝΟΝ ΕΞΟΧΟΝ ΑΝΔΡΩΝ
ΑΥϹΟΝΙΟΝ ΔΑΠΕΔΟΝ ΒΩΜ
ΟϹ * ΘΟΔΕ ΣΗΜΑ ΤΕ ΚΡΥΠΤΕΙ. *(*sic*)

Ο * ΚΕΙΝΗϹΑϹ ΤΟΝ ΒΩΜΟΝ * (*sic*)
Η * ΑΛΛΟΝ ΕΚ ΤΟΥ ΤΑΦΟΥ * (*sic*)
ΑΠΟΔΩϹΕΙ ΔΗΜΩ ΡΩΜΑΙΩΝ
ΔΗΝΑΡΙΑ * ΠΕΝΤΑΚϹΧΙΛΙΑ * (*sic*)

Hoc eſt

Aſidis ſacerdotis inclyti Mithræ filium
Lucium certaminum præfectum patriæ ſuæ Smyrnæ amabilis,
Qui nobilitatem generis ſapientià ſua exornavit, præſtantiſſimus virorum,
Auſonium ſive Italicum ſolum, atque hæc ara & monumentum contegunt.

Qui moverit aram, aut aliud quidpiam ad ſepulcrum ſpectans,
Solvet populo Romano quinque millia denaria.

Non in templis modo aræ occurrebant, ſed in ſepulcris quoque aras antiquorum uſus admittebat, ea forma quæ ad ſtylobaten ſive columnæ baſin majorem plus accedit:

Ante ſepulcrales infelix adſtitit aras,

ait Ovidius, qui tamen explicationem aliam facile admittat. Verum exemplis multis palam fit, aras vocatos fuiſſe lapides hujuſmodi quadros, ſolidos, epitaphiis inſcriptos; in tabulis enim atque in urnis videre mihi non licuit. Mulcta violatoribus ſepulcrorum indicta non infrequenter occurrit. Erat quandoque, non modo ſepulcrum movere loco, ſed etiam aliquid ibi vendere aut reponere, vetitum. Sic in epitaphio quod nuper adtulit mihi vir amiciſſimus Anſelmus Bandurius Monachus Benedictinus Dalmata, exſcriptum manu viri docti Antonii Salvinii. legiturque ad tumulum in ædibus Joannis Nardii Florentiæ:

ΑΧΙΛΛΕΥϹ ΕΠΑΦΡΑ ΤΗ ΙΔΙΑ ΓΥΝΑΙΚΙ ΓΕΜΙΝΙΑ
ΜΥΡΤΑΛΗ ΜΝΗΜΗϹ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑϹ ΧΑΡΙΝ ΤΗΝ ϹΟΡΟΝ
(*ſic*) ΕΦ Ω ΜΗΔΕΝΑ ΜΗΤΕ ΠΩΛΗϹΑΙ ΜΗΤΕ ΘΕΙΝΑΙ ΕΞΟΥϹΙΑΝ

ΕχεΙΝ ΠΛΗΝ ει ΜΗ ΑΥΤΟC ΑΧΙΛΛεΥC ΠΑΘΗ ΤΙ ΑΝΘΡΩ ΠΙΝΟΝ...... ΕΙ ΔΕ ΤΙC εΚΒΑΛΗ ΤΗΝ ΜΥΡΤΑΛΗΝ ΔΩΣΕΙ ΤΩ ΦΙCΚΩ Ϋ ΒΦ.

Hæc accurate exarata æſtimo. Suſpicatur autem vir eruditus errato fabrili ΑΧΙΛΛΕΥC pro ΑΓΧΙΑΛΕΥC poſitum eſſe : putarim ego legendum ΑΧΙΛΛΕΥC : proclivis enim τȣ̃ Λ in Α mutatio. Epitaphium ſic interpretor.

Achialeus (vel Achilles) Epaphra propriæ uxori Geminiæ Myrtalæ , memoriæ poſtremæ gratia , tumulum , (ſupple *erexit*) *in quo nullus vendendi aut aliquid reponendi facultatem habeat , niſi priùs Achilles ipſe humanum quid patiatur. Si quis Myrtalen loco moverit , ſolvat fiſco denaria bis mille quingenta.*

Repetatur exinde vicus Felicis, in quo, eundo ad S. Mariam Majorem , offenditur villa Chiggia , parvi quidem ambitûs , ſed admodum elegans. Hortus aquis ſalientibus plenus ; ædes intus ornatæ probè , in quodam autem conclavi innumera diverſi generis rara & non obvia viſuntur, gemmæ , antiqua vaſa , omne genus armorum , adeſt etiam pellis humana ſubacta, denſior pelle vituli ; Mumia, uti vocant, Ægyptiaca, ſive corpus muliebre aromatibus , uti ſolebant Ægyptii , conditum ; & alia innumera hujuſmodi. Inde per vicum Felicis eundo, deſcenditur per clivum Viminalem , & ad lævam declinatur. Eſt ibi eccleſia S. Pudentianæ antiquiſſima , de cujus tamen fundatione incerta traduntur. Aiunt iſtic olim fuiſſe thermas Novati , quarum reliquiæ , initio XVI. ſæculi, ait Albertinus , videbantur. Monſtratur in eccleſia puteus, in quem ferunt S. Pudentianam trium Martyrum millium corpora conjeciſſe. Locum & eccleſiam cum amplo Monaſterio tenent RR. PP. Fulienſes. Erat S. Pudentianæ eccleſia in vico Patritio , ut legere eſt in prædicto Analectorum J. Mabillonii noſtri Tom. IV. ac proinde ad nonum uſque ſaltem ſæculum , nomen hujuſmodi viculus retinuit.

Eodem itinere , deflectendo ad dexteram, pervenitur in eccleſiam S. Laurentii in Paniſperna , ſic vitiato, ut quidem probabiliter æſtimatur , nomine a Perpernia , cujus inſcriptio iſtic reperta fuit ; hinc corrupto per plebeium uſum vocabulo, Paniſperna factum fuerit. Eccleſia eo loco ſtructa fuit, quo S. Lau-

rentius in craticulam conjectus eſt, aiuntque craticulæ partem iſtic aſſervari. Ex actis porro S. Laurentii habemus ibidem olim fuiſſe thermas Olympiadis. Fuit illa e numero XXIV. Abbatiarum Urbis, jam titulus Cardinalitius, ceſſitque Virginibus S. Claræ.

" FLAMINIUS VACCA. Quo loco ſita jam eſt eccleſia " S. Laurentii in Pane & Perna, ſub grandi fornice vacuo de- " prehenſa fuit a *capitaneo*, cui nomen Joannes Jacobus Interam- " nas, ſtatua, humanâ proceritate duplo major, ex marmore, " ut vocant, diopane; ac ſub Monaſterio, Martis ſimulacrum, " quindecim palmis altum, marmoreum: quod Cardinalis Fer- " rarienſis Tiburem, ad horti ſui ornamentum, advehi curavit. " Eodem loco fornices fornicibus impoſiti detecti ſunt, variis or- " natibus decorati.

Hæc videntur ad thermas Olympiadis pertinuiſſe. Eccleſia S. Laurentii in Paniſperna, vocabatur antiquitùs *in Formonſo*, quo nomine inſignita fuit ſæculo nono, vitiato forſan vocabulo a foro montium, videlicet Eſquilini, Viminalis & Quirinalis, quia iſtic in unum coire videntur. Unde tractus hic Urbis, *Montes* dicitur; & e vicino eſt S. Maria *in Montibus*; incolæ quoque vernacula lingua *Monticcioli* dicuntur. Statua Martis a Flaminio memorata pertinuiſſe potuit ad ædiculam Martis, quæ a Rufo recenſetur in hac quinta Vrbis regione.

Poſt venitur in vicum cui Subura nomen; dicunt autem periti, Suburam ab antiquis ſcriptoribus memoratam, procul iſta Subura hodierna fuiſſe. Qua de re ſuperius.

" FLAMINIUS VACCA. In clivo Eſquiliarum verſus " Suburam, memini D. Leonem Strozzium eruiſſe ſeptem ſta- " tuas humana proceritate duplo majores, quas dono accepit " magnus Hetruriæ Dux, tunc Cardinalis, Romæ agens. Verùm " nobiliſſima omnium fuit Apollinis ſtatua, quam ipſi reſtauravi, " quo pacto jam videtur in ingreſſu Palatii ſui prope Trinitatem in " imo cochleariæ ſcalæ.

Haud procul eſt turris Comitum quæ, ut verior fert opinio, tempore Innocentii III. ſtructa fuit. Huic proximæ ſunt cujuſdam aræ aut templi antiqui ruinæ. Aiunt quidam eſſe templum Telluris: hoc ſolo ducti argumento, quod in iſtis partibus templum quodpiam Telluris fuiſſe feratur: æſtimarem ego templum Telluris fuiſſe eccleſiam S. Salvatoris in Tellure, quæ ad

pedem Esquilini in Subura hodierna sub ecclesia S. Petri in vinculis conspicitur : nam & situs consonat & nomen. Sancti Salvatoris igitur ecclesia , in Tellure dicta fuerit, quia in templo Telluris est , sicut ecclesia B. Mariæ in Minerva , quia in loco ubi Minervæ templum excitata fuit , & similiter ecclesia S. Laurentii in Lucina , quia in templo Junonis Lucinæ. Ut ad Aram supradictam redeam , sunt qui æstiment esse templum Palladis in Palladio foro , ita ut nomen a templo derivetur in forum : de quo Martialis indicans ubi liber suus væniret :

Libertum docti Lucensis quære secundum ,
Limina post pacis Palladiumque forum.

In cujus rei argumentum id adferunt , quod Palladis statua in frontispicio & zophoro videatur. Quibus ego refragari non ausim : notare tamen libet , similes Palladis statuas muro hærentes , licet minores , haberi in Jano quadrivio ad forum Boarium. Porro videtur hoc ædificium non templum quidem muris clausum fuisse , sed aram ad murum qui jam extat positam, columnis , epistyliis , zophoroque ornatam, quod serio rem speculanti palam erit.

E vicino est antiquissimus murus præaltus, in quo ostium rudi formâ , ad dexteram ingressus visuntur aliquot columnæ marmoreæ erectæ striatæque , ipsis Pantheonis columnis multo majores , quæ tamen non uno , ut illæ , sed multis saxis confectæ sunt. Hæc ad forum Nervæ pertinent , necnon reliquum ædificium, cujus muri etiamnum integri supersunt.

FLAMINIUS VACCA. Memini audivisse me ab " Horatio Mario , ut exornaretur Monasterium quoddam Mo- " nialium , jam in foro Nervæ situm, in solum projecta fuisse quæ- " dam saxa peperina quadra , & inter duo quæque quadra , fuisse " assulas ex quolibet latere , ad formam caudæ hirundinis. Sed " quod summopere miror , aiebat Horatius usque adeo sanas & " sinceras esse , ut possent adhuc in opus admoveri. Nullusque " lignarius faber ligni naturam novit. "

Monasterium de quo Flaminius, est ordinis S.Dominici, catechumenis feminis instituendis deputatum. *Saxa peperina* vulgaria Romæ sunt , ferreo colore , minorisque quam Tiburtina firmitatis. De incorrupto item ligno in Flaminii schedis infra mentio iterum erit.

In foro Nervæ erat templum Jani quadrifrontis , non qua-

drivii more, ſed vulgari, quo templa conſtrui ſolebant. Cujus formam ex anaglypho mutuatus adfert Roſinus de Antiquitatibus Romanis. Ibidem templum aliud erat a Trajano dicatum Nervæ, cujus pars proximo ſæculo ſuperabat. Forum autem Nervæ nuncupabatur itidem Tranſitorium, quia cum in frequentiſſima Urbis parte eſſet, tranſeuntium concurſus iſtic erat.

CAPUT XV.

DIES OCTAVA. Thermæ Diocletiani. Eccleſia B. Mariæ de Angelis. Philoſophorum capita marmorea eruta. Horti Perretini. Aggeres Tarquinii. Caſtrum aquæ. Horti Strozziani. Meleager effoſſus & alia educta. Eccleſiæ S. Agnetis & S. Conſtantiæ; Cæmeterium. Eccleſia S. Nicomedis. Subterraneum ſingulare. Ædes Barberinæ & Bibliotheca ibidem. DIES NONA. Cœnobium S. Baſilii. Codicum ejus Græcorum perampla nota. Villa Ludoviſia. Anaglyphum ſingulare. De templo & ſtatua Veneris Salluſtiæ.

A THERMIS Diocletiani octavam inimus diem: in quarum ingreſſu per vicum Pii, hinc fons ille Sixtinus, Aqua Felix dictus, coloſſali Moſis ſtatua, leonibuſque, quorum duo, ex baſalte Ægyptio, a Rotunda ſive Pantheone advecti ſunt, concinnatus, aliis item ornamentis ſplendet; inde nobilia eccleſiarum S. Mariæ in Victoria, & S. Suſannæ frontiſpicia; ab alio latere Fulienſium S. Bernardi eccleſia, ad proſpectus ſuavitatem conferunt. Immane Thermarum ſpatium fuit, ut ex ruderibus fides. In medio, cameræ prægrandes in eccleſiæ formam, Michaele Angelo Bonarota artifice, actæ ſunt, & in Crucis Græcæ morem concinnatæ. Columnarum hîc olim magna vis fuit, ad ducentas pene olim exportatas, aliiſque admotas ædificiis narrabat Chartuſiæ prior: eæ ſolum relictæ quas amoliri gravitatis cauſa non licuit, ſuntque octo numero, aliæ aliis denſiores ſublimioreſque, Iſtæ verò, quæ altiores ſunt, ab

imo in terram defixæ, ea ſolum parte prominent, qua cum cæteris æquentur. Hinc auguramur non cura Diocletiani iſtuc ex Ægypto comportatas, ſed ex aliis deſumtas ædificiis fuiſſe. Suadetur idipſum ex inſcriptione Thermarum, quam adfert Maſochius. *Coemptis*, nimirum, *ædificiis pro tanti operis magnitudine, omni cultu perfectas, Romanis ſuis dedicaverunt.*

In hiſce Thermarum ruderibus, in camerifque adjunctis, ſuperſunt reliquiæ cruſtationum marmorearum, queis uſi Carthuſiani ſunt ad novum Eccleſiæ ornatum, artifice Carolo Maratta. His acceſſionibus inſtructa Eccleſia inter Urbis elegantiſſimas annumerabitur. Æqualis amplitudinis ſunt ſubterranei fornices, quorum hodie intercluſus aditus, unde non pauca veterum monumentorum fragmenta educuntur in dies. Eccleſiæ hæret Carthuſia in qua Hecatonſtylus, ſive Clauſtrum centum columnarum, Michaele item Angelo auctore, omnium Romanorum ampliſſimum, elegantiùs quam ſolidiùs conſtructum.

FLAMINIUS VACCA. Cum pone thermas Diocletianæas vellet quidam memoriâ mea caſulam, recipiendis ligonibus & ferreis inſtrumentis, excitare, vidit muros duos qui eminebant tantillum, & in media eorum intercapedine excavare cœpit, inciditque in foramen modicum: quo undique dilatato, ſeſe intromiſit; eratque ſtructura camini more confecta, in qua reperit octodecim philoſophorum capita. Ea ipſe ſeptingentis nummis venumdedit domino Joanni Georgio Cæſarino: nuperque eadem Julianus ejus filius Cardinali Farneſio vendidit, qui in xyſto ſuo repoſuit.

Hæc philoſophorum capita Thermis ornandis olim deputata erant, ut vero ſimiliter æſtimatur. In Thermis quippe hujuſmodi, non lavacra modo, ſed porticus quoque, ludi, ephebéa pueris educandis: ad hæc vero bibliotheca Ulpia ex foro Trajani olim eòdem comportata fuit: quibus decorandis capita iſtæc philoſophorum peropportuna.

Ex platea Thermarum aditus eſt in Perretinos hortos, qui jam Eminentiſſimi Cardinalis Negronii ſunt. E latere majoris oſtii occurrit labrum ex marmore granito Ægyptio, olim uſui Thermarum, ut conjectare licet, deſtinatum. Ædes proximæ ornamentis variis ſplendent: ſuſpicitur ibidem anaglyphum Pyrrhi Regis peritiſſima manu. In hortis occurrit vis ingens ſtatuarum, anaglyphorum atque inſcriptionum, quarum mul-

tæ elegantes sunt. In medio quoque hortorum ædes aliæ perampla paribus ornamentis decoratæ, ibi itidem inscriptiones circumquaque obviæ: non paucas exscripsi, quæ vel ineditæ, vel cusæ quidem, sed vitiatæ sunt. Est ibidem in marmore, detrita, & magna ex parte erasa inscriptio, in qua de monetarum officinis, præfectis, ministrisque præclara legebantur. Horti & vinea adjuncta mirum quam late pateant; ut milliarium pene trium ambitu circumscribantur. Propter vineæ muros, quà Thermis viciniores sunt, est castrum aquæ Juliæ, olim thermarum Diocletianæarum receptaculum aquarum: cujus peramplæ reliquiæ, ingentia rudera superant. E vicino, collis cyparissorum circulo cinctus, Romam colossali pene forma sedentem exhibet, quam à Flaminio supra memoratam æstimo p. 192. Inde aggeres Tarquinii visendi, qui, ceu continuato colle, vineam trajiciunt, & pene usque ad S. Antonium deveniunt. His subjectus, ex Rufo & Victore, campus Viminalis sub aggere, qui partem hodiernæ Perretinæ villæ occupabat. Hæc pauca de nobilibus hortis damus, quibus sane describendis non modico volumine opus.

E regione Perretinæ, vico solùm intermedio, Strozziana villa visitur, angustiori limite circumscripta, sed culta; ubi multa quotidie eruuntur. Ibidem nuperrime Meleager effossus, humanâ minor statura, dempto capite, fabri peritiam prodit. Adjuncti sagittisque confixi apri forma suspicitur: erat qui ære non parvo aprum solum expetierit. Venus ibidem docto artifice educta fuit, aliaque multa excavando detecta. In imo foveæ, inciderunt in viam antiquam more Flaminiæ & Appiæ stratam. Nam in plerisque Urbis partibus solum, olim demissius, ruinis & illuvie in tantam altitudinem erectum est, ut nonnumquam domi templaque integra suffossa detegantur; ut ex Flaminii narratione & hodiernis experimentis fides.

Inde vicum Pii repetendo, per portam ejusdem nominis quæ Nomentana item vocitatur, in S. Agnetem, uno ab Urbe milliario sitam, conceditur. Ecclesia vetustate venerabilis, columnis fulcitur, in queis duæ ex alabastrite: stratum ex inscriptionum frustis magna parte confectum. Cætera, nemini non nota, vel ore vulgi feruntur. Istic Liberius, cum ab exilio remigraret, receptum habuisse fertur: ibidem, multis post sæculis, Rothardus Suessionensis episcopus supplicem libellum adversus

versus Hincmarum Rhemensem Nicolao primo obtulit, a quo & in sedem restitutus. In templo huic vicino, S. Constantiæ nomine, singularis veteris templi numinum forma conspicitur: quod, si quidem ex aliis Romanorum templorum ruderibus rem æstimare fas est, non ad primævam illam florentissimamque architectonices ætatem pertinere potest. Nam quod ex Vitruvio pariter & ex reliquiis templorum vestigiisque cognoscitur, antiquiores illi artifices, ut æternitati laborabant, non fornices, non magnas moles columnis unis fundabant, sed admotis crassioribus pilis, partem minimam operis & fornicis a columnis fulciri curabant. Ex capitellis item zophorisque, rudiore manu elaboratis, sequiorem ætatem arguimus. Proximis sæculis magnifici atrii ovatâ formâ, columnis decorati, reliquiæ supererant, quarum ne vestigium hodie. Reliqua, ut sepulcrum Bacchi, picturæ antiquæ similiaque, sexcenties recensita sunt.

Pone sanctam Agnetem, cœmeterium vulgari eodemque quo supra memoravimus ritu visitur. Verum subterranei meatus non procul adeuntur, de industria occlusi. Consilium occludendi casus juvit, nam multæ semitæ, dilapsa humo, sponte obrutæ sunt. Nec prætereundum silentio, in subterraneis hujusmodi sepulcris nonnumquam occurrere imagines Apostolorum, cujusmodi e sepulcro eductam cum Mediolani ageremus, vidimus & expressimus. Similem accepi Romæ iconem S. Petri, non imperite, anaglyphi more, sculptam, permixtim cum ossibus Christiani cujusdam deprehensam. Ad ossa vero mulieris, mariti ejusdem plumbeum caput inventum est, quod item mecum Roma detuli.

E regione erat, viâ solùm intermediâ, ecclesia S. Nicomedis, cujus ne signum hodie. Multæ namque veteres ecclesiæ a scriptoribus memoratæ, sive populationibus Urbis frequentibus, sive casibus variis dirutæ sunt.

FLAMINIUS VACCA. Propter sanctam Agnetem « extra portam Piam, memoriâ meâ detectæ sunt cryptæ bene « multæ, altitudine humana, latitudine quinque palmorum, « undequaque marmoreis tabulis vestitæ. Neque in mentem subit cui olim usui fuerint. Istic ossa reperta sunt, & quidem Mar- « tyrum, ut dictitabant, qui tyrannorum metu his latebris usi » fuerant. «

.Dd

Eadem via regressis iter est in Barberinas ædes, queis nullæ per Urbem magnificentiores. Veterum monumenta, quæ bene multa ibidem exstant, fuse in hodiernis Romanis descriptionibus recensentur. Bibliotheca librorum copia omnibus præstat. Codicum item magna vis est, Latinorum maxime: Orientales enim atque Græci perpauci comparent. Ac etsi haud libero exterorum aditu Bibliotheca frequentetur, Græcos tamen codices raptim semel inspectare licitum fuit; & quia, contra quam rumore nuntio audieram, exiguum prorsus numerum animadverti: percontanti quorsum abiisset illa Græcorum codicum copia, quæ in Barberinis ædibus exstare omnium ore ferebatur, responsum est, jam a multis annis cum exportarentur codices, a bajulis multos venum oblatos, & ad quingentos ejusmodi casu abstractos dissipatosque. Inter eos qui jam supersunt sequentes notavi.

Liturgia *Basilii* annorum plus mille, charactere unciali, sine accentibus. Ea antiquitate nullum hujus Liturgiæ codicem exstare arbitrabar. Quod opus suspectum multis nominibus est, & a peritis Basilio abjudicatur.

Δαμιανοῦ φιλοσόφου τοῦ Ἡλιοδώρου Λαρισσαίου, περὶ ὀπτικῶν ὑποθέσεων. Cujus initium, Ὅτι μὲν οὖν προσβολῇ τινος ἀφ᾽ ἡμῶν. Codex sexto-decimo sæculo conscriptus.

Philippi Ceramitæ homiliæ in codice recenti.

Origenis τὰ φιλοσοφούμενα, in codice recenti, cujus lectiones varias erui, & cum aliis codicibus contuli, ut eâ operâ purgatiora dare in promptu sit. Codex recens est.

Libanii epistolæ aliquot, itemque *Basilii* in codice recenti.

Alia quædam manuscripta Græca istic comparent, quorum aliquot Leonis Allatii manu exarata.

In proximo conclavi Latini codices bene multi latent occlusi, quos adire & evolvere nemini conceditur.

Monasterium & Bibliothecam RR. PP. S. Basilii NONA DIE adiimus. Quod quidem cœnobium perparvum, nulliusque antehac nominis, jam studio & cura Reverendissimi Patris Petri Mennitii, ordinis Præfecti, codicum Græcorum festiva copia exornatur. Is enim, quia in variis sibi subjectis Calabriæ Monasteriis, codices istos, obsoleto pene Græcæ linguæ usu, jacere intactos neglectosque acceperat, imminenti jam exitio subduxit, inque Urbem advehi in usum eruditorum curavit:

ac nobis, quæ est ejus humanitas, prolixumque nos demerendi studium, iis pro voto fruendi, & exportandi domum sicuti liberet, copiam fecit. Diplomatum quoque Græcorum manum eadem opera Romam advehi jussit, quorum magnam partem exscripsimus. In Calabria enim, & in aliis Neapolitani regni regionibus, atque in Sicilia, ad proxima usque sæcula Græca lingua obtinuit; ut non plebeio solum usu, sed etiam Ecclesiastico, in officiis suis Græca lingua frequentaretur, donec Sixti IV. jussu ac decreto, omnibus ut Latinè persolverent officia provisum est. Curabat nempe ipse Græcæ linguæ usum his in partibus ex hominum memoria penitus oblitterare. Hactenus tamen in plerisque Regni partibus populares Græco, sed vitiato, idiomate fabulantur.

Narrabat mihi præclarus antistes, Rosciani, quæ est Calabriæ Ulterioris Archiepiscopalis sedes, fuisse olim ingentem diplomatum Græcorum numerum, quæ se vidisse commemorat in Italia sacra Ferdinandus Ughellus. Verum a multis hinc annis Archiepiscopum tunc sedentem, pertæsum adventantium frequentiæ, rogantiumque ut diplomata proferrentur, suffodi omnia & in perniciem ire curasse.

Ordo S. Basilii in Italia, Calabria, Sicilia, Hispania, maximeque in Oriente late, cœnobiis multis auctus, extenditur. Accepique multos esse orientalium Basilianorum, qui præfecto ordinis Romano subessent; ac cum primis cœnobium S. Catharinæ in monte Sinaï, cujus Monachi cum ad stipendia Arabum in quorum desertis agunt, tum ad victum usumque quotidianum, stipem cogunt in Sicilia & in aliis Hispanicæ ditionis regionibus, & tantum pecuniæ corradunt, quantum sibi & explendis Arabum animis sit satis. Descriptionem porro Montis Sinaï atque Cœnobii, a Nectario patriarcha, cum visitandi causa eodem concessisset, accurate confectam, exscribendam mihi vir amicissimus obtulit. Ostendit item nobis calices binos vitreos oblongos, quorum sacer olim usus ad liturgiam in Monasterio Patiriensi fuit.

Codicum Græcorum notam non spernendam hic consignamus.

ΚΟΝΤΑΚΙΟΝ Officii Ecclesiastici x. sæculi. Est *contacium* brevissimus baculus, cui hæret obvoluta miræ longitudinis charta membranea, ex multis foliis consequenter agglutinatis con-

fecta, ubi descriptæ orationes & officia sacerdotibus obeunda, cum sacra administrant. Simile huic habetur in Bibliotheca Regia. Est autem illud elegantibus apicibus & litteris exaratum.

Biblia sacra IX. sæculi in codice membranaceo, charactere unciali oblongo ac deflexo, initio & fine mutila, optimæ notæ.

Biblia sacra a Genesi ad Judicum librum, initio & fine mutila, ibi Origenianæ ad marginem notæ quas exscripsimus. Hæc accessio nobilis est ad alia aliorum operum excerpta, quorum editionem paramus. Codex x. sæculi accuratione multa conscriptus est in membrana.

Prophetarum libri. Codex XI. sæculo exaratus membranaceus.

Daniel Propheta, & consequenter Homiliæ quædam, in codice XI. sæc. membran.

Evangeliorum codices duo membranacei XII. sæculi.

In alio codice x. sæculi membran. pars novi Testamenti.

Singularis ibidem codex sæculi XI. habetur membranaceus. In quo notantur primo testimonia atque loca veteris Testamenti, a S. Paulo in quatuordecim Epistolis suis usurpata; ac deinde loca itidem cum ex prophanis tum ex Apocryphis mutuata libris. De prioribus nihil nisi tritum occurrit; de aliis hîc agimus.

Locus qui ex Heliæ apocrypho libro usurpatus hic dicitur, talis est, ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδεν, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσεν, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἡτοίμασεν ὁ θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν: *Quæ oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus diligentibus se.* 1. Cor. 2. 9.

Λακονικὴ καὶ ἀρχαία παροιμία· φάγωμεν καὶ πίωμεν, αὔριον γὰρ ἀποθνήσκομεν, id est, *Laconicum & vetus adagium est: Comedamus & bibamus, cras enim moriemur.* 1. Cor. 15. 32.

Μενάνδρου γνώμη, Ἐπιμενίδου μάντεως χρησμός· φθείρουσιν ἤθη χρηστὰ ὁμιλίαι κακαί. id est, *Menandri sententia, & Epimenidis vatis oraculum: Corrumpunt mores bonos colloquia mala.* 1. Cor. 15. 33.

Locus iste dicitur ex apocrypho Moysis usurpatus. οὔτε περιτομή τι ἰσχύει, οὔτε ἡ ἀκροβυστία: *Neque circumcisio aliquid valet, neque præputium.* Galat. 5. 6.

Ex apocrypho Hieremiæ id desumtum est, ἔγειρε ὁ καθεύδων, καὶ ἀνάστα ἐκ τῶν νεκρῶν καὶ ἐπιφαύσει σοι ὁ Χριστός. *Surge qui dormis, & exsurge a mortuis, & illuminabit te Christus.* Ephes. 5. 14.

Ἐν τῇ πρὸς Τίτον μαρτυρία μία Ἐπιμενίδου Κρῆτος καὶ μάντεως λεγομένου, καὶ Καλλιμάχου Κυρηναίου ποιητοῦ ἡ αὐτὴ μία. α. *In epistola ad Titum testimonium adest unum Epimenidis scilicet Cretensis & Vatis oraculum, quod ipsum est etiam Callimachi Cyrenæi poëtæ.* c. 1. Cretenses semper mendaces, malæ bestiæ, ventres pigri.

In cod. XI. sæculi membran. Catena Patrum in Evangelia.

Codices S. *Basilii* bene multi x. XI. & XII. sæculi membranacei, ex quibus anecdota eruimus. In quodam eorum exstant alphabeta arcana Græcorum, a nobis tomo sequenti publicanda. Scriptus autem fuit anno mundi, juxta Græcorum computum, 6613. Christi 1105.

In codice XI. sæculi, Regula S. *Basilii.*

Codex IX. sæculi, membran. *Basilii* Homiliæ in Hexaëmeron. Item *Gregorii Nysseni* Homiliæ 5. de Oratione, aliæ de Beatitudinibus. Ejusdem *Gregorii* περὶ τῆς ἐπιγραφῆς τῶν ψαλμῶν, *de inscriptionibus Psalmorum*, prolixum opus. *Basilii* ad Optimum epistola. Apocalypsis. *Gregorii Nysseni* Apologeticus pro Hexaëmero Basilii. Ejusdem Quæstiones in opus sex dierum.

Codex x. sæculi membran. in quo *Basilii* homiliæ, epistolæ quædam ejusdem, homiliæ in Hexaëmeron. *Gregorii Nysseni* ad Petrum Quæstiones in Genesin. Item *Pantoleontis* Diaconi magnæ ecclesiæ de Miraculis Archangelorum.

Codex XII. sæculi membran. *Gregorii Nazianzeni* Sermones quidam.

Alius ejusdem Orationes cum scholiis complectitur.

In alio codice XI. sæculi membran. *Gregorii Nazianzeni* opera. In præliminaribus explicantur notæ quædam marginales. Quæ obeli sive radii solaris formam habet, ἡλιακὸν dicitur, id est, *solaris nota*, quæ insigniora ad Theologiam spectantia indicat. Asteriscus tum reponitur cum de Incarnatione Domini præclara enarrantur. Ὡραῖον, sive elegans & speciosum dictum, duabus primis litteris notatum, loca denotat elegantius recensita. Σημεῖον, id est *signum*, apponitur cum quædam sive doctrinam sive historiam spectantia, quæ mirabile aut stupendum quid referunt, pertractantur. In aliis codicibus nota CH. quæ vulgo adpingi solet, σημειῶσαι legi debet, id est, *nota.* In hæc verba Apologetici cujus initium Ἥττημαι, &c. duabus ante finem paginis; ὡς δὲ ἐγὼ πῶς ἤκουσα σοφοῦ περὶ ταῦτα ἀνδρὸς, οὐκ ἀτόπως &c. hoc scholion legitur. Ὠριγένην σαφῶς αἰνίττεται, οὗ

καὶ τὴν ἐξήγησιν ἐπιφέρει εὑρισκομένην σαφῆ ἐν τοῖς εἰς τὸν Ἰωνᾶν ἐξηγητικοῖς. Id eſt : *Origenem aperte ſubindicat , cujus enarrationem affert , qualis diſerte exprimitur in Commentariis in Jonam.* In hæc autem verba Epitaphii in Patrem ſuum , cujus initium Ἄνθρωπε τοῦ θεοῦ, tribus circiter poſt initium paginis , οὐδὲ μία δραχμὴν πλείω τὴν οὐσίαν πεποίηκε, in margine notatur. Περὶ σταθμῶν. τὸ τάλαντον , ὡς φησὶ Διόδωρος ἐν τῷ περὶ σταθμῶν , μνῶν ἐστὶν ἑξήκοντα. ἡ δὲ μνᾶ δραχμῶν ρ̄, ἡ δραχμὴ ὀβολῶν ἕξ. ὁ ὀβολὸς χαλκῶν ἕξ· ὁ χαλκὸς λεπτῶν ζ. τὸ τάλαντον δὲ τὸ λεγόμενον Ἀττικὸν, παρὰ δὲ Σικελιώταις, τὸ μὲν ἀρχαῖον ἦν μνῶν κδ , νυνὶ δὲ ιβ. δύναται δὲ ὁ νόμος τρία ἡμιωβόλια , ὡς ἐν τοῖς περὶ σώφρονος Ἀπολλόδωρος ἐκ τῆς Διογενιανοῦ τῆς ἐπιτομῆς τῆς Ουεστίνου (ſic) ἑλληνικῶν ὁ β. Hoc eſt, *De ponderibus. Talentum , ut ait Diododorus in libro de ponderibus , eſt minarum ſexaginta , mina drachmarum centum , drachma ſex obolorum , obolus ſex chalcorum. Chalcus* λεπτῶν *ſeptem.* (eſt minutior moneta.) *Talentum vero , quod Atticum dicitur , apud Siculos olim minarum 24. erat , jam vero 12. Numus tribus ſemiobolis æquivalet , ut habet Apollodorus de Sapiente , ex Diogeniani epitome Ueſtini de Hellenicis.* Græca nonnihil vitii præ ſe ferunt. Ad marginem Orationis in ſancta Lumina , cujus initium , Πάλιν Ἰησοῦς ὁ ἐμὸς καὶ πάλιν μυστήριον, adferuntur 24. hiſtoriæ pro explicatione locorum ſicubi opus. Nam , ut pleraque Gregorii Nazianzeni opera , profanæ illius veteriſque eruditionis notas hinc inde conſperſas præferunt ; ſive quia veterum numina , vigente adhuc monſtroſo cultu , paſſim ridet & inſectatur ; ſive quia frequenti poetarum , oratorum , ſophiſtarum lectione a puero imbutus , quaſi ſponte & e re nata , eorum dicta orationibus intermiſcet ſuis ; ſcholiaſtæ varii , cum in hæc inciderent , pro ſua quiſque facultate , interpretationes ad marginem , ad calcem addebant , & numero & pretio in variis codicibus diſpares.

In fine codicis habetur συναγωγὴ ἱστοριῶν , *collectio hiſtoriarum ;* in epitaphium Patris bene multæ adferuntur ; in alias quaſdam Orationes nonnullæ ; in στηλιτευτικὸν autem , centum pro explanatione locorum comparent. In aliis item nonnullis codicibus Greg. Nazianzeni hujuſmodi hiſtoriæ habentur ; ſed mire, ut diximus , inter ſe variant. In fine codicis ad folia ſingula , veſtigia antiquioris operis perſpiciuntur , unciali charactere antiquiſſimo , ut inſcriptiones pervetuſtas referat , ſine accenti-

bus : pauca legi poſſunt. Eratque novi Teſtamenti exemplar, deletis vero prioribus, nova admota ſunt ; quod itidem in aliis non paucis codicibus obſervatur. Prima iſthæc manus quinti vel ſexti ſæculi videtur eſſe.

Codex x. ſæculi membranaceus, Homiliæ variæ *Gregorii Nazianzeni*, *Baſilii*, *Jo. Chryſoſtomi*, *Anaſtaſii* Monachi, *Leontii* presbyteri Hieroſolymitani, *Athanaſii*, *Titi Boſtrorum*, *Epiphanii*, *Ephrem. Joannis Damaſceni* Oratio in Dormitionem Deiparæ. init. ἔτι μὴν ἀνθρώπων οὐδείς.

Codex xi. ſæculi membran. *Chryſoſtomi* in Geneſin. Multi alii ejuſdem S. Doctoris opera circumferunt, ex quibus anecdota exſumſi. In omnibus ferme Græcis bibliothecis multi Chryſoſtomi codices comparent.

Joannis Chryſoſtomi vita à *Georgio* quodam.

Epiphanii ad Diodorum epiſtola.

S. Ephrem opera bene multa.

In codice xi. ſæculi, *Theodoreti* commentaria in Pſalmos.

Simeonis Stylitæ Sermones, & Pandectes ex variis auctoribus conſarcinatus.

In codice xii. ſæculi, *Joannis Climaci* ſcala, cum Sermonibus *Chryſoſtomi* membran.

Codex ix. ſæc. *Joannes Climacus.* Hujus Scriptoris antiquiorem codicem non vidi.

Palladii Lauſiaca, in codice xi. ſæculi.

Maximi Abbatis ἐρωταποκρίσεις, in codice x. ſæculi membran.

S. Dorothei aſcetica.

Προθεωρία τῆς ὑποθέσεως τῶν ὅρων τῆς βίβλου, ἧς ἡ ἐπωνυμία λέγεται ὁδηγός. Init. τῆς καθ' ἡμᾶς, contra Monophyſitas. *Anaſtaſii* Sinaïtæ de Fide orthodoxa, init. Ἀρχὴ τῶν λόγων σου Χριστέ.

Contra Gaïaniſtas quædam.

In codice x. ſæculi membranaceo, *Joannis Damaſceni* περὶ τῶν ἐν Χριστῷ κεκοιμημένων. Init. τὰ τῶν βρωμάτων ἡδέα. *Georgii* Nicomedienſis in ſanctam Virginem & paſſionem. Init. πρὸς ὑψηλοτάτην ὑμῶν. *Chryſoſtomi* in S. Philogonium. *Gregorii Nyſſeni* vita S. Gregorii Thaumaturgi. Vita S. Mariæ Ægyptiæ. Trium puerorum hiſtoria. S. Gregorii Agrigentini vita per *Leontium*. Epiſtola *Clementis* ad Jacobum fratrem Domini. γνώριμον ἔστω σοι, κύριέ μου, ὅτι ἐγὼ Κλη- Martyrium Petri & Pauli.

Miracula Archangelorum. Vita ſancti Lucæ. Nomina & loca ubi Apoſtoli prædicarunt. Item de Prophetis.

Codex XIV. ſæculi, *Joannis Damaſceni* opera philoſophica.

Codex XV. ſæculi membranaceus, in quo chronicon breve ab initio mundi ad uſque Joannem Tzimiſcen. Erotemata quædam. *Hippolyti Thebæi* Chronici fragmentum. *Anaſtaſii* quædam. Vitæ Prophetarum. Eccleſiaſtes & Cantica.

Codex XI. ſæculi membranaceus, in quo Pandectes variis ex locis Patrum conſarcinatus. Multi hujuſmodi Pandectæ variis in bibliothecis ſunt; ſed nullum hactenus vidi alteri ſimilem.

Codex bombycinus XIV. ſæculi. Ἀνδρέου τοῦ ἁγιωτάτου ἀρχιεπισκόπου Καισαρείας τῆς Καππαδοκίας τῆς πρὸς τὸ Ἀργαίῳ ἑρμηνεία εἰς τὴν ἀποκάλυψιν &c. Initium πολλάκις αἰτηθεὶς. i. *Andreæ ſanctiſſimi archiepiſcopi Cæſareæ Cappadociæ ad montem Argæum, interpretatio in Apocalypſin, &c.* cuſum opus cum operibus ſancti Joannis Chryſoſtomi, & Andreæ Cretenſi vulgo adjudicatur.

In codice membranaceo XI. ſæculi, liber Inſtitutorum.

Vitæ Sanctorum atque Martyrum, in pleriſque codicibus X. & XI. ſæculi, membran. Eorum unus deſcriptus fertur in fine, anno mundi 6535. id eſt Chriſti 1027.

In duobus codicibus vitæ SS. Patrum. In alio Apophtegmata eorum.

In alio pars Conſtitutionum Apoſtolicarum.

Libri chorales non pauci antiqui, cum notis ad cantum Eccleſiaſticum ſpectantibus; quorum ſpecimen, Deo dante, proferemus.

Menologium, ſive Martyrologium X. aut XI. ſæculi, membranaceum.

Synaxarium & typicum S. *Bartholomæi* abbatis Cryptaferratenſis, in codice membranaceo.

Synaxarium magnum XII. ſæculi in cod. membran.

Libri canonum duo, in quorum uno acta contra Severum, membran. XII. circiter ſæculi.

Collectio canonum Græca decimi ſæculi, in codice membranaceo.

In codice XII. ſæculi membran. Nomocanon Doxapatris, juſſu Joannis Comneni Imp. editum, ut ex titulo fides, nam ſic habet:

Νομοκάνονον

Νομοκάνονον (sic) σὺν θεῷ περιέχον συνοπτικῶς ὅλους τοὺς κανόνας τῶν ἁγίων καὶ οἰκουμενικῶν ἑπτὰ συνόδων, καὶ τῶν ἁγίων ἀποστόλων καὶ τοῦ μεγάλου Βασιλείου, καὶ ἑτέρων θεοφόρων πατέρων, ἑρμηνευθὲν προστάξει τοῦ εὐσεβεστάτου βασιλέως κυροῦ Ἰωάννου τοῦ Κομνηνοῦ, παρὰ τοῦ λογιωτάτου διακόνου τῆς τοῦ θεοῦ μεγάλης ἐκκλησίας, καὶ νομοφύλακος τῆς τῶν Ῥωμαίων βασιλείας, πατριαρχικοῦ νοταρίου καὶ πρωτοπροέδρου τῶν πρωτοσυγκέλλων Δοξαπάτρη. Ibidem Νομοκάνονον bis occurrit deſcriptum, uti ſuperius, ut nullum ſit de lectione dubium. Præmiſſa ſic verto: *Nomocanon, Deo favente conſcriptus, ſynopſeos more complectens canones omnes ſanctarum & œcumenicarum ſeptem Synodorum, & ſanctorum Apoſtolorum atque magni Baſilii, & aliorum deiferorum Patrum; interpretatione donatus juſſu piiſſimi Imperatoris Domini Joannis Comneni. Operà eruditiſſimi diaconi magnæ Dei Eccleſiæ, & Nomophylacis (ſive legum vindicis) Imperii Romani, Patriarchalis Notarii, & Protoproedri Protoſyncellorum Doxapatris.* De iis officiis vide Codinum. Deinde ſequuntur Canones cum explicationibus Doxapatris, videlicet:

1. Canones Apoſtolorum num. 85.
2. Canones Nicæni, 25. numero.
3. Ancyranæ Synodi Canones 25.
4. Neocæſarienſis Synodi 15.
5. Gangrenſis 20.
6. Antiochenæ 25.
7. Laodicenæ 59.
8. Conſtantinopolitanæ 150. Patrum Canones numero 8.
9. Epheſinæ Synodi Canones 9.
10. Chalcedonenſis 30.
11. Sardicenſis Canones 21.
12. Carthaginenſis 137.
13. Conſtantinopolitanæ de Agapio & Bagadio Canon 1.
14. Conſtantinopolitanæ in Trullo VI. Generalis Canones 102.
15. Nicænæ ſecundæ Canones 22.
16. C. P. in templo SS. Apoſtolorum, πρώτης καὶ δευτέρας primæ & ſecundæ Canones 17.
17. Conſtantinopolitanæ in templo S. Sophiæ Canones 3.
18. Baſilii 91.

19. Tarasii C. P. Hadriano Papæ Canon 1.
20. Dionysii Alexandrini Canones 5.
21. Petri Alexandrini Canones 14.
22. Gregorii Thaumaturgi Canones 13.
23. Athanasii Canones 5.
24. Gregorii Nysseni Canones 8.
25. Timothei Alexandrini Canones 15.
26. Theophili Alexandrini Can. 14.
27. Cyrilli Alex. Can. 7.
28. Eulogii Alex. Can. 1.
29. Gennadii Constantinopolitani Can. 1.
30. Γραφὴ ἀπὸ ΚΠ Μαρτυρίῳ ἐπ. Ἀντιοχείας. Rescriptum Constantinopoli ad Martyrium episcopum Antiochenum. Canon 1.
31. Athanasii ad Rufinianum Canon 1.
32. Sanctorum Apostolorum Canones 17.
33. Sanctorum Apostolorum Petri & Pauli Canones 17.
34. SS. Apostolorum in communi Canones 2.
35. Τὰ κεφάλαια τοῦ χρυσοβούλλου τῆς μεγάλης ἐκκλησίας Ἰουστινιανοῦ. Id est, Capita sive Canones bullæ aureæ Justiniani, quæ est in magna Ecclesia, num. 6.
36. Τοῦ μεγάλου Βασιλείου περὶ τίτλου καὶ χρόνου ἁμαρτημάτων. Magni Basilii de titulo & tempore peccatorum, Can 27.
37. Cyrilli contra Nestorium Canones 11.
38. Demetrii Cyziceni Canones 3.
39. Petri Antiocheni Canon. 4.
40. Joannis Monachi, discipuli S. Basili, Can. 2.
41. Synodorum & Patrum Can. 27.
42. Timothei Alexandrini.
43. Joannis νηστευτοῦ.
44. Septem Synodorum œcumenicarum.
45. De nuptiis.

Deinde hæc sequuntur, Erotemata Joannis, Monachi Sacri Montis. Euphemiani Metropolitani Thessalonicensis Solutiones, capitibus 12. ad Gerasimum monachum Sacri Montis. Ejusdem, cui cognomen Χοῦμνος *Chumnus*, ad eumdem responsiones. Ex novellis Justiniani quædam.

Tribus ante finem foliis legitur recentiore manu, ut ex notato anno eruitur.

Κατὰ τὸν Ἀπρίλλιον μῆνα εἰς τὴν ιη΄ τῇ ἁγίᾳ καὶ μεγάλῃ τρίτῃ, ὥρᾳ θ. ἰνδικτ. ζ. ἔτει ͵ςψμβ. ἐγεννήθη ἡ θυγάτηρ ἐμοῦ σινάτορος τῆς κριτ., ἡ ἐν τῷ ἁγίῳ βαπτίσματι ὀνομασθεῖσα Ἀλφάζαν, βασιλεύοντος ἡμῶν τοῦ θεοστέπτου μεγάλου βασιλέως καὶ αὐτοκράτορος Ῥωμαίων, καὶ ἀεὶ Αὐγούστου Φρεδερίκου, δεκάτῳ τετάρτῳ χρόνῳ τῆς αὐτοῦ βασιλείας, βασιλεύοντος δὲ Σικελίας τριακοστῷ ἑβδόμῳ, Ἱερουσαλὴμ δὲ ἐννάτῳ.

Κατὰ τὸν σεπτέμβριον μῆνα εἰς τὴν ιη. ἡμέρᾳ τρίτῃ πρὸς ἑσπέραν ἰνδικτ. θ. ἔτει ͵ςψμδ ἡ σύζυγος ἐμοῦ σινάτορος τοῦ κριτ. κυρὰ Γουαζεις ἐγέννησε παιδίον δεύτερον ἄρσεν, ὅπερ ὠνομάσαμεν Μιχαήλ, ὑπὲρ οὗ μεγάλη χαρὰ παρ᾽ ἡμῖν ἐγεγόνει. οὔπω δὲ βαθείας ἑσπέρας καταλαβούσης, ἡ προῤῥηθεῖσα μοι σύζυγος τὸ πνεῦμα τῷ κυρίῳ παρέδωκε, καὶ ἡμέρᾳ τετάρτῃ τοῦ ῥηθέντος μηνὸς εἰς τὴν ιθ ἐντίμως ἐτάφη ἐν τῷ πανσέπτῳ ναῷ τῆς ὑπεραγίας θεοτόκου τῆς ἀχειροποιήτου, καταλείψασα τὰ ῥηθέντα δύο παμφίλτατά μοι τέκνα, τὴν Ἀλφάζαν καὶ τὸν Μιχαήλ, οἷς ὁ θεὸς δῴη προκοπὴν καὶ αὔξησιν, ἐκείνῃ δὲ ἄφεσιν ἁμαρτιῶν καὶ ἀνάπαυσιν ἐν τοῖς τῶν δικαίων χώροις. Hoc est:

Decima octava mensis Aprilis die, quæ erat sancta & magna feria tertia, horâ nonâ, indictione septima, anno 6742. (hoc est Christi 1234.) nata est filia mihi Senatori judicii, quæ in sacro baptismate nuncupata est Alphazan; imperante nobis religioso & magno Imperatore Romanorum & semper Augusto Frederico, quarto decimo anno ejus imperii, regnante eodem ipso in Sicilia anno trigesimo septimo, in Jerusalem nono.

Mensis Septembris decimâ-octavâ, feriâ tertiâ ad vesperam, indictione nonâ, anno 6744. (Christi 1236.) conjux mea, Senatoris judicii, Domna Guazris secundum filium peperit masculum, quem nominavimus Michaelem. Hæc magna nobis lætitiæ causa; cumque nondum atra vespera esset, memorata uxor mea spiritum Deo reddidit, & feriâ quartâ, quæ prædicti mensis decima-nona erat, honorabili sepulturæ data est in venerabili templo sanctissimæ Deiparæ, ἀχειροποιήτου *id est, nulla manu, sed divinitus effectæ, relictis mihi dilectissimis duobus filiis, Alphazan scilicet puella,*

Ee ij

& Michaele, queis Deus profectum & incrementum, ipsi vero uxori remissionem peccatorum & requiem in Sanctorum choris, dederit.

Qui legi debeat vox Κρι non perspectum mihi. Eratque haud dubie tribunal, in quo Senator erat qui hæc scripsit, cujusque nomen tacetur. Hic vides Arabica nomina in sacro baptismate imposita, cujusmodi sunt *Gouazris* & *Alphazan*, quia non diu Arabes Sicilià pulsi, linguæ suæ nonnullas voces & nomina propria Siculis communicaverant. Hic itaque codex, aut ejus apographum Constantinopoli in Siciliam allatum est, & memorati Senatoris fuit.

Sequitur in eodem codice Theodori Studitæ Encomium in S. Joannem Evangelistam. Item quædam Erotemata. Agmen claudit Basilii magni opus, de non contemnenda sacra liturgia.

Primus Canon Petri Antiocheni, qui supra num. 39. recensetur, sic habet :

Πέτρου Ἀντιοχείας πρὸς τὸν Βενετίας· γέγονεν δὲ ἐπὶ τοῦ πατριάρχου κυροῦ Ἀλεξίου.

Οὐδαμοῦ γέγραπται τὸν πρόεδρον Ἀκυληΐας, ἤτοι Βενετίας, πατριάρχην ὀνομάζεσθαι· ε γὰρ ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ πατριάρχας ἐγνώκαμεν, τῆς Ῥώμης, τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Ἀλεξανδρείας, τῆς Ἀντιοχείας, καὶ τῆς Ἱεροσολύμων· ὡς γὰρ τὸ σῶμα τὸ ἡμέτερον ε αἰσθήσεσιν οἰκονομεῖται, οὕτω καὶ τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ἡ ἐκκλησία τῶν πιστῶν, ὡς ὑπὸ πέντε αἰσθήσεων τῶν ε θρόνων οἰκονομεῖται. Hoc est :

Petri Antiocheni contra Venetiarum episcopum; fuit autem (Petrus) tempore Patriarchæ Domni Alexii.

Nusquam scriptum est Aquileiæ, sive Venetiarum Præsulem, patriarcham esse vocandum. Nam quinque solùm in orbe toto patriarchas novimus, Romanum, Constantinopolitanum, Alexandrinum, Antiochenum, Hierosolymitanum. Sicut enim corpus nostrum quinque sensibus regitur, eodem modo corpus Christi, sive Ecclesia fidelium, quinque ceu sensibus, scilicet totidem thronis dispensatur.

In manuscriptis istis ex Calabria advectis, occurrit item fragmentum Basilicorum.

da[illegible] tro-
pæum, & pueri quatuor, captivorum ac dolentium more, quorum duo ſtantes, duoque, capite in cubitum nixo, ſedentes. Quia in ſublimioribus oſtii majoris partibus anaglyphum eminet, non ita facile eſt vultus internoſcere.; verum, expenſa figurarum omnium atque typorum ratione, non video ad alium quam M. Aurelium philoſophum, poſſe hæc omnia ſpectare, cum maxime Auguſta in velo ab altera anaglyphi parte, Fauſtinam juniorem referat, eo capitis & capillitii cultu, qui in aliquot ejus numiſmatibus obſervatur; ut norunt enim rei nummariæ periti, non pari ſemper ornatu in nummis conſpicitur.



Petri Antiocheni contra Venetiarum episcopum, fuit autem (Petrus) tempore Patriarchæ Domni Alexii.

Nusquam scriptum est Aquileiæ, sive Venetiarum Præsulem, patriarcham esse vocandum. Nam quinque solùm in orbe toto patriarchas novimus, Romanum, Constantinopolitanum, Alexandrinum, Antiochenum, Hierosolymitanum. Sicut enim corpus nostrum quinque sensibus regitur, eodem modo corpus Christi, sive Ecclesia fidelium, quinque ceu sensibus, scilicet totidem thronis dispensatur.

In manuscriptis istis ex Calabria advectis, occurrit item fragmentum Basilicorum.

Fragmentum quoque Latini libri, qui ſeu vetuſtate, ſeu arte deletus, deſcribendo Græco officio uſurpatus eſt.

Andreæ Cretenſis in Apocalypſin, in codice bombycino; ubi deletis iis quæ prius ſcripta fuerant, erantque x I. ſæculi, hoc Andreæ opus deſcriptum fuit. Andreæ Cæſareæ in Cappadocia epiſcopo, idem opus ſuperiùs adſcribitur.

Proxime Baſilianum Cœnobium, eſt villa Ludoviſia, quæ in colle Pincio, & in hortis Salluſtianis, lata detinet ſpatia. In vinea extenſus jacet obeliſcus, qui in circo Salluſtii ſublimis olim erat, hieroglyphis plenus; quà major ſpiſſitudo eſt, pedes habet regios, a ſingulis lateribus, quatuor cum dimidio. In ædibus eſt elegans Pyrrhi Epirotarum regis icon anaglypha porphyretica, caput item Claudii æneum: mitto Silenum, Bacchum, T. Antonini ſtatuam, iconem M. Aurelii, æneo capite, porphyreticis humeris. Pæti quoque & Ariæ hiſtoria exſtat marmorea, uno ſaxo; itemque Papirii Prætextati, matrem alloquentis, hiſtoria miro artifice expreſſa, cujuſmodi enarratur ab Agellio Noct. Attic. l. I. c. 24. De coloſſeo capite ſuperiùs ad villam Mattheiam egimus.

Ad portam, ſublime viſitur anaglyphum muro adfixum. Imperator in ſuggeſtu ſedens, ab altera anaglyphi parte conſpicitur, dexteram extendens, adſtantibus militibus cum ſigno militari: vir togatus pueros binos ducit, qui a Præfecto prætorii, ut quidem æſtimatur, baculum manu tenente, Imperatori offeruntur; ab altera anaglyphi parte, genii duo extenſum velum manibus diducunt: in velo, Auguſtæ icon manu baculum geſtans. In medio marmoreæ tabulæ, inter Imperatorem & Auguſtam, ceu tabella quædam erigitur, quaſi ſculpendæ inſcriptioni, quæ tamen non comparet. Sub tabella tropæum, & pueri quatuor, captivorum ac dolentium more, quorum duo ſtantes, duoque, capite in cubitum nixo, ſedentes. Quia in ſublimioribus oſtii majoris partibus anaglyphum eminet, non ita facile eſt vultus internoſcere.; verum, expenſa figurarum omnium atque typorum ratione, non video ad alium quam M. Aurelium philoſophum, poſſe hæc omnia ſpectare, cum maxime Auguſta in velo ab altera anaglyphi parte, Fauſtinam juniorem referat, eo capitis & capillitii cultu, qui in aliquot ejus numiſmatibus obſervatur; ut norunt enim rei nummariæ periti, non pari ſemper ornatu in nummis conſpicitur.

Pueri, qui Imperatori in ſuggeſtu ſedenti offeruntur, videntur eſſe Commodus & Annius Verus fratres, quando ut Cæſarum titulo inſignirentur, ante militares turmas producti ſunt. Neque deſunt qui æſtiment, anticam eſſe partem exſectam urnæ ſepulchralis Fauſtinæ aut Annii Veri. Sed hæc conjecturæ ſunt. Schema, ſingularitatis ergo, hîc apponitur.

» F L A M I N I U S V A C C A. In vinea Gabrielis Vaccæ pa-
» rentis mei, propter Salariam portam intra muros, eſt vallis di-
» cta, horti Salluſtiani: ibidem excavando, pater meus in ædi-
» ficium grande incidit, ovali forma ſtructum, cum porticu cir-
» cum, ornatâ columnis ex flavo marmore, longitudine duode-
» viginti palmorum, cum capitellis & baſibus Corinthiis. Ad æ-
» dificium hujuſmodi, ovali formâ ædificatum, quatuor aditus
» erant, totidemque ſcalis aſcendebatur. Pavimentum ſuperius
» ex marmore vario concinne poſito. Ad oſtia ſingula, columnas
» binas deprehendimus ex alabaſtrite Orientali, ita pellucido,
» ut ſolis radii facile trajicerent. Sub iſto ovali ædificio, ductus
» quoſdam reperimus, ea ſublimitate, ut erectus homo progre-
» di in ſubterraneo valeret: erantque ſubterranea illa marmore
» Græco undique veſtita. Ductus etiam duos plumbeos offendi-
» mus, decem palmorum longitudine, quorum diametrum va-
» cuum unius, ut minus, palmi erat, inſcriptionemque hujuſ-
» modi præferebant: N E R O N I S C L A U D I U S. Educta item
» eodem loco fuere numiſmata Gordiani bene multa ænea, hinc
» & inde ſparſa, & quædam argentea, ſed non majora æneo
» quadrante, cum his etiam muſiva opera quam plurima. Eo tem-
» pore Cardinalis de Montepolitiano, partem columnarum ex
» flavo marmore coemit, ex quibus clathra capellæ ejuſdem in
» eccleſia ſancti Petri in Montorio, adornata ſunt. Columnas item
» ex alabaſtrite comparavit, quarum unam deterſam ſordibus,
» quia integra erat, expoliri fecit; ex aliis vero fractis & in fru-
» ſta redactis, abacos adornavit. Quam ſupellectilem cum magni
» ipſe faceret, unà cum aliis antiquitatum monimentis abaciſque,
» donum Luſitaniæ Regi deſtinabat; ſed ubi in altum proceſ-
» ſiſſet navis, volubilis fortuna, in cujus manu pignus erat, mu-
» nus hujuſmodi mari obtulit.

» In villa D. Caroli Mutii, haud procul hortis Salluſtianis,
» repertum memini Faunum vulgari ſtatura majorem, qui in-
» fantem brachio geſtabat, & vas grande cum Faunis & Bac-

chanalibus cymbala concrepantibus; quæ ipse Mutius in horto tenet suo. Reperit item statuas bene multas, quæ tamen antiquitus istic sitæ non erant, nullo quippe ordine jacebant, nec quidpiam reliquiarum ædificii veteris aderat. Putatur autem fuisse olim in vinea patris mei, in qua muri erant thecis statuariis ornati, verisimileque est exportatas inde in villam D. Caroli Mutii fuisse. « « « « « « «

Columna illa supra memorata ex alabastrite pellucido, ea est, ut videtur, quæ in bibliotheca Vaticana consistit, erecta, striata, qua sublimitate narrat Flaminius. Faunus autem, sive Silenus, Bacchum infantem brachio gestans, in hortis Pinciis Mediceis videtur, formâ spectabili.

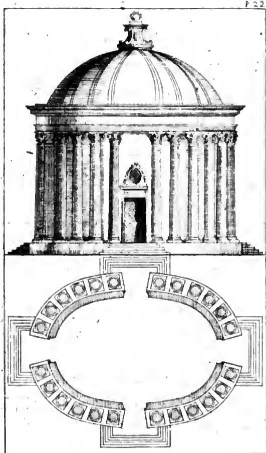
Quodnam fuerit nobile templum a Flaminio superiùs descriptum, aperit inscriptio a Fulvio allata, in istisque locis deprehensa, quæ sic habet:

M. AVRELIVS PACORVS. M. COCCEIVS STRATOCLES
AEDITVI VENERIS HORTORVM SALLVSTIANORVM
BASEM CVM PAVIMENTO MARMORATO DEANAE
D D. *i.* dedicaverunt.

Per basem itaque intelligas, quidquid sub pavimento erat, a Vacca descriptum, ut quidem verisimile videtur: pavimentum marmoratum superius ab eodem enarratur, qui lucem haud minimam huic inscriptioni adfert. Penultima vox DEANAE a Græco Νάμα confecta est, & *deam* significat. Subterraneum illud ornatissimum cum canalibus, sacerdotibus sacra adituris, ablutionis causâ, structum putatur. Non templum modo Veneris Sallustiæ, sed statuam ejusdem deprehendimus in ædibus Vaticanis *Belvedere* dictis, ad angulum impluvii, ut inscriptione sequenti ad statuæ istius pedem sculpta, asseritur.

VENERI FELICI SACRVM
SALLVSTIA HELPIDVS D. D. *i.* dedicavit.

Templi ichnographiam atque prospectum hîc delineari curavimus.



In hortis Salluſtianis narrat Plinius, ſepultos olim fuiſſe gigantes duos decem pedum triumque unciarum altitudine, quorum alius *Puſio*, *Secundilla* alter vocabatur. Unius oſſa, eodem loco reperta, ſe vidiſſe commemorat Fulvius. In monte item Pincio, propter hortos Salluſtianos, erant horti Luculli: ex hortorum frequentia, mons Pincius collis hortulorum dictus fuit.

CAPUT

Caput XVI.

DECIMA DIES. Villa Burghesia, ejusque ornamenta. Dei Æluri schema. Cœnobium Minimorum S. Trinitatis. Epitaphium Ant. Mureti. Danielis Volaterrani historia quædam. Horti Medicéi. Caput Jovis Capitolini ibidem, &c. UNDECIMA DIES. Collegium de Propaganda fide. Naumachia Domitiani, & Odeum ejusdem. Ecclesia S. Mariæ de Populo. Horti ejusdem Cœnobii. Villa Justinianæa. Monumenta ex Tiberi eruta. Propugnacula a Sixto IV. structa. Foramina in antiquis ædificiis unde. Mausoleum Augusti, ejusque Naumachia.

VILLAM Burghesiam, DECIMA Romanæ circuitionis DIE, semper adiimus, qua nihil in Urbe, imo nec in Italia, spectabilius. Ab ingressu, statuæ bene multæ circum positæ, ostium exornant; in iis Berecinthia, deûm mater, Thalia musa larvam tenens, Vertumni, &c. Media in villa ædes amœnissimæ eriguntur, stupenda anaglyphorum, statuarumque, & antiquitate & artificio præstabilium, frequentiâ decoratæ; adeo ut, cum sexcenties in descriptionibus Romanis, atque in iis quæ de villa Burghesiana, in publicum emissæ sunt, monumenta bene multa, enumerata recensitaque sint; multo plura prætermissa sint inobservata, intacta. Ab occidentali parte erigitur Imperatoris cujusdam statua, Macrinum æstimo. Ibidem, muro adfixa, marmorea media statua Titi Imperatoris, naturali statura multo major, aliæque similes, & anaglypha innumera. A meridionali parte, anaglyphum illud Curtii, muro defixum sublimeque suspicitur, quo de ad Romanum forum superius actum est. Ibidem, in platea quadam prægrandi, statuæ Imperatorum gladiatorumque frequentes. Istic observavi quatuor sphinges ex basalte, Ægyptio opere, in quarum basibus insculpta videntur animalia, quæ portentosa gentium superstitio numinum loco habebat; scilicet

Ff

Mendes ſive hircus, Trochilus avis, Ibis, & ſimilia. A ſeptentrionali latere, par hiſtoriarum monumentorumque numerus. Ibi duobus anaglyphis Mythriaca myſteria exprimuntur; adſunt item ſimilia bina ejuſdem generis ſch mata in Burgheſiana villa.

In majori atrio, icones Imperatorum, & marmorea tabula, Hectoreo inſculpta funere, ubi Græci caſſide Hellenica, Trojani bireto Phrygio exornantur. Proxime ſunt Criſpinæ, uxoris Commodi, icones duæ, aliæque innumeræ. Omnia perſequi magni otii eſſet. In xyſto quodam, Apollonii Tyanei caput, proximeque, vas ſculptum Bacchanalibus bene multis: ibi tibicen duabus unà fiſtulis modulatur, qualem exhibet vas Gaietanum, Salpione opifice: qualem item memorat Theocritus, in epigrammate Daphnin compellans.

Λῇς, ποτὶ τᾶν νυμφᾶν, διδύμοις αὐλοῖσιν ἀεῖσαι
Ἁδύ τι μοι:

Viſne, per Nymphas, duplicibus tibiis cantare
Suave aliquid mihi?

In conclavi quodam, in quo Diogenis Cynici ſtatua ſedens, Ægyptiacum idolum habetur, capite felis, muliebri corpore, formæ ſingularis. Eſtque deus Ælurus, de quo Herodotus; marmor maculis diſtinctum eſt, ut non male felis pellem referat. Hic ſchema proferimus, accurate delineatum a D. du Verger Gallo, antiquitatum architectoniceſque perito.



Hinc remigrando per portam Pinciam, itur ad conventum Minimorum S. Trinitatis in monte Pincio, a Carolo VIII. in tranſitu Neapolin, pro Gallica gente fundatum. Eccleſia Gothico more ſtructa, elegans eſt, Cardinalium duodecim, itemque principum, præſulum, & magnatum ſepulturâ inſignis. Inter Cardinales obſervantur Philippus de la Chambre, ordinis S. Benedicti, & Radulphus Pius abbas Craſſenſis, in cujus tamen ſepulcro inſcriptio nulla. Nec omittendus præclarus ille, ſui ævi decus, Antonius Muretus, cujus tumulus a latere Evangelii ſequens epitaphium præfert; quod etſi alias cuſum, quia a poſtremis qui Urbem deſcripſerunt, allatum non fuit, neque obvium eſt, non ingratum lectori fore ſperamus.

D. O. M. S.
M. ANTONIVS MVRETVS LEMOVIX
AD DEI MISERICORDIAM OBTINENDAM
PIORVM PRECIBVS ADIVVARI CVPIENS
CORPVS SVVM POST MORTEM HOC LOCO
SEPELIRI JVSSIT.
ADTRIBVTIS MILLE SCVTATIS HVIVS
MONAST. SODALIBVS IMPOSITOQVE ONERE
PERPETVI ANNIVERSARII.
NICOLAVS DE PELLEVE CARD. SENONEN.
TESTAM. EXECVT. PONI MAND.
VIXIT ANN. LIX. MEN. II. OBIIT PRID. NON. IVN.
CIƆIƆLXXXV.

Alterius item Mureti, qui magni illius fratris filius erat, epitaphium proxime legitur, his verbis:

M. ANT. MVRETO MAGNI HVIVS MVRETI
FRATRIS FILIO AETATE QVIDEM ET
NOMINIS CELEBRITATE MINORI, SPE AVTEM
ET EXPECTATIONE PROPE PARI
IMMATVRA MORTE PRAEREPTO
LVDOVICVS RIVALDVS LEMOVIX ET
M. ANT. LANFRANCVS VERONENSIS EIVS
TESTAMENTO AD PIAS CAVSAS FACTO
SCRIPTI EXECVTORES POSS.
VIXIT ANN. XVI. MEN. V. OBIIT PRID. NON. OCT.
CIƆIƆLXXXVI.

Ecclesia picturis egregie exornatur. Sed omnibus præstat eximia illa demissio Corporis Christi ex cruce: cui vix parem in udo cæmento depictam Romæ repereris. Eam tanti faciebat Sixtus V. ut unà cum muro in Vaticanum exportari jusserit: àt monentibus Monachis, quanti negotii foret sine muri fractione, & picturæ pernicie, tantam vehere molem, a proposito abstinuit.

Dum huic vacaret operi Daniel Volateranus, facete delusit æmulos suos, qui, ut figulus figulo invidet, inauspicatum opus fore vaticinabantur, & frequentes eò veniebant, ut oculis invidis opus inspicerent & carperent. Is autem, qui septem

totos annos pingendæ capellæ consumsit, ut ne livoris tanti memoria interiret; ad latus picturæ nobilissimæ, capellæ formam sculpsit, tresque satyros hinc inde locavit, quorum alius caput hominis tenet, aliisque observandum ostentat: duo alii ad cumulum quemdam consistunt, ex humanis membris confectum, & ad bilancem brachii cujusdam excisi pondus æstimant, spectante satyrorum manu. Addiditque Daniel hoc Græcum carmen.

Γελῶμεν βίον, νῦν δ᾽ γελοιότατοι

i. *Ridemus vitam hominum, nunc autem ii ridiculissimi sunt*; quando scilicet æmuli, qui tam assidue ventitabant, miræ pulchritudinis opus, numeris suis omnibus absolutum, conspexerunt. In udo item cæmento exstat historia lapsûs Angelorum rebellium, Siculo pictore, qui multos, aiunt, infestos sibi magnates, Angelorum malorum specie designavit. Hoc in cœnobio comparet etiam Astrolabium catoptricognomonicum, Magnano, Monasterii olim Præfecto, auctore. Fuit ille nobilissimus XVII. sæculi Philosophus. Bibliotheca situ & prospectu amœnissima, hanc jure præfert inscriptionem:

Non est in tota lætior Urbe locus.

Librisque probe munita est, curante in primis viro nobis amicissimo Roletio Ordinis Procuratore. Adest quoque vir doctus Franciscus de la Porte, qui antiquitatum Narbonensium librum parat, necnon ejusdem civitatis historiam Ecclesiasticam.

Hærent Minimorum cœnobio ædes & horti Medicei, in monte item Pincio siti, eleganti prospectu, anaglyphis & statuis ornatissimi, qualem decet tanti Principis villam. Qua parte agrum respiciunt, Urbis muro horti clauduntur. Ab hortorum ingressu visuntur leones illi duo, quorum alius media solum sui parte antiquus est, quia cum anaglyphum olim fuisset, marmorisque densitas esset conficiendo leoni integro opportuna, a Joanne Scerano tota nativaque leonis effigies expressa fuit. Parem huic leonem sculpsisse Flaminium Vaccam non semel ipse superius narravit, ut, conspectûs causâ, leo alteri similis e regione consisteret. Hîc item labra duo, quorum alterius spississimam inferiorem superficiem, monitu Flaminii Vaccæ, ut ipse narrat infra, exsecari jussit Cardinalis Ferdinandus Mediceus, qui postea M. dux Hetruriæ fuit; illæsoque labro,

paris latitudinis tabulas duas, quæ ibidem comparent, adornavit. In prospectu ædium interiori; suspicitur caput Jovis Capitolini; idipsum, ut videtur, quod portæ Palatii Augustorum exornandæ, olim usu venerat. Nam, eodem narrante Flaminio, cum theca sua effossum est in ruderibus & parastatis ostii Augustalium ædium, in queis permixtim situm prostratumque jacebat. Istic item Silenus ille Bacchum infantem brachio gestans, qui erutus fertur superius ad hortos Sallustianos. Ædium murus frontispiciumque, quà hortos spectat, splendet anaglyphis peritissimæ manus, sed plerumque recensitis; statuis quoque æneis, porphyreticis, marmoreis: nihil denique ad perfectissimum ornatum desideratur. In horto parvum ædificium extat, locandæ Niobes historiæ paratum. Nihil figuris hisce elegantius: eæ non corporeos modò habitus motusque, sed etiam affectus animi, doloris, formidinis, furoris, variis in vultibus exprimunt, cætera trita. Subterranea in hortis sunt longe lateque diductis meatibus, instar cœmeteriorum, quæ sine cautela ne adeantur.

UNDECIMA DIE Collegium de Propaganda fide primo adiimus, linguarum pene omnium typis instructum, educandis maxime juvenum peregrinorum cœtibus, excitatum ut institutum vitæ probum, veræ item ac priscæ religionis præceptis informati, in sua quisque regione germana, sinceræ disciplinæ semina conspergere valeant. Trajectâ deinde ea, quam Hispanicam plateam, a fixis Oratoris Hispanici sedibus, vocitant, ad vestigium Domitianæ Naumachiæ, in radicibus collis Pincii situm adventatur, quæ paulopost Domitiani mortem diruta, hodie tamen quod ad situm internosci valet. Excitavit Domitianus, narrante Suetonio, *Stadium, & Odeum, & Naumachiam; e cujus postea lapide, maximus Circus, deustis utrinque lateribus, exstructus est.* Odeum vero cujus generis ædificium fuerit, haud satis perspectum; nec de forma Odei modo, sed de vocis etiam origine disceptatur. Sunt enim qui ἀπὸ τῆς ὁδὸ, a via nimirum vocem derivent; alii a vocabulo ᾠδὴ *cantilena*, aut ᾠδὸς *cantor*, ortum nomen autumant; indeque ᾠδεῖον *Odeum* factum; juxta alterutram significationem, in varias divertunt sententias: cum postremis ego libentius calculum feram. In prima Suetonii editione, quæ Mediolani anno 1475. prodiit, non Odeum, sed *Exmethodium* legitur.

E vicino est ecclesia S. Athanasii, cum Græcorum Collegio adjuncto. Hujus alumni fuere Petrus Arcudius & Leo Allatius, postmodum vero RR. PP. Jesuitis cessit. Hinc proceditur ad portam Flaminiam, jam *del Popolo* dictam, peregrinorum omnium, Transalpinorumque in Urbem aditu, frequentatam. De cujus platea, obelisco, magnifico prospectu, multa in Romanis hodiernis recensionibus feruntur. A latere plateæ conspicitur ecclesia B. Mariæ *del Popolo* dicta, cum fabrilibus peritissimorum opificiis, tum picturis egregiis exornata. De hujus Altari, quod hodierno in Ecclesiæ loco erexit Paschalis II. hæc narrat inscriptio in choro posita, quam singularitatis causâ proferimus.

Altare a Paschali Papa II. divino afflatu,
ritu solemni hoc loco erectum;
quo dæmones
proceros nucis arbori insidentes
transeuntem hinc populum dire insultantes
confestim expulit,
Urbani VIII. pont. max. auctoritate
excelsiorem in locum quem conspicis
translatum fuit.
An. Dom. MDCXXVII.

Huic adjunctum Augustinianorum cœnobium, & horti sepulcro Neronis, ut veteri traditione fertur, perquam insignes. Hic canales, fornices, ac profundæ semitæ, subterranea late detinent spatia; olimque cœmeteria & sepulcra erant, uti conjectare licet: nam ante Aurelianum Augustum, extra Urbis mœnia, hæc sita fuisse creduntur. De iis vero hæc sculptor nobilis recenset.

FLAMINIUS VACCA. In vinea Fratrum B. Mariæ *del* « *Popolo*, Mediceæ villæ hortis contermina, multi canales ex- « stant, quos vidisse me recordor, & alia aquis accommoda vasa. « Ad hæc dolium grande, aquarum receptaculum, magnificentia « sua insigne. «

Egressis ex porta Flaminia, primo occurrit Justinianea villa, monumentis veterum referta. Hæc cæteris omnibus præstat marmoreorum vasorum frequentia, quæ docte miroque artificio, Bacchanalium mysteriis atque ludis sculpta sunt. Statua-

rum item copia grandis adest, in iis colossus ille Justinianum Imperatorem repræsentans, quo se gloriantur Justiniani hodierni progenitore ortos. Columna ibidem milliaria visitur, & inscriptionum festiva copia, quarum nonnullas erui.

» FLAMINIUS VACCA. Recordor hominem quemdam, » qui demersis in Tiberim molibus, atque cymbis educendis va- » cabat, cum submersam scapham depressamque, expiscari vel- » let, urinatum inter portam Flaminiam & Ripettam, eruisse » Consulem sedentem, chartas manu tenentem, demto injuria » temporum capite. Eratque opificium istuc ex marmore statua- » li, peritissimo sculptore. Hæc statua videtur hodie in ædibus Pa- » lumbi Notarii, pone S. Mariam in Via. Narrabatque mihi in » multa se ibidem marmora incidisse, quæ absque facultate edu- » cere reformidaret. Is pridem obiit, vocabaturque Paulus Blan- » chinius.

In Tiberi, non statuas modo & marmora infinita pene latere, experimento plurimorum conspicuum est; sed etiam thesauros, eódem conjectos olim, exstare, & numismata omnis generis educi in dies, narrant bene multi Romanorum.

» Paulo III. sedente, memini vidisse me in platea *del Popolo* » dicta, grandem præaltamque lapidum struem. Cujus Pontificis » decreto diruta moles & solo æquata fuit. Extra portam autem » *del Popolo* duo propugnacula aggerata sunt, ex quadris marmo- » ribus gentilibus non diu excitata: in quibus omnibus foramina » videntur, a Gothis, ut sudes æneas colligandi causa positas eri- » perent, adornata. Cujus rei fidem faciunt cætera per Urbem » veterum ædificia. Atque, ut observatum a me fuit, in commis- » suris marmorum ii perforare soliti erant; ita ut unum idemque » foramen duo marmorea saxa simul juncta adficeret, quia istic, » in commissuris videlicet, sudes erant, neque alio modo pote- » rant educi. In memoratis autem propugnaculis foramina, quæ » duobus in marmoreis saxis singula erant, sejunctis distractisque » marmoribus, sejuncta & ipsa sunt. Quod signum est manife- » stum, ex aliis veteribus ædificiis desumta fuisse. Cum autem » Sixtus IV. ædificiis struendis deditissimus, S. Mariam *del popolo* » construxisset; ut æternùm memoria sui perseveraret, quia Ec- » clesia portæ jam memoratæ hærebat, quo loco instante bello » dirui facile poterat, isthæc duo propugnacula excitavit, tutan- » dæ Urbi pariter & Ecclesiæ. Marmora vero queis usus ipse est,

ex

ex præfata mole atque strue educta sunt: quæ strues nihil aliud « quam mausoleum esse poterat. Videmus enim sepulcra propter « Urbis portas & in viis publicis sita olim fuisse: & tute Vir op- « time *(Simonetum Anastasium alloquitur)* mausoleum hujusmo- « di Perusiæ habes proxime portam. «

Hanc unam germanamque fuisse causam æstimo, quod ædificia bene multa antiqua istis foraminibus distincta videamus. Nam quod quidam aiunt, aperta in Colisei extima superficie foramina, inserendis perticis fuisse, quibus adjunctæ in terraque defixæ aliæ perticæ, appositis velis, quasi tentoria exponendis mercibus, qualia solent hodie in plerisque urbibus, exhiberent: id inquam non ita considerate dictum; quando in ipso Coliséo, vel in sublimiore ædificii ordine, paria foramina comparent; in aliisque itidem ruderibus, ubi nullus tentoriorum usus; exempli causa, in columnis illis quæ in foro Romano hodieque supersunt, qua parte epistylio viciniores, similia foramina sunt; & ulterius rimando, ceu theca ænei ligaminis deprehenditur. Quod ligamen Gotthi dum in memoratis columnis magna vi avellerent, ingens saxum loco moverunt.

In vico Cursûs, ut vocant, suspiciuntur ornamentis insignibus concinnatæ Ecclesiæ, Augustinianorum nudipedum nomine *Jesus Maria*, & S. Caroli Mediolanensium. Haud procul ecclesiâ S. Caroli in ædibus Floravanti exstant reliquiæ mausolei Augusti, rotundâ formâ, cujus ornamenta jamdiu lapsa, alio exportata sunt. *Id autem opus*, ait Suetonius, *inter Flaminiam viam, ripamque Tiberis sexto suo consulatu exstruxerat: circumjectasque sylvas & ambulationes in usum populi tunc jam publicarat.* Itemque proxime Naumachiam confecerat idem Augustus, ut paulo superius narrat Suetonius: *item navale prælium circa Tiberim cavato solo, in quo nunc Cæsarum nemus est.* Hæc porro omnia extra Urbis mœnia sita erant, uti sepulcrorum ratio postulabat. Muri enim ante Aurelianum ex illo latere ad clivos Capitolii & Quirinalis erigebantur. In Augusti mausoleo supersunt adhuc concamerationes quædam, ubi residua picturæ antiquæ vestigia pene deleta. A fronte mausolei duo obelisci erant, quorum alius in aditu S. Mariæ Majoris erectus, alius e vicino jacet sepultus.

CAPUT XVII.

DUODECIMA DIES. De ecclesia S. Laurentii in Lucina. Horologium solare. Forma aquæ Virginis. Obeliscus detectus. Arcûs Portugalliæ historia. Ædes & bibliotheca Chiggia. Insignis Dionysii Halycarnassei codex, aliique. Cardinalis Imperialis bibliotheca. De ecclesia S. Mariæ in via lata insignia quædam. De Arcu Novo. Anaglypha ad ædes Columnenses educta. Musæum D. Livii Odescalchi. Gemma mirabilis Alexandrum & Olympiadem referens. Antonii & Cleopatræ schema in altera gemma insigni. DIES DECIMA TERTIA. Ædes Burghesianæ. De cœnobio S. Mariæ in campo Martio. De monte Citorio. Quare sic vocitatus. De porticu Antonini. Cœnobium, ecclesia & bibliotheca S. Mariæ in Minerva. Nili & Tiberis statuæ ubi repertæ. Insignia quædam effossa sub ecclesia S. Stephani de Cacco. De Pantheone singularia quædam.

QUam Urbis partem jam percurrimus, ea frequentibus principum & optimatum ædibus conspersa est. Palatia vulgo vocitantur: non elegantiâ solùm ædificii, sed statuis & veterum monumentis insignita, ut in vulgatis Urbis descriptionibus pluribus enuntiatur. Nos ab ecclesia S. Laurentii in Lucina DUODECIMAM inimus DIEM. Sunt qui putent ortum nomen esse a Lucina matrona Christiana; verum libentius iis adstipuler, qui æstimant a templo Junonis Lucinæ nuncupationem derivari. Qua ratione templum B. Mariæ in Minerva, a templo Minervæ, cujus rudera proximis sæculis ibidem supererant, denominatur: in promtu esset exempla similia non pauca in medium adducere. Instaurata porro fuit a Joanne de Rupescissa Cardinali archiepiscopo Rotomagensi. In ejusdem platea detectæ sunt sæculo decimo sexto reliquiæ fa-

mosi horologii solaris, ab Augusto excitati, in cujus medio obeliscus, gnomonis vice erectus, exaratas æneis lineis horas, umbra cadente designabat: perspicuis item quatuor ventorum symbolis horologium ornatum fuit. Eratque soli dicatum, ut ferebat inscriptio.

In allato plerumque superius Anonymo VIIII. sæculi prope obeliscum S. Laurentii in Lucina, memoratur forma aquæ Virginis, seu aquæductus cum arcubus, qui jam fracti erant, ut ibidem dicitur, quod sententiæ Nardini favet, aquam Virginem has in partes derivantis. Aqua autem Virgo, ut est apud Cassiodorum Formula VI. *ideo sic appellata creditur, quod nullis sordibus polluatur. Nam cum aliæ pluviarum nimietate terrena commixtione violentur, hæc aerem perpetuo serenum purissime labens unda mentitur.*

Proxime erigebatur arcus non ita pridem dirutus, cui nomen, arcus de Portugallia, quem varii variis Augustis adscribunt; alii scilicet Domitiano, nonnulli Claudio vel Druso, Nardinus Marco Antonino, sed haud certis indiciis.

FLAMINIUS VACCA. Arcus hodie dictus *de Portogallo*, " sic vocatur, quia istic sedes habuit Portugalliæ regis Orator. " Antea vero, *Arco delli Retrofoli* vocitabatur, quia, ut vulgaris " fert opinio, hoc nomine fuit nobilissima quædam familia Romana, cujus erat Arcus. At æstimo petitum nomen a tropæis, " quæ anaglyphis in Arcu concinnatis exprimebantur; & ab imperita plebe, quem arcum *delli trofei* nuncupare debuissent, arcum " *delli retrofoli* dictum esse. Mea ætate anaglyphum istinc erutum, " signiferos tropæa manu gestantes referebat; qua de causa in " hanc opinionem totus ac pedibus, ut aiunt, deferor. "

In diario quodam inedito quod penes me est, arcus iste dicitur, *arco di Tripoli*, quod fortasse Flaminii Vaccæ opinioni ac conjecturæ faveat.

FLAMINIUS VACCA. Tempore Sixti V. memini Fon- " tanam equitem reperisse prope S. Laurentium in Lucina, ver- " sus campum Martium, obeliscum magnæ molis ex marmore " granito Ægyptio. Quod cum Sixto V. renuntiatum esset, jus- " sit ille Fontanam totum detegere, ut in conspicuo & op- " portuno loco erigi posset. Eques autem ubi igne labefactatum " deprehendisset, remque summo Pontifici aperuisset, mittendi " consilii auctor fuit. "

» Recordor tempore Pii IV. veniſſe Romam Gothum quem-
» dam, qui librum antiquiſſimum geſtabat, ubi de theſauro age-
» batur. Inerat ſymbolum ſerpentis ac figuræ parvæ, in anagly-
» pho delineatæ, parum prominenti, quæ figura ex uno latere
» geſtabat cornu copiæ, altera manus extenſo digito verſus ter-
» ram quidpiam commonſtrabat. Tam diligentem perquiſitionem
» Gothus adhibuit, ut ſupra dicta ſymbola manifeſtiſſime expreſ-
» ſa in latere memorati Arcus deprehenderet. In ipſo certe Arcu
» nulla video ſculpta præter ea quæ diximus ſymbola. Neque du-
» bium eſt fuiſſe iſthæc facta ab eo qui arcum exſtruxit: etenim pe-
» tram reliquit huic elaborandæ figuræ aptam. Deprehenſo itaque
» loco, Gothus ſummum Pontificem adiit, qui his auditis, reſ-
» pondit ipſi penes Romanos cives eſſe, ut talem ipſi facultatem
» darent: Romanos ille adit, reque propoſita, impetrata eruen-
» di theſauri facultate, ſubito operi manum admovet, & a late-
» re arcus ſcalpro ceu portam aperit, animo cum deveniſſet ad
» medium pilæ, verſus profundum ducendi foramen. Hæc ac-
» cepi a Lucertola ſcalptore, qui huic operi inſudabat. Verum
» excitato populari tumultu, Gothum omnes interpellant ne
» cœptum opus perficiat, dicentes in ruinam iturum arcum, at-
» que apud Gothos etiamnum perſeverare rabiem illam diruen-
» dorum Romani populi monumentorum. Gothus itaque abſceſ-
» ſit, imperfecto opere. Eo autem loco adhuc videtur foramen
» a ſcalptore factum. Etiamſi porro quædam ſcribo in hiſce ſche-
» dulis quæ, cum antiqua monumenta non memorent, nihil ad
» ſcopum tuum ſpectant: at cum quidpiam non ingratum auri-
» bus præferant, tacenda non æſtimavi.

Quæ hîc narrat Flaminius, nequaquam me a priſtina opinione removent, quam ſuperius ad Caracallæ circum aperui. Quod enim de Gotho habet Flaminius, deque ſigno latentis theſauri, commentum olet: ſiquidem Gothus ille vel a majoribus ad uſque ſuam ætatem deductum ſymbolum, ſæculis plus quam undecim elapſis, hæreditario jure accepit, quod a vero ſimili abhorret; vel diabolica arte, procul poſitus & ſignum & locum theſauri deprehendit, quod a cordato vix credatur: & alias non ipſe ſe rei teſtem narrat; ſed plebeiæ ſortis homini acceptam refert.

Eadem via pervenitur ad Antoninam plateam, ubi ædes Chiggiæ alterum latus occupant. Sunt enim peramplæ & ele-

ganter structæ. Nihil hic insignius bibliotheca, quæ numero & præstantia librorum cusorum paucis concedit. Ad hæc vero manuscriptis cum Græcis tum Latinis instructa probe. Latinorum conditionem ac vetustatem explorare non licuit: sunt autem, uti quidem narrant, maxima pars recentes, de gestis Alexandri VII. e Chiggiorum familia; & nonnulli ejusdem manu conscripti. Græcorum subsequentem notam erui.

Biblia Græca in codice XII. sæculi membranaceo.

Codex X. sæculi eximiæ notæ membranaceus, in quo Prophetæ omnes majores & minores cum commentariis *Origenis* & *Hesychii*, ac epistolis præfationibusque antiquis.

Codex bomb. alius Prophetas item omnes complectens, cum obelis & asteriscis, ac quibusdam Hexaplorum lectionibus ad marginem.

Alius codex recens cum multis Hexaplorum lectionibus. Nihil non egi apud Chiggium principem, ut notarum hujusmodi mihi copia fieret: diuque excubavi in aditum, interventu usus hominum clarissimorum, at numquam exorabilis ille fuit.

Acta Apostolorum eleganter scripta, anno mundi, juxta Græcorum computum 6902. id est Christi, 1394. Adsunt item Biblia Hebraica elegantissime exarata, & Evangelia Armeniace.

Officium Majoris hebdomadæ, caractere unciali, in codice membranaceo IX. vel X. sæculi.

Basilii de Baptismo, cujus initium Τοῦ *κυρίου ἡμῶν* Ἰησοῦ *χριστοῦ ἀποστόλῳ δεδωκότος.*

Basilii Homiliæ in codice X. sæculi membranaceo.

Gregorii Nazianzeni Orationes in codice XI. sæculi membranaceo.

Ejusdem epistolæ in codice XIV. sæculi bombycino.

Ejusdem carmina vitæ & alia.

Codex varias orationes ex Chrysostomi homiliis excerptas complectens.

Theodoreti in Hesaiam codex membranaceus XII. sæculi.

Ejusdem codex membranaceus, ubi commentarium in epistolas Pauli, X. sæculi.

Vitæ SS. in codicibus tribus membranaceis X. vel XI. sæculi.

Vitæ SS. in mense Maio, in codice membranaceo X. sæculi,

cujus laterculum sua manu descripsit Alexander VII. Papa.

Quædam ascetica Joannis Climaci in codice membranaceo XI. sæculi.

Pandectes ex variis Patribus consarcinatus in codice XIV. sæculi.

Heliæ Cretensis in Joannem Climacum, in codice recenti.

Joannes ἰταλός, item Cosinæ Logica, in codice XI. sæculi.

Nicolai Cabasilæ Orationes quædam.

Manuelis Chrysoloræ quædam.

Xenophontis Cyropædia in codice recenti.

Codex elegantissime descriptus, membranaceus X. sæculi, in quo *Dionysii Halycarnassei* historiæ, cum figura ejusdem Dionysii ab initio ex antiquiori, ut videtur, codice accurate delineata, minioque picta. Nullum ejus scriptoris vidi pari antiquitate & præstantia codicem.

Libanii Orationes & declamationes in codice membranaceo X. sæculi.

Proclus in Timæum.

Plotinus in codice XIV. sæculi.

Dionysius Periegetes in codice bombycino XIV. sæculi.

Andocides, in codice recenti.

Sophocles & *Nicander* cum scholiis in codice recenti.

In medio plateæ erigitur columna illa Antonina, in cujus fastigium 194. gradibus ascenditur; ea minutatim descripta prostat.

Ab altero plateæ latere sunt ædes Eminentissimi Cardinalis Imperiali, qui vir pietate, ingeniique præstantia insignis, faciles nobis ad se aditus semper exhibuit, librorumque pro voto copiam fecit: gaudet enim bibliothecâ cum numero tum præstantiâ librorum conspicuâ. Is neminem unum litteris deditum intercludit accessu, domique habebat viros doctrinâ præstantes. In iis D. Philippus a Turre, litterarum, maximeque rei antiquariæ peritia clarus, cujus doctæ lucubrationes, de monumento veteris Antii, de deo Mithra, Beleno, diisque Aquileiensibus, eruditorum manibus teruntur. Quare summus Pontifex Clemens XI. cui non gratia sed virtus in pretio, ipsum nuper in episcopum Hadriensem adlegit. Alter Justus Julius Fontaninus, jam editis opusculis notus, historiam parat Aquileiensem, tanto operi par ingenium nactus, ut ex editis speciminibus fides. Istis per otium Romanum amicis usi, ac ipsorum

officiis plerumque culti ſumus, nec pauca inſtitutum noſtrum ſpectantia mutuati, ut in Diario paſſim narratur.

In Bibliotheca ejuſdem Eminentiſſimi Cardinalis hi pauci codices a me notati ſunt.

Titus Livius ſcriptus anno 1449.

Salluſtius ejuſdem ætatis.

Salvianus ejuſdem ætatis.

Vita Alexandri VII. per Card. *Palavicinum.*

Eodem itinere pervenitur in plateam *de Sciarra* dictam, ubi multæ veterum monumentorum reliquiæ deprehenſæ ſunt, ut auctor eſt Flaminius Vacca.

Platea *di Sciarra* nomen mutuata eſt a Sciarra Columna, « qui iſtic olim habitabat. Ibidem, Pio IV. Pontifice, reperta « ſunt arcûs Claudii fragmenta, atque hiſtoriæ ſculptæ, cum « icone marmorea ejuſdem Claudii. Hæc emit D. Joannes Georgius Cæſarinus, hodieque in illius horto, proxime S. Petrum « in Vinculis, poſita ſunt. Reſidua fragmentorum mihi comparavi, quibus exportandis centum triginta ſex vicibus carrus « oneratus eſt. Totum opus ex marmore gentili, baſis ſolùm « ex ſaligno erat. Pauci anni ſunt ſtrues marmorea, hiſtoriis « anaglyphis onuſta, quæ arcus latus alterum eſſe videbatur, ſolo prominebat: indeque poſtea ablata a Romanis omnia, atque in plano ſcalæ ſublimioris, qua itur in Capitolium, in opus « admota ſunt. «

E vicino eſt eccleſia S. Marcelli, quo loco olim Marcellus Papa curandis equilibus deputatus eſt. Ad alteram vici partem exſtat eccleſia S. Mariæ *in via lata*, a vico olim mutuato nomine, erat enim extremum viæ Flaminiæ *Via lata* dictum. In altari tabella conſpicitur, S. Luca, ut quidem aiunt, artifice. Subjacet crypta, ubi olim SS. Petrum, Martialem, Paulum & Lucam ſedes habuiſſe narrant. Nec prætereunda quæ in anecdoto ſcriptore, oculato teſte, cujus ſchedæ penes me ſunt, ad annum 1491. ſedente Innocentio VIII. enarrantur.

Die 23. Auguſti cœptum fuit opus ſanctæ Mariæ in Via lata, « videlicet deſtruere Eccleſiam, & aliam novam ædificare cum « demolitione arcus triumphalis, ſupra quem in aliqua parte erat « ædificata. In cujus Eccleſiæ fabricationem fertur Papam obtuliſſe ducatos quadringentos, Vicecancellarius 300. Camerarius 200. reſiduum magiſtri Architectores, cum hoc quod «

» marmora & Tiburtini qui reperientur sint ipsorum.
» Die sequenti 24. remotum fuit altare majus, quod erat in
» dicta ecclesia, ubi erat una porta [sic] concha porfidea lon-
» ga, in qua repertæ fuerunt multæ reliquiæ, potissime in uno
» sacculo Parini lini albi de Reliquiis multorum Martyrum, S.
» Hippolyti, Darii corpus & sociorum, ubi est scripta in perga-
» mena de dictis Reliquiis, cum commemoratione quod ibi con-
» ditæ fuerunt per Leonem IX. qui fuit tempore Henrici VI.
» 1049. cum multis Episcopis & Cardinalibus: item in alio saccu-
» lo similiter lineo, de Reliquiis aliorum Martyrum, cum inti-
» tulatione & inventario in charta membrana: item in alio sac-
» culo aliæ Reliquiæ multorum Sanctorum & Martyrum sine no-
» mine: item in una capsula lignea, de vestimentis S. Joannis
» Baptistæ, unum os sancti Philippi: item in quodam bussoleto
» parvo de vestimentis Christi insutilibus: in quadam capsula lig-
» nea parvula multæ Reliquiæ in pannis involutæ, de ligno Cru-
» cis, de Spongia Christi, de vestimento Beatæ Virginis Mariæ,
» & de multis Reliquiis aliorum Sanctorum: item Reliquiæ S.
» Stephani Martyris, de terra sepulcri Christi, vel Beatæ Virgi-
» nis. Demum in una capsula longitudinis duorum palmorum
» cum dimidio & latitudinis unius palmi cum dimidio, fuerunt
» inventa ossa sancti Agabyti (sic); quæ omnia fuerunt reposita
» in dicta concha porfidea ubi prius erant, & dicta concha fuit
» posita in ecclesia sancti Cyriaci, ubi destinatum est fieri altare
» majus, & ibi retinere cum custodibus, & ossa sancti Agabyti
» erant involuta in uno panno, cum litteris scriptis in una lami-
» na plumbi, dicentibus: *Istud est Corpus S. Agabyti.* (sic)

Arcum hic memoratum vix dubito fuisse Arcum novum, sic nempe dictum a Rufo. Nam de arcu ad S. Mariam in Via lata, ait Fulvius: *Cujus ornamenta marmorea erui nuper vidimus cum trophæis barbaricis, haud dubie posteriorum esse Imperatorum ex ornatu apparet.* Marlianus vero eadem ipsa confirmat. *Prope eamdem ædem*, inquit, *reliquiæ arcus triumphalis sexto ab hinc anno sunt effossæ, in quibus incisæ erant imagines Victoriæ, & trophæa: ex cujus Arcus inscriptione hoc tantùm legi poterat: VOTIS X. & VOTIS XX.* Quæ inscriptio, ut norunt rei nummariæ periti, sæculum Constantinianum olet, recentioremque aliis omnibus in Via lata memoratis a Rufo arcubus, indicat; qui proinde Arcus novus censeri debeat. Nam in Via lata recen-
sentur

ſentur a Rufo, arcus Veri & Marci, arcus Gordiani & Arcus novus; ita ſcilicet dictus, quod ſecundùm alios arcus, ſæculo videlicet Conſtantiniano, erectus fuerit.

Hinc pergitur in plateam, quæ SS. Apoſtolorum vocitatur, eccleſiâ ejuſdem nominis & ampliſſimis ædibus undique circumſcriptam.

FLAMINIUS VACCA. Recordor in platea SS. Apoſtolorum reperta fuiſſe marmora multa ſaligna egregiæ magnitudinis, opere quadro, multumque obeſa, iſtuc a noſtris infimo ævo congeſta. Obſervavi porro hujuſmodi fragmenta minime collapſa e vicinis ruderibus fuiſſe, neque caſu vel ruina ſimili quo loco reperta ſunt corruiſſe. Sed cum hæ ſtrues humi paſſim jacerent, nauſeamque & incommodum civibus parerent, neque poſſent iis in locis quidpiam exſtruere; præ temporum enim barbarie & imperitia, hujuſmodi marmora excitando nobili ædificio admovere facultas non erat; apertâ foveâ hæc intus præcipitabant, quæ cauſa eſt ut nullo ordine congeſta ſint. " " " " " " " " " " " "

Hærent eccleſiæ SS. Apoſtolorum, ædes Columnarum peramplæ & ornamentis inſignes, quæ paſſim recenſentur in Romanis hodiernis deſcriptionibus.

FLAMINIUS VACCA. Audivi Paulum III. ex porticu ædium Columnarum, ubi nunc habitat Cardinalis de Florentia, extuliſſe captivos illos duos, qui jam in vertice ſcalæ ædium Farneſiarum conſiſtunt. Æſtimo autem non diu in memoratam porticum advectos fuiſſe: nam, ut nullo negotio internoſcitur, eodem quo columna Trajana artifice ſculpti ſunt. Captivi autem hujuſmodi cuidam ex arcubus columnam claudentibus impoſiti erant, qua parte Columnenſes ſpectabant ædes, & educti forſitan a Columnis fuerant, cum ædificiis ſtruendis incumberent. " " " " " " " " " "

De iis vide quæ inferius ad Columnam Trajanam ex ejuſdem Flaminii ſchedis adferuntur.

E regione, ædes Cardinalis Chiggii occupat D. Livius Odeſcalchus, cujus muſæum in primis Italiæ fertur. Exſtat ibidem numiſmatum ſeries aurea, argentea, ænea, nummique bene multi perrari in qualibet ſerie obſervantur, Latini atque Græci. Numiſmata item maximæ formæ ſingularia, quæ recenſere & explicare magni otii eſſet. Nobis carptim ſolùm diſpicere li-

Hh

cuit. Gemmarum itidem elegantium festiva copia ibidem suspicitur, quæ incisæ typis nobilibus sunt, Augustorum Augustarumque capita referentibus. Præstat omnibus achates ille mirabilis quinque circiter pollicum longitudine, latitudine trium, ubi Alexandri & Olympiadis affabre egregieque incisa capita suspiciuntur, sed oblique posita, ut alterum duntaxat faciei latus pateat, neque ita prominenti sculpturæ ratione: vultusque Alexandri Olympiadem obtegens, extremas solùm ejus faciei lineas spectare concedit. Huic similem gemmam Parisiis diu penes nos habuimus pretio & sculpturæ ratione singularissimam, ubi in achate item, ut in Liviana jam memorata, M. Antonius & Cleopatra spectabili cultu, ad imam usque pectoris partem sculpti sunt egregieque cælati. Quorum schema hic antiquariæ rei studiosis proferre ne pigeat.

P. 242.



J. E. Unger sc.

Præſtat Livianæ gemma hujuſmodi, quod adverſi ſpectantibus utriuſque, Antonii ſcilicet & Cleopatræ vultus, uno pollice promineant. Inprimiſque ſuſpicitur M. Antonius, cui doctus artifex, cum nativis vultus lineamentis, quid ſpirantis &, ſi fari liceat, vitam animumque indidit. Eſt porro gemma quaternorum quaquaverſus pollicum, cujuſmodi hic repræſentatur.

In eodem principis Livii muſæo ſtatuæ & icones marmoreæ non paucæ comparent, pleræque doctiſſimorum artificum; picturæ item nobiles, quæ ſingularitate & elegantia delectant.

A principis Burgheſii ædibus DECIMAM TERTIAM ordimur diem, quarum magnifica ſtructura, ac perampla eaque varia ſupellex omnium ore celebratur. Picturæ maxime inſignium artificum ſuſpiciuntur ibidem, & pretio & numero ſpectabiles, queis recenſendis de more ſuperſedemus. Ibi muſivo opere tabella ſuſpicitur Paulum V. Burgheſium referens, ita minuto lapillorum genere, ut barbæ, ita quidem ferunt, compingendæ, ad quater mille admoti fuerint. Haud procul hinc exſtat in campo Martio cœnobium Virginum, quæ cum olim Conſtantinopoli Romam tranſmigraſſent, poſthabita S. Baſilii, ſub cujus diſciplina vixerant, regula, in Benedictinarum cœtum & familiam ſeſe receperunt. In profectu vero Conſtantinopoli Romam, B. Virginis tabellam S. Luca, uti ferunt, artifice, eaſdem in ſedes extulerunt, quam hodieque cultu ſingulari venerantur. Hujus cœnobii chronicon Italico vulgari idiomate edidit Hiacinthus de Nobili Romanus, ex ordine Prædicatorum.

E vicino eſt monticulus jam *monte Citorio* appellatus, de cujus nuncupationis origine digladiantur Urbis ichnographi; alii a vicinis ſeptis, Septorium & poſt Citorium vocatum aiunt; alii a citando vocis originem derivant, quia cum iſtic cauſæ dicerentur, ſolitum erat eos citare quos in jus ambulare opus erat, indeque Citatorium, poſtmodumque Citorium nuncupatum. Veram vocis originem attigiſſe puto Fulvium, qui ait *acceptorium* dictum fuiſſe, ab acceptandis, uti quidem ipſe putat, ſuffragiis, demumque vitiato nomine Citorium dictum eſſe. Nam huic ſententiæ ſuffragatur diploma in archivo RR. PP. Auguſtianorum, cujus apographum hic proferimus. Ubi qui jam *monte Citorio* dicitur, *mons Acceptabilis* vocatur.

Urbanus Epiſcopus, ſervus ſervorum Dei, dilectis in Chriſto «

» filiabus Agneti Abbatissæ, ac Sororibus S. Mariæ de campo
» Martis, salutem & Apostolicam benedictionem. Ea quæ de
» Apostolici auctoritate mandati concordiâ vel judicio terminan-
» tur, firma debent & illibata manere, & ne processu temporis
» in contentionis scrupulum denuo reducantur, litterarum me-
» moriæ commendari, scriptoque Apostolico communiri. Cum
» autem inter Monasterium vestrum & ecclesias sancti Triphonis,
» sancti Salvatoris de Serra, sancti Nycholai de Præfecto, & san-
» cti Blasii de MONTE ACCEPTABILI, super parrochiali
» jure populi qui contineri dinoscitur a domo Pauli Johannis de
» Mitia, & infra a domo Bucacanum, & infra a via majore, quæ
» tendit juxta turrim Aimeldrigi de Scorza sancto, & infra ab
» utroque latere viæ a domo Monachi, & infra a domo Benen-
» case de Romanello, & infra, diutius fuisset agitata contentio:
» tandem felicis memoriæ Lucius Papa prædecessor noster, di-
» lectis filiis rectoribus Romanæ fraternitatis eamdem causam fi-
» ne commisit debito terminandam. Qui audito quod Monaste-
» rium vestrum, jam dictum populum tanquam parrochianos a
» quadraginta retro annis continue tenuerat usque ad tempus il-
» lud, & .... hinc inde propositis ab impetitione adversæ partis
» super eodem populo, vos & vestrum Monasterium absolve-
» runt, adjudicantes vobis & eidem Cœnobio populum, ipsum
» prout antea noscebamini tenuisse. Ut igitur eadem sententia
» perpetuam habere valeat firmitatem, ipsam prout rationabi-
» liter lata est, & in scripto exinde facto plenarie continetur,
» auctoritate Apostolica confirmamus, & præsentis scripti patro-
» cinio communimus, statuentes ut nulli omnino hominum liceat
» hanc paginam nostræ confirmationis infringere, vel ei ausu te-
» merario contraire. Si quis autem hoc attemptare præsumpserit,
» indignationem omnipotentis Dei & beatorum Petri & Pauli
» Apostolorum ejus, se noverit incursurum. Datum Veronæ IIII.
» Kal. Martii.

Ubi nos Kal. legimus, est ductus calami, qui Kal. an Idus notet, non ita perspectum habemus. Hic Urbanus III. est, qui diploma dedit anno 1187. Mons autem Acceptabilis ex memoratis ibidem Ecclesiis eumdem ipsum esse qui jam *monte Citorio* dicitur, exploratum est: qui mons acceptorius deinde, demumque vitiato nomine *Citorio* dictus fuerit. Jam vero vicino solo complanatus mons fuit, cum felicis mem. Innocentius XII.

peramplum causis tractandis ædificium, judiciariumque forum excitavit. Non longe inde sita vetera campi Martii septa fuere, quæ nomen indidisse monti opinio nonnullorum erat, iidemque montem a septis *Septorium*, & populari usu deinde Citorium vocitatum augurabantur: quorum opinio, detecta, ut quidem autumo, vera vocis origine, stare nequit.

Intermedio decurso viculo, occurrunt nobilissimæ porticus veteris reliquiæ, undecim columnis striatis ordine Corinthio cum basi Attica; capitella, zophorus atque coronis scite elaborata. Sunt qui Argonautarum porticum fuisse arbitrentur: at qui rudera porticui hærentia proximis sæculis conspexerunt, formam templi ejus generis quod pseudodipteron vocant, id est, alis atque columnationibus in ambitu toto decoratum, fuisse tradunt; & Antonini Philosophi ex inscriptione proxime eruta, peculio & opera excitatum æstimant: atque esse templum D. Antonini de quo P. Victor: *Templum D. Antonini cum cochlide columna, quæ est alta pedes CLXXV. habet intus gradus CCXVI. & fenestellas LVI.*

F l a m i n i u s V a c c a. Plateam ubi Orphanuli habitant, nunc *di prete* nuncupatam, olim *di pietre* vocitatam referente patre meo accepi; idque ob ingentem veterum fragmentorum copiam, ibidem proximis sæculis effossam. Dum eodem loco, me inspectante, foderent, deprehensæ sunt bases cum trophæis & captivis, provinciarum typis; hodieque paria multa reperiunt memoratisque similia, quæ ad idem ædificium spectabant. Eruta ibidem sunt anaglypha & bases, quas tute, vir clar. in musæo Farnesiano vidisti.

Vetustatis fragmenta a Flaminio recensita, ad ipsum D. Antonini templum pertinuisse putantur.

Parvo intervallo dirimitur Collegium illud Romanum RR. PP. Jesuitarum, cum amplitudine, tum ædificiorum, atque ecclesiæ in primis magnificentiâ, Romanis omnibus cœnobiis anteferendum, quæ minutatim in evulgatis Urbis descriptionibus expenduntur. Huic construendo ædificio dum vacarent, parandi loci & spatii causâ solo æquatæ fuerunt veteres S. Antonii & S. Mauri ecclesiæ.

F l a m i n i u s V a c c a. Memini inter plateam Sciarræ & obeliscum S. Mauti, ecclesiam olim fuisse exiguam, sed antiquissimam, S. Antonii nomine: ubi dum sepulcrum erigere-

„ tur, detectæ moles fuere, ex quadris saxis *peperinis* confectæ:
„ quorum tanta vis fuit, ut dirutâ veteri, educta ex venditis pe-
„ perinis pecunia fuerit ad novam ecclesiam construendam satis.
„ Hæc sane rudera & signa erant magni cujusdam ædificii.

Vicinus huic est Dominicanorum conventus, cujus ecclesia B. M. in Minerva dicitur, quia istic olim templum Minervæ fuit: ejus rudera sæculo decimo sexto supererant, Minerviumque vocabatur, a Pompeio magno structum, uti ferebat inscriptio quædam. Sepulcris bene multis Ecclesia ornatur; in iis Pauli Papæ IV. & Cardinalis Cajetani tumuli, plus præstantiâ sepulcrorum, quam artificii elegantiâ insigniuntur. Bibliotheca perampla, librorum nuper Eminentissimi Cardinalis Casanatæ magna accessione aucta, nulli per Italiam concedit librorum delectu. In hoc cœnobio residet Præfectus Generalis ordinis P. Antoninus Cloche, ingenio vir aliisque animi dotibus præstans, & P. Massoulier Assistens, ut vocant, in primis fertur qui Theologiam disciplinasque Ecclesiasticas profitentur.

„ FLAMINIUS VACCA. In vico proxime Minervam,
„ quo itur in arcum Camillianum, referente patre meo edidici,
„ Tiberim atque Nilum, jam in Palatio *di Belvedere* positos, re-
„ pertos fuisse in ædibus, ubi jam fusco colore delineatum videtur
„ Nili simulacrum; ut indicetur fortasse, monumenta illa eodem
„ loco deprehensa fuisse.

„ Pone istas ædes exstat ecclesia sancti Stephani de Cacco:
„ quod nomen derivatur a duobus leonibus ex basalte, Numi-
„ dicâ petrâ, nigro colore, quos memini constitisse ante prædi-
„ ctam ecclesiam. At tempore Pii IV. in Capitolium advecti sunt,
„ atque ornamenti causâ positi ad imum scalæ, quæ cochleæ mo-
„ re confecta est, & ad plateam Capitolinam ducit. Paucis hinc
„ annis, cum sub Ecclesia foderent, inciderunt in quamdam ve-
„ teris templi partem, cujus columnæ, ex flavo marmore, ere-
„ ctæ stabant. Sed dum eas adducerent, quia jamdiu igne con-
„ fectæ fuerant, in frusta comminutæ sunt. Istic item bases sive
„ aræ quædam inventæ sunt, sacrorum olim apud gentiles usui:
„ insculptæque erant arietibus, ornamenta quædam gentilibus
„ assueta collo gestantibus. Memini me similes in locis plurimis
„ sculptos arietes vidisse: jam vero exstant in ædibus Horatii Mu-
„ ti. Neque dubium est insignia bene multa veterum monumen-
„ ta sub ecclesia ista latere, quæ pereunt ne ipsa diruatur.

Ecclesia istæc ad Sylvestrinos pertinet, qui in partem familiæ Benedictinæ veniunt.

E vicino insigne templum est; Pantheon olim dictum, vel quia deorum principibus dicatum erat; vel, ut ait Plinius, *quod formâ convexâ fastigiatum, cœli similitudinem acciperet.* Opus stupendum a M. Agrippa structum, vel potius, ut peritiorum fert opinio, restauratum & auctum: nam, ut primo conspectu animadvertitur, templi structura, non eâdem quâ porticus architectonices normâ procedit. Porticus sexdecim ingentis molis columnis ex marmore granito, partim ex Ægypto, partim ex Æthalia educto, uno saxo singulæ confectæ sunt; ut mirari subeat quâ arte quibusve machinis tantæ moles ex Thebaïde Romam advectæ fuerint. Neque enim audiendi sunt, qui æstimant hasce moles, obeliscos videlicet atque columnas, ex compactis lithocolla durissima marmorum frustis confectas; multoque minus moror eos qui conflandi ac fundendi, æris instar, lapides olim viguisse artem arbitrantur. Nam Suetonius aliique, suppares Augustis qui istæc Romam advexerunt, testificantur eadem ex Ægypto & Thebaïde advecta. Lampridius vero ait, Helagabalum in animo habuisse columnam erigere uno marmore ingentem, instar columnæ Trajanæ, ad quam interiori scala ascenderetur, ut in fastigio Helagabalum deum collocaret; sed *tantum saxum* non invenisse, cum id de Thebaïde advehere cogitaret. Quæ vero causa tanti itineris vecturam aggrediendi, si aut compingi aut conflari Romæ tantæ moles potuissent? Nam quod lapicidina hujusmodi, quo loco jam sit ignoretur, nihil mirum, cum ab annis circiter 1100. Europæis præclusus illarum partium aditus sit. Cum enim sæculo septimo in Mahumedanorum ditionem Ægyptus tota, exindeque ad hoc usque tempus, mutato licet domino, ejusdem cultus atque superstitionis infidelibus subdita perseverarit, lapicidinæ hujusmodi incultæ & infrequentatæ manserunt. Cætera quæ Pantheonem spectant, utpote trita & vulgata, consulto mittimus. Sed præclara nobis, hactenusque minus nota, aperit sculptor insignis.

FLAMINIUS VACCA. Leones ex basalte, & concha porphyretica, quæ jam olim (si bene memini legisse me in Appiano Alexandrino) ante Rotundæ porticum fuere; ibidem mansere usque ad Sixti IV. tempus. Sub Eugenio autem IV. «

» facta est platea Rotundæ in campo Martio. Quo tempore in-
» venerunt unum ex leonibus, concham porphyreticam, & par-
» tem capitis ænei Marci Agrippæ, equinum item pedem & frag-
» mentum rotæ currus. Hinc conjectare licet in frontispicio porti-
» cus, sublimi loco, fuisse Marcum Agrippam triumphantem æneo
» in curru: in ima vero frontispicii parte consedisse leones illos,
» & in medio urnam cum cineribus ejusdem Agrippæ. Sub hæc,
» tempore Clementis VII. Octaviano de Valle viarum curatore;
» cum is vici pavimentum restaurare vellet, leones & concham,
» quæ denuo suffossa fuerant, detexit eruitque: concham edu-
» ctam duobus sublimem pedibus erexit; leones similiter, paratis
» ex columnæ fragmento basibus, extulit. Sixtus autem V. hosce
» leones ad aquam Felicem, cujus ipse ductor fuit, ad thermas
» Diocletianæas sitam, transvehi curavit. Concha ante porticum
» Rotundæ mansit. Ænea fragmenta, quæ tempore Eugenii IV.
» eruta fuerunt, fusa haud dubie & conflata, in alios usus trans-
» lata sunt.

Ubi nos vertimus: *Sub Eugenio autem IV. facta est platea Rotundæ in campo Martio.* Flaminius sic exprimit: *Al tempo di Eugenio IV. fece la basilicata della Rotonda per tutto campo Marzio,* quorum significationem haud ita compertam habeo. Peritiores Italicæ vernaculæ linguæ consului, a quibus haud plus lucis mutuatus, in hac interpretatione augurando constiti. Architectorum XVI. sæculi opinio fuit, fundamenta Pantheonis solida esse, neque muris modo, sed etiam fornici, subjecta. Quæ fundamenta etiam longe ultra Pantheonis limites producta fuisse, multorum experimento comprobatum est.

Eadem die Strozzianas ædes visimus. Ibi musæum Illustrissimi viri Leonis Strozzii, varia supellectile instructum: suspicitur in primis sistrum Ægyptiaco more conflatum, a memorato viro typis datum, aliaque id genus instrumenta antiqua; liber item marmoreis ex tabulis mira tenuitate exsectis, concinnatus, ut evolventi omnia marmorum genera ordine spectanda offerantur. Numismatum aureorum series, in qua multa perrara pretiosaque observantur. Ad hæc manuscripti quidam codices, & in iis Homeri operum codex bombycinus XIV. sæculi, ad cujus calcem hæc descripta sunt. Μηνὶ Μαίῳ ιθ· ἐν ἔτει ϛ' ῶ ἰ λ' ἰνδ. ιδ. κατέπεσεν ὁ θεῖος καὶ ὑπέρθειος ναὸς τῆς ἁγίας καὶ μεγάλης τοῦ Θεοῦ καθολικῆς ἐκκλησίας τῆς ἐπονομαζομένης τοῦ Θεοῦ Σοφίας, τὸ χαύχημα

καύχημα πάσης τῆς οἰκουμένης. Id eſt : *Menſis Mali die decima nona , anno 6854. (id eſt Chriſti 1346.) indictione 14. corruit divinum cæleſteque templum ſanctæ & magnæ Catholicæ Dei eccleſiæ, cui nomen Sapientia Dei , gloria univerſi orbis.* In alio codice exſtat chronicon ab orbe condito ad annum Chriſti 1200. quo exaratus codex fuit. Hujus exſcribendi copiam nobis fecit vir humaniſſimus.

CAPUT XVIII.

DIES DECIMA QUARTA. Cœnobium S. Auguſtini. Via publica & columnæ grandes prope S. Ludovicum detectæ. Paſquinus ubi poſitus olim. Vis ingens monumentorum in ædibus Juſtinianæis. Labra immanis amplitudinis in thermis Neronianis. Alia eorumdem ornamenta inſignia. Plateæ Navonæ unde nomen. DIES DECIMA QUINTA. Statuæ coloſſales ad S. Salvatorem in Lauro effoſſæ. Sagittæ æneæ antiquæ. De eccleſia Nova. Cancellariæ ædes , bibliotheca Ottobonæa ibidem. De Pompeii ſtatua eruta. Ædes Maximorum. De exortu typographiæ Romæ. De prima Inſtitutionum Lactantii editione. Ædes Farneſianæ : ornamenta earum unde educta.

DIEI DECIMÆ QUARTÆ initium ducimus ab eccleſia & cœnobio S. Auguſtini : ubi Bibliotheca viſitur cui Angelica nomen , ea codicibus tum cuſis tum manuſcriptis μετρίως inſtructa eſt : in manuſcriptis , Græci modico numero ſunt , & ut plurimum recentes. Ex archivo ejuſdem cœnobii , non pauca diplomata exſcripſi. Ibidem jam degit R. P. Guillelmus Bonjour Toloſas , vir doctus Copticæque linguæ ſcientiſſimus , cujus Grammaticam ex paucis qui ſuperant ejus codicibus , accurate confecit , eamque propediem in publicum emittere parat.

Non longe hinc ſita eſt eccleſia S. Ludovici, de cujus ſtru-

ctura & ornamentis nihil nisi vulgare succurrit. Istic effossa quædam memorat sculptor noster.

» FLAMINIUS VACCA. Memini vidisse me, dum exstrue-
» retur præcipuus canalis aquarum, quæ nuper in Urbis commo-
» dum deductæ sunt, viam silicibus stratam, quâ a porta FLA-
» MINIA ad locum ubi jam exstat platea S. Ludovici rectâ pro-
» cedebatur. Inque platea detectæ sunt tres quatuorve columnæ
» ex granito marmore Æthaliæ insulæ; similes, ut mihi quidem
» visum est, iis quæ in porticu Rotundæ eriguntur. Et non pro-
» cul hinc, in platea *Madama*, ut vocant, sub ædibus *Bene in*
» *bene*, inventæ sunt grandes pilæ ex petra Tiburtina, in qua-
» rum una, reliquiæ graduum, spectatoribus olim in usu: inde-
» que prospectus in Amphitheatri medium erat. Similesque iis
» gradus deprehensi sunt in officinis hodiernis ahenorum, in ex-
» tremo plateæ Navonæ positis: in ecclesia S. Agnetis paria vi-
» sa sunt, necnon sub ædibus principis de Massa, ubi exstat ho-
» die turris Ursinorum. Aiunt ibidem repertum fuisse Pasquinum,
» qui mea quidem opinione erat in capite memorati amphitea-
» tri, ubi celebrabantur feriæ Agonales: ac etiamnum Agonis
» nomen platea retinet.

Proxime exstant ædes Justinianorum, in thermis Neronis structæ, quæ ornatu nullis concedunt, statuarum anaglyphorumque copiâ omnes superant. Dictum mihi, nec fidem neganti, fuit, adesse aut statuas cum integras, tum ab umbilico, aut anaglypha, ad plus mille quingenta numero, quæ Augustos Augustasque, philosophos item aliaque referunt. Eminent Hercules æneus, M. Aurelius paludatus; at ne actum agere videamur, cæteris enarrandis supersedemus. Thermarum Neronianarum, quæ post Alexandrinæ ab Alexandro Severo vocitatæ, magna hodieque rudera supersunt, queis vicina est S. Eustachii vetustissima ecclesia.

» FLAMINIUS VACCA. A latere ecclesiæ S. Eustachii,
» proxime telonium, *la Dogana* vulgo dictum, recordor humi
» projecta jacuisse olim labra tria ex marmore granito Æthaliæ,
» quæ, ut quidem æstimo, eodem loco effossa olim fuerant,
» quia thermis Neronis a latere positis usui olim, balneisque de-
» putata, fuisse videntur. Pio IV. sedente, magnificus Dominus
» Rutilius Alberinus, quod pulcherrimum atque integerrimum eo-
» rum erat, a summo Pontifice postulavit; impetratumque er-

gatâ deduxit ad vineam suam extra portam Portuensem, pis- «
cinâ nobili decoratam. Reliqua duo labra confracta erant. Eo- «
rum diametrum triginta circiter palmorum erat, *(id est 20. pe-* «
dum regiorum) videbanturque singula eleganter & affabre cæ- «
lata. «

Flaminius Vacca. Memini Pii IV. tempore, sub «
palatio olim Cardinalis de Valle, multa zophororum & colum- «
narum fragmenta, necnon capitella Corinthia detecta. Et quia «
thermis Neronis hærebant, & ex marmore saligno confecta, «
quo semper marmoris genere & non alio usus est in ædificiis «
suis Nero, ideo æstimo hæc monumenta ad thermas ejus per- «
tinuisse. In his immanis spissitudinis capitellum, quo in porta «
Pia, sculpendis historiis Pii IV. usi sunt. «

Recordor proxime frontispicium Neronis deprehensam fuis- «
se columnationem grandem, quantam numquam vidi, si spe- «
ctetur spissitudo altitudoque marmorum, columnæ novem pal- «
morum (a diametro) erant (id est, sex regiorum pedum) «
stupendum ædificium: ex istis porro columnis multa opera con- «
fecta sunt, interque alia frontispicium capellæ Cardinalis Cesii «
in S. Maria Majore. Ex base porro quadam, factus est crater «
fontis plateæ de Populo; ex altera crater plateæ Judæorum, «
quæ opera ex marmore Saligno erant. «

Non procul hinc, platea visitur Romanarum omnium amplissima, cui hodie Navona nomen, proximis sæculis in diariis Romanis Nagona, & Nagone dicebatur, atque ita appellatur a Jacobo Lauro, qui Romanas antiquitates incisas æri edidit & explicavit: sequiori scilicet ævo in Agone dicebatur, exinde vitiato nomine Nagone, deinde plebeio usu Navona vocitata fuit. Neque audiendus Nardinus, qui rejecto germano etymo, a navis forma quam præferre videtur, Navonam vocitari commentus est. Ea circi hodieque formam retinet, ab Alexandro Severo olim juxta thermas suas constructa. De fontibus, ædibus magnificis, ecclesia S. Agnetis, queis ea exornatur, adeantur Romanæ hodiernæ recensiones.

Pone Navonam plateam, inter ecclesias B. Mariæ de Anima, & B. Mariæ de Pace, quædam ævo Flaminii deprehensa sunt.

Flaminius Vacca. Ad sanctum Thomam *(est ea* «
Parochia hujusce tractûs) viculus est, quo itur ad B. Mariam de «

» Pace, in quo memini tempore Gregorii XIII. erutas columnas
» duas ex flavo marmore, quæ ad capellæ Vaticanæ Gregorianæ
» ornatum exsectæ fuerunt.

» Memini tempore Julii III. inter B. Mariam de Pace, &
» B. Mariam de Anima, effossa fuisse aliqua columnarum frag-
» menta ex marmore maculoso Africano, & ex Porta sancta,
» quæ primis scalpri tunsionibus ad usum subterranei fornicis præ-
» parata, sed numquam in opus admota fuisse videbantur. Ea
» septem palmorum spissitudinem ferebant, emtaque fuere a Car-
» dinali de Montepolitiano. Opinio multorum est, portam S.
» Mariæ de Anima ex Porta sancta totam fuisse confectam. Is-
» tic item videntur urnæ duæ nobilissimæ, quæ aquæ lustrali jam
» deputantur, ex maculoso item marmore concinnatæ. Æstimo
» in Ecclesia ista reperta fuisse supradicta marmora, quæ postea
» in ejusdem usum conversa sunt.

DECIMAM QUINTAM DIEM incipimus ab ecclesia S. Salvatoris in Lauro, pulcra & eleganter ornata, in cujus horto, Flaminii, tempore quædam deprehensa sunt.

» FLAMINIUS VACCA. Dum effoderent in horto
» S. Salvatoris in Lauro, detectæ sunt quatuor colossales statuæ
» vestitæ, fœminas referentes, octodecim aut viginti palmorum
» ex marmore statuali, præciso omnes capite. A superiori parte
» singulæ guttis æneis conspersæ videbantur. Erantque juxta po-
» sitæ eodemque situ, ita ut viderentur in eumdem scopum ten-
» dere. Sic videlicet adornatæ fuerant, ut in ergatam deduce-
» rentur & deferrentur aliò. Nullum e vicino erat antiqui ædi-
» ficii vestigium, sed humi jacebant extensæ. Hinc mihi opinio
» est non fuisse antiquitus in eodem loco positas. Inciderunt ibi-
» dem in fusorias metallorum officinas: guttæque illæ æneæ, su-
» perficiei statuarum hærentes, nihil aliud erant quam stillæ fusi
» metalli, casu ex officina emissæ, quæ in statuas deciderant.

Haud ita procul propter ecclesiam S. Joannis Florentinorum quæ in elegantioribus censetur, eruta alia fuerunt.

» FLAMINIUS VACCA. Audivisse me recordor, prope
» anterides illas pontis Horatii, ut vocitant, quæ in Tiberi vi-
» dentur e regione S. Joannis Florentinorum ex alio latere, quà
» respicit nosocomium Spiritus sancti, inventam fuisse tantam
» copiam æncarum sagittarum, ut onerandis scaphis pares fue-
» rint.

Hic repetenda in memoriam quæ de æneis armorum generibus ad ædes Trevisanas superius diximus p. 70.

Hinc itur in ecclesiam S. Mariæ in Vallicella, quæ structura, sublimitate, ornamentisque variis, insignis est. Ibi suspiciuntur statuæ binæ S. Joannis Baptistæ & S. Joannis Evangelistæ, sculptore Flaminio Vacca, cujus observationes proferimus. Ecclesia a Patribus Oratorii Domini Jesu culta, magnificum habet adjunctum eorumdem Cœnobium, & Bibliothecam numerosam, nec codicibus manuscriptis vacuam. Hujus Cœnobii alumnus est, in eoque sedes habet Eminentissimus Cardinalis COLLOREDUS, pietate vir egregiisque aliis animi dotibus instructus, quo patrono per otium Romanum usi sumus. Is nos plerumque xeniis honoravit, atque humanitatis officiis prosequutus est.

Hinc in Cancellariam itur, ædes scilicet ita nuncupatas, porticibus instructas, columnisque ex granito marmore decoratas. Cancellariæ officium ædesque ipsas occupat Eminentissimus Cardinalis OTTOBONUS, qui facileis nobis ad se Bibliothecamque suam aditus semper concessit; ac pro ea qua pollet humanitate & munificentia, codicum pro voto copiam fecit. Bibliotheca sane istæc, codicum Ebraïcorum, Græcorum, Latinorumque præstantiâ & numero soli Vaticanæ concedit. Aderat officiis suis vir doctus amicusque noster Blanchinius tunc supellectilis tantæ præfectus, quem jam summus Pontifex eruditionis ac modestiæ causa in cubiculariorum numerum adscripsit. Horumce codicum peramplam notitiam eruimus, quæ quidem prolixior, quam ut in hoc Diario locum habeat. Ex codicibus ejusdem bibliothecæ Græcis non pauca exscripsimus SS. Patrum opera, quæ, Deo juvante, in publicum emittentur. Adest item perampla gaza numismatum magni moduli, Augustorumque series elegans. Hæret ædibus ecclesia S. Laurentii in Damaso, sic dicta quia a Damaso Papa excitata. Nam ipse Pontifex construendis ornandisque per Urbem ecclesiis, non exiguam operam navavit.

FLAMINIUS VACCA. Recordor me sub ædibus « Gallorum, dum excavarent tempore Gregorii XIII. vidisse « ingentem marmoream urnam, quæ in plateam Navonam ex- « portata fuit, illâ nunc aquandis jumentis utuntur. Deprehen- « sa quoque istic sunt insculpta clypeis, tropæis & cassidibus ca- « pitella, quæ indicio erant fuisse istic olim templum aliquod «

» Marti dicatum. Hæc jam vulgaris opinio manavit. Capitella
» memorata in ædibus Gallorum adhuc exstant, quæ in via *de*
» *Leutari* (ii sunt fidium artifices) ante palatium Cancellariæ
» sunt.

His in partibus Ara, itemque ædes Martis erat, quod fortasse conjecturæ Flaminii faveat. Ejusdem sunt quæ sequuntur.

» In qua via habitant fidium artifices, proxime palatium Can-
» cellariæ, tempore Julii Papæ III. memini repertam fuisse sub
» cella vinaria Pompeii statuam marmoream, palmorum quin-
» decim *(id est, pedum regiorum decem)*, in cujus collo fundaba-
» tur medianus murus; ita ut caput exstaret in domo vicini ejus
» qui fodiendo reliquam statuam detexerat. Hinc lis inter am-
» bos exoritur: nam uterque sese statuæ dominum arbitrabatur.
» Qui statuam repererat, pugnabat suam esse quam invenisset
» ipse, & cujus maxima pars in ædibus esset suis. Alter conten-
» debat ad se pertinere statuam, cujus caput, nobilior scilicet
» portio, penes se domi esset; ex quo cujus icon esset dignosce-
» batur. Cum diu hac de re litigassent, decrevit demum impe-
» ritus judex ut excisum caput alter acciperet, alter vero trun-
» cum obtineret, atque ita singuli quæ domi tenebant impetra-
» rent. Miserum Pompeium! Annon satis erat caput ipsi a Pto-
» lemæo amputatum, ut etiam marmorea ejus statua in simile
» periculum veniret? At cum tam stulti judicii fama ad Cardi-
» nalem *Capo di ferro* devenisset, abscissione supersedere jussit,
» Juliumque Papam adiens rem ei denuntiavit. Tam immanem
» sententiam miratus Pontifex, jussit quamprimum erui ad seque
» deferri statuam; &, ni labor memoria, quingentos inter par-
» tes dividendos nummos solvit, statuamque Cardinali Capo
» di ferro dono obtulit. Pontifice digna sane sententia, opusque
» ferreo capiti congruens, in cujus ædibus ad pontem Sixtum
» statua consistit.

Historiam Pompeianæ statuæ ex Flaminii schedis adtulit Martinellus in opusculo *Roma ricercata* inscripto; cætera ejusdem observatu digniora neglexit, quæ nos jam publici juris facimus. Statua porro conspicitur hodie in ædibus Cardinalis Spadæ ad pontem Sixtum, ubi primùm a Cardinali Capo di ferro erecta est.

Quà itur ad ecclesiam S. Andreæ de Valle, occurrunt ædes

Marchionis de Maximis, quæ familia inter antiquissimas Urbis accensetur. Is nos plerumque excepit perhumaniter, donoque obtulit sigillum triplex argenteum Danielis cujusdam Metropolitani Patrensis qui sæculo proximo vixit. Ædes picturis statuisque exornantur, in iis Pyrrhi regis statua, Bruti, Theophrastis & Xenocratis icones marmoreæ ab humeris, aliaque id genus bene multa. Cum primis observandum, exemplum picturarum sepulcri Nasoniani via Flaminia, nativis coloribus expressum, jam pretiosius, quia post detectum nobile mausoleum, aeris injuria primigenia illa pictura erasa deletaque fuit. Id antequam accideret, Cardinalis de Maximis picturas exprimi curavit, quales hodie in Maximianis ædibus eleganter delineatæ comparent. Suspicitur ibidem anaglyphum pueri cujusdam equitis, cujus funus aliquot Græcis carminibus deploratur; reliquiæ item picturæ antiquæ ab Augustorum ævo ad hanc usque ætatem a temporum injuria vindicatæ. Ex manuscriptis codicibus ejusdem nobilissimi viri, varias prologorum Trogi Pompei lectiones eruimus, suo loco publicandas. Habet ipse Marchio domi virum antiquariæ rei peritum Joannem Baptistam Martinellum. In ædibus Maximorum anno 1470. cusus primo fuit Augustinus de Civitate Dei, in fol. & anno 1471. ibidem biblia typis data, in quorum fine legitur:

Aspicis illustris lector quicumque libellos,
Si cupis artificum nomina nosse: lege.
Aspera ridebis cognomina Teutona forsan:
Mitiget ars musis inscia verba virum.
Conradus Suveynhem, Arnoldus Pannartsque magistri
Romæ impresserunt talia multa simul.
Petrus cum fratre Francisco Maximus, ambo
Huic operi optatam contribuere domum.
MCDLXXI.

Ait autem Floravantes Martinellus in Roma sacra, in eadem Maximorum domo sub Nicolao V. anno 1455. typorum artem admiratam Romam fuisse, ab iisdem jamjam memoratis in carmine artificibus advectam. Quod si verum esset, excitatæ typographiæ gloria Petro Schoeffer & Joanni Fust Moguntinis eriperetur. Quod autem Martinelli sententiam fulcire videatur, anno 1461. Institutiones Lactantii Firmiani in Monasterio Su-

blacensi cusæ sunt, quam ego editionem vidi in musæo D. de la Thuilliere. In fine libri istæc leguntur:

Lactantii Firmiani Institutiones cusæ in venerabili Monasterio Sublacensi anno 1461. antepenultima Octobris in Fol.

Editio quippe illa haud dubie emissa est postquam Romæ evulgata jam fuerat ars typographiæ; neque enim in isto Cœnobio ortam quis æstimarit. Quod vero Joannes episcopus Aleriensis in epistola sua ad Paulum II. Pontificem, ipsi gratulatur, quia præstantissimi characterum imprimendorum auctores SUB PAULI SECUNDI VENETI PONTIFICATU Romæ artem exercere cœperint; id inquam, manifesto repugnat allatæ ex Lactantii edito historiæ, qua fertur cusas Institutiones anno 1461. id est totis tribus ante initum a Paulo Secundo pontificatum, annis. Si germana sit Sublacensis editionis inscriptio, stare nequeunt Joannis Aleriensis dicta: quæ nonnihil adulationis præferunt. Hæc ulteriori peritorum examini permittimus. Sane quæ jam diximus, ad plura nova hac de re pervestiganda aditum parant.

Proxime istas ædes exterorum aditu, elegantiæ causâ, frequentatur ecclesia S. Andreæ de Valle, de cujus picturis magnificisque capellis sexcenties actum.

» FLAMINIUS VACCA. In platea olim *di Siena*, vocata, » quo loco Theatini ecclesiam S. Andreæ jam exstruunt, cum » fundamenti ponendi causâ excavarent, memini detectam fuisse » truncam columnam ex marmore granito Æthaliæ, quadragin» ta palmorum longitudine, sexque circiter densitate, & sub hu» jusmodi mole reperta est via antiqua lapidibus strata. Æstimo » sane memoratam columnam istuc fuisse transvectam, quia in » eodem plano nulla erant antiqui ædificii vestigia. Sed conti» nuata demissius effossione, pene in creta deprehensa est ingens » statuaria theca, signum sane superbi antiqui ædificii. Colum» nam memoratam in varias partes exsecuerunt, ex quarum una » limen magnum ostii Ecclesiæ confectum est.

Non procul sitæ ædes illæ Farnesianæ, decantatæ per orbem, nec minus artificis manu, quam magnificentiâ celebres. Hic ille Hercules egregie cælatus, Commodus nudus puerum gestans, historia Dirces uno saxo figuris bene multis, notissima omnia. In conclavi quodam inter icones medias marmoreas, eminet

eminet illa Caracallæ ; paris elegantiæ in Urbe, & fortassis in orbe nulla : & tamen facta est cum a pristino splendore artes Romæ declinarent. His pro instituto nostro missis, ea solum proferimus quæ Flaminius recenset, vel ipsa novitate placitura.

FLAMINIUS VACCA. Renuntiatum mihi fuit, quo tempore Antonius de Sancto Gallo palatii Farnesiani fundamenta jaciebat, cum Paulus III. Papa Cardinalis adhuc esset, & magnam anguli partem versus S. Hieronymum exstruxisset, luxari ac diffindi cœpisse angulum. Tum Cardinalis Farnesius, cujus peculio opus excitabatur, D. Antonium objurgavit, ac si inconsideranter egisset. Nihil juvit Antonium quod in creta fundamenta ædificii posuisset, nulla non arte ad ejus soliditatem usum. Stupens igitur ille & anxius animi, utpote artifex summus, quo causam vitii explorare facultas esset, caveam sub angulo pecuniâ propriâ confici jussit, atque eo sese demittens invenit cloacam antiquam in creta structam latissimamque, quæ a campo de Flore in Tiberim tendebat. Posthac vero an quispiam secure ac fidenter agat, etiamsi in ipsa creta fundamenta jecerit.

FLAMINIUS VACCA. Narrabat mihi anni multi sunt lithurgus quidam, avum suum, qui tempore Sixti IV. vixit, in Antoniniana vidisse insulam marmoream figurarum pedibus truncisque corporum onustam, atque cymbam item marmoream, vectoribus, sed diruptis & mutilis, refertam ; quæ cymba in insulam navigabat : ibidemque labrum ex marmore granito. Et vera certe referebat ille : nam Paulus III. labrum ex granito reperit, quod in ejus Palatio restauratum suspicimus. Labrum porro alterum ipsi simile Paulus II. ab Antoniniana extulerat in plateam S. Marci. Sub hæc Cardinalis Farnesius ipsum in plateam suam advehi jussit, ut par cum pari consisteret. Ambo igitur in Antoniniana fuerant. At cymba quorsum abierit ignoratur. Nec dubitandum, ipsam, cum diu navigasset in aqua, in furno calcario navigandi finem fecisse. Ibidem repertæ sunt duæ illæ Herculis statuæ, quæ jam in impluvio Farnesiano erectæ suspiciuntur ; indidemque columnam grandem ex marmore granito eduxit Dux Cosmas, advexitque Florentiam ad plateam S. Laurentii : erectamque quo loco victoriæ de Petro Strozzio reportatæ nuntium accepit, in memoriam bene gestæ rei, victoriæ porphyreticæ typo exornavit.

Verisimile est Antoninum Caracallam, in memoriam victoriæ Britannicæ, qualis in ejus nummis exprimitur, in Thermis suis hoc fabrile opus confecisse, insulâque illâ marmoreâ Britanniam expressisse, ad quam ut navibus appulsum est, cymba istuc cursum dirigens repræsentabatur. Hic monere juvat thermas Antoninianas, plerumque Antonianas a Flaminio & aliis, demtâ syllabâ, nuncupari. Quod vitium non hodiernum est; inscriptio quippe antiqua, de qua superius actum p. 149. ANTONIANA, demtâ pariter syllabâ, præfert; videlicet, tædio repetitæ syllabæ NI, quæ ingratum edit sonum, ademtâ alterâ, nomen detruncari vel antiquitus impetratum a consuetudine fuit.

CAPUT XIX.

DIES DECIMA SEXTA. De columna & foro Trajani nova quædam. Germana ejusdem columnæ inscriptio. Peristylium interius fori Trajani. Monumenta antiqua recens eruta. Sepulcrum familiæ Cæsenniæ singulare. De templo boni Eventûs. De thermis Agrippæ & de hypocaustis subterraneis. De circo Flaminio. Castor & Pollux cum equis ubi reperti. De porticu Octaviæ. DIES DECIMA SEPTIMA. Semo Sancus. Singularia effossa ad portam Portuensem. Ecclesia S. Mariæ Transtiberinæ. Epitaphium Quotvultdei effossum. Labrum insigne. DIES DECIMA OCTAVA. Jani aræ frequentes ad portam Aureliam. Insignia epitaphia ibidem.

DECIMA SEXTA DIE initium ducatur a columna Trajana, quam Senatus populusque Romanus victoriis ejusdem Augusti insculptam undique, erexit. Interiori cochlearia scala in fastigium ascenditur, ubi olim statua Trajani urnaque cinerum ejusdem, queis subductis substituta fuit statua S. Petri Apostoli. Hæc trita. Sed nova præclaraque recenset insignis sculptor.

FLAMINIUS VACCA. Memini proxime columnam Trajanam, ad locum qui jam dicitur *Spoglia Christo*, effossa fuisse vestigia arcûs triumphalis, cum multis sculptis historiis, quæ jam in ædibus D. Prosperi Boccapaduli, tunc regionis præfecti, servantur. Ibi Trajanus eques fluvium trajiciens, & captivi ducebantur iis similes qui in arcu Constantini, eodem sculpturæ modo, comparent. Reque diligenter explorata comperi & certum habeo, eadem quâ columna illa artificis manu concinnata fuisse. Æstimoque circa columnam majorem fuisse columnationem quadram; ita ut singulæ quadrati facies arcum haberent. Liquidum est Constantini arcum aliunde exportatum fuisse: nam sculpturæ ad basin, quæ Constantino Imperatore adornatæ sunt, Constantiniani sæculi barbariem olent. Neque vereor adfirmare arcum Constantini aliquem esse ex quatuor istis arcubus. Quod sane ideo conspicuum est, quia sculpturæ subliminiores quod ad historias spectat, eâdem sunt quâ columna ipsa Trajana, manu elaboratæ. Et sane Trajani effigies, historiæque in arcu repræsentatæ, ad Trajani gesta pertinent. Neque mirum est basin, quæ facta de integro fuit, quæque solo vicinior, plus læsam igne fuisse. Quamobrem cum necesse fuerit partes inferiores de integro sculpere ut arcus Constantino excitaretur, imperitis illius ævi artificibus hæc tradita provincia est. «

Quæ hîc de Trajani foro Flaminius habet, scite observata sunt: nam quod ait ex foro Trajani in arcum Constantini ornamenta & anaglypha, quæ aureum sculptoriæ artis sæculum præferunt, exportata & operi admota fuisse; id jamdiu multi suspicati sunt, quorum ille sententiam, quia manum artificum internoscere tot annorum usu valebat, probe asserit. Quæ vero de quatuor arcubus & appositis in foro Trajano utrinque columnationibus narrat ipse, si quidem vera sunt, ut probabiliter æstimatur; fuerint singula fori latera eo structa ritu atque forma a quatuor lateribus, qua videmus forum Trajani in numismatibus repræsentatum: etsi unum ibi dumtaxat extimumque fori latus, quia alio modo non poterat, exhibeatur. Palam autem est in anaglyphis istis atque in ipsa columna, Trajani expeditiones, bella, trajectiones fluminum, victorias, aliaque ipsius militaria gesta, fuisse a peritissimis artificibus in anaglyphis expressa. De columna Trajana, nihil non notum succur-

rit recenſendum. Inſcriptionem autem ejus infimâ lineâ detritam multi reſtituere conati, in varias diverterunt opiniones. Ego vero æſtimo germanam lectionem eſſe quæ ab Anonymo IX. ſæculi ſæpius laudato adfertur: quo tempore, ut quidem credere eſt, integra illa perſeverabat. Sic autem habet ille:

SENATVS. POPVLVSQVE. ROMANVS
IMP. CÆSARI. DIVI. NERVAE. F. NERVAE
TRAIANO. AVG. GERM. DACICO. PONTIF
MAXIMO. TRIB. POT. XVII. IMP. VI. COS. VI. P. P.
AD DECLARANDVM. QVANTAE. ALTITVDINIS
MONS. ET. LOCVS. TANTIS. OPERIBVS. SIT. EGESTVS

Hodie poſtrema verba, rupto marmoris fruſto, ſic mutila ſunt, TAN......... BVS SIT EGESTVS. quæ alii ſic reſtaurant TANTIS RVDERIBVS; alii TANTIS OPIBVS; alii TANTIS EX COLLIBVS; alii, TANTIS MOLIBVS; alii demum ut Marlianus veram attigere lectionem, TANTIS OPERIBVS. Nemo enim arbitretur Anonymum noni ſæculi conjecturis inſcriptionem reſtituiſſe, ſed qualem ſuo tempore legebatur integram intactamque exaraſſe.

» FLAMINIUS VACCA. Joannes Georgius Cæſarinus,
» cujus alibi in ſchedis hiſce mentio, columnam emit grandem
» ex marmore *Cipollino*, quæ ſtabat adhuc erecta in foro Traja-
» no in ædibus Sebaſtiani *Piglia l'Arme*, ipſamque magno pecu-
» lio eductam advexit in hortum ſuum proxime S. Petrum in
» vinculis: quam ibidem, ligato ad columnæ pedem urſo, im-
» poſitâque faſtigio aquilâ, iſthæc enim inſignia ejus ſunt, erigere
» in animo habuit. Verum ipſo morte præoccupato, interceptum
» tam bellum conſilium fuit.

Marmor vernaculo idiomate *cipollino*, vel *ſipollino* nuncupatum, Romæque non infrequens, hujuſmodi eſt, ut fractum ceu in ſquamas & folia abeat, quaſi cæpe, hinc *Cipollino* dictum: eſtque album, ſed maculoſum, nec tanti pretii.

» FLAMINIUS VACCA. Cum in platea columnæ Traja-
» næ nuper domûs cujuſdam fundamenta ponerent, detecta fuit
» antiqua platea ſtrata marmoribus, & fruſtis flavi marmoris,
» quæ æſtimo variis ordinibus belle compoſita & coagmentata

fuisse. Nihil non exspectandum erat ex magnificentia Trajani. «
Dum autem cellæ vinariæ conficiendæ terram excavarent, in- «
ciderunt in tria columnarum fragmenta ex marmore statuali, «
quinque palmorum diametro. Trunci porro columnarum tre- «
decim palmorum longitudine erant. Hæ columnæ circum Tra- «
jani forum peristylium constituebant : in medioque fori erat «
columna immanis illa, Trajana dicta, historiis insculpta. «

Columnæ diametro quinque palmorum, id est, pedum trium & quatuor pollicum, si quidem ordine Corinthio sint, ut erant illæ Trajani fori, quinquaginta palmorum, sive triginta quatuor pedum sublimitate fuerint oportet; quæ columnæ uno saxo singulæ erant & columnationi interiori fori usui erant.

E vicino sunt ædes S. Marci a Paulo II. structæ, ubi commorantur Reipublicæ Venetæ Oratores. Iis adjuncta ecclesia antiquissima est, plateaque S. Marci dicta. Ibidem in ædibus Eminentissimi Cardinalis Bullonii, insignia veterum monumenta, vidimus, in portu Tiberino nuper effossa. In iis statuæ binæ prægrandes, alia Senatoris cujusdam, ut ex cultu notum; alia uxoris ejusdem, vestimentis ævi sui exornatæ, inaures gestantis aureas, in quarum altera Jovis, in altera vero Junonis effigies. Pueruli item eorum filii inerat statua affabre scalpta. Urnæque binæ cineritiæ, ollarum instar, unius atque dimidii circiter pedis altitudine, ramis atque frondibus circum insculptæ. Ad hæc sepulcra familiæ Cæsenniæ, cum inscriptionibus bene multis. Singula hîc ordine, qualia mihi a D. de Serte viro nobili, transmissa sunt, consignare visum.

Sepulcrum marmoreum palmis duobus, atque uncia una oblongum, altum duobus palmis totidemque unciis, in cujus extremis utrinque pueri singuli faculas gestantes: in medio sequens epitaphium legitur.

D. M.
CAESENNIA NY
MPHICE CAESENNIO
ITALICO FILIO B. M.
FECIT QVI VIX. AN.
XXVII. M. VI. D XXVIII

Sepulcrum aliud, five urna grandior, novem palmorum longitudine, altitudine vero duorum, in cujus extremis capita bubula pendulis hinc & inde fertis. Ab altero minori latere fcyphus, ab altero patera, quæ fymbola in tumulis frequentia. Epitaphium fic habet:

2.

D. M.
CAESENNIAE GALENES
M. D.
ITALICVS. F

Urna item marmorea, longitudine decem, altitudine duorum palmorum cum infcriptione fequenti.

3.

D. M.
L. FABRICI. L. F. PAL
CAESENNI. GALLI. EQ. ROM
PONTIF. L. L. SCRIB. AEDILIC.
OMNIBVS HONOR IN COST. F.
ITALICVS. P. DIGNISSIMO

Urna alia quæ marmoreâ tabulâ occludebatur.

4.

D. M.
L. CAESENNI
CRESCENTIS
MEDICI Q. VIX. AN
XXX

In alia urna.

5.

DIS
MANIBVS
CAESENNIAE
EROTIDIS
A. CAESENNIVS
HERMA
ARAM. ET STATVAS FECIT
SIBI ET CONIVGI SVAE DE SE
BENEMERENTI

In alia.

6.

A. CAESENNIO
HERMAE

In alia.

7.

A. CAESENNIVS GALLI
HERMA
A CAESENNIVS ITALICVS
CAESENNIA L. L. EROTIS VXOR
FECERVNT SIBI
LIB. LIBERT. POSTERISQ. EORVM
SEPVLCRVM MACEREIS CIRCVMCLVSVM
IN FR. P. CCC. IN AGRÔ P. XCVI
Q. F. IVG

Prima lectu facilis est ; in secunda M. D. lege : *Matri dulcissimæ Italicus fecit.* Quartam sic lego: *Dis manibus Lucii Fabricii*

Lucii filii Palatini, Cæsennii Galli equitis Romani, Pontificis, Lucii Liberti, scribæ ædilicii, omnibus honorati, in costa fecit Italicus patri dulcissimo. Negotium facit illud, *Lucii Liberti*; non modo enim Pontificis munus liberto non convenit, sed etiam scribæ ædilicii officium libertis non competere pugnat Fabretus de Inscriptionibus. Hunc nodum aliis solvendum mittimus. *In costa fecit*, id est, a latere monumenti: *in coxa* alias legitur, id est, interprete eodem Fabretto, in angulo. In quinta aræ sepulcralis & statuarum mentio. Hincque ediscimus statuas superius memoratas, Cæsennii Hermæ & Cæsenniæ Erotidis esse. In septimæ postremis lineis: *Sepulcrum macereis circumclusum in fronte pedes trecentos: in agro pedes sex & nonaginta, qui faciunt jugerum*, id est, trecentis pedibus longum, nonaginta sexque latum. Quanta amplitudine nullum vidimus sepulcrum.

Eodem loco singularis pulcritudinis marmora, variis vividisque coloribus distincta, eruta sunt. Effossus ibidem est annulus aureus insertam habens corneolam insculptam lupercali aut Bacchanali nudo, columnæ innixo, flagellum manu tenenti.

Haud procul sita est ecclesia Jesu, qua ornatior altera Romæ non habetur. Ibi capella S. Ignatii recèns structa infinitis splendet ornamentis, ut vix similis in Urbe compareat; cujus descriptionem aliis pro more nostro mittimus. In ædibus Alterianis proxime sitis bibliotheca videtur libris instructissima, atque etiam mauscriptis non paucis, quorum nullam excerpsimus notitiam. Inde venitur in Cæsarinas ædes, in quarum vicinia quædam eruta recenset sculptor præclarus.

» Flaminius Vacca. Pone ædes Juliani Cæsarini tem-
» plum vidi antiquum, rotundâ formâ, columnis ex peperino
» fultum, quas æstimo marmorario cœmento obductas fuisse.
» Adsunt adhuc muri prægrandes, ex quadris saxis peperinis con-
» fecti: specimen sane perampli ædificii. In vicinis porro cellis
» vinariis compluribus, ejusdem ædificii series comperitur. Opinor
» neminem auctorem hæc commemorare; quod ideo fortasse
» evenerit, quia domibus obtectum ædificium, in conspectum
» non cadit. Quoquo modo sit, res est observatu digna.

Quid si dicatur templum de quo Flaminius, fuisse boni Eventus proxime thermas Agrippæ, de cujus situ hactenus disputatum est. Locus certe apprime consentit: etsi, ut pedetentim in hisce procedendum, nihil ausim decernere. Templo boni Eventûs

Eventûs adjuncta erat porticus amplissima, cujus hodie ne vestigium.

Flaminius Vacca. A patre meo Gabriele Vacca « accepi, cum Cardinalis de Valle, spe reperiundi thesauri, in « thermis Agrippæ excavare jussisset; inde erutam fuisse coronam « magnam civicam Imperialem, æneam, auro obductam: & « quia speciem quamdam placentæ ferebat, quam tum Romæ « vulgari usu *Ciambellam* vocabant; exclamant operæ: *Ecce* « *Ciambellam*, & munusculi accipiendi causa Cardinalem subito « adeunt, clamitantque: Incidimus in *Ciambellam* æneam. Elapso « quodam tempore, caupo quidam hoc loco *Ciambellæ* insigne « posuit; quo factum ut *Ciambellæ* nomen vicus retineret. «

Hunc Flaminii locum Martinellus in *Roma ricercata* adtulit: cæteraque exquisitiora reliquit, & iis quæ Pompeii statuam spectabant solùm adjectis; reliquas omnes hactenus intactas Flaminii observationes prætermisit.

Flaminius Vacca. Ædes quas jam incolo, structæ « sunt ad memoratas Thermas: cumque excitando parieti solum « explorarem, aquam reperi: & cùm palo ferreo terram contingere « vellem, in marmoream molem incidi, ulteriusque rimando, « ut quid id esset perspectum mihi foret, manu contrectando « capitellum Corinthium internoscens, a cornu capitelli « ad zophorum usque deveni, ac deprehendi esse altitudine « palmorum quatuor, simileque iis quæ in porticu Pantheonis « comparent. Et quia mihi aqua impedimento erat, misi consilium « struendi. Ibidem cum cellam vinariam adornarem, incidi « in struem, canalibus bene multis, qui lateritiis ex tabulis « confecti erant, perforatam. Hi haud dubie deducendæ in « hypocausta aquæ calidæ usui erant. Subtusque reperi pavimentum « olim permeandis subterraneis hujusmodi ab antiquis usurpatum, « tabellis marmoreis ab utroque latere vestitum, subjectumque « pavimentum firmissime structum, pilis bene multis fultum « erat. Inter binas autem pilas ignis olim supponebatur, ibidemque « in cineres & carbones incidimus. Vacuum itidem « grande inveni, vestitum plumbeis laminis, quæ clavis æneis « fixæ erant, columnas item ex granito marmore mediocris altitudinis « deprehendi. Tuncque demum structo muro destiti ab « ulteriori perquisitione. «

.Ll

» Sub arcu nostro voluit pater meus cellam vinariam ædifica-
» re, inciditque in fragmenta multa coronidum, quorum unum
» longitudine palmorum tredecim, laditudine octo, lithurgo
» vendidit, qui illo est usus pro sepulcrali tabula Melphitani Du-
» cis, quæ in ecclesia *del popolo* conspicitur.

» Recordor Victorios cum ædium suarum fundamenta jacere
» vellent, invenisse scalam grandem, qua ad thermas Agrippæ
» adscensus erat. Hujus gradus marmorei multum obesi ac detri-
» ti erant. Haud dubie hic aditus thermarum præcipuus erat.
» Tanta fuit porro scaturientium aquarum copia, ut nihil ulterius
» rimantes fundamenta ponerent.

Insignia de thermis Agrippæ nobis hic aperit Flaminius, & vaporarium sive hypocaustum describit quale a Dione atque Plinio recensetur. Prior lib. LIII. sic habet: *Agrippa vaporarium Laconicum fecit. Laconicum autem dicitur id genus balnei, quoniam hic tum nudari corpora, tum inungi oleo præcipue videbantur.* Plinius vero l. XXXV. cap. IV. *In Thermarum quoque calidissima parte marmoribus incluserat parvas tabellas, paulo antequam reficerentur sublatas.* Vaporarii porro illius Laconici formam exprimit Flaminius, cum ait pavimentum firmissimum pilis sustentatum fuisse; ita ut inter pilas hujusmodi, ignis pavimento & hypocausto calefaciendo subjiceretur; id autem vaporarium, perinde atque Plinius, marmoribus vestitum narrat. Columnis ornatas thermas, eadem quâ porticus Pantheonis capitellorum formâ Flaminio narrante discimus. Scalam autem ita detritam usu fuisse nihil mirum, quia thermas hasce, quæ priùs privatæ fuerant, testamento suo publicas fecit Agrippa.

Hinc lustratâ S. Caroli *in Catinari* ecclesiâ, cujus ornamenta notissima, itur in Matthæias ædes, statuis, anaglyphis, marmoreisque mediis statuis, elegantiâ singulari cælatis, refertas. Ad istas usque ædes pertingebat circus Flaminius, qui regioni suæ nomen indiderat: ejusque, ineunte sæculo XVI. vestigia, Fulvio ac Ligorio narrantibus, supererant, necnon gradus spectanti populo destinati. Ibidem erat templum Neptuni, ut iisdem in locis deprehensa inscriptio testificabatur, quam quia Nardinus mendose adtulit, hic sanam damus.

ABSCANTO AVGVSTI LIB.
AEDITVO AEDIS

NEPTVNI QVAE EST IN CIRCO
FLAMINII
FLAVIVS ASCANIVS ET PALLANS
CAES. N. SERVVS ADIVTORA
RATIONIB
PATRI PIISSIMO FEC

Haud procul versus Tiberim, occurrit theatrum Marcelli ab Augusto excitatum, jamque in ædes Sabellorum commutatum, ita ut theatri magnificum hodieque specimen supersit. Eratque duobus columnarum ordinibus instructum, Dorico scilicet & Ionico: & quod observatu dignum, Doricæ columnæ nulla basi fultæ in plano erigebantur. Theatrum perinde atque alia hemicyclus erat, sive medius circulus undique clausus: Amphitheatra vero, rotunda foris, intus ovata, ut habet Theodoricus rex epist. 42. apud Cassiodorum: *Cum theatrum, quod est hæmisphærium, Græcè dicatur; amphitheatrum, quasi in unum juncta duo visoria constat esse nominatum: ovi specie ejus arenam concludens, ut concurrentibus aptum daretur spatium, & spectantes omnia facilius viderent, dum quædam prolixa rotunditas universa collegerat.* In ædibus Sabellianis C. Popilii equitis, cui Sabello cognomen, erecta statua conspicitur, a quo unâ, ut credere est, ducti nominis similitudine, originem derivant Sabelli.

E vicino Judæorum sedes sunt, pro numero populi angustis limitibus circumscriptæ. Ii, ut habet Anonymus mox edendus, XIII. sæculo ad pontem Ælium, hodie S. Angeli, habitabant.

FLAMINIUS VACCA. « Memini proxime Tiberim, quo jam loco Ebræorum synagoga consistit, tempore Pii IV. erutos fuisse gigantes duos, qui singuli singulos equos manu ducunt: ii advecti in Capitolium, jam in summo scalæ ad extremum plateæ erecti sunt. Erant qui dicerent esse duos Pompeios; alii quia petasos, dimidii ovi formam habentes, in capite gestant, Castorem & Pollucem esse putabant; alii aliud arbitrabantur. Verum artifex mediocris peritiæ fuit, qui vitæ animique nihil in figuris expressit. »

Porticus Octaviæ, ut in fragmentis vestigii veteris Romæ, ingens spatium occupabat, complectebaturque ædes Jovis & Junonis. Prima ædes memoratur supra ad fragmentum Anonymi

ab Mabilonio nostro editi, eratque peripteros, alia vero nullam in circuitu porticum habebat. Ejusdem porticûs vestigia quædam supersunt prope S. Gallam sive S. Mariam in Porticu, quam æstimabat Andreas Bufalinus, a Petro Bellorio allatus, esse Junonis ædem. Ecclesiam vero S. Nicolai in Carcere ædem Jovis esse arbitrabatur. In utraque æde proprii numinis, Jovis scilicet & Junonis, elegans statua erat. Sic Plinius l. 36. c. 5. *Intra Octaviæ vero porticum in æde Junonis ipsam deam Dionysius & Polycles; aliam Venerem eodem loco Philippus, cætera signa Praxiteles. Item Polycles & Dionysius Timarchidis filii Jovem, qui est in proxima æde, fecerunt.* Porticum Octaviæ contingebat ædes Herculis Musarum, ideo ipsa porticus, Octaviæ & Herculis vocatur in memorato vestigio.

DECIMA SEPTIMA DIE a ponte Fabricio, jam *di quatro capi* dicto, transmittitur in Tiberinam insulam, quæ olim Mesopotamia a decurrentibus hinc & inde fluminis ramis vocitabatur. Ibi non pauca observatu digna consulto, quia passim feruntur, prætermittimus. In horto Franciscanorum S. Bartholomæi hodieque erecta conspicitur famosa illa inscriptio, SIMONI SANCO DEO FIDIO, &c. in marmore trium pedum sublimitate, unius latitudine: cujusmodi lapides, cippos olim vocatos novimus. Eam inscriptionem putant nonnulli fucum fecisse S. Justino Martyri, qui hæc de Simone mago in eadem insula legisse se commemorat. De S. Cæciliæ ecclesia, quæ post trajectum alterum fluminis ramum ad Transtiberinam regionem in primis occurrit, & multis nominibus spectabilis est, nihil nisi vulgare suppetit adferendum.

Haud longe distat porta, Portuensis dicta, quia ad portum Romanum ducit, in cujus vicinia non pauca eruta memorat sculptor noster.

» FLAMINIUS VACCA. E regione Cæsarinæ supra me-
» moratæ (p. 167.) ad ripam Tiberis, est porta Portuensis, ita
» nuncupata quia istac iter est ad Portum Romanum; ibidem sita
» est vinea Victoriorum, ubi memoriâ meâ detectæ sunt statuæ
» bene multæ, & capita philosophorum atque Imperatorum,
» quæ duabus in cameris divisis, alteraque alteri a dorso hæren-
» tibus servabantur. Deprehensa quoque sunt ibidem multa scul-
» ptorum instrumenta. Puto istuc advectas fuisse statuas, ad con-
» cinnanda aliisque usibus aptanda; imo potius deturpanda hæc

sculptoriæ artis opera : ac deinceps intercedente quodam pontificio edicto, denuo suffossa fuisse. Horum magna pars jam exstat in ædibus Victoriorum ; sed Cardinalis Farnesius elegantiora sibi selegit. «

FLAMINIUS VACCA. Quingentis a memorata porta passibus, in vinea Antonii Velli, Pasquinus etiam tunc impositus basi ex topho, deprehensus est. Non æstimo tamen istic antiquitùs fuisse, cum nulla alia ibidem antiquitatis vestigia compareant. Sed quum primùm vineam istam consererent, quia Pasquinus ab umbilico eminebat è terra, molestiamque inserentibus adferebat, ab iisdem rusticis ligone marraque medius diruptus est. Sed gladiator qui in manibus ipsius efflat animam, quia totus extra terram in solo erat, salvus evasit & integer. Cum autem Dux Ferdinandus Romam, acceptum magni Ducis coronam venit, multa monumenta diligenter inspexit, & Pasquinum istum diligentius exploratum quingentis nummis emit. Is jam Florentiæ exstat, socius alterius hujusmodi, quem coemit a Paulo Antonio Soderino : is fuerat in Mausoleo Augusti detectus. «

Pasquinos vocat Flaminius, uti quidem ex narrandi modo æstimatur, statuas quæ Pasquinum illum famosum prope Navonam plateam situm, referebant. Eratque Pasquinus ille decantatus, ut in trunco multis partibus mutilo internosci potest, statua militis cujusdam, quæ peritam fabri manum præfert.

Memini extra memoratam portam, duobus circiter ab Urbe milliaribus, in loco jam *Fogalasina* dicto versus Tiberim, tempore Gregorii XIII. in cannis, inventos fuisse Consules multos marmoreos cum basibus suis & inscriptionibus. Inerant item columnæ longitudine triginta palmorum ex marmore gentili, quæ exsectæ, & Capellæ Gregorianæ adornandæ usui fuere ; Consules, qui a mediocribus artificibus elaborati, in locis variis per Urbem sparsi conspiciuntur. «

Alia bene multa in Transtiberina regione, inspectu digna sunt, quæ nos ipsa die visimus ; ecclesiæ videlicet S. Chrysogoni, S. Francisci de Ripa, SS. Cosinæ & Damiani, quæ pro more nostro, quia plerumque descripta, mittimus. Deinde conscenditur in ecclesiam S. Petri in Montorio, ubi tabella Transfigurationis, præstantissimi pictorum Raphaelis Urbinatis præstantissimum opus, omnium exterorum pariter & incolarum

aditu frequentatum, neminique non notum, ut & cætera ecclesiæ ornamenta, quæ vulgata plerumque fuere.

Ad pedem collis conspicitur ecclesia B. Mariæ Transtiberinæ antiquissima, quo loco tempore ortûs Domini fons olei scaturiisse, & usque ad Tiberim manasse fertur, ut memorat inscriptio in fornice posita:

In hac prima Dei matris æde
Taberna olim meritoria
Olei fons e solo erumpens
Christi ortum portendit.

Ibidem nuperrime eruta fuit inscriptio sepulcralis, a viro amiciss. Justo Fontanino transmissa mihi, sicque habet, nullis emaculata mendis:

HIC REQVIESCET QVODVVLTDEVS HO
NESTE RECORDATIONES VIR QVI VIC
XIT ANNOS LVI. DEPOSITVS IN PACE
DIE V. IDVS OCTOBRES CONSS DD NN
ARCADIO AVG QVATER ET HONO
...O AVG TER CONSVLIBVS

Epitaphium ex consulatûs nota, anno Christi 396. editum deprehenditur. Illo ævo non pauci erant, qui piis sententiolis nomina propria concinnarent: v. g. *Quodvultdeus*, *Deogratias*, *Habetdeum*, *Adeodatus.* Observatur hic repetitio vocis *Conss.* quæ in fine inscriptionis iterum exprimitur integra, *Consulibus.* Illud item *ter* & *quater* a primæva illa Latinæ linguæ elegantia abhorret: nam ter & quater Consul, in numismatibus & inscriptionibus primævæ illius ætatis vulgo non exprimit præsentem consulatum; sed tertiùm & quartùm Consul dicitur.

Hæret ecclesiæ S. M. Transtiberinæ cœnobium S. Callixti nostrorum Cassiniensium, ubi degit vir nobis amiciss. del Miro, eruditione & Græcæ linguæ peritiâ clarus, Bibliothecæ Vaticanæ custos alter. In sacello quodam puteus exstat, in quem projectum narrant S. Callixtum papam.

In reditu, proxime pontem Sixti, occurrit ecclesia S. Joannis de Malva, ubi effossum ingens labrum narrat Flaminius Vacca.

» Trajecto ponte Sixti, in Transtiberinis partibus, ubi sita est
» ecclesia sancti Joannis de Malva, memoriâ meâ erutum fuit la-

brum immane belliſſimum, ex marmore nigricante Africano, « viginti circiter palmorum longitudine. Magnus porro Dux Hetruriæ Ferdinandus, qui tunc temporis Romæ Cardinalis erat, « labrum emit, & in hortum ſuum ad Trinitatem in monte Pincio advehi juſſit. Quia vero labrum ab ima parte ſpiſſiſſimum « erat, auctor fui Domino Cardinali ut duas inde tabulas exſcindi curaret: morem ille mihi geſſit. Tabulæque illæ immanis latitudinis etiam nunc in eodem horto ſuſpiciuntur. «

DIE XVIII. Janiculum petimus & portam Aureliam. Janiculi nomen a Jano manaſſe fertur, unde in eodem monte nec procul Aureliâ portâ, duodecim aræ Jano dicatæ erant; iſtiſque item in partibus Janus Septimianus exſtabat olim. Via Aurelia ſepulcris inſignibus frequentata erat, quæ jam omnia ſublata. Villæ plurimæ ibidem occurrunt; in iis Corſinia, ubi epitaphiorum vis magna, dum Romæ verſarer, effoſſa eſt. Huic vicina Pamphilia, & amplitudine, & ſtatuarum frequentia, picturarumque pulcritudine nobilitata; ſed iſthæc, utpote nemini non nota, de more prætermittuntur. E vicino eccleſia S. Pancratii Martyris, olim Benedictinorum, jam Carmelitanis nudipedibus ceſſit. Iſtic cœmeterium Calepodii, cujus difficilis jam aditus; nam decidente terra obruti meatus multi ſunt: non omnes tamen interclusi, & qui adiri poſſunt, altitudine conſpicui, ac inſtar Neapolitani cœmeterii, ſemitas aliis profundiores, camerellis paſſim inſtructas, habent; atque ita ſubterranea ſubterraneis impoſita ſunt.

FLAMINIUS VACCA. Extra portam S. Pancratii, in vinea Antonii Galleſii, vidi ſepulcra bene multa marmorea cum « epitaphiis, quorum unum hæc ſolummodo verba præferabat: « AETERNALI SOMNO: in alio ſic legebatur: IN TEMPORE QUOD NON COMBURITUR. At puto iſtæc viſa fuiſſe a D. Petro Leone Caſtello, qui, utpote peritus, opportunam iis interpretationem aptaverit. «

Inſcriptiones aliæ quædam a Raphaele Fabretto editæ, hæc præferunt: *Somno æternali*; præmiſſis nonnumquam litteris D. M. *Dis manibus*, aliquando omiſſis. Alteri epitaphio, *In tempore quod non comburitur*, neſcio an uſpiam ſimile repertum.

Eadem die ædes permultas in Tranſtiberina regione inſpeximus, quæ elegantiâ & ornamentis cujuſvis generis exteros omnes ad ſui ſpectaculum evocant, in Romanis hodiernis recenſionibus fuſe minutatimque deſcriptæ.

CAPUT XX.

DIES XIX. & XX. Moles Hadrianæa. De ſeptem mundi mirabilibus commutatis. Inſcriptiò in domo Raphaelis Fabretti reſtituta. De Vaticani nominis origine. Mauſoleum Reginæ cujuſdam inſigne. Bibliotheca Vaticana. De Bibliis antiquis ejuſdem. De codice Virgilii olim S. Dionyſii in Francia. Statuæ pontificiæ elegantes. De variis Urbis deſcriptionibus, & de ratione conficiendæ accuratioris. Anonymi opuſculum de Mirabilibus Romæ, & notæ quædam.

DIES XIX. & XX viſendis Leoninæ urbis monumentis, Vaticano templo, Palatio, Bibliothecæ inſumimus. Trajecto Ælio ponte, qui jam S. Angeli dicitur, occurrit arx illa celebris S. Angeli in mole Hadrianæa, quæ jam ſuis omnibus, queis ſplendebat olim, ornamentis ſpoliata, turris ampliſſimæ formam retinet. Eo ſepulcro par in Urbe nullum, quando ſcilicet columnis, ſtatuis, anaglyphis, aliiſque omnis generis ornatibus fulgebat, faſtigiatum variis columnationum ordinibus; nullique Romano ædificio magnificentiâ concedebat, unum ſi forte excipias Capitolium, quod inter ſeptem orbis mirabilia medio ævo cenſebatur, ut in codice Græco XIII. ſæculi in bibliotheca viri clariſſ. & amiciſſ. Baluzii legitur. Ibi enim ſeptem orbis mirabilia hoc numerantur ritu. 1. Thebæ Ægyptiacæ. 2. Babylonis mœnia. 3. Mauſoléum. 4. Pyramides. 5. Coloſſus Rhodius, quem quidam (ſic ibidem) aiunt columnam æneam eſſe 600. cubitorum. 6. Capitolium Romanum. 7. Templum Hadriani Cyzicenum. Ubi pro Pharo Alexandrino, templo Jovis Olympii, templo item Dianæ Epheſinæ, quæ primitùs inter ſeptem orbis mirablia locum habuerant, ſubſtituta videmus alia; videlicet Thebas Ægyptiacas, Capitolium & templum Hadriani Cyzicenum. Neque potuit a deletis ac ſolo æquatis priſcis aliquot monumentis, mutationis hujuſmodi occaſio oboriri, quando Thebas Ægyptiacas, quarum excidium diu

diu aliorum, quæ inter mundi mirabilia priſce accenſebantur, ruinam præverterat, ſubſtitutas illorum loco videmus. Sed mutandi ratio non una fuit: nam Thebæ Ægyptiacæ, quæ primas tenent in Baluziano codice, ex opinione quadam quod eæ, utpote præſtantiores aliis quæ inter miracula orbis numerabantur, inconſiderate prætermiſſæ fuiſſent, inductæ ſunt & primo loco poſitæ. Capitolium, quia certatim Auguſtorum, longâ ſerie, ornamentis variis decoratum, ditatumque fuit, priſcorum tandem orbis miraculorum multa ſuperavit; itidemque templum Hadrianéum, alia quædam a ſepteno illo numero deturbavit.

Eodem itinere, quà itur ad S. Petrum Vaticanum, ad dexteram occurrit eccleſia S. Mariæ Tranſpontinæ, ut vocant, eſtque Carmelitanorum. Iſtic degit R. P. Franciſcus Laterræus Toloſas, doctrinâ atque ſacræ Theologiæ peritiâ cum primis celebris.

E vicino ſedes habuit Raphael Fabrettus, rei antiquariæ ætate ſua Romæ princeps. Huic, cum jam in ſtudio boniſque artibus conſenuiſſet, quadam neceſſitudine junctus ſum: at feram amicitiam invida mors oppreſſit. Habebat ille domi veterum monumenta non pauca, inciſas gemmas, lapides, inſcriptiones. In iis quædam inſcriptio Græca inverſa, muro adfixa, quam aliena uſus manu & opera vir doctus, Latine verſam in libro ſuo de Inſcriptionibus edidit: ſed vitiatam, neque ita commode explicatam. Hîc nos ſartam & purgatam adferimus.

ΜΗΝΟΦΙΛΟΝ ΤΑΦΟϹ ΟΥΤΟϹ ΕΧΕΙ ΠΟΛΥΠΕΝΘΕΑ
ΠΑΙΔΑ ΟΝ. ΧΑΡΙΤωΝ ΤΡΙϹϹωΝ ΠΑΝΕΠΗΡΑΤΟΝ ΕΙΔΟϹ
ΕΧΟΝΤΑ ΑΙΝΟΤΟΚΩΝ ΕωΝ ΦΘΟΝΟϹ ΗΡΠΑϹΕ
ΝΟΝ ΚΑΘΟΡΑΤΕ ΟΚΤΩ ΜΟΝΟΙϹ ΕΤΕϹΙΝ
ΒΕΒΙωΚΟΤΑ ΜΗϹΙΤΕ ΠΕΝΤΕ.

Hæc quatuor hexametra ſic in lapide diſtributa ſunt. In ſecunda vero linea ΠΡΙϹϹωΝ habetur in edito, & ex conjectura reſtituitur χρύσεον. Sed neutra lectio germana: palam enim eſt ΤΡΙϹϹωΝ eſſe legendum, *trinarum* ſcilicet, ſive, *trium gratiarum.* Ibidem ΠΑΝΕΠΗΡΑϹΤΟΝ legitur, quod aperte vitium præfert, nam metri rationem tollit, reſtituendumque ΠΑΝΕΠΗΡΑΤΟΝ, quæ vox apud Græcos poetas non infrequens. Hæc

Mm

autem ΑΙΝΟΤΟΚωΝ ΕωΝ ΦΘΟΝΟϹ ΗΡΠΑϹΕΝ, inauſpicatò verſa ſunt: *Malignorum parentum invidia rapuit.* Nam, ut liquidum, hæc eſt ſententia: *Infelicibus parentibus ſors invida rapuit.*

Menophilum ſepulcrum hoc continet, multis lacrymis deplorandum puerum: quem gratiarum trium amabiliſſimà formà præditum infelicibus ſuis parentibus invida ſors rapuit. Quem cernitis, qui annis tantùm octo vixit & menſibus quinque.

τρισσὸς *tertius* & *trinus* etiam ſignificat: & hac poſtrema ſententia δισσὸς etiam *binus* explicatur in lapide illuſtriſſimi Marchionis de Maximis.

Ὤχετο δ' ἐς νεκύεσσι λιπὼν πατρὶ πένθος ἄμετρον
Δισσῆς πληρώσας πεντάδα τῶν συνόδων.

Id eſt:

Abiit autem ad manes relicto patri perpetuo luctu,
Cum expleviſſet duplicis (lunæ) quinas conjunctiones.

δισσῆς ſubaudi σελήνης, ideſt, *duorum menſium quinas conjunctiones*, qui vocum circuitus decem menſes exprimit. Inſcriptio ſuperior Menophili ex cœmeterio S. Agnetis educta fuit.

De Vaticanæ hodiernæ eccleſiæ magnificentia, amplitudine, ornamentis a multis actum: ac nuper ſingulares libri hac de re prodierunt; etſi numquam pro merito tanti ædificii, quod miraculum orbis opportune dicatur: ut quantumvis frequenter adeatur, etiamſi quis ſexcenties ſpectandi cauſâ morem repetat, nunquam ſine ſtupore referat pedem. Sed ne actum agamus, ad deſcriptiones quę omnium manibus teruntur, lectorem mittimus. Non perinde nota ſunt quæ ſculptor noſter iiſdem in locis effoſſa narrat.

» FLAMINIUS VACCA. In platea S. Petri ætate mea ef-
» foſſæ ſunt urnæ grandiores ingenti numero; quarum una ha-
» ctenus ſupereſt, jacetque proxime cuſtodiam Helvetiorum.
» Inſculptæque erant urnæ figuris togatis, libros voluminaque ma-
» nu geſtantibus, nec deerant qui ſerta manibus ſuſpenſa tene-
» rent. Hic olim ſepultos philoſophos atque poetas cenſeo: nam
» Vaticanus a vatibus derivatur. Strobilus quoque ingens æneus,

eodem loco positus, ut multorum narratu edidici, tunc ad pedem «
Hadrianéæ molis deprehensus est, cum ecclesia Transpontina «
vetus instauraretur. Aiuntque strobilum fastigio Hadrianéæ mo- «
lis olim impositum fuisse. «

A. Gellius l. XVI. c. XVII. hæc de Vaticani nomine habet: *Et agrum Vaticanum, & ejusdem agri deum præsidem, appellatum acceperamus a vaticiniis, quæ vi atque instinctu ejus dei in eo agro fieri solita essent. Sed præter hanc causam M. Varro, in libris divinarum, aliam esse tradit illius nominis rationem. Nam sicut Aius, inquit, deus appellatus, araque ei statuta est, quæ est infima nova via, quod in eo loco divinitus vox edita erat: ita Vaticanus deus nominatus, penes quem essent vocis humanæ initia. Quoniam pueri, simul atque parti sunt, eam primam vocem edunt, quæ prima in Vaticano syllaba est: idcirco vagire dicitur, exprimente verbo sonum vocis recentis.* Ita, ut vulgo fit, in Vaticani nominis origine variatur. Ineptum de more Vaticani etymon adferet mox Anonymus de Mirabilibus Romæ. Nihili porro facimus Flaminii conjecturam de sepultura philosophorum & vatum, unde Vaticani nomen ortum auguratur ille: nam memorata superius poetarum & philosophorum capita, diu post ortum Vaticani nomen sculpta sunt. Strobilus ille æneus auratus ingentis amplitudinis, olim in molis Hadrianéæ fastigio positus; jam in ædibus Vaticanis *Belvedere* dictis suspicitur, cum pavonibus hinc & inde æneis inauratis, ex eadem, ut putatur, Hadrianéa mole eductis.

FLAMINIUS VACCA. In fundamentis S. Petri Vaticani, «
versus ecclesiam S. Marthæ, memini in profundo cretæ in- «
venta fuisse lignorum frusta, quatuor circiter palmorum longi- «
tudine & unius densitate, quorum extrema securi aut aliis fer- «
reis instrumentis excisa fuerant. Quæ sane indicio erant, isthæc «
humanâ operâ cæsa factaque fuisse; & quidem, ut æstimare li- «
cet, antequam arca illa Noæ construeretur. Siquidem ipsa cre- «
ta, magni diluvii opus, & quasi sedimentum recedentibus aquis «
relictum est: lignaque illa atque creta ita coaluerant, ut mas- «
sam unam simul conficere viderentur, neque signum aliquod «
effossionis antea factæ supererat. Ligna atro colore, petræque «
instar gravia, imo in lapidem versa erant: audivique reposita «
jacere in vestiario Pontificio. «

Hæc divinando Flaminius; neque satis consultò in antedilu-

Mm ij

vianum tempus hæc cæsa suffossaque ligna rejicit : quasi vero non sat spatii a diluvio ad hæc postrema sæcula effluxerit, ad quaslibet soli mutationes invehendas : cum præsertim superius ipse cloacam memoret, in ipso cretæ medio deprehensam. Quæ sane cloaca, ut conspicuum arbitror, non antiquior Urbe fuit.

» FLAMINIUS VACCA. Postremis Pauli III. papæ annis,
» ut aliis narrantibus accepi, detecta fuit in fundamentis S. Petri
» Vaticani urna grandior ex marmore granito rubro Ægyptio :
» quæ hodie visitur in veteri S. Petri ecclesia proxime altare Vul-
» tùs Sancti. Ibidem jacebat Regina quædam, ceu ramentis au-
» reis vestita : quum primum autem aeri exposita fuit, & formam
» & decus totum amisit. Ibidem deprehensa est gemmarum &
» lapillorum copia ingens, queis Paulus III. ornandæ conficien-
» dæque coronæ usus est. Erat tunc præfectus harumque rerum
» curator, magnificus Joannes Alberinus, qui præsens operi, mar-
» garitas aliquas sibi sepofuit, ætate nimia labefactatas, ita ut in-
» star cæpe in pelliculas solverentur. Hæc patre meo Joannis
» Alberini amicissimo narrante edidici.
» Nihil ultra succurrit mittendum tibi, vir amicissime ; si quid
» postea domina occasio obtulerit, te quam primum commo-
» nebo.

Sic observationes claudit suas Flaminius Vacca : si porro ibidem memorata Regina formam a tot sæculis sepulta servarit, res est sane nihil minus stupenda, quam quæ superius de puella ad viam Appiam, integro corpore vividisque coloribus reperta, diximus.

Jam ad bibliothecam Vaticanam pergimus, ædes enim adjunctas, etsi infinita pene spectabilia complectuntur, quia a multis jam descriptæ sunt, de more transcurrimus. Bibliotheca Vaticana ædificii amplitudine & magnificentia omnes quotquot in orbe sunt, longe multumque superat. Ea ad figuram T constructa, picturis ornata undique est, quæ quia a variis pictoribus adornatæ, non paris omnes artificii sunt. In majori conclavi erigitur columna illa ex alabastrite pellucido : quam opinor ex templo Veneris Sallustiæ eductam, ut supra ad Sallustianos hortos diximus. Codicum istic manuscriptorum ingens numerus : ii Armeniaci, Coptici, Syriaci, Ebraïci, Græci, Latini. Narrabat mihi quidam, ad duodecim pene millia per-

tingere : par codicum numerus in bibliotheca Regia comparet; sed cusorum copiâ Vaticana Regiæ multis partibus inferior est. Ea multis bibliothecis constat; Pontificia videlicet, Urbinensi, Palatina, Alexandrina, quæ postrema accessio Alexandri VII. tempore facta. Qui codices majoris pretii habentur, non enim pro voto lustrare omnes ac evolvere licuit, hi sunt:

Codex Bibliorum Græce charactere, ut vocant, unciali, quadro, sine accentibus, quinti sextive sæculi. Etsi porro paris vetustatis codices viderim; at non numeris suis & partibus absolutos, ut iste Vaticanus est. Nihil sane antiquitate concedunt Vaticano Colbertinus codex, Levitici & libri Judicum partem complectens, cum obelis & astericis; Codex Bibliorum Eminentissimi Cardinalis de Coislin, ex bibliotheca olim Segueriana; Codex RR. PP. Jesuitarum in collegio LUDOVICI MAGNI. Isti omnes charactere unciali sine accentibus sunt. Permultos alios ejusdem vetustatis bibliorum codices vidi, ubi cum ætate nimia characteres pene oblitterati essent, alia superscripta sunt; aliquot hujusmodi superius annotavimus.

Acta Apostolorum aureis apicibus.

Codex Bibliorum Ebraïce, ingentis molis, qui non nisi magno conatu & labore moveri loco & aperiri potest. Eum putant antiquissimum; sed annum fert inscriptio in fine, quæ sic habet:

לשנת חמישה אלפים וחמישים וחמישה לפרט
בחמישה עשר בכשלו

Id est; *anno quinquies millesimo quinquagesimo quinto juxta supputationem, quinta decima mensis Casleu.* Id est, Christi anno 1294.

Monstrant ibidem Virgilii codicem remotissimæ vetustatis, unciali charactere, cum figuris miniatis, non peritæ manûs. Dum evolverem, comperi olim fuisse B. Dionysii, nam in quarto folio legitur: *Iste liber est B. Dionysii*, quæ manus XIII. sæculum præfert: & ne dubium suboriatur ad quem S. Dionysium pertinuerit, quædam fol. 76. conscripta, B. Dionysium in Francia indicant: ubi enim a Virgilio tempestate jactatus Æneas describitur, hæc vernaculo idiomate, eodem circiter quo superiora sæculo conscripta, leguntur: *Vechi comme les gens lesquiex estoient en la mer estoient tourmentes pour le pechié d'une seule chest, a savoir*

Juno : alio quoque loco legitur, *Courtois*. In equitum figuris, ephippia scandulam non habent.

Codex Terentii unciali charactere, Virgiliano non multum ætate inferior. Est ibidem Terentii codex alter IX. sæculo exaratus a quodam Hrodogario, ut ibidem legitur.

Observavi Græcum codicem x. sæculi, quæ est Catena in psalmos, eadem prorsus manu descripta qua codex alter similis in bibliotheca Regia, cujus nobis in editione S. Athanasii non spernendus usus fuit. Quodque singulare est, amanuensis id curavit ut paginæ singulæ in utroque codice eadem semper voce aut syllaba claudantur; neque solum in paginis, sed in lineis quibusque par diligentia notatur.

Ex codicibus autem Vaticanis non pauca institutum nostrum spectantia descripsimus, subministrante nobis codices viro docto Laurentio Zaccaignio, bibliothecæ primo custode. Hæc suo loco publici juris facere destinamus.

Notantur etiam antiquissima biblia Theutonica; at cum primis suspicitur codex Minutii Felicis *de errore prophanarum religionum*. Mitto libros a Martino Luthero, & ab Henrico Octavo Angliæ rege scriptos; necnon codices S. Caroli Borromæi & Cæsaris Baronii, quia istos sponte exhibent adventantibus.

E regione columnæ ex alabastrite, est archivum Vaticanum, plenum instrumentis innumeris, quorum secretis intervenire non licet.

In ædibus ad extremum porticûs sitis, quibus *Belvedere* nomen, est impluvium grande, statuis elegantibus ornatum; in ipso atrio videtur Cleopatra marmorea decumbens, mordente brachium aspide, quo videlicet situ erat quando sibi mortem conscivit: aliæ statuæ nemini non notæ, de Laocoonte diximus supra, Fulvium Ursinum non parum scrupuli injecisse contra vulgatam atque receptam sententiam, qua ferunt eumdem ipsum esse qui ab Agesandro, Polydoro & Athenodoro sculptoribus cælatus est. Venus illa Sallustia, de qua superius in hortis Sallustianis, in angulo quodam impluvii erigitur, cum inscriptione ibidem allata. Reliquæ statuæ Apollinis, Veneris, Antinoi, Commodi notissimæ. In medio areæ, figura Nili decumbentis, quæ notas tesserasque nobilissimi fluvii præfert, videlicet Troglodicas homunciones cymba vectos captandis cro-

codilis; ipsis crocodilis prope adest trochilus avis, qui, narrante Herodoto & aliis, ad purgandos dentes in os feræ sese immittit; ibis item avis, flos loti, hippopotamus: pueri sexdecim totidem incrementi Niliaci cubitus indicant. Tiberis item e regione suis & ipse notis deprehenditur.

Hæc pauca, cum a nobis per otium Romanum observata, tum ex lucubrationibus anecdotis mutuata, publici juris facere visum; missisque illis quæ ad nauseam repetita in Romanis descriptionibus sunt, iis solum dedimus operam quæ vel inobservata, vel minus nota erant: sicubi vero ab instituto hujusmodi paulùm deflexímus, ubi scilicet series ipsa narrandi res non ignotas tangere & describere suadebat; ita carptim memoravimus, ut ne fastidioso quidem lectori stomachum movere possint. De reliquis a me prætermissis adeantur Romanæ hodiernæ recensiones, quibus & antiquæ illius Urbis monumentorumque ejus, & hodiernæ status atque conditio describuntur. Ex bene multæ sunt, pretio atque accuratione dispares, quibus tamen id minime assequuti sumus, ut numeris suis omnibus & partibus absoluta antiquæ Romæ, nam hodiernæ haud similis ratio, descriptione gauderemus; imo vero multo plura retro dimissa, quam recensita sunt: ad hæc, internoscendis quæ supersunt monumentorum reliquiis non par diligentia habita est. Juvat porro quæ de auctoribus singulis diuturna tractatione comperimus, hic ad lectorum commodum adferre.

Qui primi post restitutas in Italia litteras, de urbe Roma scripserunt, missis aliis minoris notæ, sunt Flavius Blondus, Andreas Fulvius, Bartholomæus Marlianus, qui postremus majore quam cæteri accuratione & studio, etsi non ita feliciter in multis, id operis aggressus est: deinde vero Lucius Faunus, & paulopost Pyrrhus Ligorius qui omnem pene ætatem in vestigandis describendisque Urbis monumentis contrivit. Is longe cæteris præstitisset si tanto labori studioque parem eruditionem nactus esset. Verum deficiente litterarum notitia, in multis lapsus est. Hujus scripta pars in lucem edita, pars inedita sunt. Sequitur Onuphrius Panvinius, qui omnes quotquot antea scripserant, eruditis suis lucubrationibus obscuravit. Hi omnes, necnon alii bene multi minoris notæ Urbis ichnographi, suo fructu non carent. Usuque deprehendi, eos qui proximo sæculo simile opus adierunt, non infrequenter neglectis iis qui se

anteverterant, vel in notissimis rebus lapsos esse. Sub hæc Donatus elegans opus edidit, *Roma vetus & recens*, inscriptum, ubi non pauca nova a supradictis scriptoribus prætermissa descripsit: præcipuamque operam navavit, ut si qua in poetis aliisque veteribus Urbi describendæ opportuna essent, ea in medium adferret; figuris insuper opus totum illustravit. At is plerumque conjecturis levissimis aut aperte falsa aut incertissima asserere nititur: insuperque jejuna nimis & pro tanta Urbe manca ut plurimum descriptio est, ut plura prætermittat quam scribit.

Demum Alexandro VII. pontifice prodiit Famiani Nardini liber, cui titulus *Roma antica*, qui primum vernaculo idiomate conscriptus, nuper Latine translatus est, laudatum opus a laudatis viris. Is Rufum atque Victorem antiquos Urbis ichnographos explanavit, iis additis quæ in basi Capitolina ubi recensio locorum, & quæ apud Onuphrium Panvinium ex multis auctoribus collecta comparent; adjectis etiam aliis quæ ipse frequenti veterum lectione omissa ab aliis deprehenderat: nova bene multa aperuit, nec infeliciter in quibusdam situm & formam veterum Urbis ædificiorum deprehendit. Donatum frequenter coarguit, etsi suis ipse nævis non careat: neglectis quippe illis quæ ad manum erant: certissima quæque, & nulli non nota frequenter ipse non in controversiam modo vocavit; sed etiam evertere pro viribus conatus est, ut est illud de plateæ Navonæ etymo, quam pugnat ipse a navis forma non ab Agone derivari: qui si vel proximæ ætatis scriptores consuluisset, comperisset utique decimo-quinto & decimo-sexto sæculo indiscriminatim Nagone & Navona vocatam fuisse, & illud Nagone quasi in agone dictum: alia non pauca hujusmodi errata non infrequenter occurrunt. Videturque sane nihil pensi habere, dum dubia & difficultates perpetuo injiciat, ubi ne vel umbra difficultatis fuerit; vel si revera adsit, talis sit quæ non possit meliori conjectura enodari. Quæ sane dicimus non ut dicam impingamus viro de re litteraria bene merito, sed ut gnarus lector qua cautela opus sit, nonnisi præmisso examine & ponderatis rationum momentis, cum eo calculum ferat.

Opus itaque a tam multis tentatum, longe peritiorem & accuratiorem manum desiderare mecum existimant periti non pauci; quod ut feliciore exitu procedat, quædam observanda sunt, ut

ut apparatu debito ad rem tantam tantique laboris se instruat cui id opus aggredi animus erit.

Primum intercapedines monumentorum Urbis notorum, sciat oportet; quantum scilicet spatii sit inter Pantheonem & columnam Antoninam, inter istam itidem & Trajanam, & sic de reliquis quorum certus situs, & nota vestigia sunt. Inde enim quæ inter hæc a veteribus posita feruntur, & quod ad situm, & quod ad amplitudinem ædificii expeditius internoscentur.

Cum primis curandum esset, ut sicubi inscriptiones eruuntur, non liceat eas loco movere & amoliri, donec ii quibus hujusmodi provincia demandata esset, & locum & inscriptionem litteris consignassent. Plerumque enim inscriptiones, templorum & aliorum, quæ e vicino steterant, ædificiorum mentionem habent, quod non raro per Urbem observatur. Hac autem in re Principis auctoritas interveniat oportet: id si a principio factum esset, bene multa ignota rudera, quid olim fuerint jam conspicuum esset.

Alia peropportuna ratio esset, hactenus neglecta, quâ diversas olim nominum rerumque importatas in Urbe mutationes deprehenderemus. Evolvenda scilicet instrumenta publica, bullæque Pontificum cujuslibet ætatis, quæ nimirum ad ipsam Urbem spectant. Incredibile enim est quantæ inde notitiæ erui possint. In perpaucis certe instrumentis quæ in manus incidêre meas, multa deprehendi queis invecta nominum discrimina dignoscuntur.

Ad hæc, non pauci fuere qui ætatem pene suam in parandis Urbis descriptionibus contrivere, quorum lucubrationes ineditæ alicubi latent. Hujusmodi erat Anastasius Simonetta Perusinus, cui observationes suas miserat Flaminius Vacca; Petrus Leo de Castello ab eodem Vacca memoratus; Andreas Bufalinus de quo Bellorius in fragmento vestigii veteris Romæ. Horum schedæ, sicubi occurrant, concinnandæ Urbis descriptioni magno usui erunt. Nec modo ineditæ illæ schedæ, sed etiam editæ quælibet, præsertim ab indigenis, Urbis ichnographiæ, summâ curâ evolvendæ. Eæ siquidem, etsi nævis suis non careant, aliqua semper experimento atque usu scriptorum comperta utiliaque præferunt. Pari studio eruenda ex bibliothecis opuscula scriptorum medii ævi, qui vel Urbis descriptiones vel diaria & historias adornarunt, qualia illa sunt Anonymorum

Nn

quorum nobis usus frequens in Diario.

Evolvendi insuper scriptores quilibet, supremæ, mediæ, & infimæ ætatis, qui vel data opera, vel carptim & occasione quadam monumentorum Urbis meminere; Martyrum item certamina percurrenda: hinc enim non parum lucis mutuabitur, cui operam his navare cordi erit.

Hoc apparatu hisque notitiis instructus is cui tanti negotii cura demandata, caveat ne conjecturis levibus plus æquo nitatur; ac non nisi perquisitis ponderatisque omnibus sententiam ferat, qua in re judicii multum desideratur. Varias Urbis conditiones, mutationesque distinguat: assignetque pro modulo qualis Urbs fuerit sub Augusto, qui lateritiam Romam cum reperisset marmoream reliquit; qualis sub Nerone, qui pene totam aut magnam partem ædificavit; qualis sub Aureliano qui muros dilatavit; cujusmodi item esset cum capta primùm a Gothis fuit; qua conditione Belisario duce & murorum instauratore; qualis demum sub Nicolao V. antequam ædificia nova Pontifices aggrederentur. Sed hæc, uti diximus, ut auspicato quis ineat, Principis auctoritas intercedat oportet. Quod maxime sperandum his temporibus, dum Pontifice gaudemus litterarum amantissimo CLEMENTE XI. cui præter studium litteratorum, magna inest eruditio peritiaque rerum.

Anonymi opusculum de mirabilibus Romæ, cujus frequens nobis usus in Diario, ex schedis D. CLAUDII STEPHANOTII decessoris mei erutum, hic proferre visum: hæc autem ibi nota præmittitur: *Ex registro Nicolai Cardinalis de Aragonia in bibliotheca S. Isidori Romæ, armario xv. num. 69.* Eratque scriptor XIII. circiter sæculi, ut ibidem notatur: antiquariæ rei imperitus, & ut illo ævo, nugis & anilibus fabellis refertus; sed quia monumenta, quæ iis temporibus Romæ supererant, pro modulo recenset, non parum inde lucis mutuabitur, qui Romanis antiquitatibus indagandis operam navabit. Licet enim ipse ex opinione vulgi, ut plurimum, res describat, at multa illo ævo monumenta priscum nomen vel apud populares retinuerant: quæ & alia multa passim occurrentia scire juvat antiquitatis studiosum. In fine notulas quasdam adjecimus, sicuti ad manum venerunt: multo plures dare in promtu fuisset; sed res erat majoris otii, & alioquin germanus hujus scriptoris usus, iis destinatur quibus Romana monumenta & Urbem accuratius describere animus erit.

LIBER DE MIRABILIBUS ROMÆ.

Primò de muris Urbis Romæ.

MURUS civitatis Romæ habet turres 361. castella, id est, merulos 6900. portas 12. [1] pusterulas quinque. In circuitu vero sunt milliaria 22. exceptis Transtiberim & civitate Leoninâ, id est, porticu S. Petri. 1.

De portis civitatis Romæ.

Portæ inclytæ urbis Romæ hæ sunt: porta Capena, quæ vocatur porta S. Pauli; porta Appia, ubi est ecclesia quæ dicitur, *Domine quò vadis*, ubi apparent vestigia Jesu Christi; porta Latina, quia inde intrabant Latini, id est Apuli: ibi est dolium in quo B. Joannes Evangelista missus fuit; porta Metroni; porta Asinaria, quæ dicitur Lateranensis; porta Lavicana, quæ dicitur Major; porta Taurina, quæ dicitur S. Laurentii vel Tiburtina; porta Numentana, quæ ducit ad Numentanam civitatem; porta Salaria; porta Pinciana, quia ibi adhuc est [2] palatium Pincii regis; porta Flaminea, quæ dicitur S. Valentini; porta Colliana quæ est supra S. Petri. 2.

De portis Transtiberim.

Portæ Transtiberim sunt tres; Septimiana, ubi septem laudes fuerunt factæ Octaviano; porta Aurelia, vel Aurea; porta Portuensis.

De portis in porticu S. Petri.

In porticu S. Petri sunt duæ portæ, quarum una vocatur porta castelli S. Angeli; altera porta Merdaria.

De montibus infra Romam.

Montes infra Urbem isti sunt: [3] Janiculus qui vulgariter di- 3.

citur Jannarus, ubi est ecclesia S. Sabæ; Aventinus, qui & Quirinalis dicitur, quod Quirites ibi stabant, ubi est ecclesia S. Alexii; Cœlius mons, ubi est ecclesia S. Stephani in Cœlio monte; Capitolium vel Tarpeus, ubi est palatium Senatorum; Palentium, ubi est palatium majus; Exquilinus, qui supra alios dicitur, ubi est ecclesia S. Mariæ Majoris; Viminalis, ubi est ecclesia S. Agathes, ubi Virgilius captus a Romanis invisibiliter exiit, ivitque Neapolim; unde dicitur: *Vado ad Napulum.*

De pontibus civitatis Romæ.

4. Pontes isti sunt; pons Milvius; 4 pons Adrianus, qui dicitur Judæorum, quia ibi Judæi habitant; pons Fabiani juxta ipsum; pons Neumanus, pons Antoninus; pons Gratiani; pons Senatorum; pons marmoreus Theodosii; & pons Valentinianus.

De Palatiis Romæ.

Palatia magna Imperatorum ista sunt; palatium majus in
5. Palentio monte positum; 5 palatium Severini prope S. Sixtum; palatium Claudii inter Collisеum & S. Petrum in Vincula; palatium Constantini in Laterano, ubi moratur Dominus Papa; palatium Susurrianum ad Ceme de Caluce; palatium Volusiani; palatium Romuli inter S. Mariam Novam & S. Cosmatem, ubi sunt duæ ædes Pietatis & Concordiæ, ubi posuit Romulus statuam suam auream dicens: *Non cadet, nisi Virgo pariet*; statim ut peperit Virgo, statua illa corruit; palatium Trajanum, ubi est columna sua alta xx. passuum; palatium Constantini; palatium Salustii; palatium Camilli; palatium Antonini, ubi est columna sua xxxiv. passuum; palatium Neronis, ubi est
* Obeliscus. * agulia S. Petri; palatium Julii Cæsaris, ubi est sepulcrum Julii Cæsaris; palatium Chromacii; palatium Pompeii; palatium Titi & Vespasiani; & foris Romam Catacumbas; (*sic*) palatium Octaviani ad S. Laurentium in Lucina.

De Arcubus Triumphalibus Romæ.

Arcus Triumphales sunt isti, qui fiebant Imperatori alicui a triumpho, sub quibus cum honore ducebantur a Senatoribus,

& victoria ejus ad memoriam in posterum sculpebatur; [6] arcus aurei Alexandri ad S. Celsum; arcus Theodosii & Valentiniani & Gratiani Imperatoris ad S. Ursum foris Appiam portam ad templum Martis; arcus Triumphalis in Circo; arcus Titi & Vespasiani; arcus Constantini juxta Amphitheatrum; arcus septem Lucernarum Titi & Vespasiani, ubi est candelabrum Moysi cum arca, habens VII. brachia, in piede (sic) turris Cartulariæ; arcus Julii Cæsaris & Senatorum ante S. Martinam, ubi modo sunt turres de Bratis; arcus Triumphalis Octaviani ad S. Laurentium in Lucina; arcus Antonini prope columnam ejus, ubi modo est turris de Cosectis; arcus ad S. Marcum, qui vocatur Manus Carnea; in Capitolio est arcus panis aurei. 6.

Sunt præterea alii arcus qui non sunt Triumphales sed memoriales, ut est arcus Pietatis ante S. Mariam Rotundam, ubi cum esset Imperator paratus in curru ad eundum extra expugnaturus, quædam paupercula vidua procidit ante pedes ejus, plorans & clamans: Domine antequam vadas, mihi facias rationem: cui cum promisisset in reditu facere plenissimum jus, dixit illa, Forsitan morieris prius. Imperator hoc considerans præsiliit de curru, ibique posuit consistorium. Mulier inquit, Habebam unicum filium, qui interfectus est a quodam juvene. Ad hanc vocem sententiavit Imperator: Moriatur, inquit, homicida, & non vivat; morietur ergo filius tuus, qui ludens cum filio, occidit ipsum: qui cum duceretur ad mortem, mulier ingemuit voce magna: Reddatur mihi iste moriturus in loco filii mei, & sic erit mihi recompensatio, alioquin numquam me fateor plenum jus accepisse; quod & factum est, & ditata multum ab Imperatore recessit.

De Thermis civitatis Romæ.

Thermæ dicuntur palatia magna habentia maximas cryptas sub terra, in quibus tempore hyemali fiebat ignis per totum; æstivo vero aquis frigidis implebantur, ut Curia in superioribus manens delectaretur, quod in thermis Diocletiani videri potest ante S. Susannam; sunt igitur [7] thermæ Domitianæ, 7.
Olympiades ad S. Laurentium in Panisperna, Novatianæ, Tiberianæ retro S. Susannam, Diocletianæ, Lucannæ, Antonia-

næ, Machinnanæ, Agrippæ retro S. Mariam Rotundam, Alexandrinæ, ubi eſt hoſpitale de Thermis.

De Theatris civitatis Romæ.

8. Theatra ſunt iſta, 8 theatrum Titi & Veſpaſiani ad Catacumbas; theatrum Tarquinii Imperatoris ad ſeptem ſolia; theatrum Pompeii ad S. Laurentium in * Damaſco; theatrum Antonini juxta pontem Antonini; theatrum Alexandri juxta S. Mariam Rotundam; theatrum Neronis juxta caſtellum Creſcentii; & theatrum Flamineum.

* Damaſo.

De Cimiteriis urbis Romæ.

Cimiteria iſta ſunt; cimiterium Calepodii ad S. Pancratium;
9. 9 cimiterium S. Agathæ ad * Tirolum; cimiterium S. Felicis; cimiterium Callixti juxta Catacumbas; cimiterium Pretextati juxta portam Appiam ad S. Apollinarem; cimiterium Concordianum foris portam Latinam; cimiterium inter duas lauros ad ſanctam Helenam; cimiterium ad Urſum Pileatum prope ſanctam Vivianam; cimiterium in agro Verano prope ſanctum Laurentium foris muros; cimiterium ſanctæ Agnetis; cimiterium ad Nimpha B. Petri; cimiterium Priſcillæ ad pontem Salarium, cimiterium ad clivum Cucumeris; cimiterium Traſonis ad ſanctum Saturninum; cimiterium ſanctæ Felicitatis prope cimiterium Calixti; cimiterium ſancti Marcelli viâ Salariâ vetere; cimiterium Bagya viâ Ardeatinâ; cimiterium Innocentum ad ſanctum Paulum; cimiterium Pontianum; cimiterium ſanctarum Hermetis & Domitillæ; cimiterium ſancti Cyriaci viâ Oſtienſi: iſta cimiteria erant ſubterranea, quæ quandoque diſtendebantur per tria milliaria, ubi ſancti Martyres abſcondebantur.

* Girolum.

De locis Urbis nominatis in paſſionibus Sanctorum.

Hæc ſunt loca quæ inveniuntur in paſſionibus Sanctorum foris portam Appiam, ubi Beatus Sixtus decollatus fuit, & ubi Dominus apparuit Petro, *Domine quò vadis?* Ibi templum Martis, intus portam arcûs Syllæ. Inde regio Faſtiolæ ad ſanctum Nereum: vicus Canarius, ad ſanctum Georgium, ubi fuit do-

mus Lucillæ, & est ibi velum aureum; aqua Salvia ad sanctum Anastasium, ubi decollatus fuit sanctus Paulus. [10] Hortus Lucillæ, ubi est ecclesia B. Pauli, & ibi requiescit: Interlude, id est inter duos ludos. Clivus Scauri, qui est inter Amphiteatrum & stadium ante septem-solia; ibi est cloaca, ubi jactatus fuit sanctus Sebastianus qui revelavit corpus suum sanctæ Lucinæ dicens, Invenies corpus meum pendens in gumfo viâ Corneliâ per pontem Milvium, & exiit in stratam viâ Aureliâ juxta Girolum. Gradus Eliogabali in introitu Palatii, & [11] insula Cathenate post sanctam Trinitatem: arcus Syllæ ante septem-solia: arcus Romanus inter Aventinum & Albiston, ubi beatus Sylvester & Constantinus osculati sunt, & diviserunt se ad invicem. In Cellure, id est Cannapara, ubi fuit domus Telluris, privata Mamertini ante Martem super Capitolium. [12] Vicus Latericii ad sanctam Praxedem; vicus Patricii ad sanctam Pudentianam; basilica Jovis ad sanctum Quiritium; thermæ Olympiadis, ubi assatus fuit beatus Laurentius in Panisperna; palatium Tiberianum Trajani, ubi Decius & Valerianus recesserunt mortuo sancto Laurentio, ubi dicitur, thermæ de Cormitis; circus Flamineus ad pontem Judæorum in Transtiberim; templum Ravennantium, & fundens oleum, ubi est sancta Maria in Transtiberim.

Infra palatium Neronianum est templum Apollinis, quod dicitur sancta Petronilla in basilica sancti Petri, ante quod est basilica quæ vocatur Vaticanum, quia vates, id est sacerdotes canebant ibi sua officia ante templum Apollinis: ibique aliud templum quod fuit ærarium Neronis, ubi nunc est ecclesia S. Andreæ, juxta quod est memoria Cæsaris, id est agulia, ubi splendide cinis ejus in suo sarcofago, id est aureo malo, requiescit: ut sicut eo vivente totus mundus ei subjectus fuit, ita & eo mortuo omnia alia defunctorum corpora sibi subjicerentur. Superius vero in gyro mali aurei scriptum est: *Tantus erat quantus & orbis; sed nunc in modico clauditur antro.* Inferius vero Græcis litteris ista carmina sunt descripta:

Si lapis est unus, dic quà fuit arte levatus:
Et si sint plures, dic ubi contigui.

De [13] pinea quæ stabat in Roma.

In fastigio Pantheon, id est sanctæ Mariæ Rotundæ, stabat

pinea ærea, quæ nunc est ante portam sancti Petri, quæ tota cooperta fuit tabulis æreis & deauratis, ita quod a longe, quasi mons aureus videbatur, cujus pulchritudo adhuc in parte cernitur.

De Capitolio in Roma, & de templo Martis in Roma.

In campo Martio fuit templum Martis, ubi eligebantur Consules in Kal. Julii, & morabantur usque ad Kal. Januarii. Si purus a crimine erat ille qui electus erat Consul, confirmabatur illi Consulatus. In hoc templo Romani victores ponebant rostra navium, ut esset spectaculum omnium gentium. Juxta
14. Pantheon est [14] templum Minervæ Chalcediæ, ubi adhuc apparent columnæ marmoreæ. Post sanctum Marcum, templum Apollinis in Camiliano. Ubi est Quiriacus, fuit templum Vestæ; in Calcarari templum Veneris; in Monasterio dominæ Rosæ,
15. [15] Castellum aureum quod erat Oraculum Junonis.

De Capitolio in Roma.

Capitolium ideo dicitur, quia fuit caput totius mundi, quia Consules & Senatores ibi morabantur ad gubernandum Urbem & orbem, cujus facies cooperta erat muris altis & firmis, vitro & auro undique coopertis, & miris operibus laqueatis. Infra arcem fuit Palatium, quod erat pro magna parte aureum, & lapidibus pretiosis ornatum, quod dicebatur valere tertiam partem mundi; ubi tot statuæ erant quot sunt mundi provinciæ, & habebat quælibet tintinnabulum ad collum. Et erant ita per artem magicam dispositæ, ut quando aliqua regio Romano imperio rebellis erat, statim imago illius provinciæ vertebat se contra illam, unde tintinnabulum resonabat, quod pendebat ad collum; tuncque Vates Capitolii, qui erant custodes Senatui...... erant enim & ibi plura templa, nam in summitate arcis super porticum criminorum (sic) fuit templum Jovis & Monetæ; in parte foris templum Vestæ & Cæsaris: ibi fuit cathedra Pontificum paganorum, ubi Senatores posuerunt Julium Cæsarem in cathedra per sex dies infra mensem Martium.

Aniles fabulæ.

Ex alia parte Capitolii supra Cannaparam templi Junonis juxta publicum, forum Herculis. In Tarpeyo templum Asyli, ubi interfectus fuit Julius Cæsar a Senatu. In loco ubi nunc est

sancta

ſancta Maria, fuerunt duo templa ſimul juncta cum Palatio, Phœbi & Carmentis, ubi Octavianus Imperator vidit viſionem in cælo juxta [16] Carmelariam templi Jani, qui erat cuſtos Capitolii, ideo dicebatur aureum Capitolium, quia præ omnibus regnis totius orbis fulgebat ſapientiâ & decore. 16.

De caballis marmoreis in Roma.

Caballi marmorei ad quid facti fuerunt, nudi & homines nudi, & quid * invenirent, & quid ſit quod ante caballos quædam femina ſerpentibus circumdata ſedet habens concham ante ſe. Temporibus Imperatoris Tiberii venerunt Romam duo philoſophi juvenes, Praxiteles ſcilicet & Phidias, quos Imperator cognoſcens dixit eis: Cur nudi inceditis? Qui reſpondentes dixerunt: Quia omnia nuda & aperta ſunt nobis, & pro nihilo mundum tenemus, quia tu quidquid, Domine Imperator, nobis abſentibus in die vel in nocte in camera tua conciliaris, dicemus tibi ad unum verbum; quibus Imperator ait: Si facitis quod dixiſtis, dabo vobis quidquid vultis. Qui reſpondentes dixerunt: Nullam pecuniam, ſed noſtram memoriam poſtulamus. Veniente altera die, per ordinem retulerunt Imperatori quidquid in illa nocte conciliatus eſt; unde fecit eis promiſſam prælibatam memoriam eorum ſicut poſtulaverunt, equos videlicet nudos, qui calcant terram, id eſt potentes principes ſæculi qui dominantur hominibus hujus ſæculi: veniet Rex potentiſſimus, qui aſcendet ſuper equos, ideſt ſuper potentiam principum hujus ſæculi. In hoc ſeminudi, qui ſtant juxta equos, & altis brachiis & replicatis digitis, numerant ea quæ futura erant, & ſicut ipſi ſunt nudi, ita omnis mundalis ſcientia nuda & aperta eſt mentibus eorum. Femina circumdata ſerpentibus, ſedens & habens concham ante ſe, ſignificat Eccleſiam multis Scripturarum voluminibus circumdatam, quam quicumque audire voluerit non poterit, niſi prius lavetur in concha illa.

De judicibus Imperatorum in Roma.

Primicerius, ideſt prima manus, chera enim Græce manus dicitur: primi apud Græcos prima vocatur; ipſe debet habere

curam de clavibus totius Palatii, & ipse honorabilis ibi apud Imperatorem die noctuque in palatio existere debet. Secundicerius, id est secunda manus, apud Græcos vocatur * deptereu; in palatio honorabilis est, & ibi debet esse die noctuque. Coronæ & omnium vestimentorum quæ per festivitates induuntur, ipse debet habere curam. Numenculator Latine apud Græcos Quæstor dicitur: ipse debet habere curam de viduis & orphanis & omnibus xenodochiis, & apud eum disputari debetur de testamentis. Primus defensor Latine, apud Græcos prohecdicos vocatur; debet habere homines sub se qui defendant sedem Imperii. Archarius, qui Archana dicitur, debet scire secreta consilia Imperatoris, & colligere de provinciis censum.
17. [17] Savellarius debet habere curam Monasteriorum & ancillarum Dei, & in festivitatibus debet introducere honores ad Imperatorem. Protoscrinius, id est primus scriniariorum. Bibliothecarius apud Græcos Logothetos & Referendarius, ipse debet renunciare omnem rescriptionem ante Imperatorem.

* δεύτερος.

De columna Antonini in Roma.

Columna Antonini Cochlidis, habet in altum pedes centum LXXV. gradus numero CIII. fenestras XLV. Columna Trajani Cochlidis habet in altum pedes CXXXVIII. gradus in numero CLXXXV. fenestras XLV. Coliseus habet in altum pedes submissales CVIII.

Item ea quæ sequuntur sunt de Vaticano & Agulia in Roma, quorum etiam pars major scripta est supra; sed ibi quidem brevius, hic autem prolixius narratur.

Infra palatium Neronianum est templum Apollinis, quod dicitur sancta Petronilla, ante quod est basilica quæ vocatur Vaticanum, quia vates, id est sacerdotes, canebant ibi sua officia ante templum Apollinis, & idcirco tota pars ecclesiæ sancti Petri Vaticanum vocatur. Ibique est aliud templum quod fuit Vestarum Neronis, quod nunc vocatur sanctus Andreas, juxta quod est memoria Cæsaris, id est agulia, ubi splendide cinis ejus in suo sarcofago requiescit; ut sicut eo vivente totus mundus ei subjectus fuit, ita eo mortuo usque in finem sæculi. Cu-

jus memoria inferius ornata fuit tabulis æreis, & deauratis litteris Latinis decenter depicta, superius vero ad alam, auro & pretiosis lapidibus, ubi scriptum erat: *Cæsar tantus eras, quantus & orbis; sed nunc in modico clauderis antro:* & hæc memoria sacrata fuit suo more, sicut adhuc apparet & legitur.

In Paradiso sancti Petri est[18] cantar, quod fecit Symmachus Papa, columnis porphyreticis, quæ tabulis cum griffonibus connexæ, pretioso cælo æreo coopertæ cum floribus, delphinis æreis & deauratis, aquas fundentibus. In media Cantari est pinea ærea quæ fuit coopertorium cum simo æreo, & deaurato, super statuam Cybeles matris deorum in foramine Pantheon; in quam pineam subterranea fistula subministrabat aquam, [19] ex forma Sabbatina, quæ toto tempore plenam præbebat aquam per foramina * murium omnibus indigentibus, & per subterraneam fistulam quædam pars fluebat ad balneum Imperatoris, & juxta aguliam.

In Naumachia est sepulcrum Romuli, quod vocatur Meda, quæ fuit miro lapide tabulata, ex quibus factum est pavimentum Paradisi & graduum sancti Petri: habuit circa se plateam Tiburtinam xx. pedum cum cloaca & florali suo. Circa se habuit Tiburtinum Neronis, tantæ altitudinis quantum castellum Adriani, miro lapide tabulatum: ex quibus opus graduum & paradisi peractum fuit, quod ædificium rotundum fuit duobus gironibus, * si Castra quorum labia erant cooperta tabulis lapideis pro stillicidiis, juxta quod fuit crucifixus B. Petrus Apostolus; est & castellum quod fuit templum Adriani Imperatoris, miræ magnitudinis templum constructum, quod totum lapidibus est coopertum, & diversis historiis perornatum. In circuitu vero cancellis æreis circumseptum, cum pavonibus aureis & tauro, ex quibus fuerunt duo qui sunt in Cantaro Paradisi. In quatuor partes templi fuêre quatuor caballi ærei deaurati, in unaquaque fronte portæ æreæ, in medio gyro sepulcrum Hadriani porphireticum, quod nunc Lateranense sepulcrum Papæ Innocentii coopertum est in paradiso sancti Petri supra sepulcrum præfecti. Inferius autem portæ æreæ, sicut nunc apparent, habet monumenta.

Quæ diximus omnia pro templis dedicata erant, atque confluebant Romanæ virgines cum votis, sicut dixit Ovidius in libro Fastorum. Ad portam Flamineam fecit Octavianus quod-

dam castellum, quod vocatur Augustum, ubi sepelirentur Imperatores, quod tabulatum fuit diversis lapidibus. Intus in gyrum est concavum per occultas vias. In inferiori gyro sunt sepulturæ Imperatorum, in unaquaque sepultura sunt litteræ ita dicentes: *Hæc sunt ossa & cinis Nervæ Imperatoris*, & victoria quam fecit; ante quos stabat statua Dei sui, sicut in omnibus aliis sepulcris in medio sepulcrorum sunt; ubi sæpe sedebat Octavianus, ubique erant sacerdotes facientes suas ceremonias. De omnibus regnis totius orbis jussit venire unam chirothecam plenam de terra, quam posuit super templum, ut esset in memoriam omnibus Romam venientibus.

In fastigio Pantheon frontis stabant duo tauri ærei & deau-
10. rati. Ante palatium Alexandri fuêre [10] duo templa Floræ, &
Phœbi. Post palatium ubi nunc est concha, fuit templum Bellonæ ubi sculptum fuit:

Roma vetusta fuit, sed nunc nova Roma vocabor:
Eruta ruderibus culmen ad alta fero.

Ad concham Parionis fuit templum Cnei Pompei miræ magnitudinis & pulchritudinis; monumentum vero illius, quod dicitur majus, tam decenter ornatum, fuit oraculum Apollinis, alia fuêre oracula. Ecclesia sancti Ursi fuit secretarium Neronis. In palatio Antonini, templum divi Antonini juxta sanctum Salvatorem; ante sanctam Mariam in Aquiro, templum Ælii Adriani, & arcus Pietatis. In campo Martio, templum Martis, ubi eligebantur Consules in Kal. Julii, & morabantur usque ad Kal. Januarii: si purus ille erat, qui erat electus Consul, confirmabatur ei Consulatus. In hoc templo Romani victores ponebant rostra navium, ex quibus efficiebantur opera ad spectaculum omnium gentium. Juxta Pantheon templum Minervæ Chalcidiæ. Post sanctum Marcum, templum Apollinis; in Camilliano, ubi est sanctus Cyriacus, fuit templum Vestæ; in Calcarari templum Veneris; in monte Dominæ Rosæ, castellum aureum, quod oraculum Junonis; Capitolium quod erat caput mundi, ubi Consules & Senatores morabantur ad gubernandum orbem, cujus facies cooperta erat muris & firmis, diu (sic) super fastigium montis vitro & auro undique coopertis, & miris operibus laqueatis; infra arcem Palatium fuit miris operibus

auro & argento, & ære ac lapidibus pretiosis perornatum, ut esset spectaculum omnibus gentibus.

Templa quoque quæ infra arcem fuere, quæ ad memoriam dicere possunt, sunt hæc: In summitate arcis super porticum Crinorum (sic) fuit templum Jovis & Monetæ, sicut reperitur in * martyrologio Ovidii de Fastis. In partem fori, templum Vestæ & Cæsaris, ubi fuit cathedra Pontificum paganorum, ubi Pontifices seu Senatores posuerunt Julium Cæsarem sexta die infra mensem Martium. Ex alia parte Capitolii supra Cannaparam, templum Junonis, juxta forum publicum, templum Herculis; item in Tarpeio templum Asyli, ubi interfectus fuit Julius Cæsar a Senatu; in loco ubi nunc est S. Maria, fuerunt duo templa simul juncta cum Palatio, Phœbi & Carmentis, ubi Octavianus Imperator vidit visionem in cælo; juxta Carmellariam templum Jani quod erat Capitolii, ideo dicebatur aureum Capitolium, quia præ omnibus regnis totius mundi pollebat sapientia & decore; palatium Trajani & Hadriani pene totum lapidibus constructum & miris operibus perornatum, diversis coloribus laqueatum, ubi est columna miræ altitudinis & pulchritudinis cum cælatura historiarum horum Imperatorum, sicut columna Antonini in Palatio suo. Ex una parte fuit templum divi Trajani, ex alia divi Hadriani; [21] in clivo argentarii templum Concordiæ, & Saturni; in Tolusa templum Bacchi; 21.
in fine hujus insulæ Argentariæ, templum Vespasiani; in clivo sanctæ Mariæ in Campo, templum Titi; ubi est sanctus Basilius, templum Carmentis; infra hunc terminum fuit templum cum duobus foris Nervæ cum templo suo divi Nervæ, cum majori foro Trajani, ante fores cujus templum Sospitæ deæ; ubi est S. Quiricius, templum Jovis. In muro sancti Basilii fuit magna tabula infixa, ubi est amicitia scripta in loco bono & notabili, quæ fuit inter Romanos & Judæos tempore Judæ Macchabæi. Ante privatam custodiam Mamertini templum Martis, ubi nunc jacet simulacrum ejus, juxta eam templum fatale; juxta privatam publicam, templum Fabiorum. Post sanctum Sergium, templum Concordiæ, ante quod arcus triumphalis, unde erat adscensus in Capitolium juxta ærarium publicum quod erat templum Saturni.

* Librum Ovidii de Fastis insulse martyrologiū vocat, quia ibi perinde atque in Martyrologio iduum, nonarum, & kalend. mentio.

Ex alia parte fuit arcus miris lapidibus tabulatus, in quo fuit historia qualiter milites accipiebant a Senatu donativa sua per

facellarium qui adminiſtrabat hæc, quæ omnia penſabat in ſtatera antequam darentur militibus; ideo vocatur Salvator de ſtatera. In Cannapara templum Cereris & Telluris, cujus atrium duabus domibus ornatur per circuitum, porticibus columnatis, ut quicumque ibi ſederet ad judicium, undique videretur. Juxta
22. ta eam domum fuit palatium Catellinæ, ubi fuit eccleſia ſancti Antonini, juxta quam eſt locus qui dicitur [22] infernus, eo quod antiquo tempore ibi eructabat *** & magnam provinciæ Romæ: unde quidam nobilis miles ut liberaretur civitas, reſponſo ſuorum deorum, armatus projecit ſe, & clauſa eſt terra, ſic civitas liberata eſt. Ibi eſt templum Veſtæ, ubi dicitur inferius draco cubare, ſicut legimus in vita B. Sylveſtri; & ibi templum Palladis, & forum Cæſaris & templum Jani, quod prævidet annum in principio & in fine, ſicut dicit Ovidius in Faſtis: nunc autem
23. dicitur turris Centii Frangapanis. Templum Minervæ [23] cum arcu conjunctum eſt ei: nunc autem vocatur ſanctus Laurentius de Mirandi, juxta eum ſancti Coſmatis eccleſia quæ fuit templum Aſyli; retro fuit templum Pacis & Latonæ; ſuper idem templum Romuli; poſt ſanctam Mariam Novam, duo templa Concordiæ & Pietatis; juxta arcum Septem lucernarum, templum Eſculapii. Ideo dicitur Chartularium quia fuit ibi Bibliotheca publica, de quibus XXVI. fuere in Urbe; ſuperius vero fuit templum Palladis; templum Junonis.

Infra Palatium eſt templum Julii; in fronte Palatii templum Solis; in eodem Palatio templum Jovis, quod vocatur Caſa major. Ubi eſt S. Cæſarius fuit Auguratorium Cæſaris; ante Coliſeum, templum Solis, ubi fiebant ceremoniæ ſimulacrorum, quod ſtabat in faſtigio Coliſei; Septiſolium fuit templum Solis
24. & Lunæ, ante quod fuit templum Fortunæ. Sancta [24] Sabina fuit imitarium Cæſaris, ubi fuêre thermæ Severianæ & Commodianæ. Ubi eſt ſanctus Saba fuit ara Apollinis & Splenis. Circus Priſci Tarquinii fuit miræ pulchritudinis, qui ita erat gradatus quod nemo Romanus offendebat alterum in viſu ludi; in ſummitate erant arcus qui fuerunt per circuitum vitro & fulvo auro laqueati; ſuperius erant domus Palatii. In circuitu ubi ſedebant feminæ ad videndum ludum XIV. Maii quando fiebat ludus; in medio erant duæ aguliæ, minor habebat 87. pedes, ſed major 122. in ſummitate triumphalis arcus qui eſt in capite, ſtabat quidam equus æreus & deauratus qui videbatur facere

impetum, ac ſi miles vellet currere equum. In alio arcu qui eſt
in fine, ſtabat alius equus æreus & deauratus. Similiter in al-
titudine palatii, erat ſedes Imperialis & Reginæ, unde videbatur
ludus.

In Cælio monte templum Scipionis ante thermas Maximia-
nas, ubi fuêre duæ conchæ & duo templa Iſidis & Serapidis. In
Orphanotrophio, templum Apollinis; in palatio Lateranenſi
ſunt quædam miranda, ſed non ſcribenda; in palatio Suſurria-
no fuit templum Herculis; in Eſquilino monte fuit templum
Marii, quod nunc vocatur Cimbrum, eo quod vicit Cimbros.
In palatio Licinii templum Honoris & Dianæ. Ubi eſt ſancta
Maria Major fuit templum Cybeles; ubi eſt ſanctus Petrus ad
Vincula, fuit templum Veneris; ad ſanctam Mariam in Fon-
tana, templum Fannii, quod ſimulacrum locutum eſt Juliano
& decepit eum. In palatio Domitiani quatuor templa fuerunt,
Aſclepii & Saturni, Martis & Apollinis, quæ vocantur Modri;
in Capite Trivii fuit templum Veneris, ubi hactenus dicitur
hortus Veneris; in palatio Tiberii templum deorum. In [25] Ilio 25.
monte fuit templum Jovis & Dianæ, quod nunc vocatur Im-
peratoris, ſuper palatium Conſtantini, ibi in palatio fuit tem-
plum Saturni & Bacchi, ubi nunc jacent ſimulacra eorum, ibi
juxta ſunt caballi marmorei; in thermis Olympiadis, ubi fuit
aſſatus B. Laurentius, fuit templum Apollinis. Ante palatium
Trajani, ubi nunc fores Palatii permanent, fuit templum.

In Aventino fuit templum Mercurii aſpiciens in circo, & tem-
plum Palladis & fons Mercurii, ubi mercatores accipiebant
reſponſa. Ad arcum Statii domus Oriſtillæ, ex una parte tem-
plum Mæcenatis, ex alia parte templum Jovis; juxta ſcholam
Græcam fuit palatium Lenticuli, ex alia parte, ubi nunc eſt
turris Centii de Origo, fuit templum Bacchi; ad Gradellas fuit
templum Solis; ſanctus Stephanus Rotundus fuit [26] templum 26.
Faunii (ſic); in Elephanto templum Sybillæ, & templum Ci-
ceronis in Tullian. & templum Jovis, ubi fuit pergula aurea,
& templum Severianum. Ubi eſt ſanctus Angelus ad Velum
Aureum, templum Minervæ; in ponte Judæorum templum Ja-
ni; ad Carcanari, templum Craticulæ; ad pontem Antoni-
num, arcus Antonini, ubi nunc eſt ſancta Maria in Cataneo; ad
ſanctum Stephanum in Piſcina, palatium Chromatii præfecti.
Templum quod dicebatur Olovitreum, totum factum ex cryſ-

tallo & auro per artem magicam, ubi erat aſtronomia cum omnibus ſignis cæli, quod deſtruxit ſanctus Sebaſtianus cum Tiburtio filio Chromatii.

17. 17 *De hiſtoria caballi ænei qui eſt ad Lateranenſe in Roma.*

Lateranus eſt quidam caballus æneus, qui dicitur Conſtantini, ſed non eſt ita, quia quicumque voluerit veritatem cognoſcere hoc perlegat. Tempore Conſulum & Legatorum, quidam Rex potentiſſimus de Orientis partibus in Italiam venit, & ex parte Lateranenſi Romam obſedit, multa ſtrage & bellis populum Romanum afflixit. Tunc quidam armiger magnæ formæ & virtutis, audax & prudens, ſurrexit, qui dixit Conſulibus & Senatoribus : Si eſſet qui liberaret vos ab hac tribulatione, quid a Senatu promereretur; qui reſpondentes dixerunt ei, Quidquid ipſe popoſcerit mox retinebit. Qui ait : Date mihi triginta millia ſextertias, & memoriam victoriæ mihi facietis poſt peractum bellum, & optimum equum æreum deauratum; qui promiſerunt ſe facturos ſicut ipſe petierat. Qui ait: Media nocte ſurgite & omnes armamini, & ſtate inter muros in ſpecula, & quidquid vobis dixero facietis : & illi continuò fecerunt imperata : qui aſcendit equum ſine ſella & tulit falcem. Per plurimas enim noctes viderat illum Regem ad pedes cujuſdam arboris pro neceſſario venire; in cujus adventu coconaia quæ in arbore ſedebat ſemper cantabat. Ille vero exivit urbem, & falcem religatam portabat more ſcuti; qui ſtatim ut audivit coconaiam cantantem, acceſſit propius: cognovit illum Regem veniſſe ad arborem, ivit contra eum, qui jam peregerat neceſſarium. Socii qui erant cum Rege putabant ipſum eſſe de ſuis, cœperunt clamare, ut ipſe ſe auferret de via ante Regem : ſed ille non dimittens propter eos, fingens ſe de loco abire junxit ſe Regi, & præ fortitudine ſua, illis omnibus ſpretis, vi arripuit Regem & portavit eum. Mox cum veniſſet ad muros civitatis, cœpit clamare : Exite foras, & interficite omnem exercitum Regis; quia ecce ipſum teneo captivum. Qui exeuntes alios interfecerunt, alios in fugam miſerunt; unde Romani innumerabile pondus auri & argenti habuerunt : ſic glorioſi ad Urbem redierunt, & quod prædicto armigero promiſerant

miserant, triginta videlicet millia sextercias & equum æreum pro memoria deauratum & sine sella, ipso desuper residente, extensâ manu dexterâ quæ ceperat Regem: in capite equi memoriam coconaiæ, ad cujus cantum victoriam fecerat: ipsum quoque Regem qui parva persona fuerat retro ligatis manibus, sicuti eum ceperat, [18] sub ungula equi memorialiter destinaverunt. 18.

Qualiter factum sit templum Pantheon, quod nunc dicitur sancta Maria Rotunda.

Tempore Consulum & Senatorum, Agrippa præfectus subjugavit Romano Senatui Suevos, Saxones & alios Occidentales populos, cum quatuor legionibus. In cujus reversione tintinnabulum statuæ perfidæ, quæ erat in Capitolio, sonuit. In templo Jovis & Monetæ uniuscujusque regni erat statua in Capitolio cum tintinnabulo ad collum: statim ut sonabat tintinnabulum, cognoscebatur illud regnum esse rebelle: cujus tintinnabulum audiens sacerdos, qui erat in speculo in hebdomada sua, nuntiavit Senatoribus; Senatores autem hanc legationem præfecto Agrippæ imposuerunt, qui prævidens non posse tantum negotium, tandem convictus petiit consilium trium dierum, in quorum termino quadam nocte ex nimio cogitatu obdormivit, apparuitque ei femina quæ ait ei: Agrippa quid agis? in magno cogitatu es. Qui respondit ei, sum Domina; quæ dixit, Confortare, & promitte mihi templum te esse facturum, quale tibi ostendo & dico tibi, sic eris victurus. Qui ait: Faciam Domina, quæ in illa visione ostendit ei templum in hunc modum. Qui dixit, Domina quæ tu es? Quæ ait: Ego sum Cybeles mater deorum, fer libamina Neptuno, qui est magnus deus, qui te adjuvet: hoc templum fac dedicari ad honorem meum & Neptuni, quia tecum erimus & vinces. Agrippa vero surgens lætus hoc recitavit in Senatu, & cum magno apparatu manuum & navium & cum quinque legionibus ivit & vicit omnes Persas, & posuit eos annualiter sub tributo Romani Senatûs. Rediens Romam fecit hoc templum, & ædificari fecit ad honorem Cybeles matris deorum & Neptuni dei marini & omnium deorum: & posuit huic templo nomen Pantheon, ad honorem cujus Cybeles fecit statuam deauratam,

quam posuit in fastigio templi super foramen, & cooperuit eam mirifico tegmine æreo deaurato. Venit Bonifacius Papa IV. tempore Phocæ Imperatoris Christiani, videns illud templum ita mirabile dedicatum ad honorem Cybeles matris deorum, ante quod multoties a dæmonibus Christiani percutiebantur; rogavit Papa Imperatorem & donavit ei hoc templum, ut sicut in Kalendis Novembris ad honorem B. Mariæ semper Virginis quæ est Mater omnium S S * * *: quod Cæsar ei concessit, & Papa cum omni Romano populo in die Kalendarum Novembris dedicavit & statuit, ut in isto die Romanus Pontifex ibi celebret Missam, & populus accipiat Corpus & Sanguinem Domini. Ista die omnes Sancti cum Matre sua semper Virgine & cælestibus spiritibus, habeant festivitatem, & defuncti habeant per ecclesias totius mundi sacrificium pro redemptione animarum suarum.

NOTÆ IN ANONYMUM de Mirabilibus Romæ.

1. PUSTERULAS quinque. *Quæ hic pusterulæ vocantur, posternæ dicuntur in Anonymo altero a D. J. Mabillon publicato; suntque portæ minores sive ostiola. Turrium aliorumque numerus paulum diversus ibidem adfertur. Meruli sunt pinnæ murorum, propugnaculi genus.*

2. Palatii Pinciani meminerunt alii, Theodoricus lib. 3. epist. 10. domum Pincianam memorat, ex qua marmora Ravennam transmitti jubet. Anastasiusque ait Belisarium in Palatio in Pincis habitasse. Quod palatium decimo tertio sæculo, ut ex modo narrandi innuit Anonymus noster, adhuc superabat. Porta Flaminia, S. Valentini nuncupata fuit ab ecclesia S. Valentini jam diruta, quæ putatur fuisse in hodierna villa Fratrum S. Augustini, via Flaminia, juxta pontem Milvium.

3. Illa pars Aventini in qua sita est ecclesia S. Sabæ, mons Jannarus, ut Anonymus ait, suo ævo nuncupata, ipsum a nominum affinitate in errorem induxit, ut Janiculum esse putaret: atqui Janiculus trans Tiberim erat. Imperitia item simili Aventinum eumdem putat esse atque Quirinalem.

4. Judæi jam proxime pontem Fabritium, mutatis sedibus, habitant. Pons quem Neumanum vocat Anonymus, is est, ut æstimo,

qui jam pons Sixti dicitur, Janiculensis olim vocatus: Neumanus cur nuncupatus fuerit ignotum. Forsan monumenta alia in dies eruentur queis talis nominis origo deprehendatur, & aliorum quæ sequuntur.

5. Palatium Severini (forte Severi), prope S. Sixtum: Marlianus scribit ævo suo quædam Palatii vestigia superfuisse quæ ad Caracallæ ædes pertinuisse putat. Idipsum fortasse fuerit, quod Anonymus palatium Severini nuncupat. Putassem ego lapsu apud imperitum auctorem non infrequenti, Antoninianas thermas Palatium nuncupatas; sed cum ipsas in thermarum enumeratione recenseat, hujusmodi conjecturæ nihil superest loci. Ceme de Caluce a thermis, ut quidem æstimo, Caii & Lucii. Nam proclivis mutatio est τοῦ Θ, & aliquando τοῦ T in c. & s. Thermæ itaque, Cermæ, post Ceme *dictæ fuerint. Sic pro Tellure, Cellure infra positum invenies. Reliqua palatia, magna parte, id nominis imperite ferunt in Anonymo: nam palatium Romuli, ut ex memorato ibidem situ liquet, idipsum est quod templum Pacis. Palatium Trajanum, est forum Trajani: Palatium Constantini, in Quirinali erat, ejusque reliquiæ proximis sæculis supererant. Palatium Salussii sive Salustii, erat Circus ejusdem nominis. Palatium Antonini, ædificia quædam proxime columnam: palatium Neronis, circus ejusdem. Cætera minus nota.*

6. Arcus aurei Alexandri ad S. Celsum quid fuerit ignoramus, pariterque arcus Theodosii & Valentiniani & Gratiani ad sanctum Ursum &c. pro reliquis amplo commentario opus.

7. Thermas Domitianas vocat, quas nos Trajanas esse probamus supra p. 127. Thermæ Machinnanæ, quid sint nusquam occurrit; quæ vox vitiata, ni fallor, est.

8. Theatrum Titi & Vespasiani ad Catacumbas, id est, circus, Caracallæ vulgo existimatus. Theatrum Tarquinii ad Septem solia, est Circus Maximus prope Septem solia aut Septizonium situs. Theatrum Antonini idipsum est quod theatrum Marcelli; nomina quippe, aut ex opinione vulgi, aut suo marte, perpetuo commutat Annonymus. Theatrum Flamineum est circus Flaminius, de quo superius.

9. Cœmeterium S. Agathæ ad Girolum, nam ita legendum, idipsum esse putatur, quod Cœmeterium SS. Processi & Martiniani, quod itidem S. Agathæ in Lardario dicitur, vide Bosium. De reliquis cœmeteriis adeatur Roma subterranea. Cœmeterium Bagya, vitiato nomine puto positum pro, Basillæ.

10. Hortus Lucillæ, quid fuerit nescio an uspiam tradatur. In-

terlude, id est, inter duos ludos. Hæc vox occurrit apud Anastasium in S. Cornelio. Suspicatur Nardinus mendum esse pro in tellure, sed vocem asserit Anonymus; ibidem Nardinus Interlude locat in Palatio Augustorum, sed conjecturis solummodo fultus. Res in incerto versatur. Interlude sive inter duos ludos vocari locum æstimant, quia inter Amphitheatrum & Circum Maximum situs erat. Pendens in gumfo, id est, in clavo, a Græca voce γόμφος, clavus.

11. Insula Cathenate, quid sit ignoramus, pariterque Albiston prope Aventinum montem.

12. Vicus Lateritius in actis S. Praxedis memoratur.

13. De Pinea sive strobilo superius actum est: nam eadem hic memoratur.

14. Juxta Pantheon est templum Minervæ Chalcediæ. *Existimarunt quidam templum Minervæ Chalcediæ sive Chalcedicæ, idipsum fuisse a quo B. Maria in Minerva hodiernanomen mutuatur; quibus adstipulari videtur Anonymus: verùm reclamat Nardinus, quia templum Minervæ Chalcidicæ ab Augusto; aliud vero a Pompeio excitatum est. Anonymus certe non suo marte nomen Chalcidiæ addidit; sed ævi sui opinionem famamque sequitur. An dicatur templum a Pompeio structum, ab Augusto deinde restauratum fuisse; res accuratiori examini permittatur.*

15. Castellum illud aureum quid fuerit ignoratur.

16. De Carmelaria similiter occurrit nihil.

17. Savelarii officium an alias occurrat ignoro.

18. Cantharum S. Petri Anastasius bibliothecarius memoravit, eratque vas grande, quale hic ab Anonymo describitur.

19. Aquæ Sabbatinæ meminit Frontinus de aquæductibus, de qua augurando quædam tradidit Raphael Fabrettus Dissert. 111. Frontinus ex Anonymi loco illustrari potest.

20. Templa Floræ & Phœbi hic ex rumore vulgi constituuntur ab Anonymo; cujus dictis hac in re non usquequaque fides habenda: multa enim vera cum falsis intermiscet, nullo rerum delectu.

21. Clivus Argentarius is erat qui nunc dicitur la salità di Marforio, *cui vicina vere fuerunt templa Concordiæ & Saturni.*

22. Qui dicitur infernus. *Lacum Curtii intelligit, ubi vorago quædam erat infernus dicta per plebeium usum; hinc adjuncta ecclesia nuncupatur* Sancta Maria libera nos a pœnis inferni.

23. Cum arcu conjunctum. *Arcum Fabianum indicat, qui suo tempore stabat erectus, jam dirutus. Ab eo ingressus in viam sacram erat.*

24. S. Sabina fuit imitarium Cæsaris. *Hic sanctam Sabinam pro sancta Balbina positam æstimo. Imitarium Cæsaris legas Mutatorium Cæsaris, quod in clivo sub hodierna sancta Balbina situm erat.*

25. In Ilio monte. *Ilium vocat Quirinalem, nescio an alias ita dictus occurrat.*

26. *De templo Fauni diximus, ubi de S. Stephano Rotundo.*

27. Regem qui parva persona fuerat, retro ligatis manibus sicuti eum ceperat, sub ungula equi memorialiter destinaverunt. *Hic de insigni equestri statua M. Aurelii agitur, quam nugacissimus scriptor ignoti cujusdam militis fuisse insulse fabulatur. Quam ipse* coconaiam *avem vocat, ea noctua est, quæ in equi juba, si congruenti quidem ratione quis prospiciat, insidere videtur. Quod autem de captivo, quem ipse regem dicit, manibus a tergo revinctis, sub ungula equi prostrato, nescio an uspiam traditum sit. Neque potest, oculato testi, qui quæ ætate sua supererant recenset, negari fides. Captivum itaque huic equestri statuæ suppositum fuisse hinc ediscimus. Is quo translatus vel quo tempore amotus fuerit incertum; id solùm compertum habemus, sæculo videlicet decimo tertio superfuisse.*

CAPUT XXI.

Iter Neapolim. Ginettorum monumenta Velitris. Bibliotheca Olivetanorum Neapoli. Musæum Eminentissimi Cardinalis Cantelmi. Bibliotheca D. Valletæ. Vesuvius mons. Bibliotheca S. Joannis de Carbonaria. Codex Evangeliorum in charta purpurea aureo charactere. Dioscoridis exemplar vetustissimum. Urna Sanfeliciorum. Inscriptio Græca restituta. Spelæum canis. Sulphuraria. De monte Novo. Bibliotheca S. Severini.

ANNO 1698. 24. Octobris, iter Neapolim capessimus, Velitrasque ipsa die adventamus: ibi Ginettorum ædes infinitis pene veterum monumentis decoratæ visuntur; statuis videlicet iconibusque Imperatorum ac numinum, urnis item se-

pulcralibus & anaglyphis. Quorum ſumma incuria eſt, ut ſi qua ſtatua decidat, parteque corporis multetur, neglecta proſtrataque peſſum habeat. Eodem itinere Terracinam venitur, ubi in platea urbis erigitur columna milliaria LIII. quo numero inciſa eſt: olim in Pontinis paludibus poſita. Pars enim agri perampla, & quondam frequentata exundantibus aquis in paluſtre verſa, cum ipſa via Appia ſubmerſa eſt. Cætera notiſſima ut & Gaietanæ res, Munacii Planci ſepulcrum, Ciceronis ad Formias ædes, quæ paſſim in diariis feruntur. Adjicere liceat Gaietæ in eccleſia S. Eraſini exſtare figuram, ſub cujus capite aquila, ſub pedibus canis, ibidemque circumvolutus ſerpens; eſtque ſenili vultu qualem vulgo exprimunt Æſculapium: hæc ſymbolicè. 28. ejuſdem menſis in Campaniam Felicem venimus, cujus perelegantem duobus hinc ſæculis deſcriptionem edidit Antonius Santelicius, Latine ita belle ſcriptam, ut vix ſimile quidpiam illo ævo emiſſum ſit. Medio inter Averſam & Neapolim itinere occurrunt honoris cauſâ nobis vir cl. Joſephus Valletta innato litterarum amore celebris, cujus bibliotheca librorum copia ac delectu inſignis, peregrinorum omnium aditu frequentatur; Antonius item Bulifonius cum filio; quibus comitibus ipſa die in urbem ingredimur. Inſequenti Monaſterium S. Severini adimus, & a D. Jacobo Caracciolo Abbate cæteriſque cœnobii Monachis hoſpitaliter habiti, non paucos ibi dies diverſamur. S. Severini eccleſia perito artifice ſtructa, multis ſculpturæ picturæque ornamentis nobilitata, jure inter elegantiores urbis eccleſias accenſetur. Ibidem nonnullas ſepulcrales Græcas inſcriptiones legimus, quæ infimi ævi imperitiam præferunt. Nimirum Græca lingua his in partibus diu in uſu fuit, cujus hodieque veſtigia in populari idiomate deprehenduntur; ſic bajulus *baſtaſo* dicitur, ἀπὸ τῦ βαςάζειν, id eſt, *onera deferre*, orto vocabulo. Ipſa die Olivetanorum cœnobium viſimus, in cujus bibliotheca paucos nec ſpernendos codices notavi. Hi præcipui habentur:

Gregorii Magni operum codices quatuor undecimi ſæculi.

S. Maximi Sermo de Aſcenſione.

Boetii carmina XIV. ſæculi.

Iſidori Hiſpalenſis codex XII. ſæculi. Alius ejuſdem Etymologiarum XIII. ſæculi.

Brunonis Sionenſis epiſcopi commentarii in Pſalmos.

Nonii Marcelli codex, anno 1455. conscriptus.

Crispi Sallustii codex ejusdem ætatis.

Regiſtrum *Alphonsi* Regis, ubi nomina propemodum innumera nobilium ac civium illius ævi Neapolitanorum, anno 1450.

Insequente D. Archiepiscopum Cardinalem Cantelmum obsequii causâ convenimus. Is, præter cæteras animi nataliumque dotes, litterarum item cultu insignis, de adventu gratulatus, nulla non benevolentiæ significatione nos prosequutus est; postridieque convivio exceptis, musæum suum seriemque numismatum harumce rerum non incuriosis aperuit. Ibi lamella aurea ex quodam Siciliæ sepulcro non diu educta, Ægyptia sacra præfert, exprimitque mendem, sive hircum, ibin avem, apidem bovino capite, Isidem, aliaque id genus portentosi cultûs insignia; ita ut singulæ pene figuræ in serpentis caudam, nescio qua religione, desinant. Ibidem numismata bene multa, Samaritane, Græce, Latine inscripta, quorum per tempus notam excipere non licuit. Sub hæc, evocatos e Seminario juvenes, qui ejusdem clarissimi antistitis cura & peculio, litteris humanis divinisque, linguis item Latinæ, Græcæ, Ebraïcæ dant operam; jussit, pro sua quemque facultate, Latine, Græce, Ebraïce hospitum gratiâ disserere, quod naviter illi in laudem Gallicæ gentis, & congregationis S. Mauri prosa, carmine loquuti præstitere. Paria in nos officia contulit vir multis nominibus observandus Cassonius nuntius Apostolicus, qui nos lauto & pisculento prandio excepit, ac deinde nec rogatus studiis nostris favit sicubi opus fuit.

Octobris 31. D. Valletam adiimus, a quo perhumaniter in bibliothecam intromissi, librorum numerum ac delectum suspeximus. Præter cusos libros adest ibidem codicum vis non modica, quorum catalogum nobis manu propria exscriptum hic inserendum obtulit. Omnes, uno excepto Græco, Latini sunt.

Biblia sacra cum novo Testamento: in epistola S. Joannis absunt istæc: *Tres sunt qui testimonium dant in cælo, Pater, Verbum, & Spiritus Sanctus, & hi tres unum sunt.*

Flores sancti *Hieronymi.*

Ejusdem testamentum, præfixa epistola Eusebii Cremonensis ad Damasum Papam.

Augustinus de Civitate Dei, indice conscripto a Georgio de Haynninmonth, jussu F. Card. Bononiensis, codex membranaceus.

Dialogorum S. *Gregorii* libri IV. Sequuntur homiliæ duæ & alia mutila, codex membranaceus.

Boetius de Musica, codex membranaceus antiquus cum notulis.

Sedulii poetæ Christiani de actibus Prophetarum, &c. codex membranaceus.

S. Thomæ Aquinatis Commentaria, sive postillæ in Matthæum & alia.

Vitæ sanctorum Patrum, in quatuor libros distributæ, codex membranaceus.

Leonis Imperatoris Constitutiones Græce, codex Bomb. optimæ notæ.

M. T. Ciceronis de Oratore codex recens membranaceus.

Ejusdem Orationes, codex membr. XV. sæculi.

Ejusdem Rhetorica, & auctor ad Herennium cum notis marginalibus, codex XIV. sæculi membranaceus.

Ejusdem de natura deorum.

Columella & *Cato* de re Rustica, codex recens membranaceus.

Suetonius bonæ notæ, scriptus anno 1470.

Valerius Maximus in codice membranaceo. Is fuit Jani Parrhasii; cujus manu, ut videtur, notæ quædam in margine comparent.

Plinii epistolæ, cod. membranaceus.

C. Plinii junioris epistolæ a Philippo Beroaldo emendatæ, & ejusdem Panegyricus. Eidem adscribitur in hoc volumine opus de Viris illustribus bonæ notæ, codex recens.

Solinus de situ orbis.

Senecæ de quatuor virtutibus: & in eodem codice Basinii Parmensis de Criminibus.

Quinctiliani Institutiones oratoriæ, codex membranaceus recens.

Sextus Aurelius Victor & *Lucius Florus* in codice membranaceo recenti.

Apuleii Metamorphoseos floridorum. Apologiæ II. de deo Socratis. De dogmate Platonis. Cosmographia. Item Trisme-

gisti

gisti dialogus Apuleio interprete. *Alcinoi* disciplinarum Platonis epitome ab episcopo Tropeensi in Latinum versa, Nicolao Cusensi Cardinali nuncupata, cod. membran.

Vegetius membran. in fine mutilus.

Ejusdem *Vegetii* de cura animalium, codex vernaculo idiomate jussu regis cujusdam Aragoniæ conscriptus.

T. Livii decadum quædam in duobus codicibus.

Themistii Paraphrasis Physicorum Aristotelis, interprete Hermolao Barbaro.

Chalcidii in Timæum, codex ad usum Andreæ Matthæi de Aquaviva ducis Adriæ conscriptus, membranaceus.

Priscianus cum notis marginalibus, codex antiquus.

Chronica vel descriptio Terræ sanctæ per D. *Jacobum de Vitriago*, S. Rom. ecclesiæ ibidem legatum, codex membranaceus.

Facundi rythmi de urbe Hispalensi 1250. item Anonymi liber de positione Terræ sanctæ.

Roma instaurata. *Ciceronis* partitiones oratoriæ, *Laurentii Vallæ* collectanea in Institutiones oratorias Quinctiliani, in uno codice.

Collectio variarum inscriptionum. Item descriptio regionum Romanæ urbis, mutila, in uno codice, quem dispicere & evolvere per tempus non potuimus.

Propertius, *Catullus*, *Tibullus*, *Statii* Sylvæ, codex ab Antonio Sinibaldo Florentiæ descriptus, anno 1484.

Persii & Juvenalis Satyræ membranaceæ.

In *Statii* Thebaïda Placidi Lactantii Commentaria, anno 1478. & fragmentum Achilleïdos.

Horatii sermones & epistolæ, de arte Poëtica, cod. membr. recens.

Alter *Horatii* codex: itemque alius ejusdem.

Virgilii Æneis, cod. membr. recens.

Virgilii Eclogæ & Georgica membranac. anno 1470.

Ovidii opera cum veteri scholiaste. Liber membr. olim Jani Parrhasii XIV. sæculi.

Ovidii Fastorum libri cum notis marginalibus, membr. cod. XIV. sæculi.

Senecæ Tragœdiæ schematismis pluribus decoratæ XIV. sæculi membran.

Qq

Alter codex ejuſdem antiquus.

Valerii Flacci Argonautica, cum notis marginalibus, cod. recens membranaceus.

Catonis Carmina cum commentariis monachi cujuſdam.

Propertius acephalus, item *Petrarchæ* epiſtolæ in eodem codice.

C. Vettii Aquilini juvenci in IV. Evangelia membran.

Cinus Piſtorienſis, *Petrus de bella pertica*, & *Jacobus de Ravennis* ſuper codicem, in epitomen redacti.

Abulcaſim de formis inſtrumentorum ad omnes ægritudines.

Joannis Climaci opera in Italicum idioma vernaculum verſa anno 1446.

Hiſtoria Trojana *Guidonis de Columnis* anno 1324. in vernaculam linguam verſa a *Philippo Ceffio* Florentino.

Anonymi liber inſcriptus Romuleón, juſſu Gomeſii Hiſpani militis conſcriptus.

Fr. *Bernardi Guidonis* Flores Chronicorum, ſive Catalogus Pontificum Rom. a D. Petro ad Sixtum IV. Item *Guillelmi* Abbatis quædam.

Statuta Ordinis S. Michaelis a Ludovico XI. Gallico idiomate.

Stephani de Infeſtura diaria rerum Romanarum poſt curiam a Galliis reverſam uſque ad Alexandri Papæ VI. creationem.

Vitæ illuſtrium doctrinâ Virorum.

N. Terminii trophæum D. Petri Toletani.

Ariſtotelis item codices bene multi variis interpretibus, & alii minoris notæ. Ad hæc Chronicon Sandionyſianum Gallico idiomate, ingenti volumine, conſcriptum tempore inaugurationis Caroli VI. Galliæ regis, ad quem ab initiis Francicæ gentis hiſtoria producitur. Quæ primam ſtirpem ſpectant a Gregorio Turonenſe, Fredegario & continuatoribus deſumta ſunt. Ad ſecundam ſtirpem Eginhardo & Turpini fabulis uſus ſcriptor eſt. Quæ tertiam ſtirpem ſpectant melioris notæ ſunt, maximeque cum ad res ætatis ſuæ ſcriptor iſte pervenit, nam ibi diarii ritu omnia perſequitur. Hujus operis exemplaria quædam in bibliothecis noſtris exſtant. Iſtud autem quode agimus ad uſum familiæ Borboniæ exaratum videtur: nam ad calcem codicis inſignia Auguſtæ gentis delineata ſunt, ſcripto no-

mine, *Bourbon*, prima manu. In Hiſpaniam vero tranſlatum exemplar, indeque Neapolim exportatum, in Valletæ manus devenit.

Secunda Novembris pomeridianis horis, comite Antonio Buliſonio, in montem Veſuvium properamus, quo nos evocabat non celebritas modo loci, ſed nuperæ etiam eruptionis veſtigia. In acclivi montis arbores vitibus adrepentibus ornatæ, quæ palmites circumquaque emittunt, alios aliis annexos, continuatum funem diceres. Qua die tranſiimus onuſti adhuc uvis palmites erant; quod mirum videatur, in æſtuoſo nimirum ſolo tam ſero uvas matureſcere: idipſum ævo ſuo Martialis obſervat.

Hic poſt Novembres, imminente jam bruma,
Seras putator horridus refert uvas.

De Veſuvii montis forma, eruptionibus aſſiduis, mirabilia narrantur. Quo pacto ſcilicet modo fumos, mox flammas eructet, lapides ingentes emittat; mox compreſſi in cavernis ignes terram ſuccutiant; hinc evomitis infernalis liquidæque materiæ effluviis, infinita damna importet, perniciemque adferat caſtellis, vicis, hominibus, jumentis: & quod incredibile dictu, ingentem vim aquæ evomat, ut circumvicina loca demerſa, interitu hominum, domorum, agrorumque ruina devaſtet; id inquam a multis jam recenſitum, & nuper a laudato Buliſonio, qui diarium Veſuvii emiſſionum accurate elaboratum, minutatim deſcriptis omnibus edidit. Quare nos iis ſuperſedemus, pariterque ſilentio mittimus quæ per moras Neapolitanas obſervavimus in eccleſiis, ædificiis, ædibuſque principum. Quid enim hac in re novi proferamus, quando ex omnibus orbis Chriſtiani partibus in dies adventant qui accuratius omnia circumſpiciunt, quorum plerique, neque ſemel recenſita, literis mandant?

Quartâ Novembris in bibliothecam S. Joannis de Carbonaria RR. PP. Auguſtinianorum concedimus, in qua codices bene multi, ad centenos Græcos totidemque Latinos enumerantur. Dum hos evolverem, & D. Paulo ſocio quædam exſcribenda tradidiſſem, accurrit cuſtos interpellatque ſcribentem; ſe quod talem D. Mabillonio ſcribendi copiam feciſſet pulſum olim e Monaſterio dictitans: noſque ulteriori perquiſi-

tione prohibuit ; atque in posterum interclusum accessum intelleximus. At pomeridianis horis, intercedente D. Cassonii auctoritate, qui comitatum nos misit D. Angelum Accorrettum virum doctum & urbanum, ad rem redire concessum. Olim numerosiorem bibliothecam, a Batavo quodam emtis codicibus mulctatam magna supellectilis parte accepimus. Quæ tamen superant optimæ notæ sunt. Isthæc olim fuit bibliotheca Antonii Seripandi, qui eam ex Jani Parrhasii testamento acceperat. Codicum notam hic proferimus.

Codex XI. sæculi membran. Psalterium optimæ notæ. Exstat ibidem Psalterium exoriente typorum arte cusum, ut puto, Mediolani, abest quippe typographi urbisque nomen.

Codex Evangeliorum charactere unciali, septimi vel octavi sæculi, initio & fine mutilus.

Codex Evangeliorum XI. sæculi membran. initio legitur epistola *Eusebii* Carpiano, quæ in bene multis Evangeliorum codicibus cum in ista tum in aliis bibliothecis præmittitur. In capite primo Matthæi legitur : **Ἰωσίας δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰωακεὶμ, Ἰωακεὶμ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰεχονίαν καὶ τοὺς**, &c. *Josias autem genuit Joachim, Joachim autem genuit Jechoniam & fratres ejus*, &c. quam item lectionem notavi in codice decimi sæculi egregiæ notæ, qui cum olim Cardinalis Perronii fuisset, jam in bibliotheca Monasterii S. Taurini Ebroïcensis conspicitur. In aliis quoque non paucis codicibus ita legitur. Vulgata nostra, ut nemo nescit, Joachimum omittit.

Codex Evangeliorum alius ejusdem ætatis, bonæ notæ, membranaceus, cum epistola *Eusebii* Carpiano. Duo item alii codices Evangeliorum minoris notæ & vetustatis.

Acta Apostolorum in codice bombycino recenti.

Codex homiliarum in Evangelium in charta membranacea purpureo colore, aureis characteribus quadris, cum accentibus spiritibusque primâ manu in 4° septimi sive octavi sæculi: quo ævo, ut putamus, spiritus accentusque annotari cœptum est. Neque tamen omnibus in vocibus accentus comparent, sed hinc & inde sparsi sunt. Hujusmodi codices Hieronymus Præfatione in librum Job memorat his verbis : *Habeant*, inquit, *qui volunt veteres libros, vel in membranis purpureis auro argentoque descriptos : vel uncialibus (ut vulgo aiunt) litteris, onera magis exarata quam codices. Dummodo mihi meisque permittant pau-*

peres habere schedulas, & non tam pulcros codices, quam emendatos. Huic similis est Sangermanensis noster codex psalmorum, quinti sextive, ut putatur, sæculi.

Flavii Josephi codex bombycinus recens, postremos solùm Antiquitatum Judaïcarum libros complectens.

Ejusdem de bello Judaïco codex recens bombycinus.

Eusebii de præparatione Evangelica codex recens bombycinus.

Gregorii Nysseni in peregrinos Jerosolymitanos. *Planudis* quædam, itemque *Hesiodi*, *Theocriti*, *Sophoclis*, *Euripidis*, *Pindari*, Epistolæ quoque variæ, omnia in uno codice bombycino XIV. sæculi.

Epistolæ *Theodoreti* in codice membranaceo XI. sæculi, eximiæ notæ.

Dorothei ascetica in codice membranaceo XI. sæculi.

Alius ejusdem codex paris ætatis, membranaceus.

Theodori Studitæ Catecheses scriptæ anno mundi 6534. id est, Christi 1026. in codice membranaceo.

Μίλιοσα τοῦ ἁγίου βασιλείου περὶ βίου ἀρετῆς, codex bombycinus recens.

Theophanis Ceramei homiliæ scriptæ anno mundi 6891. hoc est, Christi 1383.

Ejusdem homiliæ in codice paris ætatis bombycino.

Collectanea Patrum & scriptorum in codice recenti.

Anastasii bibliothecarii collectanea cum vitis quibusdam.

Monodia *Georgii Scholarii* in S. Macarium μακρὸ dictum.

Homiliæ quædam *Joannis Damasceni* in codice recenti.

Ex Soliloquiis S. *Augustini* Græce codex recens. Non sancti Augustini modo opera quædam, verum etiam Hieronymi, Gregorii magni, Cassiani, Anselmi, Thomæ Aquinatis, & aliorum non pauca Græce versa in bibliothecis occurrunt.

Liber choralis Græce XIII. sæculi membran. itemque alii duo ad usum officii Græcorum.

Codex *Dioscoridis* eleganter descriptus, membranaceus, characteribus uncialibus quadris, sine accentibus, adpositis plantarum florumque figuris, minio depictis a perita manu. Hujus auctoris nullum puto pari vetustate & elegantia exemplar exstare: nam Regium quod antiquitatis causâ suspicitur, huic multum concedit ætate & pulcritudine. Initio mutilum hisce ver-

bis incipit, ΑΜΒΡΟΣΙΑ ΟΙΔΕ ΒΟΤΡΥΣ· ΟΙΔΕ ΒΟΤΡΥΣ. estque v. ut puto, sæculi.

Codex *Diodori* Siculi perelegans membranaceus, xi. sæculo conscriptus, optimæ notæ.

Dionis Cassii codex recens bombycinus.

Herodoti codex recens bombycinus.

Thucydidis codex recens bombycinus, item alter ejusdem ætatis.

Polybii historiarum codex recens bombycinus.

Arriani libri vii. historiæ Alexandri, codex recens; alter ejusdem codex recens bombycinus.

Diogenis Laertii cod. recens bombycinus.

Æliani historia animalium in cod. recenti bombycino.

Platonis libri quidam descripti anno mundi 6822. id est, Christi 1314.

Aristotelis rhetorica in codice xiv. sæc. bombycino.

Alexandri Aphrodiséi codex bombycinus, scriptus anno mundi 7031. id est, Christi, 1524.

Herméi sive Hermiæ philosophi in Platonem codex bomb. qui fuit Vincentii Ponteii, emtusque Venetiis.

Procli in Platonem codex recens bomb. qui fuit Nicolai Tridentini.

Nicandri Theriaca cod. recens bombycinus.

Nicephori μοναχοῦ εἰσαγωγικῆς ἐπιτομῆς lib. Physicus. Seripandus Sebastiani fratris dono accepit, cod. bombycinus.

Codex bombyc. recens. Ἐκ τῶν Περσῶν ἐ Αἰγυπτίων, περὶ τριχῶν ἐ ὑπήνης, ἐ μαχαλῶν, ἐ ἥβης περὶ γενείων. i. *Ex Persis & Ægyptiis; de capillis, barba, maxillis, de pube, & de genis.* Agitur ibi de somniis, codex recens bombycinus.

Oribasii ἰατρικῶν, i. *de medicina*, recens.

Τῶν γεωπονικῶν. *de agricultura*, codex recens adespotus.

Stephanus Byzantius περὶ πόλεων, cod. recens bombycinus.

Geographia initio mutila, in codice xv. sæculi, his verbis init.. Πινδάρω μὲν τῷ σοφῷ πρὸς λύραν εἰπεῖν· ᾠδῆς ὀφειλέτην γενόμενοι. Definit, αἱμάτων ἄδην (*sic*) νοῦσθαι δύνανται.

Pausanias in codice recenti.

Hephæstionis enchiridion de mensuris, codex recens bomb.

Joannis Curopalatæ compendium historiæ, cod. bomb. xiv. sæculi.

Polyæni Strategemata, cod. recens bomb. incipit: Τὴν μὲν κατὰ Περσῶν ϛ Παρθυαίων νίκην ἱερώτατοι βασιλεῖς Ἀντωνῖνε ϗ Οὐῆρε. i. *Victoriam de Persis & de Parthis reportatam, admodum sacri Imperatores Antonine & Vere.*

Aristidis Orationes in cod. bombycino XIV. sæculi. Deinde *Cyprii* ad Andronicum Oratio. Postea *Libanii* epistolæ quædam.

Polemonis Sophistæ εἰς κυναίγειρον, codex bombycinus recens.

Codex bombycinus recens, in quo *Georgii Gemisti* quædam, *Synesii* epistolæ aliquot, *Cleomedis* opera, &c.

Luciani Dialogorum quædam, in codice membranaceo recenti.

Manuelis Moschopulii quædam in codice recenti.

Ejusdem περὶ Ἀττικῶν ὀνομάτων. Ejusdem erotemata in cod. recenti bombycino.

Libanii Antiocheni epistolæ in codice recenti. In fine legitur: αὗται αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Λιβανίου ἦσαν γεγραμμέναι κυροῦ Γεωργίου Λεγιαπηνοῦ. i. *Hæ Libanii epistolæ scriptæ fuerant a domno Georgio Legiapeno.*

Libanii declamationes in codice XIV. sæculi.

Lexicon Græcum *Cyrilli* in codice membranaceo XI. sæculi.

Pollucis Onomasticon in cod. bombycino, qui descriptus est anno mundi 6999. Christi vero 1491.

Joannis Carmelitani Lexicon Latino-Græcum, in 4°. cusum anno 1497. nomen auctoris, manu scriptum est.

Hesiodi editio antiquissima cum notis, Jani Parrhasii manu exaratis.

Procli in Hesiodi ἔργα. *Artemidori* onirocritica cod. recens bombycinus.

Hesiodi Theogoniæ physica expositio in cod. recenti.

Codex bombycinus recens in quo *Æschylus* poëta.

Commentarius in Æschylum recens bombycinus.

Euripides in codice recenti.

Aristophanis codex recens bombycinus.

In alio codice recenti scholion in Aristophanem.

Lycophron cum interpretatione *Tzetzis*: item prosodia *Dionysii* Alexandrini in cod. bomb. XIII. sæculi. Alius item codex *Lycophronis* cum interpretatione *Tzetzis* XIV. sæculi.

Aratus in codice recenti.

Quinti Calabri Κοΐντου & *Orphéi* hymni Κοΐντου μεθ' Ὅμηρον πρῶτον

Editio Anthologiæ vetustissima elegantibus typis.

Hic codices Græci, subsequuntur Latini.

Codex x. sæculi, *Hieronymus* de scriptoribus Ecclesiasticis cum continuatione *Gennadii*. Scriptores adsunt 230. postremus est Pomerius natione Maurus, ad calcem legitur:

Ego Gennadius Massiliæ presbyter scripsi adversus omnes hæreses libros VIII. & adversus Nestorem (sic) libros v. & adversus Eutychen libros x. & adversus Pelagium libros III. & tractatus de mille annis de Apocalypsi B. Joannis, & hoc opus, & epistolam de fide mea, missam ad beatum Gelasium episcopum urbis Romæ. In eodem codice exstat epistola Quodvultdei ad Augustinum, item Anonymi liber de Hæresibus.

Ægidii Viterbiensis historia viginti sæculorum per totidem psalmos digesta, archetypus ad Leonem X. Pontificem maximum.

Martini Ordinis Prædicatorum, chronicon.

Memoriæ ad concilium Tridentinum spectantes, a Cardinali *Seripando* collectæ. 2. tom. in 4°.

Consilium delectorum Cardinalium & aliorum prælatorum de emendanda ecclesia, S. D. N. Paulo, ipso jubente, conscriptum & exhibitum M. D. XXXVIII.

Reginaldi Poli de reformatione S. Ecclesiæ.

Probi grammatica Latino-Græca XII. sæculi.

Commentarius amplus in Cantica Canticorum sæculi XIII.

Augustini Romani in epist. ad Corinthios, codex scriptus anno 1429.

M. T. Ciceronis codices bene multi, de Oratore duo. Orationum 2. ad Herennium 1. recentes.

Ciceronis de Officiis, Paradoxa, de Amicitia, de Senectute, codex XIII. sæculi.

Ejusdem de Inventione, & in eodem codice XII. sæculi. *Boëtii* de Topicis.

M. T. Ciceronis de Legibus, Academicæ Quæstiones, Partitiones oratoriæ. Item *Modestini* de re militari, de optimo genere Orationis, in codice recenti.

Titus Livius in codice membranaceo XII. sæculi.

Ejusdem codex XIV. sæculi.

Ejusdem codex recens.

Quinti Curtii codex recens.

Plinius

Plinius junior in codice XIV. sæculi.

Taciti codex recens.

L. Junii Moderati Columellæ de re rustica, codex 250. annorum.

Prisciani Grammaticæ codices tres perantiqui XI. aut XII. sæculi: in quodam eorum hæc carmina leguntur.

Me legat antiquas qui vult proferre loquelas :
Qui me non sequitur, vult sine lege loqui.

Commentaria in Priscianum XIV. sæculi.

Damascenus Mesue XIV. sæculi.

Liber Rasys, qui dicitur Almansorius, a magistro Girardo Cremonensi apud Toletum translatus ex Arabico : codex XIII. aut XIV. sæculi.

Virgilii codex elegantissimus X. sæculi, cum annotationibus brevibus. Alius item codex ejusdem recens.

Servii Commentaria in Virgilium, codex scriptus anno 1007. ut in fine notatur.

Ejusdem quatuor alii codices recentes, quorum unus præfert annum 1462.

Donatus in Virgilium, codex XV. sæculi.

Martialis, codex XV. sæculi.

Decimo quinto sæculo cum litterarum studia per Italiam reviviscerent, Latinæque linguæ usus, jamdiu vitiata, externisque vocibus fœdata pristina illa sinceraque elegantia, ab hominibus prisci saporis, in primigenium statum sensim reduceretur; Joannem Tortelium Aretinum dico, Nicolaum Perottum, Angelum Politianum, Ambrosium Camaldulensem, & alios; litterarum sortem sequuta scribendi & libros exarandi ratio, quæ in perplexam, infinitisque abbreviationibus implicatam characterum figuram deflexerat; ante exortum typographiæ, in pulcriorem exarandi libros ritum deducta, & ad normam codicum octavi & noni sæculi, modico intercedente discrimine, restituta fuit. Innumeri sane ejus formæ codices, curantibus maxime Laurentio & Cosma Mediceis, aliisque per Italiam principibus conscripti sunt. Sub hæc exorta typorum ars ex hujusmodi codicibus exemplum cudendi mutuata est. Hinc fit ut in bibliothecis insignibus, talium codicum magna vis compareat.

Iſtis diebus nos convenit vir clar. Sanfelicius Canonicus, pietate vir ac genere inſignis : ea familia a gente Normannorum originem ducit. Eratque Sanfelicius quidam gentis auctor, in primis qui XI. ſæculo bellicæ virtutis laude floruere. Obtulit nobis idem Sanfelicius elegantiſſimi antiqui tumuli ſchema, qui cum olim in oppido ſancti Felicis jacuiſſet, demum Neapolim translatus, excipiendis, in eccleſia S. Claræ, Cæſaris Sanfelicii ducis Rhodi cineribus deputatus eſt. Olim ſepulcrum mulieris cujuſdam fuit, florente ſculptoria arte tumulatæ : in cujus antica parte ſolis atque lunæ typi extrema urnæ utrinque occupant. Ara ſuccenſa ad libandum inferiis retro ponitur ; reliquarum figurarum ratio haud ita perſpecta : pueri qui cum reliquis a lateribus poſitis exſtant, defunctæ mulieris filii exiſtimantur. Hic totum proferimus.







In ecclesia S. Mariæ *Domna Romita*, ut vocant, est inscriptio Græca, quam plerumque editam, cum mendis bene multis, neque felicius explicatam, hic restituere visum.

ΘΕΟΔΩΡΟΣ. ΥΠΑΤΟϹ. ΚΑΙ. ΔΟΥΞ
ΑΠΟ. ΘΕΜΕΛΙΩΝ. ΤΟΝ. ΝΑΟΝ
ΟΙΚΟΔΟΜΗΣΑΣ. ΚΑΙ. ΤΗΝ. ΔΙΑ
ΚΟΝΙΑΝ. ΕΚ. ΝΕΑΣ. ΑΝΥϹΑΣ. ΕΝ
ΙΝΔ. ΤΕΤΑΡΤΙ. ΤΗΣ. ΒΑϹΙΛΕΙΑΣ
ΛΕΟΝΤΟΣ. ΚΑΙ. ΚΩΣΤΑΝΤΙΝΟΥ. ΤΩΝ
ΘΕΟΦΙΛΩΝ. ΚΑΙ. ΤΩΝ. ΒΑΣΙΛΕΩΝ
ΣΕΜΝΩΣ. ΒΙΩΣΑΣ. ΕΝ. ΤΕΠΙΣΤΙ
ΚΑΙ ΤΡΟΠΩ. ΕΝ ΤΩ ΜΕΝΣΕ ΟΚΤΩ
ΒΡΙΟΥ. ΕΣΘΑΔΕ. ΖΗΣΑΣ. ΧΡΙΣΤΩ
ΕΤΗ. Ι. ΚΑΙ. Μ.

Adsunt quædam vitia & permutationes litterarum, labente linguæ Græcæ usu inductæ. Ut autem videatur quam necesse fuerit germanam his addere intepretationem, vide mihi, quæso, qualem ediderint.

Theodorus Consul & Dux a fundamentis templo ædificato, & Diaconia de novo perfecta in indit. quarta imperii Constantini pii Imperatoris, præclarus & fide & moribus, sexto mensis Octobris, hic vivens, Christo annos quinquaginta.

In editis legitur : Ἐκ τῷ μῆνσι ὀκτωβρίῳ. quæ lectio non quadrat, vox enim *mense* legendum indicat ἐν τῷ μῆνσι. cum alias ἕκτῳ non possit hic pro die mensis adscribi, nam ἕκτη legendum esset, supple ἡμέρα. Aiunt item ex indictione & die mensis annotata deprehendi annum 616. quod item ἀπροσδιόνυσον est : nam illo anno non Constantinus sed Heraclius imperabat. Inscriptionis igitur hæc est sententia.

Theodorus Consul & Dux cum a fundamentis templum hoc excitasset, & Diaconiam de novo perfecisset ind. quarta ; Leone & Constantino piis Imperatoribus præclarus fide & moribus ætatem duxisset ; mense Octobri hic repositus est, cum vixisset in Christo annos quinquaginta.

Imperatores hic notati, sunt, ni fallor, Leo Isaurus, ejusque filius & successor Constantinus Copronymus. Inscriptio porro ex ecclesia SS. Joannis & Pauli, cujus fundator erat Theodorus, in ecclesiam S. Mariæ *donna Romita* translata est, postquam illa SS. Joannis & Pauli Jesuitarum collegio adtributa ac diruta fuit.

Octava Novembris, comite Bulifonio filioque ejus Philippo, qui nos per Neapolitanas moras officiis suis prosequuti sunt, res Puteolanas Baianasque inspectum imus; quæ cum plus millies enarratæ ac scripto traditæ fuerint, ne lectori fastidium adferamus de more mittimus. Liceat solùm quædam observata nobis adducere in medium. Spelæum canis, ut vocant a frequentibus, intromisso cane, lethiferi vaporis experimentis; non ita ferales uti quondam halitus emittit; nam diu multumque canis qui admotus huic rei fuerat, agitatione motuque frequenti expedire & amovere sese tentavit, antequam interceptis sensibus prostratus jaceret: quod alii quidem expertos sese immissis canibus dictitant. Tum si canis vel quodlibet animal deterrimo vapore confectum, in aquam immittatur quamlibet; neque enim necessaria in Anianum vicinum lacum immersio, statim revivifcit, illæsumque abit.

Sulphurariam adeuntes incidimus in tropæum antiquum marmoreum, egregie cælatum, quinque pedum longitudine, latitudine vero trium, nuper effossum integerrimumque; olim victoriæ cuidam nobili erectum: at nulla adest inscriptio qua rei gestæ ac significatæ judicium feramus. Sulphurariam egregie describit Arbiter: quamquam ejus hodierni interpretes de monte Vesuvio dictum nec satis considerate tradant. Sic ille:

Est locus exciso penitus demersus hiatu,
Parthenopen inter magnæque Dicarchidos arva,
Cocyta perfusus aqua: nam spiritus extra
Qui furit effusus funesto spargitur æstu.
Non hæc autumno tellus viret aut alit herbas
Cæspite lætus ager: non verno persona cantu
Mollia discordi strepitu virgulta loquuntur:
Sed chaos & nigro squallentia pumice saxa
Gaudent ferali circumvoluta cupressu.
Has inter sedes Ditis pater extulit ora
Bustorum flammis & canà sparsa favillà.

Me sane fugit qua ratione id de Vesuvio monte dictum autument, cum accurate situs voraginis exprimatur, nimirum *Parthenopen inter*, id est, Neapolin, *magnæque Dicarchidos arva*; videlicet, Puteolana arva: nam Puteolis Dicearchis olim nomen fuit: sicque clare & sine ambage sulphurariæ locus exprimitur. Quæ supersunt Puteolis confinia rudera, arguunt sane jure magnam Dicearchidem vocatam: nam lata in agro Puteolano detinent spatia.

Erant, cum nos Neapoli ageremus, qui de ducendo a mari ad Avernum lacum canali tractarent, quod olim Augustum effecisse tradit Suetonius. *Portum Julium*, inquit, *apud Baias, immisso in Lucrinum & Avernum lacum mari, effecit.* At fortassis jam mutata facie soli, & Lucrino lacu eruptione terræ lapidumque ingenti arefacto, majoris operis & consilii res esset: cum maxime Baianum littus ad multum spatii ea in parte vadosum, ut quidem aiunt, onerarias naves non ferat. Certe si posset in Avernum lacum aptus nauticis profundusque canalis deduci, nullus in Mediterraneo portus aut tutior, aut amplior foret.

Lucrinus lacus olim peramplus & conchiliorum sapore clarus, jam pene exsiccatus & casu terrâ oppletus est. Etsi vero nota res est qua demum ratione id prodigii evenerit: oculatis testibus eventum rescripto dato narrantibus; quia tamen res tanta Italico eodemque subbarbaro idiomate publicata est; animi causâ Latine dare visum, quod adeo stupendum casum nuspiam me legisse meminerim.

Die 30. mensis Julii 1587. Puteolis.

Magnificus Dominus Antonius Russus de Puteolis, ætatis annorum octuaginta, & plus in circa, testis summariè productus, & medio suo juramento interrogatus, & examinatus super tenore memorialis magnificæ Universitatis Puteolanæ, dicit. Hæc Latinè præmittuntur, sequentia vernaculo idiomate scripta, a me Latio data sunt.

Meminisse se a puero ad festum S. Spiritûs in oppidum Tripergolam ubi ecclesia eidem sacrata aderat, frequenter ventitasse, & in celebritatis gratiam loci præfectos consuesse cerasa eodem confluentibus quibusque offerre; feriasque hujusmodi fuisse ludis tripudiisque frequentatas. Situm nosocomium se vidisse in partibus oppiduli demissioribus, balneis salubritatis

causâ instructum; ac triginta circiter lectos in peregrinorum atque incolarum usum, qui infirmitatis gratiâ balneis & sudatoriis operam darent. Vicum ibidem populosissimum diversoriis tribus ornatum, pro nobilibus atque honestis viris, aquas calidas pro medela petentibus. Inerat, aiebat ille, Pharmacopolium, unde nosocomio, ut æstimabat ipse, remedia & pharmaca subministrarentur. Seque exinde cum per ætatem rerum conditionem capere atque æstimare facultas esset, comperisse Tripergolanum nosocomium Magistrorum, ita scilicet vocabant, cura administratum. Eoque munere functum novisse se Paridem Adamianum, Puteolanum civem, qui cum anno quodam, nam annuum erat officium, rem Magistri nomine rexisset, subinde ejusdem nosocomii patrocinium & curam semper habuerat. Verum elapsis aliquot annis, currente 1538. die festo S. Hieronymi, memoratam urbem terræ motu ingenti succussam fuisse, repetitisque vicibus sic agitatam, ut præ formidine universi pene solum verterent, & partim Neapolin se proriperent, partim circumquaque in diversa loca fugam facerent. Tum confusa & horrore plena omnia, ac si mundus totus in præcipitium ac perniciem isset. Pauperes pro facultate quemque sua nudos aufugisse. Seque cum pari consilio ab imminenti exitio cum uxore ac liberis declinaret, offendisse in Puteolana porta mulierem Zizulam nomine, Hieronymi Barberii uxorem seminudam, passis crinibus, indusioque duntaxat lineo obvelatam, asello vectam ut ingruenti ruinæ se subduceret. Tum ejulare omnes, gemitus edere, misericordiam divinam implorare. Sub hæc, primâ secundâve noctis horâ, proxime nosocomium hiatu atque voragine facta, in quodam loco cui *fumosa* nomen, horrendam erupisse flammam, arenæ petrarumque vim maximam altitudine incredibili emissam & circumquaque sparsam: hinc, aiebat, tonitrua, fulgura, tremendi ignes terram undique collustrabant, arenâ inter hæc pluviæ instar decidente. Voraginem illam ingentem infernalemque, quæ propter maris oram primo eruperat, vicina spatia sensim occupasse, nulla eruptionum, nulla ejectæ materiæ data intermissione, donec correptum clade tanta oppidulum atque nosocomium, quasi stipulam igni traditam absumeret, obrueretque magnis molibus. Datoque horarum viginti quatuor spatio, delectis, absumtis, perditisque omnibus, mons ille novus eo-

rum loco visus, omnibus stupori fuit.

Idipsum quoque testificati sunt octo senes tam horrendi eventûs oculati testes, qui dicta superius confirmarunt. Oppidi Tripergolani nosocomiique fortunam habuit famosus ille Lucrinus lacus totus pene absumtus, cujus magna pars jam montis novi radicibus occupatur. Rem sane monstri similem, cujus singularitatem, ne prisca quidem illa poëtica commenta attigerint. Est autem mons ille novus prœaltus asperoque solo.

Proxime Baias tranquillo mari, in aquæ fundo via more Flaminiæ & Appiæ strata conspicitur saxis prægrandibus, quo arguitur, mare quod aliis in locis recedens, solum aquis nudatum late deseruit; his in partibus vicinas inundasse terras. Cætera, nempe sepulcrum Agrippinæ, templa in maris ora posita, piscinam mirabilem, Eliseos campos, &c. utpote trita de more silentio præterimus. Monere tamen juvat, templa Veneris, Mercurii, Apollinis, nullo indicio id nominis præferre. Is est enim mos hodiernus, ut si qua rudera antiqua templi formam præferentia occurrant, malint antiquarii, divinando cujusque assignare nomen, quam ignorantiam profiteri suam. Ibidem in quibusdam templis locisque subterraneis observatur obduci muros cæmento, in quo figuræ egregiæ formæ prominent, ad florentem artium ætatem referendæ. Templa Herculis Bauli ac Dianæ Luciferæ non temere id nominis præferunt; nam erutæ ibidem inscriptiones, iis numinibus olim sacrata docent.

Antequam Neapoli discederemus, bibliothecæ manuscriptorum Monasterii S. Severini sequentem notam excepimus.

Biblia sacra multis voluminibus x. sæculi.

Psalterium Græco-Latinum XII. sæculo conscriptum, ubi Græca singulari characterum formâ sunt.

Origenis in Cantica, aliorum item in Cantica quædam; & *Bernardi* item in Cantica. Codex XII. sæculi, haud diu post S. Bernardi obitum conscriptus videtur. In alio item codice XIV. sæculi, *Bernardi* in Cantica.

Commentaria Anonymi in Apocalypsin, codex initio mutilus XI. sæculi. Item alius in Cantica similis.

S. *Ephrem* quædam in codice XII. sæculi.

Augustini in Psalmos codex egregiæ notæ x. sæculi, tomis duobus.

Augustini sermones quidam & retractationes in codice XII. sæculi.

Prosper de vita contemplativa, codex XI. sæculi.

Gregorii magni dialogi in codice XII. sæculi.

Bacharii (sic) de reparatione lapsi ad Januarium. Ita init: *Nisi vererer, beatissime frater, ne inter simulatos amicos Job*, &c. In eodem codice XII. *Ephremi* diaconi & *Joannis Chrysostomi* de eodem argumento.

Bruchardi solo nomine (sic) *episcopi Vormacensis* de jure Episcopali ad Brunichonem.

Catalogus epistolarum S. Bernardi cum indice earumdem, ordine alphabetico, a Francisco *Ascocota* episcopo Sarnensi, jussu Joannis XXII. Papæ, codex eodem tempore conscriptus.

Liber de Consideratione quintæ essentiæ omnium rerum, pauperibus Evangelicis viris erogatus, editus a magistro Joanne *de Rupescissa* ordinis fratrum Minorum. *Dicit Salomon Sapientiæ in capitulo 7o. Deus dedit mihi.* cod. XV. sæculi.

M. T. Ciceronis de Divinatione & Somniis a Marino Tomacello conscriptus XV. sæculo.

Ejusdem de Oratore.

T. Livius exscriptus anno 1435. XV. Kal. Martii a Joanne Frigerio.

Plinii epistolæ in duobus codicibus recentibus.

Senecæ epistolæ, quæ incipiunt ab epistolis Senecæ ad Paulum & Pauli ad Senecam.

Virgilii Bucolica & Georgica in cod. recenti.

Ovidii Fastorum cod. XV. sæculi, membran.

Aulus Persius in codice XIV. sæculi.

Juvenalis XII. sæc. &c.



CAPUT

CAPUT XXII.

De Capua veteri ejusque amphitheatro. Monasterium Casini montis. Bibliotheca ibidem. Vestium Monachalium veterum schemata. Archivum insigne. De prærogativis Casinensis Abbatis, creandi nobiles, cogendi exercitus, &c.

DECIMA Novembris, iisdem qui obviam venerant ad octo milliaria comitantibus, in Casinum montem iter instituimus. In Capuæ veteris vestigiis sistimus parumper spectandis maxime Amphitheatri ruderibus: quod quidem uni Romano Coliseo magnificentiâ, amplitudine & ornamentis paulum concedebat; cæteris vero quorum hodie vestigia comparent, longe præerat: quatuor architectonices ordinibus perinde atque Romanum decorabatur. In primi sive inferioris ordinis epistyliis, capita numinum egregie cælata visuntur hodieque; in secundi, icones ab umbilico eorumdem numinum inerant; in tertii epistyliis integræ statuæ erectæ, quod ornamenti genus a Romano Coliseo aberat: eratque sane res admodum singularis, totam veterum numinum turbam, uno circuitu germanâ singulorum formâ dispicere. Ambitus exterior ingentibus saxis constat, interiora vero lateritia sunt. Quæ supersunt reliquiæ in dies amoventur, variisque usibus pro libidine destinantur. Qua die istac iter habuimus, primi ambitus lapides eruebantur sternendæ publicæ viæ. Haud procul amphitheatro erigitur triumphalis arcus, jam ornamentis spoliatus suis, quem perinde atque amphitheatrum extra muros veteris Capuæ fuisse narrant. Cætera nobilissimam antiquam urbem spectantia accurate descripta sunt in veteris Capuæ ichnographia simul & scenographia, studio & opera Cæsaris Costæ, olim archiepiscopi Capuani, edita & typis data Neapoli anno 1676. additis rerum & monumentorum explicationibus.

Insequente antiquam viam stratam sequimur, quam ramum Appiæ esse æstimant periti. Hujus certis in locis revulsi lapides sunt, ut ne iter agentibus officiant: hinc vero via vetus, hodier-

nâ aliò deflectente, agros torrentesque trajicit. In montem Casinum undecimâ Novembris advenimus, atque à D. Erasmo Gattola hospitaliter habiti, nulloque non humanitatis officio excepti sumus. Primis post accessum diebus spectandis Monasterii locis vacamus: mirari sane subiit quod tam arduum in locum carris non pervium, tantæ moles, columnæ, marmora & alia id genus advecta sint. In quodam impluvio columnæ porphyreticæ truncus adest, qua spissitudine nullam ejus materiæ vidimus, tres enim circiter pedes regios a diametro habet. Ad pedem montis Casini, castri veteris quædam rudera supersunt, amphitheatrum, antiqui templi in sacellum versi reliquiæ saxis ingentibus, collis aggestâ terrâ ad fluvium de industria erectus, quem aiunt olim ad Varronis villam istis in partibus positam pertinuisse. Hæc in transcursu dicta sint, cæteris namque, utpote tritis, enarrandis supersedemus.

Hinc, quod maxime cordi erat, ad codices vertimur, quorum adhuc festiva copia superest. Eorum notam peramplam cum Græcorum qui pauciores comparent, tum Latinorum, excerpsimus, quæ suo loco, Deo dante, proferetur. In codice XI. sæculi, & in alio ejusdem ætatis vestes Monachorum, manu, ut illo ævo non imperita, repræsentantur. In priore talis a fronte nota præmittitur.

Anno Dominicæ Incarnationis millesimo septuagesimo secundo indictione decima. Cum post transitum sanctissimi & eximii Patris Benedicti in hoc ejus venerabili cœnobio Casinensi ubi sacratissimum ejusdem Patris & Legislatoris nostri, qui (sic) ipsius egregiæ sororis Scholasticæ corpora honorifice humata quiescunt, septimo & tricesimo loco Domnus Desiderius venerabilis Abbas præesset; inter cætera suorum monimenta magnalium, quibus præ omnibus suis antecessoribus mirifice floruit, hunc quoque pulcherrimum librum describi præcepit, continentem scilicet eas lectiones quæ in Vigiliis præcipuarum festivitatum, id est, Nativitatis Domini, sancti Stephani, sancti Johannis Evangelistæ, Epiphaniæ, Resurrectionis, Ascensionis, ac Pentecostes debeant legi. Quem videlicet librum ego frater Johannes Marsicanæ dudum ecclesiæ Archipresbyter, nunc autem ultimus ejusdem sancti loci famulus; ob meam meorumque salutem, ex propriis sumptibus componere feci. Ipsique sanctissimo Patri Benedicto, eo die quo ejus habitum suscepi, super illius sacrum altare devote obtuli. Contestans de cætero ut si quis hunc quolibet obtentu

P. 323.



ex hoc sancto loco auferre præsumpserit, cum illis mansionem sortiatur æternam, quibus in extremo judicio dicturus est Christus: Ite maledicti in ignem æternum, qui præparatus est diabolo & angelis ejus.

Quisquis autem hæc legeris, subjectum quoque disticon legere ne pigriteris.

Hujus scriptorem libri, pie Christe, Leonem
In libro vitæ dignanter supplico, scribe.

Qui sedens exhibetur extensâ dexterâ, sinistrâque baculum recurvum tenens, S.P. Benedictus est, pedibus terens vestem, cucullam æstimo. Eam genuflexus Johannes subducit, qui fortasse ritus in admittendis novitiis in usu fuit. Hæc porro carmina prope Johannem supplicem posita leguntur:

Accipe dignanter quod fert, Pater alme, Johannes
Munus, & æterni sibi confer munera regni
Supplici, ac votis pius inde faveto Leonis,
Est studio cujus opus actum codicis hujus.

Ex altera parte Desiderius Abbas codicem, qua forma hodieque in bibliotheca conspicitur, manibus tenet & S. Benedicto offert. Diaconus manum Desiderii humeris admotam habens, videtur esse Leo qui codicem exscripsit.

In alio codice paris ætatis, Monachi non cucullati, ut in schemate vides, exhibentur, scapulari undique clauso, quod pridem aliis item in codicibus observatum est. Eodem cultu exstant ibidem Monachi, labori manuum vacantes, oneraque deferentes.

Est ibidem archivum nobile, diplomatibus pene innumeris instructum, curante D. Erasmo Gattola, harumce rerum peritissimo. Is dono obtulit nobis apographa quædam privilegiorum Casinensis Abbatis. Quæ quidem hujusmodi sunt, ut vix similia Monachis concessa ferantur: & quia res singularis est, & hactenus intacta sive parum observata, non ingratum lectori fore speramus, si quædam hujusmodi in medium adferantur.

Inerat Abbati Casinensi facultas ex subditis suis nobiles

Ss ij

creandi, quotquot ad id muneris honorisque aptos æstimaret. Quod utique liquidum ex diplomate Bernardi Abbatis Casinensis anno 1273. Septembris 11. in gratiam Universitatis sancti Angeli in Theodice. *Volumus*, ait ibidem, *statuimus & firmiter ordinamus, ut omnes nobiles ejusdem castri qui per nostras litteras vel privilegium nobiles designabuntur, ad hoc quod melius vivere valeant, & melius possint alia sua onera supportare, de ordeo, spelta, avena & surico, de vino etiam, & hortis nihil Monasterio Casinensi persolvant, aut reddere compellantur; nec ut terraticum, nec ut decimam spiritualem; sed omnino a præstatione prædictorum sint liberi & essenti* (sic). Exstat in Archivo instrumentum, quo in nobilium ordinem ab Angelo Abbate Casinensi adlegitur Joannes Petri Divii de sancto Victore regalis Cancellariæ notarius, neque ipse solùm, sed omnes etiam *ejus posteri utriusque sexûs in perpetuum*.

Licebat item Casinensi Abbati exercitum cogere, quod quidem supremi dominii signum est vel maximum, atque urgente casu bella movere, ut ex documenti cujusdam verbis propalam est, ubi subditi ejusdem Monasterii jurati talia fantur: *Quod si contingat dictum Monasterium vel Dominum Abbatem ejusdem, movere exercitum, servire sibi tenentur prædicti homines in prædicto exercitu, expensis propriis ipsorum hominum tribus diebus: quibus elapsis tenentur servire ad expensas ipsius Monasterii vel Abbatis.* Quibus consonat instrumentum aliud Bernardi Abbatis. *Item si contingat Monasterium vel Abbatem ejusdem, movere exercitum, homines dictorum locorum tenentur servire eidem in eodem exercitu expensis propriis tribus diebus, quibus elapsis tenentur servire ad expensas ejusdem Monasterii.* Ex privilegio autem quod ab eodem Bernardo Abbate, anno 1267. Octobris 31. oppido S. Germani concessum est, dux sive comestabilis in eodem oppido deligendus erat. *Insuper*, inquit, *volumus & concedimus ut comestabilis militum in sancto Germano & per totam Abbatiam assumatur, & sit de sancto Germano, quia sic hactenus extitit observatum.* In aliis eadem de re documentis edicitur, ut subditi Monasterii non pedites modo, sed equites, si qui equos habeant, ad militare pergant officium.

Penes Abbatem Casinensem item erat potestas eligendi protonotarium aliosque cujuslibet ordinis officiales, rerum civilium administratores.

Quodque observatu dignum Episcopi per Neapolitanum regnum in Vicarios generales Abbatis Casinensis adlecti plerumque; id muneris honori sibi esse rati, eo fungi non aspernabantur: cujusmodi exempla bene multa proferre in promtu. Sic Angelus de Raymo episcopus Ariani in quodam diplomate sese Abbatis Casinensis Vicarium generalem dictitat. Itemque Nicolaus de Vinionis episcopus Ferentinus tali munere functus fertur, necnon Antonius episcopus Litterensis anno Christi 1441. Ardovinus episcopus Cyrenensis anno 1538. & alii. Quodque incredibile dictu, ipse Neapolitanus Archiepiscopus officium hujusmodi gessisse fertur in diplomate his verbis: *Nos Anglerius miseratione divina Neapolitanus Archiepiscopus & Vicarius Reverendi patris & fratris D. B. Casinensis Abbatis, notum facimus universis praesentes litteras inspecturis, quod ejusdem fratris nostri speciali auctoritate suffulti, religiosum virum fratrem Theodinum de Capistrello Monachum Casinensem, quem suis exigentibus culpis idem frater noster in carcerem tenuit hucusque inclusum &c.* Datum fuit instrumentum anno Christi M. CC. LXX. jubetque Anglerius Theodinum in poenitentiae gratiam e carcere eductum in aliud Casinensi subditum Monasterium commigrare. Aliud item instrumentum ibidem exstat, cujus exordium sic habet: *In nomine Dei aeterni Salvatoris nostri Jesu Christi; anno ab Incarnatione ejusdem M. CC. LXX. regnante domino nostro Carolo Dei gratiâ Siciliae serenissimo rege, Ducatûs Apuliae, Principatûs Capuae, almae Urbis Senatore, Andegavensis provinciae & Forchalquerii magnifico Comite, ac Romani imperii per sanctam Romanam ecclesiam Vicarius generalis, (sic) regni vero ejus anno quinto feliciter, amen. Die Mercurii XIIII. mensis Martii, XIII. indictionis apud Neapolim. Nos Anglerius &c.* Jubet ibidem Theodinum poenitentem in quoddam pro lubito Sardiniae Monasterium transmeare: si renitatur in pristinam excommunicationis sententiam reducit, & in poenam insuper centum auri uncias pendere mandat; datis solvendae pecuniae fidejussoribus, quia id Monachus spoliatus omnibus solvere non posset &c.

Singularis est Leonis IX. Bulla, quae Richerio Abbati Casinensi concedit Monasterium sanctae Crucis in Jerusalem, in cujus sigillo plumbeo appenso non adsunt imagines SS. Apo-

ſtolorum Petri & Pauli, atque loco fili ſerici pellicea ligula adhibita eſt: eam hic proferre viſum.

» LEO Epiſcopus, ſervus ſervorum Dei, Richerio Abbati
» Monaſterii S. Benedicti, quod ponitur in monte Caſino,
» tuiſque ſucceſſoribus perpetuam in Domino ſalutem. Creditæ
» ſpeculationis impellimur cura, etiam ardore Chriſtianæ reli-
» gionis, & ſtudio divini cultûs promovemur pro venerabilium
» locorum percogitare ſtabilitate, atque Deo ſervientium ſecu-
» ritate; ut hoc proveniente pro labore, & animæ Chriſto dicatæ,
» quæ ſe illi diebus vitæ ſuæ ſervituras decreverunt, perſeverent
» imperturbatæ; necnon & illa maneant fine tenus firma, quæ
» à Chriſtianis in Dei laude contractata ſunt. Quia igitur con-
» ſtat Monaſterium Jeruſalem, quod etiam dicitur ſanctæ Cru-
» cis, jam elapſo tempore a congregatione Monachorum Dei
» tali loco competente vacaſſe, & ſollicito nulli præpoſito in eo,
» aut Monachis habitantibus traditum; permoti proinde com-
» paſſione tanti piaculi, ac compulſi dolore, Apoſtolica aucto-
» ritate providimus Monaſterio tibi commiſſo idem Monaſte-
» rium ſociare, quatinus a præſenti ſecunda indictione, atque
» in perpetuum (ſic) a te, tuiſque ſucceſſoribus cum tibi omni-
» bus in integro ſubjacentibus diſponatur, atque cum Dei timo-
» re regatur, & veſtro conjunctum ſubſiſtat Monaſterio; ita ut
» in eodem venerabili loco Domino Deo noſtro laudes exſolve-
» re debeatis. Nullam vos rationem exinde vel ei pertinentibus,
» niſi ſoli Deo, ac noſtræ auctoritati ſolvendam ſtatuimus. Fa-
» brica etiam, ſeu luminariorum concinnatio indifferenter vobis
» ſine dubio procurantibus efficiatur. Nulla proinde in exſolven-
» dis Deo laudibus, vel in luminariis concinnandis mora pro-
» veniat: ſed devota ſinceritate peragere feſtinate, ne per in-
» cautæ deſidiæ culpam judicii vos futuri metus concutiat. Po-
» tius elaborare ſtudete, ut divina placetur veſtro conatu cle-
» mentia, poſſitque manere hoc, quod a nobis juſta delibera-
» tione decretum eſt futuris inconvulſe perpetuiſque temporibus.
» Conſecratio tamen Abbatis loci ipſius, a vobis ſecundùm Deum
» electi, ſemper expectetur a noſtra Apoſtolica ſede, ſub cujus
» exiſtat jure. Numerus autem Monachorum ibidem Domino
» ſerviturorum, tantus ſemper exiſtat quantus ſecundum loci poſſe

sufficiat quam duodecimus, (sic) qui etiam secundum ipsum «
posse habeant victum & vestitum, ut nulla in perpetuum di- «
vini servitii negligentia sit. Hoc enim ad augumentum, (sic) & «
incrementum ejusdem ecclesiæ fecimus, ut ex abundantia ve- «
stri Monasterii ejus paupertas suppleatur, & tam nobis quam «
vobis vestrisque successoribus merces æterna reddatur. Bene «
valete. Leo Papa: Misericordiâ Domini plena est terra. «

Quæ superius de Theodino Monacho notantur, in Sardiniæ Monasterium quoddam Casinensi subditum translato, ex Bulla Lucii III. Papæ lucem mutuantur; is enim nonnulla ejusdem insulæ Monasteria Casinensi Abbati subjecit. Bulla sic habet.

LUCIUS Episcopus, servus servorum Dei, dilecto filio Petro «
Casinensi abbati, salutem & Apostolicam benedictionem. «
Quæ locis religiosis pietatis intuitu conferuntur, firma volumus «
& illibata persistere, & ne pravorum nequitiâ perturbentur, «
Apostolico præsidio communire. Hac itaque consideratione ra- «
tionis inducti, & tuis nihilominus precibus inclinati, ecclesiam «
sancti Nicolai de Gurgo cum omnibus pertinentiis suis, quam «
per dilectum filium nostrum nobilem virum Barason Arboren- «
sem judicem, diœcesanis Episcopis assensum præbentibus, com- «
missum tuæ curæ, cœnobium est canonice consequutum, si- «
cut in scripto ejus authentico continetur, & eam juste ac sine «
controversia possides, tibi & per te Monasterio tuo, auctori- «
tate Apostolica confirmamus, & præsentis scripti patrocinio «
communimus. Ad majorem autem hujus facti notitiam idem «
scriptum inferius duximus annotandum. In nomine Patris, & «
Filii, & Spiritûs Sancti. Amen. Peccatorum pondere prægra- «
vatis principale reperitur remedium, ut temporalem substan- «
tiam Christi pauperibus erogare festinent, Domino ipso dicen- «
te: *Date eleemosynam, & ecce omnia munda sunt vobis*; & iterum: «
Facite vobis amicos de Mammona iniquitatis, ut cum defeceritis «
recipiant vos in æterna tabernacula. Ideoque hanc vocem au- «
diens ego Barason Rex & judex, avi & patris mei sequens pro «
posse pia vestigia, consentiente uxore mea Regina Algaburga, «
necnon & Episcopis nostris Mariniano Zorachi de Terra alba, «
& Comitano Pais de Ala, pro redemptione animarum no- «
strarum & parentum nostrorum, tradimus, donamus atque «

» concedimus ecclesiæ S. Benedicti de monte Casino, ecclesiam
» S. Nicolai de Gurgo cum omnibus pertinentiis suis, cum ser-
» vis & ancillis, terris, vineis, cultis & incultis, saltibus & pra-
» tis, & sylvis, atque piscationibus, necnon & animalibus, &
» cum omnibus quæ in chartula ejusdem Ecclesiæ continentur
» scripta; tali pacto atque conventione, ut duodecim ibidem
» ad Deo serviendum, si tamen supradicta Ecclesia hos sustine-
» re sine sui detrimento potuerit, dirigat Monachos, ex quibus
» tres vel quatuor ita sint litterati, ut si necessarium fuerit in
» Archiepiscopos & Episcopos possint eligi, & etiam regni nostri
» negotia sive in Romana curia vel in curia Imperatoris, & ubi-
» que valeant tractare. Si vero tantos sustinere non potuerit præ-
» dicta Ecclesia, septem, vel quantos secundum consilium no-
» strum visum fuerit, transmittat, de qua Ecclesia viginti byzan-
» tios, & non plus, annuatim accipiat ecclesia S. Benedicti
» montis Casini, nisi forte aliquid intervenerit eidem Ecclesiæ
» impedimentum, vel pro curia Romana, vel pro guerra, vel
» certe pro regni sui negotio, vel etiam pro comparatione ali-
» cujus terræ. Michi autem, vel alicui alteri non liceat aliquo
» modo supradictam S. Nicolai repetere vel inquietare ecclesiam,
» si supradictam tenere voluerint conventionem. Testes Maria-
» nus Zorraki episcopus Terralbe, & Comitanus Pais episcopus
» Alæ, & Ponthus Curator de Bonorzuli, & Comitanus Fronf-
» acute Curator de Campitanno, & Comitanus de Lacon pedes
» Curator de Valensa, & Constantinus Spanus Curator de Fro-
» doriane Judex, Parason de Gallun Curator de Miili, Orzo-
» cho de Lacon filius meus Curator de Giltiber, Orzocor de
» Lacon Arborikesus Curator de Barbaria de Meana, Constan-
» tinus Manca Curator de Mantra Olisai, Johannes de Vinea
» Buiakesorum major cum totis suis sociis, Petrus Paganus,
» quamvis indignus, sacerdos qui hæc omnia scripsit. Si quis
» autem contra hanc nostræ donationis chartulam aliquid mo-
» liri voluerit, omnipotentis Dei Patris, & Filii, & Spiritûs san-
» cti, necnon & Beatæ semper Virginis Dei Genitricis Mariæ,
» & omnium cœlestium Virtutum, & sanctorum Patriarcharum,
» & Prophetarum, Apostolorum, Evangelistarum, Discipulo-
» rum, Innocentium, Martyrum, Confessorum atque Virginum,
» & omnium incurrant maledictionem Electorum. Amen. Qui
» autem huic chartulæ consenserint, & eam confirmaverint, &
veram

veram esse crediderint, habeant benedictionem Dei omnipotentis Patris, & Filii, & Spiritus Sancti, necnon & Beatæ semper Virginis Dei Genitricis Mariæ, & omnium cælestium Virtutum, & sanctorum Patriarcharum & Prophetarum, Apostolorum, Evangelistarum, Discipulorum, Innocentium, Martyrum, Confessorum atque Virginum, & omnium Electorum, Amen. Hæc omnia sunt ordinata, & firmata anno millesimo centesimo octuagesimo secundo. Decernimus ergo, ut nulli omnino hominum liceat hanc paginam nostræ confirmationis infringere, vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare præsumpserit, indignationem omnipotentis Dei, & beatorum Petri & Pauli Apostolorum ejus se noverit incursutum. Datum Velletri secundo Kalendas Julii. « « « « « « « « « « « « «

Adest sigillum plumbeum pendens, ex una parte inscriptum habens, *Sanctus Paulus*, *Sanctus Petrus*, ex altera, *Lucius Papa Tertius.*

In archivo Casinensi pleraque alia regum Sardiniæ diplomata comparent, vernaculo insulæ idiomate conscripta, quæ adferenda non putamus. Juvat duas Honorii bullas in medium adducere, ubi Monasterium quoddam Constantinopolitanum Casinensi adtributum fertur.

HONORIUS Episcopus, servus servorum Dei. Dilectis filiis Abbati & Conventui Casinensi salutem & Apostolicam benedictionem. Cum a nobis petitur quod justum est & honestum, tam vigor æquitatis quam ordo exigit rationis, ut id per sollicitudinem officii nostri ad debitum producatur effectum. Cum igitur bonæ memoriæ Benedictus tituli sanctæ Susannæ, presbyter Cardinalis, legationis exercens officium in partibus Romaniæ, Monasterium sanctæ Mariæ de Virgioti extra civitatem Constantinopolitanam infra duo milliaria situm, cum universis pertinentiis suis, rationibus & proprietatibus auctoritate legationis ejusdem vobis & per vos Monasterio concesserit Casinensi; ita tamen, quod Monachi Græci commorantes ibidem per vos inde nullatenus expellantur, sicut in ejusdem authentico perspeximus plenius contineri; Nos vestris justis precibus inclinati concessionem ipsam, sicut proinde facta est, ratam habentes, authoritate Apostolicâ confirma- « « « « « « « « « « « « « « « «

Tt

» mus, & præsentis scripti patrocinio communimus. Nulli ergo
» omnino hominum liceat hanc paginam nostræ confirmationis
» infringere, vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc
» attemptare præsumpserit, indignationem omnipotentis Dei, &
» beatorum Petri & Pauli Apostolorum ejus se noverit incursu-
» rum. Datum Anagnæ XIII. Kalendas Junii. Pontificatûs nostri
» anno primo.

Adest sigillum plumbeum
» S. Petrus. S. Paulus.
» Honorius Pp. III.

» HONORIUS Episcopus, servus servorum Dei. Dilectis
» filiis, Abbati & Conventui Ecclesiæ sanctæ Mariæ de Vir-
» giotis, salutem & Apostolicam benedictionem. Qualiter bonæ
» memoriæ B. tituli sanctæ Susannæ presbyter Cardinalis in par-
» tibus Romaniæ Apostolicæ sedis legatus ecclesiam vestram mo-
» nasterio contulerit Casinensi, cujus concessionem authoritate
» duximus Apostolicâ confirmandam, vestra sicut credimus dis-
» cretio non ignorat. Inde est quod universitatem vestram mo-
» nemus attentius, & hortamur per Apostolica vobis scripta
» mandantes, quatenus illos, quos dilecti filii Abbas & Conven-
» tus dicti Monasterii ad partes vestras duxerint destinandos, re-
» cipientes honeste & honorifice pertractantes, illorum monitis
» & mandatis obediatis humiliter & devote. Datum Laterani XV.
» Kal. Decembris, Pontificatûs nostri anno septimo.

Adest sigillum plumbeum.
» S. Petrus. S. Paulus.
» Honorius Papa Tertius.

Penes Abbatem Casinensem erat facultas proscribendi, atque in aliorum usus transferendi bona subditorum, qui grave quodpiam facinus admisissent, quod in diplomate Bernardi Abbatis observatur. Is enim Petrum de Jenetes alloquens, talia fatur: *Damus & concedimus tibi omnia bona stabilia quæ fuerunt Joannis de Guidone Clerici de sancto Elia, proditoris excellentissimi domini nostri Regis Caroli...... quibus bonis idem Joannes Clericus propter suam manifestam proditionem, qui debitæ fidelitatis immemor, adhæsit nequissimo Corradino Dei, sanctæ Romanæ eccle-*

siæ, ac dicti domini nostri Regis adversario, per nos juste destitutus & privatus est.

Urbani V. auctoritate sancitum est, ut Casinenses psalterio Gallicano uterentur, ut ex bulla sequenti comprobatur.

URBANUS Episcopus, servus servorum Dei. Dilectis filiis, Abbati & conventui Monasterii Casinensis ordinis S. Benedicti, nullius diœcesis, Romanæ ecclesiæ subjecti, necnon universis conventibus & Monachis membrorum ejusdem, salutem & Apostolicam benedictionem. Cum usus psalterii Gallici tam in Romana curia, quam in majori parte ecclesiarum & Monasteriorum habeatur frequentior quam Romani, cujus usus servatur in vestro Monasterio Casinensi; nos nolentes quod in hoc a dictis curia & aliis pluribus ecclesiis discrepetis, discretioni vestræ in virtute sanctæ obedientiæ, & per Apostolica scripta mandamus quatenus de cætero utamini psalterio Gallico prælibato. Tuque, fili Abbas, contradictores per regularem disciplinam, & etiam censuram ecclesiasticam, si opportunum fuerit, postposita appellatione compescas. Datum Romæ apud sanctum Petrum 4. nonas Martii, pontificatûs nostri anno VIII. Nic. G. de mandato Domini nostri Papæ. Bartholomæus. Locus † sigilli plumbei pendentis.

Agmen claudat ejusdem Urbani V. decretum memorabile, quo sexagesimam redituum innumeris pene Monasteriis solvendam edicit, pro restauratione Ecclesiæ ac Monasterii Casinensis, ingenti terræ motu succussi atque prostrati. Hujusmodi bullæ lacinias solùm proferimus, dataque fuit anno 1369. 15. Kal. Martii.

MONASTERIUM Casinense quam olim fuerit famosum & celebre, quantaque veneratione sit dignum, Beati Benedicti, qui ejus exstitit Institutor & cultor, gesta mirifica manifestant. *Et infra*, Regulam quoque Monachorum, mira discretione præditam, luculentamque sermone, paterna caritate conscripsit; ex qua sibi nati sunt filii in omnium pene fidelium climatibus constituti, usque ad finem sæculi, cum auxilio divinæ gratiæ, successiva propagatione victuri: & tandem ibidem in Domino requievit. Post ejusdem quoque Patris bea-

» tissimi transitum ad vitam perpetuam, in eodem Monasterio
» præfata regula observantiâ præcipuâ noscitur viguisse. Erat nam-
» que ibidem multitudo Monachorum, ac Ecclesia formâ gran-
» dis ornatuque decora, prout venerationi tanti Sancti & Mo-
» nachorum multitudini ac populorum concursui congruebat;
» cui correspondebant aliæ officinæ. Sed proh dolor! ipsa quo-
» que Ecclesia & totum idem Monasterium, jam viginti annis
» decursis, ex terræ motûs concussione casu mirabili corruerunt.
» *Et infra*; Meritò reputantes indignum quod tam celebre Mo-
» nasterium, quod aliorum fuit initium ac forma, sic dirutum
» & desolatum, non absque quadam Monachorum professorum
» Regulæ dicti Sancti verecundiæ nota, remaneat; & unde Mo-
» nasticæ sanctitatis Regulæ præfatæ primordium, & construc-
» tionis aliorum Monasteriorum forma processit, inde pernicio-
» sum progrediatur exemplum destitutionis observantiæ regula-
» ris; præfatam Ecclesiam & Monasterium super suis fundamen-
» tis, quæ illæsa consistunt cum omnium Monachorum, qui me-
» moratam Regulam sunt professi; non solum nigrorum, sed
» etiam eorum quilibet habitum album deferant, specialiter ta-
» men ordinis ejusdem Sancti titulo nuncupantur, aliquali auxi-
» lio providimus in statum pristinum reparanda, & reintegran-
» dum ibidem numerum centum Monachorum observaturorum,
» Deo dante, ad litteram, juxta institutionem dicti almifici Pa-
» tris, regulam prælibatam. Horum itaque consideratione suasi,
» sexagesimam omnium fructuum, redituum & proventuum
» quorumlibet Monasteriorum ac Prioratuum & aliorum bene-
» ficiorum quocumque nomine censeantur dictorum Monacho-
» rum nigrorum & alborum, qui ordinis ejusdem Sancti absque
» alio nomine proprio appellantur, ab eorum Abbatibus, Prio-
» ribus, Præpositis, Decanis aliisque Prælatis & Monachis ac
» Capitulis ecclesiarum Cathedralium dictorum Monachorum
» nigrorum & conventibus eorumdem Monasteriorum & Prio-
» ratuum exemtorum & non exemtorum ejusdem Ordinis, ubi-
» cumque constitutorum, virorum duntaxat exigendam & col-
» ligendam per illos quos ad hoc duximus deputandos, pro re-
» ædificatione, seu reparatione dictorum ecclesiæ & monasterii
» Casinensis, usque ad biennium a data præsentium computan-
» dum imposuimus...... Quocirca discretioni tuæ quatenus per
» te vel per alium seu alios a dictis Abbatibus; Prioribus, Præ-

positis, Decanis, Prælatis & personis ac Capitulis & conventibus exemtis & non exemtis, omnium & singularum civitatum & diœcesium, regni Siciliæ seu terræ citra Farum, exceptis insula Siciliæ & dilectis filiis Cluniacensibus Matisconensis diœcesis, & sancti Victoris Massiliensis dicti ordinis Monasteriorum Abbatibus & Conventibus ac Prioribus & aliis personis eis subjectis, quibus Abbatibus per alios nostras litteras mandamus, quod pro dictis suis Monasteriis solvant, & ab eisdem subjectis eis Monasteriis, Prioribus & personis exigant sexagesimam prælibatam de universis fructibus, reditibus & proventibus suarum Ecclesiarum, Monasteriorum, Prioratuum, dignitatum, personatuum, officiorum, administrationum & beneficiorum, quæ obtinent in dictis civitatibus & diœcesibus regni prædicti. «

Alia pene innumera instrumenta exstant in eodem archivo Casinensi, quod inter nobilissima Europæ jure accensetur: sed quæ jam adtulimus ad specimen satis sunto.

CAPUT XXIII.

De Albano Castro, & de veteris Albæ situ. De Monasterio Cryptæ Ferratæ. Bibliotheca ibidem. Inscriptio eruta. De ossuariis. De Tibure. Monasterium Sublacense. De lacu Anienis & de aliis e vicino positis. Aliud Monasterium ad Vicum Varronis situm. Insignis Romanorum aqueductus.

POST peractum Neapolitanum iter, dum in Urbe versaremur, animi causâ subinde in vicina & a priscis illis Romanis frequentata loca concessimus, in Albanum scilicet castrum, olim Alba longa, cui suam Roma refert originem. *Albano* jam oppidulum est in clivo Albani montis situm via Appiâ. Aiunt, haud certis indiciis, Albam non eodem prorsus situ fuisse: ego vero crediderim, Albam quidem longe majore quam hodie ambitu fuisse; sed quæ jam supersunt, veteris Albæ partem occupare. Cujus rei haud leve inde putatur indicium, quod ru-

dera ingentia hodieque circa oppidum ſuperſint; ut moles illa quam ſepulcrum Pompeii vocitant, & Amphitheatri cujuſdam reliquiæ e vicino poſitæ; ex aliaque vici parte ſepulcrum, ut aiunt, Curiatiorum. Nam cum hujuſmodi veterum monumentorum reliquiis circumquaque oppidulum ambiatur, quid aliud quam antiquæ Albæ ſedes iis commonſtretur? Proxime ſitus eſt lacus ſubterraneo canali a Romanis olim ducto perinſignis atque inſpectu dignus. Saxis prægrandibus canalis hujuſmodi ſtructus eſt, addita utrinque crepidine ut ſicco pede poſſit in ſubterraneo permeari. In Tuſculanum item agrum acceſſimus, quò ruſticatum veniunt æſtivis menſibus Romani optimates. Ibidem ſitum Monaſterium Cryptæ Ferratæ nono ſæculo a ſanctis Nilo & Bartholomæo Abbatibus excitatum, qui graſſantibus in Calabria Saracenis eódem confugerunt. Exinde vero ſub Regula S. Baſilii ad hoc uſque tempus præclarum iſtuc cœnobium floruit, inſignibus viris peronatum. In Synaxario ejuſdem Monaſterii fertur ſæculo XVI. fulmine tacta omnia pene ejuſdem Monaſterii, quæ primitus erecta fuerant, ædificia corruiſſe. Tam ſingularis caſus memoria hiſce verbis exprimitur.

ΕΒΔΟΜΗ ἐπὶ δέκα τοῦ αὐτοῦ μηνὸς, (Βοηδρομιῶνος) καὶ ἔτους ἀπὸ τῆς σαρκώσεως τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ χριστοῦ α. φοζ. ἐν τῷ εἶναι ἔτι τὴν παναμώμον Θεοῦ μητέρα ἐν τῷ ἱεροφυλακίῳ, τῇ ἕκτῃ φυλακῇ τῆς νυκτὸς ἐπέπεσεν ὁ κεραυνὸς οὐρανόθεν εἰς τὸν ἱερὸν πύργον, καὶ ὡς οὕτω λέγειν, εἰς τὸ καμπανίλιον, καὶ συνέτριψε καὶ διέρρηξεν ἓν μέρος τῆς στέγης καὶ τοίχου τῆς προότης ἐκκλησίας, ἣν μετὰ οἱ θεοφόροι καὶ τρισμάκαρες πατέρες ἡμῶν Νεῖλος καὶ Βαρθολομαῖος ᾠκοδόμησαν. ἔπειτα δὲ εἰσῆλθεν εἰς τὸ ἱεροφυλάκιον, ὃ διὰ τῆς τιμῆς καὶ δόξης τοῦ παντοκράτορος θεοῦ καὶ τῆς παναγίας αὐτοῦ μητρὸς αὐτοῦ τὸν ὅλον κεκοσμημένον, καὶ πολλὰ μετὰ τῶν ἱερῶν κοσμημάτων ἐμόλυνε, τοῦ δὲ ἀχράντου σώματος τοῦ Χριστοῦ καὶ παναγίας παρθένου θεομήτορος οὐδαμῶς ἐτόλμησεν ἅψασθαι.

Ἔτι ἀπὸ τῆς κυρίου γεννήσεως α. φ π α μηνὸς Σεπτεμβρίου τῇ ιδ. ἄρχοντος ἐν τῇ ῥώμῃ τοῦ ὁσιωτάτου ἀρχιερέως Πίου πέμπτου, προεστεύοντος δὲ τοῦ μοναστηρίου Κρυπτοφέρρης Ἀλεξάνδρου Φαρνησίου

τοῦ Καρδινάλεως Παύλου τοῦ τρίτου μεγίστου ἀρχιερέως ῥωμαίων, καὶ Γ'λαρμου Συρλήτου τοῦ Καρδινάλεως ἐπιμελουμένου τῆς πολιτείας ὅλης τῆς μοναχικῆς, &c.

i. *Decimâ septimâ mensis Boedromionis*, id est, *Martii juxta Græcos hodiernos, ab Incarnatione D. N. Jesu Christi 1577. cum immaculata Dei Mater in sacrario adhuc consisteret, in sexta noctis custodia, fulmen e cœlo decidit in sacram turrem, seu, ut vocare solent, in campanile, ac contrivit dissipavitque tecti partem, ac murorum priscæ Ecclesiæ, quam deiferi & ter beati patres nostri Nilus & Bartholomæus exstruxerant. Deinde autem in sacrarium penetravit, quod honoris ac decoris causa erga Deum omnipotentem, atque purissimam ejus matrem totum ornamentis splendebat: & multa quidem ornamenta labefactavit, sed incorruptum Christi corpus, & sanctissimæ Virginis Deiparæ (imaginem) pertingere non ausum est.*

Anno ab ortu Domini 1581. Septembris 14. imperante Romæ sanctissimo Pont. Pio V. (sic) *Præfecto Monastrii Cryptæ Ferratæ, Alexandro Farnesio Card. Pauli III. summi Pontificis nepote, ac Guillelmo Sirleto Card. totam Monasticam S. Basilii disciplinam curante &c.* Hinc sequebantur nomina multa. Reliqua ad finem usque, ubi de restauratione Ecclesiæ agebatur; de industria deleta sunt. Ecclesia porro paulatim restaurata, ad hodiernam formam & elegantiam deducta est. Notes velim in codice mendum haberi, cum Pii V. tempore restituta fertur ecclesia anno 1581. Nam Pius V. anno 1572. obiit. Anno autem 1581. sedebat Gregorius XIII.

Synaxarium porro cui hæc præfiguntur, cujusque apographum a D. Joanne Guillotio Congregationis nostræ Monacho descriptum, penes me habeo, ad usum Monasterii concinnatum, ritus complectitur atque cæremonias, in festivitatibus Sanctorum Græco more usurpatas; neque ita multum discrepat ab aliis Græcorum Monachorum Synaxariis quæ in bibliothecis variis comparent. In reliquis Monasterii codicibus, qui olim longe majore numero fuêre, hæc annotavi.

In codice XI. sæculi membranaceo. *Joannis Chrysostomi* εἰς τὸν πειρασμὸν *in tentationem*, cujus init. Ἥλιος μὲν ὑπὲρ γῆς παρακύψας. Ejusdem εἰς τὴν παρείσβασιν τῶν νηστειῶν, καὶ εἰς τὴν ἐξορίαν τοῦ Ἀδάμ, τῇ κυριακῇ τῆς τυρινῆς id est, *in ingressum jejuniorum, & in expulsionem Adæ, Dominica Tyrinæ*, id est, qua licet

caseo vesci. Ea scilicet Dominica quæ postrema ante Quadragesimam apud Græcos est, solebat hæc Chrysostomi homilia in Ecclesia legi. Init. προκεῖται ἡμῖν, ἀγαπητοί, τράπεζα. Ejusdem in Annuntiationem. Init. Ἀδελφοὶ βασιλικῶν μυστηρίων, &c.

In alio codice x. sæculi membran. Ascetica varia, in fine alia manu legitur nota sequens. ἔτους ςφϟβ ἰνδ. ζ Μαΐου μηνὸς κθ. ἡμέρα γ ὥρα γ. εἰσέβη ὁ Δοὺξ εἰς τὴν Ῥώμην καὶ ἐπόρθησεν αὐτήν. hoc est, *Anno mundi 6592. id est Christi 1084. indictione VII. mensis Maii 29. feria tertia, hora tertia, ingressus Dux Romam, ipsam depopulatus est.* Agitur hîc de expeditione Roberti Guiscardi qui ingressus Romam, Gregorium VII. Papam eduxit ex carcere, Henricum Imperatorem expulit, Urbem in defectionis pœnam vastavit & incendit. Quæ Monachus iste, quo tempore gesta sunt, ad calcem codicis consignavit: nam manus sæculum XI. præfert.

Codex alius membranaceus perantiquus, in quo *Isidori Pelusiotæ* epistolæ num. 1600. Ad calcem hæc leguntur: Μνήσθητι κύριε Ἰησοῦ τῷ γράψαντι Παύλῳ, (sic) χαριζόμενος αὐτῷ ὑπομονὴν καὶ ταπείνωσιν, δι' ὧν τῷ σῷ ἐλέει σωτηρίας δυνήσεται, εὐχαῖς τῷ ἐπιτρέψαντι πατρὶ κυρίῳ Νείλῳ, καὶ τοῖς ἀναγινώσκειν μέλλουσιν ἐν τῇδε τῇ θεοπνεύστῳ βίβλῳ ἀμήν. ἥτις πεπλήρωται ἐν ςυϟδ ἔτει μηνὶ Νοεμβρίῳ κζ. ς τῆς ἑβδομάδος ἡμέρᾳ. hoc est, *Memento Domine Jesu, Pauli qui hæc scripsit, & largire ipsi patientiam & humilitatem, quibus, misericordiâ tuâ interveniente, salutem consequi valeat, precibus Patris domini Nili, qui hæc scribere jussit, & eorum qui hunc librum afflante numine scriptum lecturi sunt, amen. Is absolutus fuit anno 6494. mundi, id est, Christi 986. mensis Novembris 27. feriâ hebdomadæ sexta.* Sub ipsis igitur Monasterii primordiis codex, jussu Nili fundatoris, exaratus est. Nullum vidi Isidori Pelusiotæ codicem tantâ præstantia & vetustate; cujus tamen, ut æstimo, in Isidori editis usus fuit nullus.

Codex alius membranaceus antiquus operum S. *Maximi*, in cujus item fine, hæc scribæ manu adduntur. ἔτει ,ς ἰνδ. ε Λουκᾶς ἡγούμενος μονῆς τῆς λεγομένης τοῦ ἁγίου πατρὸς Ζαχαρίου εἰς τὸ Μερκούριον, μηνὶ Νοεμβρίῳ εἰκάδι χρόνῳ δεκαμηνιαίῳ κεκοίμηται, ἡμέρᾳ σαββάτου, καὶ κέχωσται ἐν τῷ νάρθηκι τοῦ ἁγίου Ἀγγέλου ἐν τῷ λεγομένῳ Βαλλεκουκίῳ σὺν Βαρνάβᾳ τῷ ἡγουμένῳ, καὶ Νεοφύτῳ τῷ καλλιγράφῳ, καὶ Θεογνώστῳ τῷ πολυμαθεῖ, καὶ Ναυκρατίῳ, καὶ Ἀνδρέᾳ, καὶ Μαρκιανῷ, τοῖς ἀδελφοῖς, ὁ λεχθεὶς καὶ τὴν βίβλον ἔγραψε ταύτην, id est, *Anno mundi 6500. scilicet Christi 992. indictione quintâ, Lucas præfectus Monasterii*

Monasterii quod vocatur sancti Patris Zachariæ in Mercurio, mensis Novembris vigesima, cum jam decem anni illius menses exacti essent, obdormivit die Sabbati & sepultus est in Narthece, sive in vestibulo S. Angeli, qui locus dicitur Ballelucium, cum Barnaba Præfecto, & Neophyto scriba præstantissimo, Theognosto eruditissimo viro, Naucratio, Andrea & Marciano fratribus. Is qui supra memoratus est hunc librum scripsit. Hæreo Lucas ne Præfectus, an Neophytus Scriba librum exarasse feratur. Monasterium S. Zachariæ in Mercurio quo loco situm fuerit ignoramus: non comparet enim in catalogo Monasteriorum S. Basilii, neque in actis Visitationis eorumdem anno 1551. jussu summi Pontificis, quorum exscripta penes me sunt.

In codice XI. sæculi membranaceo, exstant varia *Joannis Damasceni* opera philosophica & theologica.

In alio codice X. sæculi membranaceo, *Damasceni* item opera quædam.

In alio XI. sæculi rituale Græcorum, in Euchologio a Goaro cusum, & notis illustratum.

In alio codice recentiori, qui fuit olim Cardinalis Bessarionis Ascetica quædam. Ad calcem vero legitur epistola Chrysoloræ ad Antonium de Asculo: & responsum Antonii ad Chrysoloram.

In alio codice membranaceo XIV. sæculi, ἐξήγησις ἀκριβεστάτη τῶν θείων ψαλμῶν ἀπὸ διαφόρων πατέρων συλλεγεῖσα καὶ ἁγίων διδασκάλων, i. *Expositio accuratissima divinorum psalmorum ex diversis patribus & sanctis magistris collecta.* Hi commentarii quorum partem exscriptam mecum detuli, a viro sagaci ac perito collecti, cum primis autem præliminaria selecta & optimæ notæ sunt, quorum initium, προκεῖται μὲν ἡμῖν τῶν ἱερῶν ψαλμῶν ἡ ἐξήγησις: nam ibidem præclara de antiquis interpretibus, de prima Psalmorum collectione ab Ezechia rege, de Esdræ opera iisdem colligendis navata, &c. Hos omnes codices non exscribere modo sed etiam exportare domum facultas fuit, humanitate R R. PP. Basilianorum, qui nos semper nullis non officiis prosequuti sunt.

In quodam Monasterii fundo, dum his in partibus agerem, eruta fuit inscriptio sepulcralis, cujus mihi lapidem obtulere RR. PP. Sic autem habet:

Vu

PER. DEOS. SVPEROS
INFEROSQVE. TE. ROGO. NE
OSSVARIA. VELIS. VIOLARE
M. CALPVRNIVS. * M. L. SVLLA * *Marci libertus.*
CALPVRNIA. * M. L. FAVSTA. LIBERTA.* *Marci liberta.*

Offuaria ſunt urnæ lapideæ vel marmoreæ excipiendis cineribus & oſſibus deſtinatæ, quales nonnullæ aliæ bujuſmodi vocabulo inſculptæ occurrunt.

De villis in Tuſculano agro ſitis nihil niſi tritum & ab aliis obſervatum ſuccurrit : unum libet in tranſcurſu tangere, in extremo Ludoviſiorum hortorum proxime Tuſculum novum, jam Freſcati a frigiditate amœnitateque loci vulgari uſu vocitatum, eſt ſeries fornicum octodecim quales ſuperius p. 109. deſcripſimus, popularique voce & fama traditur fuiſſe olim aviarium Luculli : æſtimarem ego Tuſculi veteris tabernas & apothecas fuiſſe, qua de re pluribus ſupra. In convexa fornicum ſuperficie, ubi nullus humor, ſponte adnatæ ſuſpiciuntur miræ ſublimitatis ilices, tam proceras nuſquam vidimus, quæ in commiſſuris lapidum radices poſuere.

Anno 1699. menſe Februario, Sublacum iter facimus, locum primo S. P. Benedicti ſeceſſu famoſum : in tranſitu, Tiburi coloſſales illas binas ſtatuas Ægyptiacas ex granito marmore ad ingreſſum oppiduli ſitas vidimus, quæ etſi quid horridi primo conſpectu præferant, non imperitam certe ſculptoris manum produnt : quod itidem in aliis bene multis Ægyptiis iconibus obſervatur. Ateſtina villa frequenti exterorum concurſu celebratur, olim cultior, jam vero neglecta. Suſpicitur in primis cataractes ille arte naturaque ſpectabilis, ubi quatuor profundiſſimis lapſibus aquæ deorſum præcipitantur. Statuis perantiquis ac ſelectis villa exornatur; in iis Diana Epheſina ſive mammoſa inſpectu digna, quia omnibus Dianæ ſymbolis circum inſtructa eſt; Pſyches item fabula in marmore expreſſa, & alia id genus.

Inſequenti in Monaſterium ſanctæ Scholaſticæ tranſgreſſo oppidulo, cui Sublaco nomen, devenimus, & a D. Abbate cæteriſque cœnobii Monachis honorifice excepti, ſacram ſpecum viſimus in prærupto poſitam, ubi S. Pater aſceticæ vitæ tyro-

cinia posuit, humano omni consortio destitutus. Specui Monasterium aliud jam pene desertum adjacet. Rupi imminet sacellum septumque lapideum, ubi olim aiunt situm Monasterium Theodati. Istic versabatur Romanus Monachus, qui panem adolescenti Benedicto in specu degenti suppeditabat. Monstrant hodieque spinas in queis volutatus ille flammam concupiscentiæ restinxit, quo loco aiunt S. Franciscum cum ordinis sui exordia poneret in secessu degisse, depictamque ejus in muro figuram exhibent, non ita multo post ejus decessum adornatam, neque dissimilem Lateranensi de qua superius. Haud procul Monasterio ad alteram Anienis ripam, rudera quædam supersunt, narrantque domùs Florentis presbyteri vestigia esse, qui cum mulierculas nudas tentatum discipulorum Benedicti pudicitiam misisset, divinitus immissa clade, pœnas sceleris luit. Roganti ubi lacus ille S. Mauri, sicco pede ut Placidum undis eriperet calcantis aquas, prodigio nobilitatus. Responsum est Anienem rivum inter angusta montium fluentem, ad fauces quasdam structo muro restagnasse; cujus muri etiamnum reliquiæ ultro citroque visuntur. Idque de industria à Romanis factum, ut exsurgite canalem in Urbem ducerent, viderique proxime ductus hujusmodi vestigia. Aliud inde dubium suboritur: quæ causa scilicet fuerit, cur à totis quadraginta millibus aquam Romani ducerent, quando Anio Tiburi octodecim tantùm ab Urbe milliaribus disiito in præceps fertur, ut perfacile fuerit aquas inde Urbi subministrare, neque necessum videatur a tot milliaribus, nam viginti Tibure Sublacum usque numerantur, Tiburem alveum deduci. Una dumtaxat ratione solvi difficultas potest; videlicet ut puriores aquas nec intermixtas aliis, humano potui minus commodis, in Urbem ducerent, Romanos, quibus intentatum nihil, a remotioribus montium partibus aquam derivasse. In declivi sacellum erigitur, quo loco, aiunt, ruptum a nutrice cribrum, pristinum in statum restitui Benedictus precibus impetravit. Jam diximus Sublaci primum Lactantii institutiones typis datas fuisse anno Christi 1461. quod an observatum pridem fuerit ignoro.

Sublaco ad vicum Varronis pergimus, jam populari usu *Vico-varo* dictum, vigesimo quarto ab Urbe milliari situm. Haud procul vico rupes ingens Anieni imminet: in medio prærupti

excavatæ cellulæ suspiciuntur, eademque serie cella major in ipsa petra similiter videtur, quo refectorio olim utebantur, ornaturque picturis historiam venenati poculi S. Benedicto oblati referentibus. Illud enim Monasterium fuit, in quo S. Benedictus oblatum a Monachis venenatum calicem signo Crucis confregit. Ex altera præcipitii parte exstat eodem pene situ & forma cellula S. Patris Benedicti in rupe similiter posita; jam in honorem ejusdem in sacellum versa. Ferunt sanctum virum in cellulam ventitasse per canalem antiqui Romanorum aquæductûs in ipsa rupe plus uno milliari excavatum: opus sane stupendum, quod adhuc magna sui parte illæsum ac permeabile superest. Foramen illud rupem totam trajiciens est altitudine pedum quinque, latitudine quatuor: oblitum undequaque cæmento, politissima superficie. Planities rupi imminens qua vergit ad præcipitium occupatur Cœnobio Franciscanorum nudipedum. Veteris novique Cœnobii hic schema addere visum.



CAPUT XXIII.

Profectus Senas. Terræ motus ingens. De Ecclesia Cathedrali Senensi, ejusque ornamentis. Epitaphia multa ibi. De antiqua Senensi Bibliotheca. Observantur quædam eamdem Urbem spectantia. De nomine Senarum. Codex S. Joannis Chrysostomi autographus, ut putant. Archivum Nosocomii. De restitutis Senæ litteris, & pictoria arte.

ANNO 1700. 21. Februarii, paucis post D. Pauli socii decessum diebus, Roma profectus sum, ut patriam repeterem: vigesimâ tertiâ ejusdem mensis Radicofanum advenimus in montis supercilio positum. Exstat ibidem præsidium magni Hetruriæ Ducis. Paucis ante diebus in nocte S. Agathæ, vehementi terræ motu oppidulum quassum fuerat, casas ibi permultas dirutas vidimus, & pandocheum totum, cum vergeret in ruinam, trabibus fultum. Rusticanorum magna pars, clade tanta perterriti, metuque imminentis ruinæ, in tuguriis degebant. Proximâ nocte Senæ item binis succussionibus exagitantur, sed sine detrimento. Insequente die Senas adventamus: est ea urbs satis ampla, in supercilio collis sita, haud ineleganter structa. Ecclesia Cathedralis peregrinos omnes ad sui spectaculum evocat, quia multa præfert singularia: est quippe marmorea tota, alternis ordinibus albi nigrique marmoris, pavimentum tessellato opere, arte singulari confectum est, historiasque Veteris Testamenti adprimè repræsentat. Quæ peritiore & elegantiore forma sunt, auctorem Beccafumum habent. Horum primigeniam delineationem in charta conservat vir nobilis Pandolfus Spanochius.

Observatu digna est in frontispicio Ecclesiæ ad unam portarum inscriptio sequens.

Annus centenus Romæ semper est jubilenus ;
Crimina laxantur cui pœnitet ista donantur.
Hæc declaravit Bonifacius & roboravit.

De Bonifacio VIII. hic agitur, litteræque ejus ætatis sunt. Is enim fuit qui sæcularem indulgentiarum rationem instituit. Taceo alia frontispicii ornamenta Gotthico more facta, quæ longiùs esset recensere. Ad ingressum Ecclesiæ hæ duæ inscriptiones sepulcrales exstant.

Joannes Ugargerius decreto publico hic situs est. Decess. Montis aperti clade Anno salut. MCCLX.

Altera vero

Andreas ex nobili Becharinorum familia, quia in montis Aperti certamine cecidit, decreto publico hic situs est primus. VIII. KAL Maias MCCLX.

In opere pavimenti musivo quadrato visuntur insignia Senæ, necnon urbium ipsi fœderatarum, cum lupa, quam urbis insignia ferunt, & hac voce SENA. Insigne Arretii equus est; Urbis veteris *(Orvieto)*, anser; Romæ elephantus, cui imposita turris, qualem in numismatibus videmus; Perusiæ Crux; Viterbii Unicornis; Pisarum Lepus; Lucæ Panthera; Florentiæ Leo; Leo item cum quatuor liliis Massæ; Crasseti Gryphus; Pistorii, draco; Vulterræ, vultur. Apposito ad singula insignia singularum urbium nomine. Senæ insigne lupæ lactantis habent, uti Roma.

Habetur item istic Pauli V. statua opifice perito, & e vicino legitur istæc inscriptio.

D. O. M.

Alexander III. Sen. ex Bandinella familia P. M. restituta Christ. Rep. & Rom. Eccles. pacata Regibus Venetisque: de ea B. M. decoratis (sic) Hanc Virginis ædem Deo sacravit; multisque indulgentiis ditavit, A. D. MCLXXIX. mense Novem. Jugurta Tomasius æditus repetita memoria anno MDXCI.

E regione illius hoc epitaphium legitur.

D. O. M.

Nobilis ex claro majorum sanguine natus

Nicolaus Rybeins hac requiescit humo
Cui fortuna favens dederat naturaque dextra
In magno quæ sunt cumque petenda viro,
Qui studii longi jamjam petiturus honores
Præripitur patrii spesque decusque soli.
Sed mortalis erat, tumulus mortalia condit
Spiritus in Christi vivit agitque sinu.
N. Reibeisen Germanus Bavarus, decessit anno D. MDLII. XXIV. mens. April. ætat. suæ anno XXIII.

Hæc item inscriptio ad portam campanariæ turris memoratu digna est.

Pius II. Piccol. Pont. Max. Cathedralem hanc Ecclesiam, divi Johannis Baptistæ brachio dextero a se ditatam Metropol. constituit. Hic purpuratos cum pluribus aliis, Nicol. Fortiguerram, & Franciscum Piccolomineum, nep. Archiepis. Sen. Pium mox III. nuncupatum creavit. Hic a conventu in Turcas Mantua reversus, quotannis per tres Pentecostes dies exactam peccatorum expiationem rite precantibus indulxit. (sic) Quam diu sopitam Paulus ex Burghesia gente PP. V. in perpetuum restituit.

Proximè situm est sepulchrum Thomæ Piccolominei cum hac inscriptione.

D. Thomæ Piccolomineo Picentino Pont. Cæsareo consiliario comitique, Angelus Piccolomineus eques & Johannes fratres piiss. Fratri bene merito posuere. Vixit annos L I I. decessit anno sal. MCCCCLXXXIII.

Ibidem legitur inscriptio, ubi narratur electio Nicolai II. Papæ, quæ in istac Ecclesia contigit; agitur item de Concilio in quo sancitum fuit, ut in posterum summ. Pontifex a Cardinalibus eligeretur. Eodem item loco celebratæ fuere sessiones nonnullæ Concilii, quod Constantiæ postea absolutum fuit; inscriptio istæc est.

Hic A. MLIX. Ildebrando Ildebrandesco Sen. Archiep. purpur. curante, qui postmodum Greg. VII. œcumenicum Concilium celebratum, ubi Antipapa Benedicto abrogato, Gerardus Allobrogus Epis. Florentinus adsumptus, Nicol. II. appellatus. Qui statim

L G. D. ne amplius à pop. vel a clero, ſed a Cardinalibus Rom. Pont. eligeretur. Hic rurſum generale Concilium MCCCCXXIII. ſub Martino V. celebratur; ſed inter Concilii proceres paucos poſt menſes coortà diſſenſione, ut multis jam conſtitutis Canonibus ægrè ferentes, Senenſe diſſolvitur.

De Concilio generali Senis celebrato hæc habentur in codice Cardinalis Petronii, de quo inferius: *Nec multò poſt, id eſt, 1060. Concilium generale Senis Chriſtianorum habitum eſt, cum Romæ ob tumultus ſecuriùs agere non liceret.*

Eodem latere extat belliſſima capella Chiggiorum, octo columnis ex marmore viridi ornata, ſtatuiſque SS. Hieronymi & Magdalenæ Bernino artifice, aliiſque bonæ notæ opificiis. Subtus altare in capſa eleganti requieſcunt oſſa S. Sergii Martyris. A lateribus Capellæ exſtant duæ tabulæ; altera fugæ in Ægyptum, altera *Viſitationis* Carolo Maratta pictore.

E vicino ſunt ſtatuæ Alexandri III. & Alex. VII. Pontificum, origine Senenſium.

Altare majus Ciborio pulcherrimo ornatur ex ære, artifice Laurentio Vecchieti anno 1472. Angeli quoque duodecim ænei artificio ſunt ſingulari, peritiſſimis fabris. Duodecim columnis quæ Eccleſiam fulciunt, duodecim Apoſtolorum ſtatuæ appoſitæ ſunt. Ambo in quo cantatur Evangelium octangulus eſt, fultus columnis novem, altus cubitis octo, ambitûs cubitorum ſedecim.

Viſitur in eadem Eccleſia ſtatua Pii II. verſus capellam S. Petri, & e regione illius, loculus reponendæ ſtatuæ Pii III. quæ Romæ confecta eſt, propediem iſtuc advehenda.

In capella S. Johannis eſt ſtatua ejuſdem ſancti Johannis ænea. Ibidem ſervatur brachium ejuſdem ſancti triplici clave obſeratum; quarum unam Archiepiſcopus, alteram princeps Senatûs, tertiam rector fabricæ penes ſe habet. Proximè capellam memoratam eſt Mauſoleum Cardinalis Riccardi Petroni, viri ſuo ævo præclari,

Riccardo Cardinali Petrono Sac. Rom. Eccleſiæ vice-cancellario clariſſimo, juriſprudentiæ lumini, qui poſt collectum decretum A. MCLI. à Gratiano Cluſino Sen. Dictionis Decretalium ſextum compoſuit, & Bonifacii VIII. P. M. cauſa in Concilium Vienn. fortiter defenſa, hoſpitali ſanctæ Catharinæ domo Ciſtercienſium Chartuſianorum

tusianorum & Sanctimonialium S. Jacinti & S. Claræ exstructis in patrio solo ditatisque Monasteriis obiit Genuæ, Clementis V. Papæ Legatus A. Salut. MCCCXIII. Sen. Respub. Civis optimi corpus honorificè exceptum hoc tumulo condidit; quem Ludovicus de Vecchiis eques S. Stephani æditus, annuente Alex. VII. S. P. altiùs collocari curavit A. MDCLXIV. Emendatum igitur oportet Ciaconium, qui Petronium Cardinalem Avenioni fato functum narrat.

Ibidem exstat alia inscriptio prolixa qua narratur Pium II. Ecclesiæ isti, præsentibus octo Cardinalibus, Brachium S. Johannis Baptistæ a Thoma Paleologo Peloponesi Rege acceptum, dono dedisse anno MCCCCLXIV. pridie nonas Maii. Eodem latere visitur Bibliotheca, olim munitissima codicibus: at jam ii soli supersunt qui ad cantum pertinent, a Benedictino quodam Congregationis Casinensis exarati. In parietibus depicta suspicitur vita Pii Papæ II. a celeberrimis pictoribus Pinturiccio, Petro Perusino & magno Raphaele Urbinate. Vultus ad nativam speciem delineati fuere. In udo depictæ historiæ singulæ exhibentur, posita ad imum inscriptione cujusque tabulæ historiam explicante: nec ingratum Lectori fore puto, si singulas hic exscribam, quia perbreves licet, totam Æneæ Silvii, sive Pii II. vitam referunt.

Ad primam.

Æneas Silvius Piccolomineus natus est patre Silvio, matre Victoria XVIII. Octobris An. MCCCCV. Corsiani in fundis gentilitiis: Basileam ad Concilium contendens, vi tempestatis in Libyam propellitur.

Ad secundam.

Æneas Silvius a Basiliensi Concilio in ulteriorem Britanniam Orator, ac Scotiam ad Regem Calexium missus, a tempestate in Norvegiam pulsus est, & per Britanniam Regios speculatores eludens Basileam revertitur.

Ad tertiam.

Hic Æneas a Felice V. Antipapa Legatus ad Federicum III. Cesarem missus, laurea corona donatur, & inter amicos ejus, ac secretarios annumeratur & præficitur.

Ad quartam.

Æneas a Federico III. Imperatore legatus, ad Eugenium IV. missus, non solum ei reconciliatus est, sed Hypodiaconus & Secretarius, mox Tergestinus, deinde Senensis Antistes creatus.

Ad quintam.

Æneas Federico III. Imperatori Leonoram sponsam exhibet, & puellæ laudes, ac Regum Lusitanorum complectitur.

Ad sextam.

Æneas Senen. Antistes ad Calistum III. Orator a Federico Imp. III. missus Pont. ad bellum Asiaticum armat, & Patrum principumque omnium rogatione Cardinalis efficitur.

Ad septimam.

Calisto mortuo Æneas Card. Senen. acclamatione Patrum apertisque suffragiis Pont. eligitur & Pius II. nominatur.

Ad octavam.

Pius II. P. M. a Ludovico Mantuanorum principe, classe in naumachiæ speciem exceptus, VI. Cal. Junias Mantuam ad indictum de expeditione in Turcos conventum ingreditur.

Ad nonam.

Pius II. Catharinam Senensem ob innumera ejus miracula inter Divas retulit.

Ad decimam.

Pius cum Anconitanam expeditionem in Turcos acceleraret ex febre interiit, cujus animam Eremita Camaldulensis in cælum efferri vidit, corpus vero Patrum decreto in Urbem reportatum est.

In medio Bibliothecæ visuntur tres gratiæ basi insistentes marmoreæ, non æneæ ut quidam aiunt, eleganti opere, unius caput desideratur. Imminet januæ in marmore historia Adami & Hevæ qui a Paradiso per Angelum pelluntur cum hac inscriptione:

Deum maximum & posteros offendi, utrisque debeo & neuter mihi.

Ad januam exterius depicta coronatio Pii III. cum hac inscriptione:

Pius III. Senensis, Pii II. Nepos MDIII. Septembris XXI. apertis electus suffragiis, octavo Octobris coronatus est.

Itidem observantur intra Ecclesiam insignia Gregorii Papæ XII. & duodecim Cardinalium cum inscriptione sequente.

Dominus Gregorius Papa XII. intravit Senas die IV. Septembr. cum XII. Cardinalibus ut scisma tolleretur, ubi moram traxit usque ad diem XXIII. Jan. & auctoritate ipsorum Domini Papæ & Cardinalium in ista Ecclesia multæ indulgentiæ sunt concessæ. Quorum D. Papæ & Cardinalium ad perpetuam rei memoriam arma hic sunt posita tempore egregii viri Dom. Caterini, operarii dictæ Majoris Ecclesiæ A. D. MCCCCVII.

E vicino est statua Marcelli secundi Senensis cum hac inscriptione.

Marcellus II. P. M. Anno D. MDLV.

Proxime portam legitur item inscriptio istæc.

Antonio Casino Francisci F. Bartholomæi N. Cameræ Apostolicæ Clerico Thesaur. S. R. Eccles. Presbyt. Cardinali. T. S. Marcelli, ob. v. i. peritiam atque prudentiam. Martino V. & Eugenio IV. summ. PP. a consiliis intimis, ac summè caro, cujus cinis Romæ ab anno MCCCCXXXIX. in æde S. Mariæ Majoris diem Resurrectionis expectat. S. P. Q. S. civi optimo pastori suo vigilantissimo poni curavit.

Has inscriptiones hic consignare visum; quia pleræque ineditæ sunt, & si quæ cusæ, in libris certè a vulgari usu remotis exstant.

Nec prætereundus silentio pluteus ligneus in medio Ecclesiæ situs, ubi S. Bernardinus verbum Dei prædicare solebat, ex quo usu venit, ut concionatores alii hoc loco conciones habeant. In medio Ecclesiæ fuit olim subterraneum ædificium

perelegans columnisque fultum, quod jam muris clausum caret aditu.

In coronide,una serie visuntur 170. icones ab humeris summorum Pontificum, non enim statuæ sunt integræ, ut quidam narrant, verum figlino opere singulæ sunt. Init ordinem S. Petrus, agmen claudit Hadrianus IV. nec tamen ita accurate ordo servatur, nonnullæ enim repetuntur: Pseudopapæ plerumque comparent omissis veris Pontificibus. Johanna olim ibidem exstabat, sed rogante Clemente octavo jussu magni Hetruriæ Ducis anno 1600. die 9. Augusti, nomen Johannæ, in Zachariam commutatum est, non quidem Zachariam Prophetam, ut quidam nuperus commentus est, sed illius nominis summum Pontificem. Hæc porro Pontificum capita anno 1400. confecta ibidemque posita sunt.

Proximè Ecclesiam Cathedralem est baptisterium in Ecclesia S. Joannis hexagonum, in cujus medio ciborium est ex marmore albo, & ex ære fusæ videntur historiæ ad vitam S. Joannis Baptistæ pertinentes: a peritissimis artificibus, [maximeque a Jacobo de Quercia confectæ.

Sena fuisse putatur ex numero 28. coloniarum ab Augusto in Italia deductarum. Ea olim in singulari numero exprimebatur, *Sena*: ut ex instrumentis Urbis remotioris vetustatis eruitur; maximéque ex diplomate quodam Nosocomii, anno 840. ut ex certis notis deprehenditur, conscripto; ibi namque legitur, *Actum Sena feliciter*; verum anno 1170. cum suburbia S. Augustini & Camulliæ pomœrio urbis includerentur, cœptum est exprimi pluraliter, *Senæ.* Qua ratione item enuntiatur in libro Bicchemæ, ut vocant, estque vox Theutonica, ut quidam, Langobardica ut alii æstimant; qua diplomatum publicoreceptaculum exprimitur. Ibi namque ad annum 1240. Senæ, sic plurariter efferuntur. Inscriptio quædam Gruteri Seniæ eruta, p. CCCLXXII. non Senam Hetruscam respicit, ut putat postremus Plinii editor, sed Seniam Illyrici, sive Croatiæ hodiernæ oppidulum. Non enim Senæ deprehensa fuit; sed Seniæ in Croatia, ut testificantur Senenses.

Nulla ibi antiquorum monumentorum vestigia comparent; nec quidquam ædificii ante Carolum magnum excitati superest. A Carolo magno adepta Sena αὐτονομίαν & libertatem, eam diu multumque retinuit, ut in codice manu scripto Cardinalis Pe-

tronii, cujus epitaphium superius adtulimus legitur: *Senensis civitas* (sic ibidem) *post elargitam sibi à Carolo, qui magnus dictus est, publicam libertatem, anno salutis 802. sibi primo rempublicam ordinavit.* Petronius Cardinalis Clemente V. Pontifice floruit: ipsumque codicem scripsisse creditur, aut saltem ejus ævo concinnatus haud dubie fuit.

Ecclesiam Cathedralem, antequam a fundamentis denuo excitata, ac B. Virginis nomine insignita fuisset, S. Bonifacii nomine dedicatam fuisse narratur in manucrispto jamjam memorato. *Bonifacius V. Pontifex* (sic ibi) *creatus est : natione Senensis : incertum est qua familia oriundus, cum diebus 25. tantùm in pontificatu vixerit; nec coronam susceperit. Senenses ob ejus nominis memoriam cathedralem Basilicam divo Bonifacio dedicarunt.* Recentiores tamen ex Rossiorum gente, Bonifacium V. fuisse tradunt.

Nosocomium Senense Reliquiis Sanctorum bene multis nobilitatur, quæ in capsa locantur. Est ibidem codex S. Joannis Chrysostomi, quem tradunt ejusdem sancti manu scriptum fuisse: complectiturque commentarium in Novum Testamentum. At licet bis Senâ iter egerim, non licuit codicem inspicere ejusque explorare vetustatem. Similis codex Chrysostomi autographus fertur extare in bibliotheca Scorialensis: cujus scilicet antiquitatis nemini docto periculum facere concessum est. Anno proximo episcopus quidam Græcus autographa duo Chrysostomi, ut quidem ipse testificabatur, LUDOVICO MAGNO obtulit, quæ x. sæculo exarata fuisse compertum est. Idem Senense nosocomium, Archivum habet diplomatibus bene multis instructum. Adest ibi instrumentum Ludovici Pii Imperatoris in Monasterii S. Anthimi gratiam datum, & ab Ughello cusum in Italia sacra. Alterum diploma ab eodem Imperatore Audoaldo Abbati concessum, quo sæculares judices a jurisdictione in Monasterium S. Salvatoris prohibet. Aliud item Clementis III. observatur, Rolando S. Salvatoris Abbati concessum anno 1187. ubi eidem permittitur mitræ, annuli pastoralis & sandaliorum usus; interdicitur tamen eidem sacri chrismatis unctio, olei sacri benedictio, altaris ecclesiæque consecratio, ordinatio Monachorum; nam isthæc omnia Episcopo reservantur: vetat ibidem summus Pontifex, ne ordinum sacrorum causa adeatur episcopus quivis hæreticus.

Senæ anno Christi 1321. litterarum studia advecta sunt : evocatis ea de causa Bononia doctoribus; qui ignorantiam incuriâ librorum & facultatum inductam, animis Senensium depellerent. Nec incassum accitam Magistrorum turbam casus edocuit; ii namque Bocinum quemdam Barocium lethiferæ doctrinæ semina ab annis viginti spargentem deprehenderunt. Is enim idololatriæ cujusdam cultum disseminabat: neque monitus causamque dicere jussus resipuit : sed obdurato animo, pro virili doctrinam tuebatur : quare in pœnam violatæ corruptæque religionis ultricibus flammis traditus consumtusque fuit. Hæc in chronico Senensi Anonymi cujusdam. Alius porro codex anecdotus cui Bichema nomen, tentatam diu antea litterarum restaurationem memorat : nam anno ut habet ille 1248. soluta pecuniarum præmia Magistris, *qui portaverunt litteras communis* (sic) *per Tusciam, invitando ut scholares venirent ad studium in civitate Senarum.* Hinc florente in Urbe doctrina atque studio litterarum, Carolus IV. Imperator emisso Pragæ anno 1357. decreto, Senensibus paria atque cæteris per Italiam universitatibus & facultatibus concessit. *Studium*, sic ille, *quod ibidem hactenus viguisse, sed his temporibus permissu Dei aliqualiter obscuratum esse dignoscitur, in lucem decernimus erigere redivivam.*

In ecclesia S. Dominici exstat tabella B. Virginis puerum Jesum gestantis, perite delineata atque depicta, quam tamen ferreo picturæ artiumque sæculo confectam docent supposita eidem carmina.

Me Guido de Senis diebus depinxit amœnis,
Quem Christus lenis, nullis nolit agere pœnis.

A. D. MCCXXI.

Carmina isthæc Leonina, oppositam, ut nemo non advertit, menti scriptoris sententiam efferunt. Ex hujus autem tabellæ elegantia Senenses, restauratæ pictoriæ artis gloriam sibi non Florentinis adscriptam volunt : aiuntque Cimabuen Florentinum, a quo restitutam in Italia picturam narrant Florentini, multis post annis floruisse, natum videlicet anno 1240. qui tamen huic tabellæ vix parem ediderit. At contra pugnant

Florentini non posse Guidoni Senensi talem restitutæ nobilissimæ artis gloriam adtribui. Quamvis enim Cimabuæ ipse par fuisset, quod illi tamen minimè fatentur; reviviscentem Guidonis opera picturam cum ipso simul Senis exstinctam fuisse; cum neque discipulos instituisse feratur; imo vero unam hanc ipsius tabellam residuam esse, quæ sane non fuerit ad pictoris peritiam arguendam satis. Multos namque videmus infimi ordinis & vulgaris famæ pictores, qui nonnunquam vel casu vel attentioris exercitationis causa, ab assueta pingendi ratione recedunt. At contra Cimabue, multis picturis peritiam testificatus suam, discipulos etiam reliquit, qui sensim longaque serie magistrorum, ad perfectam demum rationem picturæ artem deduxerunt.

Extra portam Camulliam erigitur columna marmorea, quo loco Federicus III. Imperator Leonoræ sponsæ primùm occurrit, ut fert inscriptio.

Cæsarem Federicum III. Imp. & Leonoram sponsam Portugaliæ Regis filiam, hoc se primum salutavisse loco, lætisque inter sese consalutavisse auspiciis, marmoreum posteris indicat monumentum.

A. D. MCCCCLI. VI. KAL. MARTIAS.

Quæ de nobilissima urbe diximus magna parte viris clariss. Pyrrho Gabrielio, & Umberto Benevolenti viro Senensium rerum perito, accepta referimus.



CAPUT XXV.

Bibliotheca in palatio Magni Ducis. Inſcriptiones in domo D. Bonarotæ. Monaſterium & Bibliotheca Camaldulenſium. Bibliotheca inſignis S. Laurentii. Gaza Medicea. Numiſmata, lapilli ſculpti & inſcriptiones ibidem. Muſæum Gaddii. Monaſterium & Bibliotheca Annuntiatæ. Villa Strozziorum & inſcriptiones ibidem. Ædes Ricardi & inſcriptiones, Bibliotheca B. Mariæ Florentinæ & catalogus codicum.

XXV. Februarii Florentiam adventamus, ibique a D. Angelo Nincio Monaſterii S. Mariæ Abbate hoſpitaliter fraternéque excipimur; necnon a Monachis iſtius cœnobii quibuſcum duobus pene menſibus verſatus ſum. Primis poſt acceſſum diebus, comite D. Anſelmo Bandurio Raguſino ordinis S. Benedicti Monacho, Græcè perito, qui mihi ſemper adfuit, ſtudiiſque meis pro virili mutuam dedit operam, urbem inſpectum imus. Primoque bibliothecam Sereniſſimi Magni Hetruriæ Ducis adimus, codicibus Orientalibus, Ebraïcis, Syriacis, Arabicis inſtructiſſimam; cuſorum copia ac delectu inſignem. Ipſam curat, vir eruditionis laude toto orbe celebris ANTONIUS MAGLIABECHIUS. Is nos conſilio, opera, libriſque ſuis, nam Bibliotheca gaudet numeroſiſſima, per otium Florentinum juvit aſſiduè ſicubi caſus poſtulavit.

Pomeridianis horis D. Bonarotam virum nobilem, doctum & antiquariæ rei peritum, convenimus. Is ex ſtirpe magni illius Michaelis Angeli Bonarotæ prognatus, ipſas quas ille dudum incolit ædes. Ibidem neque ſine voluptate in muris delineata vidimus puerilia ejuſdem Michaelis Angeli experimenta: quibus a teneris ipſe, una magiſtra indole, ceu ludens futuram iis in rebus peritiam prænuntiabat. Adſunt ibidem alia bene multa ejuſdem, primis penicilli lineamentis figurata opera. In iiſdem ædibus hortante humaniſſimo viro ſequentem inſcriptionem erui, in qua Conſules notati.

ΣΙΜΠΛΙΚΙΑ

ΣΙΜΠΛΙΚΙΑ Η ΚΑΙ
ΚΑΛωΝΥΜΟΣ ΕΖΗ
ΣΕΝ ΕΤΗ ΙΑ ΗΜΕΡΑΣ ΚΓ
ΕΤΕΛΕΥΤΗΣΕΝ ΠΡΟ ΙΓ ΚΑΛ. ΝΟΒΕΜΒΡ.
ΦΑΥΣΤω ΚΑΙ ΓΑΛΛω ΥΠΑΤΟΙΣ.

Id est:

Simplicia, jure tale nomen sortita,
vixit annis undecim, diebus XXIII.
Defuncta est XIII. Kal. Novembr.
Fausto & Gallo consulibus.

Καλώνυμος idipsum significare putamus quod Φερώνυμος, non enim proprium est nomen, sed eo indicatur puellam recte & apposite Simpliciam nominatam a simplicitate morum.

Sunt item penes præclarum virum Diptycha pulcherrima, tabulis eburneis compacta: tabulæ porro anaglyphis ornatæ sunt, necnon inscriptione ab imperito exarata, hanc ibidem expiscatus profero, nullis expurgatam mendis.

CONFESSORIS DNI SCIS GREGORIVS
SILVESTRO FLAVIANI CENOBIORVM
BONA GELTRVDA CONSTRVX.
QVOD EGO ODELRICVS ABBAS INFIMVS DNI
SERBVS ET ABBAS
SCVLPIRE * MINISIT IN DOMINO. AMEN.

Haud ita facile fuerit deprehendere qui sit ille Odelricus Abbas, quæ Geltruda, quive alii memorati in inscriptione: ex qua vix apta sententia eruatur.

Exhibuit item nobis numisma singulare maximæ formæ, in cujus antica caput mulieris velatæ; in postica vero vir stans bireto acuto ornatus, manibus pectori admotis, in sinistra palmam gestans, ab umbilico ad pedes fasciatus: utrinque duæ Isides sedentes, ac loti flore pro consuetudine ornatæ, palmam manibus gestant; quodque singularius tres litteræ Ebraïcæ viro stanti superscribuntur hoc pacto ארר. Suspicor autem pertinere ad veteres Basilidianorum nugas in lapillis & aliquando in ære expressas.

.Y y

XXVII. Primùm convenimus virum Cl. Antonium Salvinium Græcæ linguæ peritia cum primis Italiæ numerandum, in aliisque disciplinis apprimè versatum, qui studiis nostris ad nutum exinde adfuit: solidosque dies exscribendis nostri causa codicibus insumsit. Post adiimus ecclesiam S. Crucis Franciscanorum, in cujus frontispicio sublimis erigitur statua ænea S. Ludovici Tholosani præsulis. In septo Monasterii tumulatur Italicorum hujus sæculi facilè princeps Galilæus, qui dirè diuque vexatus, & compulsus abjurare doctrinam, multis invisus obiit. In bibliotheca bene multi codices sunt; sed plerique recentes atque ad scholasticam spectant, monstrant ibidem operum S. *Bonaventuræ* codicem, ipsius, ut quidem aiunt, manu conscriptum.

Primâ Martii Monasterium Camaldulensium B. Mariæ de Angelis, Magliabechio duce, petimus, comiterque excepti à Domino Abbate & a Monachis singula lustramus. In Capitulo picturæ videntur à Monachis Camaldulensibus, Iotti Florentini picturæ restauratoris discipulis adornatæ, anno circiter 1300. ubi reviviscentis, seu a pristina barbarie sese expedientis artis vestigia comparent. In bibliotheca Monasterii sequentes codices notavimus.

Origenis in Genesin adest codex antiquus.

S. *Ambrosii* codex.

S. *Macarii* Ægyptii Abbatis epistola.

S. *Bernardi* operum codex XIII. sæculi.

Remigii (Antissiodorensis, ut putatur,) commentarius in Regulam S. Benedicti.

Alius in eamdem Regulam commentarius acephalus.

Hincmari opuscula descripta anno Christi 1280. & in eodem codice Martyrologium ipso tempore conscriptum.

Hugonis Magistri de institutione Novitiorum.

Ciceronis quædam.

Horatii carmina.

Quartâ mensis Martii curante laudato humanissimoque viro Magliabechio, accedit a Magno Hetruriæ Duce data mihi facultas exscribendi si qua luberet in Bibliotheca S. Laurentii. Quare insequentes pene totos dies ea in bibliotheca contrivimus, & si quid aliud deinceps egimus, succesivis id horis gestum. Mihi ejusmodi studio vacanti, adfuere semper vir ami-

cissimus Salvinius, & D. Anselmus Bandurius haud levi necessitudine junctus. Multa Græcè Latinè exscripta mecum tuli. Notitiam codicum maxime Græcorum exscerpsi, quam accuratissimo codicum Laurentianorum catalogo, ejusdem serenissimi Magni Ducis humanitate mihi transmisso, adjunctam, in sequenti tomo publicare animus est.

Quintâ ejusdem mensis Gazam illam Medicéam toto orbe celebratam adimus: quæ vero crebris itionibus in ea observatu digna deprehendimus, hic confertim consignare visum; missis pro consueto more iis quæ descripta vulgataque fuere. Ambulacrum illud majus, Augustorum, Augustarum aliorumque iconibus decoratum, totam pene Imperatoriam seriem comprehendit, quod alias frustra quæratur. Cum primis suspiciuntur Alexandri animam efflantis caput: item Othonis atque Vespasiani. In proximo conclavi visitur Venus illa Medicea decantata, quod fabrile opus par nullum admittit. Ibidem numismatum series perampla, maximeque Græcorum magnæ formæ plus trecentorum, quorum pars magna rarissima. Eorum notitiam excipere magni laboris fuisset: hæc paucá profero.

Nummus Demetrii regis cum capite Demetrii in antica; in postica vero prora navis, cui superscribitur ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, sub prora legitur, ΣΙΔΩΝΙΩΝ, hæc vox Phœnicibus litteris hâc formâ repetitur [Phoenician letters], quibus exprimi puto Sidonem.

Nummus Tiberii magnæ formæ, in antica Tiberii caput cum inscriptione, TI. CAESARI AVGVSTO D. D. COL. In postica templum, PACE AVGVSTI PERP.

Numisma Græcum magnæ formæ, in antica Caligulæ caput cum inscript. Γ. ΓΕΡΜΑΝΙΚΟC. In postica ad medium areæ.

B
ΤΗCΜΗ
ΤΡΟΠΟΛΕωC
ΝΙΚΟ

Quâ siglâ exprimitur Νικομηδείας: in circulo ΕΠΙ ΦΙΡΜΟΥ ΑΝΘΥΠΑΤΟΥ ΠΑΤΡωΝΟC.

Numisma Græcum Commodi, in cujus postica ΚΟΜΟΔΟΥ ΒΑCΙΛΕΥΟΝΤΟ C Ο ΚΟCΜΟC ΕΥΤΥΧΕΙ. ΝΙΚΑΙΕωΝ.

Id eſt, *Commodo Imperante mundus feliciter agit.* *Nicænorum*, videlicet numiſma, quod in itinere Orientali notavit item Sponius.

In alio conclavi gemmæ habentur lapillique ſculpti : omnia hic ſingularia, vulgare nihil: hæc notatu digniora viſa ſunt. In Chalcedonico capita Tiberii & Liviæ, incredibili opus elegantia, duobus pollicibus longum. Caput Liviæ ſolius item in Chalcedonico a peritiſſima manu. Veſpaſianus item in Chalcedonico, adverſo ac prominenti capite; ita doctè ſculptus, ut viventis quidpiam ac ſpirantis præferat. Marcus Aurelius & Fauſtina in gemma, parum vel nihil jam memoratis pulcritudine concedunt. Auguſti Auguſtæque pauci deſunt in hujuſmodi ſerie, adeo ut etiam Marciana, Trajani ſoror, cujus nummi perrari, iſtic habeatur formâ eleganti. Aliæ inſcriptæ gemmæ ibidem adſunt : hic aliquas proferre viſum.

Gemma ex altera parte virum exhibet dextra flagellum geſtantem, ſiniſtra faſcem, ſub flagello animal, urſum æſtimo, cui ſuperſcribitur ΕΙΡΗΝΗ, circum autem figuram ΕΥΤΥΧΙ ΜΑΡΚΕΛΛΕ, pro ἐυτύχει, id eſt, *proſperè agas Marcelle.* Ex altera vero parte, Antiochiæ caput turritum cum cornu copiæ & temone, atque inſcriptione ſequenti, ΑΥΞΕΙ ΤΥΧΗ ΑΝΤΙΟΧΕWΝ. i. *Augetur fortuna Antiochenorum.*

In corneola caput Jovis Serapidis cum ſole, luna, & hac inſcriptione, ΔΑΜΟΝΟC.

In corneola Paris ſedens l'yram pulſans cum hac inſcriptione ſic inverſa ΑΙΤΙΤ. VA. J : ITƆIVNI IJOZ. *Soli invicti* (ſic) *Lucius Aurelius Titianus.* In exergo ΕCΓΙ.

In Heliotropio ex altera parte convivium ſculptum exprimitur, ex altera vero hæc inſcriptio,

VNI
VENENVM
AMBROSIA
CAETERIS

Eſt ibidem teſſera eburnea binas ſequentes præferens inſcriptiones.

C. SIL. L. MVN. COS
ATHAMANS
MAECENATIS
SP. K. IAN.
Alia.
L. AFR. Q. MET
APOLLONIVS
PETICI
SP. K. APRILIS.

In vicino quodam conclavi congeſta habetur innumera ſupellex vaſorum antiquorum, quantam nuſquam vidimus, nullo ordine, quia aptus locus ad ea collocanda paratur; curſim obſervavi tripodes duos antiquiſſimos, præfericula, ligulas, ſextantem & vaſa liquidorum, fibulas, ſtrigiles, ſiſtrum & alia id genus.

Huic adjunctum conclave plenum iconibus anaglyphis, & inſcriptionibus, quæ magna pars ineditæ ſunt. Ibi caput Neronis adeſt, itemque Domitiani; ac Juliæ Titi, caput Trajani, aliaque ignota non pauca, Bacchus biennis, anaglyphum Pſyches & Cupidinis. Aliud in quo cymba, ibidemque colligatus Ulyſſes conſpicitur, & Sirenes inſtrumenta muſica pulſantes. Quinque vaſa Hetruſca, qualia non pauca in Muſæis comparent.

In alio lapide inſculptus vir ſedens canem ad pedes habet, aliumque à tergo canem, inſcript.

L. SAFINIVS L. L
ROMANVS
SAFINIA L. L
IVCVNDA

Ibidem inſcriptio mutila habetur ad ludos equeſtres ſpectans, ubi equorum tantum nomina, & ſic habet.

. . . . N. T R.
. . . . MENIPPO CINIS X HILARO . . . .
. . . . AEGYPT. PE I MACVL . . . .
. . . . PEGASO AF. I AQVILIN . . . .
. . . . EVTONSO AF. I PEGASO A . . . .
. . . . . . I ADVOLA AF. I COTYNC. AF . . . .
. . . . . . I DROMO HISP. I SICA AF . . . .
. . . . AF I PASSER. AF. I CIRRATO AF . . . .
. . . . AF I LVPO AF. I MELISS. AF I
. . . . GAL. I LVCIN. AF. I DELICATO MAV I
. . . . AF. I SILVAN. AF. I PARATO AF. . I
. . . . AF. III EVTONIO AF. V BALLIST AF. .
. . . . AF. III PYRALL. AF. IV ANDREM AF.
. . . . AF. III PARDO AF. IV. SPICULO GAL V.
. . . . AF. III ROMVLO I.AC. V. ROMVLO AF. VI
. . . . IV. RAPACE AF.; V. LVPO AF. |VI.
. . . . IV BAETIC. AF. VI. PALVMBO AF. VIII
. . . . IV CAMM. AF. VI ROMVLO AF. VIII.
. . . . IV. DAEDAL AF. VI. GLAPHVS SPH X
. . . . IV. GAETVL. AF. VI BALLIST. AF. XIII
. . . . IV. ALCIMOI. VI. MEMNO LAC. XIIII.
. . . . L M. S. SIBI COMPLEVIT QVOS I . . .
. . . . C... D AF. ∞ HILARO AF.
. . . . AF.

Hi haud dubie equi notantur qui curſûs palmam in certaminibus retulerant, additis victoriarum numeris. Ibi videre eſt Africanos equos quanto in pretio Romani habuerint; nam maxima pars memoratorum Africani ſunt.

Equitum ſingularium ſigniferum quemdam memorat alia inſcriptio ibidem, quæ ſic habet.

..... AVG N. EQVITI
.... LARIBVS SIGNIFER
.... VIXIT ANN. LXXX.
... BVS II. DIEBVS X
... Q. CATINVS C. F
.... EQVES ROMAN..
L. L. PATRI PIIS...

De equitibus ſingularibus ſupra actum eſt p. 117.

In alio lapide inſculpta videtur figura pueri nudi in ſcopulo

ſedentis, & figura mulieris adſtantis veſtimentis opertæ, inſcriptio ſic habet:

ΩΦΕΛΙΩΝ ΑΝΤΙΟΧΕΥ ΧΡΗΣΤΕ ΧΑΙΡΕ
Ophelion Antiochene optime ſalve.

Alias indidem bene multas inſcriptiones erui, quæ fortaſſis alio loco proferentur. In iis pleræque Hetruſcæ cùm Florentiæ tum Arretii erutæ. Hetruſcarum interpretationem multi fruſtra tentavere, quia perpaucæ hactenus editæ ſunt: forte tamen accreſcente earumdem numero quid lucis ad legendas ſingulas oriatur.

Hæc pauca de Muſæo Mediceo, cui par in Italia nullum, hic conſignamus. Omnia edere magni ſudoris eſſet, nec niſi multis voluminibus in lucem ſingula proferri queant.

VII. Martii pomeridianis horis duce laudato viro Bonarota Muſæum D. Gaddii, ex nobili ac Florentiæ præclara Gaddiorum gente, viſimus, ubi antiqua ſacrificiorum vaſa bene multa, ſtatuæ, ſigilla &c. id genus. Exſtat ibidem numiſmatum ſeries, verum nullo ordine, quo factum ut luſtrare facultas non fuerit. In xyſto inferiori ſtatuæ non paucæ & icones: in iis caput cum humeris Maximini Imperatoris raritate ac præſtantia inſigne; nuſquam ſimile exſtare putatur. Certe nullum mihi Italica monumenta luſtranti occurrit. Aliam ibidem monſtrant iconem marmoream Juliæ Aquiliæ Severæ Elagabali uxoris, jamjam memoratæ raritate haud multum inferiorem. In horto inſcriptiones aliquot erui: in iis hæc inſignis æſtimatur.

AGATHOPVS AVG. LIB. INVITATOR
QVE AD MODVM IN INTROITVM PORTIVNCVLAE
AD MONVMENTVM AVRELIAE IRENES SVPERPOSITO
TITVLO SVPER OSTIVM SCRIPTVRA CONTINETVR QVI
TITVLVS ATTENDIT IN HORTO EA OMNIA DE SVO
FECIT
QVAE PERTINENT AD MONVMENTVM SEPVLCRVM
ISDEM
AGATHOPI QVOD VIVVS ET IVNIA EPICTESIS
FECERVNT
AB IIS OMNIBVS DOLVS MALVS ABESTO ET IVS CIVILE.

Ejuſdem Agathopodis inſcriptio alia habetur in Grutero p. DXVIII. ubi itidem *invitator* vocatur; ejuſque uxor dicitur, *Epictesis*.

X. Magnum Hetruriæ Principem duce D. Abbate Monaſterii convenimus, a quo pro innata humanitate nulla non benevolentiæ ſignificatione ad colloquium admiſſi ſumus. Juſſit ille omnia in palatio exhiberi, picturas ſcilicet magnificamque totam ſupellectilem; quam ipſe ſummo ſtudio collegerat, augetque in dies. Ibi tabellarum, peritiſſimis pictoribus, copia ingens, & Raphaëlis pictorum principis tabula elegans cum primis ſuſpicitur, ubi B. Virgini ſedenti inque gremio puerum Jeſum geſtanti adſtant quatuor Sanctorum figuræ. Ad pedes Virginis duo Angeli, puerorum forma, in volumine legunt, tanta peritia artificis adornati, ut ex ipſa vultûs forma alius alio ctior confeſtim intelligatur.

Annuntiatæ Eccleſiam & Bibliothecam item viſimus, indeque erutas Andreæ Contrarii, qui inter primarios ſæculi ſui φιλολόγους accenſetur, ad Pium II. epiſtolas a Salvinio exſcriptas, accepimus: prima ſic init.

Beatiſſimo atque Sanctiſſimo Pio II. Pont. Max.
Andreas Contrarius.

Superiori, anno Sanctiſſime Pater, ubi ex urbe Neapoli proficiſcens Romam redii; quum domum tuam acceſſiſſem, ut te in eo dignitatis faſtigio conſtitutum viderem; ut quæ me tibi hero, patri, patrono atque tutori, cui me jam pridem totum dedideram atque tradideram, commendarem; poſt nonnulla verba citro ultroque habita, memini Sanctitatem tuam tum à me petiiſſe humaniſſime & benigne, ut omnes epiſtolas meas & orationes quæ e manibus exciderunt in unum ſimul colligerem. Ego verò, ſanctiſſime Pater, etſi magnopere optabam, &c.

In periſtylio ſepulcrum exſtat viri inſidentis equo, ad pedes uſque phalerato, cum hac inſcriptione.

Anno Domini MCCLXXXIX.
Hic jacet Dominus Guillelmus
Balius olim Domini Amerighi
de Nerbona. (ſic)

XXVIII.

XXVIII. Martii comitibus D. Anſelmo Bandurio & Antonio Salvinio fidiſſimis amicis in villam Strozziam ad montem Hugonis properamus; ibique ad trecentas inſcriptiones, quæ maxima pars ineditæ ſunt, exſcripſimus: unam Latine & Græce ſcriptam, quæ mutila eſt, hic proferimus.

. . . . D. . . . . . NOTA
. . . . S . . . .
. . . . MEDEAE NILO
. . . . VDICA
. . . . XANDRIA CVI FLOS
. . . . VM IVVENTAE
. . . . ARCARVM NOTA SVSTV
. . . . NVIDA DITI
. . . . C ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΑ ΚΟΡΗ ΠΡΟΠΟ
ΛΟC ΔΙΟΝΥCΟΥ
. . . . . ΙCΤΟΦΟΡΟC ΤΕ ΘΕΑC ΝΕΙΛωΤΙΔΟC
ΕΙCΙΔΟC ΑΓΝΗC
ΕΙΚΟCΙ ΔΙC ΠΛΗΡωCΑCΑ ΧΡΟΝΟ (*ſic*)
ΚΕΙΤΑΙ ΛΥΚΑΒΑΝΤΩΝ.

In tertio Græco verſu Παςοφόρος lego. Græcorum hæc eſt ſententia.

... Alexandria puella famula Bacchi
Et thalamifera Deæ Niliacæ Iſidis caſtæ,
Bis viginti annos cum impleverit, hic jacet.

Magnam item inſcriptionum copiam in villa Ricardi ad pomœria urbis eruimus. Eſt ibidem ceu turriculæ marmoreæ fragmentum, quæ cum integra conſiſteret quatuor circiter pedes a diametro habuit. Ab interiori parte inſculpta erat nominibus Athenienſium, ita eraſis ut pauciſſima expiſcari potuerim: ſic autem incipit inſcriptio.

ΘΕΟΙΣ ΤΥΧΗ

ΕΡΕΧΘΕΙΔΟΣ		ΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ ΚΑΙΣΑΡΟΣ
ΕΠΙΚΤΗΤΟΣ	ΣΤΒ..ΔΗΣ	ΙΛΙΟΥ ΑΔΡΙΑΝΟΥ ΑΝΤωΝΕΙΝΟΥ
ΘΕΜΙΣωΝ	ΚΗΦΕΙΣΙΗ	ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ ΤΟΥ ΕΙΚΟΣΤΟΥ ΕΒΔΟΜΟΥ
ΕΥΠΟΡΟΣ	ΠΕΡΓΑΣΗ Θ	
ΠΑΡΑΜΟΝΟΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ		

Alia quædam supersunt hinc & inde, ex quibus nihil notitiæ eruitur. τοῦ εἰκοστοῦ ἑβδόμου, vigesimi septimi, cave sis putes hæc de imperii annis dici, non enim tamdiu imperavit Antoninus Pius: sed ea ex sequentibus jam amotis lucem accipiebant.

Horis succesivis dum Florentiæ agerem codicum Monasterii cum Græcorum tum Latinorum, qui magno ibi numero sunt, notitiam excepi sequentem.

Græci præstantissimi magna parte sunt.

Psalterium membranaceum xi. sæculi.

Aliud ejusdem ætatis membranaceum.

Aliud bombycinum xv. sæc.

Codex membran. ubi Acta Apostolorum & Epistolæ *Pauli* cum commentariis. Hæc ibi nota legitur. ἐγράφη αὕτη ἡ δέλτος ἰνδ. ιβ. ἔτ. ,ςυϟβ. διὰ χειρὸς Θεοφυλάκτου πρεσβυτέρου καὶ νομοδιδασκάλου. id est: *Descriptus est hic liber indictione 12. anno (mundi) 6492. (scilicet Christi 984.) manu Theophylacti presbyteri & in lege doctoris.*

Codex bombycinus complectens omnes novi Testamenti libros; & postea Synaxarium ac breve Menologium. In fine legitur; Χειρὶ ἁμαρτωλοῦ καὶ ἐλαχίστου Μάρκου ἐν ἔτει ,ςωμ. μηνὶ Δεκεμβρίῳ κη, ἡμέρᾳ β i. *Manu peccatoris & minimi Marci: anno mundi 6840. (id est, Christi 1338.) mensis Decembris 22. feria secunda.* In sequenti pagina exstant alphabeta varia Græcorum, quæ cum aliis ejus generis bene multis suo loco dabimus.

Codex Evangeliorum x. sæculi membranaceus. In fronte Evangelii S. Joannis depingitur idem Joannes dictans Evangelium suum Prochoro discipulo, apposito ad utramque figuram nomine proprio, Ἰωάννης, Πρόχορος.

Codex membranaceus Epistolarum & Evangeliorum xi. sæculi.

Codex optimæ notæ xi. sæculi membranaceus, in quo catena in Matthæum ex interpretationibus *Anonymi, Apollinarii, Basilii, Chrysostomi, Cyrilli, Eusebii, Gregorii Nysseni, Isidori Pelusiotæ, Origenis, Severi, Severiani, Theodori Antiocheni, Theodori Heracleotæ, Theodori Mopsuesteni, atque Titi Bostrensis.*

Codex membranaceus xiii. sæculi, Catena in Lucam ex *Chrysostomo, Gregorio Nazianzeno, Gregorio Nysseno, Basilio, Tito Bostrensi, Isidoro, Niceta & aliis.*

Codex bombycinus xv. ſæculi, Anonymi expoſitio in Epiſtolas Pauli.

Codex xv. ſæc. bomb. Philonis Judæi opera quædam. De mundi opificio.

Codex bomb. xiv. ſæculi, Eccleſiaſticæ hiſtoriæ *Euſebii* libri quidam initio mutili.

Codex bomb. recens. Vita S. Antonii, S. *Athanaſio* ſcriptore.

Codex bomb. recens, *Baſilii* in Hexaëmeron. In fine codicis homiliæ duæ habentur *Gregorii*, *Nyſſeni* Baſilio adſcriptæ.

Codex membr. xi. ſæculi S. *Gregorii Nazianzeni* carmen, cui titulus, προοίμιον ἐν σχήματι εὐχῆς, initium, Χριστὲ ἄναξ ὅς ἁγνοῖς ποτ' ἀειρομένοις. *Gregorii Nazianzeni* Orationes cum quibuſdam epiſtolis. In fine Orationum notatur numerus verſuum, verbi gratiâ, poſt Apologeticum de fuga, στίχοι ͵αω϶ϛ *verſus 1896.* Codex alius ejuſdem.

Codex egregiæ notæ x. ſæculi membran. in quo homiliæ *Joannis Chryſoſtomi* περὶ ἀκαταλήπτου, *de incomprehenſibili*. Epiſtola S. *Baſilii* ad Gregorium Nazianz. Homiliæ *Joannis Chryſ.* εἰς ἀνδρείαντας & aliæ.

Codex membr. xi. ſæculi *Joannis Chryſ.* homiliæ in Geneſin, & in fine homilia in 40. Martyres.

Codex membr. x. ſæculi, homiliæ ejuſdem in Geneſin, & in fine quædam alia.

Codex membr. x. ſæculi, ejuſdem in Geneſin, & in fine ejuſdem homiliæ 30.

Codex membr. xiii. ſæculi, *Ephremi* ſermones quidam.

Codex membr. optimæ notæ, *Theodoreti* in Pſalmos ſcriptus a quodam Luca anno 6613. id eſt Chriſti 1105. Ibidem *Hadriani* introductio in ſacras Scripturas.

Codex membr. xiv. ſæculi, *Cyrilli* Alexandrini in Heſaïam.

Codex membr. xi. ſæculi, *Joannis Climaci* ſcala: itemque in alio codice bomb. xiv. ſæc. Item in alio.

Codex membranaceus octavi ſæculi, *Dionyſii Areopagitæ* opera, in fronte leguntur hæc carmina:

Επίγραμμα εἰς τὴν μακάριον Διονύσιον
περὶ τῆς οὐρανίας ἱεραρχίας

Ἀγγελικῆς σοφίης ἀμαρύγματα πολλὰ κιχήσας
Ἀνθρώποις ἀνέφηνας ἰδεῖν νοοσεύθετον ἄστρον.

Ἄλλο.

Οὐρανίων θιασῶν ἱεράρχια (ſic) τάγματα μέλψας
μορφοφανῶν τε τυπῶν κρύφιον νοῦν εἰς φάος ἕλκων
Ζωοσόφων λογίων θεοτερπέα πυρσὸν ἀνάπτεις.

Epigramma in beatum Dionyſium
De cæleſti Hierarchia.

Angelicæ ſapientiæ radios permultos aſſecutus
Hominibus intelligibile aſtrum conſpiciendum præbuiſti.

Aliud.

Cæleſtium chorearum cum ſacros principeſque ordines demulſeris,
Typorumque illorum qui certis formis conſpiciuntur abſconditam mentem in lucem produxeris.
Eloquiorum quæ vivâ ſapientiâ prædita ſunt facem vel ipſum Deum delectantem accendis.

Codex membr. xv. ſæculi, *Dionyſius* de divinis nominibus.

Codex recens bomb. *Caſſiani* Abbatis ad Leontium de Diſcretione ſpirituum Græcè ex Latino.

Codex bomb. Dialogi S. *Gregorii* Papæ Græce verſi. In fine legitur, ἔτυς ͵ϛ ω ο ϛ. *anno mundi 6876. id eſt, Chriſti 1368.*

Codex bomb. recens. S. *Thomas* contra Gentes Græce ex Latino. Ibid. *Agapeti* Diaconi magnæ Eccleſiæ Epiſt. ad Juſtinianum Imp.

Codex membranaceus XII. ſæculi. Vitæ SS. menſis Octobris. Martyrium S. Artemii; Jacobi fratris Domini; Martyrium SS. Acyndini, Pegaſii, Aphthonii, Elpidophori, Anempodiſti; Martyrium S. Menæ. Vita S. Germani Patriarchæ C. P. Martyrium S. Jacobi Perſæ; Martyrium SS. Euſtratii, Auxentii, Eugenii, Mardarii & Oreſtis; *Joannis Chryſoſtomi* in filium prodigum; Martyrium S. Demetrii; Vita SS. Coſmæ & Damiani; Martyrium S. Eleutherii; Trium puerorum hiſtoria; *Joannis Chryſoſtomi* in Philogonium; *Gregorii Nazianzeni* in Nativitatem Domini; *Joannis Chryſoſtomi* in Infantes; *Amphilochii* vita Baſilii; S. *Baſilii* in S. Baptiſma; vita S. Joannis Calybitæ.

Codex membr. xi. ſæculi, vita S. Barlaami & Joſaphati.

Codex Aſceticorum membr. xi. ſæculi.

Codex bombycinus. De SS. Synodis, Schiſmatibus & hæreſibus. Epiſtola de fide in Armeniam miſſa a *Thoma* Patriarcha Hieroſolymitano & ex Arabico in Græcum verſa, de Incarnatione ex verſione *Abbucara*. S. *Baſilii* Archiepiſcopi Cæſareæ Cappadociæ hiſtoria myſtagogica eccleſiaſtica. S. *Epiphanii* de hæreſibus. *Joſephi* epiſcopi Methones apologia ad libellum *Marci* Epheſini.

Acta Synodi Florentinæ in cod. membranaceo.

De Concil. Florentino quædam alia.

Codex membranaceus optimæ notæ xi. ſæculi; Epiſtola *Ammonii* Carpiano, Synaxarium & Menologium breve.

Codex bombycinus xiv. ſæc. *Nectarii*, cur primo Sabbato jejuniorum celebretur feſtum S. Theodori Martyris; ibidem S. *Baſilii* junioris quædam; *Joannis Chryſoſtomi* homiliæ quædam. *Georgii* Nicomedienſis in. S. Virginem.

Codex bomb. ubi multa variæ ætatis; Aſcetica quædam. ἔκθεσις καὶ ὑπόθεσις κεφαλαίων παραινετικῶν πρὸς τὸν βασιλέα Ἰουστινιανόν. *Expoſitio & argumentum capitum adhortatoriorum ad Imp. Juſtinianum per Agapetum* diaconum. *Maximi Tyrii* opuſcula; *Orphei* Argonautica.

Codex elegans x. ſæculi membran, *Herodoti* hiſtoriæ.

Codex præſtantiſſimus x. ſæc. membr. *Thucydidis* hiſtoriæ, cum commentariis *Marcellini*. Qui fuit olim Buſini Florentini civis.

Codex membr. xv. ſæc. *Thucydidis* octo libri.

Codex membr. xv. ſæculi, *Xenophontis* œconomicus, Cyropædia, Anabaſis, Hieron.

Codex membr. xv. ſæc. Xenophontis Ἀπομνημονεύματα, κυνηγετικὸς, de Equeſtri magiſtratu, reſpublica Lacedæmonum, reſpublica Athenienſium. Τοῦ μακαριωτάτου Κορίνθου, *beatiſſimi Corinthi* (al. Corinthi) de Dialectis; *Dionyſius Halyc.* de Nominibus, *Theophraſti* Characteres.

Codex bombycinus xiii. ſæculi minutiſſimo charactere, *Manaſſis* quædam, *Xenophontis*, epiſtolæ. *Longi* Paſtoralium lib. iv. *Achillis* Alexandrini *Tatii* de amoribus Leucippes & Clitophontis. *Charitonis* Aphrodiſienſis de Chærea & Callirrhoe amatoriarum narrationum libri viii. *Xenophontis* Epheſiaca libri v. Sunt autem amatoria, ut Heliodori Æthiopica; opus

ineditum eſt. Hujus Xenophontis meminit Suidas. Ξενοφῶν Ἐφέσιος ἱστορικὸς, ἐφεσιακά, ἔστι δὲ ἐρωτικά. Βιβλία ι. περὶ ἀβροκόμου καὶ ἀνθίας. καὶ περὶ τῆς πόλεως Ἐφεσίων, καὶ ἄλλα: i. *Xenophon Epheſius; Epheſiaca, ſunt autem amatorii libri x. de Abrocome & Anthia, de Urbe Epheſiorum & alia. Theodori Laſcaris* Imperatoris epiſtolæ quædam. *Athanaſii* quæſtiones ad Antiochum. *Gregorii* item Nazianzeni & *Baſilii* epiſtolæ. *Æſopi* vita & ejuſdem fabulæ, ut ante Maximum Planudem exſtabant, ſtylo χυδαίῳ. Planudes enim Æſopi cum vitam tum fabulas longe diverſo ſtylo, ſuoque more conſcripſit. Initium vitæ ſit habet: βίος τοῦ πανθαυμαστοῦ Αἰσώπου. Οὐ κατὰ πάντα τὸν βίον βιωφελέστατος ἦν Αἴσωπος. *Vita admirandi viri Æſopi. Non toto vitæ ſuæ tempore perinde dexter ac rebus gerendis utilis fuit Æſopus.* Nonnullæ fabulæ a Maximo Planude prætermiſſæ ſunt. Æſopum, Deo favente, in ſequentibus edemus, qualis ante Planudem fuit.

Æſopi vita & fabulæ; initium vitæ Æſopi per *Maximum Planudem.* Πραγμάτων φύσιν τῶν ἐν ἀνθρώποις.

Æſopi fabulæ & *Ariſtophanis* nubes in codice bomb. XIV. ſæc.

Codex membr. *Polybii* hiſtoriarum libri v. ſub initium hæc leguntur. Ἀντώνιος ὁ Ἀθηναῖος ὁ καὶ λεγόμενος Λογοθέτης, ταύτην τὴν βίβλον εἶχα ἀντιβόλεον, καὶ ἀντίγραψα ὅμοιον ταύτης, ἔτος ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ αυλε, γραφὲν εἰς τὴν πόλιν Σιένα. id eſt: *Antonius Athenienſis, qui vocor Logothetes, hunc librum mutuo accepi, atque ipſi ſimile exemplar deſcripſi anno ab ortu Chriſti 1435. exaratum in Urbe Sena.* In fine hæc habentur; ἐτελειώθη τὸ παρὸν βιβλίον χειρὶ Στεφάνου ἱερομονάχου καὶ σκευοφύλακος τοῦ τιμίου προδρόμου τῆς εὐλογημένης Πέτρας, μηνὶ Ὀκτωβρίῳ β. ινδ. ι τοῦ ϛϡκε. ἔτους. i. *Abſolutus eſt hic liber manu Stephani ſacri Monachi & Cimeliorum cuſtodis venerandi Prodromi benedictæ Petræ, menſis Octobris die ſecunda ind. 10. anno mundi 6925. id eſt, Chriſti 1417.*

Codex elegantiſſimus in fine noni aut initio decimi ſæculi membranaceus. *Plutarchi* vitæ incipiunt a Phocione, deſinunt in J. Cæſarem. Ibidem reſcriptum manu Cardinalis Beſſarionis, quo teſtificatur ſe mutuo accepiſſe alium Plutarchi tomum & exportari curaſſe Venetias tranſcribendum, ſeque Monachis S. Mariæ Florentinæ reſtituturum pollicetur. At fato præoccupatus fidem liberare non potuit.

Codex membranaceus recens, in quo vitæ *Plutarchi* incipiunt a Theſeo, deſinunt in Syllam.

Codex bomb. XIV. sæc. *Plutarchi* libri Moralium.

Codex bomb. XIV. sæc. Ejusdem opuscula.

Codex membr. XV. *Plutarchi* contra leges Lycurgi. *Bruti* epistolæ: *Basilii* epistola ad juvenem.

Codex bomb. recens, Dicta sapientum ex *Plutarcho* & aliis collecta.

Platonis de Republica, codex membr. XIII. sæculi.

Ejusdem Dialogi cum Commentariis Procli.

Ejusdem Dialogi 18. De legibus libri 12. Ἐπινομίς. Epistolæ 3. cod. membr. XV. sæc.

Ejusdem Dialogi 14. cod. bomb. XIV. sæculi.

Codex bomb. XIV. sæc. De Herbis, & *Platonis* opera quædam.

Platonis Dialogi quidam cum Commentariis *Hermeæ* in Phædrum Platonis. Item Procli in Parmenidem. Codex scriptus manu Hieromonachi Longini anno mundi 6967. Christi 1459. mense Octobri indict. XIII. ad usum Magnifici Dom. Joannis Quirini ex Stymphalo.

Aristotelis Rhetoric. cod. membr. recens.

Simplicii in Aristotelis Categorias cod. recens bomb.

Porphyrii Isagoge in cod. bomb. XIII. sæc.

Codex bomb. recens, *Isocratis* Orationes 6. *Aristophanis* fragmentum. *Basilii* ad adolescentes.

Isocratis Oratt. item *Æschinis* Oratt. in cod. bomb. XIV. sæc.

Demosthenis Oratt. quædam in cod. membranaceo recenti.

Demosthenis Orationes & epistolæ quædam in cod. bombycino XIV. sæc.

Demosthenis Orationes quædam & epistolæ *Æschinis*, in codice membr. recenti.

Codex bombycinus in quo Dionis Chrysostomi LXXX. Orationes, in fine legitur. ἐτελειώθη τὸ παρὸν βιβλίον διὰ χειρὸς ἐμοῦ Θεοδώρου Δοκειανοῦ τοῦ Συμεὼν, κατὰ μῆνα Φευρουάριον τῆς ια ἰνδ. τοῦ ,ϛωλϛ. ἔτους, ἔχοντα τὸν μῆνα ἡμέρας ιη.

i. *Absolutus hic liber, manu mea Theodori Dociani filii Simeonis, mense Februario indictione 11. anni 6836. (hoc est Christi anno 1328.) decima octava ejusdem mensis.*

Codex bomb. XIV. sæculi *Aristidis* Orationes.

Codex bomb. XIV. sæculi *Aristidis* Orationes. Item dialogi quidam *Platonis*; Epistolæ ejusdem.

Codex bomb. XIV. sæculi, *Philostrati* vita Apollonii Tyanei & alia ejusdem *Philostrati.*

Luciani codex perantiquus x. sæculi; sed sarcitus plerumque recentiore manu, complectens octoginta libros ejusdem.

Codex membr. recens, *Luciani* opera, incipiunt ab Hippia, desinunt in Alcyonem.

Ptolemæi Geographia cum tabulis in codice membran. xv. sæculi.

Codex membranaceus XIII. sæculi; Lexicon Græcum, in cujus fine explicatio Græca nominum Ebraïcorum Scripturæ sacræ.

Codices duo bombycini complectentes totum *Suidæ* Lexicon. In fine ultimi Tomi legitur: ἐτελειώθη τὸ παρὸν βιβλίον ἡ Σουίδα διὰ χειρὸς ἐμοῦ Γεωργίου τοῦ Βαιοφόρου ἐν ἔτει ,ϛϡι' δεκάτῃ ἰνδικτ. δεκάτης, μηνὶ Ἰουνίῳ ιε. i. *Absolutus est hic liber sive Suidas, manu mea Georgii Baiophori anno 6910. id est, Christi 1402. indict. 10. mensis junii 15.*

Codex bomb. xv. sæculi Glossarium Græcolatinum, in cujus fronte legitur hæc epistola.

Φραγκίσκος Φιλέλφος Ἀνδρέᾳ τῷ φιλτάτῳ χαίρειν.

Βουλόμενος ἔγωγε τὰ σοι δοκοῦντα κατὰ τὸν φιλίας νόμον ποιεῖν, ἔγραψα μὲν οἷα ἐζήτεις, ἐποίησα δὲ μηδὲν θαυμαστὸν, ἀλλὰ ὃ ἡμῖν δυνατὸν ἐν καιρῷ· σὺ δὲ νικήσας ἡμᾶς εὐνοίᾳ τῇ προσφιλεῖ, ἔτι δὲ καὶ τοῦ μαθεῖν τῇ σπουδῇ, ἔρρωσο φιλτάτη μοι κεφαλή.

Franciscus Philelphus Andreæ dilectissimo, Salutem.

Cum mihi cordi sit ea quæ tibi maxime placent juxta legem amicitiæ perficere, scripsi quemadmodum rogasti. Nihilque sane admiratione dignum peregi; sed quod per vires & tempus licitum fuit. Tu vero qui cùm benevolentia & amicitia, tùm discendi studio nos longe superasti, vale dilectissimum mihi caput.

Codex bomb. XIV. sæculi, Grammaticæ variæ, scilicet, *Magistri*, *Manuelis*, *Planudis*, *Joannis* Patriarchæ, *Demetrii* anagnostæ; *Hesiodi* & *Pindari* quædam; Sapientissimi *Tricha*, Τριχᾶ de metris. In fine legitur, Ἦλθεν ὁ μητροπολίτης κδ' τοῦ Ἀπριλλίου μηνὸς. ἡμέρᾳ παρασκευῇ, ὥρᾳ πρώτῃ τῆς νυκτὸς, ἔτους ,ϛωξη ἰνδ. ιγ. *Venit Metropolitanus 24. mensis Aprilis, die parasceves, id est feria*

feria sexta, hora prima noctis anni 6868. id est, Christi 1360. indictione 13. Qui sit iste Metropolitanus ignoramus.

Grammatica Græca Constantini Lascaris cusa Mediolani anno 1476.

Codex bomb. xiv. sæculi, Exercitationes Grammaticales.

Codex bomb. *Maximi Planudis* de Grammatica, cujus annus sic in fine notatur. ἔτ., ϛωμθ. id est, mundi secundum Græcorum computum 6849. Christi 1341. Deinde in eodem codice *Libanii* Sophistæ epistolici caracteres; *Georgii Choerobosci* de poëticis; *Aristidis* Monodia de Smyrna.

Codex bomb. xiv. sæculi, *Hermogenis fragmenta.*

Aphthonii Sophistæ & *Hermogenis* Sophistæ xiv. sæc. codex bomb.

Codex xv. sæculi membr. Erotemata grammaticalia.

Codex xiv. sæculi bomb. *Nicomachi* Arithmetica, *Euclidis* Geometria.

Codex xiv. sæculi bomb. *Homeri* Ilias.

Codex membr. xii. sæculi *Homeri* Ilias, & in fine, de allegoriis Homeri.

Homeri Iliados editio anno 1488. Præmittitur epistola Bernardi Nerlii ad Petrum Mediceum Laurentii filium.

Codex bomb. xiv. sæculi, *Hesiodi* Opera & Dies cum scholiis bonæ notæ, item Theogonia cum scholiis, item scutum Herculis cum scholiis. *Theocriti* Bucolica cum scholiis. *Dionysii* Alexandrini mundi περιήγησις. Excerpta quædam ex Scriptura sacra. Prosodia.

Codex bomb. *Pindari* cum scholiis sæc. xiii.

Codex bomb. in quo *Æschyli* tragœdiæ cum scholiis, & *Dionysius* Perihegetes cum scholiis. In fine Æschyli hæc leguntur. Ἀπὸ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου εἰσὶ, χρόνοι ͵αμβ. ἀπὸ δὲ τοῦ δεσπότου χριστοῦ ͵ατμδ, ἀπὸ δὲ τῆς κτίσεως κόσμου ͵ϛωνβ. ἔκτισεν δὲ ὁ εὐσεβέστατος βασιλεὺς Ἰουστινιανὸς τριακοσίας ἑξήκοντα πέντε ἐκκλησίας. *A magno Constantino elapsi sunt anni 1042. a Domino Christo anni 1344. a creatione mundi anni 6852. Excitavit autem piissimus Imperator Justinianus trecentas sexaginta quinque ecclesias.*

Codex bomb. xiii. sæc. *Sophoclis* & *Euripidis* tragœdiæ.

Codex membr. xiv. sæc. *Euripidis* tragœdiæ sex. *Sophoclis* totidem.

Codex xv. sæc. *Euripidis, Sophoclis & Æschyli* tragœdiæ quædam.

Codex membr. *Sophoclis* tragœdiæ XII. sæculi. Olim in eo descriptum fuerat vetus Testamentum charactere unciali a sæculis circiter duodecim; verum deletis pene prioribus, substitutus eorum loco Sophocles fuit.

Codex bomb. XIV. sæc. *Sophoclis* tragœdiæ, *Dionysius* Periegetes, *Porphyrii* Isagoge.

Codex XIV. sæc. bomb. *Euripidis* & *Æschyli* tragœdiæ quædam.

Codex bomb. XIV. sæculi, *Aristophanis* comœdiæ 4. cum scholiis.

Codex alius bomb. XIV. sæculi, *Aristophanis* comœdiæ.

Codex bomb. XIV. sæculi, *Theocritus* & *Hesiodus* cum scholiis.

Codex bomb. XIV. sæculi, *Oppiani* Halieutica cum scholiis.

Codex bomb. XV. sæculi, *Ovidii* metamorphoseôn versio in Græcum per *Maximum Planudem.*

Catalogum Græcorum, qualis superius editus est, manu mea confeci: Latinorum notam ab amicissimo viro Anselmo Bandurio, manu ipsius accurate exaratam, accepi: estque istiusmodi.

Codex membr. in quo epistolæ quædam S. *Cypriani.*

Codex membr. *Lactantii Firmiani* institutionum adversus Gentiles libri VI. In fine legitur: *Feliciter scripsit Ambrosius Monachus, complevitque XVII. Kal. Februarias, anno a Nativitate Domini millesimo quadringentesimo quarto decimo.*

Ejusdem alter codex membranaceus.

Codex membran. XIII. circiter sæculi, *Hilarii* de Trinitate libri XII. Ejusdem de Dedicatione Ecclesiæ, de Synodis, contra Constantium libri III. contra hæreses ejusdem. Exemplum blasphemiæ Auxentii Arriani Mediolanensis episcopi. Ejusdem adversus Auxentium Mediol. Ejusdem in Psalm. *Beati immaculati. Dydimi* de Spiritu sancto. *Gennadii* de ecclesiasticis dogmatibus. Septem regulæ *Ticonii* de exponenda sacra Scriptura. Errores *Gilberti* Pictavensis episcopi damnati in Remensi concilio sub papa Eugenio. Fides Remensis concilii ab Abbate Claravallis *Bernardo* dictata. Liber *Boëtii Severini* de Trinitate, ejusdem de Hebdomadibus, ejusdem de fide Christiana, ejusdem de duabus naturis & una persona Christi; ejusdem de Unitate essentiæ divinæ & processione divinarum personarum. *Athanasii* episc. Alexandrini libri IV. de Trinitate, liber fidei & expositio fidei, *Athanasii* ad Luciferum, libellus de mira-

culis imaginis Salvatoris quæ crucifixa fuit à Judæis, de exhortatione Monachorum. Quæstiones *Athanasii* Arch. Alexandrini de pluribus & necessariis rebus in sacris Scripturis. Hæc omnia, exceptis epistolis ad Luciferum, spuria sunt.

Vita S. Antonii Abbatis auctore S. *Athanasio*, in gratiam Monachorum Abbatiæ Florentinæ ex Græco versa a *Francisco Zephiro*.

Codex membran. in quo transitus B. Hieronymi, insuperque vita S. Pauli primi Eremitæ, in fine *Leonardi Dati* presbyteri Florentini carmen de D. Hieronymo ad Nicolaum Mediceum.

Codex membr. x. circiter sæculi. *Eusebii* Cæsariensis historia Ecclesiastica ex versione *Rufini*, libri IX. & ejusdem continuatio usque ad obitum Theodosii Senioris, libri II.

Regulæ SS. *Basilii*, *Pachomii & Augustini* in codice membr. XIII. sæculi.

Alius codex in quo Prologus *Basilii* in regulam suam aliaque ejusdem, itemque epistola *Macarii* Ægyptii ad juniores Monachos.

Alius codex membr. S. *Basilii* de integritate virginitatis, ex Græco vers. per Ambrosium Camaldulensem, cum ejusdem Ambrosii præfatione: Itemque sermo *Basilii* ad juvenes, interprete Leonardo Aretino cum ejusdem præfatione ad Colucium.

S. *Ephrem* Syri Diaconi sermones, interprete Ambrosio Camald. & epistola ejusdem Ambrosii ad Cosmum Mediceum anno 1458. Februarii 9.

Codex membr. *Cæsarii* Arelatensis admonitiones. S. *Ephrem* de Oratione. *Augustini* de consolatione mortuorum, & alia ejusdem. *Ambrosii* de pœnitentia. Homiliæ diversorum.

Codex membr. *Gregorii Nazianz.* Apologeticus & aliæ duæ ejusdem orationes. *Basilii* epist. ad ipsum Gregorium. *Joan. Chrysostomi* de laudibus Apostoli Pauli. *Dionysii Areopag.* epist. ad Timotheum de Martyrio Petri & Pauli.

Joann. Chrysost. de dignitate Sacerdotali codex membr.

Leonis Papæ epistolæ in cod. recenti.

Historiæ Tripartitæ libri XII. in codice x. sæculi.

Sedulii Poëma sacrum in codice membr.

Prudentii de novo & veteri Testamento codex recens.

Dionysii Areop. opuscula & epistolæ in codice membr.

Homiliæ B. *Gregorii* Papæ in Ezechielem prophetam numero XXII. habitæ in Patriarchio Lateranensi, in basilica, quæ appellatur Aurea.

Ejusdem epistolæ quædam in alio codice.

Liber Regulæ pastoralis S. *Gregorii.* Item *Ugonis* de claustro corporis & animæ.

Nili Monachi de Christiana Philosophia, interprete Isidoro Monacho, cod. scriptus anno 1534.

Bedæ presbyteri de gestis Britannorum sive Anglorum. In fine habetur catalogus operum Bedæ.

Remigius, Hieronymus in epistolas Pauli. *Bedæ* in epistolas Canonicas, codex bonæ notæ.

Codex membr. XI. sæculi in quo libri IV. de vita B. Gregorii Papæ, a *Johanne* Diacono ad Johannem Papam; in fine legitur: *Ego Ugo indignus Sacerdos inchoavi hunc librum VIII. K. Septembr. & explevi eum XIIII. Kal. Octobr. feliciter concurrente sexto, indict. XV.* Passio SS. Marcelli Papæ, Anastasii, S. Christinæ, vita S. Hilarii, vita & Passio S. Anastasii cum undecim fratribus. S. Pantaleonis, SS. Quiriaci & Julitæ, S. Margaritæ, S. Reparatæ, S. Domnini, S. Callixti, S. Zenonis episcopi: gesta sancti Christophori, Passio S. Blasii.

In alio cod. vita S. Francisci, item S. Paulæ viduæ.

Vita S. Joannis Eleemosynarii a *Leontio* Neapoleos Cypri: in fine adduntur ab eodem Leontio quædam prætermissa.

Vita S. Bernardi Claravallensis.

In codice membranaceo vita S. *Zenobii* episcopi Florentini per *Joannem* Aretinum, cum ejusdem *Joannis* epistola ad Joannem Presbyterum S. Michaëlis. Item vita S. Joannis Chrysost. ex *Palladio* per *Ambrosium* Monachum versa ex Græco. In fronte habetur ejusdem Præfatio ad Eugenium Papam, codex membr.

Gullielmi Abbatis vita S. Bernardi. Item *Bernardi* Abbatis in illud: *Missus est Gabriël.* & Planctus B. M. Virginis, codex membr.

Bernardi Abbatis de contemplatione.

Sermones sive vitæ Sanctorum divisæ pro singulis mensibus a *Jacobo de Voragine*, cod. membr.

S. *Bernardi* & *Gilberti* in Cantica, item alii ejusdem codices.

Epistola *Andreæ* Notarii Florentini de vita Ugonis Marchionis Florentini D. Nicolao Abbati Monasterii S. Mariæ Florentinæ compilata anno 1345. Item chronicon *Martini*, quem vulgo Polonum vocant, usque ad Clementem IV. Papam: hic dicitur F. *Martinus* ordinis Prædicatorum. Insuper chronica Italorum regum & Romanorum Impp. usque ad Augustulum, cod. membr.

Vita Ugonis comitis Magdeburgensis ad R. P. Celsum Veronensem Abbatem S. Mariæ; auctore *Laurentio Ciato* Florentino, Florentiæ scripta anno 1491. cui adnectitur epistola *Petri Damiani* ad Gottefredum Marchionem de vita ejusdem Ugonis.

Martyrologium.

Ricardi de S. Victore opera in codice membran.

Teuzonis Monachi expositio in Regulam S. Benedicti.

Joannis Gersonis opera.

Joannis Gersen (sic) Cancellarii Parisiensis de Imitatione Christi, codex scriptus anno 1466.

Constitutiones Synodales D. *Angeli* episc. Florentini & bullæ duæ *Eugenii* Papæ IV. codex scriptus a Laurentio Presbytero Florentino.

Leonardi Aretini de bello Italico adversus Gotthos libri IV. ad Julianum Cardinalem S. Angeli.

Ejusdem *Leonardi* Aretini & *Poggii* epistolæ.

Francisci Petrarchæ operum codices aliquot.

Historiæ Monasterii Cassinensis libris IV. desinunt ad tempora schismatis Petri Leonis. In fine legitur, *Heustachius*, quod videtur scribæ nomen esse; codex membr.

Matthæi de Palmeriis de Temporibus, cum proœmio ad Petrum Mediceum Cosmæ filium. Hæc in fine leguntur: *Antonius Marii filius Florentinus civis atque Notarius transcripsit Florentiæ ab Originali XI. Kal. Januarii MCCCCXLVIII. valeas qui legis.* Opus magna parte, ut aiunt, ineditum.

Libellus terræ sanctæ editus a fratre *Bochardo*. Item *Orosii* de constructione Romæ: in fine epistola quam misere Teucri Eugenio Papæ IV.

Historia Scholastica.

Fl. Blondi historiæ.

Historia Britonum versa ex lingua Britannica in Latinam

optimæ notæ, codex membranaceus XII. sæculi.

Alii item bene multi codices adsunt ad Philosophiam, Geometriam, Theologiam, Scholasticam, ad Decretales, & casus, ut aiunt, conscientiæ spectantes.

Sallustius Crispus, ac *Justinus*, *Trogi Pompeii* nomine, scriptus anno 1405.

M. Tullii Ciceronis Orationes septem, pro Cæcinna, de lege Agraria contra Rullum, ad populum contra legem Agrariam, in L. Pisonem, pro Rabirio Pisone, pro C. Rabirio perduellione, pro Roscio Comœdo. In fine hæc leguntur. *Has septem Tullii orationes, quæ antea culpa temporum apud Italos deperditæ erant, Poggius Florentinus, perquisitis plurimis Galliæ Germaniæque, summo cum studio ac diligentia, bibliothecis, cum latentes comperisset in squallore & sordibus, in lucem solus extulit, ac in pristinam dignitatem decoremque Latinis musis dicavit.*

Tullii novorum Rhetoricorum libri IV. seu ut quibusdam videtur, *Cornificii* Rhetoricorum ad C. Herennium, vel, ut alii putant, incerti auctoris, codex XIV. sæculi.

M. Tullii de Amicitia, de Senectute, Paradoxa cod. membr. Item alius eadem opera complectens.

Ejusdem epistolarum ad Brutum, ad Q. Fratrem libri III. Ad Atticum libri VII.

Ejusdem Cato major, seu de Senectute, Lælius sive de Amicitia ad Pomp. Atticum, Paradoxa ad M. Brutum. Pro M. Marcello, pro Q. Ligario, pro Rege Dejotaro, De officiis tres libri ad M. filium. Invectivæ *Sallustii* in Ciceronem & in Sallustium *Ciceronis*.

Epistolæ ad Familiares aliquot, & in alio codice similiter.

De finibus bonorum & malorum ad Brutum libri V.

Alter eadem complectens, in cujus fine hæc leguntur: *Absolvit autem scriptor postrema manu ad IV. Kal. Junias, Verbi anno incarnati MCCCCVI.* Item *M. Tullii Ciceronis fragmentum de Academicis, in cujus fine hæc scripta sunt: Non reperitur plus, tanta fuit negligentia atque inscitia eorum qui jam nos multis sæculis anteiverunt: qui suæ inertiæ utinam & ignorantiæ premia digna ferant.*

Ejusdem de natura deorum libri III. ad M. Brutum, descriptus codex a Marino Tomacello Neapolitano.

Rhetorica *Ciceronis* seu de Inventione libri III. Item incerti

auctoris, seu, ut quibusdam placet, *Cornificii* Rhetoricorum libri IV. In fronte codicis legitur: *Ars nova & vetus Ciceronis.*

De officiis libri III.

Ejusdem Verrinæ, Catilinariæ, tres orationes ad Cæsarem. *Sallustii* in Ciceronem & *Ciceronis* in Sallustium. In fine codicis miscellanea quædam habentur, & inter hæc epigrammata in laudem illustrium virorum, quæ quondam in aula minoris Palatii legebantur, jam vero non comparent.

Ejusdem ad Quinctum fratrem de Oratore libri III.

Codex membr. *Julii Cæsaris* commentarii castigati a Celso Constantino v. c.

Quintiliani Institutiones oratoriæ, cod. membr.

Justini codices duo.

Suetonius cum aliis scriptoribus historiæ Augustæ.

Lucii Flori codex membr. In fine legitur: *Iste liber est mei Antonii Tomasi de Corbinellis conscriptus anno 1398.*

Plinii historia naturalis codex membr.

C. Julius Solinus Polyhistor. In fine legitur: *Me Guido collegit, meque peregit.* Alius item Solini codex.

Macrobii Saturnalia cod. membr. scriptus anno 1461.

Diogenes Laërtius interprete Ambrosio Camaldulensi.

A. Gellii noctium Atticarum codex.

Flavii Vegetii Renati, viri illustris de re militari libri IV. Item *Sexti Julii Frontini* strategematicôn libri IV. cod. membr.

Vitæ *Plutarchi* in codicibus aliquot interprete Leonardo Aretino.

Aristotelis codices, Argyropylo interprete, jussu Cosmæ Medicei. Alia ejusdem opera interprete Leonardo Aretino.

Terentii Comœdiæ VI. cod. membr.

Lucani Cordubensis de Bellis Romanorum.

Virgilii opera in codice membr. Bucolica in alio codice.

Ovidii Nasonis metamorphoses.

Juvenalis codex.

Senecæ Tragœdiæ.

CAPUT XXVI.

Urbs Veiorum. Inſcriptiones quædam Interamnæ. De aquæductu Spoleti. De monte Luci. Monumenta Hiſpellatum. De Portiuncula. Peruſiæ obſervata quædam. De lacu Traſymeno. Saxa loquentia Arretii. Adventus Florentiam ſecundo. Inſcriptio inſigniſſima ad natalem Auguſti, Tiberii & Liviæ ſpectans. Inſcriptiones aliæ elegantes. Inſtrumenta fabrorum & ferrariorum veterum. Bibliotheca Feſulana Canonicorum Regularium. Statuæ ſingulares in ædibus Nicolinis. Zenobia laureata ibidem.

EODEM anno 1700. ſub finem Martii, juſſu Præfectorum Congregationis noſtræ Romam iterum urgentibus negotiis profectus ſum. Ibique per annum Procuratoris Generalis officio functus, impetratâ demum remigrandi veniâ, comite viro docto D. Courſier Sorbonico doctore, Peruſiam iter inſtituimus. Decima Martii in civitatem ut vocant Caſtellanam divertimus, quam Veiorum urbem fuiſſe cenſent eruditi hodierni; antehac Feſcennium eſſe putabatur. Prius quam in urbem deveniatur ponte trajicitur Cremera fluvius, in quo inſcriptio ſequens.

S. D. N. PAVLI PAPAE V. AVCTE
VEIENTES
PLATEAS PONTIS CREMERAE
INVNDATIONIBVS PENE CONSVMPT.
PISTRINAQVE PVBLICA PROPE
COLLABENT. GRAVI SVMPTV
AERE PVBL. REPAR. MDCVII.
NICOLAO CLEMENTINO GVB.
AC PRAEF.

Inſequente Interamnam petimus, ubi in urnis tribus ſequentes inſcriptiones comparent in ædibus Marchionis de Caſtellis, quarum

quarum prior a Grutero quidem allata, sed maculis resperſa, hic ſana profertur.

D. M.
MEMORIS (*ſic*)
FILI AVRELI
CA. NAR. THAE
PRINCIPIS GE
NTIVM BAQVA
TIVM QVI VIXIT
AN. XVI.

Alia.

C. STABIVS
PVDENS
VIXIT ANN. XII.

Alia.

DIIS
MANIBVS
PECVLIARI
C. ROSCIVS
HALIVS
VERNAE SVO

Hæ inſcriptiones manu Illuſtriſſimi Philippi a Turre epiſcopi Hadrienſis exaratæ, ab eodem mihi dono oblatæ ſunt.

Duodecima Spoletum venitur. In binis Urbis portis binæ inſcriptiones fugatum Hannibalem memorant. In alia porta ita legitur.

Hannibal cæſis ad Traſymenum Romanis
urbem Romam infenſo agmine petens
Spoleto magna ſuorum clade repulſus
inſigni fuga portæ nomen fecit.

In altera vero ſic:

Hannibal devictis Romanis ad Tranſymenum
lacum, obſeſſo incaſſum Spoleto, porta hac
ariete perculſa, a civibus repulſus & laceſſitus,
hic primùm victus, hoſtibus viſus eſt fugere.

Hîc D. Abbas Courſier, cupidus viſendæ Lauretanæ do-

mûs, illo dirigit iter, intereaque in Montem Luci, five ut vocant *Monteluco*, e vicino positum, profectus, subjectam vallem atque torrentem ponte miræ sublimitatis trajeci, qui etiam æquæductu prægrandi instruitur. Pons arcubus decem, pilis novem constat; pilæ autem in medio ea altitudine sunt, ut stuporem inspectantibus adferant. Numerum cum arcuum tum pilarum assignavi, quia plerique omnes errant in recensione. Quia vero pons ille ab altero latere non crate, non cancellis, non muro munitur, nuper quibusdam casibus funestatus est. Spoletinus quidam propriæ uxoris fastidio, alienæ cupidine ductus, consilium iniit suam pariter uxorem & alterius maritum præcipites dandi, & viduam ducendi. Quapropter dolo uxorem suam alteriusque maritum una cum conjuge, nihil suspicantes ad pontem ducit, ac impulsu duplici hominem præcipitat; hinc uxorem propriam aggreditur, quæ ope mulieris alterius præcipitio eripitur. Scelestus porro sese fuga proripuit. Narrant item Spoletinos duos, malæ actæ rei desperatione, non ita pridem in voraginem se immisisse: rusticumque nuper asino vectum excussumque, cum in præcipitium iret, primo sentes arripuisse, hinc periculo vires augente, caput asini amplexatum ita salvum evasisse.

Mons Luci imminet Urbi, ilicibus semper virentibus vestitus, creditur autem ideo *Monteluco* vocari, quia ibidem olim, florente numinum cultu, lucus aderat: hodiéque in montis declivi observatur vetus Jovis, ut aiunt, templum, cui fortasse veterum more sacratus lucus fuerat. Quà urbem respicit mons, ab eremitis duodecim incolitur, qui domos quique suas habent paulum dissitas, nec ineleganter structas: ii nonnihil de cœnobitica vita retinent. Habent quippe præfectum, ecclesiam, cellam infirmorum communem. Si qui in cœtum admittuntur, ii novitiatum peragunt, & perinde atque in cœnobiis calculis subjiciuntur. A tempore usque Gregorii magni solitarii istic degunt: memoratque ipse in dialogis Isaacum quemdam in monte Spoleti versantem: monstrant ibidem rudera veterum cellarum quæ a primævis illis solitariis incolebantur. Nam putant ab Isaaci illius ævo, quem pro patre & instituti auctore habent, ad hoc usque tempus solitarios in monte Luci degisse.

In Cathedrali urbis ecclesia id singulare observatur, quod ambones duo a lateribus ostii ad plateam spectantes erigantur,

ut ibidem populo in platea congregato Evangelium & Epistola legeretur. Dicunt similem aliis in locis ambonum situm, non hodierni sed antiqui usûs exstare. In frontispicio ecclesiæ imminet ostio musivum opus anno 1207. concinnatum, ut sequentibus carminibus fertur.

Hæc est pictura quam fecit sat placitura,
Doctor Solsernus hac summus in arte modernus,
Annis inventis cum septem, mille ducentis
Operarii Palmerius &c.

Historiam Spoleti edidit Ciampellus, qui nondum publicato secundo tomo fato functus, manuscriptum reliquit, adestque in ædibus ejusdem.

Decimaquinta Fulgineam veni, & insequente cum D. Abbate Coursier Hispella transiimus, quod oppidulum veterum monumentorum ruderibus instructum: in iis perampli amphitheatri reliquiæ. Celebratur locus a Plinio secundo l. 8. Ep. 8. ubi de oppidi amœnitate, & proximè fluentis Clitumni jucundo alveo, eleganter agit. Hic juvat locum Juvenalis Satyra XII. sarcire, nam & vitio laborat in editis, & ab interpretibus perperam explanatur.

Si res ampla domi similisque affectibus esset,
Pinguior Hispulla traheretur taurus, & ipsa
Mole piger, nec finitima nutritus in herba,
Læta sed ostendens Clitumni pascua sanguis
iret,

Hic, ut manifestum, Hispella legendum: agitur enim de tauro in pascuis Clitumni & Hispellæ nutrito. Interpretes porro plerique omnes *Hispulla*, hic mulierem obesam explicant; Hispella legit olim Cluverius, quam veram esse lectionem, quivis spero emunctæ naris æstimabit.

Inde aliquot milliaria emensi in ecclesiam B. M. de Angelis adventamus, ad S. Petri Vaticani exemplum constructam, tholo ornatam, atque peramplam. Sub tholo in medio ecclesiæ erigitur capella antiqua, rudi opere, quam *Portiunculam* vocitant. Aiebatque Franciscanus quidam, partem capellæ

ab eremitis olim qui ex Oriente istuc concesserant structam fuisse. Iisque regressis, in patriam S. Benedictum, afflante numine, auxisse capellam ad usque certos, quos monstrant, limites. Fides esto penes auctorem. Denique aiebat S. Franciscum manu propria opus totum absolvisse quâ formâ hodieque conspicitur; locum olim ad Monasterium Benedictinorum Assisii positum pertinuisse, sed Franciscanis, indicto censu, concessum; ac ipsum denique censum remissum. Muro Ecclesiæ fons uberrimus hæret, viginti sex fistulis aquam perennem emittentibus.

Perusiam vesperi venimus. Urbs satis ampla est, in monte sita, sed minime frequentata, aiunt æquare Senas. Ecclesia Cathedralis antiqua opere rudi, in qua servatur, aiunt, nuptialis a S. Josepho B. Virgini datus annulus; ad utrumque portæ latus ambones ad plateam spectantes eriguntur, perinde atque Spoleti. Inde in Monasterium S. Petri Benedictinorum Cassinensium concedimus, quo elegantius aliud vix occurrat. Ecclesia nullis non ornatibus decorata, duplici columnarum marmorearum ordine fulcitur. Altare egregiæ pulcritudinis, inferiùs totum constat marmoribus variis, ornatum columnis a lateribus; superiùs vero quasi tholi formâ fastigiatur, vestitum lapidibus pretiosis, achate, corneola, lapide azulitano. Cathedræ chori, delineatore Raphaele Urbinate, inferiores tessellato opere, superiores anaglyphis pulcherrrimis concinnatæ. Monasterium totum nitet, magnificè structum, tribus peristyliis exornatum.

Insequente ad oram Trasymeni lacûs non modico temporis spatio iter fecimus, qui Hannibalis victoriâ, Romanorum clade nobilitatus, paulo minore circuitu est Volsiniensi; sed quia figurâ est ad circulum accedente, haud minus occupat spatii. In lacu tres insulæ sunt; quæ maxima insula grandis, *Isola grande* dicitur, habetque montem & huic subjectum oppidulum cum cœnobio Franciscanorum; alia dicitur *Isola pulvese*; tertia, *Isolella*, quæ minima omnium est. Lacui adjacet planities ingens, culta & feracissima; nulla fertilior in Italia esset, nisi Clanis fluvius restagnans circumjectos operiret campos. XVIII. Martii Arretium adventamus. Quæ urbs multis nominibus insignis, venerandæ antiquitatis vestigia præfert, & inscriptiones tanto numero, ut derivata a majoribus

voce & fama, saxa loquentia, *sassi parlanti*, in urbe fuisse ferantur: quod profanum vulgus, de lapidibus vocem emittentibus interpretatur; at sagaciores, id de inscriptionibus incisis apppositæ dictum æstimant. Sed inscriptionum earum magna pars periit, diruptis, in ædificia admotis, in calcem versis marmoribus: nec spernendus tamen earum numerus superest; in iis Hetruscæ non paucæ. Quæ Æmilium Paullum, L. Lucullum, Val. Maximum spectant, meo judicio suspicione laborant, atque sequiore ævo concinnatæ videntur.

XIX. Florentiam secundo venimus, atque a D. Abbate, & Monachis S. Mariæ solitis humanitatis ac benevolentiæ officiis exceptus, aliquot exinde diebus assuetam operam exscribendis Laurentianæ bibliothecæ codicibus, opitulantibus de more Antonio Salvinio & Anselmo Bandurio, insumimus.

XXI. Rogante D. Blanco, inclytæ Mediceæ Gazæ curatore, ad ædes Illustrissimi Marchionis Nicolini properamus. Habet ille domi icones marmoreas non paucas, interque alias Regis cujusdam Syriæ marmoreum caput cum humeris, Antiochorum quempiam æstimo, caput item Philosophi ignoti. Secundum Romam nulla in Italia urbs, tanta hujusmodi supellectile gaudet quam Florentina. Non enim in solo Magni Ducis Xysto, cujus monumenta, omnia per orbem musæa superant; sed etiam in ædibus optimatum Urbis innumeræ pene comparent statuæ, icones marmoreæ, inscriptiones, anaglypha. Hic singularitatis causa inscriptiones nonnullas elegantes adferimus.

In ædibus Rodulphiorum in via Maggio dicta Florentiæ.

I

TI. CAESARE. TERT. GERMANICO. CAESARE. ITER. COS

CN. ACCEIO. CN. F. ARVN. RVFO. LVTATIO. T. PETILLIO
P. F. QVI IIVIR

DECRETA

AEDICVLAM STATVAS HAS HOSTIAM DEDICATIONI VICTIMAE NATALI AVG. VIII. K. OCTOBR. DVAE QVAE P. P. IMMOLARI ADSVETAE SVNT. AD ARAM QVAE NVMINI AVGVSTO DEDIC. EST. VIIII. & VIII. K. OCTOBR IMMOLENTVR

ITEM NATALI TI. CAESARIS PERPETVE ACTVRI DECVRIONES. ET POPVLVS CENARENT. QVAM INPENSAM Q. CASCELIO LABEONE IN PERPETVO POLLICENTI. VT GRATIAE AGERENTVR MVNIFICENTIAE EIVS. EOQVE NATALI VT QVOTANNIS VITVLVS IMMOLARETVR.

ET VT NATALIBVS AVGVSTI ET TIBERII CAESARVM PRIVSQVAM AD VESCENDVM DECVRIONES IRENT. THVRE ET VINO GENII EORVM AD EPVLANDVM ARA NVMINIS AVGVSTI INVITARENTVR.

ARA NVMINI AVGVSTO PECVNIA NOSTRA FACIENDAM CVRAVIMVS. LVDOS EX IDIBVS AVGVSTIS DIEBVS SEX INFACIENDOS CVRAVIMVS.

NATALI AVGVSTAE MVLSVM ET CRVSTLVM MVLIERIBVS VICANIS AD BONAM DEAM PECVNIA NOSTRA DEDIMVS.

ITEM DEDICATIONES STATVARVM CAESARVM ET AVGVSTAE MVLSVM ET CRVSTLA PECVNIA NOSTRA DECVRIONIBVS ET POPVLO DEDIMVS. PERPETVOQVE EIVS DIE DEDICATIONIS DATVROS NOS TESTATI SVMVS. QVEM DIEM QVO FREQVENTIOR QVODANNIS SIT. SERVABIMVS. VI. IDVS MARTIAS. QVA DIE

TI. CAESAR. PONTIF. MAXIMVS
FELICISSIME EST CREATVS

Alia inscriptio de cohortibus VII. vigilum.

. . . . M
. . . . INARE PR. VIC. ET FIRMO AMVNTIA
. . . . . . LPIO FIRMO FR. RVFIO VERINO FR.
. . . . . . AIENTES SERARIO CLAVDIVS GNORIM......
. . . . . . CTVS A VEXILLATIONE ET LVDOS EDIDIT DI....
. . . . . . ATIS ITEMSCENICI BLVVIVS GLABER ARC...
. . . . ENIVS EVCARPVS ARC. VOLVSIVS INVENTVS STVP. SVE. IL...
....CVNDINVS. STVP. LVCILIVS MARCIANVS ARC. VINDICIVS FELI..
... AVIVS SATVRNINVS SCVRDATIVVS BAIANVS OPERA. FELICISS.

.... H. I. VIG	COH. IIII. VIG.	AONI CRATERE
.......7 SEROTINI	7 CAES.	7 MARCELLINI
..... ILI HELIODOR.	VINDICI FELIX	MINVCI SECVNDI
GEMELLE FELICISSIM.	7 PROVINCIALIS	IVLIANI
... ACCI MONTANI.	IVLI DONATE	TVRI IANVARI
7 QVADRATI	MESSI MESSIANE	STATILI SATYR.
FVLVI SOCRATES. TES	7 DECEMBRIANA	VENATORIS
7 IVVENTINI	AMET FELIX	
CAACINA VALERIANE	SVELLI SECVNDIN.	AEMILI FELIX
ARRVNTI VALERIAN.	7. ASCLEPI	COH. VII. VIG.
7 COLDVCONIS	IVLI FELIX	7 VICTORIS
... LVVI GLABER ARC.		LICINI MAXIM.
.. BENI EVCARPE ARC.	DATIBE BAIANE	
.... XENONIS	FLAV. SATVRNIN	7. RESTVTI
.... IANVARI	PEREGRINI	VOLVSSI INVENTE
.... H. II. VIG.	CORNELI SOLVTOR	ITEM CLASSI...
. . . ETIS	COH. V. VIG.	7. QVADRI ER...
. . . . VVAAI.	7. VERINI	NAEVIE........
. . . . . ER.	STATII SEVERE	FLAV..........
. . . . . CE.	RVFI	
. . . . . ANI.	A... CLAVDIAN.	. . . .
. . . . . NE.	......VIG.	.
	......NI. .	. . . .

Aliud ejusdem inscriptionis fragmentum.

. . . . VS CVM SVIS ACROAMATIBVS NOMINIBVS
. . . . . LABER ARC. DEMETRI AMMONI ARC. GRECVS
. . . . . CVS. LVCILIVS MARCIANVS STVP. GRECVS AVRELI
. . . . . RELI SERENE SCEN. GRECVS VARENI FORTVNA
. . . . . . LIVS IOVINVS SCRIPSIT.

. . . .
. . . .
. . . .
. . . .
. . . . . E
. . . . VAR I
. . . . ONIS
. . . . C. LABER.
. . . SERVANDE SEC.
CLIEIEN i EVCARPE SC.
. 7 CANDIDI
LAELI SABINIANE
ASINI INGENVE EXO
7 VICTORINI
IAEGI VERE
7 EVSCEMI
CORETI VERISSIME ARC.
COH. II. VIG.
7 METRETIS
ANNI IANVARI SC.
FLAVI REBVRRE
MAXIMI
DOMITI OCTAVIANI
CANDIDIANI
LVCILI MARCIANE

COH. III. VIG.

. 7 VICTORIS
. ONI MAGNIAN E
SENTI IVCVND E
AELI IANVAR I
7. PAVLI
AVREL i ALEXANDE R
7 FELICIS
CAELI SATVRNINE
COH. IIII. VIG.
7. CAESI
ARRVNTI FILVMENE SC.
IVLI DONATE
7 PROVINCIALIS
IVLI DONATE
7 PEREGRINI
SCRIBONI MARIANE
CORNELI SOLVTOR
7 DECEMBRIS
COSSIDENI IVSTINE
VARENI FORTVNATE
ANFI FELIX S
7 IVLLI
SALVI VALERIANE
7. ASCLEPI
DEMETRI AMMONI

COH. V. VIG

7 VALENTIS

COH. VI. VIG.
7. APRI
CLAVDI GNORIME
7 MINDIANI
AEMILI INPETRAT E SC.
MINVCI SECVNDIANE
7. IVLIANI
FLAVI IOVINE
7. SEVERI
BAETI LVXVRi MVL
AEMILI FELIX S
COH. VII. VIG.
7. AVITI
LICINI MAXIME
7. VIBIANI

ANTONI SECVNDE
7 LONGINI
VALERI HERACLIDA

ITEM EX CL. PRIMIS
7. QVADRI EREFID...
NEVI EVTYCHI....
7 TRIERES SPE...
FLAVI ANTIOC....
IVLI DOMNI......
OR FELICION...

. . . .

Aliud

Aliud ejusdem inscriptionis fragmentum.

IVL. . . . . . .
COH . . . . . .
MITR . . . . . .
ANNI IAN . . . .
VIBI CEL . . . .
FLAVI MAR . . . .
7 CANDIDI . . . .
LVCILI MARCIA . . .
IVLI MAXIME . . .
. COH. III V . . . .
. 7. VICTORI . . .
AVRELI EXXOT . . .
DEDIC . . . . .
ET . . . . .

Fragmentum aliud ejusdem inscript.

. . . . 71 . . .
. . . . MARI . . .
COH. VI. VIG. . . .
7 SEVERIAN . . . . .
E CLAVDI GNORIM . .
. . . ATA. III. . . . .
. . . . . . SPRO . . .

Fragmentum inscriptionis spectantis ad classem Misenatium aut Ravennensium.

3

. . . . . . PR. M
. . . . . . FIDE
. . . . . . EVTICHIAN
. . . . . . TRIERIS SPEI
. . . . . . i ANTIOCE
. . . . . . IVLI DOMNION
. . . . . . 7 LIBVRNA FIDEI
. . . . . . AELI ·ALEXAN
. . . . ME
ID 7. APR 7 A . . . .

Inscriptio mutila a Fabreto

. . . .
. . . . S FLO . . . .
. . . . S FLOREN . . . .
. . . . VALEN . . . .
. . . . ITIVS GENIALI . . . .
. . . . . . .IV S APRONIANV S . . . .
. . . . . . ARPIV S SALVIV S . . . .
. . . . . .ARPALIV S PROCVLV S CA. . . .
. . . . . .ATILIV S PAVLLV S ME. . . .
. . . . .TVRANNIV S RVFV S EXIL . . .
. . . CALPVRNIV S MAXIMV S IVLIANO . .
. . . . .LARCIVS VENVSTV S FORO POP. .
. . .VERO II COS
. . . C. VIBIV S VERV S PISTORIO .
. . . C VERANIV S SEVERV S EMONA. . .
. . . M. TERENTIV S LEO BONON.
. . . C. ATINIV S CLEMEN S LARINO
. . . C. SATRIV S MAXIMV S VENVSIA
. A C. PETRONIVS CERTV S VERONA
XIA Q. CIRCENIV S CANDIDV S FERENT
. CA T. ALFIV S PRISCV S TREBVL .
. OS C. CASSIV S PRIMV . S TRIDENT.

allata; sed multis omissis & vitiatis.

. . . .
. . . .
. . . .
. . . .
. . . .
. . . .
. . . .
. . . .
. . . .
M. . . . .
P. M . . . .
C. PEDAN . S . . . .
L. TAMPIV S . . . .
C. MARCIV S CERT . . . . . .
C. ANNIV S PRISCV . . . . . .
C. IVLIV S CRESCEN S . . . . . .
C. ANNAEV S NEPO S . . A . . . .
Q. SALONIV S BASSV S . . ALI . . . .

Hæc inscriptio in pagina sequenti terminatur.

... CREMON	IMP.	N III COS		RVFI
.S NVCCAM	L.	SATRIVS	PROCVLVS	BENEVENT·
♦V. AQVILE	T	BILLIENVS	DEXTER	LIBARNA.
..S QVIN.	T.	VETVLEIVS	PRIMVS	LIBARNA.
. . CAPVA	SP. L.	BAIVS	RESTITVTVS	BLERA.
: : ARRET.	FISCV. SEX	GAVIVS	VINDEX	VARVARIA.
.... MEDIOL	A	MARCANIVS	RESTITVTVS	VOLSIN.
... LARIN.	SEVERO	II		COS
..·ENEV.	TVBI. L.	GAVIVS	IVSTVS	FLORENT
..·VESVL.	FISC. L.	FLAVIVS	LVCANVS	EMONA.
... CTRI.	C.	IVST.	FESTVS	ARRETIO.
:..AVI	BVC. M.	FANNIVS	VELOX	CORTON.
..ITVI.	L.	GAVIVS	SEVERVS	MVTINA
... IN	SP. P.	POSTVMIVS	FLORENTINVS	SAVARIA
.. IS	SP. TI.	IVLIVS	RESTITVTVS	SAVARIA

. . . . IMP.	N. III COS	7	GRANI.
. . . . L.	MAGIVS	STATVTVS	FELTRIS.
. . . . L.	VALERIVS	RVFINVS	ROMA
. . . . SEX	PISONIVS	SATVRNINVS	CAPVA
. . . . C.	POMPONIVS	FIRMVS	VETVLO
. . . . C.	VARIVS	FELIX	AMERIA
. . . . C.	SALLVSTIVS	DEXTER	RAVENNA
. . . . C.	SATVRIVS	SABINVS	TRVENT.

COH VI		7	SABINI . . . .
IMP.	N	III	
C.	SASSONIVS	TAVRVS	PAT . . . .
C.	LAELIVS	ATROX	PAT . . . . .
L.	STABERIVS	PVDENS	TVD . . . . . .
M.	LVCILIVS	NAEVIANVS	VER . . . .
	SEVERO	II	
EQ.M	TVLLIVS	TERTIVS	EMO . . . . .
C.	GRAMPHICIVS	FIRMVS	ATES . . . . .
M.	BLASSIVS	SEVERVS	CON . . . . .
C.	VARIVS	CLEMENS	ATE . . . . .
SI. Q.	FARSEVS	FIRMVS	AR . . . . . .
L.	RABVLEIVS.	PRISCVS	AR . . . . . .
L.	ASICIVS	RESTITVTVS	SO . . . . .
L.	DEDIENVS	SENECA	SA . . . .
IMP.	·N. III.	COS	7PRO . . . . . .
C.	SERVILIVS	VITALIS	BO . . . .
C.	TITVRIVS	VALENS	PAT . . . .
Q.	HERMINIVS	MAGNVS	FOR . . . .
C.	POSTVMIVS	SECVNDVS	VER . . . .
·M	SEMPRONIVS	HOMVNCIO	VER . . . .

Sequens inscriptio in Xysto Magni Hetruriæ Ducis, diu neglecta jacuit. Ex altera marmoris parte extrema solùm linearum supersunt, hoc ritu.

S
. . . . . . TES. .
. . . PATRE VIDISSE
. . . . LACERTIS
. . . . . . T IPSE
. . . . DALAS AMICI
. . . . . E MIRA
. . . . TO
. . . . . VOS
. . . . XX. M. III. D. V.
. . . . OCTOB.

E regione duæ aves cum ramis oleaginis in rostris.

Ex altera vero marmoris parte.

. . . . . TORQVATO ET ATTICO COS
. . . . . . FC. L. VIBIV S SECVNDV S AQVIL
. . . . . . A CATINN A SVPI VS FLORENT
. . . . T. LARTIV S SEVERV S TVDER
. . . . Q. MVLVIV S PLACIDIANVS NVCCON
. . . . Q. MODIVS CELSV S NVCCON.

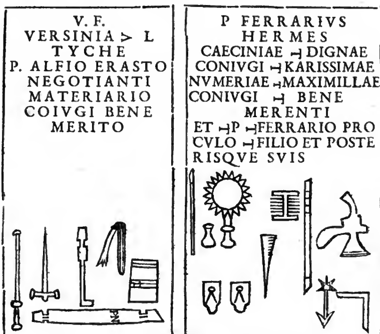
AVITO . ET MAXIMO COS

. . . . . C. IVLIV S PRIMITIVVS . . . AEN
. . . . . . OS L CANINIVS SILENV S VC . . . A
. . . . . L CN. TERENTIVS CAECITATVS V. N. A.
. . . . . R . . A Q. SALVSTIVS VLTIANV S ANCONA
. . . . . ICIN
. . . . . NONIA L. FLAVIV S HONORATVS LVCA
. . . . . SIO T. RAECIV S SALVIANVS VRLISAL
. . . . OMA L. VALERIVS CARV S AQVIL
. . . DERTONA L. . . . AM . . S MARITIMVS TRIDENT
MAXIMINI
. . . DETORNA TORQVATO ET ATTICO COS
. . . . COS SEX. BAI. IVS SECVNDVS TICINO
. . . S CREMONA I. SS. S. VAISENVS PROCVLVS VRVINO
. . . S CREMONA L INNIV S SEDATV S IADER
. . . S OSTI A MO SEX. PATVLCIVS IVLIANVS IV . . O I
. . . . OVS MEDIO L T CATINIVS MARCELLVS FANO FORT
. . . . OVS MARSI S TVP. C. ARMINIVS PROBVS VOLATER
. . . . RSVS ANCONA C. VALERIVS SECVNDVS VERON
. . MAXIMVS FANO FORT AVITO ET MAXIMO COS
LONCINVS C. ROMA SP. L. ATILIV S TERENTIANVS BONON
MORCI. LVOCITE. C. CIANIVS PROCVLVS LVCA
ATTICO COS C. TROCTINVS SECVNDVS CREMON
VERINVS TAVRIN SEX RVMMIV S PACATVS CARSVL
MAXIMVS TARVISO Q. CAMINIANVS CRESCENS MEDIOL

CLEMENS	..ICINO	M AELIV	S MAXIMVS	FORMIS
FELI X	RVSTII	7	LEPARNI	
MAXIMO COS				
MAXIMVS	NIRACI	TORQVATO	ET ATTICO	COS
TACITVS	LVNA	C. SEPTICIVS	CRISPINVS	AMITERN
SECVNDVS	TARVISIO	M. Q. CAELIVS	FELI X	NEAPOLI
SOSSIV S	BONONIA			
	PRISCI	PVOR L. SALVIVS	ADIVTOR	VERCELL
	ATTICO COS	SI L LAELIVS	NEPOS	VERCELL
PATERNVS	ALBINO			
VERV S	VRVINO	AVITO	ET MAXIMO	COS
MENODOTVS	TVSC...A	SP. T. CAESERNIVS	FESTINVS	..EMONA
MARCELLVS	NO..VO	C. VALERIVS	IVS:TV S	MANTVA
PROCVLVS	BVTRIO	BVC. C. MATTIVS	SECVNDVS	TICINO
MAGNV S	SPOL. T. S			
MAXIMO	COS	OPT. M SELICIVS	VERV S	VRVINO
SEVERVS	ARIMIN.	C. GEMINIVS	VITALIS	DRIPSINO
FRONTO	POPVL	LATINIVS	MARCELINVS	MANTVA
..ONIANVS	AQVILEIA	FIRM. PI S		
SEVERVS		SP. M SATTIVS	RVFINVS	VOLCEIS
		C VERNASIVS	DEXTER	FORO SEMPRON
7 FEROCIS·		T GELLIVS	VERV - S	FORO SEMPRON
ATTICO COS				

Has inſcriptiones Antonii Salvinii mei manu exaratas hic proferre viſum, quia eximiæ ſingularitatis & elegantiæ ſunt. Prima de cæremoniis in natali Auguſti die celebrandis agit, & de ara Auguſti numini dicata: de cœna publica in Natali Tiberii, Q. Cæſelii Labeonis peculio in perpetuum fundata; de geniis eorumdem Auguſtorum, ad epulas invitatis; de ludis ſex dierum; de mulſo (eſt potionis genus) & cruſtlo ſive cruſtulo. popularibus in Liviæ Auguſtæ natali dato, & de ſtatuarum Auguſti, Tiberii, & Liviæ dedicatione. Queis omnibus amplo commentario opus; ſed iter agenti moras tantas trahere non licet. Secunda inſcriptio ad cohortes VII. vigilum ſpectat quæ, teſte Suetonio, ab Auguſto reſtinguendis incendiis agendiſque nocturnis vigiliis conſtitutæ ſunt: eæ ſeptem primùm fuere; ſed inſequenti ævo, auctæ numero, ac in pleriſque Urbis partibus ſtatutæ ſunt. Hic vigilum nomina deſcribuntur, & ſub initium ludi iiſdem vigilibus, ut credere eſt, conſtituti memorantur: nam diruptæ labefactatæque lineæ integram non efferunt ſententiam. In hac & in ſequentibus inſcriptionibus quæ frequenter occurrit figura 7. qua numerum ſeptimum exprimimus, interpunctionis ſolùm & diſtinctionis cauſa ibi uſurpatur. Tertiæ inſcriptionis fragmentum ad claſſicas cohortes Miſenatium

sive Ravennatum spectabat, ut his verbis *Trieris Spei, Liburna Fidei* conspicuum: hæc enim nomina trierium & navium, tunc usui erant; sic in quadam inscriptione Ravennæ, *Liburna Diana* legitur, nomen scilicet navis velocioris quas nos *fregate* vulgari usu vocitamus. Quarta inscriptio ad quam rem spectet ademto titulo non ita conspicuum: in ea consulatus annotantur, & cujusque viri memorati patria, Severoque imperante confecta est. Quinta inscriptio consulatibus multis insignis, atque nominibus virorum & urbium, amoto pariter injuria temporum titulo, ad quam rem spectet non ita facile est augurari. A Grutero autem allata fuit, sed mutila ac in plerisque vitiata. Libet adjicere inscriptiones binas: quarum alteram in ædibus Nicolinis exscripsi, alteram D. Anselmus Bandurius Pisis delineavit in ædibus Roncioniis. Prior lignariis sive materiariis instrumentis, secunda ferrariis insignis est.



XXII. Martis, comite D. Magliabechio, qui rarissime spa-

tiatum extra Urbem concedit, Fesulum petimus : & in acclivi montis in cœnobio Canonicorum regularium excepti probe, bibliothecam Cosmæ, qui Pater patriæ dicitur, jussu concinnatam evolvimus, codicibus illius ævi scilicet XV. ante exortum typographiæ exaratis, instructam, quorum catalogum hic damus.

Josephi antiquitates & de bello Judaïco duobus tomis.

Hegesippi de bello Judaïco.

Origenis in Scripturam tomi duo.

Tertulliani opera.

S. *Cypriani* opera.

Lactantii institutiones.

Eusebii Pamphili Historia Ecclesiastica interprete *Rufino.*

Eusebii Pamphili Præparatio Evangelica, interprete Georgio Trapezuntio.

Ejusdem Chronicon.

Athanasii opera interprete Ambrosio Camaldulensi.

Hilarii opera.

Basilii Hexaemeron & alia opera Latinè.

Ambrosii codices bene multi.

Hieronymi codices.

Joannis Chrysostomi, interprete Aniano.

Joannis Chrys. in Evang. Joannis, interprete Francisco Domino Mariocti Arretino Hom. LXXX.

Ejusdem in epist. ad Corinth. Latine.

Chrysostomi Sermones a Lylio Tifernate versi & Nicolao V. nuncupati.

Ejusdem adversus vituperatores vitæ Monasticæ, interprete Ambrosio Monacho Camald. Sinibaldus scripsit an. MCCCCLXI.

Thesaurus *Cyrilli* interprete Georgio Trapezuntino, & in eodem codice *Chrysostomi* contra Anomœos; item vitæ Joannis Chrysost. Gregorii Nazianz. & Athanasii Alex. per *Joannem Tortelium.*

Augustini operum codices multi.

Pauli Orosii opera.

Historia Tripartita.

Bedæ opera quædam, & in eodem codice, Vita B. Agnelli Neapolitani.

Joannis Damasceni quædam Latine.

Item SS. *Bernardi*, *Thomæ Aquin. Bonaventuræ* codices non pauci.

Fratris

Fratris *Vincentii* speculum historiæ.

Sozomeni Pistoriensis historiæ.

Varro de Origine linguæ Latinæ.

Julii Cæsaris codex, emendatus a Julio Celso.

M. T. Ciceronis opera omnia duobus tomis. Alii ejusdem codices.

Titi Livii decades scriptæ anno 1431. 24. Maii. Alius ejusdem codex.

Quintiliani codex.

In codice uno. *Sallustius*, *Florus*, *Sextus Rufus*, *Plinius* Veronensis secundus de Viris illustribus, *Æmilius Probus*, *Suetonius Tranquillus*, Epitome *Plinii* de historia naturali, per *Ludovicum de Guastis* ad illustrem principem Paulum Gumisium Dominum Lucensem.

Justini epitome Trogi.

Quinti Curtii codex.

Plinii historiæ ejusd. ætatis.

Senecæ opera & carmina.

Columellæ codex.

Prisciani Grammatica.

Donatus in Terentium.

Virgilii codex.

Servius in Virgilium.

Diogenes Laërtius Latine, interprete Ambrosio Camaldulense.

Vigesima tertiâ Magnum Hetruriæ Principem, Magni Ducis filium tum jacentem morboque adfectum, adiimus, quicum diu fabulatus sum. Est Princeps cum aliis omnibus naturæ dotibus instructus, tum ingenii elegantiâ atque urbanitate conspicuus. Is Bibliothecam in usum proprium parat; est quippe rei litterariæ studiosus, demumque laudati patris dignissimus filius.

XXVIII. rogante D. Blanco ad ædes Marchionis Nicolini, fratris illius de quo supra, convenimus, visum statuas iconesque marmoreas. Observantur ibidem capita Julii Cæsaris, Tiberii, Trajani, Antonini Pii, Lucii Veri. Exstat ibidem Anaglyphum affabrè cælatum Sabinam exhibens Hadriani uxorem. Aliud Faustinam juniorem exprimit. Icones item Crispinæ uxoris Commodi, Antoniæ Neronis Drusi uxoris,

Didiæ Claræ filiæ Juliani, Juliæ Titi, Juliæ Aquiliæ Severæ uxoris Elagabali. Sed quæ præstantissima omnium, est Orientalis Regina laureata, quam suspicor esse Zenobiam.

Ecclesiam S. Mariæ novæ FF. Prædicatorum adiimus, ubi sepulcrum Josephi patriarchæ Constantinopolitani. Is cum Florentiam ad Concilium sub Eugenio IV. venisset, ibidem diem obiit anno 1439. Junii XI. ejusdem Epitaphium sic habet.

Ecclesiæ antistes fueram qui magnus Eoæ
Hic jaceo magnus relligione Joseph.
Hoc unum optabam miro inflammatus amore
Unus ut Europæ cultus, ut una fides.
Italiam petii, fœdus percussimus unum
Junctaque Romanæ est, me duce, Graia fides.
Nec mora, decubui: nunc me Florentia servat,
Qua tunc concilium floruit urbe sacrum.
Felix qui tanto donarer munere vivens,
Qui morerer voti compos & ipse mei.

Haud semel bibliothecam S. Marci Dominicanorum visimus, quæ secundum Laurentianam codicum præstantia & copia Florentinis omnibus præcellit, Ebraïcis, Græcis, Latinis codicibus instructa probe. Singularis erga nos fuit eorum humanitas, ut catalogi conficiendi lubentissime facultatem concederent. Græcorum igitur ego, Latinorum Anselmus Bandurius meus laterculum exaravit, in sequenti tomo edendum: tantam enim supellectilem Diarii hujusce brevitas capere non valet.

Florentiæ duos pene menses versatus, bene multa nec spernenda erui; opera usus & consilio cl. v. D. Anselmi Bandurii Monachi Benedictini, & Antonii Salvinii, qui mihi semper nec rogati adfuerunt; multa manu propria exscripserunt, in sequentibus publicanda. Prior jam mecum Parisiis agit: operamque navat strenuissime linguis Græcæ, Ebraicæ, litterisque humanis atque divinis, ut spes sit brevi fore peritissimum. Huc in eam rem transmissus a Magno Hetruriæ duce: cujus in litteratos maximè beneficentia studiumque elucet in dies: Salvinius vero Florentiæ ornamentum, litterariæ rei peritia cum primis clarus, Græcas musas maximè colit. Is magnam Græcorum poëtarum partem, in idioma Italicum hodiernum

eleganter, metro transtulit, Homerum videlicet, Hesiodum Anacreontem & alios. Monasterium B. Mariæ, Præfecto D. Angelo Nincio, cujus prolixam erga me voluntatem diu expertus sum, ipso curante jam floret disciplinæ Monasticæ fervore ac studio litterarum. Monachi omnes istic, probis moribus ac urbani cum primis sunt; quibuscum non peregrini sed fratris more versatus, omnibus humanitatis officiis exornatus sum.

CAPUT XXVII.

Pisæ. De Magno Hetruriæ duce. De ecclesia Græcorum Liburni. Thermæ Pisanæ. Iter Bononiam. De Esdræ autographo, ut putatur, in ecclesia Dominicanorum. D. Thomæ Aquinatis icon & inscriptio ibidem. Insignis Avicennæ codex. De turribus propendentibus. De Monasteriis Bononiæ. Musæum R. P. Minii. Bibliotheca S. Salvatoris Bononiæ. Codices Bibliorum Ebraïcorum. Insignissimus Lactantii codex.

TRIGESIMA Martii cymba vehimur Pisas: insequente D. Petrum Benedictum Syriacè, *Ambarac*, convenimus. Is in monte Libano ortus, linguæ Syriacæ & Arabicæ Pisis doctor, opus parat perutile; Syriacos enim eclesiasticos ritus Latina interpretatione donat in usum eruditorum. Illo comite, Campum sanctum, ut vocant, adiimus, areamque subdialem, veterum sepulcris oppletam, baptisterium, Ecclesiam Cathedralem, turrim campanariam, quæ ab altera parte propendet, ac si vergeret in ruinam, sed hæc trita & vulgata sunt.

Sub hæc Magnum Hetruriæ ducem visimus, ab eoque perhumaniter ad colloquium admissi, pietatem ejus divinarumque rerum studium mirati sumus. Is rem litterariam pro virili fovet; eruditos quosque ex variis orbis partibus magnis stipendiis evocat: quo factum, ut nusquam per Italiam tot homines variis disciplinis excultos, quot in ditionis suæ terris compareant: in penitiore Palatii sui conclavi, sanctorum Patrum

opera deprehenduntur, eorumque assidua tractatione, vivendi pariter subditosque regendi normam mutuatur. Beneficentia & humanitate nemini Principum concedit, proborum perfugium, litteratorum patronus, animo vere regio instructus. Is nos xeniis nullisque non benevolentiæ signis ac officiis exornavit.

Primâ Aprilis iter habemus Liburnum; in sylva plerumque itur, suberes istic frequentes, ut in Neapolitano itinere, occurrunt. Urbs munitissima est, & in dies augetur: est tractus urbis qui jam construitur, Venetiæ novæ dictus, quia canales in medio vicorum deducti sunt. Urbs elegans est, vici ad amussim: in exitu urbis quà itur in portum est statua perelegans marmorea Ferdinandi primi magni Hetruriæ Ducis, ad cujus stylobaten catenis onusti captivi quatuor ænei colligati sunt, a perita manu elaborati.

Inde in Ecclesiam Græcorum, in cujus ingressu his versibus annum fundationis edifcimus.

Σηκὸν τὸν δ' ἐδείμαντο ἀγακλυτοὶ υἷες Ἀχαιῶν
Θεοτόκῳ δαπάνης ἐξ ἰδίης Μαρίῃ ΑΧΚΗ.

Hoc est

Templum hoc excitaverunt inclyti Græcorum filii, i. Græci Deiparæ Mariæ propriis sumptibus 1628.

Ecclesia ornatu caret, in medio navis est lapis sepulcralis presbyterorum cum hac inscriptione.

Τοῖς θνήσκουσιν ἱερεῦσιν οἱ τῶν ἑλλήνων
Παῖδες αἰέθηκαν. Id est:

Morientibus sacerdotibus Græci posuerunt.

Ad synagogam postea Ebræorum properavimus, quæ ornatior est quam in aliis urbibus; nam Judæi istic magna fruuntur libertate. Volumen Biblicum, ad synagogæ ritum concinnatum, inspeximus. Qui aderant Ebræi etiam adolescentes plus Ebraice sciebant quam soleant alibi.

Secunda Aprilis remigramus Pisas, & in adventu nostro processio equitum ab Ecclesia S. Benedicti proficiscebatur ut S.

Stephanum peteret: omnes albo pallio operti incedebant: agmen claudebat magnus Hetruriæ Dux.

Pomeridianas horas visendis thermis Pisanis, quarum grandes hodiè reliquiæ supersunt insumsimus: & quia non solent eo se conferre qui animi causâ peregrinantur, puta quia minus notæ sunt, inscriptiones quæ a paucis annis istic positæ sunt proferimus.

A dextris muri forinsecus ita legitur.

D. O. M.

Parietinæ quas viator aspicis reliquiæ Thermarum sunt, quibus antiquitus Pisana civitas utebatur: Harum quum reliquas partes tempus edax consumpserit, sudatorio dumtaxat pepercit, quod nec innumerabili annorum serie, nec barbarorum injuriis eversum, studiosos vetustatis oculos ad se allicit. Id ingredere & attentiùs contemplare, si rerum antiquarum studio delectaris: videbis integram ædificii formam, observabis rationem luminum, & quomodo calor per tubos immitteretur, nihil notitiæ tuæ subtractum quereris, nec facile quicquam alibi in hoc genere inveniri posse perfectius affirmabis, & simul gratias ages providentiæ Serenissimi Cosmi tertii magni Etruriæ Ducis qui ne hoc antiquitatis insigne monumentum funditùs interiret, ejus curam diligentemque custodiam imperavit anno CIƆIƆCXCIIV.

A sinistris vero.

D. O. M.

Sex viri qui Parthenonem, ubi parentibus orbæ Virgines aluntur & educantur, qui vulgo Charitatis domus appellatur, moderantur, ejusque rem administrant, quum ad suum jus ditionemque pertineat hic locus, in quo sudatorium Thermarum Pisanarum tot sæculis, tot casibus mansit invictum & officii sui minimè negligentes, & magni Ducis jussibus obtemperantes & antiquitatis reverentia moti, reliquias tam vetusti tam insignis ædificii omni ope & cura tuendas & conservandas censuerunt An. sal. CIƆIƆCXCIII.

Magistratum gerebant

Eques Gaspar Ledus	*Julius Gaetanus*
Eques Joannes Baptista Nervius	*Tiberius Gualandius*
Eques Onuphrius Mosca	*Joannes Lafranchius Chiccolius*

Pisis Florentiam, indeque Bononiam octavâ Aprilis multa nocte venimus: insequente Monasterium S. Proculi Benedictinorum elegantissime structum petimus: in cujus porticu, qua respicit hortum, ad alterum xysti terminum Gratiani illius, olim Monasterii Monachi, a Decretalium compilatione famosi, statua erigitur; ad alterum vero, Panormitani, qui olim Bononiæ studiis vacavit.

Studiis nostris peropportunum offendimus D. Marsilium ex nobilissima Bononiæ stirpe, qui nuper in episcopum Perusinum eruditionis virtutisque causa electus est. Hujus ædes a viris quibusque doctis frequentatæ, qui statis diebus, de rebus Theologicis acturi eodem confluebant. Is nos in bibliothecam S. Salvatoris deduxit, quò deinceps horis succesivis concessimus, inspectum codices, qui istic non pauci, vetustate atque elegantia spectabiles adsunt; curante D. Federico Passini ejus cœnobii canonico regulari: nam Augustiniani canonici sedes istic habent. Narrabat nobis Marsilius, Ariam Montanum impetratâ olim facultate codicum, sicubi in Italia occurrerent, emundorum, multos exportasse, qui jam in bibliotheca Scorialensi latent, ac ut ita dicam, sepulti sunt.

A D. Vicelegato quem obsequii causa convenimus, honorificè excepti ad pisculentam mensam invitati ac lautè habiti, palatium Urbis quod incolit ipse lustravimus. Ibidem in udo depictam vidimus historiam Hentii Sardiniæ Regis, qui cum bellum Bononiensibus movisset, ab iisdem captus est: res his carminibus enuntiatur.

Felsina Sardiniæ regem sibi vincla minantem
Victrix captivum consule ovante trahit:
Nec patris imperio cedit, nec capitur auro.
Sic cane non magno sæpe tenetur aper.

Historiam ignorat nemo, nec est ea hic pluribus recensenda.

Undecimâ, S. Dominici Monasterium adimus, ordinis ejusdem nominis caput, in quo corpus S. Dominici asservatur. In platea ante Ecclesiam sepulcra permulta sunt pyramidali formâ: sed omnia ad sequiora sæcula pertinent: nec in platea modo, verum & in peristyliis aliisque Monasterii locis, oc-

currunt passim monumenta paris formæ : Unius inscriptionem exaravi, videlicet Mariani Sozini,

Mariano Sozino juniori
Senensi, vixit. ann. LXXIIII.
M. IIII. & D. XXV. Obiit an.
MDLVI. die XIX. Augusti
Filii mœstissim. Patri opt. p.

Inerat jamdiu cupido evolvendi Codicis, quem a multis annis in sacrario S. Dominici asservari acceperam : esseque librum Esdræ αὐτόγραφον. Roganti ut evolvere liceret, perhumaniter optatum me assequi curarunt Patres Dominicani. Quia vero duplici clave obseratum hujusmodi cimelium tenent, & clavis altera penes magistratum, altera vero penes Monachos est, utraque iis curantibus adfertur, & educitur ingens volumen, seu convolutus liber. Estque pellis vituli subacta & tractabilis, in qua non Esdræ liber, ut multorum sermone fertur, sed Pentateuchus habetur, more bibliorum quæ etiamnum apud Ebræos in synagogis asservantur, pauculas recentiore manu marginales notas observavi. Litteræ vix quidquam nigredinis amiserunt, quod pelli tribuitur atramenti retinentissimæ. Codex a Judæis huic Monasterio dono oblatus fuit quo tempore Aymericus Præfectus & magister ordinis erat, initio scilicet decimiquarti sæculi ab annis quadringentis; inscriptio in medio volumine assuta rem denuntiat his verbis.

Hic rotulus legis est quem scripsit Esdras scriba manu sua, quando sub Cyro rege redierunt filii captivitatis in Jerusalem, & ædificaverunt secundum templum, quod fuit consummatum in quadraginta duobus annis, & duravit CCCCXX. annis, scilicet usque ad 42. annos post passionem Christi. Quod autem sit ille idem numero, habitum est per crebram famam Judæorum antiquorum qui fuerunt confessi in diversis synagogis, ubi etiam conservabatur. Ab antiquo pro tali habebatur inter Judæos de generatione in generationem; & pro tali recepit eum reverendus magister ordinis frater Aymericus, cujus est. Talem etiam probaverunt ipsum Judæi litterati habitis certis experimentis litteralibus in præsentia mei fratris P. Marsilii & Lectoris Perpyniani & fratris Petri Lobii. Quæ quidem si-

gna in aliis rotulis aut non talia, aut non tam perfecta habentur, ut ego probavi in multis rotulis valde antiquis & modernis. Certus itaque debet haberi & cum reverentia tractari rotulus iste, quia a tanto autore scriptus, & post combustam legem inspirante sancto Spiritu ordinatus, & aliis rotulis pro originali datus, ac tantis temporibus conservatus. Et quod non minus est ut nos & Judæi credamus, in templo monstrabatur in præcipuis festivitatibus, præstante actore legis ipso Deo & Domino nostro Jesu Christo.

Hæc ut ex charactere liquet, tempore Aymerici Magistri ordinis conscripta sunt, qui eo officio fungebatur anno Domini 1308. Hinc palam est a vero aberrare eos qui æstimant Hebraïca biblia nulla occurrere ab annis plus quadringentis exarata. Nam anni quadringenti sunt, quam hic codex dono oblatus Aymerico fuit; qui tum perantiquus habebatur. Ac licet fabulam sapiat quod aiunt Esdræ ipsius manu exaratum; negari sane posse non videtur aliqualis saltem vetustatis tum fuisse cum traditus Aymerico fuit.

Præter inscriptionem Latinam superius expressam adest Ebraïca a perita manu exarata, quæ pene erasa est; eam hic pariter proferimus.

זה ספר תורת משה
אשר כתב עזרא הספר
ויקרא לפני הקהל
מאיש ועד אישה
ויעמד על מגדל עץ

Id est: *Hic est liber legis Moysi, quem scripsit Esdras scriba, & legit eum in conspectu multitudinis a viro usque ad mulierem, & stabat in turri lignea*, id est, in suggestu ligneo.

Hæc inscriptio eodem edita tempore putatur, quo latina superius allata: nimirum Ebræi, cum munus istud Aymerico offerrent, tale commentitiæ antiquitatis testimonium una protulerunt.

Ibidem

Ibidem ad imaginem antiquam D. Thomæ Aquinatis hæc leguntur.

DIVO THOMÆ AQUINATI.

Hæc vera est Thomæ facies expressaque divi
Qui scriptis toto lumen in orbe dedit,
Hoc merito sibi nomen erat, nam gratus & altus
Incomprehensibilis magnus, abyssus erat.
Splendida Dominici fuit iste lucerna Parentis
Ordine sub sacro claraque semper erit.
Discite vos omnes leges & sacra colentes
Sectari tanti dogmata sancta viri.

σημειῶσαι ὅτι τῆς ἁγίου τοῦ
Θῶμα ἀρχέτυπον (sic) εἰκόνα

Restaur. A. D. MDCLXXXIII.

Græca hæc sibi volunt: *Nota hanc esse archetypam imaginem sancti Thomæ.* Carmina isthæc cum in perniciem irent, anno 1683. ut ibidem fertur, restaurata sunt.

In sacrario monstrant caput S. Dominici & pollicem sancti Thomæ Aquinatis. Dormitorium magnificum est ac peramplum. Ad Bibliothecam inde ducimur, cujus vestibulum perpulcrum, & grande spatium occupat, duplici columnarum marmorearum ordine fultum. Est illa probe instructa libris editis, & aliquot manuscriptis codicibus. Duos tantum, quia custos spatiatum concesserat, evolvere licuit: alius codex complectitur Biblia Hebraïca perantiqua, in quorum frontispicio legitur

Istam Bibliam Hebraïcam dedit frater Guillelmus Parisiensis ordinis Fratrum Prædicatorum Confessor Illustrissimi Regis Franchorum (sic) *conventui Bononiensi pro communi Libraria Fratrum, propter reverentia* (sic) *Beati Dominici anno MCCCX. pridie idus Februarii. Quicumque legerit in ea, oret pro eo.. amen.*

Alius item codex istic est Avicennæ, pulcherrimis, minio

delineatis picturis exornatus: adest ibidem depictus portus Alexandrinus qua formâ illo ævo fuit.

In fronte libri sequens inscriptio legitur.

אבן סנה
מהעתקת רבינומשה בן מיימון ז״ל
נעשתה במצרים מספר אבן סנה
שקבל מה סלטן הגדול מלך
מצרים בשנת ערבעת
אלפים תשע מאות
וארבעים וששה
ליצירה

לי״א

Id est.

Aben sana, sive Avicenna.

Ex translatione Magistri nostri Moysis filii Maimon, memoejus sit in benedictione, facta in Ægypto ex libro Aben senæ, quem accepit a Sultano magno Rege Ægypti in anno quater millesimo nongentesimo quadragesimo sexto Creationis, id est Christi 1194.

Tres ultimæ litteræ לי״א quid significent haud ita perspectum habemus. Vir eruditus Ebraiceque doctor Samuel Werenfelius Basiliensis, cujus ea de re sententiam rogavi, æstimat legendum לכן יאמר אמן *propterea dicatur amen*: cui conjecturæ nostram adjicere liceat. Auguror legendum ליהוה אלהים, *Domino Deo*. In calce libri legitur Italico idiomate epistola, qua narratur Ferdinandum primum, ejus potiundi cupidum, obtulisse ducentos *ducatos*, neque optata assequutum esse.

Ipsa die Illustrissimus Marchio Sampierus dono dedit nobis fastos Ludovici Magni Italico vulgari idiomate, Bononiæ cusos. Is ipse vir clarissimus exhibuit nobis donum vere Regium quod ab ipso Principe nuper acceperat.

Turres Asinellam & huic proximè sitam Garisendam haud semel inspectavimus. Hæc postrema ita pendet ut perpendiculum superne emissum ad septem pedes ultra imam muri partem cadat: &, ut rem exploranti patet, quando turris isthæc inclinata fuit, magna pars ejus in ruinam ivit, quia scilicet

qua parte declinavit solo minus firmo nixa erat, quod de aliis quibusque turribus similiter propendentibus dicendum videtur. Præter Pisanam enim & Garisendam, Venetiis turris campanaria S. Mariæ Zobenicæ, ab altera parte haud parum inclinatur: similiterque Ravennæ turrim aliam observavi propendentem, quia scilicet mobile solum premente mole paulum cesserat. In itinere Ferraria Venetias, ubi paludosum solum, vetustissimum ædificium occurrit, ab una parte deflexum. Præsto esset exempla similia proferre. Garisenda vero declinante structura tota, magna parte lapsa est, ut in fastigio ejusdem statim animadvertitur. In Monasterio S. Joannis in Monte Bononiæ epitaphium legitur, ubi de turris cujusdam ruina mentio; sic fert inscriptio.

Antonio Bologneto 1 c. quem
Turris super ædes repente
Lapsa misera quondam morte
Oppressit, & Jacobo Mar. filio
Integerrimo, Jacobus Mar. eques &
Hier. Camilli filii, patri
Avo & proavo BB. PP. anno
MDLXXII. die mens. (sic)

Duodecima comite R. P. Passinio in ecclesiam S. Bartholomæi Theatinorum concedimus, quæ recens est & eleganter structa. Inde ad B. Mariam Servorum prægrandem & Gotthico, ut vocant, more structam; ornatamque probe statuis. Peristylia, dormitoria pulcritudine ac magnificentia spectabilia sunt, vereque ut Monasteria Bononiæ cæteris aliarum urbium præstant elegantia & nitore, ita istuc omnibus aliis Bononiensibus, nisi fortasse S. Michaëlem in sylva excipias, antecellit; monstrant hydriam ex earum numero, ut aiunt, in queis Christus aquam in vinum convertit. Estque prorsus similis urnis sepulcralibus quæ nuper à D. Card. Bullonio S. C. decano in Portu Ostiensi detectæ sunt. Ea marmorea est altitudine pedali frondibus extrinsecus ornata.

In Conventu Franciscanorum sepulcrum Accursii vidimus ad ingressum Ecclesiæ situm, & pone chorum sepulcrum Alexandri V. Papæ, qui obiit anno Christi 1410. Petri scilicet

Philareti quem pleræque Pontificum historiæ Græcum fuisse tradunt: at asseverabant Bononiæ Italum fuisse; nomenque illius in Philaretum commutatum.

Pomeridianam ambulationem ad S. Michaëlem in Sylva dirigimus, quod sive situs, sive magnificentia ædificiorum spectetur, vix simile admittat. Peristylium parvum picturis celeberrimorum Caraccii & Guidonis Reni decoratur; istic visuntur historiæ S. Cæciliæ, S. Benedicti &c. Dormitorium nosocomiumque superbè structa, xenodochium vel Regi excipiendo par. Ecclesia itidem nitet & picturis exornatur. In Bibliothecam inde ducimur libris μετρίως instructam, codices manuscripti ibidem paucissimi sunt; in unum incidi complectentem *Macrobii* somnium Scipionis & Saturnalia, manu Rodulphi Falconensis Cardinalis Aragonii conscriptus. Prospectus mirabilis est, in latissimam quippe Longobardiæ planitiem circumquaque ac latissime patet.

Decimâ tertiâ Mutinam concedimus, quæ viginti milliaribus Bononiâ distat. Istic in Monasterio S. Petri a D. Abbate ex illustri Malaspinarum familia urbanè excipimur, una cum Domino Abbate Courcier itineris socio. In isto Monasterio etiam nunc degit V. cl. Benedictus Bacchinius vir eruditus, necessarius meus, qui tunc ultimam manum Agnello suo Ravennati admovebat, qui jamdiu typis maturus est. Nec mora evocatur V. cl. Antonius Muratorius Bibliothecarius serenissimi Mutinensis Ducis, qui tot nos officiis per Mediolanum otium prosequutus est: is Anecdotorum tomum parat, ubi opuscula quædam Græca, scilicet epistolæ nonnullæ Gregorii Nazianzeni, ejusdemque carmina, & epistolæ Firmi Cæsareæ Episcopi; & Juliani Apostatæ, quæ postremæ dignissimæ luce mihi visæ sunt.

Decimâ quintâ remigramus Bononiam. Ipsaque die visimus musæum R. D. Francisci Minii e congregatione Regularium Clericoruim; in cujus argenteâ serie numismata bene multa perrara habentur; hæc in præstantissimis observantur.

Nummus Tiberii in cujus postica Clypeus. In medio Clypei caput. Inscript. MODERATIONI S. C.

Pescennii Nigri nummus, in cujus postica fortunæ typus. FORTUNAE REDUCI.

Nummus Getæ in cujus postica caput galeatum, PONTIFEX COS.

Nummus Diadumeniani in cujus postica luna in biga. LUNA LUCIFERA.

Sunt ibidem alia numismata perrara, & icones antiquæ æneæ, in queis figura ab umbilico Juliæ Piæ Severi, ut quidem æstimat ipse, non constare certe puto.

Decima sexta in ecclesiam S. Stephani Cœlestinorum pergimus, cujus Abbas commendatarius episcopus Osnabrucensis est. Istic septem ecclesiæ aliæ aliis cohærent, quas aiunt olim fuisse totidem templa numinum; sed vel ipsa ædificii forma cum hac sententia pugnat.

Animus erat Aldrobrandinum Musæum visere, toto orbe litterario famosum; verùm absente custode, optatum assequi non potuimus. Post in Ecclesiam S. Joannis de Monte Canonic. regularium properamus; eo iter habentibus in domo quadam ostenditur suggestus crate ferrea munitus, e muro erumpens, in quo solebat Azo juris peritus celeberrimus, qui sæculo duodecimo floruit, discipulos suos in publica via positos alloqui. In ecclesia sancti Joannis de Monte monstrant capitellum ordine Corinthio affabre sculptum, quod aiunt ex templo Salomonis istuc transvectum; istic item ligneum calicem rudi opere exhibent, quo aiunt S. Joannem Evangelistam ad rem sacram usum: itemque brachium ut putant S. Mariæ Ægyptiacæ. In eadem ecclesia Tabella pulcherrima est magni Raphaelis Urbinatis, historiam S. Cæciliæ repræsentans. Est ibidem epitaphium, singularem & portenti similem narrans historiam Helenæ cujusdam, quæ *beatæ* nomine insignitur. Istæc Helena, ut fert inscriptio, ex aula Mahumeti II. Bononiam translata est, atque in domo Dogliolorum educta, cum divinitus in puellæ Doglioli filiæ formam immutata fuisset, deinde connubio juncta, in virginitate, vel nupta, duxit ætatem, ejus autem corpus hodieque incorruptum dicitur. Neque tamen expedit inscriptio a difficultate quæ in ejusmodi metamorphosi sese primo intuitu menti offert; quid scilicet actum sit de puella Dogliola cujus formam accepit Helena. Num forte dicatur ex duabus unam factam, ex quo sane prodigium augeatur?

Antequam Bononia digrediamur, notam codicum cœnobii

canonicorum Regularium S. Salvatoris proferre visum.

Megillat Esther volumen ex pelle vituli subacta, vetustissimum & usu tritum, quale supra depinximus volumen Pentateuchi, ab ipso Esdra ut æstimant exaratum, & videtur sane ipso Pentateuchi volumine antiquius.

Biblia sacra tribus tomis membran. in postremi fine hæc leguntur.

אני יצחק בר
יעקב כתבתי
לר מנחם בר
יהוצדק הומש
תרגום ונבאים
וכתבים וסיימתים
בשלישי בשבת
בעשרים וששה
לחדש אדר שנת

תתקנג והמקום
יזכהו ללמד בהם
הוא וזרעו וזרע
זרעו מעתה ועד
עולם אמן

Et subjicitur recenti manu, vernaculo idiomate, sequens interpretatio, non ita accurate concinnata. *Isaac filiolo de Jacob scrisse questo libro, cio è tuto el corpo di questa biblia a Manuel filiolo de uno chiamato Solcedac, e fù finita el Martedi a di 26. del mese di Marso del 953. in tre volumi.* Sic vertendum puto. *Ego Isaac filius Jacobi scripsi Rabbi Manahemo filio Jehosedec Pentateuchum cum interpretatione, & Prophetas, & Hagiographa, cum signis & paragraphis suis; in tertia Sabbati, sive hebdomadis, feria, vigesima sexta mensis Adar, anno 953. (hoc est Christi 1187.) Et Deus purificet ipsum, ut edoceatur in illis ipse & semen ejus & semen seminis ejus, ex hoc tempore usque in sæculum, amen.* Hic secundum supputationem parvam numerantur anni omissis millenariis; quamobrem annum 4953. a creatione mundi juxta supputationem Hebræorum intelligas. Res est trita apud Rabbinos, Deum vocari, המקום quo intelligunt, *illocabilem*, sive infinitum. Ab annis igitur plus quadringentis descriptus codex fuit, quo ar-

guuntur ii, qui putant codices Bibliorum Hebraicè non extare tantæ antiquitatis.

Biblia sacra Ebraïcè cum commentariis, codex antiquus membr.

Biblia sacra Ebraïcè, cum notis Massoreticis.

Codex Ebraïcus antiquus habens *Hesaïam* & *Jeremiam*.

Rabbi *David Kimhi* expositio Prophetarum cod. membr.

Rabbi *Samuelis* liber translatus ex Arabico in linguam Ebraïcam.

De Esau, liber Rabbinicus, cujus exordium אני הצעיר *Ego Seir.*

Codex Orationum Ebraïcè mss.

Codex Ebraïcus ad medicinam spectans.

Codex sic habens initio: *Incipit epistola Rabbi Samuelis Isdraelitæ, oriundi de civitate Regis Manichæorum, missa Rabbi Isaac magistro Synagogæ quæ est in sublime in regno prædicto, anno Domini millesimo. Sed translata de Ebraïco in Latinum per fratrem Alphonsum Bonum-hominem Hispanicum: quam translationem fecit anno Domini millesimo CCC° trigesimo nono, sanctissimi Domini Benedicti Papæ duodecimi pontificatûs sui anno quinto.* Init. *Desidero, Domine mi, certificari.* In eodem codice recurrit idipsum opusculum Italico idiomate.

Codex non spernendæ vetustatis, in quo Psalmi charactere Slavico.

Codex Psalmorum Grece membr. xi. sæc.

Codex complectens Prophetas minores & Danielem membranaceus; in cujus fine sic legitur: Ἐτελειώθη ἡ δέλτος αὕτη μηνὶ Μαρτίῳ Γ. ὥρᾳ Β. ἡμέρᾳ Β. ἐπὶ βασιλείας Κωνσταντίνου Μονομάχου καὶ Ζωῆς τῆς Πορφυρογεννήτου, καὶ πατριάρχου Μιχαήλ· γραφεῖσα διὰ χειρὸς Σαβᾶ ἀδελφοῦ καὶ πρεσβυτέρου· οἱ ἀναγινώσκοντες εὔχεσθε ὑπὲρ ἐμοῦ διὰ τὸν κύριον· ἔτους ,ϛφνδ ἰνδ. ιδ. i. *Absolutus est hic liber tertia mensis Martii, hora secunda, feria secunda, Imperante Constantino Monomacho & Zoe Porphyrogenita, Patriarcha Michaele. Scriptus manu fratris Sabæ presbyteri. Qui legitis orate pro me per Dominum. Anno 6554.* (id est, Christi 1046.) *indictione 14.*

Codex novi Testamenti Græcè membranaceus xi. sæculi.

Codex Psalmorum Græcè membranaceus xi. sæculi.

Codex in quo *Athenagoræ* legatio. Ejusdem de Resurrectione corporum. *Justini* Martyris moralis Oratio. Ejusdem alia.

Item de recta fide ejusdem. *Origenis* epistola ad Africanum. *Cleomedis* κυκλικῆς θεωρίας μετεώρων. *Heron* de machinis bellicis: amanuense Valeriano Albino.

Eusebii Cæsariensis Demonstratio Evangelica Græcè, initio mutila. *Tatiani* contra gentes. Codex scriptus a Valeriano Albino Canonico Regulari S. Salvatoris anno 1533. duobus tomis.

Codex x. sæculi membranaceus *Basilii* in Psalmos. Ejusdem homiliæ de jejunio; in illud, *Attende tibi ipsi*, περὶ εὐχαριστίας, in Julittam.

Codex x. sæculi membranaceus S. *Joannis Chrysostomi* in illud: *vidi Dominum*, contra Judæos & contra Anomœos.

Codex bomb. XIII. sæculi, *Metrophanis* in Spiritum sanctum. *Joannis Chrysostomi* homiliæ quædam. *Lucæ* Monachi enarratio in Evangelium. Cujusdam Archiepiscopi Mediolanensis de Spiritu Sancto. Fragmentum historiæ Byzantinæ anonymi.

Codex x. sæculi membranaceus, *Theodoretus* in prophetas.

Codex XIV. sæculi bomb. in quo *Christoduli* historia Imperatorum C. P. Præit epistola *Nili* ad Christodulum, sequitur responsio *Christoduli*. Historia sic incipit, ὁ βασιλεὺς κῦριν Ἀλέξιος ὁ τὴν ἐπωνυμίαν Ἄγγελος τῷ Θεοδώρῳ.

Codex recens bombyc. *Theodori Prodromi* Erotemata ad grammaticam spectantia, Sebasto cratorissæ nuncupata., Item *Heliodori* philosophi ad Theodosium Imperatorem de philosophorum mystica arte. Item *Joan. Damasceni* τί ἐστι θεός; &c. *Procli* Sphæra, *Plutarchi* de musica.

Simplicius in Epitectum codex recens bombycinus, in cujus fine legitur, Ἀντώνιος ὁ Μεδιολανεὺς καὶ ταύτην τὴν βίβλον ἐν Κρήτῃ ἐξέγραψα χάριν τοῦ πάσαις ἀρεταῖς κεκοσμημένου εὐγενοῦς ἄρχοντος κυροῦ Γεωργίου Δαμουλίνου, ὀφείλων αὐτῷ οὐ μόνον τὴν μεταγραφὴν ταύτης τῆς βίβλου, ἀλλὰ καὶ ἄλλων πολλῶν ἀξιολόγων, τῶν πολλῶν καὶ καλῶν προϋπαρξασῶν ὑπ' αὐτοῦ χαρίτων ἐμοί, κατὰ τὴν κγ τοῦ Φευρουαρίου ᾳυϙ ἀπὸ τῆς κυριακῆς ἐνανθρωπήσεως ἐτελειώθη. Id est: *Antonius Mediolanensis hunc etiam librum in Creta descripsi in gratiam nullis non virtutibus ornati nobilis ac principis Georgii Damulini, cui pro collatis mihi bene multis ac præclaris beneficiis, non hujus modo libri descriptionem, sed alia multa magnaque officia rependere debeo. Absolutus autem est hic liber 23. Februarii, anno a Dominica Incarnatione 1490.*

Galeni

Galeni de simplicibus, codex recens.

Euclidis elementa codex recens.

Procli in Euclidem. *Theonis* mathematica, cod. recens bomb.

Alcinoi in dogmata Platonis cod. recens.

Nicomachi Arithmetica cod. recens.

Ptolemæi Geographia cod. recens.

Dexippus Philosophus in Platonem; *Hermes* Philosophus; *Alexander Aphrodiseus*, codex scriptus a Valeriano Albino Canonico regulari, qui alios codices exscripsisse fertur. Vide superius.

Aphthonii progymnasmata, cod. recens bomb.

Nicomachi arithmetica; & *Manuelis Moschopulii* grammatica cod. recens bomb. Ejusdem *Moschopulii* grammatica bis.

Anonymus de modo scribendi.

Æsopi fabulæ cod. recens bomb.

Lexicon Græco-Latinum membranaceum.

Æschylus, cod. recens bomb.

Orphei carmina & *Euripidis* Hecuba.

Troas poëma cod. recens bomb.

Hi Codices Græci; sequuntur Latini.

S. *Cypriani* epistolæ in codice recenti.

Lactantii codex membranaceus vetustissimus, charactere unciali, egregiæ notæ. Ibi loca Græcè bene multa adferuntur, accuratissime descripta, præter Latinorum codicum morem, ubi Græca misere fœdata comparent. Codex est VI. vel VII. sæculi. Vellem sane Lactantium ad hujusmodi codicem emendatum: ejus quippe nullus ut æstimo hactenus fuit usus. Alphabeta Græcè & Latinè, ut ibidem exstant hic adferimus.

abcdefghiklmnopq
rstuxyz.

ΑΒΓΔΔΔΕΖΗΘΙΚΛΜΝ
ΞΟΠΡϹΤΥΦΧΨΩ

Δέλτα tribus modis exprimitur, ut vides in alphabeto Græco.

Codex XII. sæculi, *Burchardi* Vormatiensis Episcopi libri XIX. Primus de potestate & primatu Apostolicæ sedis, alii de Sacramentis & de ritibus. Præit epistola ejusdem ad Brunichonem.

Constitutiones Canonicorum Regularium sæculo XII. circiter.

Fratris *Nicolai Eymerici* de Inquisitione codex XV. sæc.

Regula S. *Augustini*, cum expositione *Humberti* Ordinis Prædicatorum.

Macrobii opera in codice membr. recenti.

Ovidii Metamorphoses in cod. membr. XIV. sæc. Ejusdem de Tristibus.

Adsunt ibidem cusi libri vetustissimi, Biblia Moguntina Joanne Fust & Petro Schoeffer typographis anno 1462. Editio prima Græcolatina Psalmorum Mediolani anno 1481. Aristotelis prima editio in membrana. Anthologia primò cusa sine nomine typographi & loci.



CAPUT XXVIII.

Venetiæ ſecundò. Inſcriptio Corcyréa nobiliſſima. De ludis in feſtis Bacchi adhibitis. Numiſma Ariſtomenis in Corcyra Archontis. Aliæ inſcriptiones. Bibliotheca codicum Græcorum Juſtinianæa Venetiis. Patavium ſecundò. De Comneno Pappadopoli Græcæ linguæ doctore. Verona. Antiqua monumenta ibidem. Inſcriptio Plinii ſuſpecta. Muſæum Moſcardi. Inſcriptio Græca. De ſecuribus lapideis Barbarorum. Hiſtoria memorabilis detecti Barbarorum ſepulcri. S. Zenonis eccleſia Benedictinorum. Muſæum R. P. *Catanei. Theatrum Parmenſe. Muſæum Parmenſium ducum. Cimeliarchium Vercellenſe. De Codice Evangeliorum S. Euſébio, ut quidem ferunt, interprete & amanuenſe. Veſtis B. Virginis S. Helenæ manu confecta. Reditus.*

DECIMA ſexta proficiſcimur Bononia, ac Ferrariam & Clodiam foſſam prætergreſſi, decima nona Venetias adventamus. Inſequente obſequii causâ D. Cardinalem d'Etrées adimus: cujus prolixam erga nos voluntatem ſtudiiſque noſtris favendi ſtudium haud ſemel experti ſumus. Is nos plerumque ad convivium excepit, ac pro virili varias in Bibliothecas aditum paravit. Cum eo ſemel in Bibliothecam S. Marci conceſſimus, ubi peritiam ejus in Græcis nec ſine ſtupore obſervavimus: nam is omnigena eruditione inſtructus pariter, ac rebus gerendis natus eſt.

Cæteros iſtic amicos convenimus S. D. Antonium Capellum egregium Patritii generis virum, Bernardum Treviſanum, Apoſtolum Zenum de quibus ſuperius actum. Inſcriptiones Corcyreas ejuſdem Zeni beneficio ac dono nacti ſumus: prima egregia eſt, ſingulariſſimumque antiquitatis monumentum. Eam quia ineditam æſtimo, hic publici juris facere deſtinavi, qualem a Græco Corcyréo deſcriptam idem amiciſſimus nobis Zenus accepit.

Inscriptiones Corcyréæ ex dono humanissimi & doctissimi viri Apostoli Zeni Venetiis 29. Aprilis 1701.

Pro salute Magistratum gerentis Aristomenis, mensis Machanis vigesima quarta.

Ἐπὶ σωτηρίᾳ πρυτανεύοντος Ἀριστομένεος, μηνὸς Μαχανέος τετάρτῃ ἐπὶ εἰκάδι.

Aristomenes Aristolaïdaleus dat urbi Corcyreorum & Baccho in mercedem operariorum, argenti Corinthii minas sexaginta. Erogat quoque Psyllas Alcimi filius Corcyréorum urbi & Baccho, in mercedem operariorum, argenti Corinthii minas sexaginta. Deligat porro Senatus singulis vicibus in anno qui argentum fœnori tradant viros tres, qui pecuniâ maximè valeant: argentum vero fœnori tradatur, exigatur atque in usus postea conferatur, ut Senatui operæ pretium fore videbitur. Utque ad usuram dentur centum octoginta minæ, & fœnori tradantur eædem centum octoginta minæ. Transacto anno postquam centum octoginta minæ ad usuram traditæ fuerint, mittat urbs secundum legem Agonothetæ ad

Ἀριστομένης Ἀριστολαϊδαλδὲ δίδωτι τᾷ πόλει τῶν Κορκυραίων εἰς τὰν τῶν τεχνιτᾶν μίσθωσιν τῷ Διονύσῳ, ἀργυρίου Κορινθίου μνᾶς ἑξήκοντα. δίδωτι δὲ καὶ Ψυλλᾶς Ἀλκιμυύλλις τᾷ πόλει τῶν Κορκυραίων, εἰς τὰν τῶν τεχνιτᾶν μίσθωσιν τῷ Διονύσῳ ἀργυρίου Κορινθίου μνᾶς ἑξήκοντα. ἑλέσθω δὲ ἁ βουλὰ ἑκαστάκις εἰς ἐνιαυτὸν τοὺς ἐκδανεισοῦντας τὸ ἀργύριον ἄνδρας τρεῖς τοὺς δυνατωτάτους χρήμασιν. αἱ δὲ ἐκδανείσεις καὶ ἀνάπραξις τοῦ ἀργυρίου γινέσθω, καὶ αἱ λοιπαὶ διοίκησις, καθὼς κ' ἁ δοκῇ βουλᾷ καλῶς ἔχειν, ὡς δὲ καὶ γίνωνται τοκιζόμεναι μναῖ ἑκατὸν ὀγδοήκοντα, καὶ ἐκδανεισθῶντι αἱ ἑκατὸν ὀγδοήκοντα μναῖ. περιελθόντος ἐνιαυτοῦ μετὰ τὸ ἐκδανεισθήμεναι τὰς ἑκατὸν ὀγδοήκοντα μνᾶς, ἀποστελλέτω ἁ πόλις, κατὰ τὸ

τῶ ἀγωνοθέτα νόμον, ἐπὶ τὰν τῶν τεχνιτᾶν μίσθωσιν, καὶ ἀγέτω τὰ Διονύσια, ἀφ' οὗ κ' ἄρξονται περ' ἄτερον ἐνιαυτόν, εἰ μή τι δι' ἀπὸ ἀδύνατον γένοιτο βουλᾶς καὶ ἀλίας ὑπερθεμένας. ἀγέτω δὲ ἀπὸ Κορινθίαν μνᾶν πεντήκοντα, ἀπὸ τῶ τόκου τῶν τριῶν ταλάντων μισθούμενα, αὐλητὰς τρεῖς, τραγῳδοὺς τρεῖς, κωμῳδοὺς τρεῖς. καὶ τὰ λοιπὰ ποιούντω πάντα, οἱ ἑκαστάκις ἐόντες ἄρχοντες, καθὼς ὁ τῶ ἀγωνοθέτα νόμος τάσσει. διδόσθω δὲ καὶ τὰ σιτηρέσια τοῖς τεχνίταις τὰ ἔννομα ἀπὸ τῶ τόκου, χωρὶς τᾶν πεντήκοντα μνᾶν. εἰ δέ τι κἀδύνατον γένοιτο διὰ πόλεμον, καὶ μὴ ἀποστείλῃ ἁ πόλις ἐπὶ τοὺς τεχνίτας, ἢ μὴ παραγένοιντο οἱ τεχνῖται, ἢ λίπῃ τις τὸν ἀγῶνα, ἐκδανιζέσθω καὶ τὸ λειφθὲν ἀργύρειον πᾶν, καὶ ὑπαρχέτω τοκιζόμενον εἰς τὰν τῶν τεχνιτᾶν μίσθωσιν. εἰ δὲ δυνατῶ ἐόντος, καὶ μὴ ἐπικωλύοντος μηδενός, μὴ ἀποστεῖλαι ἁ πόλις ἐπὶ τοὺς τεχνίτας κατὰ τὰν περίοδον ἑκάσταν, ἢ παραγενομένων τῶν ἐργολάβων, μὴ μισθώσαιντο τοὺς τεχνίτας, ἢ μὴ διδοίη τομμι-

solvendam operariorum mercedem, & celebrentur Dionysia, sive Bacchicæ feriæ: a quo tempore ad alium quoque annum incipientur; nisi forte, senatu & concilio aliud in tempus remisso, non possit res effici. Conducant autem ex minis Corinthiis quinquaginta, a trium talentorum fœnore expressis, tibicines tres, tragœdos tres, comœdos totidem: cæteraque omnia perficiant qui singulis annis Principes erunt, ut Agonothetæ lege sancitum est. Præbeaturque operariis annona ex fœnore hujusmodi, prout statutum & definitum est, præter illas quinquaginta minas. Quod si quid instante bello pro more fieri nequeat; neque urbs quæ consueta sunt miserit ad operarios, aut ipsi operarii non adfuerint, aut certamen quis dimiserit, quod residuum fuerit ex illa pecunia in fœnus tradatur, & totum quod ex ea fœnoris provenerit in operariorum mercedem cedat. Quod si res effici possit, nihilque adsit impedimenti quominus compleatur, neque mittat urbs ad operarios, statis quibusque temporum curriculis; aut ac-

cedentibus operarum conductoribus, mercedem non solvat operariis, neque solitum ac præscriptum premium pensitet, neque constitutam annonam, neque in alios usus argentum hujusmodi deputetur, neque cedat in mercedem operariorum; Aristomeni & Psyllæ maneant omnes concessæ pecuniæ, vel hæredibus ejusdem Aristomenis & Psyllæ. Testes, Molotas Glauci filius, Osander Theodori, Promachidas Mertili.

σθὸν τῶ ὑπογεγραμμένον, ἢ τὰ σιτηρέσια τὰ ἔννομα, ἢ εἰς ἄλλό τι καταχρήσαιτο τὸ ἀργύρειον, καὶ μὴ εἰς τὰν τῶν τεχνιτῶν μίσθωσιν, Ἀριστομένεος, καὶ Ψυλλᾶς ἔοντο τὰ δοθέντα χρήματα πάντα, ἢ τῶν ἐπινόμων τῶν Ἀριστομένεος, καὶ Ψυλλᾶς. μάρτυρες Μολώτας Γλαύκου, Ὠσανδρος Θεοδώρου, Προμαχίδας Μερτίλου.

Cum conventum fecerint Aristomenes Aristolai filius & Psyllas Alcimi de pecunia quam urbi & Baccho in mercedem operariorum largiti sunt, videlicet uterque Corinthias minas sexaginta. Decretum est a Senatu ut argentum ab Aristomene & Psylla oblatum in fœnus tradant ii qui ad id officii electi fuerint. Eligat autem Senatus singulis annis qui pecuniam hujusmodi administrent fortunis reque familiari instructissimos: ac plerumque iidem repetantur, dum biennio post rem administratam vacaverint; ne juniores ii sint annis triginta quinque, neque seniores septuaginta. Deligantur autem singulis annis

Πόδοδον ποιησαμένων Ἀριστομένεος τῶ Ἀριστολαΐδα, καὶ Ψυλλᾶς τῶ Ἀλκίμου περὶ τῶ ἀργυρείω, ὃ ἔδωκαν τᾷ πόλει, καὶ τῷ Διονύσῳ, εἰς τὰν τῶν τεχνιτᾶν μίσθωσιν, ἑκάτερος Κορινθίας μνᾶς ἑξήκοντα. Ἔδοξε τᾷ βουλᾷ τὸ δοθὲν ἀργύρειον παρὰ Ἀριστομένεος, καὶ Ψυλλᾶς ἐκδανεῖσαι τοὺς αἱρεθέντας. ἑλέσθαι δὲ τὰν βουλὰν τοὺς χειριξοῦντας τὸ ἀργύρειον ἄνδρας πρὸς εἰς ἐνιαυτὸν τοὺς δυνατωτάτους χρήμασι, καὶ πλεονάκις τοὺς αὐτοὺς διαλιπόντας ἔτη δύο, μὴ νεωτέρους ἐτῶν τριάκοντα πέντε, μὴ δὲ πρεσβυτέρους ἑβδομήκοντα (sic) αἱρεῖσθαι δὲ ἑκάστου ἐνιαυτοῦ μηνὸς

Μαχανέος ἐμβουλᾷ ἢ ἁλίᾳ. οἱ δὲ αἱρεθέντες, ἐπ' Ἀριστομένεος, παραλαβόντες τὸ ἀργύρειον παρὰ Ἀριστομένεος καὶ Ψύλλας, ἐγδανειζόντω ἐμ μηνὶ δυωδεκάτῳ καὶ Εὐκλείῳ τῷ ἐπὶ Ἀριστομένεος, προκαρύξαντες ἐν καρυκτᾷ, μὴ μεῖον ἢ ἁμέρας πέντε, χρηματίζοντες ποτὶ τοῖς ἁρμάτεσσι, μὴ πλείονος τόκου δανείζοντες, ἢ δύο δραχμαὶ τὸν μῆνα ἕκαστον, τὰν μνᾶν ἑκάσταν, μηδ' ἐλάσσονος συναλλάσσοντες, ὡς κ' αὐτοὶ προαιρῶνται. ὥς τε τὸν πριάμενον ἀποδόμεν τό, τε κεφάλαιον καὶ τὸν τόκον ἐμ μηνὶ Εὐκλείῳ τῷ μετὰ πρύτανιν Ἀριστομένη, ἀναπράξαντες τό, τε κεφάλαιον καὶ τὸν τόκον. ἐν τῷ Εὐκλείῳ μηνὶ τῷ μετὰ Ἀριστομένη παραδόντω τοῖς αἱρεθεῖσι εἰς τὸν ὑπ' αὐτὰ ἐνιαυτὸν ἐπὶ τὰν χείριξιν τοῦ ἀργυρείου. οἱ δὲ παραλαβόντες χρηματίζοντο τὸ ἀργύρειον πᾶν ἐν τῷ Ἀρτεμιτίῳ μηνὶ τῷ ἐφ' αὑτῶν, ποτὶ τοῖς ἁρμάτεσσι προκαρύξαντες, καὶ τὰ λοιπὰ πάντα ποιοῦντες καθὼς καὶ τοὺς ἐπ' Ἀριστομένεος αἱρεθέντας

mense Machanis sive in Senatu, sive in consessu. Qui autem delecti fuerint magistratum gerente Aristomene, acceptâ pecuniâ ab Aristomene & a Psylla, ipsam ad fœnus & usuram consignent in mense duodecimo & Euclio, dum Magistratum adhuc obtinebit Aristomenes: re per præcones denuntiatâ; qui non minus diebus quinque ad currus stabunt (talia denuntiantes;) nec plus quam duas drachmas ad singulos menses pro singulis minis accipient, neque inferiore pretio pro lubito suo paciscantur; ita ut qui conditionem accipiet, & pecuniæ summam & fœnus solvat mense Euclio, qui post Aristomenis magistratum & Prytaniam revolvetur: exigant igitur & summam pecuniæ & usuram inde provenientem. In mense Euclio ab Aristomene tradatur pecunia iis qui pro subsequenti anno ad ejus administrationem adlecti fuerint. Qui autem acceperint, de tota pecuniæ summa negotientur in Artemisio mense qui anno administrationis suæ occurret, re per præcones in curribus denuntiata, cæterisque omnibus observatis quæ de administratoribus Aristomene

magiſtratum gerente electis ſancita ac deſcripta ſunt: Similiter autem rem gerant, qui ad ſingulos annos electi erunt. Quod ſi ii qui ad pecuniæ adminiſtrationem deputati erunt, aliquid eorum omiſerint quæ conſtituta ac decreta fuerunt; ſi pecuniæ ſummam non ad uſuram dederint, cum, ut ſupra ſcriptum eſt, re familiari valeant, ſolvant argenti Corinthii minas triginta, inſuperque ſummam pecuniæ quam acceperint reſtituant; ſin minus egerint, duplicatam totam pecuniæ ſummam numerent. Si ſe rei gerendæ impares fuiſſe dictitent; rem agitet & perquirat Senatus & conſeſſus. Quod ſi ii qui pacto fœnore argentum acceperunt, ſummam pecuniæ & uſuram ejuſdem non confecerint, neque electis adminiſtratoribus, ſicuti ſancitum eſt, tradiderint; duplicatam pecuniæ ſummam pariterque uſuram ejus tradant, ſi quidem ſtatam pecuniam non numerarint. Cum autem revoluto tempore prædictæ centum octoginta minæ annuum fœnus produxerint; aliæque centum octoginta minæ in fœnus pariter datæ fuerint, exacto anno poſtquam centum illæ & octoginta minæ ad uſuram locatæ fuerint, mittant adminiſtratores ad mercedem operariis ſolvendam, ſecundum

γέγραπται. ὡσαύτως δὲ καὶ οἱ ἑκαστάκις αἱρεθέντες ποιούντω. εἰ δὲ οἱ αἱρεθέντες ἐπὶ τὰν χείριξιν τῶ ἀργυρίω μὴ ποιήσοιεν τι τῶν γεγραμμένων, εἰ μὴ ἐκδανείσαιεν τὸ ἀργύριον, καθὼς γέγραπται δυνατοὶ ἐόντες, ἀποτισάντω ἀργυρίω Κορινθίω μνᾶς τριάκοντα, καὶ τὸ κεφάλαιον, ὅ κ' ἀποδιαλαβόντι παραδόντω. εἰ δὲ μή, διπλῆ ἀποτισάντω τὸ κεφάλαιον. περὶ δὲ τῶ ἀδυνάτου βουλὰ καὶ ἁλία ἐπιγινωσκέτω. εἰ δὲ ἐγδανεισάμεντες μὴ ἂν πράξαιεν τὸ κεφάλαιον, καὶ τὸν τόκον, ἢ μὴ παραδιδοῖεν τοῖς αἱρεθεῖσι καθὼς γέγραπται, ἀποτισάντω τό, τε κεφάλαιον καὶ τὸν τόκον, διπλῆ ὁπότερον, κα μὴ παραδόντι. ἐπεὶ δέ κα γίνωνται τοκιζόμεναι μναῖ ἑκατὸν ὀγδοήκοντα, καὶ ἐγδανεισθῶντι αἱ ἑκατὸν ὀγδοήκοντα μναῖ, περιελθόντος ἐνιαυτοῦ μετὰ τὸ ἐγδανεισθῆμεν, τὰς ἑκατὸν ὀγδοήκοντα μνᾶς, ἀποστελλάντω οἱ ἄρχοντες ἐπὶ τὰν τῶν τεχνιτᾶν μίσθωσιν,

κατὰ

κατὰ τὸν ἀγωνοθέτα νόμον, καὶ τὰ λοιπὰ πάντα ποιούντω, οἱ ἑκαστάκις ἄρχοντες, καθὼς ἔν τε δώσει γέγραπται, εἰ μή τι διὰ πόλεμον γένοιτο, βουλᾶς καὶ ἁλίας ὑπερθεμένας. μισθούσθω δὲ τοὺς τεχνίτας, ἀφ' οὗ κ' ἀρχὴ γένοιτο περὶ ἕτερον ἐνιαυτὸν, ἀπὸ τοῦ τόκου τῶν τριῶν ταλάντων ἀπὸ μνᾶν πεντήκοντα, αὐλητὰς τρεῖς, τραγῳδοὺς τρεῖς, κωμῳδοὺς τρεῖς. καὶ τὰ λοιπὰ πάντα κατὰ τὸν τοῦ ἀγωνοθέτα νόμον. διδόσθαι καὶ τὰ σιτηρέσια τοῖς τεχνίταις τὰ ἔννομα ἀπὸ τοῦ τόκου, χωρὶς τῶν πεντήκοντα μνῶν. οἱ δὲ χειρίζοντες τὸ ἀργύρειον καθ' οὓς κα χρόνους παραγίνονται οἱ τεχνῖται, ἐπεὶ κ' αὖ πράξωντι τὸ ἀργύρειον πεντήκοντα μνᾶς τὸν μισθὸν τοῖς τεχνίταις, καὶ τὰ σιτηρέσια τὰ γινόμενα παραδόντω τῷ Ἀγωνοθέτᾳ τοῦ Ἀρτεμιτίου μηνὸς, πρὸς τὰς ἕκτας, τὸ δὲ λοιπὸν τοῖς ἐφερεθεῖσιν (sic). ὁ δὲ παραλαβὼν Ἀγωνοθέτης ποιήτω πάντα κατὰ τὸν νόμον, καὶ ἀπολογιξάσθω εἰς βουλὰν ἐν ταῖ πράται συνεδραί-

legem Agonothetæ, & reliqua omnia qui singulis annis adlecti fuerit perficiant, prout in donatione scriptum est; nisi quid ingruente bello secus acciderit, Senatu & consessu aliud in tempus remisso. Mercede autem conducant operas; (ex quo alterius ac subsequentis anni initium ducatur) ex fœnore trium talentorum, videlicet ex minis quinquaginta; nimirum tibicines tres, tragœdos tres, comœdos totidem: & reliqua omnia administrentur secũdum legem Agonothetæ. Detur autem ex fœnore annona operariis, quæ constituta, præter illas quinquaginta minas. Qui porro summam illam pecuniæ administrant, quo tempore operarii accedent, postquam argentum illud quinquaginta minarum in mercedem operariorum exegerint, & constitutam annonam; tradant Agonothetæ mense Artemisio, sexta ejusdem mensis die: reliquam autem summam electis administratoribus. His acceptis Agonotheta omnia secundum legem peragat, atque in Senatu, cum primum congregatus fuerit, rationem reddat, quo modo acceperit argen-

tum, & ad ſingula ſtatuta expenderit. Rationem pariter reddant Adminiſtratores pecuniæ, idque ſingulis annis menſe Artemiſio atque in Senatu; ſicque agant tum ii qui acceperunt, tum ii qui tradiderunt, ſingulatim ea quæ acceperint & tradiderint recenſendo. Si qui vero quidpiam eorum quæ ſancita ſunt omiſerint, ſive adminiſtratores pecuniæ, ſive magiſtratus; ſolvat qui in culpa fuerit argenti Corinthii minas triginta, & quod pravè adminiſtratum fuerit in duplum reſtituant. Quod ſi tam Agonotheta quam Adminiſtratores non probe & accurate rationem reddiderint; legum cuſtodes rem expendant & examinent; ut conſueto more de ſacris & publicis pecuniis agitur. Nec liceat cuipiam procurare, ut oblata ab Ariſtomene & Pſylla pecunia alios in uſus transferatur, niſi in mercedem artificum; in aliud vero quodlibet, nullo pacto, nulloque obtentu. Quod ſi quis id procurarit, vel alios in uſus pecuniam diverterit: ſolvat tam qui id procuraverit, quam is qui in alios

ωνται κατὰ παραλαβεῖν ἀργύριον, καὶ καθὼς κατὰ ἑκάστη διοικήσῃ (ſic). ἀπολογιξάσθωσαν δὲ καὶ οἱ χειρίζοντες τὸ ἀργύριον ἑκαστάκις εἰς βουλὰν μηνὸς Ἀρτεμιτίου, οἵ τε παραλαβόντες, καὶ οἱ παραδιδόντες, καθὼς κατὰ ἕκαστα παραλαβόντι, καὶ παραδόντι. οἱ δὲ μὴ ποιήσαιεν τι τῶν γεγραμμένων, οἵ τε χειρίζοντες τὸ ἀργύριον, ἢ οἱ ἄρχοντες, ἀποτισάτω ὁ αἴτιος ἀργυρίου Κορινθίου μνᾶς τριάκοντα, καὶ ὃ καταβλάψῃ διπλῆ. εἰ δέ τι κατὰ ὁ ἀγωνοθέτας, ἢ οἱ χειρίζοντες τὸ ἀργύριον μὴ ὀρθῶς ἀπολογίξωνται, νομοφύλακες ἐκλογιζούσθω, καθὼς καὶ τὰ ἄλλα τὰ ἱερὰ, καὶ δημόσια χρήματα. μὴ ἐξέσθω δὲ μηθενὶ προστατῆσαι περὶ τοῦ ἀνατεθέντος ὑπὸ Ἀρισταμένεος καὶ Ψύλλας ἀργυρίου, ὥς τε εἰς ἄλλό τι καταχρηθῆμεν, ἀλλ' εἰς τὸν τῶν τεχνιτῶν μισθῶσιν, εἰς δὲ ἄλλο μηθ' ἓν, μηθαμῶς μὴ δὲ μιᾷ παρευρίσει. εἰ δέ τις προστατήσαι, ἢ καταχρήσαιτο εἰς ἄλλό τι, ἀποτισάτω ὁ προστατήσας, καὶ ὁ κα-

παραχρησάμενος Ἀριστομένη καὶ Ψύλλᾳ, ἢ τοῖς ἐπινόμοις τοῖς Ἀριστομένεος καὶ Ψύλλας, ἀργυρίου Κορινθίου μνᾶς ἑξήκοντα, καὶ τὸ ἀργύριον ὃ κατεχρήσθη διπλῆ. πάντων δὲ τούτων, καὶ εἴ τινος καὶ ἄλλου δόκῃ προδίκοι βουλᾶς κρίσιν ἀπόβολον γραψάμενοι. καὶ ἐπιγράψαντες τὸ ἀργύριον τὸ ἐφ' ἑκάστου ἀδικήματος γεγραμμένον, δόντω προστάται προβούλων. οἱ δὲ εἰς τὰ δικαστήρια φερέτω ἀκαμεῖον, ἢ τριακοσταί, μὴ ἐξέστω δὲ καὶ ἄλλῳ τῷ λῶντι κρίνεσθαι κατὰ ταῦτα. τὸν δὲ κατακριθέντα οἱ τὰς κρισίας γραψάμενοι εἰσπράξαντες. ὅσα μὲν ποτὶ τὸ κοινὸν συνοικεῖ τοῖς ἀρημένοις ἐπὶ τὰν χείριξιν τοῦ ἀργυρίου παραδόντω. οἱ δὲ ἐγδανειζόντω καθὼς καὶ τὸ ἄλλο ἀργύριον γέγραπται. ὅσα δὲ Ἀριστομένει, ἢ Ψύλλᾳ, ἢ τοῖς ἐπινόμοις ἐπιτίμια ἐπιβάλλει, αὐτοὶ εἰσπράσσονται, καὶ κρινέσθω ἕκαστοι καθὼς κ' αὐτοὶ προαιρεῦνται. εἰ δέ τις τῶν ἐπινόμων τῶν Ἀριστομένεος ἢ Ψύλλας

usus diverterit Aristomeni & Psyllæ, aut eorumdem hæredibus, argenti Corinthii minas sexaginta; & argentum quo abusus est duplum restituat. Horum autem omnium, & aliorum quæ sancita fuerint decretum Defensores Senatûs immutatum describant. Et cum descripserint, argentum pro singulis prave admissis statutum & designatum tradant procuratores principum senatus: atque purum argentum hujusmodi, tricenas scilicet minas, ad tribunalia deferant: neque liceat cuilibet pro cupidine sua secus statuere vel decernere. Damnatum autem pro tali facinore, qui jus hujusmodi scripserunt ad solvendum compellent. Quæcumque igitur ad rem communem spectant, iis qui ad pecuniæ administrationem adlecti fuerint tradantur; ii vero in fœnus tradant ejusmodi pecunias ex mulctis provenientes, ut de aliis superius statutum est. Quæ autem Aristomeni & Psyllæ atque hæredibus eorum mulctæ competunt, ab ipsismet exigantur, & jus dicatur omnibus prout ipsis in voto fuerit. Si quis vero ex hæredibus Aristomenis aut Psyllæ, pro-

curarit alios in usus pecunias diverti, aut ipse diverterit aliò; ne cedant ultra mulctæ ipsæ, neque pecuniæ, Aristomeni & Psyllæ neque hæredibus eorum, sed publica sunto, atque in mercedem artificum destinentur, & fœnori tradantur cum alio argento, uti superius sancitum est. Quod si quid eorum ingruente bello perfici nequeat, neque miserit civitas ad artifices, sive iidem artifices non accesserint, in fœnus tradantur illæ quinquaginta minæ, atque annona, donec per temporis conditionem liceat pristina repetere. Similiter agatur si quis artificum certamen reliquerit; tunc residuum argentum fœnori tradatur, & cedat in mercedem artificum. Quod si legum correctio & emendatio accesserit, statuant legum restauratores in ipsis legibus, quo pacto eadem ipsa pecunia administranda sit. Reliqua vero pro voluntate senatûs & consessûs statuantur, quemadmodum geri oportet. Nihil vero decreto huic contrarium admittatur neque donationi. Atque exemplum ejusdem donationis ac decreti describatur in cippo lapideo, & reponatur

προστατήσαι εἰς ἄλλό τι καταχρησθῆμεν, ἢ καταχρήσαιτο ἄλλαι παῖ, μὴ ἐόντω τὰ ἐπιτήμια, μὴ δὲ τὰ χρήματα Ἀριστομένεος καὶ Ψυλλας, μὴ δὲ τῶν ἐπινόμων Ἀριστομένεος καὶ Ψυλλας, ἀλλὰ δημόσια εἰς τὴν τῶν τεχνιτῶν μίσθωσιν, καὶ ἐγδανειζέσθω μετὰ τοῦ ἄλλου ἀργυρίου καθὼς ἐπάνω γέγραπται. εἰ δέ τι ἀδυνάτον διὰ πόλεμον γίνοιτο, καὶ μὴ ἀποστέλλοι ἁ πόλις ἐπὶ τοὺς τεχνίτας, ἢ μὴ παραγίνονται οἱ τεχνῖται, ἐκδανειζέσθω, καὶ αἱ πεντήκοντα μναῖ, καὶ τὰ σιτηρέσια, ἄχερι (sic) οὗ κα δυνατὸν γίνηται. ὡσαύτως δὲ καὶ εἴ τις λίποι τὸν ἀγῶνα τῶν τεχνιτῶν, ἐγδανειζέσθω (sic) καὶ τὸ διαφθὲν ἀργύριον καὶ ὑπαρχέτω εἰς τὴν τῶν τεχνιτῶν μίσθωσιν. εἰ δὲ κα διόρθωσις τῶν νόμων γίνηται, ταξάντων οἱ διορθωτῆρες εἰς τοὺς νόμους, καθὼς κα δὴ τὸ ἀργύριον χρείζεσθαι. τὰ δὲ λοιπὰ πάντα γινέσθω ὡς κα δοκῇ βουλᾷ, καὶ ἀλία . . . .
καθὼς ἔχουσι. γινέσθω δὲ μηθὲν ὑπεναντίον τῷ δόγματι, μὴ δὲ τᾷ δόσει. τᾶς δὲ δόσιος καὶ τοῦ γράμματος ἀντίγραφον ἀναγράψαι εἰς

στάλαν λιθίναν, καὶ ἀνατεθῆμεν ποῖ κα δοκῇ προβούλοις, καὶ προδίκοις καλῶς ἔχειν. τὰς δὲ ἀναγραφὰς, καὶ ἀναθέσεις προβούλοις μετὰ διοικητᾶ καὶ ἀρχιτέκτονος τὰν ἐπιμέλειαν ποιήσασθαι. τὸ δὲ γεγραμμένον ἀνάλωμα ταμίας δόμεν.

quo loco ſenatûs principibus & defenſoribus viſum fuerit expedire. Deſcriptionem autem cippi & repoſitionem in congruenti loco, principes ſenatus cum adminiſtratore & architecto recte procurent. Sumtum autem deſcriptum penuario damus.

Numiſma ſequens ex ære, cujus typus ex Corcyra tranſmiſſus eſt, hic locum habeat.



Hæc inſcriptio nobiliſſima haud ita perite exarata fuit, ita tamen ut ſententia parum vel nihil labefactata ſit. Dorica dialecto conſcripta eſt; nam Corcyræi gens Dorica erant. Hic multa obſervatu digna, ut nomen menſium, quorum tres dumtaxat memorantur, Machanes videlicet, Euclius, & Artemiſius, Dionyſiacorum quidam ritus, necnon ratio denuntiandi per præcones ad currus ſtantes; & alia bene multa quæ nos conſulto mittimus aliis exploranda.

Numiſma ejuſdem Ariſtomenis eſt qui in decreto magiſtratus gerens fertur, nam Ariſtolai filius dicitur in decreto pariter & in numiſmate.

I

ΦΑΙΑΚΟΣ ΙΝΗ ΔΙΕΙ ΥΨΙΣΤΩ
ΕΥΧΗΝ.

Phæacus ut sit Jovi altissimo. Votum.

2

ΑΠΟΛΛΟΔΩΡΟΣ ΑΠΟΛΛΟΔΟΤΟΥ· Π
ΝΕΥΣΑΣ ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΝΑΡΧΟΙ ΦΙΛΩΤΑΣ
ΙΑΚΧΟΣ ΚΟΣΑΠΕΛΟΥ ΝΙΚΑΝΩΡ
ΝΙΚΟΣΤΡΑΤΟΥ ΘΕΟΙΣ

Appollodorus Appollodoti filius annuit, & una socii magistratus Philotas, Iacchus Cosapeli, Nicanor Nicostrati. Diis.

3

ΘΕΟΙΣ ΤΥΧΑΝ ΑΡΙΣΤΟΔΑΜΟΣ ΔΕ
ΚΑΤΑΣΜΑΧΧΙΔΑΝ ΔΙΔΩΤΙ.....
ΠΟΛΥΤΙΜΩΙ....ΑΙΚΑΠΑΣΧΗ ΤΑΝ ΓΑΝ....
ΕΠΑΚΟ.... ΑΡΙΣΤΟΔΑΜΑΝ
ΔΑΜΟΥΧΙΔΑΣ Ε ΚΛΕΙΔΑ
ΠΟΛΥΤΙΜΩΙ ΦΙΛΩΝΙΔΑΣ ΑΣΧΥΛΟΥ
ΤΑΝ ΕΝ ΚΝΙΣΙ.....

4

ΑΓΙΣ
ΑΜΥΡΑΛΟΥ
ΑΝΔΡΕΙΑ

5

ΙΟΥΛΙΑΝ ΘΕΟΔΩΡΑΝ
ΑΡΕΤΗΣ ΕΝΕΚΕΝ ΘΕΟΙΣ

Juliam Theodoram virtutis causa. Diis.

6

ΗΠΟΛΙΣ ΑΡΙΣΤΑΝ ΠΑΡΜΕΝΙΣΚΟΥ ΜΕΝ
ΓΥΝΑΙΚΑ ΘΥΓΑΤΕΡΑ ΔΕ ΛΥΣΑΝΙΟΥ
ΕΥΣΕΒΕΙΑΣ ΕΝΕΚΕΝ ΚΑΙ ΣΩΦΡΟΣΥΝΗΣ

ΠΑΡΜΕΝΙΣΚΟΝ ΛΑΚΙΠΟΥ ΤΟΝ
ΕΑΥΤΗΣ ΑΝΔΡΑ ΙΣ ΤΑ
ΛΥΣΑΝΙΟΥ

Urbs Aristan Parmenisci uxorem, Lysaniæ filiam
Pietatis & continentiæ causa
Parmeniscum Lacippi ejusdem virum..... Lysaniæ.

7

Η ΜΑΛΑ ΔΗ ΠΕΡΙ ΣΕΙΟ ΛΥΓΡΟΜΠΟΤΜΟΝ ΕΚΛΥΕ ΠΑΤΡΑ

ΑΛΚΗ ΑΜΦΙΛΟΧΩΓΓΑΙΑ ΘΡΑΣΥΠΤΟΛΕΜΩΝ
ΟΥΝΕΚΕΝ ΙΛΛΥΡΙΟΙΣΙΝ ΤΦ ΙΠΠΟΜΑΧΟΙΣΙ ΔΑΜΑΣΘΗΣ

ΟΣΤΕΑ ΔΕΝΝΑ ΣΟΙ ΓΑΙ ΔΕΤΑΡΟΙ ΕΚΤΕΡΙΣΑΝ
ΚΑΙ ΣΟΥ ΑΠΟΦΘΙΜΕΝΟΥ ΠΙΣΤΟΙ ΦΙΛΟΙ ΟΥΚ ΕΛΑΘΟΝΤΟ
ΣΙΝΝΑ ΦΥΛΟΠΙΔΟΣ Δ ΕΞΕΡΥΣΑΝ ΣΤΥΓΕΡΑΣ
ΑΜΦΙΛΟΧΟΙ ΘΡΑΣΕΩΝ ΕΥ ΕΙΔΟΤΕΣ ΕΡΓΟΝ ΑΚΟΝΤΩΝ
ΟΙ ΣΕ ΜΕΓ ΑΧΝΥΜΕΝΟΙ ΣΥΓΓΕΝΗ ΕΚΤΕΡΙΣΑΝ.

Te sane luctosa morte periisse audivit patria
Robur Amphilochiorum, quæ bellicosorum terra est
Quod scilicet ab Illyriis equestris pugnæ peritis interfectus sis
Ossa vero tua amici sepelierunt
Teque occisum fuisse amicis tuis fidissimis non latuit
O Sinna, qui te ex certamine luctuoso eruerunt
Amphilochii bellicæ rei peritissimi
Qui summo dolore adfecti tibi consanguineo justa solverunt.

8

ΤΙΤΟϹ ΦΛΑΒΙΟϹ ΔΙΟΝΥϹΙΟϹ ЄΝΟΡΚΙΖΟΜΑΙ.
ΟΙΤΟΝ ϹЄΒΑϹΤΙΟΝ ΟΡΚΟΝ ΜΗΔΕΝΙ ΕΞΟΝ ΕΙΝΑΙ
ΑΝΟΙΞΑΙ ΣΩΡΟΝ ΟΛΥΜΠΙΑΔΟΣ. ЄΙ ΔЄ ΤΙϹ
ΑΝΟΙΞЄΙ ΔΩΣΕΙ ΤΩ ΦΙϹΚΩ ΔΥΝΑΡΙΑ ΔΙϹΧΙΛΙΑ
ΠЄΝΤΑΚΟϹΙΑ ΚΑΙ ΥΦЄΞЄΙ ΛΟΓΟΝ ΑϹЄΒЄΙΑϹ.

Titus Flavius Dionysius adjuro per mortem,
Quod venerandum juramentum est,
Nemini licitum esse aperire sepulcrum Olympiadis.
Quod si quis aperuerit, dabit fisco bis mille ducenta
denaria, & impietatis crimine reus erit.

9

ΚΛΑΥΔΙΑ * ΑΜΕΜΠΟΝ ΧΑΙΡΕ. 　　* ἄμεμπτος
ΚΛΑΥΔΙΟΣ ΜΥΡΤΙΛΟΣ ΧΑΙΡΑΙ
ΣΑΒΙΝΟΣ ΕΤΩΝ. ΚΕ. ΧΑΙΡΑΙ
ΣΩΚΡΑΤΗΣ ΧΑΙΡΑΙ
ΛΕΩΝ ΧΑΙΡΑΙ.
ΗΡΑΚΛΕΙΤΟϹ ΤΥΑΝΕΥϹ ΕΤΩΝ. Ο. ΧΑΙΡΑΙ

ΕΠΙ ΑΝΔΡΩΝΟΣ.
ΕΠΙ ΑΠΟΛΛΟΔΩΡΟΥ.

Claudia inculpata salve
Claudius Myrtilus salve
Sabinus annorum XXV. salve
Socrates salve.
Leon salve
Heraclitus Tyaneus annorum LXX. salve.

Sub Androne (scilicet Archonte)
Sub Apollodoro.

10

M. VALERIVS CORVINI
IORICO
IOVI CASIO. V. S.

11.

11

P. HETEREIVS
RVFIO
IOVI CASIO. SAC.

12

Α ΠΟΛΙΣ ΜΑΡΚΟΝ ΚΑΛΗ.....
ΓΑΙΟΥ ΥΙΟΝ ΒΥΒΛΟΝ. ΤΟΝ.....
ΠΑΤΡΩΝΑ ΚΑΙ ΕΥΕΡΓΕΤΑ...
ΕΡΜ ΑΙ ΗΡΑΚΛΕΙ.

13

ΜΑΧΑΤΑΣ ΠΟΗΣΕ
ΤΟΥ ΔΙΟΣ ΑΛΚΜΗΝΗΣ ΤΕ ΓΟΝΟΝ ΤΙΜΑΙΣΙΝ ΑΕΞΩ.
ΥΙΟΣ ΛΑΣΘΕΝΕΟΣ ΣΤΗΣΕΝ ΑΓΑΛΜΑ ΤΟΔΕ.
ΜΝΗΜΗΝ ΑΘΑΝΑΤΟΝ ΣΩΖΩΝ ΠΑΤΡΟΣΤΕ ΚΑΙ ΑΥΤΟΥ
ΛΑΦΑΝΕΟΣ ΚΛΗΝΩ ΛΟΞΙΟΥ ΕΝ ΤΕΜΕΝΕΙ.

ΩΦΑΝΗΣ ΛΑΣΘΕΝΕΟΣ ΑΣΚΛΑΠΙΩ
ΑΝΕΘΗΚΕ. ΜΑΧΑΤΑΣ ΕΠΟΗΣΕ.

Machatas fecit
Jovis & Alcmenes filium honoribus efferam.
Filius Lasthenis erexit hanc statuam
Monumentum immortale patris sui & ipsius
Laphanis in præclaro Apollinis delubro

Ophanes Lasthenis filius Æsculapio
reposuit. Machatas fecit.

14

ΛΥΣΙΣΤΡΑΤΟΥ ΠΕΙΘΕΙΑΣ.

Lysistrati Pithiæ filii

15

ΤΙΛΛΙΑΣ ΠΕΙΘΙΩΝΟΣ.

Tillias Pithionis

16

ΠΑΝΦΙΛΗΝ ΠΑΝΦΙΛΟΥ ΤΗΝ ΕΑΥΤΟΥ ΓΥΝΑΙΚΑ
ΕΠΑΦΡΟΔΕΙΤΟΣ ΕΠΑΦΡΟΔΙΤΟΥ
ΚΑΤΑ ΤΟ ΨΗΦΙΣΜΑ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ

Pamphilam Pamphili filiam uxorem suam
Epaphroditus Epaphroditi ex Senatus consulto

17

ΠΟΝΤΙΟΣ ΛΟΥΠΟΣ ΠΟΝΤΙΩ ΛΟΥΠΩ
ΤΩ ΠΑΤΡΙ ΜΝΕΙΑΣ ΧΑΡΙΝ ΚΑΙ ΤΑ.Λ.

Pontius Lupus Pontio Lupo
Patri memoriæ causa.

18

Η ΠΟΛΙΣ. ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΝ ΚΑΙΣΑΡΑ. ΤΙΒΕΡΙΟΥ.
ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΥΙΟΝ ΣΕΒΑΣΤΟΥ ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΥΙΩΝΟΝ
ΥΠΑΤΕΥΟΝΤΑ ΘΕΟΙΣ-

Urbs Germanicum Cæsarem, Tiberii Cæsaris filium
Augusti nepotem consulatum gerentem, diis.

19

ΑΔΡΙΑΝΟΥ ΒΟΥΜΙΟΥ.
ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΑ ΚΑΙΣΑΡΑ ΣΕΒΑΣΤΟΝ
ΤΡΑΙΑΝΟΝ ΑΔΡΙΑΝΟΝ ΘΕΟΥ ΤΡΑΙΑΝΟΥ
ΥΙΟΝ ΘΕΟΥ ΝΕΡΒΑ ΥΙΩΝΟΝ ΥΠΑΤΟΝ ΤΟ. Ε
Η ΠΟΛΙΣ ΤΩΝ ΑΒΕΑΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟ ΤΩΝ
ΑΧΑΙΩΝ ΔΟΓΜΑ. ΑΝΕΘΗΚΕ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑ
ΕΤΕΟΣ ΔΑΜΟΝΟΣ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΕΑ

Hadriani Bumii
Imperatorem Cæsarem Augustum
Trajanum Hadrianum dei Trajani
filium, dei Nervæ nepotem COS. V.

Caput vigesimum octavum.

Urbs Abeatum juxta decretum
Achæorum, Epigramma reposuit
Anno Damonis filii Aristéæ.

20

.... ΔΙΚΟΙΣ ΔΙΑ ΤΟ ΠΟΛ . . . . . .
ΚΙΝΔΥΝΕΥΣΑΣ. ΜΕΤΑ ΠΛΟΙΑ . . . . .
ΩΝ ΑΦΕΙΛΕΤΟ ΜΕΝ ΤΑ ΠΛΟΙΑ ΚΑΠ. . . . .
ΙΩΝ ΔΙΑΦΘΕΙΡΑΣ ΤΩΙ ΠΛΗΘΕΙ ΝΙΚΑ ΘΕΙ . .
ΑΠΟΛΛΙΝΙ ΑΛΣΟΣ ΩΣ ΚΑΛΛΙΣΤΟΝ ΕΙΚΑ . .
ΕΠΤΟΜΕΝΟΙΣ ΑΡΜΟΖΕΙΝ ΦΑΙΝΗΤΑΙ ΚΑΙ Γ..
ΠΟΛΕΜΙΣΑΝΤΑΣ ΩΣ ΚΑΛΛΙΣΤΑ ΚΑΜΑΘ ΕΚΑΣΤ..
ΑΣ ΓΕΝΟΜΕΝΟΥ ΣΩΣΗΡΩ ΤΙΜΗΝ ΤΟΝ ΤΕ. .
ΟΦΟΡΩΝ ΔΥΩ ΔΕΚΑ ΕΚΑΤΕΡΩΝ ΤΩΜΜΕΙ . . .
Η ΠΑΣΑΝ ΔΙΔΟΝΤΟΣ ΑΥΤΑΙΣ ΤΟΥΤΑΝ. . . .
ΚΑΣΤΑΚΙΣ ΠΡΟΒΟΥΛΟΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΔΙΚΟΙ. . .
ΝΑΜΦΙΠΟΛΟΝΤΕ ΚΑΘΑΠΕΡ ΚΑΙ ΕΙΣΑΛ . . .
ΙΣΕΙΣ ΑΛΚΙΗ ΟΥΝ ΚΑΙ ΔΑΜΟΚΟΑ. . . .
ΔΡΕΙΟΝ ΠΟΠ ΑΙΚΑΙΣΤΕΙΑΝ. . . .

Hæc inſcriptio mutila, ac, ut cernere eſt, non accurate ſcripta, virum memorat navali prælio victorem, qui multas hoſtium naves demerſerat, alias ceperat: inque victoriæ gratiam pulcherrimum lucum Apollini dedicavit: ampliſque honoribus a concivibus exornatus eſt. Corcyréum indicant nomina προδίκων προβούλων, qui, ut in prima inſcriptione memoratur, Corcyréi magiſtratus erant.

21

ΠΙΣΤΙΝ ΕΧΩΝ ΒΑCΙΛΙΑΝ ΕΜΩΝ ΜΕΝΕΩΝ ΣΥΝΕΡΙΘΟΝ.
ΣΟΙ ΜΑΚΑΡ ΥΨΙΜΕΔΟΝ ΤΟΝ Δ'ΙΕΡΟΝ ΕΚΤΙΣΑ ΝΗΟΝ
ΕΛΛΗΝΩΝ ΤΕΜΕΝΗ ΚΑΙ ΒΩΜΟΥΣ ΕΞΑΛΑΠΑΞΑC
ΧΕΙΡΟΣ ΑΠΟΥΤΙΔΑΝΗΣ ΙΟΒΙΑΝΟΣ ΕΔΝΟΝ ΑΝΑΚΤΙ

Fidem habens regiam, virium mearum adjutricem
Tibi, beate, ex alto omnia gubernanti, hoc ſacrum templum exſtruxi
Expilatis Græcorum delubris atque altaribus
Viliſſima manu Jovianus donum Regi offero

22

ΒΑϹΙΛΕΙΔΗϹ ΕΤΩΝ Κ. ΗΡΩϹ ΧΑΙΡΕ
ΠΥΝΘΑΝΕ ΑΝΤΙ ϹΕΟ ΕΥΓΕΝΗΣ ΤΙϹ ΔΕ ΕΥΓΕΝΟΥΣ
ΠΑΡΟΔΙΤΑ ΜΕΘΕϹΤΑ * ϹΟΛΣΟΠΤΟ ΤΑΦΟΝ
ΓΕΝΝΑ ΜΕΝ ΓΛΑΥΚΟΣ ΜΕ ΠΑΤΗΡ ΤΙΚΤΕΙ ΔΕ ΜΗΤΗΡ
ΧΡΗϹΟΓΟΝΗ ΚΛΗΜΕΥΔΟϹ ΜΟϹ ΟΥΚ ΩΝΑΤΟ
ΤΗΛΟΘΙ ΓΑΡ ΠΑΤΡΗϹ ΒΕΙΘΥΝΙΔΟϹ ΩΛΥϹΑ ΘΥΜΟΝ
ΝΑΥΤΙΛΙΗ ΚΥΓΡΗΝΗ ΤΕ ΜΗΠΙϹΗΜΟϹ
ΚΕΙΜΕ ΔΕ ΠΑΡΑ ΘΕΙΝΑ ΑΛΟϹ ΝΕΜΟΕϹΑΙ
ΥϹΤΑΤΑ ΑΥΓΡΩ ΕΜΟΙ ΔΕΙΑ ΚΕΙΜΕΝΟϹ ΠΕΛΑΓΟϹ.

Mendis resperſam inſcriptionem ſic augurando vertimus.

Baſilides annorum xx. Heros ſalve
Accipe, o nobilis, cujus nobilis tumulus ſit
Viator, & viſo ſepulcro tranſeas
Genuit me Glaucus pater, peperitque mater
Chryſogone Cleomedis; ſed nihil mihi profuit,
Procul enim patria Bithynia animum amiſi
Nautica me Cygrene habet illuſtris.
Jaceo autem ad littus maris ventoſi
In extremis, mihique infelici pelagus adjacet.

23

P. MANLIVS. Q. F. SERGIVS RVFVS.
DECV. IVDEX. EX QVINQ. DECVRIIS EQVO.
PVBLICO TESTAMENTO FIERI IVSSIT ET EPVLO
DEDICARI

IN HOC OPVS STATIA SEX. F. FIDA MATER
ADIECIT. HS. XXXV. ET SVMMAE OPERIS
ET EPVLO RELICTAE XX. FISCO INTVLIT
HS XIII. SOLO. PVBLICO.

24

< MEM ϛ
MEMΦΙΣ
ΕΤΩΝ < . Ξ <
ΧΑΙΡΕ ⊳

Memphis annorum sexaginta salve.

Notulæ in inscriptiones Corcyréas.

In prima eaque prolixiori, quæ agmen ducit, inscriptione, Dorica dialecto, sed usu Corcyréorum paulùm vitiata, observatur patronymicorum singularis ratio p. 412. Nam ex Aristolaïda cujus filius erat Aristomenes Corcyreorum prytanis, idem Aristomenes, Ἀριστολαϊδαλεὺς vocatur. Psyllasque pariter Alcimi filius, Ἀλκιμεύλλις dicitur, in qua ultima voce vitium amanuensis suspicari licet. Ibidem indiscriminatim in genitivo plurali πηχνίζαν & πηχυιτῶν legitur. Neque enim in his atque aliis Doricæ dialecti idiotismis sibi satis constat inscriptio : & alioquin non pura hic exhibetur illa dialectus, sed qualis Corcyréis usui erat. Qui cum a Dorica Peloponnesi gente dissiti essent, aliqua linguæ peregrina advexerant.

P. 414. l. 12. Πόθοδον ἀντὶ τοῦ πρόσοδον, cujus variationis frequentia exempla Doricè occurrunt. Eodem loco Typographi vitio πόδδοδον, loco τοῦ πόθοδον legitur. Ibidem εὐδομήκοντα pro ἑβδομήκοντα legitur. Quæ τοῦ β in υ. commutatio frequens occurrit, præsertim in codicibus sequioris ævi.

P. 415. ἰμβυλᾷ, ἰμμῆνι, pro ἐν βουλᾷ, ἐν μηνὶ, quo ritu cum in hac tum in aliis inscriptionibus bene multa exarata comperies. Ibid. Ἀρτεμιτίῳ pro Ἀρτεμισίῳ non semel occurrit in hac inscriptione. Macedonum item erat mensis Artemisius qui Maio respondebat. Alii porro menses Corcyréorum, in allata inscriptione expressi, cum Macedonianis non consentiunt; nimirum Machanes & Euclius, ac quibuscum mensibus congruant ignoramus. Unum ediscimus, videlicet mensem Euclium esse duodecimum.

P. 417. Ἐν ται πρώται pro ἐν τῇ πρώτῃ supple, ἡμέρᾳ.

P. 418. ἀποπειϛά τω. Non infrequenter occurrit in inſcriptionibus τῦ ι in ει commutatio, qua de re monendum duximus, ne quis vitium ibi ſuſpicetur.

P. 419. ἐγδαιεισάιτω, pro ἐκδαιεισάντω: ſimilis τῦ κ in γ converſio frequens in hac inſcriptione deprehenditur.

P. 420. Ἄλλαι παῖ pro ἀλλαχοῦ, aliò, alibi, alios in uſus. Alii multi idiotiſmi in nobili inſcriptione a prudente lectore deprehendentur.

P. 422. in inſcriptione quæ prima notatur Διεὶ pro Διὶ, legitur.

Ibid. inſcript. 2. Πνεύσας pro νεύσας poſitum æſtimavimus; ſicque ſolummodo apta ſententia eruatur.

Ibid. Inſcriptio 3. Corcyréa Dorica Dialecto deſcripta mendis ſcatet, tum fracti marmoris, tum amanuenſis vitio. In ſchedis noſtris Θεὸς legebatur, nos Θεοῖς poſuimus, qua ratione legendum haud dubie eſt.

Inſcriptionem 5. edidit Sponius in Itinerario ſuo quod Gallico vulgari idiomate conſcripſit t. 3. p. 85.

In ſexta inſcriptione p. 423. vitium ſubeſt iis in verbis ΕΙΣ ΤΑ ΑΤΣΑΝΙΟΤ, quo quid indicetur haud ſatis compertum habeo.

In ſeptima obſervatur Λυχεόμπολμον pro λυχεὸν πότμον & Ἀμφιλοχογᾶια pro Ἀμφιλόχου γαῖα.

In octava p. 424. effertur mulcta violatoribus ſepulcri Flavii Dionyſii, cujus rei exempla alia ſuperius videre eſt, p. 202.

Nona an multa ſeparata epitaphia complectatur, an unum, ubi cadavera multa poſita, haud ſatis liquet: primæ opinioni lubentius adſtipuler. Ibi Χαῖρε obſervatur pro Χαῖρε quater poſitum, quo innuitur, jam illo ævo affinem fuiſſe τοῦ ε & αι pronuntiationem.

In decima vox IORICO ſuſpecta mihi eſt: nec habemus quid vel conjectando ſubſtituamus. Hæc & ſequens inſcriptio nuncupatæ ſunt Jovi Caſio. De quo Suetonius in Nerone. *Nec profectione dilata, ut primum Caſſiopen trajecit, ſtatim ad aram* JOVIS CASSII *cantare auſpicatus eſt.* Erat porro Caſſiope locus in Corcyra inſula, unde inſcriptio educta: &, ut videtur, a Caſſiope nomen Caſii Jupiter, iſtis in locis cultus, acceperat. Caſſiope autem a Suetonio & Strabone cum duplici *S.* ſcribitur pariterque *Jupiter Caſſius.* At in inſcriptionibus *Caſio Jovi* dicitur.

Duodecima inſcriptio, mutila, ab Sponio in Itinerario T. 3. p. 84. adfertur.

In decima-tertia inſcriptione notandum Laphanem qui ſtatuam Herculis Machate ſculptore confectam, Æſculapio ſacraſſe fertur, dupliciter exprimi, vitio putà amanuenſis, modo enim Λαφαίης, modo Ωφαίης legitur. Prima ſane lectio anteferenda. Alia forte ſuboriatur difficultas: quid cauſæ videlicet ſit quod ſtatuam illam, quæ ut primis quidem verſibus intelligi datur, Herculem repræſentabat, Æſculapio in Apollinis templo conſecraſſe Laphanes dicatur. Nulla in lectione ambiguitas eſt: quare æſtimo in templo Apollinis hic memorato ſacellum fuiſſe filii ejus Æſculapii, in quo Herculis ſtatua poſita, eidem Æſculapio conſecrata fuit. Sic ſupra p. 2. Signa Caſtoris & Pollucis, Mercurii & Herculis uno in templo poſita dicuntur.

Decima-octava in Sponii itinerario legitur T. 3. p. 83.

Decima-nona eſt civitatis Abeatum in Achaia in honorem Hadriani Imperatoris: Ibi Trajanus atque Nerva Imperatores defuncti, Dei nuncupantur: memoratur etiam epigramma in honorem Hadriani ab Abeatibus inſculptum, quod excidit.

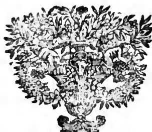
Vigeſimæ inſcriptionis deploranda fortuna eſt. Ea enim navalis pugnæ a Corcyréis commiſſę mentionem habet, ubi hoſtium naves bene multæ demerſæ, aliæ captæ fuerant. Erecta autem fuit inſcriptio in honorem Navarchi Corcyréorum cujus nomen excidit. Is in victoriæ gratiam pulcherrimum lucum Apollini dedicaverat, ampliſſimis & ipſe honoribus a Corcyréis exornatus. Injuria pariter temporum excidit nomen populi quîcum a Corcyréis pugnatum eſt.

Vigeſima-prima inſcriptio ab Sponio p. 82. allata, de Joviano Imperatore agit, qui fide in Chriſtum conſpicuus templa Græcorum expilavit, & clauſit, ſacrificia ſuſtulit: exque delubrorum ſpoliis templum vero numini in Corcyra ſtruxit.

Vigeſima-ſecunda inſcriptio male ab amanuenſi expreſſa, vel in ipſo marmore vitia præferre videtur. In Græcis enim perinde atque in Latinis tabulis imperitè nonnumquam inciſæ fuerunt inſcriptiones, quales non paucas ſuperius edidimus. In voce Κυγχλεὼν, quod nomen urbis vel loci eſt, ſuſpicor errorem. Neque tamen putarim eſſe Κυρλεὼν illam Lybicam; ſecus enim ſuadet, vel ipſa marmoris ſedes; nam in Corcyra inſula repertum eſt.

Vigesima-tertia a Joanne Lucio Dalmata cusa fuit Venetiis anno 1673. sed cum mendis non paucis, nos purgatiorem damus.

Vigesima quarta inversis litteris circumquaque stipata est in marmore, uti superius exprimitur: neque succurrit qua demum religione sic actum.



Antequam

Antequam Venetiis digrediamur catalogum damus codicum manuscriptorum bibliothecæ D. Julii Justiniani Procuratoris S. Marci τῦ μακαρίτυ, quem cursim peregimus; ideoque animus erat accuratiorem si quidem licitum fuisset edere : at cum eo defuncto Bibliotheca in manus ignotas devoluta sit, nec spes ulla subsit accuratioris operæ iis navandæ, qualem accepimus damus.

In codice xi. sæculi, Psalmi & officia Græcorum.

Codex xi. sæculi, Catena in Pentateuchum, & in libros Josue, Judicum & Ruth, ex *Diodoro*, *Theodoro*, *Theodoreto*, *Acacio Cæsariensi*, *Hippolyto Romano*, *Didymo*, *Philone episcopo*, *Serapione Thmuitano*, *Basilio*, *Joanne Chrysostomo*, *Gregorio Nysseno*, *Cyrillo*, *Ephremo*, *Epiphanio*, *Gennadio Constantinopolitano*, *Origene*.

Codex recens, interpretationes in Oseam & Habacuc.

Codex xiii. sæculi, *Nicetæ* catena in Job.

Codex recens, Anonymi Commentaria in Prophetas.

Codex recens, commentaria Anonymi in Jonam, Nahum & Michæam.

Codex recens, Commentaria in Hexaëmeron, & alia SS. PP. opuscula.

Codex xiv. sæculi, *Athanasii* operum tomus primus. Secundi tomi complectentis Apologias & Historica opera ne unum codicem in Italia reperi, nam ii rarissimi sunt.

Codex bombycinus scriptus anno Christi 1346. ubi *Michaelis Pselli* synopsis Psalterii. *Athanasii* interpretatio in Psalterium, similis ei de qua supra in bibliotheca S. Ambrosii Mediolan. quæ non est magni illius Athanasii opus. Ejusdem in Cantica. *Cyrilli* Lexicon & explicatio vocum Ebraïcarum.

Codex recens, Quæstiones *Athanasii* ad Antiochum. *Maximi Margunii* Cytherensis enchiridion & alia.

Codex x. sæculi, Homiliæ *Basilii* in Hesaïam.

Codex xi. sæculi, *Gregorii Nazianzeni* orationes quædam.

Codex xiv. sæc. Quæstiones *Gregorii* Theologi, quæ Athanasii nomine tertio tomo a nobis ut spuriæ editæ sunt.

Codex x. sæculi mutilus, Homiliæ *Chrysostomi* in Genesin. Item alius ejusdem ætatis in Genesin.

Codex x. sæc. *Joannis Chrysostomi* in Acta Apostolorum & alia.

Codex XI. ſæc. ejuſdem in Matthæum. Alius ejuſdem in Matthæum recens.

Codex XI. ſæc. ejuſdem in Joannem. Ejuſdem alius in Joannem paris ætatis. Ejuſdem homiliæ variæ in codice recenti.

Codex XIV. ſæculi, *Joannis Chryſoſt*. homiliæ quædam.

Codex recens *Gregorii* Nyſſeni de Anima. *Demetrii* Philoſophi Quæſtiones.

Codex recens, *Gregorii* Nyſſeni in Orationem Dominicam, & alia variorum opuſcula.

Codex recens, *Cyrilli* Hieroſolym. opera, *Nili Rhodii* ſermones & alia varia.

S. *Cyrilli* Alex. epiſtolæ feſtales in codice recenti. In alio recenti ejuſdem Theſaurus.

Homiliæ *Cyrilli* in Geneſin.

Codex recens, *Theodoretus* in Danielem, *Pſelli* quædam & alia opuſcula.

Codex XIV. ſæculi *Joannis* Sinaïtæ ſermones aſcetici.

Codex recens, *Macarii* Ægyptii homiliæ.

Codex XIV. ſæc. *Anaſtaſii* Sinaïtæ quæſtiones & aliorum patrum opuſcula.

Codex XV. ſæc. *Joannis Damaſceni* canon, & aliqua aſtronomiæ opuſcula.

Codex XIV. ſæculi ejuſdem opera quædam.

Metaphraſtis vitæ SS. Codices bene multi, XI. ſæculi ſunt, in ſingulis codicibus ſinguli menſes continentur. Hi autem ibidem comparent, menſis Februarius, Maius, September, October, November, December; Menſes autem October & November in codicibus recentioribus, videlicet XIV. ſæculi, exſtant.

In alio codice recenti vitæ Sanctorum quædam.

In codice alio recenti vitæ SS. & homiliæ variorum Patrum.

In codice XIV. ſæculi *Anaſtaſii* & aliorum multorum Patrum quæſtiones & reſponſiones.

In codice XIV ſæculi excerpta SS. Apoſtolorum & Patrum, & *Chronicon Nicephori*.

In codice recenti, *Nicephori* varia & aliorum SS. PP. excerpta.

In codice XV. ſæculi *Auguſtini* liber de gratia & libero arbitrio Græcè verſus.

In codice XIV. ſæculi vita, S. *Baſilii* Junioris, & canones quidam conciliorum.

In codicibus duobus, recenti manu, homiliæ *Theophanis Ceramei.*

In codice recenti *Josephi Bryenii* homiliæ.

In codice XIV. sæculi, dialogus *Pyrrhi* Constantinopolitani, & *Maximi* Abbatis.

Dialogi Lazari cum divite; item justi, hypocritæ & veracis dialogus in codice recenti.

Codex *Justiniani* membranaceus XII. sæculi.

Codex scriptus anno Christi 1229. ubi *Theophylacti* commentaria in Evangelia.

Officia Græcorum in duobus codicibus XIV. sæculi.

Joannis Xiphilini explicatio Evangeliorum per annum in codice recenti.

Matthæi Blastaris canonum collectio in codice recenti.

Codex scriptus anno Christi 1118. *Georgii Oecumenici* & *Simeonis Magistri* historiæ ab initio mundi. Hic postremus jam sub prælo sudat, a Combefisii versus, cura viri docti Michaëlis Lequien ordinis Prædicatorum.

Codex bombycinus XV. sæculi, *Simeonis Magistri* historia ab Adamo usque ad imperium Michaelis Ducæ filii Constantini. Anonymi historia Imperatorum Trapezuntinorum. *Athanasii* explicatio somniorum iambico metro.

Pachymeris Philosophica in codice recenti.

Codex recens, historia *Georgii* Monachi ab Adamo ad Romanum Diogenem.

Marci Ephesini opera varia.

Pachomii de Saracenis & contra Latinos.

Matthæi Quæstoris dialogi contra Latinos in codice recenti.

Xanthopulorum varia capita ascetica in codice recenti.

Xanthopulorum ascetica quædam, & historia. *Joannis* Monachi de puero Æthiope.

Bessarionis Cardinalis opus de unione ecclesiæ Latinæ cum Græca.

Leonis Imperatoris opuscula & *Theodori Studitæ* διδασκαλία in codice recenti.

Codices homiliarum & opusculorum bene multi variæ ætatis.

Xenophontis ἀνάβασις in codice recenti.

Vita Alexandri Magni ab Anonymo: æstimo eam esse quæ *Callisthenis* nomine variis in Bibliothecis circumfertur.

Eſtque ineleganter ſcripta & fabulis reſperſa.

Ptolemæi Aſtronomica in codice xiv. ſæculi.

De aliis ejuſdem bibliothecæ codicibus duobus ſuperius actum eſt : videlicet *Timothei* de Hæreſibus, & de Pſeud-athanaſii commentario in Pſalmos. Omnes porro memorati codices Græci ſunt. Permultique alii Venetiis circumquaque ſparſi occurrunt; cum enim e vicino poſita Græcia ſit, & multa ibidem loca Venetis pareant, hinc factum ut acciſis Græcorum rebus multi codices iſtuc exportati fuerint. Hic adjicere liceat codicum anecdotorum copiam, quam multis ex Bibliothecis corraſit vir doctus Juſtus Fontaninus meus, magnaque pars ſpectant ad hiſtoriam Aquileienſem Venetæ ditionis.

Nicolai Canuſii de reſtitutione patriæ adverſus M. Antonium Sabellicum.

Marii Franchiſchinii de conjuratione Baiamontis, Theupoli.

Antonii Belloni vitæ Patriarcharum Aquileienſium.

Petri Bleſenſis de teſtimoniis fidei.

Epiſtolæ *Antonii Pancernæ* Patriarchæ Aquileienſis in codice membr.

Romanorum Pontificum & collegii Cardinalium quædam circa ſchiſma Petri de Luna.

Imperatorum & Regum Franciæ de eodem argumento.

Intimatio Concilii Piſani, & ejuſdem proceſſus contra Petrum de Luna, & Angelum Corrarium, contendentes de Pontificatu.

Dynaſtarum Forojulienſium & aliorum circa Patriarchatum. In fine exſtat carmen *Johannis* epiſcopi Oſtunenſis in laudem patriarchæ Antonii : & obſervatu digna quædam ex epiſtolis *Franciſci Petrarchæ*. Codex ſcriptus anno 1415.

Quinctii Æmiliani Cimbriaci carmina.

Concilium provinciale *Raymundi a Turre* Patriarchæ Aquileienſis anno 1282.

Dell' origine delle inveſtiture & de feudi della patria del Friulì di Daniello Fabrizio da Udine.

Deſcrizione dei paſſi del Friuli, di Jacopo Valvaſone.

Succeſſi nella patria del Friuli ſotto xiv. patriarchi d'Aquilèia del medeſimo Valvaſone.

Synodus B. *Bertrandi* patriarchæ Aquileienſis.

Synodus *Nicolai* patriarchæ Aquileienſis anno 1357. Erat Nicolaus ille Bertrandi memorati ſucceſſor.

Historia belli Forojuliensis tempore Philippi de Alenconio Patriarchæ Aquileiensis, auctore *Joanne Aylino* notario.
Chronicon integrum *Matthæi Palmerii.*
Variæ epistolæ & diplomata Patriarcharum Aquileiensium.

Nonâ Maii Patavium onerariâ vehimur : solitisque humanitatis officiis culti a Monachis nostris S. Justinæ, maximéque à D. Josepho Sandio Theologiæ doctore, D. Nicolaum Comnenum Pappadopolum virum doctum, Græcæ linguæ professorem, adimus; qui nos litterariis donis exornavit, obtulitque librum suum anno 1697. Patavii cusum hoc titulo : *Prænotiones mystagogicæ ex jure canonico, sive responsa sex, in quibus unà proponitur commune Ecclesiæ utriusque, Græcæ & Latinæ suffragium de iis quæ omnino præmittenda sunt ordinibus sacris, atque obiter & Græcia adversus calumniatores defenditur, & præcipuè Photianorum ineptiæ refelluntur.* Ibi innumeri scriptores Græci, sequioris maxime ævi, in medium adferuntur, qui maxima pars ignoti nobis erant. Breviarium insuper dono dedit a Græcis cusum anno 1697. cujus titulus, Ἀνθολόγιον τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ .... ἐτυπώθη ἐν τῇ περιφήμῳ καὶ περιφανεστάτῃ Οὐγκροβλαχίᾳ ἐπὶ τῆς ἐκλαμπροτάτης ἀρχῆς τοῦ εὐσεβεστάτου ἐνδοξοτάτου τε, καὶ μεγαλοπρεπεστάτου ἡγεμόνος καὶ αὐθέντος πάσης Οὐγκροβλαχίας, κυροῦ κυροῦ Ἰωάννου Κωνσταντίνου Μπασαράμπα Βοεβόδα. *Anthologium totius anni .... Typis datum in celebri & splendidissima Hungaro-Valachia, sub præclarissimo principatu piissimi, gloriosissimi & magnificentissimi Ducis & Dominatoris totius Hungaro-Valachiæ, Domini Domini Joannis Constantini Basaraba Boebodæ :* atque ut ibidem fertur Metropolitano Hungaro-Valachiæ Theodosio, cura & sumtibus Galactionis Bidalæ ex insula Teno, qui pridem fuit Abbas maximi Monasterii Lauræ in monte Atho, emendante & castigante Panagiote, Monacho Sinopes, in venerando Monasterio τῶν ἀποστόλων Synagobi, apud Anthimum Monachum ex Iberia. Alium quoque librum perhumaniter obtulit Græcè cusum in Moldavia; estque Dosithei opus in folio contra Romanam Ecclesiam : impetuntur ibi maximè Franciscani quidam; perindeque infensus est Calvinianis, quos novatæ corruptæque doctrinæ accusat, atque Catholicis Romanis.

Decima Vicentiam petimus, ubi nil nisi tritum & vulgatum observatur. Insequente Veronam, tunc imminentis belli & du-

biæ rerum conditionis causa numeroso præsidio instructam. Mox ad Amphitheatrum properamus, e cujus primo ambitu paucissima supersunt, arguuntque architectum non singularis peritiæ fuisse: gradus interiores in quibus sedebat adventitia populi frequentia haud ita pridem restaurati sunt. Inde arcum Ti. Flavii visimus ordine Corinthio a perita manu structum, inscriptio sic habet:

TI. FLAVIVS. P. F. NORICVS IIII VIR. I. D.

Id est, *Ti. Flavius Noricus quartumvir juri dicundo.* Ducimur postea in ædes hortosque Comitis Justi inscriptionibus bene multis ornatos, sed quæ jam publici juris sunt. Est ibidem inscriptio C. Plinii plerisque in locis erasa ac labefactata: quæ supersunt ita leguntur.

C. PLINII . . . . VERONENSIS
......HISTORIARUM OMNIVM
MEMORIAM DEDIT . . . . .
NECNON T. C.
XXXV. . . . CONS . . . MACER

Sed ea multis mihi nominibus suspecta est, commentumque olet: nam litteræ quæ desunt non tempore detritæ, sed scalpro excussæ videntur; ad hæc forma litterarum auget suspicionem; infimi namque ævi esse deprehenditur. Permultæ per Italiam suppostitiæ inscriptiones exstant, in quibus deligendis cautela opus sit.

XII. Maii comite D. Remena doctore in musæum comitis Moscardi nos conferimus, multis veterum monumentis insigne. In iis tres æneæ tabellæ inscriptæ, quarta marmorea Græcam inscriptionem præfert, non vulgari characterum formâ, quam hic proferimus.

ΚΟϹΜΙΑ ΖΗϹΑϹΗ ΕΤΗ ϛ ΗΜΕΡΑϹ ΙΘ
ΩΡΑϹ Β̄. ΚΟϹΜΟϹ ΚΑΙ ΘΕΟΔΟΤΗ
ΤΕΚΝΩ ΓΛΥΚΥΤΑΤΩ ΜΝΕΙΑϹ ΧΑΡΙΝ
ΕΠΟΙΗϹΑΝ

Id eſt, *Coſmia quæ vixit annis ſex, diebus novemdecim, horis duabus. Coſmus & Theodote dulciſſimæ filiæ memoriæ cauſa fecerunt*; nam Græca ſic leguntur, Κοσμία ζήσασα ἔτη ϛ. ἡμέρας ιθ. ὥρας β. Κόσμος ϗ Θεοδότη τέκνῳ γλυκυτάτῳ μνείας χάριν ἐποίησαν.

Adeſt ibidem Canopus marmoreus ſtatura, pedali majore, inſculptus hieroglyphis, Ægyptiorum uſu: Neronis icon e marmore erumpens anaglyphi more, C. Caligulæ caput, itemque Platonis & alia id genus. Inſtrumenta ſacrificiorum, videlicet pateræ duæ, ligulæ, aſpergillum, vas aſperſorium, ſeceſpita: lituum non obſervavi. Fibulæ antiquæ magno numero, urnæ lacrymatoriæ vitreæ & figlinæ, variâ formâ. Annuli & ſigilla veterum, lapilli inſculpti, aut figura prominente, gemmæ.

Lucernæ ſepulcrales ingenti numero æneæ figlinæque. Secures & faſces, arma antiqua, ſcandulæ ſive ſtapiæ veterum: armatura Scaligeri cujuſdam principis Veronæ. Comes, qui proprio nomine Bonuccius Moſcardus dicitur, ab Scaligeris feminea linea ducit originem: ibidemque in tabula depicta, matronæ forma exhibetur cum hac inſcriptione: *Viridis Scaligera uxor Moſcardi Bonucci anno* MCCCLXI. Venetiis in eccleſia B. Mariæ Servorum, ſtrata tabula ſepulcralis eſt, ubi inſcriptum nomen *Viridis Scalanæ*, quæ Scaligerorum principum Veronenſium poſtrema fertur. Adeſt ibidem ſeries numiſmatum æneorum magnæ ac mediæ formæ: in iis Otho ac Peſcennius Niger obſervantur, quorum γνησιότης non exploravi. Series item familiarum Romanarum, necnon Græcarum Urbium, Sicularum, magnæ Græciæ, Ægyptiarum &c. magni otii fuiſſet ſingula diſpicere. Monſtrant ibidem lapides duriſſimos, a tonitruo, ut fabulantur, emiſſos: at ſunt revera Barbarorum

ſecures, ut ex forma & apparatu liquet, quales in ſepulcro quodam Barbarico haud multis hinc annis detectæ ſunt. Cujus rei hiſtoria quia non accurate tradita, nam in diario eruditorum illo tempore edito præpoſtere omnia narrantur, hic appoſitè locum habebit. Rem accuratè deſcriptam hic adfero, qualem accepi a D. Cocherellio in cujus fundo, ipſo jubente, præſente & curioſe ſingula obſervante, ſepulcrum erutum fuit.

Anno 1685. menſe Julio, vir nobilis Cocherellii Normanniæ caſtri in Diœceſi Ebroïcenſi patronus, binos in colle lapides termini more poſitos, ſuſpicatus quidpiam reconditum ſignificare, amoveri juſſit. Cui rei inſudantes operæ inciderunt in ſepulcrum impolitis quinque ingentis molis lapidibus ſtructum: ibi duo capita reperta; quêis ſuppoſiti lapides totidem, in ſecuris formam concinnati. Alius pyrites lapis erat duriſſimus ſex ſeptemve pollicibus longus, uno atque dimidio latus, tenuiſſima acie, angulis peracutis; alter ſubviridis argenteis maculis diſtinctus, in ſecuris pariter ritum aptatus, ab extrema parte perforatus, longitudine pollicum trium, latitudine duorum: eſtque lapis orientalis, nephritidi & epilepſiæ curandæ, cujus rei periculum factum, idoneus.

Primis hiſce cadaveribus ſubſtratus lapis erat, quo ſummoto, alia duo deprehenſa corpora ſunt, adpoſitis ſolito more lapideis ſecuribus, quæ figura quidem ſimiles, lapidum genere & colore diſpares erant. Hoc item loco tres urnæ carbonibus oppletæ jacebant.

Dum foveam circumquaque dilatarent operæ, ſexdecim octodecimve alia corpora repererunt, eodem ſitu extenſa, uno ordine atque linea, ita ut verſus meridiem ſpectarent, brachiis ſingulorum juxta corpus extenſis; capitibus ſuppoſiti lapides erant, atque ſecures memoratis ſimiles. Vulgaris ſtaturæ corpora erant; contra quam a nonnullis publicatum eſt: verùm crania denſiora quam ſoleant: aderat inter illa caput, quod perforatum duobus in locis olim fuerat; ſed deinde curatis vulneribus, coalitæ partes apparebant. Secures porro eadem omnes forma; ſed diverſis lapidibus, fulvis, ſcilicet, ſubnigris &c.

Ad hæc detecta ſunt oſſa tria, ſpiculi more acuta, atque ut internoſcere licuit, oblongo olim baculo infixa, in haſtæ formam & uſum. In iis unum ex equino crure demtis carnibus

confectum

confectum deprehenditur. Aderant quoque ſagittarum cuſpides & aculei; partim eburnei partim lapidei: quo arguitur Barbaros iſtos, non ferro, non ære, non metallo uſos, hoc genere telorum concertaſſe. Cervinum cornu inſerendis defigendiſque ſecuribus adornatum eductum eſt: in quo itidem foramen ad capulum ligneum immittendum.

E latere cadaverum hujuſmodi, ſolo octo pollicibus altiore, ſemiuſta oſſa, admixſtis magna copia cineribus deprehenſa ſunt: ibidem congeries lapidum, in cujus medio fracta urna, cineribus, carbonibuſque oppleta: ſublimius uno pede atque dimidio ceu ſtratum cineritium erat, quod memorata ſemiuſta oſſa contegebat: inter hæc autem oſſa, quod obſervandum, bina craniorum fruſta vulgaris ſpiſſitudinis inventa ſunt. Ad angulum ſiniſtrum lapis ingens quaſi rotundus aderat, cui impoſiti tres alii lapides minores erant.

Iis detectis varii varia opinati ſunt; & commenta pleraque ſparſa, ut fere fit, cum ſingularia quædam ac recondita in medium proferuntur. Nihil certe dubii eſt duarum hîc nationum corpora ſepulta fuiſſe: ac quæ integra duriſſimiſque capitibus erant, Barbarorum atque exteræ cujuſdam nationis fuiſſe putantur, quos Galli Manibus ſuorum in prælio cæſorum immolaverant, ſi quidem conjectare liceat. Nam aduſta oſſa Gallorum eſſe videntur, is enim Gallorum mos fuit defunctorum corpora comburere. Priorum certe corpora Barbarorum & exteræ cujuſdam remotæque gentis eſſe arguunt cum armorum genus, tum craniorum durities: quod inde provenit quia tonſo ac nudo capite procederent. Quod de Ægyptiis quoque tradit Herodotus in Thalia. Nam ubi de pugna a Perſis Cambyſe rege cum Ægyptiis commiſſa verba facit, ſic habet. Θαῦμα δὲ μέγα εἶδον πυθόμενος παρὰ τῶν ἐπιχωρίων. τῶν γὰρ ὀστέων περικεχυμένων χωρὶς ἑκατέρων τῶν ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ πεσόντων· χωρὶς μὲν γὰρ τῶν Περσέων ἔκειτο τὰ ὀστέα, ὡς ἐχωρίσθη κατ' ἀρχὰς, ἑτέρωθι δὲ τῶν Αἰγυπτίων· αἱ μὲν τῶν Περσέων κεφαλαὶ εἰσὶ ἀσθενέες οὕτω ὥστε εἰ θέλεις ψήφῳ μόνῃ βαλέειν, διατετρανέεις· αἱ δὲ τῶν Αἰγυπτίων οὕτω δή τι ἰσχυραὶ, ὡς μόγις ἂν λίθῳ παίσας διαρρήξειας. αἴτιον δὲ τούτου τόδε ἔλεγον· καὶ ἐμέ γ' εὐπετέως ἔπειθον ὅτι Αἰγύπτιοι μὲν, αὐτίκα ἀπὸ παιδίων ἀρξάμενοι, ξυρεῦνται τὰς κεφαλὰς, πρὸς δὲ τὸν ἥλιον παχύνεται τὸ ὀστέον. τὠυτὸ δὲ τοῦτο καὶ τοῦ μὴ φαλακροῦσθαι αἴτιόν ἐστι. Αἰγυπτίων γὰρ ἄν τις ἐλαχίστους ἴδοιτο φαλακροὺς πάντων

ἀνθρώπων, τούτοισι μὲν δὴ τοῦτο ἐστὶ αἴτιον ἰσχυρὰς φορέειν τὰς κεφαλάς· τοῖσι δὲ Πέρσῃσι ὅτι ἀσθενέας φορέουσι, αἴτιον τόδε· σκιητροφέουσι ἐξ ἀρχῆς, πίλους τιάρας τε φορέοντες. *Rem miram ego vidi ex indigenis sciscitatus. Ossa eorum qui in acie ceciderunt cum jacerent fusa, & separatim posita : nam seorsum erant Persarum, aliorsum Ægyptiorum, ut ab initio distincta fuerant : sed Persarum capita adeo fragilia sunt, ut vel solo calculo si ferias perforare possis; Ægyptiorum contra ita firma, ut ea vix ictu lapidis perfringas. Cujus rei causam hanc illi reddebant, facile mihi persuadentes; quod Ægyptii statim a pueritia radere capita solent, atque os capitis soli expositum induratur, quæ eadem causa est non calvescendi. Nam ex omnibus hominibus, paucissimos quis Ægyptios calvos videat. Hi igitur hac ratione robusta crania habent. At Persis cur fragilia sint capita id in causa est, quod a principio assuefiant capita operire, gestantes pilea tiarasque.* Hic vides in nostra Gallia repetitum exemplum, rei, ut Herodotus æstimat, admirabilis. Id autem consignare litteris volui, cum ut opinionem de lapidibus a tonitruo immissis, in musæo Moscardi, refellerem : nam Cocherellianis, quos ego ipsis oculis inspexi, perquam similes sunt, ac revera Barbarorum secures; tum ne rei singularis detectique sepulcri memoria interiret, defuncto jam pridem Cocherellio, penes quem erant barbarica illa monumenta. Totum porro sepulcrum superius descriptum longitudine pedum triginta erat. In ædium Moscardi impluvio, caput Jovis Hammonis cornutum inspicitur. Alia multa quæ ibidem exstant consultò, quia nota & trita sunt, tacemus.

Inde properamus in ecclesiam S. Zenonis Benedictinorum, ubi sub apside chori ecclesia subterranea est corpore S. Zenonis nobilitata. In septo crate ferrea munito Sancti reliquiæ reconditæ sunt, etsi, ut aiebant, nesciatur in qua septi parte lateant. In capella ejusdem Ecclesiæ architecti cujusdam commentum observamus, qui columnas quatuor marmoreas in modum funis in medio nodatas adornavit. Portæ ecclesiæ ex ære confectæ figuris & historiis imperite elaboratis oppletæ sunt. Frontispicium exterius anaglyphis ornatur, in quibus id singulare visum, quod duo Galli vulpem colligatis quatuor pedibus & inserto baculo humeris gestent. Quod ἐμβληματικῶς factum frustra credatur : nam simile commentum Venetiis in eclesia S. Marci videtur, idipsumque Burdigalæ repræsentari renun-

tiatum mihi fuit. Cætera vulgata plerumque fuere.

Maii duodecima. Mantuam & insequente Rhegium petimus. Musæumque R. P. Catanei viri perurbani adiimus. In serie ejusdem ænea, hæc rarissima notavi.

Numisma Tiberii mediæ formæ. MVNICIPIVM AVG. BILBILIS TI. CAESARE VL. AELIO SEIANO, & in medio coronæ querceæ COS. In alio simili, scalpro abrasum fuit Sejani nomen. Quod observatu sane dignum; nam post necem ejus, Tiberii jussu illatam, quod nomen ejus invisum esset; non imagines modo amotæ ac prostratæ, sed nomen ipsum e numismatibus aliquot abrasum est: omnia quippe Sejani nomine mutilare difficilius fuisset.

Mediæ formæ, caput Caligulæ. G. CAESAR AVG. GERMANICVS IMP. in postica signa militaria & ex utraque Aquilæ parte C. C. A. in circuitu LICINIANO ET GERMANO IIVIR. Illud C. C. A. legendum puto *Colonia Cæsar-Augusta.*

Domitianus Græce in postica frontispicium Templi tetrastylium, numine in medio: inscriptio ΑΡΤΕΜΙϹ ΕΦΕϹΙΑ.

Hadrianus primi moduli, in antica, HADRIANVS AVG. COS. III. PP. in post. Imperator & Serapis cum modio in capite dexteras jungunt super aram ignitam; post Serapidem Isis lotum in capite & sistrum manu gestans, & post Imperatorem Sabina, quæ adversus Isidem manum erigit.

Inscriptio: ADVENTVS AVG. ALEXANDRIAE. Hunc nummum hic adferre libuit, qui antehac non ita accuratè descriptus.

Antoninus pius; in postica caput Serapidis corpore serpentino cum multis spiris, quibus spicam involvit.

Numisma Commodi medii moduli, in cujus postica, Imperator a Victoria coronatur, & super aram succensam dexteram porrigit jovi sistrum tenenti.

Decima quarta Maii Parmam venimus, hospitamurque apud Cassinenses nostros S. Joannis Evangelistæ, ubi tum degebat Eminentissimus Cardinalis d'Etrées. Palatium Ducis adiimus, totamque supellectilem, quæ penes Italiæ principes vulgo magnifica & opulenta est, visimus. Nihil istis in ædibus spectabi-

lius theatro, quod hodierna quæque magnitudine elegantiaque longe ſuperat, ac cum veteribus concertare valet. Id ibi ſingulare obſervatur, quod ſi quis in extremo theatri poſitus oſtioque adverſus, quantumvis demiſſe verba faciat, etſi longiſſima intercapedine, facile audiatur. Hujuſque rei, inexs pectata loquuti, & imparatis haud dubie in colloquium provocatis, periculum fecimus. Hinc cæteris conſpectis, ad ſeriem numiſmatum cujuſvis metalli genere copioſiſſimam vertimur. Conſpicuum ibi obſervatur Peſcennii Nigri numiſma Græcum vulgo *medaillon*, alia ejuſdem duo mediæ formæ. Othonis Græca itidem mediæ formæ duo. Inter Græcos nummos antiquiſſimi eminent, Pyxodari fratriſque ejus Mauſoli, in quorum poſtica Jovis Alabandii ſecurem geſtantis figura. In familiarum Romanarum ſerie, Horatia omnium rariſſima ſuſpicitur. Muſæum totum publicabit R. P. Pedrozzius Jeſuita, & quidem ſex in folio tomis: at poſſet fortaſſis & otio & crumenis eruditorum melius conſuli, quam repetendo jam trita tot conficere volumina. Adſunt ibidem inſcriptiones non paucæ Græcæ & Latinæ; in Latinis obſervatur quando littera *u* natura producitur duplicatam exprimi *u u*. Litteram vero *i* longam per *ei* inſcribi. In veſtibulo quodam exſtant duo ſepta aſſeribus admotis circumquaque clauſa, ubi codices manuſcripti bene multi ab aliquot annis tumulantur, nec parvo rei-publicæ litterariæ damno diu, ut creditur, jacebunt ſepulti.

XVI. Placentiam petimus, atque in eccleſia S. Sixſti Benedictinorum Sepulcra viſimus, Angelbergæ Reginæ & Margaritæ Alexandri Farneſii matris. XVII. Mediolanum itur. Indeque. XXI. Vercellas. In noſocomio urbis ſublime poſitum videtur corpus Andreæ Vallac peregrini Romipetæ Andegavenſis, qui anno 1685. confectus morbo & macie obiit. Cadaver peregrinantis veſtitu incorruptum & integrum eſt, ut etiam vividi coloris quidpiam in genis remanſerit. In Eccleſia S. Victoris Canonicorum Regularium Altaris lapis marmoreus octo pedum longitudine, colore ad porphyritem accedente, quo factum ut Villamontius noſtras, vertente decimo-ſexto ſæculo iis in partibus peregrinatus, porphyreticum habuerit. Eccleſiam inde Cathedralem adiimus, in cujus ſacrario Reliquiæ inſignes: in iis crus Danielis prophetæ, brachium S. Jacobi majoris & alia id genus. Codicem vetuſtiſſimum ibidem inſpe-

ximus, in charta membranacea tenuissima exaratum, aiebantque ipsa S. Eusebii manu, qui sæculo quarto floruit, descriptum, versionemque ex Græco in Latinum ab eodem adornatam. Nonnulla hinc & inde legi, comperique versionem esse a vulgata nostra toto cælo discrepantem. Codex multis in partibus labefactatus putrefactusque est, quod casu plus quam vetustate evenisse dictitabant narrabantque diu in flumine demersum, indeque erutum fuisse. Hujus alphabetum hic damus.

ABCDEFGHILMNOPQRSTUX

Alium item librum eodem in sacrario repositum aiebant usui fuisse S. Eusebio Vercellensi, sed XI. tantùm sæculi esse arbitror. Proximè ostium ecclesiæ jacet inscriptio, loco proprio mota, quam hic consignare visum. Pertinetque ad Honoratum Episcopum Vercellensem, ab Eusebio memorato tertium.

Tertius hanc urbis sedem tenuit Honoratus
Antistes, cujus spiritus astra tenet.
Eusebius præsul primus qui martyr alumpnus
Cælorum postquam regna beata petit;
Hic pater Ecclesiam docuit hanc dogmate certo
Sermones complens actibus ipse suos.
Terris ac cælo conspicuus ubique magistro
Eusebio consors hic Honoratus adest.

His conspectis visimus Ecclesiam beatæ Mariæ Majoris; hujus stratum, antiquum opus musivum est, quo repræsentatur historia Judithæ: figuræ magnam imperitiam & barbariem olent. Monstrant ibidem in capella quadam B. M. Virginis puerum Jesum gestantis imaginem, ab ipsa Helena, ita narrant, Constantini matre confectam. In vestibus Christi infantis hæ litteræ sparsim positæ videntur.

VHS IHS

XXIII. Taurinum adventamus: ubi D. Abbatem Mezzabarbam, Illustrissimi Mezzabarbæ comitis filium convenimus. Is defuncto Patre, opus illius postumum de nummis Græcis

publicandum illuſtrandumque cogitabat. Eſt enim rei antiquariæ præſertimque nummariæ cum primis peritus : ad hæc comis ac perurbanus. Si per eum ſtetiſſet Sabaudiæ Ducis Muſæum & bibliothecam codicum ad lubitum inſpectare fas erat. Verum monumenta illa nullo ordine congeſta ſunt ; codices autem manuſcripti, qui magno ibi numero ſunt (ad tria millia adeſſe teſtificabatur laudatus Abbas), alii aliis impoſiti & parietis more ſtructi, conclavis cujuſdam latera occupant. Pari fortuna uſi ſumus circa libros Pyrrhi Ligorii, qui tempore Pauli III. ſæculoque decimo-ſexto, non ut quidam decimo-ſeptimo floruit : qui codices, inſcriptiones infinitas, monumenta delineata, Romæ deſcriptionem, numiſmata, ſimiliàque bene multa complectuntur.

Taurino profecti, ineunte Junio Lugdunum venimus, amicisque de reditu gratulantibus nos ſiſtimus. In iis D. Duga e primaria Urbis nobilitate, vir doctus Græce peritus : cujus ædés eruditis omnis generis frequentantur : is nos ut amiciſſime excepit in Italiam properantes, paribus officiis reduces amplexus eſt. Undecima Junii anno 1701. Lutetiam adventamus : atque ita peregrinationem, quam non plus annuam fore ſperabamus, vix totis tribus annis confecimus.

Notæ in quædam diarii loca.

P. 5. Inſcriptio Pompeii Parati quæ a Grutero vitiis conſperſa edita fuit, vocem habet ſingularem *Ɫ. Myriſmus*, quam Gruterus perperam *M. Piſmus* expreſſit. Nam vox Græca eſt, in qua P. Latinum pro P. Græcum uſurpatur, quod in aliis quoque inſcriptionibus obſervatum eſt. Non infrequens enim in inſcriptionibus Græcarum litterarum in Latinas commutatio. Myriſmus igitur, Græcè μυρισμὸς, ſignificat unguentorum inſperſionem qua Pompeius filium conditum more antiquo ſepelivit.

P. 8. *Petra Pertuſa* eſt caſtellum Occitaniæ in Ruſcinonis confiniis munitiſſimum, ut illo ævo, in petra pene totum excavatum : jam dominii regii.

P. 22. Nomina propria gentilitia decimo ſæculo cœpiſſe, undecimo vulgata & uſu recepta fuiſſe, ex diplomatibus bene multis comprobatur. Inſignia gentilitia tum oborta, cum Chriſtiani ad ſacrum bellum in Orientem properarent, ſub finem undecimi ac initio duodecimi ſæculi.

P. 28. In Tomo III. Act. SS. Ordinis S. Benedicti de hac translatione hæc Mabillonius noster: *Annum factæ Translationis* DCCXXV. *signat Baronius. Præfero cujusdam pervetusti chronici auctoritatem, annum* DCCXXII. *indicantis.* Uno solùm anno maturius rem consignat Chronicon Strozzianum anno 1100. conscriptum: cujus auctor accuratus computator, ut illo ævo, haberi potest.

P. 51. Quæ de quatuor equis æneis auratis habet Anonymus de mirabilibus Romæ, infra p. 291. subindicare videntur equos istos suo tempore, aut non diu sublatos Roma, aut etiam tunc ibidem, sed loco proprio motos, exstitisse. Nam si a Constantino magno exportati Constantinopolin fuissent: non video quo pacto Anonymus iste antiquitatis imperitus, in equorum hujusmodi notitiam venisset. Novi sane viros qui re accuratius expensa dicant, magna suspicione laborare, quod vulgi sermone fertur de advectis Româ Constantinopolin, ac deinde Constantinopoli Venetias equis hujusmodi.

P. 120. *Atque viginti circiter globulos ex crystallo nativa.* Inter cimelia ex sepulcro Childerici Regis Francorum Tornaci educta, est crystallina pila, pollicem cum dimidio a diametro habens, quo innuitur id moris antiquitus viguisse, ut crystallinos globulos in urnis & sepulcris nescio qua religione concluderent. Discriminale eburneum indicat urnam istam cineritiam sepulcralem, cujusdam mulieris cineribus recipiendis fuisse.

P. 128. *Laocoontis statua quæ hodieque superest, an eadem fuerit quam Plinius memorat, non vacat dubio.* In promtu est internoscere num simulacra Laocoontis & filiorum uno ex lapide, an ex duobus, ut testatur Fulvius, confecta sit: nam si ex duobus revera constent; probè arguitur Laocoontem illum diversum esse ab eo quem Plinius memorat uno ex lapide factum. Mihi cum Romæ versarer nondum fuerat iste scrupulus injectus, quare ex duobus an ex uno constaret, ne quidem in mentem venit explorare. Quod si etiam ex uno lapide Laocoon iste confectus esset, & revera alterius similis fragmenta viderit Fulvius Ursinus penes Antoniolum antiquarium, ut ipse commemorat, dubium sane fuerit utrum eorum describat Plinius.

P. 130. Pictura hæc in Titianis thermis reperta, quid exprimat non statim intellexi; sed re diligentius perspecta, opinor

repræsentare villam in qua turris editior, villarum antiquarum more, comparet, frequentissimis fenestris ad prospectum instructa: estque cœnatio qualem in villa sua memorat Plinius l. 2. ep. 17. *Hic turris erigitur*, sic ille, *sub qua diætæ duæ, totidem in ipsa. Præterea cœnatio quæ latissimum mare, longissimum littus, amœnissimas villas prospicit.* De turri pariter quæ in villa Bassi erigebatur prospectûs causâ, hæc Martialis.

Et turre ab alta prospicis meras laurus,
Furemque, Priapo non timente, securus.

In hac itidem villa Priapus, rupi innixus, e regione turris conspicitur. Ædicula prope turrim sita porticu instruitur: a Neronis quippe tempore mos fuit domos ornare porticibus, ut in Nerone Suetonius testificatur. *Formam ædificiorum Urbis*, inquit, *novam excogitavit, & ut ante insulas & domos porticus essent.* Huic proxima humilior domus solario instructa, villicoque deputata: nam villicus villicaque ipsam adeuntes exhibentur; casa autem hujusmodi ita villico deputata erat, ut etiam solario ornata, vasis, duobusque leonibus ad villæ prospectum & elegantiam concinnaretur. Aquis villa exornatur, ad oramque sedens quispiam, vir mulierne sit non ita perspicuum, lineam captandis piscibus injicit, ut habet, villam Faustini describens, Martialis,

Tremulave captum lineâ trahit piscem.

Majores ædes porticu pariter sua instructas adit matrona, veste talari induta, cujus fortasse villa fuit. Pone ædes obeliscus erigitur; cui appensa lyra tutelarem domûs Apollinem indicat, idipsumque tripode, qui ad angulum tecti sublimis columnæque innixus erigitur, significari videtur; Lyra enim atque tripus germana sunt, ut nemo nescit, Apollinis symbola. In antiqua ædium facie statua videtur, talaribus ornatâ vestibus; alteraque nuda propter domûs angulum basi insistens conspicitur. Postea vero ipsis in aquis Terminus dextram elevans, tergo domui adverso, repræsentatur.

P. 134. S. Clementis σφίζολοι, sive chorum jam edidit Ciampinius: nos tamen accuratius delineatum sine lectoris fastidio proferri denuo posse speravimus.

P. 108.

P. 208. Inscriptionem de monetarum officinis & præfectis, labefactatam, maximaque sui parte erasam qualis in villâ Perretina jam superest, hic visum est adjicere.

VICTORI ARA . . . .
SACRVM CONI. . . . .
FLATVRAE ARGE. . . . . . .
MONETAE CA. . . . .
CLAVDIVS. . . . .
VLPIVS. . . . .
VLPIVS. . . . .
VLPIVS. . . . .
VLPIVS. . . . .
DEDICAVIT. . . . .
L. VIPSTANIO. . . . . . .
M. VERGILIANO . IVN. DO . . . .

Est ibidem alia inscriptio ad eamdem rem spectans.

GENIO
FAMILIAE MONETAE
DEMETRIVS CAESARIS N
SER. EPAPHRODITIANVS DISP
D D

P. 245. Posset fortasse mons Citorius, a septis, illud vocabulum *Acceptabilis* sumsisse: non infrequentes enim advectæ sunt nominum mutationes.

P. 276. Molis Hadrianeæ columnæ in Ecclesiam S. Pauli exportatæ fuere. Idque tenent Casinenses Monachi, ex antiquis instrumentis mutuati. Columnæ porro istæ numero 80. formâ spectabili totam Ecclesiæ molem sustinent.

P. 294. Post sanctam Mariam Novam, duo templa Concordiæ & Pietatis. Anonymus de ruinis templorum hic agere videtur, quæ in hortis S. Mariæ Novæ hactenus visuntur.

Ibid. Infra palatium est templum Julii. Anonymus sententiam nostrâm asserere videtur, quam p. 183. & 184. aperuimus; nimirum tres illas columnas, quæ in campo Vaccino eriguntur, pertinuisse ad templum Julii Cæsaris.

P. 358. Equorum vetera nomina isthæc adtulit Sponius Iti-

nerarii sui tom. 3. sed fœdata, ita ut *Sanippo*, *Eutono*, *Cirpato*, habeat ubi, *Menippo*, *Eutonso*, *Cirreto* legitur, & multa alia vitiata adferat, quædam omittat. Alia addit nomina Sponius, quæ, amoto marmoris frusto, non reperiuntur.

P. 377. Primam inscriptionem Gruterus & Fabrettus addulerunt, sed vitiatam uterque. Baquates erant Mauritaniæ populi, quos βακουάτας Ptolemæus nuncupat.

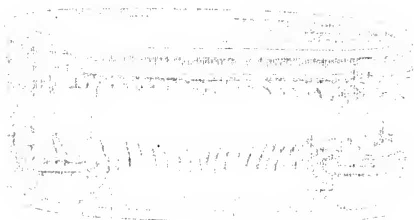
P. 391. Sunt qui in secundo schemate, lignariorum non ferrariorum instrumenta fabrorum depingi æstiment: vocemque *Ferrarius* in inscriptione, nomen proprium esse, nec artem indicare. Totum prudentis lectoris judicio permittimus.

Epistola Doctissimi viri D. Philippi a Turre Episcopi Hadriensis, de nuper eruto Romæ nobili monumento. Ex Italico vulgari idiomate Latinè versa a D. B. de Montfaucon, cui epistola missa.

Romæ 18. Junii anno 1702.

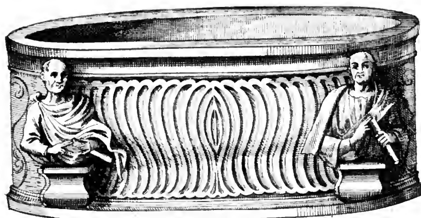
CUM multis necessitudinibus implicitus profectum meum Roma distulerim, pergratæ mihi moræ hodie videntur; nam pridie quam iter capessam, oblatam mihi occasionem scribendi, perinde tibi acceptam atque mihi jucundam fore existimo. Agitur de monumento quod viginti hinc circiter diebus primo a Porta Majori lapide deprehensum est. In vinea igitur quadam detecta est urna grandior marmorea, in qua tela ex Amianto confecta; est lini genus quod Asbeston Græci vocitant: tela vero palmis Romanis novem longitudine, septem latitudine, pari ratione atque hodierna tela nostra contexitur, filis, cannabinæ telæ more, densioribus; sed usu detrita maculisque respersa est, quasi tela ad coquinariam rem deputata. Estque ipsa tractabilior, tactuque lænior ipso serico panno. In tela conclusa erant ossa, ipsaque calvaria, sed adusta omnia; ut nihil dubii subsit cadaver tela inclusum in rogum injectum fuisse, ut consumto corpore illæsaque tela, inclusi cineres non circumquaque spargerentur, eoque ritu conderentur in Sarcophago; ut moris erat viros insignes antiquitus sepelire. Hunc autem e primariis ac dignitate clarioribus





OPERCULUM SEPULCRI





fuisse, ex figuris duabus ad umbilicum, media sui parte prominentibus, eruitur: alia paludata est, alia vero togata & trabeata; arbitrorque binis iconibus unum eumdemque virum exprimi, re militari perinde atque civili insignem, qui Consulis, Præfecti urbis, similiaque officia obierit: quod utique vel ipsa telæ magnitudine arguitur, quæ duobus recipiendis cadaveribus par non est: ad hæc vero cranium unicum ibidem repertum; quia videlicet unius sepulcrum erat. In medio urnæ quadra superficies insculpendo epitaphio concinnata, vacua, nescio quo casu, relicta est: nec parum inde litteratis detrimentum; ignotum enim nomen, ignota conditio sepulti viri manet. Æstimo post sæculum Constantinianum adornatum tumulum fuisse; ætatis quippe indicio sunt togæ ritus trabeaque transversa; non leve item argumentum eruitur ex operculo figuris onusto, lapsam sculptoriam artem indicantibus. Ibi genii alati sculpti vario situ atque formâ; alius lyram seu citharam manu tenet, alius insidet aræ, alii ramos & fasces manibus gestant. Hæc carptim observata, non licuit enim per tempus rem accuratiùs explorare. Urna ex albo marmore palmis novem longa, tribus cum dimidio lata est. In antica facie striatæ ac sinuosæ lineæ sculptæ sunt. Nec omittendum, igni traditam telam, flammisque immissam, diu multumque illæsam mansisse, intactamque erutam fuisse.

En tibi, Carissime Bernarde, postremam fortasse antiquariæ rei a me datam operam; nam aliò me vocat concreditum munus, ad alia me studia provocat pastoralis officii tradita provincia. Hæc verò tumultuario solum opere profectum paranti describere licitum fuit.

Jam insudatur evacuandæ ecclesiæ in foro Romano prope S. Mariam Liberatricem detectæ: certum est ibi Pauli primi effigiem haberi depictam; nullatenus enim ad Paulum II. pertinere potest. Ibidem hæc leguntur: *Sanctissimus Paulus P P. Romanus:* quæ ipso vivente Pontifice factum opus denotant, quod itidem palam est ex limbo quadro ad caput ejus depicto, ut ex Joanne Diacono in vita S. Gregorii, exque aliis scriptoribus deprehenditur. Neque tamen perspicuum est eamdem esse ecclesiam, quam a Paulo primo recens structam memorat Anastasius: plura recensere non possum, neque depictas ibidem multas imagines commemorare: nam maturanti profe-

ctum hæc curiosiùs expendere non vacat. Vale vir Cariſſime, & me amare perge. Romæ 18. Junii 1702.

Per Romanum otium hortante frequentibus epiſtolis amiciſſimo viro, ac litterarum omnis generis peritia cum primis Europæ numerando D. Abbate de Longuerue, in codicibus Juſtini Prologos hiſtoriarum Philippicarum Trogi Pompeii conquiſivi: in Vaticana duos Juſtini codices prologis inſtructos deprehendi; in bibliotheca Illuſtriſſimi Marchionis de Maximis tertium reperi, cum iis vero contuli Prologos ut in editis exſtant, ſcilicet mirè vitiati, ut vix ſanum quidpiam occurrat. Lectiones varias tranſmiſi laudato viro, qui reduci mihi eaſdem eruditis notis additis, hic inſerendas reſtituit; ut horum opera Prologos jam expurgatos edere in promtu ſit. Ipſi autem Prologi, utpote ad Trogi Pompeii libros cum adhuc ſuperſtites eſſent, concinnati, plerumque geſta memorant quæ in Juſtino non comparent. Alium Prologorum codicem vidi Venetiis in ædibus Treviſanis, quem non licuit per tempus explorare. Codices porro Vaticani, quorum hic lectiones adferimus, ſunt his numeris inſigniti 1825. & 1826. Iis adjungimus item varias lectiones duorum Colbertinorum codicum, qui ſic notantur, 1566. & 1578.

Notæ & variæ lectiones in Prologos hiſtoriarum Philippicarum Trogi Pompeii, qui exſtant ad calcem epitomes earumdem hiſtoriarum.

Libro 1. *Sardanapallum.* Emenda *Sardanapalum*, ſic habet codex Maximianus ſive Marchionis de Maximis Romani.

Lib. 2. *Per Datin & Tiſaphernem.* Lege *& Artaphernem.* Is enim, non autem Tiſaphernes dux fuit exercitûs Darii contra Græcos, ſeu Athenienſes, ut teſtantur Herodotus, Pauſanias in Atticis, Æmilius Probus in vita Miltiadis. Codex primus Vaticanus habet *Tipharnem*, ſed reſtituendum, *Artaphernem.*

Ibid. *Tenuere.* Lege, *Suſtinuere:* & ſic habent codices duo Vaticani & codex Maximianus.

Ibid. *Origines Scithiæ.* Emenda, *Res Scythiæ*, ut habent codices omnes Romani.

Ibid. *Ratione vicere.* Emenda & lege, *Marathone vicère.* Id autem notiſſimum vel pueris eſt.

Libr. 3. *Dux ejus (Xerxis) Archæmenes.* Lege, *Achæmenes* ex Herodoto, Ctesia, & Diodoro; codex primus Vaticanus habet, *Achamenes.*

Ibid. *Per Agabazum.* Scribe *Megabazum*, vel Megabysum, ex Herodoto & Diodoro, licet in nullo codice manuscripto littera prima compareat.

Ibidem. *Coalitique Sicionia & Corinthio tyranno.* Emenda ex codicibus Romanis, *Alitique Sicyone & Corinthi*; id est, ut creverint & *alti* evaserint. De iis qui rerum potiti erant Corinthi & Sicyone egerat hoc libro Trogus; verum de istis omnibus nihil Justinus habet.

Ibid. *Bellum Criseum.* Bellum Criseum vel Crissæum aut Cri-ræum. Sic habent omnes codd. mss. Eo loci egerat Trogus de bello gesto a Clisthene tyranno Sicyoniorum contra Crissæos aut Cyrrhæos. De quo legendus Frontinus lib. 3. c. 7. num. 6. & Pausanias in Phocicis.

Ibid. *Messianica*; lege, *Messeniaca.*

Ibid. *Sicyonia & Corinthio.* Lege, *Sicyonii & Corinthii.*

Ibid. *Et quod Athenienses. Et quod* (scilicet bellum) *Athenienses primò cum Bœotis, deinde cum Peloponnesiis gesserunt.* Bellum Atheniensium contra Bœotos, & quod Peloponnesiacum processit, incidit in annum 2. Olympiadis 83. De quo consulendus Diodorus libro 12.

Eodem in Prologo post hanc vocem, *Arthabano*, addit codex alter Colbertinus *interfecto*: neque abs re: non enim pulsus solùm, sed interfectus fuit ab Artaxerxe Artabanus. Lege itaque. *Pulso interfectore Patris Artabano, & interfecto.* Postea. *Ut ab Herculis posteris Dorico populo sit occupata.* Codex unus Colbertinus habet, *Pro Dorico populo*, & recte quidem. Ibidem, codicum licet auxilio destitutus ita lego: *Peloponnesi origines*, non *Peloponnensium*; etenim voces istæ, *sit occupata*, ad singulare fœmininum, Peloponnesum scilicet, necessario referuntur.

Libro 5. *Propter Griffum.* Emenda, *Cyrum.* Hic enim de Cyro juniore filio Darii & Parysatidis agitur. In duobus Vaticanis & in Maximiano codice legitur, *Cyricum.*

Libro 6. *Ducibus belli Herculide &c.* Emenda, *Dercyllide*, vel *Dercullide*, ex Xenophonte, Diodoro & Plutarcho in vita Agesilai, & ita legitur in codice 1. Vaticano.

Ibid. *Alexandri Epiræi.* Emenda *Pheræi.* Hujus Tyranni &

fratris Jafonis hiftoriam lege apud Xenophontem, lib. 5. rerum Græcarum.

Ibid. *Leuctrix & Mantinea.* Lege; *Leuctris & Mantinea.* Et fic habent codices Romani 3.

Ibid. *Achæis.* Lege, *a Chiis, & Rhodiis & Byzantiis.* Primus codex Vaticanus habet, *ab Achæis & Rhodiis & Byzantiis.* Secundus codex, *ab Achæis & Phocenfibus & Byzantiis.* Cui concinit codex Maximianus. Attamen de emendatione noftra nil dubitandum: nam bellum illud Sociale quod a Chiis, Rhodiis &c. geftum fuiffe conftat, nil ad Achæos & Phocenfes pertinuit: vide Diodorum lib. 12.

Libro 7. & 8. *Mothonem*, lege, *Methonem*, ex Demofthene & aliis omnibus.

Lib. 7. *Pænum.* Lege, *Pænorum*, fic habent duo Colbertini codices.

Libro 8. *Interfectumque*, fic lege: *Interjectumque huic* (bello facro contra facrilegos Phocenfes fcilicet) *bellum quod Philippus cum Calchidicis* (vel Calcidicis) *urbibus geffit.* Merito reponimus, *interjectum*; nam fæviente bello facro, Philippus Rex Macedonum bellum Chalcidicum confecit, & Olynthum delevit. Codices tres Romani fic ferunt, *interjectum.*

Ibid. *Electo Aryba.* Emenda, *Deleto Aryba*, id eft, mortuo, feu morte deleto. Legendus Diodorus lib. 16.

Libro 9. *cum Mathea.* Tolle litteram M. & lege *Athea*, ut Juftinus cap. 2. ex Trogo habet, cui concinunt Diodorus & alii omnes.

Græciæ bellum intulit. Lege, *Græcis bellum intulit.*

Ibid. *Victufque Cheronéæ.* Emenda, *Victifque.* Philippum enim fœderatos Græcos viciffe Chæronéæ nemo ignorat. Codex primus Vaticanus habet: *Victifque Cerontéæ.*

Ibid. *Occupatis anguftiis nuptiarum.* Emenda, *Occupatis anguftiis nuptiarum filiæ die occifus eft*; fic habent omnes codices mff. Romani.

Codices quidam habent *Accon*, pro *Ace.*

Libro 10. *Primum Dopanem.* Locus corruptiffimus fic reftituendus. *Perfequutus primum Datamem præfectum Paphlagonum, quorum origo repetita.* Datames erat ille præfectus Paphlagonum, qui contra Artaxerxem rebellavit, de quo lege Diodorum & Æmilium Probum, cum notis eruditiffimorum virorum ad vitam hujus Datamis.

Ibid. *In Syria præfectum. Dein Præfectum Hellesponti* (Phrygiæ) *Ariobarzanem. Deinde Syriæ præfectum.* Hujus Syriæ præfecti nomen non omiserat Trogus, neque autor Prologorum. Verum neglexit hæc omnia Justinus. Diodorus vero qui narrat Syriam ab Artaxerxe defecisse, nomen Satrapæ omisit.

Armeniæ Orontem. Lege, *Ac Mysiæ Orontem:* nam Orontes, ut habet Diodorus, satrapa erat Mysiæ in Asia minore, non Armeniæ.

Ibid. *Sidona accepit.* Lege, *Sidona cepit.*

Ibid. *Effectores.* Emenda, *defectores*, & sic lege: *In Cadusiis victor defectores in Asia purpuratos* (seu satrapas.) Hanc restitutionem Maximiano codici debemus.

Ibid. *Regnarit Arsem. Deinde reus.* Emenda, *regnavit Arses, dein Dareus, vel Darius*, qui cum Alexandro Macedone conflixit.

Libro 12. Editi habent: *Origines Italicæ Apulorum.* Sed Maximianus codex habet, *Italicæ populorum*, Vaticani duo, *Italiæ populorum.* Addit Maximianus cod. *Lucanorum* codd. duo Colbertini recte habent, *Apulorum, Lucanorum & Samnitum.*

Ibid. *Amemon.* Lege, *Mnemon*, & sic habent codices Vaticani.

Libro 13. *Phitone*, lege, *Pithone.*

Ibid. *Bellum quo Perdiccas regem Ariarathem occidit & occisus est.* Itane Perdiccas occisus est in bello contra Ariarathem? Absurdum plane: itaque pauculæ voces addendæ ex Justino; *occidit, & ut ipse Ægyptum cum exercitu petens occisus est.*

Ibid. *Bellum Lamsacum.* Emenda, *Lamiacum*, licet vox illa corrupta sit in codicibus omnibus Romanis & Colbertinis.

Libro 14. *Sic Aridæum in Phrygia majore & Cliton.* Optimè habent codices duo Colbertini, *Phrygia minore:* nam Satrapa non rex Arridæus præerat Phrygiæ minori ad Hellespontum. Consule Diodorum lib. 19. Hunc Arridæum bello lacessivit Antigonus. *Et Cliton*, adde *Lydiâ*, cui præerat Clitus, quem oppugnavit Antigonus; licet hæc vox, *Lydiâ*, nullo in codice legatur. Adde insuper, *& ut a Clito*, & post sequitur, *victus* &c.

Ibidem. *Captaque ad fatorem Mychia matrem Alexandri Olympiadanæ interfecit.* Corruptissimum hunc locum ope duorum Vaticanorum codicum & Maximiani restituimus: habent enim.

Receptaque a Nicanore Micina matrem Alexandri Olympiadem interfecit. Lege, *Receptaque a Nicanore Munichia.* Editi ex codicibus aliis manuſcriptis habent, *Olympiadanæ obſeſſam interfecit.* Legendum, *Olympiadem Pydnæ obſeſſam*; his autem ſubde, ex duobus Colbertinis codicibus, *& captam ad favorem populi*, id eſt, favente populo, *interfecit*, quod ipſe Trogus aſſeverat. *Caſſander*, ait Juſtinus, *Pydnam venit, & urbem obſidione cingit .... Olympias victori ſe tradidit .... ad concionem vocato populo, Macedones, ſine reſpectu majeſtatis, occidendam decernunt.*

Libro 15. *Et ut Demetrius Antiochi filius Gazæ victus eſt a Ptolemæo.* Lege, *Antigoni*, non, *Antiochi.* Nam Demetrius iſte eſt Poliorcetes Antigoni filius : & ſic habent codices Romani & Colbertini.

Ibidem. *A filio collectæ.* Cod. Maximianus habet, *collectæ a Demetrio*, melius Colbertini, *a filio ejus ſunt collectæ Demetrio.*

Ibidem. *Et Leonimi die inde.* Emenda, *Cleonymi deinde Spartani res geſtæ Corcyræ & in Illyrico, & in Italia.* Quas res proſequitur fusè Diodorus : nec omiſit Livius. Primus codex Vaticanus & Maximianus habent : *Et Leonymi deinde Spartani.*

Ibidem. *Qui ablata Corcyra &c.* Emenda, *Utque abactus Corcyra rex Caſſander interiit.* Vide Diodorum in excerptis lib. 11. Hic nihil ſubſidii luciſve adferunt codices.

Libro 16. *Lyſimachus captus ac miſſus eſt Andromache.* Lege, *ac dimiſſus eſt a Dromichete*; Rege ſcilicet Scytharum & Getarum. Lege Diodorum in excerptis Valeſianis, ſeu Peireſkianis. Codd. Vaticani *a Romiche*, Maximianus, *a Romuche.*

Ibid. *Tyranni Heracleæ Dionyſius, quorum filiis interfectis Lyſimachus occupavit urbem.* Lege, *cujus filiis interfectis &c.* Dionyſii nempe filios Clearchum & Oxathrem interfecit Lyſimachus. Lege Memnonis excerpta in bibliotheca Photii. Omnes mſſ. codices habent; *quorum numero multitudinis*, at perperam.

Ibid. *mox evictus.* Lege, *a quo mox evictus*, codd. Romani mſſ. habent, *quo mox evictus.*

Libro 17. *Ptolemeus cognomine Ceraunus.* Scribe, *Ptolemæus iſte, cognomine Ceraunus.* Nam ſecus quivis arbitraretur fratrem Arſinoës, cujus ſupra meminit auctor Prologi, alium fuiſſe a Ptolemæo Cerauno, quod falſum. Immo ſuppleri debet, *iſte*, quamvis

quamvis in codd. mſſ. vocula illa reperta non fuerit.

Ibid. *Cum Antiocho & Pyrrho.* Adde *Antigono*, quamvis mſſ. hoc nomen taceant; & ſcribe, *cum Antiocho, Antigono, & Pyrrho*, ex Plutarcho in vita Pyrrhi.

Libro 18. *Sidonis*, mallem, *Sidoniorum*, ut habet codex Maximianus.

Ibid. *Et Veliæ Carthaginumque.* Emenda, *Uticæ Carthaginenſiumque:* nam Uticam a Phœnicibus conditam ex Trogo memorat Juſtinus. Codices omnes eam præferunt lectionem *Velia*; at Velia a Phœnicibus condita nulla prorſus eſt.

Libro 19. *In Africam per Rubellorum annorum geſtæ.* Emenda, *in Africa per Aſdrubalem, Amilcarem & Hannonem geſta.* Simili modo habent codices Colbertini, & Maximianus. Vaticanus alter *per Amonem.*

Ibid. *Et Siciliam cum Selinum Temetegantum & Gametinam & Ulem.* Lege, *& in Sicilia cum Selinuntem & Agrigentum & Camarinam & Gelam ceperunt &c.* Romani codices vocem *Gelam* non habent, ſed ex codicibus Colbertinis alter *Gelam*, alter *Geram* habet, legendum, Gelam.

Ibid. *Phoeni per Homilionem geſſerant quod.* Lege, *Pœni per Himilconem geſſerant quo &c.* & ita legitur in codice Maximiano.

Libro 20. *Dictæ quas. Dictæ*, res ſcilicet, *quas.*

Libro 21. *Per Dionyſius jectus.* Codex Vaticanus alter & Maximianus habent, *perinde ejectus.* Hic omnino ſupplenda eſt vox, *Dionem.* Reſtitue igitur. *Per Dionem inde ejectus.* Syracuſis ſcilicet ejectus eſt Dionyſius junior tyrannus, ex Diodoro, Plutarcho & Probo in vita Dionis.

Ibid. *Corinthum ſtatim Oleonte.* Emenda, *Corinthum ſeceſſit; ut a Timoleonte Carthaginenſium bello liberata ſit Sicilia.* Cum vulgatis Prologorum editionibus concinit primus codex Vaticanus. Verum alter Vaticanus & Maximianus habent, *ſtatim proficiſcitur, ut ab Agathocle Carthaginenſium.* Et quidem mendosè: nihil enim hic agitur de Agathocle, ſed de Timoleonte.

Ibid. *Mortuo Piſiſtrato.* Nullum in Sicilia agnoſco Piſiſtratum: repone igitur: *Mortuo Soſiſtrato, iterum facta ſeditione;* ſubdit Prologorum auctor: *Arceſſiti quam ad bello Carthaginenſes, obſederunt Syracuſas.* Locus iſte mancus & corruptus eſt, quem ſic reſtituendum cenſeo: *Arceſſiit adjutores belli Carthaginienſes ſeditioſi, obſederunt Syracuſas.* Quo bello Agathocles nanctus

imperium est. Hæc plana sunt ex Diodoro & Justino, ipso initio libri 22. qui nihil de Agathocle prorsus habet libr. 21. licet Trogus eo loci sub finem saltem ejusdem libri 21. multa de celeberrimo isto tyranno narrasset. Verum Justino satis fuit quædam de eodem Agathocle summatim narrare initio libri 22. quæ ex libro 21. Trogi depromserat.

Libro 22. *Ubi possessa provincia Opellam interfecit.* Emenda, *Ophellam.* De Tyranno isto Cyrenæorum consule Diodorum libr. 20.

Libro 23. *Revertit in Epirum.* Codices duo Colbertini habent, *revertitur in Epirum.*

Libro 24. *Monio Illyrio.* Codex alter Colbertinus habet, *Mytilo*, quam veram esse lectionem nihil ambigo. Nam Illyrius ille libro seq. constanter vocatur Mytilus.

Libro 25. *Ut Galli transierint in Asiam, bellumque cum rege Antigono & Bithinio gesserunt.* Pro *Antigono*, restitue *Antiocho.* Hanc lectionem exhibent duo codices Vaticani. Prætera Galli qui transierant in Asiam, ibidem bellum gerere cum Antigono Gonata non potuerunt, qui in nullo Asiæ angulo rerum potiebatur; sed cum Antiocho Sotere Seleuci filio. Bithynii principis nomen neque Trogus omiserat, neque auctor ipse Prologorum: Locus iste sic restituendus, *bellumque cum rege Antiocho & Bithynio Zypoete gesserunt.* Galli socii erant Nicomedis qui partem Bithyniæ obtinebat, & hostis erat hujus Zypœtis. Vide excerpta Memnonis & Livium libro 38.

Ibidem, *Apollodori.* Hujus Apollodori Cassandriæ Tyranni meminit Pausanias in Atticis.

Quas regiones Felini occuparunt: Lege tutò, *Galli*, non, *Felini:* quas regiones Galli tunc occuparint eò loci enarrabat Trogus, sed vide Livium l. 38. & Strabonem. Codd. mss. omnes depravati constanter retinent vocem *Felini*, vel *Selini.*

Libro 26. *Ut mortuo rege Antigono, filius ejus Seleucus Gallinicus.* Scribe, *Antiocho*, & *Callinicus.* Nam Antiochus cognomine Deus, pater fuit Seleuci Callinici.

Ibid. *Arca.* Lege, *Arcan*, & ita habent codices Colbertini.

Lib. 27. *In Syria adversus Ptolemæum.* Lege, Ptolemæum Tryphonem, ut habet codex Maximinianus.

Ibid. *Angura.* Lege, *Ancyræ*, vel, *Ancuræ*; codex Maximinianus habet, *Ancyræ.*

Ibid. *Utque Galli victi ab Attalo Cziae Lambitunum.* Lege & disjunge : *Victi ab Attalo, Zyclam Bithynium* (vel Bithunium) *occiderint.* Sic enim disjungit codex Maximianus, & unus Colbertinus. Gallos victos fuisse ab Attalo scribunt Polybius lib. 18. in excerptis Valesianis, Suidas in voce. *Livius*, lib. 33. & 38. & Strabo lib. 13. Galli postea Zielam Bithynium occiderunt. Nam, ut docet nos Athenæus lib. 2. cap. 18. Zelas, vel ut alii scribunt Zielas, cum Gallorum principes insidiis tollere conaretur, ab eis ipse interfectus est.

Ibid. *ut Ptolemæus eum denuo captum interfecerit, & Antigonum Andro prælio navali prona vicerit.* Ptolemæus iste qui Antigonum prælio ad Andrum insulam vicit, proculdubio est Ceraunus, ut a Memnone discimus, quem consule. Sed ad quem ducem vel regem referemus : *cum denuo captum occiderit?* An ad Zielam a Gallis occisum? An ad Attalum, qui morte placida interiit? Utrumque absurdum. Restitue itaque, *Ptolemæus Ptolemæum denuo &c.* Hic Ptolemæus interfectus, est filius Lysimachi, qui reclamaverat *fidem subiisse jurejurando Cerauni*, nuptiisque matris cum eodem Cerauno celebrandis obstiterat, ex Justino lib. 24. cap. 2. Imò, sociis Illyriis, bellum in Macedonia gesserat cum Cerauno, ut legimus in Prologo libri 24. Victorem hoc bello fuisse Ceraunum liquet, cepisseque tunc Ptolemæum arbitror. At eum liberum tunc dimisit. Nam Cassandriæ matris in gremio solos Lysimachum & Philippum fratres Ptolemæi interemit, sed non multo post comprehensum ipsum Ptolemæum occidit. Hæc autem omisit Justinus.

Et Antigonum Andro prælio navali prona vicerit. Emenda, *& Antigonum Andro prælio navali pervicerit.* Nihil sani hic præferunt manuscripti, ubi legitur. *Oprona*, vel *Oppiona.* Editores legerunt, *prona vicerit.* Quæ vox, *prona*, *vel oprona* nihili est. De hoc prælio navali consule Memnonem apud Photium in Bibl. Codex primus Vaticanus hanc lectionem habet *Andro prælio navali*, quam editores admiserunt.

Ibid. *Et a Gallinico.* Lege, *& a Callinico.*

Ibid. *Antiochus Arsamenem. Antiochus* (Hierax scilicet Seleucida) *insidiantem sibi effugit Ariamnem.* Sic emenda; ita enim appellatur ab omnibus veteribus, & scribitur itidem in codicibus Romanis.

Ibid. *Dein postea custode Tryphonio.* Lege, *custodes Tryphonis.* Certum est Hieracem custodes Ptolemæi tertii effugisse, qui Ptolemæus vulgo dictus Evergetes, cognomine Tryphonis a Trogo insignitur, non modo hoc libro, sed lib. 30. ut mox videbimus; imò & à Chronographo Alexandrino. Codices Romani hanc lectionem, *custodes Tryphonis* exhibent, quam nos admittimus.

Ibid. *Epacorios occiderit.* Lege, *Apaturius.* Sic enim qui Seleucum Ceraunum occidit appellatur a Polybio libro 4. ab Appiano in Syriacis, & ab Hieronymo in Danielem. Codices Romani mss. habent, *Epatorius*; Colbertini pejus *Epicarium*, aut *Epacorium.*

Libro 28. *Ut ex Macedonia Demetrius sit a Dardanis fusus, quo mortui te KC. filii ejus Philippi suscepit Antigonus Thessaliæ in Asiam Cariam.* Emenda, *Ut exiens e Macedonia Demetrius sit a Dardanis fusus. Quo mortuo tutelam filii ejus Philippi suscepit Antigonus, qui Thessaliam, Mœsiam, Dardaniam subjecit.* Antigonus enim, cognomine Doson, tutor Philippi, Thessalos, Dardanos & Mœsios seu Triballos subjecit. Consule Justinum lib. 28. Codices mss. eo loci sunt depravatissimi. In codice tamen Maximiano leguntur hæc verba : *quo mortuo filius ejus Philippus*, (lege, *Philippi*) *suscepit Antigonus.* Quæ lectionem nobis exhibent veræ proximam.

Ibid. *Amissoque regno Cleomenes Spartanos consu fugit.* Emenda, *Cleomenes Spartanus cum conjuge fugit Alexandriam.* Justinus enim ait, Cleomenem cum conjuge in Ægyptum profectum esse. Codex Maximianus habet, *Spartanus*, non, *Spartanos.*

Libro 29. *Intulit Ætolis bellum.* Emenda, *Atheniensibus.* Secus enim absurda prorsus esset lectio. Finito bello cum Ætolis, non Ætolis bellum intulit, sed aliis, puta Atheniensibus. Vide Livium qui bella ista fusè edisserit.

Adversus Dardanos & Ætolos. Lege ut habent duo codices Colbertini, *adversus Romanos & Ætolos.* Romani enim, non Dardani, contra Philippum Regem Macedonum fuerunt.

Libro 30. *Utrusphone.* Emenda, *Tryphone* (alias Evergete) Pater ejus Philopater Antiochum regem vicit. Codices mss. Romani habent, Ptolemæo Tryphone, ut nos emendavimus.

Ibid. *Vicit Rapici poemare Gathocleæ corruptus.* Locum hunc

corruptissimum in omnibus mss. sic restituo : *Vicit rapiturque ipsi præmium Agathocleæ amore corrupto. Decessit.* Hæc optimè & cum Justino ipso & cum cæteris Historicis conveniunt.

Ibid. *Quibus victus pax.* Emenda, *a quibus victus pax transfigitur.* Verbum Librarii omiserunt, delusi affinitate sequentis vocis, *transitus.*

Ibid. *Macchæum.* Emenda, *Achæum.* Notissimus est iste Asiæ minoris Tyrannus. Codd. duo Colbertini habent, *in Asiam Achæum*, legendum *in Asia Achæum.*

Ibid. *Ad regem.* Adde, *Antiochum*, ut habet codex Maximianus.

Libro 31. *Navide Titus Flaminius.* Lege, *Nabide Titus Flaminius.*

Ibidem, *Dux Achaïcorum.* Emenda, *Achæorum.*

Ibid. *Per Achilium.* Lege, *per Acilium.*

Ibidem. *Bellum cum Acholis gestum per eumdem Achilium.* Emenda, *Ætolis*, *&* *Acilium.* In codice Maximiano legitur, *Ætolis.* Hoc bellum fuse narrat Livius, quem consule.

Libro 32. *Romanorum in Gallia ducem, ambo adversus Gallos bellum.* Emenda, *in Gallia duce Manlio adversus Gallos bellum :* ac lege Livium qui hujusce ducis meminit.

Ibid. *Gallium Orti agontem.* Emenda, *Gallum* (id est Gallo-Græcum) *orti agontem.* Consule Livium.

Ibid. *Parnecem.* Lege, *Pharnacem.*

Libro 33. *Deleta est Epiros.* Id est, Epiri civitates quæ ad Persea regem defecerunt uno die direptæ : urbiumque direptarum homines abducti fuerunt, ut narrat Livius lib. 45. cap. 33.

Ibid. *Deductæ inter Achæos & Lacedæmonios.* Ætolicæ civitates ab unitate corporis deductæ (id est civitatum Ætolicarum fœderatarum) respublica unicum quasi corpus efficiens, dissipata fuit a Romanis; quæ fusius narrat Livius. *Inter Achæos & Lacedæmonios certamine orto.* Certamen istud nihil commune habuit cum clade Ætolorum, scribe igitur & disjunge, *deductæ : inter Achæos & Lacedæmonios certamen ortum.*

Ibid. *Cum Pseu-Philippo.* Scribe, *cum Pseudophilippo*, qui antea, Andriscus dicebatur. In codice Maximiano legitur *Pseudo-philippo.*

Lib. 34. *Bellum Eumenis in Pisidias cum Selegensibus.* Emenda, *in Pisidia cum Selgensibus.* Hæc enim Pisidiæ urbs, Selga

ab omnibus veteribus appellatur, Colonia Lacædemonum, quæ contra omnes reges libertatem ſuam propugnavit, ut ait Strabo.

Ibid. *Epiphanc ut mortuo Ptolemæo.* Lege, *ut mortuo Epiphane Ptolemæo.*

Ibid. *Cum Timarcho Medorum rege habuit Ariarathe.* Lege, *cum Timarcho rege Medorum & Ariarathe.*

Ibid. *Ut habita inter Ariarathem & Orphernem.* Emenda, *ut habita inter Ariarathem & Orophernem.*

Ibid. *Selegenſibus.* Lege, *Selgenſibus*, ut ſupra. Codd. mſſ. conſtanter retinent *Selegenſibus*, ſed mendoſe.

Libro 35. *Bellum Ripaticum.* Emenda, *Piraticum.* De hoc bello Piratico inter Cretas & Rhodios lege Polybium in excerptis legationum num. 138. & 139. nihil de hoc bello reperies apud Juſtinum. Eò loci depravati ſunt omnes codd. mſſ.

Ibid. *Seditio Chidiorum adverſus Cerinenſes.* Emenda, *ſeditio Cnidiorum adverſus Ceramenſes*, non Cerinenſes, qui tunc nulli erant. Inter ſe diſcrepant codd. mſſ. Vaticanus ſecundus habet, *ſeditio Eginorum adverſus Catanenſes* Sed tunc omnia Siciliæ oppida a Romanis ſubacta pro libitu regebantur a Prætoribus, nec mutuis ſeditionibus laboraſſe veriſimile eſt: Recepta itaque lectio, licet paulum depravata retinenda *Chidiorum*, qui alii a Cnidiis eſſe non poſſunt, veram quidem lectionem deprehendimus. Nec multo longius a vero recedit hæc lectio codicis Maximiani, *ſeditio Egniorum adverſus Ceranenſes.* Cnidii ſeu Gnidii tunc liberi erant & Romanorum ſocii: ad quos Judæorum gratiâ Senatus reſcripſit Machab. 1. cap. 15. At juxta Cnidum Ceramus erat oppidum ut teſtatur Strabo lib. 14. p. 656. μετὰ Κνίδον Κέραμος.

Ibid. *Victus Demetrius.* E duobus Demetriis unum Librarii omiſerunt; primus Demetrius cognomine Soter, hoc bello interemtus ab impoſtore Alexandro, pater erat alterius Demetrii, qui dictus eſt Nicator; reſtitue igitur, *victus Demetrius. Filius ejus Demetrius inviſum ſtultitia Alexandrum bello vicit.* Eo loci peſſimè depravati ſunt mſſ. codices.

Ibid. *Cum Diotoro.* Lege & ſcribe *cum Diodoto.*

Ibid. *Factos per Aratheum & Arſacem factum.* Emenda, *Ariarathem* (Cappadociæ regem ſcilicet) *& Arſacem Parthum.* Id eſt, Mithridatem, cognomine Deum, qui tunc florebant.

Libro 36. *Ut Cypro pulsus Syria Demetrio captaque a Parthis bellum gessit cum fratre ejus cognomine, sed ut Antiochus interfecto Hircano & Judæos subegit.* Locum depravatissimum sic restitue. *Ut Trypho, pulso Syria Demetrio, captoque a Parthis, bellum gessit cum fratre ejus Antiocho, cognomine Sidete. Ut Antiochus, interfecto Tryphone, Hyrcanum & Judæos subegit.* Hæc historia certissima est ex Justino, Appiano & Josepho.

Ibid. *Ut rex Asiæ Attalus Cenos Thracas subegit.* Emenda seu disjunge, *Cænos, Thracas.* Hujus expeditionis Attali Regis meminit Strabo libr. 13. p. 624. Ἐχειρώσατο δὲ καὶ Διήγυλιν τὸν Σκείνων Emenda, τῶν Καινῶν βασιλέα στρατεύσας εἰς τὴν Θρᾴκην. *Cepit etiam Attalus Diegylin Cænorum regem expeditione suscepta in Thraciam.* De Cænis consule Livium, Plinium, Solinum, Ptolemæum, Stephanum.

Ibid. *Mortuo denique Philometore regno Asiæ occupato, bellum cum Romanis gessit, qua pactus est.* Locus manus & corruptus sic restituendus est. *Mortuo denique Philometore* (Attalo scilicet) *Aristonicus, regno Asiæ occupato, bellum cum Romanis Consulibus gessit, quo captus est.* Aristonicus enim, filius nothus regis Eumenis, conatus est sibi vindicare regnum Asiæ minoris, quod Attalus Philometor testamento reliquerat populo Romano: quæ omnia trita neminique non nota sunt. Vox *Aristonicus*, quæ omnino debet suppleri, in codd. tamen mss. non reperitur. In codice Maximiano legitur, *bellum cum Romanis Consulibus gessit, quo captus est.* Et recte quidem; nam Aristonicus bellum gessit primùm cum Crasso Consule, qui rem male gessit: dein cum Perperna Consule, qui hostem illum pop. Romani victum vivum cepit.

Libro 37. *Ut ultimum Mitridatem Neupatora.* Lege, *ut ad ultimum Mithridatem Eupatora.* Licet in omnibus codd. mss. legatur *Neupatora*, vel, *Neopatora.*

Libro 38. *Ut Mithridate Eupatore, occiso Arathe &c.* Emenda, *Ut Mithridates Eupator, occiso Ariarathe, Cappadociam occupavit.* Quæ notissima sunt ex Plutarcho in vita Mithridatis, Appiano in Mithridaticis &c. In codice Maximiano legitur, *Ariarathe.*

Ibid. *Ut mortuo Ptolemæo Philometore ac frater ejus Ascon accepto Regno Ægypti.* Emenda, *frater ejus Physcon accepto &c.* Frater Philometoris seipsum Evergetem appellabat. At ei de

ridiculo agnomen inditum Physconis est, ob turpissimam saginam. Duo codices Vaticani habent Aston, pro Ascon, seu potius Physcon; sed hæc vox non comparet in Maximiano, retinenda tamen est.

Ibid. *Bellumque intulerit, qui cum exercitu suo deletus est.* Demetrius non fuit interemtus a Parthis, sed ejus frater Antiochus: restitue igitur, *Ut Demetrius captus sit a Parthis; & frater ejus, victo in Syria Tryphone, bellum Parthis intulerit, qui cum exercitu suo deletus est.* Ita legitur in codice Maximiano, quîcum concinunt codd. Vaticani. Frater ille Demetrii Antiochus est, cognomine Evergetes, seu qui vulgo a Syris Sidetes appellabatur.

Libro 39. *Antiocho Ysigeno.* Lege & emenda, *Antiocho Cyziceno.* Codex Maximianus habet, *Cyzigeno.*

Ibid. *Filius ejus Ptolemæus Lathyros, accepto regno, expulsus est a matre Cyprum & in Syria bello petitus ab eadem.* Lathyrus non fuit a matre bello petitus in Syria, sed a Cypro in Syriam fugatus: emenda igitur: *Expulsus est a matre in Cyprum, & in Syriam, bello petitus ab eadem, suffecto in ejus locum Alexandro, donec occisa per Alexandrum.*

Ibid. *Laphyrum.* Emenda, *Lathyrum.*

Ibid. *In Cilicia Romani per Antonium.* Emenda, *cum duce Antonio gesserunt.* Bellum istud piraticum gestum est anno ante Eram Christi 102.

Ibid. *Ut in Syria Oracleo post mortem Regis occuparint imperium.* Locus mutilus & depravatissimus. In codicibus quos præ oculis habuerunt editores scriptum erat: *ut in Syria Eracleo post mortem Regis.* In Vaticano primo: *Ut in Syriam edeo post.* In secundo Vaticano: *Ut in Syriam cheo post &c.* Hic Oedipo opus: verum in tantis tenebris nobis faculam præbet ipse Justinus. Nam ex iis quæ scribit sub finem libri 39. liquet Trogum eò loci narrasse, quomodo Syri assiduis præliis consumpti, prædæ Arabum genti, antea imbelli, fuerint. Itaque sic locus iste restituendus est: *Ut in Syria Arabes Antiocho (occiso) post mortem Regis imperium occuparint.* Antiochus ille, filius Grypi frater Philippi & Demetrii Eucæri, cum Arabibus decertans, pene victor, occisus fuit, καὶ δὲ νικῶν ἀπέθανε. Mortuo autem Antiocho, Aretas Arabum princeps, regnum Syriæ Cœles adeptus est: Πεσόντος δ' Ἀντιόχου, βασιλεύει μετὰ τοῦτον τῆς Κοίλης

λης Συρίας Ἀρέτας. Hæc Josephus Antiq. 13. cap. 23.

Libro 40. *Ut mortuo Cypro rege Cyzicenus.* Emenda, *ut mortuo Grypo rege Cyzicenus.*

Ibid. *A filio Cyziceni Esebe extinctaque regubi Antiochorum domo.* Lege, *a filio Cyziceni Eusebe: utque extincta regum Antiochorum domo.* Codd. mss. Romani habent, *extincta regum Antiochorum.*

Ibid. *Ut Alexandriam Latyrii substituti sint ejus filia alteri data Cypros.* Emenda, *ut Alexandriæ post interitum Ptolemæi Latyri, substituti sint ejus filii, alteri data Cypros.*

Ibid. *Post Claudii rogationem.* Emenda & lege, ut habent cod. 2. Vaticanus & Maximianus; *Publii Claudii rogatione.*

Ibid. *Seditione flagitatus Alexandreæ Romæ profugit.* Emenda, *seditione exagitatus Alexandriæ, Romam profugit.* Cod. Maximianus habet, *Romam.*

Ibid. *Regem Ptolemeïcorum.* Emenda, *Regnum Ptolemæorum,* sic habet 2. cod. Vaticanus.

Lib. 41. *In Partilis per Alsacem regem.* Lege, *in Parthis per Arsacem regem.*

Ibid. *Et Tygranes, cognomine Deus.* Emenda, *Mithridates.* Rex enim ille Parthorum qui subegit Mediam & Mesopotamiam, non appellatus est a Trogo Tygranes, sed Mithridates, ut liquet ex Justino, quîcum cæteri historici conveniunt.

Ibid. *Ut Bactrianis autem rebus, ut a Diudoto rege constitutum est.* Emenda, *Diodoto regnum constitutum est.* Diodotus dux fuit Græcorum Colonorum, qui ulterioris Asiæ plurimas provincias occupaverunt. Horum gesta ex veterum fragmentis collegi in Annalibus meis Arsacidarum.

Ibid. *Quo repugnate.* Lege, *quo Rege pugnante.*

Ibid *Sarancæ* &c. Lege *Sacarancæ & Ursiani Bactros occupavere & Sogdianos.*

Ibid. *Indicæ res additæ gestæ per Apollodorum & Alexandrum reges eorum.* Locus depravatissimus: nam Apollodorus rex Græcorum Bactrianæ nullus fuit. Imo Apollodorus fuit celeberrimus & antiquus historicus, quem laudat Strabo. Scripseratque Indica & Bactrica, fuséque enarraverat gesta Menandri, & Eucratidæ regum Bactrianorum, ut narrat Strabo. Locus sic restituendus: *Indicæ res additæ, ex Apollodoro, gestæ per Menandrum & Eucratidam reges eorum, Bactrianorum scilicet & Socdianorum.*

.Nnn

Libr. 42. *Ut Præfectus Parthis Apreteus &c.* Lege pro *Apreteus, a Phraate Imerus Messenis bellum intulit, utque in Babylonios & Seleucienses sæviit, utque Phraati successit.* De hoc tyranno Himero plura dixi in Annalibus Arsacidarum.

Ibid. *Reges Toclarorum.* Emenda, *Tocharorum*, a Tocharis dicta fuit regio, quæ etiamnum appellatur Tocharistan.

Ibid. *Serducarum.* Serducarum vox non est corrupta. Isti iidem prorsus sunt ac Scythici Laraucæ, quorum meminerat Trogus superiore libro. Hi apud Strabonem scribuntur Σαράκαυλοι, emendo, Σαρκάκαντοι, *Saracanci*, vel *Saracancæ*: alii prorsus a Larancis, nam Larancæ, vel Zarangæ iidem sunt ac Drancæ seu Drangæ, qui nequaquam Scythæ erant; sed ab illis Scythis subacti & devicti. Emenda igitur *Sacarancarum.*

Libr. 43. *Et res usque ad Priscum Tarquinium.* Emenda & lege, ut habet secundus cod. Vaticanus, *& Reges*, Romanorum videlicet, *usque ad Priscum Tarquinium.*

Ibid. *Liguriæ & Massiliensium.* Lege ut habet idem codex 2. Vaticanus, *Ligurum & Massiliensium.*

FINIS.

INDEX.

A.

B.

C.

D.

F.

Forma

Inſcriptiones Græcæ in Diario.

L

M.

Monte-

N.

O.

P.

Pontius

Q.

S

T

FINIS INDICIS.

